

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 1,211,541

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

Simeon J. Catholics of Armenia 1710-1
Համ. ր ցրկ օր ...

Ջ Ա Մ Բ Ռ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՐ ԱՊՈՋԻԱՆ
Գրքաթիւ 648

Ար կոչի յիշատակարան արձանացուցիչ,
Տայելի և պարունակող բնաւից որպիսու-
թեանց Սրբոյ Աթոռոյս, և իւրոյ շքակալից
վանօրէիցն:

ՀԱՄԱԵՂՈՎՆԵՆԱԼ ԵՒ ՇԱՐԿԻՆԵՆԱԼ

Ի ՄԵՐԻՅՆԻ ՏԱՒԱՀՈՐ ԵՒ ՎՇՏԱԿՈՅ ԿԱՌՈՒՂԱԿԱՆՆԵՐ
ԵՐԵՒԱՆՏԻՈՅ:

Ի՞հասն Աստուծոյ և ի յօգուտ Եղեակերտի Ամուսնոյ, իննարան և իննչաւթիւն
խմբաւ Լաւրապետաց, զարժակալաց և Լամայն Խաղապետաց պաշտօնէիցն սպին:

Յամի Արեւմտեան Տեառն, Խաղար Եօրն Խաղար վարտուն և
Քինգ — 1763, ՌՉԿԵ — :

Իսկ զսօ Հայոցս բուսականի, Խաղար Երկու Խաղար օսան և յարս:

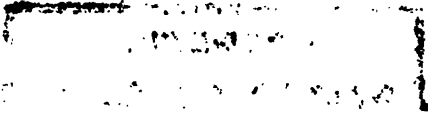
Ի ՎԱՂԱՐՅԱՆՆԵՐ

Ի ՏԳՆԱԿԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱՌՈՒՂԱԿԱՆ ԷԼԲԻՆԱՆԻ

ՌՅԻԳ — 1873

Grad
Erem
340
Buhr.

Հ.ՐԱՐԱՆԻ ԸՐ

Տ՝ Տ՝ ԳԼՈՐԳԵԱՆ Դ՝

ՎԵՐՈՒՄ ԵՒ ՄԱՐԱԶՆԱԳՈՆՆ ԿԱԹՈՒԳԻԿՈՍԻ
ԱՐԵՆԱՆ ԼՈՐԵՆ.

Հ.ՐԱՐԱՆԻ ԸՐ

ՎԵՐՈՒՄ ԵՒ ՄԱՐԱԶՆԱԳՈՆՆ ԿԱԹՈՒԳԻԿՈՍԻ
ԱՐԵՆԱՆ ԼՈՐԵՆ.

Լ.Ջ.Դ.

Մի օրինակ և եթէ էր մասնին Գ.Ա.Մ.Կ.Պ. անուանելոյ որ իբրև գանձարան միժերէր յինքնան ոչ միայն զհակիրճ եկեղեցական պատմութիւն և այլապէս և այլապէս յառաջին դարէ անտէ ցերեզրէ քառորդ եթէ և նուազանքորդէ դարու, և յառկապէս զինչ ինչ անցեալ և զժամանակակից երևելի և նշանաւոր անցս և գտառապանս Իջմիածնի և ըն, այլ և զաւելեկութիւն երս և պրուցակս արգի բողբի կալուածագրոց, հարցոց, գիւղորդից, արքունական հրովարտանքոց, պրատնագրոց, կալուածագրոց, ընծայագրոց և այլոց և այլոց, զորս աշխատափրկել է արժանայիշակուակ և յաւիտանքին Կաթողիկոս արևեսայն Հայոց Յիսկան Երևանցի ցլեղին ամենայրապետութեան իւրոյ:

Թէպէտ կասկեալ է Լ.Ջ.Պ.Տ.Պ.Կ.Պ. Յիսկանի որդիս զի Եւզորդ Հայրապետք և Գաճար կապ. Մ. Իջմիածնի շարունակեացն և արձանապրեացն ի ամին զանցս իւրաքանչիւր ճամբունակաց իւրեանց, սակայն անգիտանալք զարդգելան՝ եթէ ընդէր մնացեալ էր ցարդ արարգիւն և ոչ զք հոգացեալ արձանագրել գիր

ինչ՝ որպէս Տրահանգեալ և խնդրեալ էր Առ-
 սահողի Սիմէօն Աթոռիկոս:— Երդարև գը-
 տանին ի Հայրապետական Եթոռս Ածնդակք,
 Տրովարտակք, կալուածագիրք և թղթեանք պի-
 տանիք յաւուրց անտի Հայրապետութեան Յա-
 ջորդաց Սիմէօնի, յորս երևին ինչ ինչ նշանա-
 ւոր, զնոցք արժանիք յիշատակաց, միանգամայն
 դեպք գրողնայիք, զքիանք, բռնութիւնք,
 ստատպանք և խարդաւանութիւնք ի յետին
 ժամանակս նիւթեալք յօտարաց, քայց քանի՜
 առ առէ արժանահաստ լինելն այնորիկ և ան-
 կարուստ պատճովէին իբրև ի միում յամիտի յի-
 շատակագրութեան և գիրութիւն մեծ ընծա-
 յէին ընթերցողացն ամենից՝ եթէ պատմագրէին
 ի ամին Աստուծոյ, զորպիսիս այժմ ստիպիմք
 ծաղկազարդել ի յիշատակարանաց և ի հատ և
 կտոր թղթեանց՝ ոչ սակաւ աշխատութեանք
 և յիշուստութեանք:

Իսկեղայ այժմ պիտանայի՜ երկուցեալ ի ժա-
 նեաց ժամանակին՝ թողեալ վաղ և այլ թե-
 րութիւնս և առանց յապաղելոյ զտպագրու-
 թիւն սորին, — զի ոչ բազում ամք էին յորմէ
 Տեանէ արձանեցաւ ար ի գերութենէ . . . — քայլ-
 եղև արալ ի շոյս ըստ հրամանի Ա՛հ՛. Հայրապե-
 տի ամենայն Հայոց Տեանն և Տեանն Վեդրգեայ
 Գ. Աղգառէր Աթոռիկոսի, զի մի որպէս երբեմն
 զրկեացի Մայր Եթոռս և Եզգ մեր նաև յայս-
 պիսուց արատուական Գոնձարանէ:

Մեր խորհրդովն՝ և լուսադէտ՝ մտնանց և գործ՝ առանց դեգերելոյ ի բժախնդրութիւնս թերեւ վայրնապարս՝ գլուխ՝ զարժանաւորութիւն և զկարծորութիւն՝ Մատենիս՝ մտնաւանդ՝ ի ժամանակին յայնմիկ և՝ առ յապախս, — որպէս զի ըստ արժանւոյն պատկեցի նպատակ շնորհ նակին՝ եթէ ուշադիր վերձանողք՝ ճանդերձ բարդ դատութեամբ ժամանակաց և տերանց և դա՛ զափարաց՝ զաչս մտայ՝ յախցեն՝ ի պա՛ և բքն՝ նեսցեն:

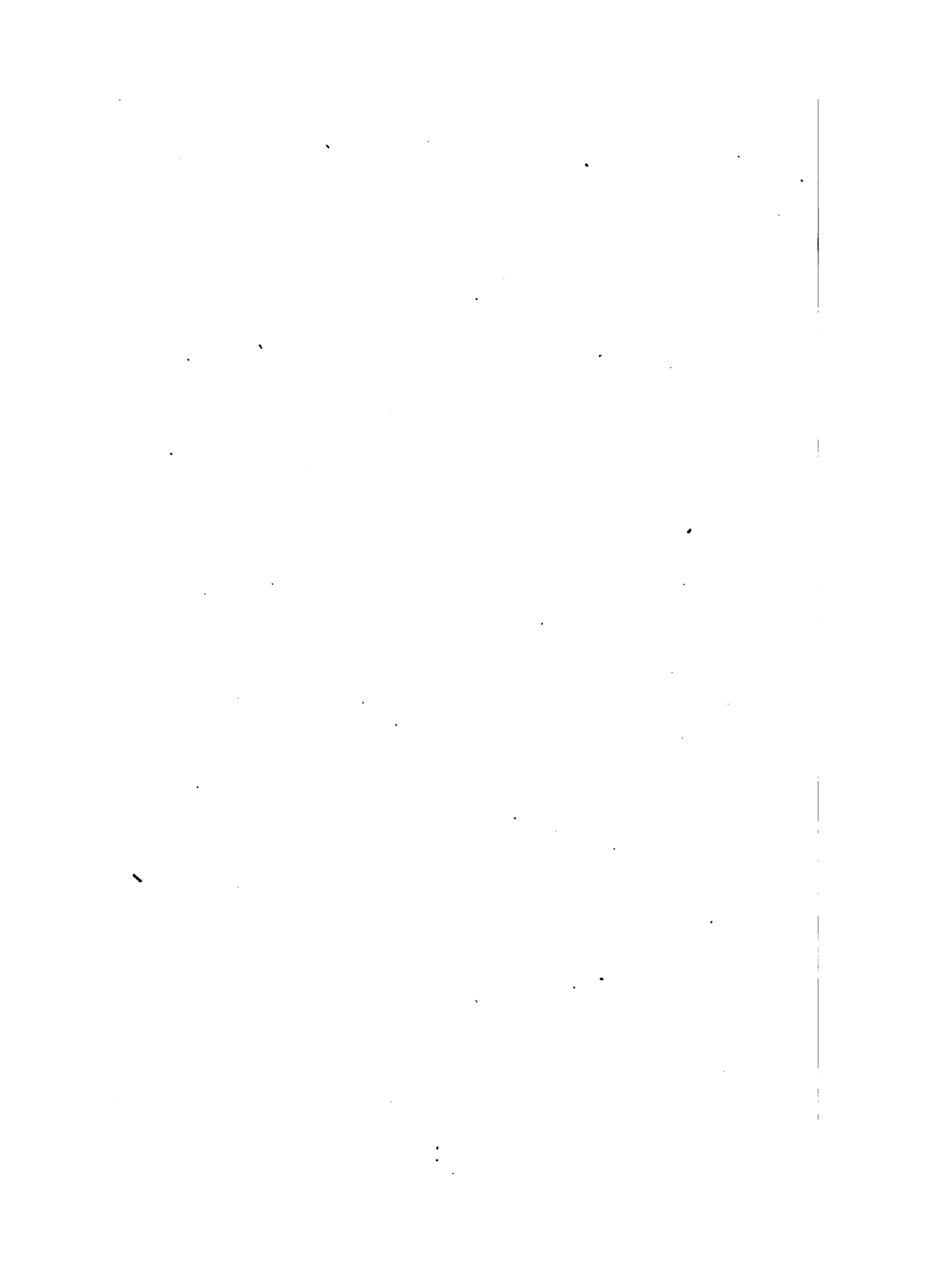
Կա և չէ Տնար ընթերցանելեաց չափել զընդարձակութիւն պարունակութեանց մատենիս առանց թորելոյ զարտասուս յականողեաց, և այնպէս է մեզ կարծել, զի ողբք, հառաչք, թառանչք և վիշաք ծանունք պարտին լինել և ի ժամանակին՝ ըստ արտաքին բերմանց՝ քան զորս ակնարկէ և յիշէ Սիմէօն Աթուղիկոս և արտասուէ ի մեծ վիշտ:

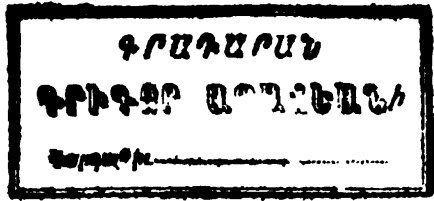
Ի վերջ գրոցս յաւելաք զհակիրճ կենսագրութիւն Երժանայիշատակ շեղենակին և զգիտողութիւնս ինչ զժամանակակից իրաց:

Փութամբ կատարել և զպարտս մեր յայտնելով զհաւաստիս խորին շնորհակալեաց առ բարեպաշտս Վանձակեցի Եզզայինս՝ որք ըստ յորդորանաց Եռաջ. — Փոխանորդի Վրիգոր Ալարդապետի Տէր Ստեփաննոսեանց՝ կանխավճար ստորագրութեամբք դումարաց նպաստեցին ծախուց տպագրութեան Աատենիս, զորոց

Գանձանու ընդ գունդացն գրուեցաք է զերջ
 գրոցս :
 Եւ թէ ընդ ամենացն տեղիս Եզրայից մեզ
 այսպիսի ըզճիւք եւ ըստ անորդաց թուեալեանց
 օգնեցեն Տարաւնի Մայր Եւ ռոցս սակս տպար-
 գրութեանց սյր եւ իմ ընտիր ձեռագիր մա-
 տինադրութեանց՝ գաւազրոց եւ այլոց, անշունչ
 նպաստ մեծ ընծայեցեն իսկի ժամանագրու-
 թեան եւ գրականութեան : —

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Առ ուղեւորներին ինչ տեղեւորութիւններով է նշանակուած հետեւեալը, ինչպէս նաեւ ինչպէս ընտրելու է ինչպէս և ճիշտութեամբ որոշուած որոշուած Արեւելից և այլու շրջաններէն անցնելու ուղիները:

Վանքի աշխարհս և աշխարհայինքս են միշտ ի փոփոխման և ենթադրեցեալք զանազանից պէսպէսութեանց ըստ վճարահատութեանց պրազանից գրոց, և այս այնքան սաստիկապէս, մինչ զի ոչ ինչ ունին ի հաւաստութեան: Վանքի ապագայքն հաւաստի տրամադրութիւնքն տան անհաւաստութիւն ներկայականաց, որոց և զունեցեալն տան ունել տարակուսանօք, և զունեցեալն կարծեօք: Արդ այսց ամենից փոփոխմանց և տրամադրութեանց շտեմարանն և մանաւանդ ներգործական և ծնողական պատճառն է ժամանակն, որ ի հոյովիլն անգաղարապէս՝ հոյովիլ ընդ ինքեան և զորպիսութիւնս ժամանակաւորաց: Այս ուրեմն կարի հարկաւոր է մեզ ժամանակաւորացս՝ զնոյն ինքն զժամանակն ունել միշտ առձեռն իրրև զհայելի, և ի նմանէ ուսանիլ զօգուան մեր որքան եմք ի նմա սեւեռեցեալք: (Վանքի ժամանակն ունի զանցեալս, զներկայս, և զպառնիս, որ անցերմն խրատէ զներկայականսս, և զզուշացուցանէ զպագայականսն): Այս այս որով եղանակաւ կարէ լինել եթէ ոչ ներկայացուցանելով մեզ զորպիսութիւնս անցելոցն, յորս լիապէս երեւին բոլոր որպիսութիւնք փոփոխմանց յաջողութեանց և ձախարհութեանց, օգտից և վնասուց, փորձառիթ բերմանց և նոցին հնարիցն: Արդ այս թէպէտ ամենայն մարդոյ է հարկաւոր, որք (զորով բանականք և ենթարկեցեալք պէսպէս հոգաց և փոփոխմանց,) ըստ չափու կարօտին հայելոյ և հնարացոց օրինակաց, սակայն ևս առաւել յառկացելոց և զլիաւորաց՝

և բազմապէս հոգունակաց անձանց: Այլ որքան ևս առաւել հարկաւորագոյն է սրբոյ Աթոռոյս Աջմիածնի նստող Հայրապետաց և նոցին գործակալաց և միաբանիցն սեպհականաց, և մանաւանդ յայսպիսում ժամանակոջ: Քանզի սուրբ Աթոռս է շնորհօքն Աստուծոյ մեծանուն և հռչակեցեալ, լցեալ միաբանիւք և պէսպէս պաշտօնէիւք, պերճացեալ երևելի զարդուք և կահիւք, ճոխ փառօք և անթագուցանելի հանդիսիւք, ունող բազմապիսեաց ելից և մտից: Այլ վերջապէս գորով քաղաք ի վերայ լերին՝ որ ոչ կարէ թագչել ըստ Տեառն բանի: Բայտ անուանն՝ իշխող բազմաց, ըստ գործոյն՝ և ոչ միոյ, ի լեզուս՝ ունող ամենայն բարեաց, և ի յինքն՝ կարօտ յամենայնի: Պատանեցեալ ընդ իշխանութեամբ անիշխան տերանց խստասրտաց և գազանաբարոյից յափշտակողաց, և ինքն անգօր և անսուր: Կպատակ՝ բուռն և ամենակերպ պահանջողաց, իւրայնոց և այլայնոց, և ինքն կամաւոր և երկիւղիւ մուրացող: Արդ այսպիսւոյ տան և սորին տանուտեառն՝ և գործակալացն և հարազատ ընտանեացն՝ որքան հարկաւոր է ի հայելիս և ի հնարացոյց խրատս և յօրինակս անցելոցն պարապիլ, գիտութեան փորձառողացդ թողում:

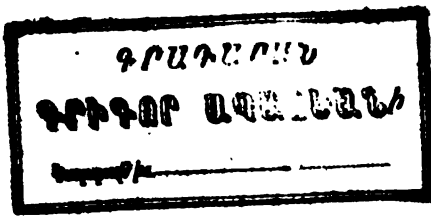
Արդ ես յեաինս ի սպասաւորաց և ստրուկս ի պաշտօնէիցն սրբոյ Աթոռոյս Աջմիածնի՝ Աիմէօն լոկ և եթ անուամբ Աթուղիկոս, որ պատահեցայ ի վերջին և յամենաթշուառ ժամանակոջս, ի ՈՒՄԺԻԹ թուոջս մերում, տեսի՝ զի յառաջնոց լուսահոգեաց և երանելեաց Հայրապետացն մերոց (որոց բարերարութիւնքն, օգտարարութիւնքն, և արիւնախառն քրտամբք աշխատութիւնքն յոլովք և անգրեկեք են ի վերայ սրբոյ Աթոռոյս, որոց զարդիւնսն վայելեմք մեք ի վաստակս նոցա մտանելով, սակայն) ոչ դքն էր արարեալ զփոյթ ի գիր արկանել և արձանացուցանել զորպիսութիւնսն սրբոյ Աթոռոյս և զպարագայն սորին, գոնէ և զառ ինքեամբք եղեալ պատահմունսն, յորոց ոչ սակաւ օգուտք յառաջանային յեանոցս և յառաջանալոց էին ի ժամանակս ժամանակս: Արդ ես յամենայնի անար-

գիւնս և անպէտ՝ որովհետեւ չունէի զկարօղութիւն և չկարացայ խփ ինձէն յատկապէս զարդիւնաւոր զործ ինչ յառաջացուցանել, զայս գաթ ինձ բանեաղ, և իբր զդիմակալ երեսաց իմաց, այս ինքն զարարեցեալ բարերարութիւնսն և զոսկեփայլ զործսն նախնեաց երանելեաց (որք ծածկեցեալք էին և որպէս թէ անհետացեալք խաւարաւ մոռացութեան և անգիտութեան) ի յայ բերեալ փայլեցուցից. որովք ոսկեպէս անուանք նոցին փառաւորեցին մշանջնապէս ի սուրբ Աթոռոջս ի մէջ տաճարիս Մատուծոյ, ընդ որս և ես և իմս այս՝ գոնէ իբրև զխեցեղէն հաշուեցեալ յիշատակիցուք: Այսն որոյ յառաջադրեցի զայս զիբք, որ կոչէ (Նիշտասկարան, և պարունակօղ բնակից որպիսութեանցն սրբոյ Աթոռոյս: Քանզի զբեցի ի սմա զամենայն որպիսութիւնսն, այս ինքն զորպիսաբար հաստատին, զորպիսաբար կեանն և կառավարին սորին և սորին Աթոռակազցն՝ ներքսապէս և արտաքսապէս: Օ, որքանաբար ասարածուճե իշխանութեանն և պատուոյն և զերբեմնական տկարութիւնն և զվշտակրութիւն, զի սմա՝ նստօղ Աթոռղիկոսունսն, որոց և զբրպէսն, և յորս զառաւել բարերարսն: Այլ և զինչ ունին սորին, զնրպէս և զնրբ ունին, այս ինքն Նուիրակականն, Առաջնորդականն, և զայլ արդիւնաբեր տեղիսն որպիսութեանքն իւրեանց՝ զմիտառու 1) զեօղորայսն, զմուսն, այս ինքն զայդիս, զջրազացս, զդինկս, զտունս, զնանութս, զերմանելի տեղիսն, զջուրս և զտուս, և զայլս այսպիսիս հանդերձ իւրաքանչիւր Քանկական և Հայկական դաճալցական 2), լախական 3), վկայական և վիճունական զրովքն իւրեանց, և թէ նրբ և որոց ձեռօքն: Այլ և զթագաւորական՝ զքանակարական և զդասաւորական գրեանսն սորին, հանդերձ պարագայիւքն իւրեանց, և մանաւանդ զմազափութիւն 4) սորին՝ թի մրպէս, սրբան, և նրբ, այլովք պարագայիւքն:

1) Միւս, կալուածք, երկր, արդիւնք, և ընդ. — 2) Ղ-դ-ւոյ, կալուածագիր. — 3) Վ-դ-ֆ. կալուած, ժառանգութիւն, կտակեալ ինչք բարեպաշտական յօգուտ հասարակաց և ընդ. — 4) Մ-ս-ֆ, ազատ, ազատութիւն, և ընդ.

Ե.Պ. և արձանացուցաբ ի սմա զնշանաւոր և զ' թ' մտի պահելի-
 իրակութիւնսն և զօգտաբեր և զփնասատու պատահմունսն ան-
 ցնոց՝ ի յօրինակ և ի հայելի տպագրոցիցդ, զի զօգտաբերսն առ
 ձեռն ունելով, ի վնասակարացն խոյս տայցէք: Եւ յԼ և արձա-
 նացուցաբ ի սմա զամենայն որպիսութիւնսն երկրիս և շրջա-
 կայիցն վանօրէից մերոց հանգերձ որպագայիւք ի բարեանց. և
 վերջապէս զիտուած մեր և ջանք այս էր՝ զի զհրքս այս լիցի
 հանրակամապէս պարունակօղ, հայելի և ծանուցանօղ ամե-
 նից որպիսութեանց և ապագայիցն սրբոյ Աթոռոյս և վնաս-
 րէիցն մերոց, և յաւիտենական և մշտապիտոյ արձան իրակօւ-
 թեանցն անցելոց ի զգուշութիւն յապտ եկելոց: Այսն որոյ
 խնդրի ի մերազնէից և ի կարգակցաց եղբարդդ իմոց զկնի մեր
 յաջորդողաց (որոցդ է հարկաւոր և շատ պիտանի մանուսնորա-
 պէս՝ որպէս վերջէից էք) նախապէս՝ զի որպէս նուաստութիւնս
 մեր ի նախնեաց անախ մինչև ցառ մեզք զմեացեալն և ունե-
 ցեալն, զնոցին ունեցման զրեանսն և զայլ պարագայսն մեծա-
 տաժանմամբ և բազմաւ աշխատութեամբ (մինչ զթեթի ի
 կեանս իմ այս էր մեծ հոգ և ցաւն իմ,) առ ձեռն բերեալ,
 զանհետացեալ և նսեմացեալն ի լոյս ածեալ և վերածորոգեալ,
 զանկանոնն ընդ կանանիւք արկեալ, զցան և զջիրսն ի մի ժո-
 դովեալ, և որպէս թէ՛ ի զանազանից գեղեցիկագունից և յա-
 նաշահոտունեաց ծաղկանց փնջեալ և երեալ ի տաժա յայս՝
 ահա՛ ձեզ ընծայեցաք. նմանապէս և դուք ըստ այսմ՝ կանոնի
 ամբողջապէս և հաւատարմօրէն պահելով՝ զկնի յաջորդողացդ
 ձերոց ընծայեցէք, զի մի՛ անհետացին և կորիցեն և այսպիկ
 մնացեալք որպէս և շատքն անհետացեալք են յամհոգութենէ
 անցելոցն երանելեաց: Արկորդապէս, զի որպէս մեք՝ եթէ նախ
 քան զմեզ անցելովքն, և թէ զմեզ պատահեցեալն՝ զիտուոր,
 և հարկաւոր և զ' ի մտի ունելի դարձսն և զեղելութիւնսն (թէ
 օգտաւէտ և թէ՛ փնասաբեր,) ի զիր արկեալ արձանացուցաբ ի
 սմա, նմանապէս և դուք զառ ձեզք եղեալսն ի սմա զրեալ ի
 յիւրաքանչիւր անգուշն արձանացուալք: Վնանդի անցելոցն

անցք՝ խրատք և վարդապետութիւնք են յետնոց: Արրորդա-
պէս՝ որք վայելէքդ զսա, օգտիք, և ևս յաւելուք, յիշեցէք ան-
գամ մի ի մաքուր յաղօթս ձեր զնախկին Հեղինակս սորին. որ-
պէս զի և դուք յիշեցիք ի յապա եկելոցն ձերոց: Ողջ լե-
րուք:

ԳԼ. Ա.

Յորտմ հասին սրբաբաններն՝ սրբայ Ամստոյս Էջի-ձնէ ի սկզբանէ յսրբեցմանէ
անոր ի յամբարներն և ի վերանորոգութեանն: Դաշիւ և սոխոս ինչ առաջա-
նէն իւր սրբայ Ազոյ Լուսարանին մէջ:

Սուրբ և Աստուածային՝ Բրիտանացի և լուսանկար ամենից Հայոց
Աթոռս Էջմիածին, առ յոր էջ Միածին Բանն Աստուած Հայրական փառօք,
Հրաշալի լուսով և բազմութեամբ զօրօք Հրեշտակաց, և ձևակերպեալ յօ-
րինեաց զսա աստուածային լուսով, ըստ որում և Հրաշակերանաց սուրբն
Գրիգորիոս Լուսաւորչին մեր ի յաթոռ յասկապէս ազգիս Հայոց, և մայր
ամենայն Եկեղեցեաց և շնորհածին ծնող նոցին մանկանց, եղև ի ՅՅ Թուող
մարդեղութեան Բրիտանոսի Աստուծոյ մերոյ, Բանդի որպէս ի Հուսնի եցոյց
Մովսէսի (որ առաջնորդէր Հնոյն Իսրայէլի) զձև խորանին ի շինել յասուկ
անդի և բնակարան աստուածութեան իւրոյ, և ի գաստարակ և անդի ապա-
ւինի Հնոյ ժողովրդեանն, նոյնպէս և ի նորունն եցոյց զձև խորանիս պսակի
սրբոյն Գրիգորի (որ եղև առաջնորդ նորոյս Իսրայէլի) ի շինել յասուկ ան-
դի և բնակարան իւրեան՝ ի մայր և գաստարակ՝ և անդի ապաւինի նորոյս
ժողովրդեան ազգիս Հայոց: Արդ սուրբ Աթոռս պս աստուածակերտ յա-
ռաջին ժամանակն ի Լուսաւորչէն մերմէ ի յորդին և ի Թուռունն և ի
մերձաւորն նոցանց էր լուսապէս շէն և պայծառ՝ Հոգևորօք և մարմնաւօ-
րօք, և պերճ իշխանութեամբ: Բանդի ձգիւր անխոնարհելի և հոգևոր իշ-
խանութիւն սորին ի յամենայն Հայս, ի Վիրս, և յԱղուանս: Եւ ի սմա
նսակին Հայրապետքն Ազգիս մերոյ, և ի սմանէ ծաւալիւր յամենայն երկիր
խորհուրդք եկեղեցւոյ և սրբալոյս Միւռնն օծութեան: Ապա ի ակարանալ
իշխանութեանն մարմնաւորի Ազգիս մերոյ, և ի զօրանալ Թշնամեաց, և ի յա-
ճախիլ պէտպէս յարուցմանց Հինից, Թագաւորք և իշխանք մեր ըստ ձեռն-
առութեան ժամանակին՝ ուր անտանէին պատահաւոր և ձեռնառ ինքեանց
և յապահովութիւն ի Թշնամեաց՝ անդ ամբացեալ բնակութիւն առնէին՝
ընդ նոսին և Հայրապետքն: Արպէս և ի ճՀԷ Թուականիս մերում, յա-
նիշխանութեանն Ազգիս մերոյ (զի ի ճԾԳ Թուողն մերում, պիղծն Արզլայ
զամենայն իշխանն ի յԵկեղեցին՝ Նախիջևանու պրեաց) Դաւիթ Պաթու-
ղիկոսն Արամուսելի ի Պուսէս գաւառէ վշտացեալ ի ասճկաց փոխեաց
զԱթոռն Հայրապետական ի ԴՎին. ուր մեաց Հայրապետարանն մինչև ի

ՅԿ թուականն մեր. յորում Սեփաթ Յինգերախոյն պարսպաց զքաղաքն յԱնի, և շինեաց զԿաթուղիկէ եկեղեցին. յորում ժամանակի և Գրեգոր Կաթուղիկան (որ զկի Մաշաոցի երբորդ Հայրապետ էր) փոխեաց զՀայրապետարանն ի Դշնոյ ի քաղաքն յԱնի. Յոր և աւետաց ի ժամանակս ինչ, մինչ ի ՇԴ թիւն մեր, յորում վերջացաւ թագաւորութիւնն Բագրատունաց (. որպ վերջինն էր Գագիկ որդի Աշոտոյ). և եկն պիղծն Արքայական և աւերեաց զքաղաքն յԱնի և զեկեղեցիսն ի ՇԺԹ թուոյն մերում ի Հայրապետութեանն Պետրոսի Կաթուղիկախն. Յոյս միտցիս՝ ի միում ժամանակի՝ ի չորս տեղոջ Հայրապետ նստան ներհակ իրերայն, Պետրոսն ի Յանի, Գրեգոր վկայաւորն ի Մար, Թէոփրոսն ի Հան, և Պարսն ի Մարաշ: Ապա ի թուին ՇԻԵ, յորում հաստատեցաւ թագաւորութիւնն Հայոց ի Վիւլիկէ Յուրբեիւ, յեսաց Պոտաներ, յես որպ Քորոս. ի ԺԷ ամի թագաւորութեանն սարկն. Գրեգոր (Յղոյն)՝ եղբայր ներսիս՝ փոխէ զՀայրապետութեան Աթոռն ի Հառնիկայն ի ՇԿՁ թուոյն մերում. Յորակ զամն աղայութեանն հասակին (զի էր ԺԾ ամաց), և զամն փոխեցն զԱթոռն ի Աիւ, Դաւիթ եղեմեազան Ախթամարաւ ապստամբեցաւ և նստաւ Վաթուղիկոս յԱխթամար ի այն թուիս, և աւետաց Կաթուղիկոսութիւնն ի Հառնիկայն՝ յրան ճՁԷ մինչև ի Ստեփաննոս ըսա կարգին. զի ունկին զպատիւ Հայրապետական և զԱջ Լուսաւորչին. (թեպէս և սմանք հետակն ի յուլեզ կարգին). Ապա ի չորրորդում ամի Հայրապետութեանն սարկն, եկն Մարայ Սուլթանն և զերեաց զՎայն, զՎաթուղիկոսն և զԱջ Լուսաւորչին հանգերձ այլովք սրբութեամբք և եկեղեցական պաշտօնեկիք տարաւ ի Մար, ի ՁԻԴ թուոյն մերում. ուր և մուտա Ստեփաննոս Կաթուղիկոսն. Ապա այնուհետև փոխեցին զԱթոռն ի Աիւ, ուր և նրատաւ Գրեգոր Անուարեղեցին ի նոյն թուոյն. Արդ զգերիկն Ստեփաննոսի և Աջոյն որպայ ի Մար պատմեն ամենայն պատմագիրք. բայց զգարձ ինչ ոչ բնաւ. Թէպէտ և այնուհետև բազմիցս դերի և աւարի տունն Վիւլիկեոյ ի Մարայւոյն, բայց միջ ոչ եղաք ստա: Ապա զկի ճԻԹ ամաց ևս զայ Սուլթանն Մարայ ի ՊԷԻ թուոյն մերում՝ ի ժամանակս Լեւոնի թագաւորութեանն, խաբաւ աւերի զՎիւլիկէ, և բոլորովն փրէ և աւերէ և զԼեւոն իւրայնովքն ամսի ի Մար, և բառնայ զԹագաւորութիւնն Յուրբենեաց ըսա ամենից իջմարիտ պատմադրաց, և եղծանէ զՀայրապետութիւնն Վիւլիկեանց. Թէպէտ և այլք զկի այնորիկ որպէս զաշատարակաշին ամբարատւանն ընդ Ատատուծոյ որպէս թէ մաքառիլ ի մտի ունկին: Քանզի որպէս երբեմն բարձմամբ թագաւորութեանն Բագրատունեաց փոխեցաւ Կաթուղիկոսարանն ի յԱնուոյ ի Վիւլիկէ, նոյնպէս և ի բառնիլ թագաւորութեանն Յուրբենեանց՝ փոխեցաւ անսի ի յիւր սեփական յԱթոռ ի Վաղարշապատ անօրինեց-

մանքն Աստուծոյ, Եանգի ի յամբիլ ասնն Վիգիկեանց և ի բառնիլ իշ-
 կանութեանն Յուրբենեանց, յես ԺԼ ամի, ի ԳՂ. Թուռն մերում՝ ըստ
 ասննից Ճշմարտապատում՝ պատմազարաց, յայտնեցաւ սուրբ Անն Լուսաւորչ
 չին ի յԷջիածնին, որ և ժողովեցան բար իշխանք, ժողովուրդք, և զանա-
 կանք աշխարհէս Հայոց ի սուլտաններն Աստուծոյ, յարարեցեալք ի բազ-
 մապետեաց հրաշից, հաստատեցին զուրբ Էջիածնին վերաքնն Ամնու Հայ-
 բապետական Ազգիս Հայոց, և եղին կաթուղիկոս զանք Վերապետ, Իսկ առ-
 ասնոր թեպէտ սանդոզ է երկարեմն վասն վերաարմնան սրբոց Ազգ Լու-
 սաւորչին մերոց ի սուրբ Էջիածնին, սակայն մինչ յամենեցեալքն ի յախտ
 ինքնահամբանն ոչ զարարին յարացեաց ընդդեմ խմանի Ճշմարտու-
 թեանն, առնոս ասացաւք զպարանո ի կարնոց:

Արդ այնու ժամանակա պատմիչքն և եղեալ գործքն ասննեքնան համա-
 ձայն վիպեն՝ թէ ի յոյս ժամանակս Աջ Լուսաւորչին վերազարձաւ ի սուրբ
 Էջիածնին, եթէ զա հախանարտիս, թէ որով և որպէս, ես ասացից՝ թէ
 որով և որպէս փնտռեալ սուրբ Եղանն Վարացոց և Գեղարքն Աստու-
 ծամեալ երկարեցան ի մեզ միջնորդութեամբ հարազատից սանց ծառ-
 յիցն Աստուծոյ, նմանպէս և սուրբ Աջ Լուսաւորչին ի յիս անխտան
 յԱմնու, եթէ յայնս թերահաստիս, և առ յոյս չէ զարմանք: Իսպ-
 ձեալ եթէ երկուսոր և ասննակալ Թագաւորի անարխութեանն ոչ հաւա-
 աստ, առ բնից քեզ և զարարս երկուսոր և աշխարհակալ Թագաւորաց,
 որոց ոչինչ կարես բացաւլ մինչ ներկայական եղելութիւնքն վիպեն:

Արդ որպէս ի վերջ ասացարք, քանիցս անգամ Վաթուղիկոսարանն և բա-
 ռոր ասնն Սոսց կողպանալ և աւերեալ եղին ի Մարոց Սուրբանայն, թէ
 երկուցեականք և թէ աշխարհակալք, և մանաւանդ առ Ստեփաննիստիս, յա-
 բում յայտնապէս ընդ կաթուղիկոսին և սուրբ Անն և այլք սրբութիւնք
 ասրեալ ասնն պատմիչք՝ և անտի առ ննջ վերադառնալ յոչ արեք ու-
 նիք զվիպութիւն հաւաստի, թեպէտ հռչակէք որպէս և կամէք: Բայց մեք
 ունիմք զպատմիչն ժամանակին վիպոյ, որք համաձայն ասնն թէ, ի ԶԺ
 Թուռն մերում մինչ Ջաղարիս կաթուղիկոսն Աղթամարու փոց ի Դաւ-
 րեժ ի անդութիւն Զհանրահ Թագաւորին, յոյժ սիրեցեալ ի նմանն՝
 ընկալնու զկաթուղիկոսութիւնն Էջիածնին՝ ընդ նմին պարզ և զԱջ սուրբ
 Լուսաւորչին, զԽաչգառն և զԱւարն, և զայ յԷջիածնին, Եւ յես ժամա-
 նակաց ի ԶԺԱ Թուռն ասնու զուրբ Անն, զԽաչգառն և զԱւարն, և զը-
 նայ վերստին ի բնիկ անդին իսր յԱղթամար: Եւ յետոյ նոյն սուրբ Անն և
 Խաչգառն և Աւարն՝ ձեռամբ Վրդանէս վարդապետին՝ վերադառնայ ի սուրբ
 Էջիածնին ի ԶԺԶ Թուռն ի հայրապետութեանն Սարգիս և Յովհաննիսի,
 Իսկ Զհան - շաճն կը որպի Լարա - Իւսուֆին, որ ի Լենկթեաւորին ի բան-

որ արդիւնքն էր ի Մար ի բազում ժամանակս. ապա ի պակասիչ
Անկթեմերին, եւեւ ի Մարս բազում զօրօք քոյ ի Դաւթեմ, և անց
Թագաւորէ: Ասա՛ ինձ, զի՞նչ ինչ փոյթ պլ ազգի և աշխարհակալ Թագաւոր
ւոյ միջ սուս Աջ Հնարիչ և կամ խարիչ միջ սևազնեաց: Արց միջ զի-
տեմք և Հաւատա՞ք, սակայն զպարանս առայցք՝ զի և զուք Հաւատաւորիք:

ԳԼ. Բ.

Յարում ցոռանին յետ Քրիստոսի Աստուծոյ Բրայ՝ Աստեմար, Լոստարիչի՛
և Լայրաբոյտ ազգի Բրայ, հանրեք իբրտանչեալ նշանաւոր քորձակն իբրեանց:

Նախկին և Հանրահանապէս Փրկիչն ամենայն մարդկան և շուսուորիչն
բողբի աշխարհէ Յերն մի Գիտուս Բրիտանոս ընտրեաց իւր զերկատասան
աշակերտս (զորս և աւարեալս, սիրելիս բարեկանս, խորհրդականս և Հա-
ղարապետս անուանեաց, զորս և կոչեաց լոյս և ազ աշխարհի. որոց և
եւ զիշխանութիւն կապելոյ և արձակելոյ, փակելոյ և բանալոյ, զորս և
կից և Հրազմեանց Լուսնի իւրով սրտով, և Հրամայեաց երթալ յաշխարհ
ամենայն և քարոզել զԱւետարանն իւր սուրբ, և անել զամենայն ազգս
և լեզուս ի խաւարէ կուսադաշուձեան ի լոյս Աստուածդիտութեան, ըստ
Էջմարիտ և Հանձնայն փրկութեանց շրթից սրբոց՝ Աւետարանչացն և Նո-
ցուց սրբազանից առաքելոցն բանից): Որք են այսպիկ. Արմեն, որ և Վե-
փուս և Պետրոս անուանեցան. որոց են երկոյն թուղթքն Վաթուղիկեաց-
և Անդրեաս եղբայր սորին. Յակոբոս և Յոհաննէս՝ որդիքն Ջերեմեայ,
որք և որդիքն որոման անուանեցան. Այս Յոհաննու են. չորրորդ աւետա-
րանն սուրբ, և երկրեան թուղթքն կաթուղիկեացց: Փիլիպոս, Բարդուղի-
մէոս և Բովնոս, որք միջ միջ անուանց Հանդիպեցան. Մատթէոս մարտա-
ւորն, որ և Ղեփ կոչիւր. սորս է առաջին աւետարանն. Յակոբոս տրիտոյ
որ է Յեռանդալոյն, որ և արգար կոչեցաւ. և սա նստաւ զհնի Տեառն:
Պատրիարք Նորուսայէմ և առաջին մատոյց զփրկական պատարագ, և սա
որեաց զառաջին թուղթն Վաթուղիկեացց, և առ յորդին Ջերեմեայ նկատ-
մա՞ք՝ փոքր Յակոբ կոչեցաւ. Էմուսն նախանկարչն, որ Արմեն կոչե-
ցաւ՝ և ազգական Բրիտանոսի անուանեցաւ. որ է եղբայր՝ Յակոբոյ Տեառն-
եղբորն. Ղերեսոս, որ նոյն ինքն է Յուզա Յակոբեան և Բարդեոս, և եղբայր
Յակոբոյ և Էմուսնի, վասն որոց և Յուզա Յակոբեան առի վասն եղբայրու-
թեան նորին, և վասն զառմանն ի Յուզայէ մտանչէն. սա որեաց զՎաթու-
ղիկեացց յետին թուղթն, որ Յուզայի առի. Սոցա եղբայր մի և ոգոց Յովնէ,
որ Յուստոս և Բարսաբայ ևս կոչի. սա յառաջադրեցաւ ընց Մատթէոսի

ի անդի մտածելն, բայց վիճաբն Մաճաթիայի անկաւ. վասն որոյ սա ընդ եօթմանանիցն հաշուեցաւ. Յուդա մտածելն, զորոյ զտեղին յաջորդեաց Մատթիա:

Արդ վասն վերոյ յիշեցելոց երկց սրբոց առաքելոցդ, այս ինքն Յակոբայ, Հմաւանի և Քաղէտի հարազատ եղբայրութեան իրերաց, առաքելութեանն Քրիստոսի, և ի թիւս երկոտասանից գլխաւորացն հաշուելոցն, թէպէտ ոչ ինչ գոյ կարծիք, զի է հաւատարի և ճշմարիտ, և ամենից զիսնոց ընդունելի. ոակայն՝ թէ՛ ո՞ր որդիք են, և որպէ՛ս ասին եղբայրք Քրիստոսի՝ գոյ առարկութիւն և ասրածայնութիւն ի մեզ մերոց վարդապետաց և այլայլոց: Բանդի մերս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետք ասին թէ՛ սրբա էին որդիք Յօսեփայ աստուածաձօրն ի յայլէ կնոջն հետեկող անտարակոյս և անսակի վիպարութեանց սրբոց աւետարանչացն Մատթէոսի և Մարկոսի, որք ի Թ՝ և ի Ջ գրութան միապէս և համեմայն ասին թէ՛ եկեալ Յիսուս ի գաւառ իւր՝ ուսուցանելք զնոսա. և նոքա զարմացեալք ընդ իմաստութիւն նորա՝ ասէին. ուստի՞ իցէ սմա այս իմաստութիւն. ո՞չ սա է հիւանն որդի. ո՞չ մայր սորա կոչի Մարիամ՝, և եղբայրք սորա Յակոբոս, Յովսէի Սիմօն և Յուդաս. որքա ամենեքեան՝ առ մեզ են. և ի՞նչ Իսկ այլոց վարդապետք ասին՝ թէ՛ ոչ էին որդիք Յօսեփայ, այլ Կղէօպայ, (զոր եղբայր ասին Յօսեփայ) որ Ալփէ ևս կոչուր. Բանդի աւետարանիչքն մինչ զՅակոբոս՝ Յակոբ Ալփեան կոչեն, նոքա որդի Ալփէի իմանալով՝ այսպէս ասին, որ է թիւր իմացում. Ջի Յակոբոս՝ եթէ վասն Յակոբ Ալփեան կոչելոցն՝ Ալփէի որդի լինիցէր, ապա զոչոչոյ Յակոբայ եղբայր Աբրահամ՝ որդի Յակոբայ պարտին իմանալ վասն Յուդայ Յակոբեան անելոցն, որ է յայտնի սուա. զի Յուդաս այս (որ է Աբրահամ և Քաղէտն որպէս ասացաւ.) եղբայր է Յակոբայ և ո՞չ որդի: Եւ մանաւանդ սրբազան Աւետարանիչքն (և առաքեալքն ևս) յամենայն ուրիք զեղբարս Քրիստոսի կոչեն զնոսա ի կողմանէն Յօսեփայ, և ո՞չ ուրիք զորդիս հօրեղբոր. Ասելոց եմք զայսմանէ և ի Թ գրութն ի ճառքս Գանձասարու Վաթուղիկոսութեանն: Ուրեմն կարճառօտելով զայսմանէ, եկեացուք ի մեր յառաջադրութիւն:

Արդ վերոյ գրեցեալ երկոտասան սրբազան, գլխաւոր, համակարգ և մտաշունչ առաքեալքս՝ յիս ընկալման Հոգւոյն սրբոյ ի վերնաստանն, նոչոչոյ Հոգւոյն սրբոյ ազգմամբն բաժանեցին վիճակաւ զբոլոր ազգս և զիւրոս ի յիւրեանս. առ յորս և քնացին ի քարոզել ըստ հրամանին Քրիստոսի վարդապետին իւրեանց, նոյնպէս և զեօթանասուն և զերկուս աշակերտս բաժանեցին, առկալ ի նոցանէ իւրաքանչիւրքն զերկուս և զերկուս Ապա ազգս և երկիրս Հայոց անկաւ ի վիճակ վերոյ յիշեցելոյ սրբոյն Քաղէտի:

առաքելոյն որ է մի յերկուսանկէջ զխաւորաց առաքելոյն և եղբայր Յա-
 կոբայ, Հմուձի և Յովնի որդւոցն Յունկոյ Ասաուածաճօրն, որ Ղերես
 և Յուրայ ևս կոչի ի սրբազան Աւետարանչացն, որպէս ցուցաւ. Իսկ ոչն
 առաքելաւ մեր Քաղէոս առնաւ ընդ իւր ի յեթմանանկէջն զԵղիշէ և զԸՍ-
 սաթկոս, և ելեալ յԵրուսաղէմ ընդ ծովեզերքն գոյ ի Սիւնիկա, ուր և
 քարոզելով զԱւետարանն Գրիստոսի՝ գոյ մտանէ ի յաւաղին Հայոս ի Սեսա-
 րիա, և յաւաւորեալ զերկիրն՝ որիանէ զՏիմո Սկեղեցւոյն Գրիստոսի, և ձեռ-
 նադրէ նոցա եպիսկոպոս զԹեոփիլոս: Եւ անտի ելեալ անցանկեով ընդ գեան
 Եփրատ, գոյ ի յԵփեսոս, ուր և մկրտէ զԱրքայ Թագաւորն Հայոց, ընդ նոին
 և զքաղաքն և զերկիրն ամենայն յաւաւորէ Գրիստոսեականն Հաւատովն:
 Հինէ զերկիրն, կարգէ զքահանայս, և ձեռնադրէ նոցա եպիսկոպոս
 զԱրքէ կերպասագործն: Եւ անտի ելեալ գոյ ի յԱրտազ գաւառ առ ար-
 քոյն Սանտարուի. յորմէ և կատարի ի փառս Գրիստոսի ի Թուղ Փըրկի-
 շին մարց Ի՝ յես Ե՝ առի Համբարձմանն: Յորոյ վերայ յետոյ Հրաշալի և
 մեծափառ վանք կառուցանի, որ կոչոյ այժմ՝ և կոչի յանուն սրբոյն Քաղէ-
 սի առաքելոյն: Եւ յես կատարման ոտրին, Ստաթի աշակերտն սորին ել-
 եալ ընդ Հիւսիսալ գնոյ ի Սիւնիս, և անդ կատարի բարի մահաւաճի-
 յարց վերայ ևս շինեն վանք Հրաշալի, որ կոչոյ մինչև ցայտօր, և կոչի
 Յաթիւտ վանք: Իսկ միւս աշակերտն Եղիշէ՝ ելեալ գնոյ յԵրուսաղէմ
 առ սուրբ առաքելոյն Յակոբոս, (որ էր եղբայր Քաղէսի և առաջին
 Պատրիարք յԵրուսաղէմ,) և պատմէ զկատարումն Քաղէսի: Վասն որոյ
 և սուրբն Յակոբոս ձեռնադրէ զԵղիշէ եպիսկոպոս, և վերագործուցանէ
 զես ի սեղի Քաղէսի ի պիճակ նորին: Որոյ եկեալ ի յԱղուանս, և անդ
 կատարեցաւ. Յես այսորիկ դառնայ ազգս մեր ըստ մեծի մասին վերստին ի
 կառաւարչաւթիւն՝ Թագաւորօր և իշխանօր մինչև իսուրբն Գրիգոր Պալ-
 Հուեան: Արք ի Յայսմաւուրն մեր (որ սխալ է ըստ մեծի մասին և աղճա-
 սեալ,) և յարչս սմանս պատմագիրս յորս գրին թէ՛ Քաղէոս առաքելոյն
 մեր էր ի Թուղ եթմանանկէջն, կամ ընդ Քովայի առաքելոյն լեալ և ի
 նմանէ առաքելեալ ի Հայոս, և կամ թէ պլ է Յուրայ Յակոբեանն, և պլ
 ոչն Քաղէոս, բնաւքն սուրբ են, և ի Թիւրամաց ներմուծեցեալք յան-
 Հագաթննէ և ի զանցառութննէ նախնեաց երանելեացն մերոց Թոլլարե-
 ցեալք՝ և ի խաժամուժս Հասարակեալք, և յապա եկելոցն՝ որպէս թէ ի
 նախնեաց աւանդեցեալ, վասն որոյ իբրև զՀաւատստի ընկալեալք. և կամ
 թէ՛ ի Համանուութննէ Ստաթի աշակերտին առաքելոյս մեծի (որպէս
 առաջաւ) խաբեցեալք: Քանզի առաքելաւ մեր և մեծս Քաղէոս էր ի
 Թուղ երկրաստանիցն, եղբայր Յակոբայ և Հմուձի, զխաւոր և մեծ Ա-
 առաքեալ և Նուսուորիչ ազգիս Հայոց, որ և նոյնս է Ղերես և Յուրայ

Յանդրեանս... անս պատահի սուրբ առաքեալն Բարդուղիմէոս ի յՅիմեաց վանք կոչեցեալ տեղւոյն, որք երկրքեանն ևս քարոջն զՔրիստոս ի անյտ և կատարին յերկիրս Հայոց, և կոչին առաքեալք և նախկին Լուսաւորէք Հայոց, Եւ ի տեղւոջ կատարեան սոյն Բարդուղիմէոսի սրբոյ առաքելոցս ևս շինի վանք Հրաշայլի յանուն սոյնն որ և . . . այս ինքն ի յնկարակ որ կայ Վինգւ ցայտօր, Եւ յետ կատարեան սրբոյ առաքելոցն մերոց՝ զինի մահուանն մեծին Աբգարոս՝ Անանկ որդի նորա ի յԹղեհայր, և քեաւորքի նորին Անանարոսի ի Հայոց ի յԱրտազ Կաւտի գորով Թագաւորեալք՝ տքացեալք զՔրիստոս վերաբարձան ի կուսարշաւութիւն ընդ նոսին և բոլոր ազգ զս Հայոց, Թեպէտ յարեք յարեք գաւնկին ի ծածածկ քրիստոնեայք, Ապա յետ ՄԿԴ ամաց, ի Թուոյն Փրկչին մերոց ՅԴ, և ի ժն ամբ Թագաւորու Թեան Յրդաստայ, պջեկութեամբն Աստուծոյ Կանկ սուրբն Գրիգոր ի Ախուրագն և բժշկե զՏարուածեալն Յրդաս և զգիւսաբաւ ազգս Հայոց, և ան ծե ք. Տաւաստ Բրիստոսի, Եւ ի ՅՆ ամին Փրկչին մերոց, ի ժՁ ամին Յրդասայ գնաց ի Վեարիս առ Աւանդիոս պատրիարքն, (որ ի Բարեոսի և ի Թեոփիլոսի գաւազաննն կր յարորդեալ զկարգն) անու ի նմանկ զոճուան քահանայութեան, ընդ նմին և զԵպիսկոպոսութիւն ազգիս Հայոց, և զայ նստի Հայրապետ Հայոց ի ՅԸ Թուոջ Փրկչին մերոց, ի ժն ամբ Թագաւորութեան Յրդասայ, յանս Լ, Ի ՅԻԸ Թուոջ Փրկչին մերոց, ի ԻԳ ամբ Հայրապետութեանն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոց, և ի ԻԳ ամբ Թագաւորութեանն Կոստանդիանոսի, և ի ԼԹ ամի Տրդասայ լինի ժողովն նիկիոյ, Սուրբն Արիստակես՝ որդի նորա, յանս Է, Սուրբն Արիստեոս՝ եղբայր նորա, յանս ԺԿ, Սուրբն Յուսիկ՝ որդի նորա, յանս Զ, Փառնկրանճ յանս Ե, Սուրբն Ներսէս՝ Թոռն Յուսիան, յանս ԼԴ, Ի ՅԶԹ Թուոջն Բրիստոսի ի Դ ամին մեծին Թեոփիլոսի, ի ԻԲ ամին Արշակայ մերոց Թագաւորին, ի ԽԱ ամին մեծին Ներսէսի, լինի ժողովն Կոստանդիանոսի, և Ապուստակես յանս ԺԳ, Սուրբն Սահակ սրբութեան յանս ԾԱ, Ի ՆԾԷ Թուին Բրիստոսի, ի ԻԱ ամին գորբ Թեոփիլոսին, յետ բարձան Թագաւորութեան մերոց Է ամի, Ի ԻԲ ամին մեծին Սահակոյ լինի ժողովն Նիկեոսի, Ի ՆԿԱ Թուին Բրիստոսի, ի ԻԵ ամին նոյն Թեոփիլոսի յանիշխանութեան մերոց ԺԱ ամին, ի ԻԶ ամին Սահակայ լինի երկրորդ ժողովն Նիկեոսի, Սուրբն Յասիկ՝ որ նահատակի ընդ Ալեան գեանց, յանս Բ, Տէր Գրեա՝ աշակերտ սրբոյն Սահակոյ, յանս ԺԵ, Սա ի ինկրոյ սրբոյն Աւարդանայ և յայոց իշխանացն մերոց՝ փոխե զաթոռն ի Գլին, Ի ՆԷԱ ամին Բրիստոսի ի յառաջին ամին Մարկիանոսի պղծոյն, ի Ը ամի իշխանութեանն Աւարդանայ, ի Գ ամի Գրեա Կաթաղիկոսին մերոց, լինի ժողովն Բագիեղանի, Եւ յաւարս սորա նա-

Հատակին Լարգանոնք. Քայ անիջիան անգն Լայոց յամ Զ. Ապս
կարսի Մարզպան Լայոց՝ Պերոզ արքայն պարսից՝ զՄաքնուսն զկնի պղղ-
ժցն Յաղկերտի ստաակիցն. Յէր Յօհան Մանգարոււնի յամ ԺԲ. Աս
քարդարեաց ժանակարգութիւն Եկեղեցւոյ մերոյ. Յէր Բարգէն յամ
Ե. Ի մանանակս պոյց երկուց Լայրապետացս և ի յարդրմանէ սոցին՝
բարեպաշտք թաքնուորն Կոստանդնուպոլսոյ՝ Ջնոն և Անաստաս բոլոր
Եսպիտակաբ. Յունք, Ատրք, Լայիք, Աղւանք, և Վրք, երկիցս ան-
գամ. Ժողով արարեալ նորոջցն զժողովն Բաղկերտի. Յէր Սամուէլ ի
Բիւսանեաց յամ Ե. Ի սորս յաւուրս կարգեալ Մարզպան Լայոց
Վահան Մամիկոնեան, որդի Լմայեկոյ. Յէր Մուշէ ի Կուտից, յամ Ը.
Յէր Աահակ ի Լարբոյ յամ Ե. Յէր Բրիտամիր ի Բաղրևանոց յամ
Ե. Յէր Աւանդ յամ Բ. Յէր Ներսէս ի յՆշտարակայ յամ Բ. Եւ
սա. արար զժողով ի Ղլին ընդ գեմ երկարմակաց. Յէր Յովհաննէս ի Գա-
բաղմանեաց յամ ԺԵ. Յաւուրս սորս յես Վահանայ լինի Մարզպան
Լայոց Վարդ եղբայր նորս. Յես Վարդայ Տանիկք տիրն Լայոց յամ
Դ. Արս Մժեմ Գոււնի յամ Լ. Ապս Տանիկք յամ ԼԶ. Յէր Մօսէս
յԵփուսարայ յամ Լ. Ի սորս Գամին և ի Բրիտամիր ՇՅԲ թաւօն կար-
գեալս թիւն Լայոց, յորում ատացաւ մէկ. Եւ ի Ժ թնուոն մերում կար-
գեալս Հնդհարիբեակ չքանին. Յէր Արահամ յՈՂտունեաց յամ ԻԳ.
Ի սորս Ժաննանէս փոյղիք քաջն Ամնաս Բաղրատունի, որ զՆՅՅեալ ձին
խոք երկու. Ենդանն սղմալ՝ և թնն ի ճից անտաւաց կախեալ բարձրա-
ցուցանէր յերկրէ. Ի Ը ամի Կաթուղիկոսութեանն Արահամու. և ի ՄԸ
թուոն մերում, լինի Մարզպան Լայոց Դախիմ Սահառունին զկնի Տաճ-
կաց. Ի Լ թուոն մերում, և ի Ի ամին սորս, Մահման թազուորէ, ուս-
տի և սխանի թիւն Տանկաց. Ի ԻԴ ամին սորս, և ի ԼԳ թուոն մերում
Վիգք բաժանին ի Լայոց. Յէր Յօհան ի Կոզոխոյ, որ ընդ գեմ Արահա-
մու նստու ի Կարին, և մնաւ յաւաջ քան զԱրահամն. Սա Հեռեկեցաւ
աղանդոյն քողկեցոնի. Յէր Կոստաս Արաղածոնէ յամ Ը. Յէր Բը-
րիտամիր յամ Բ. Յէր Եդր ի Նիգ գաւառէ յամ Բ. Սա գնաց ի Կարին
Ի Կոչ Լեբակէ արքային Յունաց, և ընդանի զժողովն Բաղկերտի. որո՛
զկարն աննու յարքայն զՊոզս գիւղն և զպն. Ի սորս Բամին լինի Մարզ-
պան Լայոց ԲՊոզարու. Ոչտունին. Յէր Ներսէս շինուցն ի Տայ, գաւառէ
յամ Ի. Սա շինէ գուրքն Գրիգոր խոչ Երմիաճնի, որ այժմ Հանգուցեալ
է. Ի սորս Ժաննանիս լինի մարզպան Լայոց Համազասպ և յեսոյ Գրի-
գոր Մամիկոնեան. Յէր Անաստաս յԱրկուուլոյ՝ յամ Զ. Սա Հարկեաց
զԱնանեաց. Հիրակացն շինել զքամարն անշարժապէտ. Յէր Իսրայէլ յամ
Զ. Յէր Իսահակ ի Արափորոց յամ ԻԳ. Սա գնաց ի Խաւան ընդդեմ

Մահմաթ՝ յորդորմանք ի շխանացն մերոց, և անդ մեռաւ: Յաւուրս յայտարիկ կին ի շխանք Քէղորոս, Գրիգոր, Ներսէ՛՛, Աշոտ Բիրաւանան, Սեբաս Բաղրասունի, և այլք՝ որք յԵփեսոսն նախնականոց սրբեցան ի Յաճկաց ի սէրն Գրիստոսի: Վասն որոյ յամս բազումն ծնաց անխշեան Ազգաւորաց: Յէր Եղիա յԱղիովաց յամս ԺԴ: Սա երջծ ի սուս կարգին ըզրաբազուրներսն Աղուանից, և ձեռնադրեաց նոցա Վաթուղիկոս զանք Սեօն: Յէր Յօ՛՛՛՛՛՛՛ Օձնեցին յամս ԺԱ: Սա զնաց առ Յուլիանն Յաճկաց, և էառ Տրաման, և վարեաց զազգն Յունաց ի յերկրս Հայոց: և արար ժողով ի Մանածկերոս, սրբեաց զազգս մեր ի չար աղանգքն Բաղիերանի, որ ծնացեալ էր ի յԵզրայ Վաթուղիկոսէն: Յէր Դաւիթ յԱրամունեաց յամս ԺԿ: Յէր Տրդատ յամս ԻԳ: Միւս Յէր Տրդատ յամս Գ: Յէր Սիսն ի Բազուանից յամս Ը: Ի սոյն ժամանակս Մուշեղ Մամիկոնեան՝ այլովք ազատագունդ զօրօք կոտորեցան ի սաճկաց: Յէր Եսայի ի Նիգ քաւառէ յամս ԺԿ: Ի սորա Ջ ամին յառաջանայ ի շխանն Սեբասթ: Յէր Ստեփաննոս, Յէր Յովար, Յէր Սողոմն, յամս Գ: Յէր Գէորգ ի Բիրաւանայ յամս Գ: Յէր Յովսէս յԱրագածուքանէ յամս ԺԱ: Ի սորա Թ ամին լինի ի շխան Հայոց Աշոտ որդին Սեբասայ: Յէր Դաւիթ յամս ԻԷ: Յէր Յովհաննէս ի Վուսէից յամս ԻԳ: Ի շխան Հայոց Սեբաս որդին Աշոտայ: Յէր Ջաբարիա ի Վուսէից Չազց Վաթուղիկոսայ յամս ԻԲ: Ի շխանայ ի շխան Աշոտ որդի Սեբասթայ: Յէր Գէորգ Գառնեցի յամս ԻԲ: Սա գերեցաւ ի Լափիղաց: յետոյ աղատեցեալ ձկնաց զկղակս Վաթուղիկոսացն Աղուանից: Ի սորա Ժ ամին և ի թուականութեան Հայոց ՅԼԵ, վերայ գրեալ Աշոտն թագաւորէ Հայոց, եւ յետ Ե ամի վախճանի: Թագաւորէ որդի սորին Սեբաս Տիեզերակալն, որ յետոյ յանօրէն Յուսիպայ ի Դոյն քաղաքին մարտիրոսանայ: Մնայ անխշեան ազգս Հայոց յամս Ե: Յէր Մաշտոց սուրբըն, Գառնեցի, յամս Ա: Յէր Տովհաննէս պատմագիր և ազգական Մաշտոցայ և Գէորգայ յամս ԻԸ: Ի սորա ԻԳ ամին թագաւորէ Աշոտ որդին Սրմբատայ: Յէր Ստեփաննոս յամս Ը: Յէր Քէղորոս յամս ԺԱ: Ի սորա Բ ամին թագաւորէ Աբաս որդին Սեբասայ և եղբայր Աշոտայ, որ էր խաղաղարար և վանաշէն: սա շինեաց զՎաթուղիկէն յԱնուց և զԼուսնոսի վանքն և զայլսն: Յէր Եղիսէ յամս Է: Յէր Անանիա Մոկացին յամս ԻԲ: Սա եւ ո՛չ սակաւ աշխատի և Տոգայ վասն Գանձասարու ոմանց Վաթուղիկոսաց լըտութեանն և ազատագրութեանն, փնչև նուաճէ վերջապէս: Ի սորա Ը ամին թագաւորէ Աշոտ որդին Աբասայ, որ Ողորմածն կոչուր: Յերկրորդ ամի թագաւորութեանն սորա, կին սորայ Խորովանոյշ թագուհին շինէ զվանքն Հաղպատու ի ՅԴ թուօրն մերոյ: և յետ Ժ ամի ինքն շինէ զՍանահայ վանքն: Յէր Վահան Տրեմուծուղ, (որ) ընկեցեալ եղև, յամս Ա: Յէր Սան

փանձառ արդարեւ Մաշտոցին, յամս Բ. Տէր Խաչիկ յամս ԻԱ. Ի սորա Բ ամբ
 Թագաւորէ Լայոց Սմբատ Ըաճնչաճ որդին Աշոտոյ ողորմածին. Սա պա-
 րարտէ զբազարն յԱնի և ըստ արժանւոյ Թագաւորութեան պայծառացու-
 ցանէ. Եւ սկսածի շինել զուսրն Գրիգոր զարմանալին, և ոչ կարաց կա-
 տարել. յետոյ կին Գագիկայ Թագաւորին կատարէ. Ի սոյն ժամանակս և
 Վահրամ իշխանն իշխանաց շինէ զուխան Մարմարաշէն. Այս Սմբատ
 Ըաճնչաճս, (որ և Տիեզերակալ կոչեցաւ) զեղբայր իւր Գեորգին Թագաւո-
 րեցուցանէ ի Վերս ի ՅԼԾ Թուօն մերոյ, որ եղև սկիզբն Վրաց Թագաւո-
 րութեան: Տէր Սարգիս յամս ԻԾ. Ի սոյն ամի և Թագաւորէ Գագիկ՝ որ-
 գին Աշոտոյ՝ եղբայր Սմբատայ: Տէր Պետրոս գեառաբարձն, յետ և յառաջ,
 յամս ԻԳ. Ի սորա Զ ամին Թագաւորէ Յովհաննէս որդին Գագիկոյ, որ և
 Սեփան կոչիւր. Ի ժամանակս յոյս ի ՆԷ Թուօն մերոյ, Սենկեբրիժ՝
 արքայն Վասպուրի, նեղեալ ի Յաճկաց՝ ետ զերկիրն իւր Յունաց
 կայսրն Վապի, և էստ ի նմանէ զՍերաստիա, յոր և եկեալ բնակեցաւ.
 և անդ մեռաւ: Սա շինեաց զվանքն սուրբ Նշանին անդ. Ի ՆԶԶ Թուօլ
 մերոյ անխա. գտութիւն ի մէջ Պետրոս Վաթուղիկոսին և Յովհաննէս
 Թագաւորին. վասն որոյ գնաց Վաթուղիկոսն ի Վասպուր, յոր եկաց ամս
 Գ. և Թագաւորն բերեալ զԴեոսկորոսն ի ՍանաՏնոյ՝ արար Վաթուղիկոս,
 և բերեալ զՊետրոսն եր ի բանտի ԺԸ ամիս. Եկեալ Վաթուղիկոսն Աղու-
 ածից՝ արար Տշառութիւն, զՏէր Պետրոսն եղին յաթառ իւր, և զԴեոս-
 կորոսն առաքեցին յիւր անդին. Ի ԻԶ ամի Տէր Պետրոսին Թագաւորեցու-
 ցանն յԱնի զԳագիկ որդին Աշոտոյ որ ոչ կարաց վարել զԹագաւորու-
 թիւնն. Զսա սարան ի Վաստանդուպոլիս Յոյնք ազատագունդ իշխանօք,
 և անդ արեղին, և ինքեանք արեցին Լայոց յամս ԻԳ. Ապա ի Թուօն
 մերոյ ՇԺԳ եին Ալփապանն անիծեալ՝ էստ զՍԱնի, և ընդ ձեռամբ արար
 զԼայոց: Եւ բարձաւ աստանօր Թագաւորութիւնն Բագրատունեաց իսպառ:
 Յառաջ քան զայս, Թագաւորն Յունաց Վաստանդին լսելով զբարի հաճ
 բաւ Պետրոս Վաթուղիկոսին, հրաւիրէ ի գնալ առ յինքն. որ և ի ՇԳ
 Թուօն մերոյ օրհնէ զքեռնորդին իւր զտէր Խաչիկն ի տեղի իւր Վաթու-
 ղիկոս, և ինքն գնաց ի Պօլիս յուր և կեցեալ յամս Գ, դառնայ ի Սե-
 բաստիա, և անդ վախճանի ի ՇԸ Թուօն մերոյ. Տէր Խաչիկ՝ քեռորդին
 Տեառն Պետրոսի՝ յամս Ը. Լայոց Թագաւոր ոչ գոյ. Վասն որոյ Տուկիժ
 պիղձ Թագաւորն Յունաց տարեալ զսա ի Պօլիս. վասն ի յիւրեանց աղան-
 դրն դարձուցանելոյ և խափանելոյ զՎաթուղիկոսութիւնն Լայոց, և վասն
 ընչից Տեառն Պետրոսին, շատ նեղութիւնս հասուցեալ և ի հուր արկեալ,
 ոչինչ կարաց առնել. զի զերծեալ Աստուծով, դարձաւ ի Սերաստիայ, և
 անդ վախճանեցաւ. Տէր Գրիգոր Վկայսերն, որ Վահրամ կոչիւր, որդի

Գրիգորիս Մագիստրոսի իշխանին Բջնեցւոյ. Սա ո՛չ եկաց ի յաթուռն, այլ գնաց ի Պօղիս վանն թարգմանութեան գրոց, անտի ի յԵթուսաղեմ և յԵգիպտոս. Վասն որոց եզին յաթուռն յԱնի մնացորդք Հայոց զանէր Բարանզ ազգական նշնոյ վկայաւորին. Արդ ի սոյն ժամանակս նստան չարս Վաթուղիկոսք Հայոց, Տէր Բարսեղն յԱնի, Տէր Գրիգոր Վահրամն ի յԵգիպտոս, Տէր Պօղոսն ի Մարաշ, և Տէր Քորոսն ի Հոնի. Վասն որոց և թիւք սոցա անհաւաստի գողով՝ ոչ ուղղապէս գնին ի պատմագիրս. Այլ և ի սոյն ժամանակս զօրացեալ իշխանքն Հայոց ի Վիւլիկէ, որք ի Բագրատունեաց և ի Սէնեքերեմեանց, սկսան բռնանալ մինչև և թագաւորել ժամանակս ինչ. Որոց առաջինն էր Ռուբէն, ի ԸԻՆ կամ աւելի և պակաս թուօջն մերու՛մ. Տէր Գրիգոր Յրայն, ազգական վերնոյն Վահրամեայ և Բարաղի, եղբայր ներսիս շնորհալոյն, որ ի թուօջն մերոյ ԸՊՁ նստի Վաթուղիկոս յԱնի յամս Ծ. Սա էր հնգետասանանայ (Թեպէտ էր կատարեալ և շընորհալի)՝ մինչ նստաւ, և փոխեաց զաթուռն ի Հռօմկայն առ թագաւորսն մեր ի Վիւլիկէ. Վասն որոց Ախթամարու Առաջնորդ Դաւիթ վարդապետն ապրտամբեալ նստի կաթողիկոս յԱխթամար, որ մնաց մինչև զայսօր. Ձմիթ Յուբէի նստի որդի նորս Վոսանզին. Ձմիթ սորս որդի սորս Քորոս, զինի սորս ԼԼան թագաւորք. Տէր ներսէս շնորհալին՝ եղբայր Գրիգորի՝ յամս Է. Ձմիթ ԼԼանի որդին Քորոս, յես նորս եղբայր նորս Մէհ, յես նորս Ռուբէն, յես նորս ԼԼան, որ յերկուց թագաւորաց բնկալաւ. զթագ, և եղև անուանի. Տէր Գրիգոր սղայն՝ եղբոր որդի ներսէօթն՝ յամս Ի. որ և Քարապէտ ասի. Տէր Գրիգոր Ապիրատն՝ եղբայր վերնոյն՝ յամս Ը. Տէր Յովհաննէս մեծարարոյն յամս Ը. Ընկենուս զառ և զննն զԴաւիթ յամս Բ. յետոյ զնոյն Յովհաննէս հաստատեն վերսփն յամս Ժ. Տէր Վոսանզին Բարձրաբերեցին յամս ԽԷ. Յես ԼԼանի գննն թագաւոր զԹիլիպ Քուանի. Յետոյ սպանեալ զառ զննն թագաւոր զԼեթօմ. Ի սոյն ժամանակի՝ ի ՌՀ թուօջն ել Քաթարն և աւերեաց զբոլոր աշխարհս. Ձորոյ որսպետութիւնն ասն ի Վիրակոս պատմագիրն. և յայսմ միջոցի սկզբնաւորեցաւ Օսմանցւոց թագաւորութիւնն ի յՕսմանէն՝ ի ՈՂ թուօջն. Ձի ի Մահմէտէն մինչև զայս վայր՝ Սուլթանք և Խալիֆայք կոչէին, այսուհետև թագաւորք անուանեցան՝ ի յՕսմանէն սկսեալ. Տէր Յակոբ Յարսնանցին կեցեալ յամս ԺԲ, յետոյ արքայեցին. Ի 2Ժ թուօջն մերոյ Մարցին քոյ ի վերայ Սոսայ, և շատ աւերս առնէ, զորդիս Հեթօմեայ թագաւորին զԹորոսպանտնն և զԼԷօն գերեն. Յես Բ ամի ազատեցեալ գոյ, և Հեթօմ զառ կարգէ թագաւոր, և ինքն հրօժարեալ կրօնաւորի. Կրկին ի սորս ժամանակին քոյ Մարայ Սուլթանն ի Վիւլիկէ, և աւերէ և գերէ զպմնեսեան ի 2ԺԲ թուօջն. Տէր Վոսանզին Ախթամարայ, որ Գ ամ, և ապա արքայեցին:

Բազուրէ Հայոց զինի Լեւոնի Հեթում, յետոյ զոյ յերուսաղէմ կրօնաւորի: Տէր Ստեփաննաս յեկեղեաց գաւառէն յամս Գ. Ի 2108 թուօն մերոյ՝ ի յերրորդ ամին սորա զոյ վերտօնն Սուլթանն Մարոց ի Վիլիկի տարէ և գերէ խոպաւ, զՎաթուղիկոսն և զտուրք Աջն Լուսաւորէն և զՅՂ սրբութիւնն ամի ի Մար: Եւ բառնոյ ի Վիլիկիոյ զՎաթուղիկոսարանն: Ենա պտորիկ նստի ի Սիս Գրիգոր Անաւորգեցի յամս ժԳ: Բազուրէ Հայոց Լեւոն՝ որդի Թարսի. յետ սորա թաղաւորն Թորոս, Սմբատ, Վաստանդին, և Լեւոն, ի սակաւ ժամանակս: Տէր Վաստանդին Հերաշուածոյ յամս ժԵ. Ընդ ամին և թաղաւորէ Օշին եղբայր Հեթմոց. յետ սորա Լեւոն որդին Այս Հերաշուածոյ Վաթուղիկոս և Օշին թաղաւոր զՏաշածանս յարուցին ի վերոյ ուղղափառաց, որպէս զթաղաւորս պղաղբաց, յորմէ շատք մեռան: Տէր Վաստանդին Լաճրոննացին յամս Ե: Տէր Յակոբ Սեպին՝ ընտրոյցի վերնոյոյ Գրիգորի՝ յամս ժԴ: Չսա սըստրեցին՝ և եղին զՏէր Մխիթարն յամս ժԴ: Ենա Մխիթարաց դարձեալ նստաւ վերոյ Յակոբն յամս Գ: Ջինի Լեւոնի թաղաւորէ Վաստանդին Յայս միտոցիս էր Յոհան Գոնեցին: Տէր Մեսրոբ յամս ԻԶ, որ երարձ զջուրն ի սուրբ խորհրդոն և Հերքեաց զՎիթարմայութիւնն, որ մուծեալ էր ի Հայս ի Վաստանդին Հերաշուածոյցն և յՕշին թաղաւորէն: Բազուր Հայոց Վաստանդին, յետոյ և միւս Վաստանդին, յետոյ և միւս Վաստանդին, և միւս չորրորդ Վաստանդին, յետոյ Լեւոն որդի բրնձին: Ապա եկն Սուլթանն Մարոց ի ՊԼԹ թուօն մերում, և գերեաց զԼեւոն և զկինն, և զամենոյն Վիլիկիա տարաւ ի Մար: ար վերջացաւ թաղաւորութիւնն Վիլիկիեցաց, ընդ նմին և Վաթուղիկոսութիւն: զի ի վախճանել Տեառն Մեսրոպոյ, ի ՊԼԳ թուօն մերոյ, նստան թէպէտ ի Սիս ժԲ Վաթուղիկոսունչք ևս, սակայն անշանք և անհաբաւք, որք են՝ Վաստանդին, Պողոս, Բէնդորոս, Վարապետ, Դաւիթ, Վարապետ, Յակոբ Վաստանդին, Գրիգոր, Պողոս, Վաստանդին և Յոսեփ, մինչև ի ՊԼ թիւն մեր, յորում շնորհօքն Աստուծոյ վերանորոգեցաւ սուրբ Էջմիածին, յորում նստաւ Տէր Վերակոս:

ԳԼ. Գ.

Յաղթեալ թէ ոչ ի եղին վերանորոգիչ և բարեբարդ որքոյ Ամուսոյս Էջմիածնի. երկրորդապէս՝ որ ի ասորք Ամուսոյս նստան, յորում և ցոսցանին Վաթուղիկոս ամեն ասոյս վերջեւ ի Էջմիածնի մինչև ի Մեծոս Սիւնեցին:

Արդ յարջան միտոցումն՝ յորս Վաթուղիկոսունչքն ի ԳՎԻՆ և ի յԱՅԻ նստան, երբեմն ի յԱՎաւորս Էջմիածնի գտանեկին վանականք և կրօնաւորք

Թէ և կարի սահաւուք և գծուծք: Իսկ խմբոցին ի յամս ՅԻԴ՝ յորս նըզտան ի Սիս, իսպառ մնաց ի յամայութեան մինչև ի ԳՂ Թիւն մեր. յորում վերստին գթացաւ Տէր ի յիւրակերտ Աթոռն, և նորոգեաց. յորում սկզբանն նստաւ Վիրակոս ճգնազգեաց Հայրապետն: Ուրեմն նախ և յառաջ անհուն և անհամար է բարերարութիւն սրբոյ Լուսաւորչին մերոց յորոյ ձեռն հրաշակերտեցաւ նախապէս սուրբ Աթոռս Էջմիածին, և լուսաւորեցաւ ազգ մեր հաւաստով Աստուածապաշտութեան, և նորին որդաց և Թոռանցն, և նմանեաց նոցին, որովք սնաւ և զարգացաւ և պայծառացաւ պէս պէս շնորհք և հոգևորական կարգօք, նոյնպէս և բարեպաշտ և Քրիստոսասէր Թագաւորացն մերոց և իշխանացն, որովք մնաց հաստատուն և պահեցաւ ապահով յամենից Թշնամեաց և ապականչաց. քան զորս ոչ ունիմք բաց յԱստուծոյ բարերար ազգս Հայոց, երկրորդապէս ոչ սահաւք են բարերարութիւնք և այնց Հայրապետացն մերոց, որք զինի ամայութեան սրբոյ Աթոռոյս՝ և անտիրանաղոյ Ազգիս մերոյ՝ վերտօնն նոր նորոգեցին զսա՝ և պայծառացուցին քան զոր էին, և զԱզգս մեր ջրուեալ և անիշխանացեալ վերաժողովելով ընդ Թեւօք սորին պահպանեցին ի հոգևոր և ի մարմնաւոր Թշնամեաց, որք որպէս Զօրաբարեղ եղին մեզ յիւրաբանչիւր ժամանակս զինի Սողոմոնի, Եւ մանաւանդ ի Դովին, յԱնի, և ի Սիս նստողք Հայրապետքն ի ժամանակս իշխանութեան մերոյնաց Թագաւորաց և իշխանացն էին, որովք նստէին, և որոց օգնականութեամբն կառավարէին զգործս, և վարէին զՀայրապետական իշխանութիւնն, որք որպէս Թէ՛ ի վարդէ և ի մանուշակէ կազմէին զզեղս առաջարարս: Իսկ յետինքս՝ որք վերանորոգելով զուրբ Աթոռս ի սմա եզին զՀայրապետականն Աթոռ՝ ի ժամանակս իշխանութեան սառնկաց, և օտարաց, և բարբարոս Թշնամեաց էին, որք որպէս Թէ՛ ի մահացուցչաց առնուին զզեղս կենաց անձնամասն վշտակութեամբս: Վասն պստրիկ և առաջինքն որովհետև առ յինքեանս ունէին առ ձեռն պատրաստ զմարմնաւոր զհրամանատուան և դիւրութեամբ առնուին զորինչ և կամէին, ոչինչ արարին զփոյթ զարձանագրութեանց վասն ապագայիցս, յորոց ոչինչ ունիմք ահա յետինքս զգիր մի օգտարար և որպիսածանոյց (ո՞ գիտէ, Թերևս լեալք ևս իցեն, անհետացեալք իցեն, որք Թէ լինէին ևս, ոչինչ օգնէին այժմ՝ որովհետև պղտղեցաւ իշխանութիւնն): Իսկ յետինքս որովհետև զժուարտ և բազմաւ նեղութեամբ, և ի հազարից խնդրեաց զմին հազիւ առ ձեռն բերէին ի հեռի, յօտար, և ի բարբարոս տերանց, բազմաւ հոգունակութեամբ ի գիր արձանացուցին՝ և մեզ պապապիս թողին, որք ահա՛ որպէս Թէ նոցին արձանագիր Թեւոգութեամբքն վարեմք զժամանակս մեր որքան և իցէ: Որոց ամենից յիշտ-

առին օրհնութեամբ եղիցի: Արդ որպէս ստացար ի ՊՂ թուին մերոյ վերտօին հաստատեցաւ սուրբ Աթոռս Եղեֆածին ի յիշխանութեան Յաճկաց (Պարսից) Զհան—չաճ թագաւորին Դարիժու, յորում Վաթուղիկոս նախ Կիրակոս, ապա Գրիգոր Մակուեցին ի ՊՂԹ թուոյն: Արդ՝ մինչև ի յոյս ժամանակ՝ ի սուրբ Աթոռոջս ամենևին ո՛չ էր մնացեալ յիշատակագիր մի, կամ արքունական, և կամ դատաւարական, կամ շտաբայ հիշ 1) և պոսց պայտօնաց, և կամ Հեթոսնոսայ 2) Հայերէն, և կամ Յաճկերէն, Այսուհետև սկսան Վաթուղիկոսունքն յիւրաքանչիւր ժամանակս նորոգել զհին աւուրքքն ունեցեալն, և կամ նորապէս ստանալով առաւելու զայլոց, զանոց, զհիշատակ գեղորոյս, և զայլ պայտօնա, արքունական և դատաւարական գրովք տաճկաց, զորս ունի ահա՛ սուրբ աթոռս. զորս յիւրաքանչիւր տեղւոյն արձանացուցար գրելով յառակ յատուկ՝ թրւովք, ժամանակք, գիտաւարութեամբք և որոց ձեռամբք և ժամանակօքն: Վասն պարզիկ ասար կարճաւօտիք խօսելով՝ դարձուցուք զքանս մեր ի յառաջակց մնացեալ պատմութիւնս՝ կարգաւ ի մեզ հասուցանելով:

Նախապէս Գրիգոր Վաթուղիկոսն Մակուեցի, որոյ յաւուրս նախիւր ի Դարիժ թագաւոր Զհանչաչն: Եւ ի պատն ամի Հայրապետութեան սորին, ի ԶԹ թուոյն մերում էաւ և զՎաստանգնուպոլիս Սուլթան Մահմէան ի Յունաց: Այնուհետև փրեցին իապառ Յաճկեր Յունաց՝ Հայոց և Պարսից երկրաց միտքամոցն, և բարձաւ իշխանութիւն քրիստոնէից: Վասն որոյ այնուհետև ամենայն գործակալք և գործք քրիստոնէից, թէ հոգևորք և թէ մարմաւորք, սկսան հրամանաւ և հրամանադրովք Յաճկաց կարգիլ և կատարիլ: Արդ որպէս ստացար, Գրիգոր Վաթուղիկոսս պո ունի զաշխատանս ի սուրբ Աթոռոջս. քանզի նախապէս սա նորոգեաց զշինուածս սրբոյ Աթոռոյս ի ներքուստ և արտաքուստ, զհիշատակ գեղորայս առնելով հաստատուն գիշտական 3) և դատաւարական գրովք տաճկականօք, որք ահա՛ կան արդէն, զորս յիւրաքանչիւր տեղւոյն տեսցուք: Իսկ զինի սորին մինչև ի Մօսէս Վաթուղիկոսն Սիւնեցի՝ նսաօղ Վաթուղիկոսունքն ի զանաշունչ բերմանց ժամանակացն ո՛չ դր ունի արարեալ զնշանաւոր բարեբարութիւնս ինչ գրելի: Եւ յայտքան միջոցս գրեթէ սուրբ Աթոռս ի վաս անգր ընթանայր օր աւուր՝ և յանչքութիւն: Ապա զինի Յեառն Գրիգորի՝ Յէր Արիստակէս ի ԶԹ թուոյն, Յէր Զաքարիա ի ԶԹ թուոյն, Սա նախ Վաթուղիկոսս գոյով Ախթամարու, յետոյ ի գալն Զհանչաճ թագաւորին ի Դալիժ, զնայ սա առ նա ընծայիք, յորմէ և առնու զՎաթուղիկոսութիւն Եղեֆածին, ընդ նմին և զԱջ սուրբ Լուսաւորչին, ըզ-

1) Կալուածագիր: 2) Սեփականագիր կամ ստացուածագիր: 3) Դատարանական:

Խաչուած 1) և զՈւրարն, և զայ յԵզրիածնն նստի Կաթուղիկոս: յեսց ի ԶԺՆ թուօն առեալ զսուրբ Անն զնայ վերասին յԱթմանար: Յես Զաքարիայի՝ Յէր Սարգիս ի ԶԺԵ թուօն: Յէր Յովհաննէս ի ԶԺԳ թուօն, Ի ժամանակս սորա սուրբ Աջ Լուսաւորչին յԱթմանարս եկն ի սուրբ Էջմիածին՝ ձեռաքն Վրթանէս եպիսկոպոսին Ըահալունեցոյ ի ԶԻԶ թուօն: Յէր Սարգիս ի նոյն թուօն ի ԶԻԵ: Ի սորա ժԶ աթին, ի ԶԻ թուօնս սկիզբն առնու թաղաւորութիւն Պարսից ի Ըխօձաղէն, որց առաջինն է Ըահ-Ինճոյղէն, որ թաղաւորեաց յամն ԼԶ: Սա էր որդի Ըխ-Տէ տարին՝ որդոյ Ըխ-սէֆուն ի Տօր կողմանէն, և ի մօր կողմանէ՝ քեռորդի Սաղաւ թաղաւորին՝ թուան Զհանշահին Գարիժու: Զկնի որց թաղաւորեաց որդին սորա Ըահ-Թահմազն, յամն ԾԱ: Յէր Արիստակէս ի ԶԻՆ թուօն: Յէր Բագեոս ի ԶԻԷ թուօն: Յէր Եղիսէ ի ԶԾԳ թուօն: Յէր Ներսէս ի ԶԾԵ թուօն: Յէր Զաքարիա ի ԶԿԴ թուօն: Յէր Սարգիս ի ԶԿԲ թուօն: Յէր Գրիգոր ի ԶԶԵ: Յէր Ստեփաննոս ի ԶԶԼ թուօն: Յէր Միքայէլ ի ՌԶ թուօն: Այս Միքայէս նախադէս ձկնաց զկղզիս Աղուանից և Աթմանարս Կաթուղիկոսացն, որք կամէին սանածել յԱթաս սուրբ Էջմիածին: Զի Աղուանիցն կամէին զՆախիջևան, զՆախաքանի, զԼափան, զԱխսան, և զԼոսի: Իսկ Աթմանարայն զԽոյ և զՍալմաս, զՎան, զՅաթիթ, զԱրձնէլ, զԽլաթ, զՄուշ և զԲաղէլ յինքանս որաւել ի վիճակ: Արց աղաքաւ եհան զհաստատուն (Խաչուած 2) ի Ըահ-Թահմազէն, զի այս յԷջեցեալ վիճակբո՝ զԿենձե, զԲարգոյ և զԶակամներն և ս յԵզրիածնի են, որոց մի՛ որ իշխեսցէ ձեռնաթիւել: Որ ահա՛ զայ նոյն Ռադամն ի սուրբ Աթոռօս, որպէս անցես յիւրում անզոնն ի Ժզլուի: Զկնի Յետան Միքայէլ՝ Յէր Բարսեղ, Յէր Գրիգոր, և Յէր Ստեփաննոս ի ՌԺԶ թուօն: Յէր Բագեոս և Յէր Ասաղէլ ի ՌԻԵ թուօն: Յէր Գալիթ ի ՌԼԵ թուօն: Յէր Մեղքիսէթ ի ՌԻԲ թուօն: Յէր Սրապիոն ի ՌԾԲ թուօն: Յէր Սահակ ի ՌԼԴ թուօն: Յէր Մօսէս Սիւնեցին ի ՌԼԸ թուօն: Արդ ի վերազրկոցո՞ և մանաւանդ զթի եղելոցս Կաթուղիկոսացս՝ մինչև ի Յակոբ Զուրայեցին, ախ՛ս զամանս որպիսութիւնս ի Յաւարէլ պատմադիրն, և ի Յակոբայ մինչև ի յԱղեքանազար Զուրայեցին ի Զաքարիա Գառնաղիցն:

1) Խաչուած: 2) Հրամանագիր, կամ Թաղաւորական Իրովարտակ:

Յարժ ցուցանին խոյ մոցեալ, կոթուղիսոցն որոյ Ախուսոյ է Մտնոս
միւլ ցառ մոլ, և բարեբարութիւնս նոցն խոյնուորապէս:

Արա ի Հասանիլ Թուսկանիս մերոյ ի ՌՀԸ, յարժ ժամանակի եր-
կիրս արևելեան և սուրբ Աթուս եր ընդ իշխանութեամբ արքայն Պարսեց
Շահ - Ազաթն մեծի, որոյ Հասանուան և մանուանդ Ասուուեց նախա-
սահանութեամբն և Հոգւոյն որոյ սուրբութեամբն առնու զլուարարու-
թիւն որոյ Աթուսոյ ի ՌՀԸ Թուին Մուեա Միւնեցին նախապէս: Եւ ի
ժառանգ Շահ - Ազաթն առաջնոյ, ի նստիլ Թուան նորին Շահ - Սէֆուս;
սանու զՊարսեցկութեամբն ևս ի ՌՀԸ Թուսն մերում, և ի Թագա-
ւորութեան Օսմանցոց Սուլթան Մուրատն: Աս եր պր. Հոգւոյնկալ, ա-
ռարկութար, և բնակարան շորհաղ Հոգւոյն որոյ, սիրեցեալ Սասուեց
և ի մարդեան, որ ի նստիլն Սթուս սուրբ, որպէս թի նոր ինորոյ ի Հե-
մանն նորոցոց զուրբ Աթուս՝ և որոյնաւորոց Հոգւորական կարգոց, և
մարմնական պետոյր: Ար դրկի զկիւ Լուսուարին մերոյ և Թուանոց նո-
րին և Թարգմանչոցն մերոց, յորոց Հոգրապետացն ոչ գրն եղև երախտա-
ւոր և բարեբար որոյ Աթուսոյ և Ազգիս մերոյ նման սարին, և զկիւ սորին
յարբարոլ Հոգրապետացն Փիլիպպոսի և Յակոբոյ, զորոց ի սեղաւն իւ-
րեանց աւելոյր:

Արք այս երանելիս Մուեա նախապէս երարն Սթուսոյ զՀարիւր խոսան
մահութիւն՝ 1) որ յառաջնոց իր Հարկ եր մնացեալ ի վերոյ որոյ Աթու-
սոյ՝ յամբ յամբ սող արդունեաց: Զայս մի՛ թեթև և փոքր ինչ կար-
նիցեա, զի ըստ անուանն թեղեա Հարիւր յիշիւր, սակայն ի սալն Հա-
ղարիւր ոչ վնարիւր, և մանուանդ նորն զՏուին անցեալ գոյով՝ զիկացեալ
կոր ի վերոյ որոյ Աթուսոյ: Այլ և պատեաց զպարիսպն որոյ Աթուսոյ
շորհմամբ ի Հոգր, և յորինեաց ի Հեւեաակողմն որոյ Աթուսոյ ըզ-
խուցան միտարմեց գեղեցիկ և թրանեալ աղիւսոց, և ի յարևմտեան կողմն
գեմեամեծ Թանապիան քարեայ կամարով և զայլ շինուածն: Ի Հարա-
ւալին կողմն զանտեսասուանն, զսեղանասուանն երկուս, բայց Ամուան՝ փոյ-
սեայ, զփուսան և զայլ ամարան ցարնեայ և այլոց իրաց, և զխուցան ա-
րևելեան ըստ մտնն: Կարգեաց և զորոցս մանկանց, յորմէ ելին բազում
խնասուան և շորհալի վարդապետք: Զարդարեաց և պղովք բազմոց եղա-
նափոց զուրբ Աթուս՝ որպէս ասացաք: Սա շինեաց և զԵկեղեցին Ամա-

1) Մուգարա. արեւ զար. ելի

յայտնաց ամենեցուն հաստատուն յուսովն և Աստուածահաճոց վարուքն՝
 Եւ ինչ աւարտան զանգիտումն, նորոքաց և պայծառացոց զվանա-
 րայս և զեկեղեցիս. որ և զվանսն սրբոյն Սահիանձօսի՝ որ ի Լաթու-
 ձորն՝ ի հիմանէ նորոքաց զեկեղեցին և գիւղացն ի վարքապետութեան
 իւրում: Եւ ապա քնաց ի յԱպահհան առ փոքր Լահ-ապահնս Յարմէ և
 յոյժ սիրեցեալ՝ ետա զմեր գեղջ վեց դանկ մուլքն վերստին ստասիկ հրա-
 մանագրովք, և դարձաւ յԱթուս Եւ յնա պարտիկ քնեաց և քնուլքս պոչոց
 գեոդօրեկց և յաւել զքերն սրբոց ամուսոյս հաստատուն Ղապուշի-տ և
 զխմեական գրովք- որք քան ի սուրբ Աթուսդու և զպոչ բաղաւձս պսակ-
 փս բարեբարութիւնս, զորս յիւրաքանչիւր անգղոյն տեսցաւ: Այլ և Եհան
 զջուրս երկուս (որ Կանաւ ասի) ի ներքոյ երկրի, ի միջոյ արևմտեկ և հե-
 փոսց ի գետոյն կուսն, զմին հանեալ ի վայր կոչս գեղջ միջոց, որով աս-
 օքն արտարայք բաղումք, ուր և շինեաց զփոքր ծովակ, ընդ արով և
 կաղնեաց զջրաղացս և զղինկս: Իսկ զմիւսն Եհան ի մէջ սրբոց Աթուսոյ
 ի վայելչութիւն սորին: Յր ելանէ ի հարաւակոյս ի ներքոյ գրաննն, յորոյ
 վերայ շինեաց և զջրաղաց մի բաղմագուս, որ ոչ կրնէք խափանի: Այլ
 և շինեաց զերիս ծովակս ևս, զմին ի վեր կոչս հանդեզ Մոլա-Յուրտուն
 քեղջն՝ մեծ և բաղմախոջ 1), զերկրորդն ի յարևելակոյս Ղաթիպիփոչեցե-
 րոյ՝ փոքրագոյն. և զերրորդն՝ քան զառ մեծագոյն՝ ի վայր կոչս ի դուր
 Մանկասարի պղւոյն, որք ոչ սակաւ անին զօգտութիւնս պոչեաց և ար-
 տորեկց:

Ապա ի ժամանակս սորին յառաջացաւ սեւազուլիս մի յերկրէն Երևա-
 նու՝ Ռնսփրիոս անուն, որը լիրք և անարորոյն, որ որքան ընկալնոր
 ի Պատմագիտակէն զսեր և զներողութիւն, այնքան կատարելւր և յաւելոյր
 զչարութիւն բաղմաղնաս: Մինչ զի միանգամ և երկիցս և երկոց խրատա-
 կան պատժօք ոչ զչաստացեալ, յետոյ ի պատիժս մնաւ իրաւամբ: Այս
 Ռնսփրիոս եղիս իւրեան համախոհ և զմանս սեւազուլիս (որք վասն նոյ-
 նապէս անկարգութեանց իւրեանց քանիցս յանդիմանեցեալք կին ի Պա-
 թողիկսէն), որք գրին առ Եղիազար վարդապետն Լուսնայեցին (որ Պաա-
 րիարզ էր Երուսաղէմի) թի, եկ ի սուրբ Աթուս, մեր զքեզ Պատմագիտոս
 նստացաննեք ասա, զրկուլ և զրպարտանս բաղումս (ի Յափիւրայ Պատմագի-
 փակէ): Եւ ինքն Ռնսփրիոսն ևս զկնի թղթոյն կէտլ քնաց առ Եղիազարն:
 Եւ Եղիազարն ևս յօժար գրով՝ ժողովէ զմանս սեւազուլիս աստի և անտի՝
 ի Բերիս քաղաքն, և օժանի Պատմագիտոս. որք ընդ Ռնսփրիոսին խոտանան
 սալ յարքունիս Օսմանցոյն յամէ յամ ԲՃ դուսուշ. և հրաման

1) Խորհ, ծախ:

Հանեն՝ զի ի Պարսից կուսէ ամենեին սեպղուխ մի ոչ անցցէ ի Հոռն Օսմանցոց. Ապա զԿաթայիցի Մարտիրոս վարդապետն՝ (որ էր Պարսիարք Կոստանդնուպօղոյ և ի նոյնոյ Յակոբայ Կաթողիկոսէն լեալ Եպիսկոպոս. բարեբարոյ, առաջնորդք. իշխանք, և ժողովուրդք երկրին ի մի եկեղև առաքելին ի Եջմիածին՝ ի Հրաւիրել զՅակոբ Կաթողիկոսն ի Կոստանդնուպօղիս՝ առ Հոգալ վասն սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի. Որ և առեալ ընդ իւր զԹագաւորական նորէ յերէթն 1) Փիղիձպոս Կաթողիկոսին՝ (զի գեռիւքն շունէր) եղեալ գնաց ի մեծն Պօլիս, և արդ արարեալ Սուլթան Մահմատ Թագաւորին, Ետու՛ծով ամօթայից արար զներհակն իւր. զի Թագաւորն ետ սմա զհրաման Կաթողիկոսութեան արքունական գրով, և զներհակն պատել Տրամայեաց. առ յոր եկեալ Եղիազարն միջնորդք՝ Մեղայ գոչեաց և Հնազանդեաց. Ըպա եղեալ փառաւորապէս Յակոբ Կաթողիկոսն գարձաւ ի սուրբ Աթոռս. Եւ յետ այնորիկ հարկեցեալ ի բազմաց պակասութեանց և մանաւանդ ի պարտատեարցն Սնոփրիսոսի (զորս արարեալ էր նենգութեամբ յանուն սրբոյ Աթոռոյս յաթոռակալութեան իւրում,) զգուեցեալ Կաթողիկոսին՝ ել և գնաց յերկիրն Յունաց, զի թերևս զօրնութիւնս գացէ. և հասեալ ի Կոստանդնուպօղիս քաղաքն, և անդ փոխի առ Բրիտանս ի Ռէ՛՛՛թ Թոմին. Որ և թաղեցաւ ի գերեզմանատանն Բէկօղլի կոչեցեալ. Ունի հոգացեալ և զգրեանս արքունականս և դատաւորականս օգտարարս, զորս յետոյ ի տեղոջն տեսցուք:

Վասն եպիսկոպոս Կարողիկոսի

Տէր Եղիազար Հոռովայեցի (որ նախապէս օծեցեալ գոյով լուսալ կայր) նստի ի Ռէ՛՛՛Լ Թոմոսն ի սուրբ Էջմիածին, ի Թագաւորութեանն Պարսից Շահ Սուլթանի, և Օսմանցոց Սուլթան Ահմատին. Սա էր այր ճարտարաբան և ճոռուախօս, յաջողակ և ահաւոր, յորմէ ամենեքիտն երկնչէին թէ՛ մարտիւք և թէ՛ այլայիւք. Մինչ զի զբազում պարտս սրբոյ Աթոռոյս՝ որք մեացեալք էին յառաջնոց, սա զամենայնսն անհետ արար՝ առնլով զմարհակն ի պարտատեարցն, և ազատեաց զսուրբ Աթոռս ի նոցանէ. Սա շինեաց զբազում եկեղեցիս և արար զնորագութիւնս բազմաց վանօրեից. Նոյնպէս արար և ի սուրբն Հոփսիսի. և Գայիանէի զպարիսպն պատեաց. զգաւթթան շինեաց ի հիմանէ, և զիտուցս բազումս ի բնակութիւն միաբանից տեղոյն. Ի սուրբ Աթոռոց, զԿաթողիկէ ի վերայ սրբոյ Խման տեղոցն կանգնեաց չորիւք սեամիք Խմ՛՛2) քարիւք, և հաստատեաց սեղան՝ զի

1) Հարսը — շիրիֆ, զիր, հրովարտակ Թագաւորական: 2) Անտաշ, հասարակ. ելիս:

Պատարագ մատչիցի: Ջերկուս կողմունս ի միջոյ տաճարին հիւսիսոյ և հարաւոյ՝ բարձրացոյց յերկրէ: (որք յառաջ հաւատարք էին յատակի տաճարին) և արար սեղան ի պատարագ մատչիչ, որք են սրբոյն Ստեփաննոսի և սրբոյն Կարապետի խորանքն: Կորեաց զմէջ եկեղեցւոյս հաստատուն վիմաքարիւք, զի մի՛ յառաջ մատչիցին խառնիճաղանճքն: ուր յեցեալք Միաբանքն կանգնին այժմ: Ըինեաց և զերիս զանգակատունս ի տանիս տաճարին, Յարեելս, ի հիւսիս, և ի հարաւ: գեղեցիկ յօրինուածովք: որովք եղեն հինգ կամոդիկէ ի տանիս տաճարին: Եւ զայլ բազում բարութիւնս արար: Եւ այսպէս խորիս կենօք մնացեալ՝ փոխի ի քրիստոս ի ՌՃԼԹ թուոյն մերում: և զնի ի յաջ կողմն գաւթի սուրբ Գայիանէին՝ զոր ինքն էր շինեալ: Ունի և զգրեանս արքունական և դատաւորական հոգացեալ ի յօգուտ սրբոյ Աթոռոյս, զորս յետոյ յիւրում տեղւոյն գրեսցուք:

Վասն նաճապետ կարողիտիս:

Նստի ի սուրբ Էջմիածին Կամոդիկոս Տէր նահապետ Ուրհայցիցն ի ՌՃԼ թուոյն մերում, ի ժամանակս թագաւորացն Պարսից Հազ-Սուլէյմանին և Հազ-Լիւսէինին, և Օսմանցւոց Սուլթան Ահմետին և Մուստաֆային: Եւ սա էր նման Եղիազարու, (որոյ էր աշակերտ,) այր ճոռամախօս և փառապարծ, իշխան և ահարկու, յորմէ կասկածէին ամենքեան: Սա շինեաց զՅաճարն Ըողակամ կոչեցելոյ ի հիմանէ գեղեցկաշար վիմօք ընդ զանգակատանն և ընդ ամենայն շինուածոց նորին՝ արդեամբք Ըսոթիճիցի Աղամալ իշխանին: Սա ի յԵրևան ի ներքնակողմն բերթին հուպ Սարվանդար կոչեցեալ գեղջն՝ ծակեաց զլեռնն ձորակին, ուր ընթանայ գետն Հրազդան, և ջաղխելով զվէմն, բանալով զխորափոր առուս մեծաւ աշխարհութեամբ և անհամար դրամածախութեամբ՝ երբք զջուր ի գետոյն Հրազդանի ի գեղս մեր ի յօգուտ պղեստանացն: Ըինեաց և զգեղեցիկ և զմեծածախ կամուրջն Օշականայ գեղջ ի վերայ Բասախ գետոյն խարտեալ քարիւ: Ըինեաց զՉորագեղջ՝ անապատն, զեկեղեցին և զխուցարն: գնեաց և զչրջակայ առնան, և զներքոյ ձորոյն անապատի վարսն ամենայն, որք արդէն են սրբոյ Աթոռոյս: Ըինեաց զԵրևանու երկու Եկեղեցիսն, Բանաքեռու, զՎոնտին, և զայլոց բազմաց գեղօրէկց եկեղեցիս խարտեալ քարիւ ի հիմանէ: Գրէթէ յերկիրս Երևանու որբան քարաշէն Եկեղեցիք կան ըստ մեծի մասին ի սմանէ են շինեցեալք: Արար և զայլ շինութիւնս և զօգտակար գործս յԱթոռոյս և յերկրոջս: Ունի հոգացեալ և զգրեանս արքունական և դատաւորական ի յօգուտ սրբոյ Աթոռոյս, զորս յիւրում տեղւոյն տեսցուք:

Եպա ի ՌՃԽԳ Թուօնն ի շորորդում՝ ամի Կաթողիկոսութեան սորին՝ Զուղայու Առաջնորդ Սահփաննոս վարդապետն թագաւորական գրով ելեալ ի Զուղայէ՝ գայ յԵջմիածին և նստի Կաթողիկոս, և զՆահապետն բնիկու յԱթոռոյն: Իսկ Նահապետն ևս զն այցեալ նստի ի Դավրէժ քաղաքն, և անդուսա վերափն բերէ զհրամանագիր Կաթողիկոսութեան իւրոյ ի Հաչէն և յՕսմանցւոց թագաւորէն, և գայ նստի յԵջմիածին ի ՌՃԽԶ Թուօնն, և զՍահփաննոս զնէ ի կալանս, ուր և վախճանի իսկ ի ՌՃԽԷ Թուօնն, զոր տարեալ թաղեն ի Խորվիրապայ վանքն: Վասն որոյ ոչ սակաւ լինի խռովութիւն ի մէջ Զուղայի սեպղիացն և Կաթողիկոսին մինչև ի ՌՃԾԳ Թիւն մեր, յորում վախճանի Նահապետն և թաղի յաջակողմն գաւթին սուրբ Հոյակաթի, զոր ինքն էր շինեալ: Եւ նստի Աղէքսանդր Զուղայեցի ի ՌՃԾԸ Թուօնն մերում:

Վասն Աղերանեցի Կարողիկոսի:

Նստի Տէր Աղերանդր Զուղայեցի Կաթողիկոս ի յԵջմիածին, ի ՌՃԾԶ Թուօնն մերում, ի թագաւորութեան Պարսից Հաչ-Էփեսէինին, և Օսմանցւոց Սուլթան Ահմատին: Սա էր այր վանական, և տեղեակ Աստուածաշունչ գրոց, հանձարեղ և շինարար: Ար զբազում հնացեալ շինուածս սրբոյ Աթոռոյս նորոգեաց. զձմեան Սեղանատունն վերանորոգեաց կամարով և խարտեալ քարամբ: Զրնիկ այդին սրբոյ Աթոռոյս՝ որ է հանդէպ սրբոյն Հոխիսիմեայ՝ մեծացոց ի կողմանցն և պարսպեաց, Հարստացոց բազմադիմի եղանակօք զսուրբ Աթոռս եկեղեցական զարդուք և արտաքին կահուք և անասնօք: Ծաւել ևս մուքս և զարդինս արքունական և դատաւորական գրովք ի սուրբ Աթոռս, զորս յետոյ գրեցուք: Եւ կեցեալ բարւոք քաղաքավարութեամբ՝ վախճանի ի ՌՃԿԳ Թուօնն մերում: Եւ թաղի ի սուրբ Աթոռս ի ներքոյ մեծի զանգակատանն, յաջակողմն դրան սրբոյ տաճարիս:

Վասն Աստուածատուր Կարողիկոսի:

Նստի Տէր Աստուածատուր Համատանցի Կաթողիկոս ի յԵջմիածին ի ՌՃԿԳ Թուօնն մերում, ի ժամանակս թագաւորացն Պարսից Հաչ-Էփեսէինին, և Օսմանցւոց Սուլթան Ահմատին: Սա էր այր հեզարաբոյ և հոգեղի, շնորհաշատ և գեղեցկատես, ջերմեռանդ և արտասուեղ. որ ի նստինն՝ արար զբազում բարեբարութիւնս սրբոյ Աթոռոյս և երկրիս. կրեաց և զբազում նեղութիւնս և զտառապանս: Զի յաւուրս սորա վրդովեցաւ թագաւորու-

Թիւնն Պարսից, և փոխեցաւ ի յԱղուանս: Սա զարգարեաց զմէջն մեծի տաճարիս. զի շինեաց և զսուրբ Իջման տեղն մարմարեայ քարիւ ի վերայ չորից մարմարեայ սեանց, և ծաղկեցոյց ոսկւով և պէս պէս երանգօք, և արար զարմանալիս տեսողաց, նմանապէս և զճակատ մեծի սեղանոյն ա-րար մարմարեանայ. սպիտակացոյց բաամբ և ծաղկեաց զրոզր տաճարս ի միջոյ կողմանէ: Եւ զեկեղեցւոյ առաջնոյ Աւագ դասի մին սիւնն (և ըստ ոմանց զչորեոին սիւնն ևս) ի Հիմանէ նորոգեաց, նորոգեաց սա-լիւ և զյատակս մեծի տաճարիս: Եինեաց և զանտեսատունն քարիւ և կամարով, և եհան ջրհոր ի մէջն: Եւ ըստ ոմանց՝ Հիւսիսոյ կողման գեղջս մերոյ զվերին մեծ ծովակն ի Բարաքիթն կոչեցեալ, մերձ Մոյլադուր-տուն գեղջն, սա շինեալ է վանս սահման լինեոյ և սիւն-1) անպաստանայն գեղջս մերոյ, Հոգացեալ ունի և օգտարար գրեանս աքրունական և դատա-ւորական, զորս յետոյ գրեցուք: Եւ ապա ի ՌՃՀԻ Թուոյ մերում փո-խի առ Տէր, և Թաղի ի գաւիթն արդոյն Հոյիսիսի՝ ի յաջ կողմն Գոյս Ծանիր, թէպէտ գրեցաք թէ վերին մեծ ծովակն նա է շինեցեալ, բայց յետոյ հաւաստեցաք, որ Զուղպեցի Յակոբ Ասթուղիկոսն է շինեալ ընդ պոյց չորից ծովակացն, որպէս ասացաւ լիովին ի ԺԸ զլուին ի ճառօ գրոցն:

Վասն կարպեոս կարգիպիսի:

Նստի Ասթուղիկոս ի սուրբ Իջմանին Տէր Արապետ Զէյթունցին ի ՌՃՀԵ Թուոյն մերում, ի ժամանակս Թագաւորացն Պարսից Աղուան Մահմաւին, և Օսմանցւոց Սուլթան Ահմետին: Սա էր այր ծեր և անձ-նեայ, մեծաշուք և առատաձեռն: Երոյ ժամանակն Օսմանցիք տիրէին երկրիս մերում մինչև ի Սուլթանիայ, որք ի ՌՃՀԿ Թուին առին ի Պար-սից մինչ Աղուանն էտո զԱսպահան ի ՌՃՀԸ Թուին, և Ռուսուն էտո զԳիլան: Սա ետ նկարել զպատկերս երկոտասան Առաքեցոցն ի ճակատ Աւագ խորանին և ետ ծաղկել ոսկեզօծ և գեղեցիկ պուճօք: Աւելի հոգա-ցեալ և զգրեանս օգտարարս, զորս յետոյ գրեցուք: Եւ մինչ ի ժամա-նակս սորա երկիրս մեր ընդ իշխանութեամբ Օսմանցւոց էր, ուստի և սա կարի յառաջողէմ և յաջողակ էր ի բանս և տիրիւ ի նոցանց, զԵրեւա-նու մէջք Յակոբճանն ի կախողանէն իջուցեալ ապրեցոյց ի մահուա-նէն: Եւ առն զովեղոյ, շնորհաշատի և պերճիմաստի, Տեսան Սիմեօն Առ-տուածարանի վարդապետն Երեւանցւոյ զմեծ և զարժանի արձանագրեցման

1) Սահման, եզր:

գործն ոչ է զանց առնելի, որ է ի ՌՃՀԳ Թուօն. մինչ Օսմանցին ի մերս կոյս գիմնաց և էառ զերկիրս մեր, յիշեալ Յիսիակ փորձապետն ի Գոսաանդ- նուպոլիս նուիրակ եր սրբոց Աթոռոյս, մեծաւ հոգունակութեամբ զյոս- մանագիրս Եհան ի Թագաւորէն ի վերայ Կրե-կերն 1) ի բոյ, զի ի յաթոսս ամենին ոչ մերձեացին և մի շնաս ինչ ասացին, որպէս և եղևն. Ար ասա նոյն հոսի շերիքս գոյ ի սուրբ Աթոռու: Ապա ի ՌՃՀԸ Թուօն փոխի Կարապետ Կաթողիկոսն առ Յեր, և դնի ի գաւիթ սրբոյն Հոսիփոսիմա, ի ձախակողմն կոյս: Սա ի հրաւիրէն ի մեծ Պպիս օժեցաւ Կաթողիկոս խելա- գրու Թեամբ և չար զհաւարութեամբ Բաղիշեցի Յոսէաննէս վարդապե- տին (որ յայնմ ժամանակի Պատրիարք էր նոյնոյ քաղաքին Պոլսոյ): Քան- զի ես օժանել զառ ի Կաթողիկոս՝ որպէս ասացաք, և ինքն և իւրքն ձեռ- նադրեցան անդ Եպիսկոպոս: Եւ մինչ ետես զի ամենայն ըղձից իւրոց ասա ժամանակ է լնանցանն, (զի տեսանէր զԿարապետ Կաթողիկոսն փառիտ և անտեղեակ որպիսութեանց սրբոց Աթոռոյս,) յաւել և զայս չարու- Թիւնս. զի զարդա տալն Կաթողիկոսաց Թագաւորացն Օսմանցւոց ընդ ձե- առաք իւրով արար: Յայնմ որէ սովորութիւն եղև՝ զի զոր ինչ իւրն- զիրս անիքին Կաթողիկոսքն ի յՕսմանցւոց Թագաւորէն, Պատրիարքն Պոլսոյ ասոյցէ զարդաքն և ո՛չ այլ զք. որպէս ասացաւ լիապէս ի ԻԲ զը- լուին ի ճառս Օսմանցւոց գրեանցն:

Վաս Մշեցի Արքեպիսկոպոս:

Նստի ի յԱթոսս Երջիմանին Կաթողիկոս Յեր Արքեպիսկոպոս Մշեցին ի ՌՃՀԹ Թուօն մերում, ի ժամանակս Թագաւորացն Պարսից ՀաՏ- ԹաՏմազին, և Օսմանցւոց Սուլթան Մահմուտին: Քանզի ի ՌՃՀԸ Թը- սին, Նասր անուն մի զզրացեալ, կանէ ի Խորասանոյ բազմօք զօրօք պարսիկականօք գոյ ի վերայ Աղուանից ի յԱսպահան, և յաղթեալ փա- խուցանէ զնսա յերկրէն Պարսից, և զՀաՏ-ԹաՏմազն՝ որ էր փախստական ի Խորասան, բերեալ նստուցանէ ի բնիկ աթոռան իւրեանց յԱսպահան: Որ և յետոյ զԱրարատեան և զյայտուսի երկրացս ևս ի ձեռաց Օս- մանցւոցն էառ, և արար զնսա փախստական: Եւ զերկիրն Գիլանու իւրոյս նոյքն ի յԱւուստաց էառ, և հաստատեաց վերստին զՊարսից Թագաւո- րութիւնն Այս Արքեպիսկոպոսն Կաթողիկոսիս է ժամանակն երկիրս մեր և սուրբ Աթոռու գեռ ևս ընդ ի խնամութեամբ Օսմանցւոց էր: Եւ սա էր սր առ- լքնի և ճգնազգեաց, հեղ և բարեբարոյ, աղօթասէր և տօնակատար: Որ ի

1) Սերապիեր. սպարապետ:

մէջ մեծի Յաճարիս զառաջնոյ գասի երկուս սիղանսն կառոցց և անուանեաց սուրբ Յակոբ և սուրբ Լուսաւորիչ: Զորս և զարգարեաց ծաղկօք և մարգարէական պատկերովք: Եւ զամենայն պատկերսն՝ որք գոն ի յորմունսն և ի սիւնսն տաճարին՝ սա եա նկարել: Շինեաց և զփունատունն քարիւ տաշեցե ովք: Եւ անուանէ և զերկոսին արտագնաց տեղիսն միարանից ի հիւսիսակոյս երկու անկիւնսն պարսպին սա շինեաց հաստատուն քարամբ: Արար և զայլ բազում բարութիւնս: Եւ ունի հոգացեալ զգրեանս օրսարարս զորս յետոյ գրեսցուք: Ապա ի ՌՃԶԳ թուին վախճանի, և զնի ի գաւիթ սրբոյն Գայիանեայ ի ձախակողմն կոյս:

Վասն Կրեւացի Աբրահամ Կաթողիկոսի:

Նստի ի սուրբ Էջմիածին Կաթողիկոս Տէր Աբրահամ Կրեւացին ի ՌՃԶԳ թուոյն մերում, ի ժամանակս թագաւորացն Պարսից Նասր շահին, և Օսմանցւոց սուլթան Մահմուտին. քանզի ի սոյն ամիս վերոյ յիշեալ Նասր խանն Խորասանցի եկն բազմօք զօրօք, և էառ զաղօր երկիրս մեր ի յՕսմանցւոց և արար զնոսս փախստական յերկիրն իւրեանց: Եւ յետոյ զՇահ-թաճմազն կաշեալ եղ ի զ-Ֆէ-1) զոր և սպան. և զնորին որոյի Շահ Ապաս մանուկն յօրօրոցի հոշակեաց գոլ շահ, և ի գալ ամին զնա ևս կորոյս, և ինք թագաւորեաց ի ՌՃԶԵ թուոյն մերում. որ եղև կարի ահաւոր և անուանի ի վերայ ամենայն թագաւորաց, յորմէ ամենեքեան սարսեփն զանուկն միայն լսելով: Եւ զԱբրահամ Կաթողիկոսն կարի սիրեաց և միշտ առ յինքն պահէր, զոր և հպր կոչէր: Եւ Աբրահամ Կաթողիկոսն ևս էր ահարկու և շքեղատես, մեծանձն և խեղօք, ճարտարաբնօղ և հանձարեղ: Աւստի Նասր-շահն ի յինքն պահէր և շատ խորհուրդ և առնելիս իւր ընդ սմա անօրինէր և սմա հարցանէր: Եւ ինքն Աբրահամ Կաթողիկոսն էր թէպէտ ժիր և արփասիրտ յամենայն բանս և յաջողակ ի գործս, սակայն էր ծեր և լցեալ աւուրքք և ցաւազար իսկ. որ և թէպէտ շինուածս ինչ ոչ կարաց առնել յԱթոռօրս, (զի ժամանակ ևս ոչ ունեցաւ, միշտ ընդ Շահին լինէր) սակայն քան զամենեանս առաւել արար զրաբերարութիւնս և զօգուտս սրբոյ Աթոռոյս և ազգիս և բոլոր երկրիս մերոյ: Քանզի Նասր-շահ կոչեցեալն այնքան էր ահեղ և զարհուրելի, մինչ քաղինքն հալէին յահն յանուանէն. սակայն ողորմածն Աստուած այնքան քաղցրացոյց յաչս նորա զսրբազան Լայրազեան մեր որպէս զՅովսէփ առ Փարաւօն, և զԵսթէր առ Արտաշէս, որոյ բան և խնդիր մի ո՛չ անկանէր

1) Գ-Ֆէ, վանգակ, բան, ճապի:

յերկիր առաջի այնպիսոյ բռնաւորին վասն որոյ զբազումն ազատեաց ի մահուանէ. զչաստ իջոյց ի կախադանէ. զբազմաց աշնն և զականջն և զպլանդանն ազատեաց ի հատանելոյ և ի բրելոյ: Չանհամար գերիս ազատեաց ի գերչաց: Եւ զբազումն զորս տաճկացուցիալ էին կամաւ և թէ յրուծուիմամբ, յետս դարձոյց և առ ի ձեռաց պլազզեաց: Եւ զպլանհամար բարերարութիւնս արար Յաճկաց, և Հայոց, Պարսից և Օսմանցւոց: Բազում մեծամեծ խանք և արքունի զրան մարդիք առ սա գային և միջնորդս արկանէին առ շահն, զի զհոգալիս իւրեանց հոգասցէ. զորս և հոգայր իսկ: Լպա ի ՌճՁԾ թուին հանգեաւ ի Յէր և սուգ մեծ էած ի վերայ բոլոր երկրիս արևելեան. և թողեցաւ ի Շողակաթի ի ձախակողմն գաւթին. որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի: Ունի և զգրեանս օգտարարս արքունական և դատաւորական հոգացեալ. զորս յետոյ գրեսցուք: Սա թէ իւր և նոյն ժամանակի անցից պատմութիւնն ինքնին՝ յատուկ ունի գրեալ:

Վասն Ղազար, Կարդիկոսի

Նստի ի սուրբ Էջմիածին Կաթողիկոս Յէր Ղազար ճահկեցին ի ՌճՁԷ թուին, յամս թագաւորացն Պարսից Նասր շահին, և Օսմանցւոց Սուլթան Մահմուտին: Սա էր այր գիտնական և ճարտարալեզու, հանձարեղ և փառապերճ: Ըինեաց ի սուրբ Աթոռոջս ի Հայրապետարանումն զգնեցիկ պարպասս, երկրեւի հայեցուածովք, մինն ի մեծ աաճարն հայի, և միւս երեսն յարեւմուտս ի ներս կոյս, որ կոչի Աւհարան: Ըինեաց և զպլան շինուածս ի Հայրապետարանումն գեանանխասս ի հարաւակոյս և ի հիւսիսակոյս: Ըինեաց և ի հարաւակողմն պարսպի Աթոռոյս յատուկ ներքնատամբ և վերնատամբ յաղագս հիւրոց, որ կոչի Ղազարապատ: Այս Ղազարապատիս արտաքոյ կուսէ շինեաց զպարիսպն տաշեալ քարիք և թրծեալ աղււտովք: Ղազարապատի զրանէն ի յարեւելս կոյս մինչև ի մեծ գուռն որ ի ջուր Բանքանին հայի: Սակայն երկիցս անգամ ընկեցեալ եղև սա ի յԱթոռոյն, մինն ի ՌճՂԻ թուոցն ի Նասր Շահէն, որ մեաց ընկեցեալ վեց ամիս, և յետոյ նստաւ վերստին: Եւ երկրորդ ի յՕսմանցւոց երկրի սևապիտաց և միարանից սրբոյ Աթոռոյս: Եւ նստաւ յաթոռն Յէր Պարոս Բիւթիւր կոչեցեալն Հոռմկայեցի յամիսս տասն: Ապա վերստին նստաւ Ղազարն ի ՌճՂԷ թուոցն՝ և զՊարոսն ի բանտի մեռոյց: Որ և կեցեալ ևս յամս Գ, ի ՌՄ թուոցն վախճանի. և զնի ի սուրբ Գայիանէի ի յաջակողմն գաւթին: Ունի սա և հոգացեալ զգրեանս օգտարարս արքունական և դատաւորական, զորս յետոյ գրեսցուք: Լպա ի ՌճՂԷ թուին և Նասր Շահն սպանաւ, և մնացորդքն ընդ միմեամբք անկան:

և բարձաւ իսպառ թագաւորութիւնն Պարսից, և երկիրս մատնեցաւ ի ձեռս ինքնագրութի և աներկիւղ բռնաւորաց. և անկաւ ի մեծ թշուառութիւնս, և այսպէս է մինչև ցայսօր, որում Տէր այց արասցէ:

Վասն Միեռս կարողութե:

Դստի յԱթոռն սուրբ Էջմիածին Տէր Մինաս Ահնջի ի թուոցն մերում ՌՄ, ի թագաւորութեանն Օսմանցւոց Սուլթան Մահմուտին, և յանիշխանութեանն Պարսից, Եւ կեցեալ յամս երկուս մեռանի ի թուոցն ՌՄԲ, և լծաղի ի վանքն սուրբ Գաբիանեայ ի ձախակողմն գաւթին: Ունի և զգրեանս գասաւորականս հոգացեալ, զորս յետոյ տեսցուք:

Վասն Աղեքսանդր կարողութե:

Դստի յԱթոռն սուրբ Էջմիածին Վաթողիկոս Տէր Ըղէքսանդր Կոստանդնուպօլսեցին ի ՌՄԳ թուոցն մերում, և ի թագաւորութեանն Օսմանցւոց Սուլթան Օսմանին՝ որ էր այր հեղարարոյ, և պարզամիտ, և բաշմաշխատ, որդի և ընկ միարան սրբոյ Աթոռոցս: Եւ ունի զբարերարութիւնս բազումս ի սուրբ Աթոռս ի մանկութենէ: Որ և կեցեալ ամս Բ, մեռանի ի թուին ՌՄԴ, և լծաղի ի ներքոյ զանգակատան մեծի, ի ձախակողմն դրան մեծի Տաճարիս: Ունի և զգրեանս հոգացեալ ի յօգուս սրբոյ Աթոռոցս, զորս յետոյ գրեսցուք:

Ի ՌՄԵ թուոցն մերում, և ի թագաւորութեանն Օսմանցւոց Սուլթան Մուստաֆային, ի Կոստանդնուպօլիս կոչի ի Հայրապետութիւն Սահակ վարդապետն Կեղեցի, որ Ահագին կոչիւր. և թնայ յամս Գ և կէս առանց օժման և ո՛չ զայ ի սուրբ Աթոռս. վասն որոյ հանեն զնա ի ՌՄԸ թուոցն ի Հայրապետութենէն և մեռանի ի Կարին քաղաք:

Վասն Կակոբայ կարողութե Եամախեցւոյ:

Ըսպս նստի ի սուրբ Էջմիածին Վաթողիկոս Տէր Յակոբ Էամախեցին ի ՌՄԸ թուոցն, ի թագաւորութեանն Օսմանցւոց Սուլթան Մուստաֆային: Սա էր այր պիտանի և խորհրդական, խիշօք և հանձարեղ յամենայն գործրս, և գիտուն և շնորհաշատ: Ի մանկութենէ ի սուրբ Աթոռս զորով՝ ո՛չ է կեցեալ անգործ. զի ասէր զսա միարանից զինչ և խորհրէին: Էարազրէր զՆաստաֆայիս 1) և տայր գրագրացն՝ զոր ինչ և գրէին. որոյ տեսարուցրն

1) Միւսուլման. սեւազիր, օրինակագիր:

զան ի սուրբ Աթոս, յորոց և նարգեանս գրագիրքն առնուն զգրինախ գրերեաց իրեանց: Կաթողիկոսք ժամանակին զսա ունէին խորհրդակից և վճատու: Եւ էր տեղեակ աքունական և դատաւորական սքզդոյնց 1): Եւ սա գրէր և հոգարս զգրոց արքունականաց և դատաւորականաց, և պահէր ի գտարաստի: Աւել և զանհամար բարերարութիւնս ի սուրբ Աթոսոջ և զգրեանս հոգացեալս, զորս յետոյ գրեսցուք: Ըփնեաց և ի յերեան ի Ձորաքղջ անապատոջն զտունս Հայրապետանիասո, և պատեաց բարձրաբերձ պարսպոք և բրգոք՝ որպէս՝ այժմ՝ նստին հայրապետք ի գնալն իրեանց յերևան: Եւ յայն բարոք կառավարմամբ, ի Տէր փոխի ի ՌՄԺԻ թըւոյն, և գնի ի յաջոկողն գաւթի սրբոյն Կախանեաց, Արոյ յիշատակն արշաւթեամբ եղիցի:

Կարողեսցէ Հայոց սգրիս սխեալ ի սրբոյն Գրիգորէ ցառ ճեգ:

Ի սրբոյն Գրիգորէ մինչև ի Բարսեղ, որք նստան ի Վաղարշապատ, ի Դուին, և յԱնի, Կաթողիկոսք ԿԱ. և ամբ նոցա ութ հարիւր տասն և երկու: Ի սրբոյն Գրիգորէ եղբորէ ներսիսի Հնորհաբոյն, մինչև ի Յովսէփ, որք նստան ի Հոսովոյն և ի Սիս, Կաթողիկոսք ԻՆ. աւելի և պակաս ընդ միմեանք նստելով, և ամբ նոցա երեք հարիւր քսան և հինգ: Ի Պիրակոսէ մինչև ի Գալոք Համախեցին, որք վերստին նստան ի սուրբ Աթոսս Էջմիածին (չորոց որպիսութիւնսն ի Պ գլուխն տեսցես.) Կաթողիկոսք ԼԻ, և ամբ նոցա երեք հարիւր քսան և երկու: Արք միանդամայն ի սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորէն մինչև ի Յակոբ Համախեցին, են հարիւր քսան և եօթն. և ամբ նոցա հազար չորս հարիւր յիսուն և ինն:

Ղառն Սիմեոն Կարողիկոսի:

Նստի ի սուրբ Աթոսս Էջմիածին Կաթողիկոս Տէր Սիմեոն Երևանցի: Ար է նախապետական հեղինակ գրքոյս, ի ՌՄԺԻ թիւ ոչն մերում: Եւ ի թագաւորութեանն Օսմանցոյ Սուլթան Մուստաֆային: Սա էր այր շնորհնեալ, առատամիտ, զիանաչատ, և լի իմաստութեամբ, լուսապէս տեղեակ հին և նոր կաակարանաց, և վարժ նրբից և արասքին զրոյց, անեաղ և վարժեալ ի մանկութենէ ի ծոց սրբոյ Աթոսոյս: Սա ի սարկաւազութենէ անտի որքան յԱթոսս գտանիւր՝ ոչ զաղարիւր ի դաս ասեղոյ, մինչև ի Կաթողիկոսութեանն և ս: Անձարձիր և անորտունջ, և մանաւանդ

1) Հարցմունց, օրէք:

ցարգորդ և հրաւիրող ի յուսումնասիրութիւն Ե.Ղ և էր վարժ բա-
 նաստեղծութեան արհեստից, և համելլաւան ի շարադրութիւնս. որ և ի
 սարկաւազութենէ անտի սա տայր գրապրոց սրբոյ Աթոռոյս վճռաւա-
 ւայս և կարգաւորէր զարհեստ նոցին որպէս յատկապէս հայր և մա-
 տակարար նոցին ի Պատրիարքութեանն ևս: Ար և ի տետերս մուսաւա-
 տայից գոն բազում շարադրութիւնք շարադիրք ի ամանէ գրեցեալք: Ե.Ղ
 և արար սա ի վարդապետութեանն, զլուծմունս բոլոր արտաքին գրոց քեղի-
 ցիկ և պարզ ոճով ի պիւրութիւն յաստուղաց և զաստուից, յորս գր-
 րեմէ ո՛չ քիչ է ինդիող պատրակուսիս և զանհոսկանալիս: Երոք և
 զգիրս քարոզից ի յերկուս հատորս, զիին երկապարան, ճառակերպ և
 ներրողեան ի վիցօրեայ արարչապորձութիւնան Աստուծոյ, ի սուրբն Քրի-
 ցոր Լուսաւորիչն մեր, և ի սուրբ Աթոռս Եջմիածին, և յայս հարկաւոր
 նիւթս և ի խորհրդալի բնութանս: Եւ զերկրորդ հատորն տարկեան քարոզ,
 ըստ աւուրց պատշաճաւորութեանն՝ կարճաւատ և զարաւոր բանիւք: Այք
 երկուք հատորն ևս օգնիչք՝ ձեռնաւորք և յարմարք են վարդապետաց
 և մանաւանդ նուիրակացն սրբոյ Աթոռոյս Եկար նա և զլրկնապէս լուծ-
 մունս դժուարիմաց բանիցն Պրակի, որք ելցեալք են զինի լուծմանցն
 առաջոյ լուծողի Սիմէօն վարդապետին խաչաձև նշանիւք: Երոր և զիդր-
 քիկ դիրք մի աղթից, որ կուի Զբարձրան նոգուր, գեղեցիկ և պարզ ոճով:
 Այլ և վերանորոգմամբ կանոնաւորեաց զՅօնացոյցս մեր երկրորդքք հա-
 տորքք ի վերայ ԼԶ գրոցն մերոց՝ անշարժ և մշտնջենաւոր ընկնացմամբ:

Ե.Ղ և էր սա բարուրն հեզ, պարզամիտ և համբերօզ, ներող և
 անխիշտար կակղատիրա և զթնշաւա, ողորմած և առատաձեռն առ յա-
 մենեանանն, անընշաւեր և պատարարոյ, առ յոր գրիմէ՝ ամենայն քիչք
 աշխարհի որպէս կղկղանք էին համարեցեալք: Վասն որոյ և Աստ. ան
 զսա բարուցն յաջողէր և տայր առատապէս: Երբմ ժամանակի էր
 սուրբ Աթոռս շնորհքն Աստուծոյ լի ամենայնիւք հոգեւորք և մարմնա-
 ւորք, ներքականք և արտաբաւկանք, բնունակրօք և լծկանք, և կթե-
 լի անանք բազմազատիկ քան զառաջինն: Միաբանքն շատ համգիստ և
 ազահով յամենայնի: Ի յաւուրս սորա ոչ պակասեցան կերպակերպ ար-
 հեստաւորք և շինարարք ի յաթոռոցս:

Քանզի ի կաթողիկոսանայն իւրում արար սա զբազում շինուածս և
 զբազմազիմք բարերարութիւնս արբոյ Աթոռոյս: Նախապէս՝ զի սուրբ Ա-
 թոռս ի յարտաբուստ կուսէ էր անպարիսպ, և զոմք և ամենայն անանա-
 տունք և այլ համբարք հարկաւոր և արտաքին իրաց՝ էին հնացեալք,
 անվայիլք և անյարմարք, մանունք և գծուծք, և մնեաւանդ ցան և ցիլք,
 կրկուղալիք և կասկածաւորք ի զորոյ և յոտոյատակաց: Բաղում՝ անգամ

զձեռն և զայլ անուսումնա չուրաց, և սրբոց Աթոռոյս իսկ, տանէին զորք, և ի յերկուղէ բախիլզաց և յաղբոց արհկայից, յամենայնում անուան Պատմողիկոսն Հանգելիճ միարամիք՝ որպէս թէ դատարկեալ զուրբ Աթոռոց՝ քնար յերևան, և անոց մարք յաճես քանիսա. և այսպէս ի զնպէն Պատմողիկոսն և միարամից ի յերևան, և ի գառարկեցն զուրբ Աթոռու տնս դա զԹշուառութիւնս սոցա և զհոգնութիւնսն, և զմտախն և ի վրաստեպաւորիցն սրբոց Աթոռոցս՝ զորս կարճեմ ես. Գրեթէ՝ ի բունից թագաւորութեանն Պարսից, ի ՌՃՂԶ. Թուէն. մինչև ի ՌՄԺԲ. թիւս մեր. սրաստաչիւր յամենայնում ամբ սրբոց Աթոռոցս և Աթոռայնոցս թշուառութիւնս էյս. Բայս արհաւիրաւ Լարրապետս այս սկիզբն արար ի նստիցն իբրում ի շինել զբոլոր արհաւիր սրբոց Աթոռոցս շուրջանակի (որպէս տեսանես)՝ ախար և հաստատուն բրբոք և դիտանոցոր: Ապա և ի մէջ ասեալ զամենայն անասնատունս և զսոյն ամենայն պարաբայիքն իբրևանց, շինեաց նորապէս ի կուրմ արևելից ներ պարսպին համաճորդի և միւշ իրեբայ, և արար յամենից կուսէ անաս և արահով: Ընենաց ընոց նմին. և զամեան Սերանաստանն վկասոնն սաշիւղ քարիւ և կամարոք փայն շարդին քան զտառայինն, որ մերձ էր ի սկանկի: Ընենաց զնմաստունսն. և զզրպրատունն ձեռան և անան, յատուկ յատուկ պարապօք ի հիւստակողմն յետ կորս խցից միարամիցն, յարմար բառ տեղոյն և բառ շինուածոցն որպէս տեսանես: Զի յառաջ դպրատունն ներ պարսպի միապամիցն էր անարարք յառ տեղոյն և բառ կացութեանն դպրացն, նեղ և նսեմ. նոյնպէս և մեծատունն անկանոն՝ աստ և անոց հետ ի լուսարարի յԾոպնն ՝) և անժայի: Ընենաց և ի ներս ի վեհարանոցն զերկիցիկ պարապս մի կրկասակք ի հարուակոյնն. զի բաց ի յամեանն եղանակին հոգանոց լինելոյն, լինելոցի նա և միջնորմն և արկնող տեսութեանց տաճկաց և աղոց հիւրասպանաց, որք ի Ղազարապետն նստեալ բացարձակ դիտէին և զննէին ի յերկրութիւնս Լարրապետարանին. Ե. ղ և նա հանել զՔանքանըս ի մէջ ներսի պարսպիս, զչիճայարից սրբոց Եկեղիւղոյն և դասաժոք միարամից թցիցն և այլոց շինուածոցն, և տարեալ խառնեաց ի Քանքան Փիղիպպոս Վաթողիկոսին ի ՌՄԺԷ. թուոյն մերում: Արով եղին երկուք օգտութիւնք զլիսա որսպէս, մի՛ զի ջուր Քանքանին յաւելու, որ յամենայնի շահարար է. երկրորդ՝ զի յատակ Եկեղիցոյն և բոլոր շիտուածք և միարամից խուցքն ցամաքեցան ի գիշութեանէ, Քանգի երանեալ Փիղիպպոս Վաթողիկոսի հանեալ Քանքանի գլուխն՝ էր Աթոռոցս միջի գրանն զանապանի խցի՛ յառաջն, զի անտի սկսեալ զնայր ընդ յատակա

1) Օղա, իււց, սենակ:

արտաքին պարսպին և ի վայրն սրբոյ Գայիանէի վանիցն կլաներ, և ո՛չ ինչ օգտեր միջոյ պարսպիս գիջու թեանն: Այլ և Զուղայիցի Յակոբը Վաթուղիկոսի Հանեալ Քանքանն, որ բնդ մէջ գեղջս մերոյ և Աթոռոյս անցանէ, վերստին որպէս թէ նոր ի նորոյ նորոգեալ և ի լոյս էած՝ որպէս ասացեալ է ի զլուինն ի ճառս ջրոցն: Ահրանորոգեալ շինեաց նոր ի նորոյ նա և զբոլոր տանիան սրբոյ և Աստուածակերտի Տաճարիս, գեղեցիկ և տաշեալ քարիւք: Եւ բացեալ զսաստաղ երկուց խորանայն, նոր ի նորոյ շինեցոյց երկուսն ի պիտանաւորութիւնս յամենայնի, ի ԱՄԺԹ թուոյն մերում: Ընենաց ի ներս Հայրապետարանիս ի յարեմտակողմն ի վերայ մեծ բոբոյն դարպասս մի գեղեցիկ ի հովանոց ամեան, և ի դիտանոց բոլոր ի գաշտիս: Ի ներս Հայրապետարանիս ի հիւսիսայ կողակ ի տեղակոտրայէն 1) զվեց քաղաչափ անդիս էարկ ի ներս՝ և շինեաց զսասն տունս ի լայնութիւն և յարձակութիւն ձմեռատանցն և ի պիտանաւորութիւնն այլոց իրաց: Եւ յետ կռակ պարսպիս ամրացոյց հաստամարտոյն պարսպու՝ որպէս տեսանես: Եւ յորնպէս և գիւարդանսարայն (որ յամենայնի վրիչեալ և աւերեալ է, և կարի անվայել և ազեղ) շինեալ զամենայն յօտայս վերանորոգեաց յամենայնի պարագոյիք գեղեցիկ և պատշաճաւոր ձևով: Ընենաց ի Ղաթի պարտն զհնձանն գեղեցիկ հանգիրձ կից շինուածովք ի բովք: Եւ յայնպէս և մինչ էտա գլխոնկենց կոչեցեալ բաժին պղին, և խառնեաց ի վերն պղին Աթոռոյս, ապա և զայգեչափ անդի մի ևս ի յարեմտան կռակ ի ներս էարկ, և պարսպեալ արար զմեծ պղի մի՝ որպէս գլխով պղին նորապէս մեծ Գորգալայէ 2):

Դարձեալ բարեմիս և ազատարարոյ Հայրապետոս ոյս, օրպէս էր յամենեցուն ի մերտաքենայց և յայլաքենայց սիրեցեալ և պատուեցեալ և յորնպէս և էր առ յամեննեանն ահարկու և անուածի, յորնէ ամենեքեան երկնչէին և ակնածէին: Յաւուրս սորա միարանք սրբոյ Աթոռոյս էին որպէս յաւուրս Մօրկար յորս ո՛չ ոք ի տաճկաց կարող էր հրպել և կամ զրանս ինչ ծանուես խօսիլ, որպէս ստիոր էին ի յառաջինն ի մէջ Աթոռոյս հայհոյի և դանել, և տանել յերևան բանտել և սուղանել: Ասան օրոյ և արար սա զբազում գործս արժանի զարմացման և արձանագրեցման փանն ապագայից: Յորոց զհասարակ և զմանուսըն թողեալ, զոմանս գիտա որս և զնշանաւորսն գրեմք ասա՝ Նախապէս ի շինելն զպարիսպ սրբոյ Աթոռոյս, զմերձ գետս մեր (որ կից և անմիջոց վայրօք և խառնիխուռն շինուածովք չբժարակեալ էր զսուրբ Աթոռոսիս) քակեալ հեռացոյց ի պարսպէս և Աթոռոյս և ի բով արդեանիքն վե-

1) Իրևան, օրեան ջրեպանաց զամ կարաւորց: 2) Քառն:

բարին շինեաց զտունսն և զԵկեղեցին ի Հիւսիսակողմ, միաժողով և բընակակից իրերաց՝ որպէս տեսանես: Գարձեալ զՅօշական գետին (որ մուլք է սրբոյ Աթոռոյ) յամսքանս չափեալ 1) էին Մուղանլու կոչեցեալ ազգն Յաճկաց, զընակիչ Հայն աստ և անդ ատրազիր արարեալ, իւրեանք էին նստեալ որպէս զընիկ և զՀայրենական մուլք համարելով ինքեանց սրոյ զայնքան սոյգան և զպարսէզսն և զչատ տունս անապատ արարեալ, և զցանկեցելոցն իւրեանց զմուլք ևս ո՛չ ապին Աթոռոյս, և զեռ ևս զինասս բազումն հասուցանէին, արիասիրտ Հայրապետս պս յոտին կացեալ ի յամս քանիտ, այնքան քանաց մինչև զնոսս արժատախիլ արարեալ ի բաց հարձեաց անտի և զընիկ գեղական Հայն և զալս աստի և անտի բերեալ բնակեցոյց ի նմտ, ի ՌՄԺ: Թուոցն մերում:

Գարձեալ զգեղօրայսս զայստիկ, այսինքն է զԱշտարակ, զՆոյաբար, և Աղունաատն, զորոց մուլք գոլ սրբոյ Աթոռոյս, ո՛չ որ գիտեր երբէք. զի ի Գրիգոր Կաթողիկոսէն մինչև ցայս վայր ՅՆԷ տարի էր անցեալ, զորս զաթեալ էին Յաճիկք յայնքան միջոցի և իւրացուցեալ յազգէ յազգ հաստատուն զարայպիւք զնելով յիրերաց: Իսկ սրբալան Հայրապետս պս հանեալ զվախճանմայն, և հաւատեալ գոլ սրբոյ Աթոռոյս, յետս էառ ի Յաճկաց, և արար մուլք սրբոյ Աթոռոյս, և հաստատուն գրով և կնքով Հիւսէլին-Ալի-խանին, Հիփոլամին և այլոց մեծամեծ Յաճկաց ի ՌՃԶԹ Թուոցն տաճկաց գրեցեալ. զոր գտցես ցուցական. Խոյնակե զՄուղին գեղն, և զՓռանկանոց գեղն, զորս ի ժամանակս Յակոբ Կաթողիկոսին Համախեցուց յափշտակեալ էին Յաճիկք և իւրացուցեալք, այն Հարապետս յետս առեալ ի Յաճկաց, արար վերտոն մուլք սրբոյ Աթոռոյս: Բայց յետոյ զՓռանկանոց գեղն Հիւսէլին-Ալի-խանն Երևանու էառ, և զԳիւլիստիպ կոչեցեալ գեղջ վեց դանկ մուլքն ետ սրբոյ Աթոռոյս, հաստատուն գրովք՝ զորոց զրոպէսն տես ի ճառս սոյն զհեղօրէիցս: Գարձեալ ի բառելի միահեծան տերութեանն Պարսից, և ի մուս և ել առնելն անիծեալ ազգին Լակիլզաց յերկիրս մեր ի գերեկ և յաւերեկ, ընդ նոսին և հրկրարնակ Պարսիկքն իսկ եղեալ կուզակք և սրիկայք, վասն որոյ բազում գեղք և վանօրայք իսկ ամայացան և աւեր դարձան որպէս և են մինչև ցայսօր: Իսկ Բայատ կոչեցեալ Յաճիկ ազգ մի եկեալ բնակեալ էին ի ներքոյ Խորվիրապայ սրբոյ վանիցն ի Քաղապետ (2) նորին, և զվանքն և զեկեղեցիսն արարեալ էին տեղիք անանոց և ամբարք գարշեկեաց իւրեանց: Իսկ բարենախանձ Հայրապետս պս զԲայատ կոչեցեալ Յաճիկն ի սրբոյն Վիրապայ վանիցն ի բաց մերձեաց՝ և էհան զտես նո-

1) Գրան, տրեւ: 2) Գարսեղապետ:

ցա ի փանկց անտի: Եւ եզ զՂուսփնորդս, և Տագաղեայ զամենայն սրակասու ինխնան՝ արար փանք միտրանակեցաց՝ որպէս յառաջն: Ար և է ի ներկայումս շէն և Տաստատուն ի փասս Կոստուձոյ և ի պատիս սրբոց նորա, որպէս ասացեալ է ի ճոռս սոյն փանկց: Բարձեալ ի Հարաւախոյան զեղջս ի վայրն Բիւթափայ անուն փոքր Բլուր քոյ, որ սահմանն է գեղջս Տերուձ ի Հարաւախուսէ: Ելլորմիւ կոչեցեալ ազգ մի տաճիկք եկեալ յայնկոյս յերեսն սոյն լլբիս կամեցան զեղ շինել ի բնակութիւն ինքեանց: Եդոյնպէս և աստի ի յարեւելակողմն կից Աստուղ կոչեցեալ տեղւոյն աւեր քեղասեղ մի գոյ, որ Ելիսէն կոչի (քանզի յառաջին ժամանակն խնն է ի Զէպէն) որք են գրաստարանքն՝ յամնան երանակին ի յերեսն մնային՝ և ի ճոռան եղանակին եկեալ աստ բնակէին փասն արօտից անամնոց, որք զքանի մի տուն շինեալ բնակէին ի նոսա: Ասան այնորիկ կոչեցաւ տեղին այն Ելիորձի քեանս): Եւ յայս զեղս ևս եկեալ ազգ մի տաճկաց Բեղանի կոչեցեալ՝ կամեցան բնակութիւն տանել ինքեանց՝ Տրամանաւ Հիւսէլին Ելի խանին Երեւանու: Արք երկուքն ևս թէ փան ջրոց և թէ անամնոց արօտատեղից, որքան իյէին ցաւեցոյցանկոց զսթոռայինն և զգեօղսկանն մեր, փորձողացն է յայտնի: Իսկ յազմերախտ Հարապետս այս ընդդէմ՝ կացեալ երկոցունցն ևս վարեաց զնոսա և ո՛չ կթող զեւտեղի անդ:

Բարձեալ՝ սոյն Հոյրապետս բազմահանձար ի վերայ Եւսփնորդիս Կարսայ բարկացեալ փասն ոմանց պատճառաց, բանիս արար զնա և ի Պոյոյ յատուկ զճարան բերել ևս ի թագաւորէն յիս անուն (որ գոյ ի սուրբ Եթոռոյն) և զՂուսփնորդն այն Հանեալ անտի, երկր ի սուրբ Եթոռոս, և զԿարս քաղաքն Հանքեթ իւրովք շրջակայիւրն զաւթեալ տերունի միճակ արար սրբոյ Եթոռոյս, և զվանքն Աջալանից (որ քանն ամառ յառաջ անայի կայր) ի շինութիւն բերեալ՝ զՂուսփնորդ կարգեաց և Տաստատանաց միաբանիւք և ամենայնիւք սրբազայիւրն, տալով և զՏին պատան՝ որք զիղացեալք կային ի վերայ փանքին ի Ղուսփնորդաց, սրովք և ևս փոռատորեցաւ և Տաջակեցաւ անուն սրբազան Հայրապետիս ի յայլ ազգիս և ի մերազնայրս: Եւ Տաստատանաց ի փանքն զյատուկ գոթման մի յանուն սրբոյ Եթոռոյս սմենիւք սրբազայիւրն, յորմէ ո՛չ սակաւ արգասիք մտանէին ի սուրբ Եթոռոս: Ելև այս ի ՌՄԺԴ թմուսն մերում:

Բարձեալ ի Հաչտարխան և ի բոլոր երկիրն Ռուսաց, բնակեալ Հայրքն Տերունի գղով, ի սրբոյ Եթոռոյս քնայր նոցա Եւսփնորդ և Ե-

1) Գրաստարանք խանի, կամ նախնազայիտին քրեանայ.

պիտեւոյս, որ ընդ Առաջնորդութեանն, և զՆուիրական դործն ես կատարէր: Եպս ի ժամանակս Ազգար Ասթուղիկոսին ճաշկեց որ ի ՌՃՂԲ, թմածն մերում, ապաամբնեցան յԱթուոյս և եկին իւրեանց յատուկ Առաջնորդ հրամանաւ թագաւորին Ռուսաց զՍտեփաննոս Կախկոպոս ոմն ի վիճակէն Վանձասարու վան զԺենեց թարգմտ թեան Բարսեղ Կախկոպոսին Փառակեցոց, որ յայնմ միջոցի առաջնորդ էր տեղոյն ի Ազգար Ասթուղիկոսէն կարգեցեալ: Եւ յայնմ հետ ի յԱթուոյս Կախկոպոս ո՛չ եմուտ յայն երկիրն, զի հրամանաւ թագաւորին արգելեցաւ, այլ մասնաւոր վարդապետ մի գնայր Նուիրակ անուամբ միայն, և ընդ թուամբ Առաջնորդին լինելով՝ որպէս զԺողովարար մի՝ կամաւորապէս ժողովէր զՆուիրակոս թիւնն ի բոլորէն զվանն հազիւ անկող զայր յԱթուոս: Յայրուտ Կախկոպոսը ստանեկն յերկիրն անարքել, և յաթուոյս միայն ոչ կորէր ստանել: Աւան որոց և Վանձասարու: Ներսէս Ասթուղիկոսն ժամ գտեալ (և մանուանդ զի տեղոց Առաջնորդին յեր վիճակէն էր, և յինքնն Կախկոպոս ձեռնադրեցեալ) և յերկիրն ես դիտար իշխանք ոմանք ի Համանու և ի յայլ վիճակէ նորին էին. սկսաւ յամ անել յայն յերկիրն, Կախկոպոս և Նուիրակ ստաքել, և զգանձանակ հաստատել, և զանաւն իւր յիշեցուցանել յէկեղեցոյն, նոյնպէս և Նուիրակն նորին ես իրաւտաղ ի վերայ Նուիրակացն սրբոց Աթուոյս, և համարձակ վատարանել և դաս քարչել զԱթուոյսին տակով թէ մեր է այս վիճակի դուք զի՛ մտանէք յայտ, և զայս պայտիս: Տեւեաց այս զիպուած ի ժամանակս Ազգարու, Մինասայ, Էղէքսանկրին, և Յակոբայ Ասթուղիկոսացն, մինչև ի Սիւեօն կաթուղիկոսս յայս յամս քանս: Եպս ի ժամանակս սոյնոց Հայրապետիս, մինչ մեռաւ Վանձասարու: Ներսէս Ասթուղիկոսն, և անկաւ երկձոյի Ասթուղիկոսութիւնն ի յԱզուանս, (որպէս ասացեալ է երկարապէս ի ճասս, և ի ճնշելն սորա զլրբութիւնս Իորայելին և նորայնոցն, ես սկսան չարանալ և ի սիրել երկրին այնմիկ և Վանձասարու վիճակ անել զեա իտպաւ, և զՆուիրակն սրբոց Աթուոյս (որ էր Քանաքեցի Յովհաննէս վարդապետն ի սոյնոց Հայրապետէս աստաքեցեալ,) ի յանարգանս և յանպատիւս ունիլ, և զայս պայտիս: Եպս ըստնախանձ Հայրապետս այս գրեաց առ Ակատարինէ թագաւորն Էղէքսանկեաց Ռուսաց երկարապէս զըրպիտութենէ Աթուոյս, և զՆազանկութենէ յամենայն յիշխանութիւնս եղիլոց Հայոց՝ Ամա, և զաստատմութիւնն միայն յայն յերկիրն եղեալ Հայոցն, և զայս պայտիս (որոց մուսափատայն գոյ ի սոյնոց Հայրապետէն արարեցեալ,) ընդ որոցն նա և զմատունս ի նոյնան Տապանէն, ի սրբոյն Յօհաննու Արարականէն, ի սրբոյն Գեորգեաց, և ի սրբոց Հովիտիւնանց նշխարացն, միով քառաչեաց

արծաթեայ ոսկեղնեայ արծաթ կրեցելով ձեռամբ Քրիստոսի Դատիք վարդապետին առաքեաց ի ՌՄԺԸ թուոյն մերում: Իսկ ողորմութեամբն Լատուծոյ (որ ունի ի ձեռին զսիրտ թագաւորաց) սիրով ընկալնու թագաւորն զպիրն և զընծայն, և լիովին և քան զինգրեանն առաւել կատարէ զինգիրն: Զի հրամայէ զրեւ զհրովարտակ առ յամենայն տէրութիւնս իւր և առ յամենայն յազգս Հայոց, ծանուցանելով զմիտ գրոյն և զլրպիսութիւնս ընծայից սրբազան Հայրապետիս մերոյ, և զընկունումն իւր մեծաւ սիրով և շնորհակալութեամբ, և տայն զկատարումն խնդրանացն, և զՎիտն իմէ՝ թարց հրամանի Հայրապետին Էջմիածնի՝ Եպիսկոպոս և կարգաւոր դք մի՛ մտցէ յերկիրս յայտ և զպէս սիրացոյց բռնաւ: Զորս զրեցուցանէ ի վերայ մագաղսմի ոսկեայ գրով, և զնորն հրամայէ թարգմանել ի Հայ լեզուս, և նշնպէս զրեւ ի վերա մայրապետի Եւ ապա զերկոսեանն այս ինքն զՌուսերէնն և զՀայերէնն ի մի յարկեցեալ, և կապեալ թելիւ՝ ուր վերջանայ մանն, և ի վերայ կապին դնէ զմեծագոյն կնիկքն Վասերական ի վերայ զմեջ՝ որպէս տեսանես, որ պոյ յԵթովոյս ի միում յատուկ արկող ի ներքոյ փականաց: Եւ ընդ սոյնոյ հրովարտակիս զիսէ մի ոսկեհուռն զիսպայ նորագործ և զերկեցիկ, և զերկուս թագաւորս ոսկեայ գործ հաշիպոս (իբր յատկապէս ընծայ Հայրապետին) առաքէ ձեռամբ նշնոյ Քառիթ վարդապետին ի սուրբ Աթոռս ի ՌՂԿԸ: Թուող փրկէն, և ի մերում ՌՄԺԸ թուոյն, Եւ այսպէս արար գրուոր երկիրն զպն հաստատապէս զիճակ Տէրունի սրբոյ Աթոռոյս՝ արքունական հրամանադրով: Ըստ ի սոյն թուոյն՝ սոյն Հայրապետս զՄինաս Եպիսկոպոսն Նաւիրակ և Եռաջնորդ կարգեալ առաքէ յերկիրն յայն փառաւորապէս որպէս յիշեցաւ ի Զ, զլուխն ի ճառս սոյնոյ երկրիս: Իսկ զվերոյիշեցեալ զիսպայն՝ սոյն Հայրապետս կորէ, և սոյ կտրել զՇուրջառ մի Հայրապետաւպել, (որոյ անուն է կապտագոյն Բեդէն ծաղկեայ, և Իսպոյն՝ կարմիր - Նիւշ) և զվարագոր մի սրբոյ Իջման տեղւոյն՝ կարմիր աստառով կնրպասեայ: Իսկ զվերոյիշեալ ոսկեհուռն հաշիպոս դնէ ի վերայ երկուցն ևս Շուրջառին և վարագուրին, յերեսոյ կուսէ ի քղանցսն շուրջանակի: Որք երկուքն ևս են ազնիւք յատկացեալք և աննմանք փոյոց, յարոյ վերայ գրեալք գոն և յիշատակարանքն՝ որպէս տեսանես: Եւ յայնմ հետե երեւ ընտանութիւն և մեծ սէր թաղաւորին Ռուսաց և նախարարաց նորին՝ և Եպիսկոպոսացն, առ սուրբ Աթոռս, և առ յազգս մեր որպէս տեսանես զգրեանն նոցին:

Դարձեալ ի Վարնոյ Վարմիր վանք կուեցիլումն սեւազուխ մի կայր Թութաթցի՝ Գէորդ անուն. այս չի՛ք Գէորդ ոչ վարդապետս, միջնորդութեամբ նոյնոյ վանից Եռաջնորդ Մշեցի Թակալ վարդապետին զայ յԵթոռս և

նգիսկոզոս ձեռնադրի ի Համախոհի Յակար Կաթողիկոսէն ի փարա-
 նուժիւն նշոյն Կարմիր վանքցն, ի ԲՄԻ Թուօք մերու՛մ: Աւ յետոյ ի
 ԲՄԺԳ Թուօք մերու՛մ, ի ժամանակս այն Սիւնոն Կաթուղիկոսիս՝
 նոյն շրեւոյ վարդապետն նոյնոյ Յակար վարդապետ Առաջնորդի Հրա-
 ժանան գնոյ յԵկեղեցեա քաղաքն ասկո պողի և իրաւանց նոյնոյ վանքցն
 (զի յառաջ Եկեղեցեա վիճակ էր այն վանքցն): Ապա ի գնալն շրեւոյ
 յայն քաղաքն, սկսանի յարանել զչարութեան խմորն՝ զոր ունէր յառաջ-
 մէ Երարեսայ ի յինքն, այս ինքն զազանքն Եկեղեցեացեալն: Քանզի
 և Եկեղեցեա քաղաքն ևս յիսուն տմաւ յառաջ ապականեցեալ էր նոյն ա-
 դանդաղն ըստ մեծի մտան: Աւստի և շրեւոյն այն այնքան համարձա-
 կութիւն գտանէ անդ, մինչև զհայոց ազգն և զԵկեղեցիս դաս քարչէ
 յԵսեանն և վառաքանէ, զանուն փափին յիշէ յեկեղեցիս, և զզոյս
 պոպոխիս: Արդ քաղաքն հասանի ի Կարին, և Կարնեցիքն ևս բազմակերթ
 թղթով ծանուցանեն Սիւնոն Կաթուղիկոսիս: Եղաւ արիասիրտ Հայրա-
 պետս այս (որ մանաւանդ նախանձախնդիր էր վասն ուղղափառի հաւա-
 սոյս Հայրասանեայց) զրէ ի Պօլիս և զերիս Փարմանս բերել այս ի Սուլ-
 թան Մուստաֆայէն ի ԲՃՁԹ և ի ԲՃՁԱ թուօքն տաճկաց, երկուքն
 յոտուկ ի վերոյ Եկեղեցայու, և մինն ի վերոյ ամենայն տեղեաց՝ սաստիկ
 հրամանաւ և պէտպէս սպառնալովք: Իբր (զի) ո՛ւր ուրեք Փռանկ փաթ-
 րիք իցն՝ վորեսցնն յերկիրն իւրեանց, և ուր ուրեք Հայ Փռանկացեալ
 իցէ՛ կրեսցնն մեծամեծ ասո գանք, ասնջանք, և այլ բ այսպիսիք, զի հր-
 նազանդեսցին ի բռնոց օրինոց՝ և մի՛ ևս արասցին զՓռանկութիւն:
 Զայս պատուէրս փաշայից՝ պատասրաց՝ և պղոց մեծամեծաց իւրոց զրէ:
 Իսկ յերկուս Փարմանն Եկեղեցայու՝ յետ պոպոխ սպառնական պատուիրա-
 նացն՝ զրէ թէ՛ Պօլոս, Սանփան և Յովհաննէս սեւալուիքն (որք էին
 Եկեղեցեաց քնակեայք Եկեղեցայ հոսկոյնիք երկիրն,) և Յակար
 շրեւոյն, ի յԵկեղեցիս պոպոխեցին, և Գ. Եկեղեցիքն՝ Հայոց յանձնեցին:
 Աւ զի մինչ այս Փարմանաց գալն՝ վերոյ յիշեալ Հայրապետս մեր զէթ
 Կերթն բանապրեաց, և նա յսկոյ մանաւանդ զՓարմանաց հանելն, փախեաւ:
 գողտ Եկեղեցու ի Պօլիս ի Բեկեղէնն առ Փռանկան և անդ սաստակցաւ ի
 նոյն ամին: Իսկ ի գալ Փարմանացն՝ Հայրապետս մեր զմին առաքէ Եկեղեցեա
 առ Նաման փաշայն, (որ փաշայ էր նոյնոյ երկիրն,) և ինքն ևս զրէ փաշա-
 յին զորպիսութիւնս Եկեղեցեացիցն, ապա փաշայն ի տեսանելն զՓար-
 ման թապաւորին իւրոյ, կատարէ զհրամանն, զի զեօթն փաթրիք Փռանկան
 (որք յորժացեալ էին անդ) արտորէ յերկիրն իւրեանց, և զեկեղեցիսն
 յանձնէ Հայոց ժողովրդեանն, զթիւրեալսն բազմաւ տանջանոք և առգա-
 նոք խոշտանջի, և զվերոյիշեալ շորեսնն շկարդաւորան՝ կատարեք ընդ

միայ զլեաւոր մարդոցն իւրոյ առաքել յԱթոս ի ՌԳԺԸ թուողն մերում։ Որք մնացին յԱթոս յամն երիս, կրեցին զշաք նեղութիւնս, ի բանսոս, ի կապանս, ի դանս և յարս պատիժս՝ մինչև երկիցս անգամ՝ Լայերէն գիր հասուն դաւանութեան մերոց վճռապէս և նզովիւք, զի մի՛ ևս դարձցին ի նոյն աղանջն։ Յետոյ Ախոյեանցոցն անկան առ մեծ Մուսթաֆայ փաշայն (որ յայնմ՝ ժամանակի ի Կարօ Սարապետար նստիւք վասն պատերազմին ընդ Ռուսաց ազգին, որ յայնմ՝ միջոցին գոյր սատկեապէս), և նա գրեաց առ Լայրապետս մեր, զի արձակեցոցէ շերտակալն։ Ս։ Լայրապետս մեր ևս գրեաց Սարապետարին զորպէսն. և նորին ձեռամբն ի Կարօ պատաւարօք և մեծամեծ իշխօղօքն Կարսայ վերստին էօռ գիր ի բերանոց Տեսակոցն տաճկնիւլար, զի մի՛ ևս երեւցուցն ի յինքեանս զնշան արթարմարմարութեան։ Ապա գրեաց վերստին ի Պօլիս, և ետ բերել զարձակման Փարմանն, և դարձոց զնոսա յԱխոյեան ի ՌԳԺԸ թուողն մերում։ Սոյնպէս և զհիւս հասարակ Փարմանն առաքեաց սոյն Լայրապետս մեր ի Բայազիտ և յԱլաշկերտ առ Սպարի փաշայն Բայազիտու, և առ այլ իշխօղան երկրին, գրելով և ինքն զորպէսութեան Տեսակոցն, (զի և ի յԱլաշկերտ ուրիշ ուրիշ գոյին), և խնդրեաց զպիտաւորսն նոցա։ Իսկ փաշայն և այլ իշխօղք երկրին նոյնպէս առաքեցին հոսպանօք ըստ ոճոյ Ֆերմանին, և ըստ խնդրոց Լայրապետիս մերոց, յԱլաշկերտու յերկրէ զեթմն անձինս շարադուխտ, զհինգ շքահանօքս, և զմի շտրիացու՝ զոր Բրնձիք կոչէին, որ էր ի Գարսան գեղջէն, և զմի աշխարհական Մամոյ անուամբ ի . . . գեղջէն, և շքահանօքս՝ Յէր Պօղոսն ի Լարսսու գեղջէն, Յէր Գրիգորն ի Նուկայ գեղջէն, Յէր Խաչատուրն ի Մղչատուլէ յման գեղջէն, Յէր Յարութիւնն ի Միւրանի գեղջէն, և Յէր Աղապրն ևս ի Գարսան գեղջէն. որք էին գլխաւորք Տեսակոցն, զորս և Լայրապետս մեր նոյնպէս և զանազան կերպիւ խոշտանգեաց զանիւ, բանիւ, և բանիւք, վերջապէս ի բերանոցն էստ գիր Լայերէն՝ նզովիւք և հաստատունս օւխտիւք, և ի Բայազիտ ևս ի գատարանու մեծաճկաց էստ զգիր հաստատուն կերով և վկայութեամբ բաղմաց, զի մի՛ ևս երեւցուցն յինքեանս զնշան արթարմարմարութեան, և զզոյս ապականեալն ևս յինքեանց՝ վերադարձուցն ի մերս յեկեղեցին։ Եւ յայն աւրարեալ և զսոսա առաքեաց ի անդիս իւրեանց։ Արդ Ախոյեանու անուամբ Ֆերմանն երկու էր, մինն առ նոստան փաշայն մեաց, և միւսն յԱթոս Եւսոյնպէս և միւս հասարակ Ֆերմանն իւրեանց քաննօք ուրբանօք (1)։ Նոյնպէս և ի Նիւ-Ի-Է) Ֆերմանն զոր վերստին ետ բերել վասն արձակմանն Ախոյեանցոցն։ Եւ յԱ. և Տեսակոց տուեալ Լայերէն և Տաճկերէն ձեռա-

1) Պատճեն, օրինակ։ — 2) Ի յայտ. թուրք սպասութեան, արձակելիք։

գիրքն, փառաբանից և պարզ մեծամեծաց գրեանքն, և որք թոռ զԹք վասն ան-
 ջնցս պատշիկ, բողոքքն համաժողով քան յԱթոռս Զարս գացևս յերեսն
 գրեցեալ ցուցափոքն, որք պահելիք են ի պիտանաւորութիւն ըստ ժամանա-
 կին, ևւ այս ևս ոչ է վանոց տանելի, զի Հերակլ աղբոյն Վրաց երկնցս
 անպա՛ բազմնք զտրք եկն ի վերայ Երևանու, և Նրևանցի Հիւսէին Ա-
 լի-խանն ինքն իւրայնոքն՝ բերգափակ եղեալ ամրացաւ, և գերկրայինսն
 բոլոր Կոնստանտնուպոլիս (1) Նրևան՝ եկնց գեանդ (2) բերդին, և ապա ինքն իւրովք
 մեծամեծոքն գրեալ աղաչանք Հայրապետաւ մերոյ՝ զի միջնորդեացէ ի խա-
 դողութիւնս, ևւ Հայրապետս մեր գնացեալ առ Հերակլ աղբան, յորմէ
 և սիրով ընդունեցեալ մեծարի, և հրատարե զնա յաթոռս ի յուխտ և ի
 պատիւ. և ապա համազեալ զնա ի սէր և ի խաղաղութիւն ընդ Երևանցւոցն,
 առանց յամենայնի մեաստատութեան ուղարկէ զնա խաղաղութեամբ յեր-
 կիրն իւր, Գանպի կարի սիրով էին ընդ միմեանս Հայրապետն մեր և Հե-
 րակի արքայն, Լինին այս եղևութիւնք ի ՌՄԺԴ և ի ՌՄԺԸ թիւ-
 սըն մեր:

Պարձեալ՝ յառաջ քան զբանի ամս, մեծարմուտի ի մէջ հետեալ
 լոթերականքն՝ (որք կոչին Երրայեանք.) հարեցին զտեսարակ մի Օրացոյց
 անուռ զոր շինէին յամի յամի ի վերայ Գարեգրոյն, յորում զնէին ըզ-
 տարուց տօնսն, տեղաւորելով զշարժակա՛ն միջոցից տօնսն, ցուցանելով
 և զուտր ձայնն. զամսաթիւնն, զլուսնաթիւնն, և զայս պայսախիսս. ընդ սո-
 ցին զնէին նա և զտօնսն Յունաց և Լատինացւոց ըստ մերոց խառնս: Եւ
 պոպէս յամենայն ամի ապեալ յազգս մեր սփռէին, իրր մեծ երախտատ
 իմէ ցուցանելով զինքեանս՝ աղղիս մերոյ, ևւ ազգս մեր ևս առնոյր ամենայն
 որ (մանաւանդ յերկիրն Օսմանցւոց) և կրէր ի ծոցի իւրում իրրև զհա-
 զուպիս և պիտանի գիրք մի: Եւ զայս տեսանելով բարենախանձ Հայ-
 րապետիս մերոյ՝ ոչ սակաւ ցաւիւր և յոգոց հաներ, իրր զի ազգն Հայոց
 ա՛յնքան իցէ սկարացեալ՝ մինչ զի այնպիսեաց լոթրանացն կարօտե-
 ցի և նորք կարգաւորիցէ զտօնս Եկեղեցւոյ իւրոյ: Աւստի ի խափանել
 և ի ջրել զթիւնալի օրացոյցն նոցին, վերանորոգեաց զտօնացոյցս մեր
 երկրումիք հատորք՝ (որպէս ի վերն ասացաւ.) որ քան զՕրացոյցն նո-
 ցին գեղեցիկ ոճով և մշտադէպ ճանապարհաւ ցուցանէ զամենայն վերոյ-
 գրեցեալն որպէս տեսանես ի Յօնացոյցն ևւ պոպէս ի կարողութիւն ըզ-
 Յօնացոյցս մեր որպէս ասացաք, ապա ետես թէ՛ զբնագրովք ոչ էր հնար
 տարածել յամենայն Եկեղեցիս, վասն որոյ գու՛ն գործեաց խնդրելով զհնար
 զի և զապագրատուն ևս հաստատիցէ յԱթոռոցս. զոր և հաստատեաց

(1) Կեոյ. յու. տեղա իրութիւն:— (2) Խանգաք. փոս, իրամ. սկան.

խկ յաջողմամբն Աստուծոյ ի ՌՄԺԺ թուողն մերում: Յորում և ես տպել նախապէս զՍաղմոսս, զԷրակերտ տաղարանս, և զգիրքն ազգմիջ ջջարան, կոչեցեալն ի փորձել զամենայն պարագայս գործոյն, ի ՌՄԻ և ի ՌՄԻԱ թիւն: Եւ ապա ի ՌՄԻԳ թուողն ես տպել զԷրակերտ Յծնացոյցն. զոր և սիրեաց յամենայն ազգս մեր բառ մեծի մասին նրիապէս, գրելով և զպատուիրական կոնյակունս յամենայն երկիր, զի ըզթմանացոյցն լոթրանաց խոտիցն և զԷր Յծնացոյցն ի գործ անիցն: ի ՌՄԻԳ թուողն մերում: Եւ փնչ զտպագրատունն ևս Հաստատեաց Ըստուածով, ապա ետես թէ՛ ի Հետուստ և բեռամբ, և մանաւանդ մեծու ծախիք բերելով զթուղթն՝ կարի դժուարու լինիք և անձեռնտու ասով գործոյ: Աւան որոյ Հետամուտ լեալ այնուհետե, զի և զթղթաշինութեան արհեստն և ս մուծցէ յՌՄԻԿ, զի յաջողակ լիցի գործն տպագրութեան. զոր և եմք իսկ և Հաստատեաց յաջողմամբն Աստուծոյ:

Գ. Ե.

Յորում ցասցանքն Նախնայն վեհալի Սրբոյ Ամուսնոյ. յորոց ասնոս ի յետն հոգի-
 լոց ի յերևա իսկ մեծալ վեհալի, զհոգիական, զհոգիական, զհոգիական, զհոգիական
 զհոգիական զորոյն, և զհոգիական յետուսնոս:

Արդ բառ կանանի ճշմարտութեան և բառ պահանջման իրաւանց՝ բոլոր ազգս Հայոց՝ ուր և իրեն զեանգեալք, թեպէտ էին և են ընդ իշխանութեանք արդոյ Ամուսնոյ Ըզմիածնի, որոյ են շնորհածին և հոգևոր զուսկըք բառ հաւատոյ, և հաղանդ սրբոյն Գրիգորի Առաւորչին մերոյ, և նորին Յաջորդացն, որպէս ասացաւ լիովին ի Ը զբախն, սակայն ի բառնի թագաւորութեանս մերոյ, և յանկանիլն ազգիս մերոյ ընդ իշխանութեանք պրազգեաց, և ի իրուիլն ընդ ծագս անգերաց, ակարացաւ և իշխանութիւն սոբին:

Աւան որոյ զովանս մասնաւոր վիճակս ի Ռիս նստողքն զաւթեցին, և զովանս յՌՄԻԿ մար նստողքն՝ Տաճկական իշխանութեանք: Իսկ որք մնացին սեփական վիճակք արդոյ Ամուսնոյ, և են այժմ ի նշնութեան, գայնասիկ յատկացուցից ի յիշատակ ասպարայից յախտեանականապէս: Երբ են ներքոյ գրեցեալք:

Ի յերկրն Արեւմտեան, որք գոն ընդ իշխանարեանք Օսմանցոց:

Առաջին՝ մեծ մարաբաղարն Կոստանդնուպոլիս: Ընդ որով են և ի ներքոյ գրեցեալք:

Ղառվալ, Ղառի գեղ, Իւսիւտեր, Սպանորդ, Բեկրոզ, Ղանտիլի,
Հիւար Ննկերեց, Ղառուշէշե, Լոնուուարեց, Օրթապիւղ, Պեշիկաւաշ,
Խաս գիւղ, Էյիպ, Թափդափու:

Երկրորդ՝ Էտրենէ քաղաքն, Դիւնուրմենէ, Քէքիրաւոյ քաղաքն,
Մաղարա, Ռիզուրեարփու, Չուրու, Պէլիպոյի, Պողազ՛խար, Էյ-
նա, Սիլիփիւրի, պլ և Պրուսա քաղաքն, Ճառա՛հ գիւղ, Էնկի՛ճէ գիւղ,
Մուհալի՛ճ, Էտրենէի, Գիրմուսա, Պողովայ, Պանարմայ, Պափքեասար, պլ
և Քեօթա՛հայ քաղաքն, Մուրաշար, Գեղատաղ, Արճըղ, Մաղարայ,
Թուրքմանլու, Յուլաճու, Պիրմուհ, պլ և Սպոփայ, սրբ են, Կիւսէ,
Գեակէք, Սեօլեօզ, Դեափշ, Մասմա՛ճուք, Չինիզնիք, Ննկիշա՛հար, Գեա-
րատփ, Անարճափ, Նորգիւղ, Գարճախ, Ղաղ՛հրար, Էտիշախ, Նա-
լաիդարայ, Մերտիզեօզ, Դանլեալ, Բաղճա՛նք, Օգլա՛նք, Ղլի՛ճ գիւղ,
Լոյան ռէկ, Ղառվալեղանք, Օրթապիւղ, Լուարաղար, Արճաշ, Խասիկալ,
Էրմուլու, Քէ՛հրիզլու, Թափի, Նար գիւղ, Քնարիլու, Սապանճայ և
Իզնի՛փա քաղաքն:

Լյս վերջ գրեցեալ Երկրորդ Վիճակ նուիրակութեան պս ինքն՝ Էտ-
րենէ քաղաքն և պլ Տեակեալքն զինի նորին մինչև ըստ՛մ՝ էին ընդ
Պասանդուարոյ մի վիճակ նուիրակութեան, Իսկ միք ի Պասանդու-
արոյ որոշեալ արարաք ուրոյն վիճակ նուիրակութեան. և ասպիցաք
ի յուրաքանչիւրան զիւրոյն ուրոյն նուիրակունս: Զի մի նուիրակն ի Հինդ
և ի վնց ան հազիւ աւարտէր զիրիտեանն: Աւտի միք որոշեցաք զի ի
յիբիս ասո աւարտեցին երկուցն ևս նուիրակունքն: Սւ պսպէս կանո-
նեցաք լինել պսուհեակ:

Երրորդ, Ռուսմէլու երկիրն:

Պափա, Ղարասու, Բաղչասարայ, Աղմէլիթ, Գեօղլու, Օր, Սալանք,
Թոփթի, Օրթալանք, Հին Ղաթ, Պերշ, Ննկիղուլայ, Թաման, Թօփուք,
Ղափուլու, Օզու, Ըղքիրման, Բանդար, Խանղըշլայ, Գիլի, Խամիլի,
Սուլթանղլայ, Դապիղ, Սաթճայ, Բարասաղ, Բուքուէշ, Քոզչան, Օր-
մանի, Բոթիշան, Սիշով, Նաշ, Գիշնով, Հոթին, Միլով, Իպրայի,
Սիլիարա, Հանթօղլի Բաղարճղ, Գեօտէնճե, Վառնայ, Փրուտաի,
Շուփա, Ռաղղաա, Արուշճուղ, Քանովայ, Հիլլալ, Թաթար Բաղար-
ճըղ, Իզնիլայ, Այխուսա, Պուրղաղ:

Չորրորդ՝ Թօխաթ քաղաքն, ընդ որով են և ի ներքոյ գրեցեալքք:

Սիփիհիսար, Զիլայ, Հէյրաի, Ննկիշա՛հար, Պիճափ, Գեակփ, Գը-
րիգորիս:

Երուսղիս քաղաքն, Կարմամուտան, Հեֆիկ, Ըօֆկան, Ճկրմակձաղ, Աաղէն, Բոչնայ, Հաղկնի, Կաանի Մալլար, Խորաշ, Էհնե Կաղ, Մաշ'երա, Ընջրիք, Էհնա քաղաքն, Ապուշեղ, Կամիկաղ, Կարիչաղ Խաւիաղ, Չարակ Յաղազ, Էիճ, Կարէր, Բննկան, Սերաստիա քաղաքն, Զառա, Ֆեօզար, Էլաքիլեօե, Բարհատ, Բօզրիկ, Ճանձին, Փամնաղ Շխզնի, Բրարերդ, Չարբերդ, Դաբմբաւ, օզբան, Պետրափ, Կամիա, Աշկուտամ, Սարհամ, Բաղնայ, Բօմնի, Ընտանաղ, Քրնկեղ, Էնկիճա, Կօփանն, Էդա, Կառուայ, Խանգար, Խորանայ, Էջիանի, Բաղաուղ, Կամնճ, Կաւրա, Կաւաաղ, Բաբա, Փրկին, Խորթաօն, Խոչաւամ, Կալուար, Կաւարիա քաղաքն, Ախաշար, Կաւաղա, Բոմարդաղ, Էրակիլ, Բօն, Կիկաւայ, Բեօհնա պիղ, Եօզղաւ, Բաբա, Աանք գիզն, Բաւուտուն, Կարմիր, Պելագաս, Երառայ, Կիզայ, Տարսեղ, Ըսպանն, Կեափ, Մունճուտուն, Մանճուտուն, Էրրիլաւ, Ըմտիա քաղաքն, Մարսիան, Բեօփրի, Հանձիքեյ, Ընկի գեղ, Աանքի գիզն, Ճանիկնի, Փամնայ, Բունիար, Բեքրայ, Չարչանկայ, Մաման, Բառայ, Սնաղ, Կաղտաման, Աոյլաւ, Տաշքեօրփու, և Բերաղայ:

Հինգերորդ՝ Էնկիւտիայ քաղաք, ընդ որով են ի ներքոյ գրեցեալք:

Ապուշրղ, Չանղրա, Բօսիայ, Կաշխար, Չարբեաղ, Գէռաղայ, Բալիայ, Կօլիկ, Ընկիլան, Պամնի, Էրէրիլ, Կոռնափայ, Զափանապօլի, Կառանաղ, Եաշ, Բեկրաղար, Կալլուխան, Սիփրիշխար, Էսկիշահար, Ընկիշար, Էֆեօնղարաշխար, Բաղափաթին, Էրդուն, Ըխաշահար, Բեկիշահար, Դանիար, Կարաման, Մուհն, Էրմանիկ, Զիլիփկաղ, Էլսիայ, Էզայիա, Սէլիտիշահար, Էլմայու, Մանճաշ, Կաշ, Էգիրտիր, Միապայ, Բուրղուր, Սոլարճայ, Գեօշխար, Սանկիլու, Էշղու, Աշաղ:

Աեցերորդ՝ Էրզրում քաղաք, ընդ որով են և ի ներքոյ գրեցեալք:

Եօմներորդ՝ Կարս քաղաք, ընդ որով են և գրեցեալք ի ներքոյ:

Ութերորդ՝ Բայազիտ քաղաքն, ընդ որով են և ի ներքոյ գրեցեալք:

Զանկաղաւ, Սուրբ Յօհան, Գիւրճիրուլախ, Կալաճ, Մէլիքէն, Կաշա, Բաղրկան, Կարմիրկան, Արճափ, Բօրուն, Մուտուն, Բաճաղի գեղ, Բուխաղ, Գիւլաճն, Խաշու, Բարախանի գեղ, Սարուքեղ, Բաղրկանշայ, Տանիկնաղլուղ, Բեաստակ, Կիզայու, Բափառիս, Կարաքեանդ, Տիզայ, Խաղք, Կամարղղ, Բուխաղ, Եաշմանղուլի, Ընքին Բուխաղ, Բէրէքեանի գեղ, Ալաշղուլի գեղ, Բօմիս, Կիազին, Աաքբնա, Պրուփ գեղ, Տաշքեան, Ճանախղ, Գօրանի գեղ, Մոլլաղարայ, Հահվեա, Ուլուքեանդ, Միրզիքեանդ, Մայնայ, Սօրան, Բօխյուճայ, Բու-

ապղի գեղ, Ճուճանց, Սեղաթի գեղ, Վարարաղար, Լղրազա, Ըրք-
 րջի գեղ, Դամուրաղան, Բազլույ, Կաշիկերու Նաճիան), Նարուզի
 գեղ, Փոթի գեղ, Ելիկոր, Լաշկոյի գեղ, Գարսլուր, Ղաւմուպուճար,
 Ղաւմուճոյ, Գումբէթ, Իլֆոյի գեղ, Բեպաւօշ, Մարտիկ, Կիրգ, Ի
 Իանաշիկ, Կրեգեղ, Պիկան, Սոֆիեան, Յիւան, Կոլաւօր, Կոտալազի
 գեղ, Սիրախան, Խօծի գեղ, Մասղեցիկ, Կեարգեառ, Էզմալ, Ջիրջի
 գեղ, Ղազի գեղ, Սօնձալու, Եղաթի գեղ, Ճիկան, Բիւփղրան, Չա-
 մուղու, Նաւիկ, Խորի գեղ, Մանկասար, Վերին Բիւփղրան, Փոսանցիկ,
 Էլիեազի գեղ, Տօթիան, Սաղըճուգեղ, Արապաղայի գեղ, Ալի ալայի
 գեղ, Տօթի գեղ, Մարախան, Ալեքսան, Վերին Դարափի, Ներքին
 Դարափի, Երանոս, Ղարաբլիկոյ, Ներքին Մարախան, Բաղկրաշին,
 Տաշին, Ուտաղլեն, Կշտալեն, Լաճիսաֆար, Վերանցիկ, Ամսթ, Խոր-
 գոճեր, Խալց, Մալաուլէյան, Բախրախալայ, Խոշեան, Հափեան,
 Մարջիք, Խասաուր, Կեարասան, Դաւոյի գեղ, Չլաճանի, Չուսուկի գեղ,
 Վերին Մարաթի գեղ, Ներքին Լաղու գեղ, Բեօլու գեղ, Սաճիթէփէն,
 Բարաւճոր, Ղայեարէկ, Սեիրիցուգեղ, Լարասու, Պօշէի Էկմալ, Դա-
 մուրաղան, Դաւօն, Չաւօն, Յամկաս, Հօրվերան, Մախտաթի գեղ, Ղա-
 զարի գեղ, Պաճուճանուր, Խամուր:

Իննեարդ՝ Վան քաղաք ընդ որով են և գրեցեալքս ի ներքոյ

Յամեարդ՝ Դիարպէքիւր քաղաք. ընդ որով են և ներքոյ գրեցեալքդ.

Ի յերկիրս Արեւիկան, որք գտե այժմ ընդ իլիսանսքեամք Պարսից:

Ըստփին մարտաբաղարն Ասպաճան որ է նոր Չուղայ, ընդ որով են և սոքա:

Երկրորդ՝ քաղաքն Դաւրէժ. ընդ որով են և սոքա.

Ներքոյ՝ քաղաքն Նախիջևան. ընդ որով են և սոքա.

Չորսդ՝ քաղաքն Երևան. ընդ որով են և սոքա.

4) Եւհէ. նախնց. գաւառ:

Յորում ցոյցանին նախնական և Ռաւջնորդական վեճով որքայ Ունեայս, որք և ճերանկի անսանին: Յորոյ է յառնան զվերքերեցեալ նախնական սրբանսն սորք Ունեայս ըստ երկն ահայն, առնես նա և զՌաւջնորդական սրբանան է յեան նախնական, որոյ նախնական Ռաւջնորդ ևս խնին նոցա:

Ի յերկրն Արեւմտեան ևս ընդ իշխանութեամբ Օսմանցոց:

Ա. Զմիւսին քաղաք, ընդ որով են և սորա: Կեօղալ - Տիւսար, Մանիսայ, Մանաման, Կիրիզ, Սախլալ, Միտիլու, Այապուս, Բանար, Բերդամոյ, Ղընըիս, Սոփմայ, Արտաղաճ, Աղասար, Կեօր յաստ, Ատալիայ, Մառմասայ, Այոջար, Կուրդուժ, Բաքիտուր, Խիրայ, Օտամիշ, Մնկիւսալար, Կաղու Տենկիլու, Բերդի, Հոնաս, Ռոսոսժ, Իստիանքոյ, Բողբուժ, Մուղլա, Մալաս, Մանդալիսժ, Ղուշասայ, Սոքա, Բեռլը, Մարտամ, Կեպուսիլայ, Սոպուլայ, Բողբուլան:

Բ. Պաղտատ և Բարսա քաղաքք, ընդ որով է և երկիրն Հնգկաց որք են սորա: Ի յերկիրն Բանկալայու՝ Կալիսիլայ քաղաքն, Զիլբայ, Սէլասապատ, Կարայ, այլ և Մարաս քաղաքն, և Մշիլրանդար: Այլ և ի յերկրոն Փէկուայ՝ Մանկուժ Ղասապան, այլ և Սուրսժ քաղաքն, և Պուսիլի: Այլ և Հաջջանապատ, Փէլլապատ և Փաթան: Այլ և ի յերկրոն Զինու՝ Կանդուժ Ղասապան, (որ և Մարաս, յորս գտանին գաճառականք Հայոց երբեմն, նա և ի Բժաւիայ և ի Մանիլայ ևս գտանին):

Ի յերկրն Արեւելեան ևս ընդ Գարսից իշխանութեամբ:

Գ. Կիլանու երկիրն, որք են, Ռոնշու, Անկուլու Բիսմայ, Սալիան, Մազանաարան, Լանգարուս:

Ի յերկրն Վրաց:

Դ. Թիֆլիզ քաղաքն, ընդ որով են և սորա: Ի Թիֆլիզ քաղաքն՝ եօթն Նկեղեցիքն, այս ինքն, Վանքի, Սուրբ Նշանի, Զրկրաշինու, Սահակաշինու, և Բամբուց երկու Նկեղեցիքն, և Բարափի Նկեղեցին՝ իւրեանց ժողովրդովքն, թող զայլ ևս մանր Նկեղեցիան, որք ընդ սորք են, և ընդ սոսին Տերունիք սրբոյ Աթոռոյս: Եւ մի Նկեղեցի ևս զոյ ի մէջ բերդին՝ որ ասի Վաթուղիկէ, նա ևս է լեալ սրբոյ Աթոռոյս ի բնէ, սակայն ի ժամանակս Հահ. Ապասին՝ որ բերդն թուրքաբնակ լինի, զՆկեղեցին այն ևս

1) Վերջին երեք քաղաքն փակագծեալ յետոյ գրեալ երեւին յայլոց:

առանկէք զաթեն Ե յնուհետէ լինի առջիկ, և ժողովուրդ և անուն Լժնոսոյս և անհետանայ ի նմանէ մինչև ցայսօր, Իսկ զիւ երեք եկեղեցիքն՝ այս ինքն՝ Մուղնի, Բիկղէճէմ և Նորաջն են Հաղպատու վանքն վիճակք, Իսկ և ի շրջակայս նորին պապիկի զեօզօրայք, այս ինքն՝ Կուսիտ, Ծարաշորիք, Յարախ-ձեղիք, Գորգեպա, Սաղորիտ, Աօբան, Յարնախօզ, Կրկեպէ, Կրկեկի, Ասուրէկի, Կախերուտն, (Բաց ի վերնոցն ի Վանքի Կանգախն նշմարեցեալ զեւզօրայքն են, Մխախանայն, Օրաթաշուէն, Կրկնցի գիւղն, Ասու գիւղն, Մուխաթն, Բօլբալէն, Էրդիսն, Յագնապիղն, Աօպանն, Կրկեպէն, Սնիզօրիսն, Գուտկիսն, Վերի-Թէկէթն, Ծղնէթն, Ծաւկանն, Ի ձեռն Կաթիմ կաթուղիկոսիս օրինակի.) Յորոց ընդ նուիրակութեանն զԼաւորորդական արքիւնն և անու Լժնոսոս:

Ե յլ և ընդ սոսա նուիրակականն միայն, որք են, Կախիթու և Քիսեղու երկրայքն, Կորի և բորբ Լրացաանու Երկիրն, Ե յլ և Ապախ, Բոնչալու, և Բամբկանորու և նիւյն բորբ շրջակայիքն իւրեանց:

Ի յերկրն Բոսայ:

Ե. Հաշարիսան քաղաքն, ընդ որով են և սորա. Գեարբուք, Մուկոզ, Ազար, Ասապիս, Բոսաղան, Աերկիզ, Մոզղոկ և նորոց շինեալ նոր նախիչեան, և Կրիզարիպօզ, և նարոյ օտացեալ ի յՕսմանցոց՝ Աթիմ կուլցեպի իւրով ամենայն սահմանքն, այս ինքն է՝ Քէֆե, Կախի-դիմ, Աարասու, Էղձեխ, Կեօզլով, Բազաասայ, և Օրբաղար:

Կիսեա, զի Փառակեցի Բարնեղ վարդապետ ոմն միջ նուիրակ և Եօսմնորդ էր սչնց երկիրս ի Ճահկեցի Ապար Կաթուղիկոսէն կարպեցեալ, ժողովուրդ տեղոյն զգուցեալք ի զմեկեկոն բարուց նորին, գրեն զբողոք առ Ապար Կաթուղիկոսն, զի Հանցէ զնա անախ, Իսկ ի յապուր լինեն Կաթուղիկոսն, ժողովուրդքն խոտեալ զԲարսեզն, Հաննն ի յառաջնորդութենն, և Հրամանու Բազաւորին Ռուսոց՝ գրեն Եօսմնորդ իւրեանց զՍտեփաննոս եպիսկոպոս սմն ի վիճակն Գանձասարու ի ՌՃՂԸ Թուոցն մարտ: Եւ յայնմ հետէ Հատաւ Առաջնորդական իշխանութիւն երկիրն պնտրիկ ի սրբոյ Աթոսոյս յամն քան: Եւ յայսքան միջոցումս եպիսկոպոս ոչ նմաւ յերկիրն յայն ի սրբոյ Աթոսոյս, և ոչ մտանել իսկ կարեք. զի արգիւցեալ էր արքունական Հրամանաւ, Իսկ Սիւմոն Կաթուղիկոսն Երեւանցի գրեաց առ Բազաւորն Ռուսոց զապրատմութիւն երկիրն, և ինդրեաց զի վերապարձուսցէ ի Հնազանդութիւն սրբոյ Աթոսոյս: Եւ Բազաւորն ի ինչիր Հայրապետին խննարհեալ կատարեալ իսկ արքունա-

կան հերոզ և հասունութեան հրահանգարով Զոր ցոցեմ գրեցեալ ի վերայ մարտախմբի Ռուսներէն սահեկարգեալ ընդ Հայերէն Թարգմանեցեալն ի ՌեճԱԸ Թուոյն Փրէշն: Եպա ի նոյն Թուոյն նոյն Հարցեալեալն զ... Մի նաս եպիսկոպոսն Աստիտեան և Առաջնորդ Կերպարն ան աքէ ի յերկիրն յայն փանուարապէս ի ՌՄՓ: Թուոյն մերում: Զարոյ զլիտփն: Երպէս ի () և ի () զլուսն անցեալ:

Զ. Ի յերկիրն Երևանոյ գիւղորայք ամանք, որք են սորա, Եւս մը Էջմիածնի գեղաւոր և կից սրբոյ Ավետոյս, Կղկարց, Յաշական, Կլիբէկու, Դոզա, Փարաբար, Գեոկցու մեկն, Վուսկերա, Կրպար, Բեպարայ, յայնկոյս Երասխի մեծի գետոյն: Սուրմարի, Կոյր, Ելեկու:

ԳԼ Է.

Թրոս՝ ցոցեմն այն վեճի, յորոյ ի յանուն շնորհակցումն արքեւան արքայ Աթոս ըստ երէց անցն, անուանու և ի արքին փանտո՛ղլա զգնէր, ըստ արդարս յարտանէ, և զայս այդննս արքեւան և վեճիցն:

Ա. Բայազիտ քաղաքն, Դիստին, Կասիան, Ելաշիերա Թարախի զտայն, Բաթնոց, Մանածկերս՝ իւրեանց չորակայ գիւղորեկերն:

Բ. Վան քաղաք, Դերկիբի, Մահմուտան, Արմէշ, Արծկէ, Լաղրակ, Լաղարու երկիրն, իւրեանց չորակայ նահանգք և կիւղորեկերն:

Գ. Կարայ երկիրն, Կաղզան իւրեանց գիւղորեկերն:

Դ. Գեղարքունի Արխուլախ, Շիրակ, Եպարան, Ծաղկունեանց ձորն՝ իւրեանց չորակայ գիւղորեկերն: Թորոց անուոյն զցորեան, զբարի, զտայ, և զայս այսպիսիս ի ժամանակ շնորհմանն:

Ե. Լոսի, Ղազախ, և Բանդակաձորն՝ իւրեանց չորակայ գիւղորեկերն: յորոց անուոյն զփայտեղէն թիս, զլանաղս, զաախաախս, զերկաթեղէնս, և զայս այսպիսիս:

Զ. Թիֆլիզ քաղաքն՝ իւրեան չորակայիքն: յորոց անուոյն զմեղրեայ ման և զայս այսպիսիս՝ որպէս և ինքեանք արձանագրեալ են ի սուրբ Աթոս ըստ ի ձախակողման կոյս մեծի դրան արոց Յաճարխ ի ՌճԱ Թուսեա նոյն մերում:

Է. Նախիջևանու երկիրն, և տունն Գողթնեանց՝ իւրեանց նահանգքն: Թորոց անուոյն զչոր ծիրանս, զնուշ, զբակլայս, զբանջարս, զընկուզս, և զայս այսպիսիս:

Ը. Գարեժ քաղաքն, իրեան շրջակայքն, յորոց անուս զըր խաղաքս, դուշո, և զայս պատկերս:

Թ. Կեանքոց քաղաքն, Համախի, Հիրվան, Բազու, Գարբանդ Նուխի, Պարբու, Իսախանու երկին, և բոլոր տունն Եղուանից: Յորոց անուս գերեզման, զերեմիակնու զարգեզնու և զայս պատկերս: Յորս և Գանձանակ ևս ունի: Արք ձեպէս են Գանձասարու թեմք, սակայն են Տնազանդք սրբոց Եփեսոսոյ և Եփեսոսակոյ սրբն: Արոյ և զանունն յիշին Եփեսոսիս իւրեանց նախ քան զանունն Կաթուղիկոսին իւրեանց: Արոց զլիակն սրբաւսութիւնն յայլում տեղոյ գրեցուց:

ԳԼ. Ը.

Յորում շունչեանն արդեսնիւնդ արքայ Անուայս և արքն Կաթուղիկոսոցն է իւրանն իշխանութեանն — յայտն Հայոց ի թիւն Եր ԻԿ. և արդէս: Եւ զան այլոց Կաթուղիկոսոց, և զարդիւրիւց, և տաճարիւց, և որպիսեանոցց Եանգիւսանն:

Երդ որպէս մի է միջնորդն Հոր Եսաուծոյ և ամենայն մարցիւն մարդն Յիսուս Գրիստոս (յսա սրբոյն Պօղոսի) որ ևս զանձն փրկանս ընդ ամենայն, նորապէս և երկրորդապէս յես Գրիստոսի մի է միջնորդն Եսաուծոյ Տեառն մերոց Յիսուսի Գրիստոսի և յսաուկ ազգիս Հայոց մարդն Եսաուծոյ սուրբն Գրիգորիոս Լուսաւորիչն մեր, որ ևս զանձն փրկանս ընդ ամենայն ազգիս Հայոց, որ սնորհնեցմալն Եսաուծոյ, և աջօթիւք սրբազանից Եոսաբիոցն մերոց Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի, յորոց շատախոյանք արարեցեցաւ մեզ Փրկիչ, և Եոսաբիոց որպէս Մօսէս Տնայն Իսրայէլիս Արիմն որպէս Գրիստոս ըստ ամենաբնական բարեկարգութեանն իշխանութիւն ունի ի վերայ Տասարակ մարդկայինս ընտ թիւան, նորապէս և երկրորդապէս և յես Գրիստոսի սուրբն Գրիգոր ըստ բազմատեսակ բարեկարգութեանն իշխանութիւն ունի ի վերայ յսաուկ ազգիս Հայոց: զորմէ ըսցաստե՛ք պարտի նախապէս զՆայկայնէն թե՛նքն և զԳրիստոսական Տասարոցն իբր մէ բացասել: Բանցի որ Հայկածին է և Տասարացեալ Գրիստոսի սովաւ և ի ձեռն սորա ունի զՏասարան զայն: Եւ կարճատօտապէս առանց ամենայն Տակասակութեան և անընդդիմաճառութեան, ըստ Տրոյոց և ըստ Տասարոց, Փրկիչ, լուսաւորիչ, Տոբիւ, առաջնորդ, վերակացու և իշխան Հայրապետ և ծաղկազոյն Պատրիարք բոլորի ազգիս Հայոց յես Գրիստոսի է սուրբն Գրիգորիոս: Բանցի ըստ իմաստասիրաց իւրարանկիւր սի-

րայի մի է սկիզբն. ապա և մերումն սիրայի ըստ հաւատոյ՝ է ուրբն. Քրիստոս. որ ընծիւղեցաւ ի բուն սկզբէն և ի ճշմարիտ արմատոյն Քրիստոսէ: միջնորդութեամբ և յօղաւորութեամբ արդոյն Քաջեռօրի առաքելոյն՝ հարազատի և մերձաօրի նորին. Իսկ և սորին առաջնորդարանն, Հայրապետարանն, պատրիարքարանն, Աթոռ և զահն իշխանութեան է սուրբ Էջմիածին: Ար խնդրուածովք և միջնորդութեամբ նոյնոյ արդոյն Քրիստոսի և իջմամբն Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ յօրինեցաւ լուսաձև և սքանչեղակերտեցաւ Աստուածային փառօր յերկիրս Հայոց ի դաշտս Կարառտեան, և ի Աղարշապատ քաղաքոյս Ապա ուրեմն ձյի և տարածի հոգեօր իշխանութիւն արդոյ Աթոռոյս ի յամենայն տեղիս և ընդ ամենայն ճագս երկրի՝ ուր կան և գաւանին Հայկածին և Լուսաւորակիւրօն ժողովորդք և հոգեօր ժողովարան. Քանդի ուր և գաւանին յազգէս Հայոց թէ եկեղեցիք և թէ եկեղեցիակաւք. կարգաւորք և պաշարհակաւք, ի յինչ կողմն և իցն՝ ընդ վանկաւքն պարուանդեցեալք և փակեցեալք են ընդ իշխանութեամբ արքայ Աթոռոյս Էջմիածնի, և ի սմա նստող Հայրապետացն՝ որք են յաջորդք և փոխանորդք արդոյն Քրիստոսի Լուսաւորչին Հայրապետեացոյ: Աւ ի սմա նստող Հայրապետին է յատուկ իշխանութիւն զրոյր եկեղեցիս Հայոց հաստատել, բարեկարգել, և ի կանօնի պահել, զաւելորդան բառնալ և զթերին լցուցանել, զեկեղեցիոցս ձեռնապրել, զառաջնորդ կարգել, զհաստատելու ուղղել, զանարժանան և զանուղղելին հանել ի յեկեղեցոյն և լուծանել ի կարգէն, անարգել և բացարձակ իշխանութեամբն հրամայել զհոգեւորան և զօգտակարան, փակել և բանալ, փակել և արձակել: Աւ ըստ ժամանակին զՆուիրակունս առաքել առ յամենեանս իրր փոխանորդ ինքեան, ի քննել և վերահասու լինել զօրպիսարար կացութեանց եկեղեցեաց և եկեղեցականաց, զիւղն Աստուածագործ բաշխել ի յօժուած օժկոց և ի արագնադործել զորագործելին: Աւ փանդամայն ողբ փրարելին ի յեկեղեցիս և ի հաւատոս, ի արդոյ Աթոռոյս և ի սմա նստող Հայրապետացն վերառաքին, արին, և կարգին ի յազգս Հայոց որպէս ի միոյ մշտութուղիս ազբերէն: Ասան որոյ և ազգս Հայոց փոխաբերաբար ի ցուցանել զհաղանդութիւն շնորհակալութեամբ հանգերծ, յիշն զանուն Հայրապետին յամենայնուժ՝ յաւուր յեկեղեցիս իւրեանց և փան յօժարութեամբ զհաստ Նուիրակականս, զգանձանակս, զհոգեւածինս, զյիշատակիս, և զայլս արդեանս ի ձեռս Նուիրակացն սորին ըստ պայմանեալ ժամանակին:

Աւ Նուիրակն սորին որքան ի յեկեղեցիս իւրեանց կացցէ, հնազանդութեամբ և անարտաւոր ընդունին հոգալով զպիտոյան կերակրոց և ընկելեաց. յիշն և զանունն ի յեկեղեցին նախ քան զանուն Առաջնորդին

ի բեանց, նախագահ անուով քան զնա տեղեալ. և պատուով: Արդ ի սրբոց Գրիգորէ Լուսաւորչէն մերմէ մինչեւ ի սուրբն Գրիգոր Յայլ կոտեցեալն Հարապետ (որ էր եղբարս սրբոյն Ներսիսի Ընորհալոյն) յամս ԳԹԿ մինչեւ ի ԸՊՁ թուականն մեր, այսոքիւք կանոնիւք վարեցաւ և տեսաց անորչապէս և անարատարս օուրը Ամոռս: Քանչի յայսքան միջոց ազգ մեր զոյր անտարսգիր, անցանկցիր և համաժողով յերկիրս Հայոց, և Հոգեպետն իշխանութեանք վարիւր ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ (թէ պէտ էր բերնն պոյծտաւ և երբնն նուազ) և Պաթուղիկոսն ի յերկիրս իւր նախի՛ր՝ և զազն ընդ ձեռամբ ունէր: Եւ թեպէտ երբնն արտաքոյ սրբոյ Ամոռոց յողոր նաեկն Պաթուղիկոսն, ի Գլին, յԱնի, և յԱլուր սահայն յանուն սրբոյ Ամոռոց կոչիւր և սովաւ փաղիւր և իշխելոյ քահակալ և փոխանորդ սրբոյն Գրիգորի անուանիւր, որպէս զմիապետական պիտ բարի ազգիս հացոց: Թորում էր ճշմարիտ մի հօտ և մի հօգիւ մ՛հ, աւազ մեզ, որք յայնպիսոյ երջանիկ ժամանակն գրկեցաք: Եւ յայն ժամանակն թեպէտ զոյր և Աղուանից Պաթուղիկոսութիւնն ի քնէ անտի ի Լուսաւորչէն հետէ, սահայն շէր ինքնաղլուխ և անհնապանդ սրբոյ Եջփածնի և սորին Պաթուղիկոսացն: Քանչի պատմեմանք և հըրամանաւ սորին ընտրիւր և նախիւր, և ի անանէ օժանիւր, և էր հնազանդ յամենայնք. որոյ և զանունն յնկեղեցիս՝ նախ քան զանուն իւր յիշէր, որպէս, և է մինչև ցարգ. յորոց թէ և ոմանք երբնն ընդվզեալ ներհակէին և կամ հնաեկն ի յուզիղ պողոտայէն, ի յիշմամշի նստող Պաթուղիկոսէն պատկեայ թանիւ յիննին և յԱմրոնն մա ընկեցեալ թիւնն՝ որպէս և պատմն պատմչքն Աղուանից և Արեւնաց: Թոյնպէս է և մինչև ցայս փայր ի ժամանակս մեր, որ գրեթէ անուամբ և օժանիւր միայն էին Պաթուղիկոս, և ո՛չ ըստարձակ և ինքնաղլուխ իշխանութեանն: Եպս ի ԸՊՁ թուոյն մերում՝ ի զորանալ առնիական իշխանութեանն, և ի տկարանալ զորացն Հայոց, մինչ փոխեաց զԱմոռ Հարապետութեանն ի Հոռակոյն վերայդրեցեալ Գրիգոր Պաթուղիկոսն, և անշքացոյ զԱմոռս Եջփածնն, Գաթիթ վարդապետ ոմն (որ ի նոյն ժամանակն առաջնորդ էր կղզոյն Արեւմամարոյ) ապստամբեցաւ ի Գրիգոր Պաթուղիկոսէն, և նստաւ ինքնաղլուխ Պաթուղիկոս ի նոյն կղզոյն: որ և տեսաց նոյն ապստամբութեան ընձիւղն մինչև ցայսօր: Թորմէ հետէ եղն երկուք Պաթուղիկոսութիւնք Հայոց՝ ի Հոռակոյն և ի յԱրեւմամար. յոր ոչ սեր զոյր և ո՛չ նախագահութիւն: Եւ ոչ միայն Պաթուղիկոսութիւնն բաժանեցաւ, այլ և գրեթէ բոլոր ազգս Հայոց յերկուս բաժանեցան յանմ հետէ: Զի ըստ վճռոյ իմաստասիրաց, որպէս քուան է ժամանակն՝ որ հարկիս հետեցուցանէ ինքեան զնոյ ին-

քեանի եղևալն, նոյնպէս և յաղթող է ահդին՝ որ հարկիւ փոխոխէ զառ ինքն յեցեալսն: Բանդի ի փոխիլ Վաթուղիկոսութիանն ի յերկրէս Հայոց ի Հոռմկայն, ընդ ն կն և ազգս մեր դիմեցին որ ըստ օրէ յայն կոյս, կարգաւորք և աշխարհակոնք, մինչև ժամանակ ինչ լմպաւորութիւտի և ս փաղեցան: Բայց որով իսե Երկիրն Յունաստան էր և յունայնակ, և մեյրն և ս ընդ նոսա յարեցեալք, սկսան և նոցայն սովորութիւտի վարել, բարւք, լիցուք, հանդերձիք, ուտելիք, և բնակելիք, և այլովք՝ որ ըստ աշխարհի, և այս այնքան՝ մինչ գրէթէ Հայ անուամբ, և յուսաւորադաւան կրօնիք (և այս և ս ոչ բողոքովին) միայն էին ի մեզ, իսկ այլովք ամենիք զատեալք և որոշեալք ի մնացորդաց յերկրոջս Հայոց: Վասն որոյ անկաւ յայնմ հետէ պղաղութիւն և մեծ խարութիւն ի մեզ Եունաստանարնակաց և Հայաստանարնակաց, թէ՛ փոճականաց և թէ՛ աշխարհականաց, որ տեէ իսկ հաստատուպէս մինչև ցայսօր: Երգ տեւեաց Վաթուղիկոսութիւնն ի առնն Վուլիկեցոց յամս ՅԻՄ, որքան և տեւեաց մամաւոր իշխանութիւնն Ռուբենեանց ի նոյն, յիս այնորիկ մինչ հասարակեաց բունութիւնն տաճկական և գրաւեաց զբոլոր երկիրս Յունաց, Հայոց, և Պարսից, և իսպառ վերջացաւ իշխանութիւնն Հայոց և Յունաց, և աւերեցաւ Վաթուղիկոսութիւնն Սասի, և գերեցաւ Վաթուղիկոս իւրոյնովքն ի յնգիւրտս, (որպէս ասացաւ ի վերն), ապա որորմութեամբն Ըստուծոյ վիշաւարդեցաւ ինիկ Եւթոսս Հայոց սուրբ Էջմիածին և վերադարձաւ Վաթուղիկոսութիւնն ի Սա ի ՊՂ, թուոյն մերում՝ հաւանութեամբ բոլոր երկրիս Հայոց: Բայց որք ի Յունաստան մնացին և ի առնն Սասի որովհետեւ յարեալք էին ընդ Յոյնս և ուսեալք զբոլորս նոցա ոչ վերադարձան ի Հայս և ոչ հնադարեցեան Վաթուղիկոսին Էջմիածնի, այլ ի նոյն յամսուեալք նստուցին և նոցա ինքնացուի զՎաթուղիկոս ինքեանց որով եղև երկք Վաթուղիկոսութիւնք Հայոց րաց ի յնդուանից Վաթուղիկոսութիւնն, որք և չորհրհունքն և սկսան նստել հրամանաւ և գրով տաճկական տիրանց՝ որպէս և է մինչև ցայսօր: Երգ եթէ ճշմարտութեան աշակերտք էին և իրաւանց հետեողք վարդապետք Սասի և Եսթամարաւ, ի վերանարդիլ Եթոսոյս Հայոց Էջմիածնի, պարտէին բառնալ զանհինն, զհամարացս և զպատահմանս Վաթուղիկոսութիւնս իւրեանց և հետեիլ և հնազանդիլ արմատոյ, հիննահաստպա և ընիկ Եթոսոյս իւրեանց և սմա նստող Վաթուղիկոսին, որպէս հետեւցան Էջմիածնայնքս նոցա՝ և ըրիցին այնքան ժամանակս նե թէպէտ Վաթուղիկոսութիւնն Հայոց այսպէս ի բազումս բաժանեցաւ՝ որպէս ասացաք, սակայն Էջմիածնայնիսա Վաթուղիկոսն յառաջ և յետոյ և մինչև ցարդ շնորհքն Ըստուծոյ է նախապատիւ, զերապահ, հոշակաւոր և անուանի քան զայլսն ի յամս-

Նախ ազգս և է սիրելի և ահարկու հ վերայ ամենեցուն. որ եթէ հարկն պահանջիցէ և զերաւունս ունիցի, կարէ և բանիւ առնել զմիւս Պաժուղիկոսն և լուծանել ի կարգէն. նմանապէս և զեպիսկոպոսունան և զաջր կարգաւորան նոցին: Բայց նոքա ոչ բնաւ և ո՛չ կայան իսկ ձեռն անել ի Պաժուղիկոսն Եջմիածնի, և ո՛չ ի կարգաւորս և յաշխարհահանս նորին վիճակի. այս ոչ եթէ ըստ բնիկ՝ սեպուհ և իսկականի նախագահական և հոգևորական իշխանութեանն միայն, այլ և ըստ վճռող ալլազնեաց և մերազնեաց հասարակութեանց և ըստ հրամանատարութեանց մարմնաւոր թագաւորաց և աղոյ իշխողաց. որոց վճիռք և հրամանագիրք ահա՛ գոն ի սարք Լեժնոս արկէն: Զորոց յետո՛ ի տեղ ոչն տեսցուց: Ասան զանազանից Պաժուղիկոսացն Հայոց այսքան:

Իսկ և վասն Պատրիարգացն և Եռաջնորդացն ազգիս Հայոց պիտէս գիտեա՛. զի ի բաժանել Պաժուղիկոսացն իւրեանց մասնաւոր վիճակքն, մնաց մեծ մասն վիճակ արրոյ Եջմիածնի, զորս ցուցեալ եմք ի վերն ի գրութիւն նախնական և Եռաջնորդական տեղեացն: Եւր ի մէջ այնց վիճակացն որքան վաճ օրայք, եկեղեցիք և նոցին առաջնորդք գոն իւրեանց վիճակօքն և ժողովրդովքն՝ կարգաւորօք և աշխարհականօք՝ էին և են հնագանդք օրրոյ Լեժնոսոյ Եջմիածնի. որոց և ամենից առաջնորդքն ի Եջմիածնանիստ Պաժուղիկոսացն լինէին կարգեցեալք և լուծեցեալք օրպէս ի վերն ասացաւ:

Նւ ի մէջ նոցին նախապատիւ և գերյարգելի զկնի Պաժուղիկոսին՝ էին և են օրպէս Պատրիարգ, չորից արրոց և հռչակաւոր վանից Եռաջնորդքն, այս ինքն սրբոյն Թագեոսի առաքելոյ վանիցն որ ի յԵրտազ գաւառի, արրոյն Սասնէի վանիցն որ ի Սիւնիս, արրոյն Աստուածածնի վանիցն որ ի Բջնի, և Սրբոյն Նշանի վանիցն որ ի Հաղրաթ. որք են իբր Լեժնոսականք և տեղապահք Պաժուղիկոսին, որոց և ի յընտրութեանն պարտին ներկայ գտանել և յօժմանն նախապէս զձեռն դնել ի զագաթ Պաժուղիկոսին իսկ Երուսաղեմայն ո՛չ է պատրիարգ և ոչ Եռաջնորդ, զի ոչ ունի ինքեան յառուկ Լեժնոս, եկեղեցի և վիճակեցեալ ժողովուրդ, և ոչ ինքն իսկ Սրուսաղէ՛՛՛՛՛՛՛ է երկիր և տեղիք Հայոց. զի նախապէս էր երկիր և քաղաք Յունաց՝ և երբեմն իսկ պատրիարգարան նոցա ի ժամանակս Քրիստոսնէից թագաւորաց. իսկ յետոյ ի տիրելն յՕսմանեաց ազգէն բարձաւ պատրիարգութիւնն Յունաց և իշխանութիւնն ամենայն Քրիստոսնէից անտի: Այնուհետև ելև հասարակ տեղի իմն ուխտից բոլոր Քրիստոսնէից. յորում և ստացան իւրաքանչիւրքն զյառուկ տեղի իմն ինքեանց, զորս և արարին վանք և եկեղեցի, որոց և կացուցին իւրաքանչիւր ազգ զսպասաւոր և հոգաւորձու իմն, զի նստելով անդ՝ զտեղիս իւրեանց

գրչուպանեացէ և ուխտարարացն իւրեանց աստիճական լինիցի. նորոպէս
 է և մերն, որ է միայն սպասաւոր և հոգարարձու սրբոց տեղեացն՝ որք
 Հայոց ազգիս են բաժին: Արոյ աղապաւ և առաքէ զհրաւիրակս ի յազգս
 Հայոց՝ ուր և իցին՝ ի հրաւիրել յուխտ և յերկրպագութիւն սրբոց տե-
 ղեացն անօրինականաց, և խնդրէ զկամաւոր սղարմութիւնս ի պէտս իւրոցն
 և ի աղջճաւութիւն սրբոց տեղեացն: Քեպէտ ի յուխտն ժամանակս ոմանք
 վատասէրք և ախտամոլք սեւալլուիք յանգլխութենէ, ազգիս զժամ գաւա-
 նելով՝ զինքնեանս պատրիարզս անուանեցին, և զհրաւիրակս իւրեանց նուխ-
 րակուանս զորս և զսեհիկ հասարակութիւնն ազգիս մերոց անընտրողապա-
 ստիարութիւն արարեալ կոչեցին և կոչին: Այսպէս է և ի Կոստանդնու-
 պոլիս, որ ոչ է երկիր և քաղաք Հայոց, ալ Յունաց. յորում նախք
 Յունաց պատրիարկն որպէս և արդէն իսկ նստի: Եւ ի յուխտն ժամա-
 նակս ի քան և ցիր լինելն ազգիս, և սմանց ևս անպր զնալով ի վաճառա-
 կանութիւն, և ի բազմանայն օր ըստ օրէ, և ի անաւորիկն իսկ, սկսան և
 զեկեղեցիս ստանալ յատուկ Հայոց. վասն որոյ և հարկ ելլէ զի և առաջ-
 նորոյ մի ևս ունիցին, զոր և ունեցան իսկ հրամաւաւ Կաթնուղիկոսին: Յետ
 այնորիկ ի զօրանալ թագաւորութեանն Օսմանցոց, և ի յաճախել
 իշխանացն և ժողովրդոց մերոց անց, սկսան ընդզլել և անտարտուանիչ
 յանցր նստող (նաջնորդքն և թողու զհոգևորն կանոն, և առ յոան
 հարկանել զպատիւն Հայրապետին, հրամանապրով պըրզգի թագաւորին
 նասել ինքնազուխ կանոնելով և զհարկս առ յարկունիս յամէ
 յամ, յորոց և Փաթրիկ անուանել: Աստի և ի հասարակութենէ զը-
 սեհեաց սովորութիւն եղև Պատրիարկ կոչիլ: Երգ թեպէտ ի Պոլիս նստա-
 ղըն արպէս ամբարտաւանեցաւ, սակայն այլոց քաղաքաց և վիճակաց
 ժողովրդոցն մերոց՝ որք էին ի կողմանս յայնոսիկ, առաջնորդքն ըստ օրի-
 նի ի սրբոց էջմիածնէ և ի սմա նստող Կաթնուղիկոսէն կարգէին. սակայն
 ի Պոլիս նստող Փաթրիկ կուեցեալքն զնալով ի յամբարտաւանութենէ
 յամբարտաւանութիւն, մինչ զի և զԱրիստղանայն արկին ի գործ, ի յան-
 կողնս հօր իւրեանց ելանելով և զիշխանութիւնն նորին ի յինքեանս
 գրաւելով, զոր և արարին իսկ, Բանդի որովհետև ինքեանք հետեցան
 ի ճանապարհէն ճշմարտութեան, թողլով զՀայրապետականն պատիւ,
 հրամանաւ Օսմանցոց անրութեանն նստան ի Պոլիս առաջնորդ, սկսան ա-
 պա և յայլ Առաջնորդական վիճակս (որք էին ընդ անրութեամբն Օս-
 մանցոց) ձեռնամխել և հանել յիշխանութենէ Կաթնուղիկոսին: Բանդի
 կարգեցին ի դրունս յարքունի յամ յամ զհարկս վասն Առաջնորդա-
 կան վիճակայն (զոր մոխաթայ անուանեն), զորս և արկեալ ի ներքո
 հրամանաբրի տաճկաց, սկսան ինքեանք կացուցանել զԱռաջնորդս նոյա

Թաղաւորական Կոնօխ-1): Որք և գրեթէ ցարքը Աւաջնորդական վիճակն (որք ընդ տէրութեամբն Օսմանցւոց)՝ հանեալ իշխանութենէ Վաթուղի-ղիկոսին՝ արկին ի ներքոյ հրամանագրի Օսմանցւոց, բայց ի յամանց տեղեաց, զորս յետոյ յառիցուցից: Վասն պարսիկ և յաճախեցան ի կողմնան յայնուսիկ թերահաւատութիւնք, ախթարմարայութիւնք, և պէտպէս սպորինաւորութիւնք, և յաճախեն ևս օր ըստ օրէ: Ձի Աւաջնորդք նոցին տաճկական հրամանաւ նստին և ջանան միայն զհարկս արքունեացն սաղ և զանձինս իւրեանց ճարակել, Իսկ Վաթուղիկոսն զորով ընդ տէրութեամբն պարսից, ոչ այնքան կարէ իշխել ի վերայ նոցա, ի հապածել, ի տուգանել, և պրովք մարմնաւորք պատժել, միայն բանադրել կորէ, այն ևս ոչ ինչ օքտէ զի վտանգաւոր է իշխանութիւնն Օսմանցւոց, յորմէ քնարք յառաջանան քան թէ օգտութիւնք, և մանաւանդ ցեցն ի միջոցէ և ոչ յարաբարաւ: Ո՛հ, ընարեցի կարճառօտել զպայսպիսեաց քան երկարել: Արդ ո՛չ թողից անմեղադրելի և զայնս՝ որք մնացին ի կողմնանս մեր ընդ տէրութեամբն Պարսից: Քանզի ի բառնիլ իշխանութեանն Հայկական ըստ մարմնաւորի տէրութեան, զօրացաւ տէրութիւնն պարսկական իշխանութեանն, որոյ զրոյն և հրամանաւ նստիւր Վաթուղիկոսն, և անարգելօրէն վարէր զիշխանութիւնն իւր ի յողջս Հայոց, եթէ հոգևոր պատժօք ոչ գային յուղղութիւն հետեցեալք օմանք, մարմնաւոր պատժօք նուաճէր: Որում և արիւր բացարձակ իշխանութիւն յարքայիցն Պարսից, որոց հրամանագիրք՝ զորս տուեալ են Վաթուղիկոսացն, ահա՛ գտն ի սուրբ Աթոռօջս: Իսկ ի բառնիլ և սոցին տէրութեանն իսպառ, որ յԱպազհան նստիւր և Շահ անուանիւր, ի ՌՃՂԷ թուօջն մերում, տես պատահեաւ և զթշուառութիւնն ընդ տէրութեամբ սոցա եղելոցն:

Քանզի բարձաւ միապետական թաղաւորութիւնն սոցա, և իւրաքանչիւր քաղաքի խանք եղեն ինքնագլուխք և աներկիւղք յումբէր, որք ևս սկտան ի վերայ միմեանց յառնել և զերկիր իրերաց քակել և աւերել որք և գրեթէ ամացացուցին զտուրք երկիրս Պարսից և Հայոց, մինչ զի ի միջ երկրէ և ի նահանգէ՝ որում իշխէր խան մի, յայլ երկիր և յայլ նահանգ՝ որում այլ խան իշխէ, ոչ կարէ որ գնալ, և կամ կարի գժուարաւ: Ուստի իւրաքանչիւր խանից (ընդ) իշխանութեամբ եղեալքն ի խոնս իւրեանց յեցեալք թէ՛ տանիկք և թէ՛ Հայք ի միմեանց օտարացեալք և թշնամիք իսկ եղեն իրերաց ըստ ախորժակաց խանին իւրեանց: Այսպէս և այլք գլխաւոր արչոյ՝ 2) տաճկաց սկսան զոմանս ի Հայոց ընդ ձեռամբ ածել, և ի զեղջ իւրեանց բնակեցուցանելով՝ իւրեանց

4) Իրավարտակ: — 2) Տէր, իշխան, պարս: —

ճառարկեցանք, և յանկարգանայն սմանց Էպոսոյ, ի վրէժխնդիր լինելուն Կաթուղիկոսին, առնիկք անորք նոցա տէր կանգնել և ոչ թողուլ: Արդ լայ պղուժս Կաթուղիկոսին, որ յայտարարեալ ժամանակի պատահի՝ որպէս և նա սր զրեան ամբողջեցնալ մազք և թշուառական կենսոք: Արդ վերջապուցանելով զայտարարաց, եկեցցո՛ւք և ի մեր յառաջին դիտումն որ էր վնասն Առաջնորդաց: Որք թէպէտ պտպես և քան զայս առաւել արարանդի եղև ազգս մեր, աակայն որք յերկիրս Պարսից և յայլ իշխանութիւնս (բաց յՕսմանցւոց երկրէն) Առաջնորդութիւնք գոն, ի յԷջմիածնաւորսս Կաթուղիկոսէն կարգին ըստ նախնոց սովորութեանն մնչև ցայսօր:

ԳԼ. Բ.

Յորում ցուցանին սրբաւորութիւնս շնորհաւորան Կաթուղիկոսին պէոյ էրթաննի՝ և զՔրտին ընդառնեան, և ծման: Եւ յետ ծննդանն թղթագրութեանն նորն, և թէ ո՛ր գնէ պնէն ի թղթագր, և այլ ո՛ր գնէ պնէն ի էրթն ու կոթուղիկոս և թէ զո՛րս յարգի Կաթուղիկոսն և ո՛րպիս: Եւ այլ այսպիսի որպիսանայտ հանբանս:

Ի ժամանել անարդիւնի և անտակի Հրամանին Աստուծոյ առ Կաթուղիկոսն ի կոչել զնա առ յինքն, պարտին ժողովել ամենայն միաբանքն ի վերայ նորս, և ըստ օրինին հանել ի սեղորէն ի վարս ի զագել, և ազատ պիտաւոր միաբանք և գործակալքն սրբոյ Աթոռոյս երկու կամ երկք անձինք զամենայն դրունսն Ա. Ե. հարանին կնքել ներկայութեամբ և գիտութեամբ պիտաւոր սպասաւորի հանգուցելոյ վեհին, և ապա թաղել զնա մեծաւ հանդիսիւ որպէս օրէն է, և զսպասաւորան նորին հանել ի Ա. Ե. հարանէն՝ և ի կարգս միաբանիցն ընակեցուցանել, և զգրունսն Ա. Ե. հարանին կնքեալ պահել զգուշութեամբ մինչև և ի վերանստղ նորոյ Էպարագեանին, և թէ պրամ և կամ զքսուր ինչ հարկաւորիցին ի հանել ի Ա. Ե. հարանէն, վերոյ երկու (կամ) երկք անձինքն ընդ պիտաւորի սպասաւորի Ա. Ե. հայեանին ի միասին բացեալ զգրունսն՝ հանցն, և վերստին կնքիցն: Եւ այլ ոչինչ ունին հրաման ընծութեան և հարցաւորանութեան Ա. Ե. հարանին, և կամ զսպասաւորան հանգուցելոյն խոտանդելոյ՝ բանաստղոյ և կամ վատարանելոյ Գանդի այսպիսիք՝ արեք վերանստղ Էպարագեանին է և ոչ պրում: Եւ մեծաւանդ այնպիսիք վայրագար յաջ և յահակ խօսողքն ո՛չ են օգտարարք և բարեկամք Աթոռոյն, այլ զատաւորք և առականարացողք նորին որպէս յայտնի է խոհեմարանից ան-

ձանց, Եւ յան պարտաւորութիւնս թաղելոցն զհանգուցեալն, ապա գրեցեն գործակալքն Աթոսքն ի մտաւոր քաղաքս և ի վանօրոցս Առաքելոցն երևելեաց, և զիսաւորաց իշխանաց, և հրախրեցեն ի յաւթան, և ժողովեցին աւարքի սրբոց Եղման տեղոցն ի յառեան Կիտեղոսքն, թողալ ի բաց զառեանն, զաթառութիւնն, զանձնական օգուան, զյառակիան սիրելութիւնն և զոչոչ միտս տեսաւորական, նախապես խոհացցին զարժանաւորութիւնն և զկարողութիւնն սննին և մանաւանդ ըստ ժամանակին, երկրորդապէս զօգուան սրբոց Աթոսքն և երրորդապէս զհասարակաց հասանութիւնն և զանգաղմտիղիչի գոյն (որք են նշմար և պատգապք կատարելութեան ընտրեցելոցն). և ի գտանելն մարանութեամբ պայտայիս արժանաւոր զք' թէ՛ յԱթոսոյն և թէ՛ յարապոյ Աթոսոցն, ապա առաջին շահարկեալն և ապա գրեալ գրազմակերպ թուղթ համահաստութեամբ՝ առաջեցցին հաստարիմ արամիք ի Պատանգնուպոլիս և ի յԱպատհան քաղաքն և յայն քաղաքս՝ ուր ձեռնհաս իցին՝ ի յարջօրեղ զնոսս ի համահասանութիւն ընտրեցելոցն իւրեանց. որոց և ի համահասանելն, քերն զհասանութեան բազմակերպն և ընկալցին իրքն զհարստապետ ինքեանց:

Ապա և ընտրեցեալն՝ եթէ յԱթոսոյն իցէ, օժի, և թէ յարապոյ իցն՝ քոյ ի յԱթոսս և օժանի հարստապետ, Եւ յեա օժանն, և քերն զքերանս գրէ յամենայն քաղաքս և ի վիճակս Օրհնութեան և շարհակալութեան զի գինքն արժանացացին այնմ պատուոյ. ընդ նմին և զպատուերս ևս՝ եթէ ունիցի. Եւ յարան առ ընտրութիւն հարստապետին, Իսկ և վասն վրձն քաղաքութեան և յարջան Պաթուղիկոսին առ յայլս, և յայլոց առ Պաթուղիկոսն, այս է կանօնն:

Հաստարկապէս առ ամենայն Յանիկ ազգս, թէ առ թագաւորս Օսմանոսոց, և թէ առ շահն Պարսից, նշմարես և առ փառչոյս և առ խանս և առ յայլ մեծամեծս և գործակալս նոցին՝ որոց և հարկաւորիցի գիր գրել Պաթուղիկոսն, ըստ նոցին օրինի տանկական բառիս պարտի գրել և ըզմիցն փառքի յեակոյս թղթոյն՝ ուր վերջացեալ է բանն, անց դնել միշտ, կարմաղեղով՝ ըստ կարգին. Իսցց առ թագաւորն և առ մեքն ցիսաւոր իշխօզն արզայապէս պարտի գրել, իսկ առ յայլն, որպէս առ սիրեղեա և առ բարեկամս, Եւ ի գրելն թագաւորաց առ Պաթուղիկոսն, հրաման յապէս գրեն և զինք և զնշանն իւրեանց ի ձեակա թղթոյն դնեն միշտ. Իսկ բոց ի թագաւորաց և ի թագաւորապետեաց՝ Եւ և իցին տանիկ թէ՛ փառչոյք և թէ՛ խանք և այլք. որպէս առ բարեկամ գրեն, և զինքս իւրեանց յեակոյս թղթոյն՝ ուր վերջացեալ է բանն, անց դնեն. Իսկ ի յեամն ժամանակս՝ մինչ բարձաւ թագաւորութիւն Պարսից միայն խանն

մեր Երևանու սկսաւ հրամայապէս գրել՝ և զհինքն թէպէտ ի վերջ բանին, սակայն յերես թղթոյն գնել, և Վաթուղիկոսն առ նա արզայապէս գրել: Բայց և ի մերում ժամանակի ի ՌՄԹԿ թուոցն մերում՝ նմանապէս երարձ և խանն մեր Հիւսէին՝ այլ զհրամայապէս գրելն իւր ի մէնջ, և զհինքն իւր ևս յետկոյս թղթոյն գնել հաստատեաց: Բայց մեք արզայապէս գրեաք առ նա: Իսկ և որքան առ յարգուած սոցին զմիմեանս՝ այսպէս գիտեա: Թագաւորք և թագաւորապէսք, թէ Օսմանցոց և թէ Պարսից, որք ընդ բոլոր երկրին, նա և զերկիրս Արարտեան ընդ իշխանութեամբ ունիցին, ի խնդրելն զՎաթուղիկոսն, ի հարկէ պարտի գնալ և հնազանդել, և ուր հրամայեցեն՝ անդ նստիլ: Նոյնպէս և ի գալն նոցա (եթէ պատահիցի) յերկիրն իւր, ընդառաջ ելանել և ծառայել: Իսկ բաց ի յայտարեանց թագաւորապէս իշխողաց, և բաց ի յատուկ Երևանու իշխողէն, այլք փաշայք և խանք առանց հրամանի թագաւորին ոչ կարեն խնդրել զՎաթուղիկոսն առ յինքեանս, և ոչ գնայ իսկ: Իսկ եթէ պատահիցի՝ զի Վաթուղիկոսն առ նոսա գնայցէ, յոտին կանգնեալ պատուեն զՎաթուղիկոսն և յանդիման ինքեանց հաւատարարք՝ նստուցանեն. և թէ նոցա պատահիցի զալ յԱթոռս, Վաթուղիկոսն ինդառաջ ելանէ ի վանիցն յարտաքս, և մեծաւ պատուով բերեալ նստուցանէ ի պատուաւոր տեղւոջ յանդիման ինքեանս: Այսու կանոնիւս վարի և առ Երևանու խանն. սակայն յորժամ և խնդրիցէ զՎաթուղիկոսն առ յինքն՝ պարտի գնալ. բայց ի գնալն առ նա, նմանապէս և յանդիման խանին նստի ի վեր քան զայլսն՝ ցք և իցեն: Եւ ի խօսելն ևս ընդ խանին ո՛չ ի գործ անէ զխոնարհական զեղջուկ բառն զայն՝ (թէ յապարկ վնի, որպէս սովորութիւն է հասարակին, և կամ ծառայ ե՛ր իւր, այլ թէ՛ իւր ոչ վնի: Իսկ բաց ի յայտարեանց փաշայից և խանից զխաւորաց, այլք առճիկք ցք և իցեն, ի գալն առ Վաթուղիկոսն՝ եթէ մեծ և երևելի իշխան իցեն, Վաթուղիկոսն միայն ի տեղւոյն իւրմէ կանգնի առանց ընդառաջ ընթացման, և հրաւիրէ ի վերայ յատուկ սփռոցի նստել ի վայր քան զինքն, և որպէս ընդ հաւասարի վարել և խօսել ընդ նոսա: Բայց նոքա ծառայապէս վարին և խօսին ընդ Վաթուղիկոսին. նոյնպէս և թէ Վաթուղիկոսին պատահիցի գնալ առ նոսա, ընդ յառաջ ելեալ յոտին կանգնին և ի վեր քան զինքեանս նստուցանեն: Իսկ այլք հասարակ առճիկք ցք և իցեն (առ յորս ո՛չ երթայ Վաթուղիկոսն), ի գալն նոցա առ Վաթուղիկոսն (թէ և հրամանաւ խանին իցեն եկեալ)՝ ոչինչ շարժի Վաթուղիկոսն ի տեղւոջն, այլ հրաւիրէ հրամայարար ի նստել ի վայր ի յետին տեղւոջ. և նոքա խօսին և վարին ընդ նմա ծառայարար. որոց եթէ հարկն պահանջիցի կարէ Վաթուղիկոսն սաստել և անարգել, և մինչև գտնել

և, թէպէս ո՛չ այնքան՝ որքան գորէին ի ժամանակս թագաւորացն նոցա։ Արդ զոր գրեցաք, ըստ բերժանցն գրեցաք, բայց ըստ ժամանակին, որովհետեւ և ժամանակաւորքն փոփոխին, զայն ի խահմութիւնս ապագայիցդ թոյաք։

Առ առձինկ ազգս այդքան բաւեսցի։

Իսկ և առ յազգս քրիստոնէից՝ այսպէս զիտեա՛։

Զի եթէ պատահիցի, զի Փռանկաց և Մոսկովի թագաւորացն զիր գրել առ Վաթուղիկոսն Էջփածնի, գրեն զանուն Վաթուղիկոսին ի ճակատ թղթոյն յարգանք և պատուադրութեամբ, և ենթ զանուն իւրեանց, և ապա զինք ծանուցում, և զինիքն իւրեանց ի վերջ բանին գնեն։ Նմանապէս և Վաթուղիկոսն ի գրելն առ Նոսա՝ զանուն նոցին ի վեր անդր գնէ՝ պատուելով ըստ արժանւոյն, և ապա ըստ կարգին Յիսուսի Բրիտանիոյ և այլն։ Եւ զփոքրիկ կնիքն գնէ ի վերջ բանին։

Իսկ և Հռոմացու պապն՝ և Յունաց մեծ պատրիարքն՝ և այլք այսպիսիք ի գրելն զգիր առ Վաթուղիկոսն Էջփածնի, զանուն Վաթուղիկոսին ի վեր անդր ի ճակատ թղթոյն գնեն եղբայրականաւ պատուադրութեամբ՝ և զինիքն իւրեանց յետկոյս թղթոյն ի վերջ բանին։ Նոյնպէս և Վաթուղիկոսն ի գրելն առ Նոսա, զայս կանոն պահեսցէ մեծապատիւ եղբայր գրելով։ Իսկ Արաց և Ասորոց Վաթուղիկոսքն ի գրելն զանուն Վաթուղիկոսին Էջփածնի՝ նոյնպէս ի ճակատ թղթոյն գնեն մեծաւ յարգանք եղբայրականաւ պատուադրութեամբ, և զինիքս իւրեանց ի յետկոյս թղթոյն ի վերջ բանին գնելով։ Բայց Վաթուղիկոսն ի գրել առ Նոսա, զերեսս թղթոյն ի յերկուս յէջս բաժանեսցէ, և յառաջին յէջն զանուն իւր ըստ կարգին գրեսցէ Յիսուսի Բրիտանիոյ և յն. և յերկրորդ յէջն՝ հանդէպ իւրոյ անուան զամուն նոցին գրեսցէ։ Տե՛ռնաբ (այս ինչ անուն) կաթուղիկոսի եղբայրականաւ յարգանքով։ Բայց զինիք իւր ի մէջ Յիսուսին գնիցէ։ Իսկ ի գրելն առ արքայն Արաց, զանուն իւր ըստ կարգին գրեսցէ Յիսուսի Բրիտանիոյ և յն. և զանուն արքային ի վերն գնիցէ ի ճակատին, և զինիքն իւր ի մէջ Յիսուսին։ Բայց նա ի գրելն առ Վաթուղիկոս, զանուն Վաթուղիկոսին յարգական բառիւք ի վեր անդր ի ճակատն գրէ, և ի ստորոտ նորին զիւր անուն գրէ, և զինիքն յետկոյս թղթոյն ի վերջ բանին գնէ։ Զայն կանոն պահես և վասն այլոց այսպիսեաց արքայապիսեաց։

Իսկ առ յազգս Հայոց միայն Փանձասարու, Աղթամարու և Սայ Վաթուղիկոսացն, և Երուսաղէմայ պատրիարգին Վաթուղիկոսն Էջփածնի ի գրելն զգիր, զանուն իւր ըստ կարգին գնէ Յիսուսի Բրիտանիոյ և յն. և զանունս նոցա ի ներքոյ ըստ կարգին, եղբայրականաւ յարգանքով։ Մի-

այն գաւառին զի անուանց նոցա կարմարեղջիւ գրեւ և զհինքն իւր թ ձիջ Երուսղիմ գնէ Բայց և Կոստանդնու Պաարիաքըն՝ եթէ ծերացոյն անուանի և արժանապատիւ իցի առ նա ևս զայն հանուն պահեսցէ. և թէ ոչ՝ զհինք իւր ի ճակատ թղթոյն դնիցէ. Բայց նորա ի գրին առ Կաթուղիկոսն Էջմիածնի՝ զանուն նորին ի վեր անգր ի ճակատ թղթոյն գրեն մեծաւ եղբայրականաւ յարգանքս, և զհինք իւրեանց յեակցս ի ծայր թղթոյն գնեն. Եւ բայց յայսցանեաց, այլք ամենեքեան ի յազար չուոյց՝ թէ՛ Եպիսկոպոս իցին և թէ՛ այլք կարգաւորք, թէ՛ մեծամեծ իշխանք և մկէր, և թէ՛ Հասարակ աշխարհականք, ի գրին իւրեանց զգիր առ Կաթուղիկոսն, որպիսիանաւ խօնարհութեամբ և ծառայականաւ, օճիւ գրեացն մեծաւ յարգանքս, զանուն Կաթուղիկոսին ի վերն դնելով, և զհինք իւրեանց յեակցս ի ծայր թղթոյն դնիցեն. Երկուսն և Կաթուղիկոսն առ նոսա հայրաբար սիրով և հրամայական օճով գրեսցէ. բայց և առ յունանս համահասակ և ծերունի և անուանի եպիսկոպոսուս ի գրին, եթէ եղբայր գրեսցէ չէ անտեղի.

Բարձեալ ի յիւանեն Լայրապետին ի յԱթուոյս՝ ունել պարտի ի պարանոցին զգօտի պատշաճագոյն զունով օղիւ և զպիւրջ իւրեան և անտոցայ՝ կախեալ երկոցուսք ուսովքն և լանջովքն զառ ի վայր, Եւ զուսպանն ի ձեռին՝ գերիս կամուսկի և պակաս յառաջընթաց հեռուսկըս ունելով առաջի իւր, Իսկ եթէ երկուսու իցէ կանեն թէ՛ առ թաղաւորս և առ յայլ մեծամեծս և յայլ ուր և կամիցի, ունել պարտի նշնակէ զպնս կանոնս զորս ասացաք: Այլ և ընդ նոսին գերիւար մի թաւրով կրեցեալ ի միջ հեծելոյ՝ քան զամենայն յառաջագնաց, որ ասի Երօ: Եւ զգիր երեսնակն զիրկուս սևադրուխ նշնակէ ձիւսորեալս՝ ի ձեռին միջն ձողարարձ խաչ արծաթեայ, օ և ի ձեռին միւսոյն զուսպան արծաթեայ վառեալ սկիւթել և օղիւ քօղիւք: Այլ և ի յիւանեն և ի մտանեն ևս զմեծամեծ զանգակն հարկանիցն միարանիք ընդառաջ երկուսն և հանդիսիւ: Զի ի ընկ կանոն և սրբոյ Աթուոյս Լայրապետացն պատէտ վարել համարձակ և անկասկած յուսիքէ: Այլ և այս է կանոն զի յորժամ Լայրապետն ի յընթրիս բազմել կամիցի ընց միարանից և ընց ուժ և իցի պարտք առաջի իւր ունել զյարտուկ սեղան, և զկիցիս և զըմպելիս և զսպասուսրս զառեալ ի հասարակութենէն: Իսկ ի յանունն ի ձեռն զառաջին բաժակն, ամենեքեանքն՝ որք գտանիցն ի յընթրիս, կարգաւորք և աշխարհականք, յոսին կանգնիցն և Փամառացն յառաջ կացեալ եղանակեցն բարձր ձայնիւ ի լուր ամենեցուն, Էրօ՛յ՛ս Ձե՛ք, Էրօ՛ւնի՛ք Եւ Եւ հայրապետն օրհնեսցէ զամենեկանս ըստ պատշաճաւորութեան ասւրն և տեղոյն, և նոյն երկուքն նշնակէ բարձր ձայնիւ երգեսցն օճիւ:

եզեյք՝ եզեյք. և մինչ նոքա քոյս երգին, ընկնայք Լոյրապետն զլատակն, և ամենքեան զլուխ խոնարհնցեալ Լոյրապետն՝ բազմեցն ի Խաչի:

ԳԼ. Ժ.

Յորում ծանուցանին որպէսս ինձոք Կաթողիկոսայն Ողբանից՝ և երբեմնայն ազարախախտն և նոյն ի որոյ կղկնմանէս Կաթողիկոսայն, և երբեմնայն և սքեմ և առաքիտն և նոյն, ինչ որոյն, լուսն ոյր, և երբ, և այլ այլոքն ի որպէսս ծանուցէ հանձնում: Յորում և լոյս լուսն վրայ և որպէսս ինձոք և նոյն:

Յնա համարանայն Գրիստոսի Առաւելոյ մերոյ յերկնս, և առաքման Լուսնն սրբոյ ի յառաքելան ի վերնաւանն, ապա և ի յառաքելն երկուստանոց առաքելոյն վիճակաւ ի յամենայն աշխարհ, անկա վիճակ սրբոյն Թաղէտի Առաքելոյն երկիրս Լոյսոյ, Վրաց և Ալուանից, նախապէս դիւանի և վասն առաքելոյն մերոյ Քաղէտի. քանզի չորք որդիք էին Յովն սեփոյ Առաւելահոյն. առաջինն Յովն Արքայն որ Յեանն եկեալք կոչեցաւ, և յնա Քրիստոսի նստաւ. առաջին Գաղտարոյ յԵրուսաղէմ, որ և Յովն Արքեան ևս կոչեցաւ: Յա որոնց զՅովն զԿաթողիկոսայն Սրբորդն Յովն՝ որ Յաստո և Բարսարայ ևս կոչեցաւ: Յա յառաջողոցաւ ընդ Մատթիայի ի տեղի Յուդային մասնչին յառաքելոցն, բոլոր վիճակն ի Մատթիայ անկա: Սրբորդն՝ Յովն Կանանայն՝ որ Հմուտն և Նախնակայոյ կոչեցաւ: Չորրորդն Յուդայ, որ Ներես և Քաղես ևս կոչեցաւ, և Յուդայ Յովնանն առաջաւ լուսն եղբորք քոյն Յովնայ՝ և առ ի դասի ի մասնչն: Յա որոնց զՅովն զԿաթողիկոսայն յեանն թուղմն՝ որ Յուդայի անուանի: Արդ այս չորեքիկնքս գլով եղբորք և որդիք Յովն սեփոյ՝ կոչին և եղբորք Գրիստոսի ի յԱնտարանն աւրք՝ որպէս սեփանն: Եւ յայոց չորիցս երկն ի թիւս երկուստանիցն են, այս ինքն Յովն քոս Հմուտն և Քաղես. և Յովն ի թիւս երկուստանիցն, Արդ այս և առաքելոյ մը՝ որ Յուդայ և Քաղես ասի՝ որպէս ցուցաւ, որ և գիտաւոր առաքելոյ Գրիստոսի և մի ի յերկուստանիցն, և ս'չ թէ ի յեմառ նասնիցն՝ որպէս սխալմախս քրի ի Յայտնուորն և յայոց պատմագիրս յԱնթարակոյց և ի աշխարհ յնոց ներմուծեցեալ: Ուրեմն ի պիմելն առջին յերկիրս Լոյսոյ, առնող ի յեմառանիցն և զերկու աշակերտս ապրատար և յուկից ինքնան՝ մասնէ ի յերկիրոյ քաղաքս և միւրէ ըզմարտարն Արքայ քոս խոստաննն Գրիստոսի, ընդ նմն և զքաղաքն ամենայն և զԱզգէ կերպասագործն նիւնադէ և պիտոյոս քաղաքն:

Եւ ապա շրջեալ ընդ Ասորիս, ի Մարս, գնաց ի յԱղուանս, և գարձուցանէ զբազումս ի Քրիստոս. շինէ և զԵկեղեցիս, և կարգէ զքահանայս, և յետոյ գայ ի յԱրտազ գաւառ, և մկրտէ զՈսկեանսն և զՍանգուխա զդուստրն Սանատրկոյ արքային, որ նախապէս մկրտեցեալ ի նշնոյ Առաքելոյն, յետոյ սպանանէ զնա: Որոյ հրաշագործ մարմինն կայ անգէն ի նոյն տեղոցն, ուր յետոյ հռչակաւոր վանք կառուցաւ, որ կայ մինչև ցայսօր շնորհքն Քրիստոսի, և կոչի վրն՝ սբոյն Յարտոսէ առտեւոյն: Այս է նախապէս Ճշմարիտ առաքեալ և Լուսաւորիչ յատկապէս Հայոց, Վրաց և Աղուանից: ընդ սին և սուրբն Բարդուղիմէոս՝ որ ետուա ի Հայս՝ և լուսաւորեաց զբազումս, և յետոյ նահատակեցաւ յանտօրինաց ի գաւառն . . . ուր կայ հրաշագործ մարմինն, յորոյ վերայ և յետոյ կառուցաւ վանք հրաշալի, որ է մինչև ցայսօր շնորհքն Քրիստոսի. վասն որոյ և սա կոչեցաւ առաքեալ Հայոց ընդ Քաղէոսի: Եւ մինչ սգբա ո՛չ կարացին ըզբոյր վիճակ իւրեանց կատարեպպէս անել ի հաւատս Քրիստոսի, վասն որոյ ի ժամ նահատակութեան խնդրեցին ի Քրիստոսէ, զի ի շառաւիղէ իւրեանց յարուցէ զոք ի ընուլ զպահասութիւն վիճակի իւրեանց. որոց և աղօթիւքն յորոց Քրիստոս յեա ժամանակաց ի սրբոյն Քաղէոսի առաքելոյ շնորհարուղի գերեզմանէ զսուրբն Գրիգորիոս Լուսաւորիչն, որ վերասին նորոպեաց և փայլեցոց զսերմանեալսն ի նոցանէ, և բոլորովին լուսաւորիչ եղև նոցին վիճակի, զորմէ յետոյ տեսցո՛ւք: Արդ յեա կատարման սրբոյ առաքելոյս մերոյ Քաղէոսի՝ մի օմն յաշակերտաց սորին՝ որ Եղիշէ կոչիւր, գարձաւ յԵրուսաղէմ՝ յառաքեալսն ի պատմել զկատարումն սորին: Իսկ եղբայր Քաղէոսի առաքելոյն Յակոբոս՝ որ իբր Պատրիարք նստիւր յԵրուսաղէմ, ձեռնադրեաց զԵղիշէ Եպիսկոպոս և վերադարձոյց ի Հայս ի վիճակ Քաղէոսի, զի յաջորդեցէ զտեղի նորին: Որոյ եկեալ և ո՛չ կարացեալ մտանել ի Հայս, գնաց յԱղուանս, և անդ քարոզեաց զՔրիստոս և աշակերտեաց զոմանս. և յեա ո՛չ բազում աւուրց՝ և գնա անդ նահատակեցին: Արդ ի սրբոյն Քաղէոսէ և ի Բարդուղիմէոսէ առաքելոցն և ի սրբոյն Եղիշէէ թէպէտ քարոզեցաւ Քրիստոս ի Հայս և յԱղուանս և յայլ տեղիս, և հաւատացին բազումք և կարգեցան Եկեղեցիք, սակայն զկնի կատարման նոցին՝ որպէս թէ վերադարձան բոլորքն ի կոպապաշտութիւն թագաւորօք և իշխանօք, թէպէտ գտանիւր յուրիք յուրիք ի ծածուկ և ի թագաւոր հաւատացեալ և ծառայ Քրիստոսի: Ապա յետոյ յորժամ նախախնամութեամբն Աստուծոյ բողոքեցաւ շառաւիղն օրհնութեան ի կնիզանի նշխարաց սրբոյն Քաղէոսի առաքելոյն ըստ հայցուածոց նորին, սուրբն Գրիգոր՝ որ և յեա բազմազան տանջանակութեան էած ի հաւատս և մկրտեաց զՅրդատ թագաւորն և լուսա-

ւորեաց զաշխարհս Հայոց, Վրաց, և այլոց շրջակայից. ապա և մկրեաց զՈւլանայր արքայն Աղուանից, ի ձեռն նորին և զբոլոր ազգն Աղուանից լուսաւորեաց, և զթոռն իւր զմանուկն Գրիգորիս առաքեաց նոցա Վաթուղիկոս ըստ խնդրոյ Ուլանայր արքային. Ապա յայնմ հետէ յայտնի և կատարելապէս փայլեցաւ հաւատն Քրիստոսի և աճեցաւ ի Հայս, ի յԱղուանս և ի Վիրս զարդարեալ Նկեղեցեօք և Նկեղեցականօք. Եւ վասն այսորիկ կարգեցաւ և կանոնադրեցաւ ի բնէ անտի յԱռաքելոց և ի Հայրապետաց և ի թագաւորաց՝ և մանաւանդ ի Սեղանատոսէ Հայրապետէն և ի Պոստանդիանոսէ թագաւորէն Հռոմայ, որք հայրապետական և թագաւորական հրամանադրով և հասաստուն դաշնադրութեամբ ի Սուրբն Լուսաւորիչ յանձնեն զԻնքնազուրի և զծայրագոյն պատրիարքութիւն տրեւելականաց և հրախսականաց՝ այս ինքն Հայոց, Վրաց, և Աղուանից, որոց զՍպիտակոսունան և զՎաթուղիկոսունան ընդ իշխանութեամբ նորա զնեն, զի ի նմանէ և ի նորին փոխանորդացն առնուցուն զձեռնադրութիւն՝ որպէս պաամի յաճախօրէն ի Ազատանգեղոսէ, որպէս և զթոռն իւր զսուրբն Գրիգորիս ձեռնադրեալ առաքեաց Վաթուղիկոս Աղուանից. վասն այսորիկ հարկ եղև զի Վաթուղիկոսն Աղուանից՝ Լուսաւորիչ փոխանորդ Վաթուղիկոսաց որդի և թոռն կոչիցին՝ և ի նոցանէ առնուցուն զօծուած և զկարգ Վաթուղիկոսութեան և ի հնազանդութեան նոցա մայրեն, և զանուն նոցին ի Աղուանս նախ քան զանուն իւրեանց յիշել տայցեն, և ի վիճակէն իւրեանց զգանձանակս և զպիլ արդիւնս տայցեն նոցա, որպէս և է այսպէս ի Աղուանս մինչև ցայսօր. Բանզի Առաքեալն նոցին Նղիշէ՝ զոր յատուկ իւրեանց հռչակեն, էր աշակերտ սրբոյն Քաղեոսի առաքելոյն՝ որ ի Հայս կատարեցաւ, և Աթոռն նորին է ի Հայս. և նախկին Վաթուղիկոսն նոցին Գրիգորիս էր թոռն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ որ Հայոց էր Հայրապետ և Վաթուղիկոս, և Աթոռն նորին է ի Հայս, և է Հայրապետարան և Վաթուղիկոսարան Հայոց որ է սուրբ Էջմիածին. Այս է ճշմարիտ և նախնական կանոն և որպիսութիւն Աղուանից Վաթուղիկոսին. Իսկ ի Հայոց կարգաց և ի կանոնաց ոմանք էրեմնապէս եթէ հետեցեալք են՝ դասեցեալք են ի յԷջմիածնանիստ Վաթուղիկոսացն, և վերայուղղեցեալք ի նոցանց, տալով և զձեռագիրս կնքով, զի մի ևս ի նոյնս սահիցին, որպէս ցուցանի յառաջակայդ. Վերագրեցեալ կանոնաւոր վարեցան հնազանդութեամբ Վաթուղիկոսունքն Աղուանից ի Լուսաւորչէն մերմէ և ի սրբոյն Գրիգորիսէն իւրեանց, (որ էր թոռն նորին,) ի ժամանակս Իբ Վաթուղիկոսաց մերոց մինչև ցԱբրահամ Վաթուղիկոս Ռըշտունցի յամս երկու հարիւր եօթանասուն և հինգ, և ի ժամանակս Վաթուղիկոսացն իւրեանց, որոց յետինն էր վերոյ Վաթուղիկոսն՝ որ յԱբրահամ

մու. մեծնադրեցաւ՝ ԺԳ. Արդ յառաջ քան զայս ի թուօն Փրկչին մերց ի
 չորս հարիւր ութսուն և հնգոն՝ ի ժամանակս Բարգէն Կաթուղի-
 կոսին մերց (որ չորեքասուներորդ էր Աթոռակալ զկնի Լուսաւորչին)
 և Զինոնի և Անաստասայ թագաւորացն Յունաց և Հռովմայեցւոց, որոց
 և հրամանաւն իսկ մեծահանգէս և աշխարհախումբ ժողովով, Յոյնք, Ի-
 տալիս, Հայք, Աղուանք և Վիրք միաբանեալք նդովեցին զժողովն Քաղ-
 կեդոնի և զպիղծ ասմարն Լևոնի. Եւ մինչ ոչ դադարէին քաղկեդոնիքն
 յայտ և անդր ի շրջելոյ և ի սերմանելոյ զչար աղանդն իւրեանց ի Հայտ,
 ի Վիրս, և յԱղուանս, վասն որոյ ի հինգ հարիւր քսան և հինգ թուօն
 Փրկչին, ի ժամանակս Յուստիանոսի կայսեր, ներսէս Կաթուղիկոսն մեր
 Աշտարակեցի, որ քսաներորդ էր զկնի Լուսաւորչին մերց, վերստին ա-
 րար ժողով ի Բօլին, ունելով ինքեան համաձայն զՎիրս և զԱղուանս,
 որք և նգովեալ հերքեցին զչար ժողովն Քաղկեդոնի և զհետևողն նորին
 ի կողմանց իւրեանց. Սակայն յուզէր միշտ և խռովէր քաղցկեղն Քաղկե-
 դոնական և վրդովէր զեկեղեցիս հանապազ. Զի յեա սոյն ներսեսի նստի
 Յովհաննէս Կաթուղիկոս Հայոց յամս ԺԵ. Եւ յեա նորա Մովսէս
 յԵղուարդայ ի թուօջ Փրկչին մերց ԵՃԾ, որ քսան երկուերորդ էր
 Լուսաւորչին, առ որով եղաւ թուականն Հայոց. Յաւուրս սորա բարձ-
 րանայ և ծաւալի հուրն Քաղկեդոնի և հրդեհէ զբազումս ի մերայնոց՝
 և պատառէ զեկեղեցիս Հայոց. քանզի յաւուրս Մովսէս թագաւորին
 Յունաց՝ որ խմբեցաւ յաղանդն Քաղկեդոնի, դարձան և Հայքն ի
 յայն՝ որք էին ի բաժնի Յունաց. վասն որոյ և ապաստմբեալք ի Մով-
 սէսէ, հրամանաւ նոցնց թագաւորին և սատարութեամբ Բէռոդորոսի և
 պիսկոպոսին Կարնոյ՝ կացուցանեն այնմ կողմանց զՅօհան ոմն ի Կոզմիս
 գաւառէ՝ Կաթուղիկոս Հայոց և ընդունին զժողովն Քաղկեդոնի. Արով
 և արկանեն զմեծ գայթակղութիւնս և զերկուութիւնս յազգս մեր. Եւ
 յայսմանէ ախտէ մինչ Աղուանից ազգն մնայր աղատ և անխոտոր յայ-
 տրմ միջոցի, վասն որոյ զերեսս դարձուցին ի Հայոց Կաթուղիկոսացն Սիւ-
 նեացն եպիսկոպոսքն՝ և յարեցան յԱղուանս, և ի նոցանէ առին ըզ-
 կարգ և զօժումն՝ որք ի Հայոց Կաթուղիկոսէն առնուին. Յենաց այս
 երկպառակութիւնս որքան և տեւցին երկրքին Կաթուղիկոսքն մեր Մով-
 սէս և Յօհանն. Ապա ի վախճանել սոցին՝ նստի Աբրահամ Կաթուղի-
 կոսն ի գաւառէն Ռշտունեաց (որ ի վերդ յիշեցաւ) ի ԻԲ թուօն մե-
 րում, աշխարհաժողով հանդիսիւ՝ համակամութեամբ երկուց կողմանց
 Յունաբնակաց և Հայաբնակաց՝ ի Բօլին քաղաք, և ըստ օրինի միապե-
 տեալ ազգիս մերոյ լինի Կաթուղիկոս, յաւուրս Յուստիանոսի Յունաց
 և Իսարովու Պարսից աղբարեցն, և յիշխանութեան Հայոց Սմբատայ

Բազրատունչը Բոլոյ եղնն և յաւուրս տրա խռովութիւնք մեծամեծք,
 և պէտէս յուրմունք ի Հռոմեաց, ի Վրաց, յԱղուանից, և ի Հայոց,
 երբեմն վասն պիղծ աղանդոցն քաղկեդոնի ի բունն թագաւորացն Յու-
 նաց Յուստիանոսէ և ի Մարկայ, յորոց հանապաղ կրէր ազգս Հայոց
 զյարուցմանս, յորոց հրաւիրակք և գետպանք ո՛չ դազարէին յերթեւե-
 կութեանց, և բազմիցս հրաման հանէին ժողով յինելոյ, միանգամ ի
 Կասանդնուպոլիս կոչեցին, և կրէցս ի Թէոդուպոլիս. և ո՛րքան վիճմու-
 նըս և զառարկութիւնս արկանէին ճարտարարան ազգն Յունաց առ
 վարդապետան Հայոց, շնորհոցն Ասասուոյ ընկալնուին զպատասխանիս
 անդէհեր. Եւ մինչ այսու ոչինչ կորացին ընկնել զազգս Հայոց, փոխե-
 ցին ազգս և սլոյովք մաքառել՝ ասելով թէ՛ զուք ոչ ունիք զաթոռս
 պատրիարքական, վասն զի ի չորից Աւետարանչացն ո՛չ միցն ունիք
 զաթոռ, և ոչ միցն հնազանդեալ հետեւիք. Վասն որոյ բազում ժողովք
 և վէճք, ուժեղ քննութիւնք և հարցափորձութիւնք լինէին ի միջոցին.
 Ապա յետ բազմաց վիճմանց հաղիւ զասնէր զհանդարտութիւն ազգս
 Հայոց ըստ այսմ մասին. Գանդի միարանեալք Հայոց, Վրաց և Աղուա-
 նից, նղովեցին զժողովն Գաղկեդոնի և զասմարն Լեոնի, և մարբեցին
 զբար աշխարհս ի մոլեկան աղանդոցն նոցին. Եւ ապա կարգեցին
 կանօնաւ, զի փոխանորդն Լուսաւորչին (որ նստի յԱթոռ Թադէոսի
 առաքելոյն) լինիցի պատրիարք, Աղուանից Վաթողիկոսն լինիցի Արքե-
 պիսկոպոս, և Վրաց եպիսկոպոսն Մեարապոլիտ, առ ի հասանել գլեզուս
 Յունաց և յազատիլ ի զրպարտութեանց նոցին. Գանդի ունէին թե-
 պէս ազգս Հայոց զայս կանօն և կարգ աւանդեալ ի սրբոյ Լուսաւոր-
 չին, օտկայն ի փոփոխիլ ժամանակաց և իշխանութեանց, անփոյթ կին
 արարեալ զպայտիեաց անուանց և կոչմանց, զորս ահա՛ վերստին հաս-
 տատեցին վասն հակառակութեան Յունաց՝ որպէս ասացաք. Եւ զի
 յառաջ քան զայս Յիւնիք յետս կին կացեալք և բաժանեալք ի յա-
 թոսոյ Լուսաւորչին հրամանաւ սրբոյն Պետրոսի մեծի բարունոց Առաջ-
 նորդին իւրեանց վասն ներհականիսա Վաթողիկոսացն (որպէս ասա-
 ցաք) Մօսեսի և Յովհաննու, որոց և չորիքիկն, այս ինքն Գիգան, Վրու-
 զանէտ Գրիգոր, և Բրիստափոք Առաջնորդքն ի յԱղուանիցն առին ըզ-
 ձեանադրութիւն և զմեռօն. Աստանօր ի միապետելն Արաշամու, վերա-
 դարձան ի սա և վերստին հնազանդեացն Աթոռոյ Լուսաւորչին, որպէս
 և էր յառաջն. և Գաւթիմ Առաջնորդն նոցին՝ որ զկնի Բրիստափոքի,
 էառ զձեռնադրութիւն ի յԱրաշամու Վաթողիկոսէն. Եւ ձեացին
 այսու կանօնաւ հետեւոյք և հնազանդք սրբոյ Լուսաւորչի Փոխանոր-
 զացն մինչև ցայսօր. Արդ այսպէս առնելով թեպէտ թօթափեցին մեր-

քըն յինքեանց զմարտս և զվէճս Յունաց և Քաղկեդոնականացն որպէս
 ասացար, սակայն յառաջացան այնուհետև ի ներ ինքեանց, այս ինքն ի
 Հայս, ի Վիրոս, և յԱղուանս մեծ խռովութիւնք և չարաչար բաժան-
 մունք: Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ էր առաջնորդ մի Վրաց՝ որ
 Վիրիոն կոչուի: Սա նախապէս ի սարկաւազութեան գնացեալ էր ի
 Յոյնս ի քաղաքն Վողոնիայ և կենակից լեալ Քաղկեդոնիկ շերիցու միտր
 յորմէ և դարձեալ էր ի նորին չար ազանդն. յետոյ եկեալ ի Վա-
 ղարչապատ յաւուրս Տեառն Մօսիսի Վաթուղիկոսին (որ ի վերոյ յիշե-
 ցաւ) եղև Փակակալ սրբոյ Էջմիածնի: Յաւուրն յայնոսիկ վախճան-
 եալ եպիսկոպոսին Վրաց Տեառն Պետրոսի (որ ի Մօսիսէ էր ձեռնա-
 գրեցեալ ըսա նախնոյ սովորութեան), խնդրեցին Վիրք ի Մօսիսէ առաջ-
 նորդ ինքեանց զխմորեալն Վիրիոն, և Մօսիս ևս ձեռնադրեաց զպիղծ և
 զարմատն այն չարութեան Յպիսկոպոս, և առաքեաց նոցա առաջնորդ. որ և
 ունկելով ի յինքն նախապէս զխմորն չարութեան զաղանդն Քաղկեդոնի,
 սկսաւ օր ըստ օրէ սերմանել և ի Վիրոս սատար առեալ ինքեան և զպիղծ
 խուժիկ զքահանայն իւր, յորմէ ուսեալ էր ինքն: Եւ երանելին Մօսիս
 թէպէտ բազմիցս խրատեր զՎիրիոն դառնալ յաղանդոյն, սակայն նա
 չքմեղս դներ զինքն և թաքուցանէր: Ապա ի վախճանին Մօսիսի, և
 ի յաջորդելն Աբրահամու, և ի հաստատելն զԱղուանիցն Առաջնորդն Արք-
 եպիսկոպոս, և Վրացն Մետրապօլիտ ի խոնարհ քան զնա, ախտացեալ
 ամբարտաւանութեամբ պիղծն Վիրիոն՝ ոչ էառ յանձն զմետրապօլիտու-
 թիւնն, այլ զարքեպիսկոպոսութիւնն խնդրէր առնուլ՝ կամելով նախա-
 բարձ լինել ի վրայ Աղուանից: Վասն որոյ և Աղուանիցն խռովեալք յնաս
 կացին ապստամբութեամբ ի Հայոց՝ յառաջագրելով զնախկնութիւնն Ա-
 աքերոյն իւրեանց Յդիշէի (որ էր աշակերտ Քարէոսի Առաքելոյն): Ապա
 և անիծեալն Վիրիոն զէն առեալ ինքեան զապստամբութիւնն Աղուանից
 և մանաւանդ խմորեալ գողով յաղանդն Քաղկեդոնի՝ ժամ գտեալ իւրոյ
 չարութեանն, ի յոչ ընկալնուին զԱրքեպիսկոպոսութիւնն, յայտնեաց ըզ-
 մժերեալ մաղձն իւր, և դարձաւ ի Հայոց, և յարեցաւ ի Յոյնս, ընդ ինքեան
 դարձոյց և զազգն Վրաց միանգամայն, և եղին քաղկեդոնիկ յօրէ յայնմանէ
 մինչև ցայսօր: Քանզի մինչև ի յայս պիղծս Վիրիոն, Վիրք հնազանդք էին
 յամենայնի և հետևողք կանօնաց և աւանդութեանց Յիկեղիցոյս Հայոց.
 և եպիսկոպոսք նոցին ի սրբոյ Լուսաւորչի փոխանորդացն առնուին ըզ-
 ձեռնադրութիւն. և հրամանաւ սոցին նստէին, և զսուրբ Մեռոնն ի սո-
 ցանէ առնուին: Որոց բաժանմանն պատճառ եղև պիղծն Վիրիոն: Աս
 յորս թէպէտ բազմիցս գրեաց Աբրահամ Վաթուղիկոսն զգիրս խրատա-
 կանս և յորդորականս, և զմարդ առաքեաց ի վերաուղղել, ոչինչ օգ-

անցաւ. Վասն որոյ և բանիւ արարեալ զՊիւրիոն, ընդ նմին և զազն Վրաց, և զրեաց կանոնականս Հայոց, Աղուանից և Սիւնեաց. զի քար- շնացն ի Վրաց, և մի՛ ևս հաղորդեցին ընդ նոսա ի հաւատս և ի յաւանդութիւնս Եկեղեցւոյ, Ապա և զմետրապօլիտութիւնն՝ յորմէ ոստե- ցան Վիրք, ընկալաւ Եպիսկոպոսն Սիւնեաց. և այս կանոն մնաց մինչև ցայսօր. Վասն այսորիկ Սիւնեաց Եպիսկոպոսն վերագոյն է ի Հայս ի վե- րայ պղոց եպիսկոպոսաց: Իսկ և Աղուանիցն ապստամբութիւն տեւալ ի ժամանակս երկուց Վաթուղիկոսացն իւրեանց (որք զկնի վերոյ Վաթու- ղիկոսին նստան անձաք տեւալ զՎաթուղիկոսութիւնն) մինչև ի Սրբա- զան Վաթուղիկոսն մեր Յէր Վոմփոսա, որ նստաւ ի ԼԲ թուողն մերում: որով ընկալաւ իսկապէս միապետութիւն Վաթուղիկոսութեան ազգս Հայոց: Քանզի ըստ ոմանց պատմագրաց, ի ժամանակս Աբրահամու զեռ ևս կենդանի էր Յօհան՝ որ նստեալ էր ի կողմն Յունաց հրամանաւ Մօրկայ թագաւորին. որ և ըստ ոմանց գերեցեալ յետոյ ի յԱշոտոյ զօրապետէն Պարսից և բերաւ ի Պարս ի Համասան՝ և անդ մեռաւ: Ապա ի միապետելն Վոմփոսասայ և ի վախճանելն ապստամբ Վաթուղի- կոսացն Աղուանից, զղլացեալ իշխանացն Աղուանից ի յուսադրելոյ և ի իրաւաւցն Վոմփոսասայ, առաքին զՈւխտանէս վարդապետն իւրեանց առ Վոմփոսա, և խնդրեն տալ նմա զօժումն և զկարգ Վաթուղիկոսու- թեան: Զոր և արարեալ իսկ ըստ խնդրոյ նոցին առաքէ մեծաւ փառօք յԱղուանս, և դնէ նոցա ուխտ և կանոն զի մի՛ ևս ապստամբիցին ի յաթուռոյ Լուսաւորչին: Որք և պահելով զկանոնս զայս՝ մնացին ի ժամանակս երկուց Վաթուղիկոսացն իւրեանց Ուխտանիսի և Եղիազար- րու, և ի ժամանակս եօթն Վաթուղիկոսացն մերոց մինչև ի յԵղիա Վա- թուղիկոսն մեր Արձիշեցի, որ նստաւ ի թուողն մերում ի ԿԾԲ: Ապա ի ժամանակս սորա մեռանի Եղիազար Վաթուղիկոսն Աղուանից, (որ ի մերմէ Վաթուղիկոսացն էր ձեռնադրեցեալ) ներսէս ոմն Եպիսկոպոս Պարզմանայ, որ Բակուր մակակոչիւր՝ զորով խմորեցեալ յաղանդն քաղկեդոնի, ուխտ և դաշինս դնէ ի ծածուկ ընդ Տիկնողն Վարազ- արդասայ իշխանին Աղուանից, որ Սպարամ կոչիւր (որ և սա ունէր զտեսն քաղկեդոնի), թէ՛ եթէ զիս Վաթուղիկոս արասցես, զամենայն Աղուանս դարձուցից յաղանդն Քաղկեդոնի: Եւ չարախորհ կինն այն հա- ւանեալ կամաց նորին, ժողովէ զեպիսկոպոսունս և զիշխանս երկրին, և տայ ձեռնադրել զպիղծն Բակուր ի չՎաթուղիկոս Աղուանից, թարց հը- րամանի Վաթուղիկոսին Հայոց Տեառն Եղիայի: Եւ ապա Բակուրն այն պիղծ սկսաւ յայանել օր ըստ օրէ զմաղձն չարութեան՝ զոր ի վաղուց աւեր մթերեալ, զամենայն ուղղափառսն խոտելով և հալածելով, և

գլխաւահաստանն ի յիւր յաղանդն գարձուցանելով: Ապա ճարակաւոր ընալ ուղղափառ եպիսկոպոսաց և բարեպաշտօն իշխանացն Աղուանից, հասուցին զբողոքն առ Վաթուղիկոսն Հայոց Յէր Եղիա: Որոց զրոց պատճէն է այս:

Յերանգ Եղիայի Հայոց Կարուղիկոսի ի միտքամ ժողովոյս Ազունից Երկրպետարիան:

Վասն զի ի մի ուղիչ հուսա զգով հազն մեր ընդ հարսն մեր, զմիմեանց հազնն զուրաց քրիստոսի: Եւ ի ներքն Աստուծոյ զբարեպաշտ արեւելահարձան կրօնն Գաղիկոսի էնց զտիկերս, և մեր հազմուքս մինչև ցարս ժամանակի անխառն էր մեացեալ յոյժ պանդայ: Իսկ այժմ զոր կարծեաց զայ մեզ հովիւ բարի զնրոս, առ զայլ եղեալ մանչ սխառ քանաւոր հոսա Պրօտոսոփ: Վասն որոյ կամեցաք յուշ առնել մերում Սրբաթեան, այց եղանկ զգինս մերոց անգամաց և բժշկել զեկեան մեր: Ոչլ ընր:

Ապա սրբազան Հայրապետան Եղիա շարժեալ ի Հոգւոյն սրբոց, առեալ ընց իւր զեպիսկոպոսունս Հայոց՝ զնայ ի յԱղուանս ի քաղաքն Պարտաւ (ուր նստէր Վաթուղիկոսն նոցին), և անդ ժողովեալ զամենայն զեպիսկոպոսունս և զիշխանս Աղուանից, յառաջ անեալ զԲակուր և զՏամատիսն նորին զչար կինն Սպարամ, ձաղածանակ խոյտաուակութեամբ կապեալ ի վերայ իշոյ՝ հալածեալ յերկրէն, և զաշխարհն մաքրեալ յաղանդոց շարին, ձեռնադրէ նոցա զՍիմէօն սարկաւազապետան Եկեղեցւոյն Վաթուղիկոս Աղուանից. և քնէ կանօնս և առնու զձեռագիրս ի յԱղուանից, զի մի՛ ևս շեղիցին ի կրօնից Լուսաւորչին, և մի՛ ևս քնել Վաթուղիկոս Բնքեանց ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսաց, այլ միայն ի յԱթուակալէ սրբոց Լուսաւորչին, և զօրինակ ձեռագրի նոցին զոր ետուն Եղիայ Վաթուղիկոսին, (զլիովինն ի պատմագիրս Աղուանից և Սիւնեաց, և ի Պիրակոսինն անցես): Աստ կարճառօտեալ զգիտումն միայն եզաք, որ է այսպէս:

Քանզի բազում և ազգի ազգի շարութեամբ որպէս սովոր է յամենայն ժամ բարիատեացն սատանայ զզարգամբսան ի մարդկանէ որսալ, և այլն, սակս որոյ այժմ ի միջի մերում երևեալ արմատն գառնութեան ազանդոյն նեստորի ի ձեռն ներսիսի ամբարշտացելոյ՝ որ ներսզութեամբ Հոգւոյն սրբոյ կարգեցաւ յառաջնորդութիւն տանս Աղուանից՝ և խորամանկութեամբն եղև հաւատակորոցս. և այլն. յորմէ Գրիստոսոփ սուրբ անգամք և օրգիք սիօնի բովանդակք մոլորեցան խաբէութեամբ, և ոչն. այլ սակայն օրհնութիւնն Աստուծոյ յայսմ վայրի, որ ոչ ես թող թշնամւոյն մարդկան իսպառ. յառաջել այլ գլխացեալ ի սկարութիւնս մեր, որորմեալ ժողովորդեանս խրում՝ առաքեաց առ մեզ զպատուական հայրդ զԵղիա շնորհիւն Աստուծոյ Հայոց Վաթուղիկոս, զայր սուրբ և ճշմարիտ՝ զուզութեա սրբոյն Գրիգորի՝ ձերովք եպիսկոպոսոց:

որք եկիք ի մայրաքաղաքս մեր Պարտաւ, և ձերով քաղցրաւոցսց զարգազեալութեանքն բարձիք զչարն ի միջոյ մերմ, և յիշեով զառաջնոց հարցն մերոց աւանդութիւն, վերանորոգելիք զԱթոռ հայրապետութեանս մերոց. և այլն: Վասն որոց և միք շնորհակալութեամբ ընկալաք առաքելական զհաստան մեր, որ նախ ի սրբոյն Եղիշէէ հիմադրեալ, և ապա ի սրբոյն Գրիգորիոս հաստատեալ, որ ցայժմ ոչ կր ստերիւրեալ: Ի հասանկ վարձութեանցս՝ հասցոց Աստուած զօգնութիւն իւր ի ձեան Փախանորդիդ սրբոյն Գրիգորի, որոց ուղղափառութեանն կար աշակերտ և եղիցաք Տեառնդ Եղիպի Լոյսոց Վաթուղիկոսի, որ եղև վրեժխնդիր թշնամւոյն արգարութեան: Եւ արդ միք ամենեքեան նզովեմք զամենայն հերձուածոցն, ընդ որս և զեզկելին մեր ներսեա, որ հաւանեալ եղև երկարեակ աշունջոյն Բաղիկոսի: Զայս կանօնս առաջի Աստուծոց և ձերոց պրութեանդ պայմանեցաք: Յայսմ հետև եթէ որ յանդմեալ զնորանաւութիւն ինչ կամիցի առնել ի մենք, ով որ և իցի, նզովեալ եղիցի յԱստուծոց և ի մէջ: և ըն:

Նայեալէս և վասն ձեանադրութեան Վաթուղիկոսացս Աղուանից պսակե կանօնեցաք: Բանդի որովհետև ի սուղ ինչ միջոցի Վաթուղիկոսք մեր զձեանադրութիւն յեպիսկոպոսացս մերոց առին, անփոյթ առնելով զառաջնոցն կանօնաց, վասն որոց անփորձ և անընարող զործով եղեալ հերձուածեացաւ աշխարհս մեր. վասն պսորիկ պայմանեցաք առաջի Աստուծոց և ձերոց հայրութեանդ, զի ձեանադրութիւն Լոյրապետութեանս Աղուանից ի սրբոյն Գրիգորի Աթոռոյն և ի նորին փոխանորդացն եղիցի մարտնութեամբ աշխարհիս մերոց, որպէս և եքն ի սկզբանէ անտի ի սրբոյն Գրիգորէ: Զի անդ իսկ ընկալաք զլուսաւորութիւն, և ճշմարտութեամբ դիտելք՝ թէ՛ զոր դուք ընտրեք և կամիք, հանց Աստուծոց և սգուս մեզ: Եւ թէ որք կրկնուին Աստուծոց պսմ պայմանադրութեանս կատարողք լինին, որհնեալք եղիցին ի սրբոց Երրորդութենէն: Եւ թէ ընդդիմացեալք թիրեցցին ի ճշմարտութենէ, դատապարտեալք թիցն յԱստուծոց, և ձեանադրութիւնն այն լիցի ունայն և անփուեր, և մի՛ համարեցի ընտրանելի, և այլն: Վերջ ձեանադրին:

Ասեալ Տեառն Եղիպի զայս ձեռագիրս յԱղուանից, դառնալը մեծազեալաք յԱթոռն իւր: Արդ եկաց և տեւաց այս կանօն և ուխտադրութիւն ի Ժամանակս ԺԶ Վաթուղիկոսացն Աղուանից, և ի ԺԵ Վաթուղիկոսացն մերոց՝ մինչև ի Գեորգ Վաթուղիկոսն մեր Գառնեցի, որ նստալ յաթոռ ի ԳՃԺԶ թուողն մերում: (Եւ. զի տեսք ԺԳ Վաթուղիկոս գնին մզ յայսմ միջոցի, ոչ զնեղով ի կարգի զՋարաբեա Վաթուղիկոսն ի Ջաղպ գեղջէն. զի սա ըստ տեանց առ թէ՛

ի վեց ամբ Հայրապետութեան իւրոյ՝ ժողով արարեալ ի Շիրակ-
 վան, ընկալաւ զժողովն Բաղկերանի. որոյ զկնի նստաւ Գէորգ և խո-
 տեաց զընկալեալ առմարն և զաղանդն նորին, և մարտեաց զՍկեղեցիս
 վերստին.) Ապա ի ժամանակս Գէորգայ Վաթուղիկոսին մերոյ, մեռանի
 Յօսեփ Վաթուղիկոսն Աղուանից, որ ի մերոց Վաթուղիկոսացն էր առեալ
 զձեռնադրութիւն ըստ կարգին: Եւ յաւուրսն յայնոսիկ Հայոց թագաւորն
 Աշոտ, և իշխանքն Աղուանից՝ ԺԳ ամ էր՝ որք ի պատերազմի կային ի
 գուան Ալանաց ի Պարտաւ, ընդ Մահմաթի զօրավարի ումէք՝ որ Եփթի
 կոչուր. վասն որոյ ոչ լինէին ձեռնհաս ի նորոգել զՎաթուղիկոսութիւն
 Աղուանից. վասն որոյ յերկար միջոցի ձայնն անկաթուղիկոս: Եւ Սա-
 մուէլ եպիսկոպոսն Մեծկունէից անզգամեալ ինքնին անձամբ առնու ըզ-
 պատու առնլով զձեռնադրութիւն յեպիսկոպոսաց յԱղուանս և լինի
 Վաթուղիկոս անկատար ձեռնադրութեամբ, առանց հրամանի Վաթուղի-
 կոսին Հայոց Գէորգայ և իշխանաց երկրին. Բանդի Աղուանից Վաթու-
 ղիկոսն յորժամ ի սրբոյն Գրիգորի փոխանորդ Վաթուղիկոսաց ո՛չ առ-
 նոյր զկարգն, այլ յիւր յեպիսկոպոսացն առնոյր՝ անկատար ձեռնադ-
 րութիւն կոչուր ի բնէ անտի. Վասն այսորիկ զայնոսին վերստին
 ձեռնադրէին փոխանորդքն Լուսաւորչին, որպէս և արար Գէորգ Վաթու-
 ղիկոսն մեր: Աւստի յորժամ լուրս այս հասանի ի բանակն, լինի խռովու-
 թիւն մեծ. ապա իշխանքն Աղուանից զրեն առ մեծ Վաթուղիկոսն Հայոց
 Գէորգ՝ որ նստէր ի Դվին, և Վաթուղիկոսն զրէ նոցա և Աշոտ թագա-
 ւորին, զի խաղաղութեամբ վճարեսցնեն զեղելութիւնն զայն՝ և բանայցնն
 զխռովութիւնն: Ապա Աշոտ թագաւորն Հայոց՝ ըստ հրամանի Վաթուղիկո-
 սին՝ համոզել կամեցաւ զիշխանսն Աղուանից, զի ընդունիցին զեղեալն. իսկ
 իշխանքն Աղուանից ոչ կամին, ասելով թէ՛ նզովք ցոն ի մեզ և ուխտ ի
 ի նախնեաց հետէ, զի զյեպիսկոպոսաց ձեռնադրեցեալ և թարց հրամանի
 փոխանորդացն Լուսաւորչի զՎաթուղիկոս ոչ զնիցեմք ի մեզ, և ոչ ըն-
 գունիցիմք: Եւ թագաւորն Աշոտ ինդրեալ զգիրս ուխտիցն և վերահա-
 սու լեալ, ապա բերեալ զՍամուէլ առ յինքեանս, յետ բազմաց յանդի-
 մանութեանց, առաքնն զնա ի Դվին առ Գէորգ Վաթուղիկոսն Հայոց. որ
 և կրկին ձեռնադրեալ զՍամուէլ, և առեալ զձեռագիր վերստին՝ ոչ ևս
 ապստամբիկ յԱթուոյ Լուսաւորչին, առաքէ յԱղուանս: Մինչև ցաստ
 հասուցանէ զպատմութիւնս իւր պատմիչն Աղուանից Մօսէս Վաղանկան-
 տին, և վերջացուցանէ:

Ապա յետ քանեաց այնաց ի զօրանալ տաճկաց և գերել յեր-
 կիրս Հայոց՝ և ընդ ձեռամբ ածել ընդ բողոմ գերելոց՝ և Վա-
 թուղիկոսն Գէորգ գերեցաւ ի տաճկաց և ածաւ ի Պարտաւ: Իսկ Հա-

մամ Բագուարն Աղուանից քնէ զԳեորգ Վաթուղիկոսն գանձիւք ի գեր-
 շացն, և մեծաւ փառք առաքէ վերաքին ի յԱթուան իւր: Յակոյն օճեկ
 սա դրան եպիսկոպոս մի Յօնան անուն, և մինչ ինքն ի գերութեան էր,
 մասնի Յաճուէլ Վաթուղիկոսն Աղուանից, և Յօնանս այս գոյ յԱղուա-
 նքս և անդրէն ժամ գտեալ ձեռնադրի Վաթուղիկոս Աղուանից Թարց
 կանաց Տեառն Գէորգայր Եւ յարժամ ազատի Գէորգ ի գերութենէն և
 տեսանէ զՅօնան, լուծանէ զնա ի պատուոյն և ի կարգէն: Յետոյ ի միջ-
 նորդին Լամբանոյ Բագուարին Աղուանից, վասն երախտեաց նորին կրկին
 ձեռնադրէ զՅօնան և կարգէ զնա Վաթուղիկոս նոցա, ասնորով զբաշնա-
 դիրս ի նմանէ և յիշխանաց երկրին, զի մի՛ ևս ընկալցին զձեռնադրեալ
 յեպիսկոպոսաց Վաթուղիկոս ոք և մի՛ ապստամբիցին յԱթուայ Լուսաւոր-
 չին, Եւ ինքն գտանայ ի Լոյս յԱթուան իւր: Ապա յես վախճանին Տեսան
 Գէորգայ՝ փութով անդրէն անդի ես այս կարգ և սովորութիւն, և յա-
 ջորգեաց անկարգութիւն: Քանզի յայնմ Հետէ Վաթուղիկոսքն մեր տեւ
 զափտեալք ի Հանապազորդական յարձակմանց և ի ՀինաՀարութեանց
 Իսմայէլական ազգին, այսր և անոր շրջէին, երբեմն ի գաւառն Պատու-
 րական, մարմ ի Շիրակիվան, և երբեմն յայլուր, վասն որոյ ոչ ձեռնհաս
 լինէին ի փոյթ ունիլ զպայտեաց, (որպէս և է իսկ ի մերումս ժամանա-
 կի. աւազ և ինձ՝ որ գրեմն): Ուստի և Աղուանից Վաթուղիկոսքն ևս
 (որոց և արտօժէին իսկ՝ էր պայտի զիպուածք) Թողին և մտապան
 գութան և զկանօնն առաջին, որք և սկսան պնուհեակ անձամբ առնուլ
 զբառեւ առանց Հրամանաց Փոխանորդացն Լուսաւորչին Հինգ Վաթուղի-
 կոսքն, այս ինքն՝ Յրեւոն, Գաւիթ, Սահակ (ընդ որով և ապստամբեաց
 Յակոբ եպիսկոպոսն Սիւնեաց, որ յետոյ Հնազանդեցաւ յաւուրս Տեսան
 Անանիայի), Գազիկ և Գաւիթ, որք յեպիսկոպոսաց ասին զանկատար
 ձեռնադրութիւն, և յաւուրս Հինգ Վաթուղիկոսացն մերոց՝ Մաշտոցի,
 Յովհաննիսի, Ստեփաննոսի, Եղիսէի, և Թիգորոսի: Ապա ի նստին
 Տեսան Անանիայի Լոյսոց Վաթուղիկոսի ի ԳՃՂ Թուօջն մերում,
 (ընդ որով և Աղուանիցն Սահակ վախճանի, զնեն և ի անդին
 նոյնպէս անկատար ձեռնադրութեամբ զԳաւիթի) որէ Անանիա առ
 իշխանս Աղուանից, և Հրամայէ՝ մի՛ ընդունիլ զԳաւիթի: Որոց և
 լուեալ Հնազանդեցան և ի բաց կացին ի Գաւիթ, և ապա միա-
 բանեալ իսկ առաքնն զՅօնան եպիսկոպոս սմն առ Անանիա, զի
 ձեռնադրեցէ նոցա Վաթուղիկոս. զոր և արարն իսկ: Յակոյն ի զրդ-
 մանէ նախանձաաց բարդեցաւ պէտպէս բարուրան և բամբասանս ի վե-
 րոց Յօնանու, և եղև մեծ խռովութիւն ի յԱղուանս վասն Գաւիթոյ և
 Յօնանու, որք և երկուքն ևս խռոպեալք իննէին: Ապա Հարկ լինի պնու-

Հեռե Տեառն Անանիայի գնալ յԱղուանս առ ի գառնել զՀնարն նոցին
 խաղաղութեան. որ և գնացեալ եղջծ գերկոսեանն ևս ի պատուոյն, և
 դեռ ևս ոչ հաստատեալ զնորն՝ խնդրեն զնա թագաւորն և իշխանքն
 Հայոց փութով գառնալ անտի վասն հարկաւոր ինչ պատահման. որոյ և
 պայմանեալ (ընդ) Աղուանիցն՝ զի զկնի նորա առաքեացն զոմն արժանա-
 ւոր, զի ձեռնադրեցե նոցա Վաթուղիկոս, և նորա հաւատացեալ դար-
 ձաւ յԱղուանիցն, և եկեալ ի Սիւնիս ի հնազանդել զպատմաբն Յակոբ-
 յորմէ խոյս տուեալ Յակոբայ՝ մտանէ առ Զուանչիք իշխանն իւրեանց՝ և
 ոչ գայ առ Վաթուղիկոսն, Վասն որոյ և բարկացեալ Անանիայի, քակե
 զՎթառն Սիւնեաց, բանադրէ զՅակոբն և զիշխանն, և իւքն գառնայ ի
 Հայս հոգոց հանելով և արտմութեամբ, Եւ զկնի դարձանն Հայրապետին՝
 վերստին ապստամբի Գաիկին և Յակոբն, և մնայ նոյնպէս. Ապա ի վերին
 խնամոցն, ի հասանիլ թուին մերոյ ի ԴՃԷ, վախճանին երկուքն ևս՝ Գա-
 կիկն և Յակոբն Սիւնեաց, Զոր լուեալ Տեառն Անանիայի՝ գոհանայ զԱ-
 տուծոյ որ երարձ զպատճառան խռովութեան, Վասն որոյ եկեալ գնայ ի
 Սիւնիս, որոյ և ընդ յառաջ ելեալ իշխանքն. ամենայն և մեծաւ զղջմամբ
 Մեղայ գոչելով խնդրեն զթողութիւն. որոյ և ներելով նոցա, վերստին
 շինէ և հաստատէ զթառն նոցա, և արձակեալ զԶուանչիք, զորդի նորին
 զՎահան ձեռնադրէ նոցա. Եպիսկոպոս, և առնու ի Սիւնեաց զբարաւոր
 նղովից ձեռնարի, զի մի՛ ևս ապստամբիցին յԱթոռոյ Լուսաւորչին, որպէս
 և են հնազանդ մինչև ցայսօր. Զորս ճառէ եկարապէս Ստեփաննոս պատ-
 միչն Սիւնեաց, Եւ յեա այս ամենայնի՛ մինչ կամ էր գնալ նորա յԱղուա-
 նրս և զնոսա հնազանդի և խաղաղացուցանել, անդրեն ևս վերստին գեալ
 իշխանքն և թագաւորն Հայոց դարձուցանեն փութով ի Հայս վասն հար-
 կաւոր ինչ պատահման. Իսկ ի լսելն Աղուանից իշխանացն զգալն Տեառն
 Անանիայի ի Սիւնիս և զգործն որք անդ, և ի դառնալն, ապա մեծաւ զրդ-
 մամբ առաքեն առ նա զգիրս մեղայականս՝ ընդ նմին և զԴաւիթ կրօնա-
 ւոր ոմն ի Խոտակերաց վանից, զի ձեռնադրեաց նոցա Վաթուղիկոս. Յր
 և կատարեալ զինդիրս նոցա, առաքէ մեծաւ փառօք զԴաւիթ Վաթու-
 զիկոս Աղուանից՝ առնլով վերստին և ի նոցանէ զձեռնարկս նղովից, զի
 մի՛ ևս շեղիցին և ապստամբիցին յաթոռոյ Լուսաւորչին, և յեպիսկոպո-
 սաց ձեռնադրեալ Վաթուղիկոս մի՛ ընդունիցին. Արդ մինչև ցայս վայր զորս
 գրեցաք, ի ճշմարտապատում պատմագրացն՝ յԱզատմանգեղոսե, ի Սիւնեաց,
 յԱղուանից, ի Ստեփաննոսի Տարօնացւոյն, ի Վերակոսէ, և ի թղթոցն
 Անանիայ Վաթուղիկոսին ընկալաք. Յորս անցես զլիովինն՝ եթէ կամես
 Ռերեմէ յայսրանեաց հաւատապատում վկայութեանց մինչև. ցայս վայր
 ուսաք՝ թէ Վաթուղիկոսքն Աղուանից հնազանդք են լեալք Լուսաւորչի

փոխանորդ Վաթուղիկոսացն ի բնէ անտի, և ի նոցանէ են առեալ զօծու-
մբն՝ զգատիւն Վաթուղիկոսական, և քանիցս ձեռագիր են առեալ Վաթու-
ղիկոսք, եպիսկոպոսօք, և իշխանօք, զի մի՛ և ս հետիցին, և զյեպիսկոպո-
սաց ձեռնադրեալ Վաթուղիկոսն մի՛ ընդունիցին՝ եթէ ո՛չ իցէ հրամանաւ
Լուսաւորչի փոխանորդացն Յորոց և ի հետիցն ամանց՝ լուծեցեալք են ի
նոցանց որպէս ցուցաւ: Բայց ի պատմագիրս Աղուանից ի անդիս յոմանս
որպէս յառաջին հատորն ի Ք դուին, ի յերրորդ հատորն ի Ը դուին,
յորո զԱղուանն երկցազոյն զնէ քան զՀայո, և կամ թէ և Հայոց Վա-
թուղիկոսն և ս յԱղուանից Վաթուղիկոսն պարտի ձեռնադրիչ, և կամ
թէ ի շարս Վաթուղիկոսացն՝ որք նախ քան զԳրիգորիս՝ եթէն Վաթու-
ղիկոս զնէ իւրեանց, և այլք այսպիսիք, սուտք են և յետոյ ներմուծեալք
ի սեպչեաց Աղուանից: Որք և թուի թէ՛ Անանիա Վաթուղիկոսն մեր՝
յորժամ քնաց յԱղուանս և ինդրեալ զպատմութիւնս Վաթուղիկոսաց
նոցա և ի Ճշմարտելն զձեռնադրիչն Վաթուղիկոսաց նոցին ի սրբոյն Գրիգորի
փոխանորդացն ի բնէ անտի ի սրբոյն Գրիգորէ և յուսնայր՝ արքայէն իւր-
եանց, (որպէս յայտնապէս պատմն Մօսէն Աղուանից, Ստեփաննօսն
Յիւնեաց, և մեր Անանիա Վաթուղիկոսն, և Կիրակոս պատմիչն,) և ի
յանդիմանելն զնոսա և ափ ի բերան առնելն, ըստ իւրեանց պատմագրին,
յայնժ հետէ այլայլեցին և ներմուծին ըստ ախորժակաց իւրեանց որպէս և
կանցան. զի գրտելով զընդաբոյս բարս իւրեանց ի յապստամբութեանն
կոյս, և ի ձեռիցն ի մերոց Վաթուղիկոսաց, զայսպիսիս առաջադրեցին, որպէս
և եղևն իսկ ի մերուան ժամանակի Իսկ և զՀուսիհաղիլայ Վաթուղիկոսն
իւրեանց զոր յետ Եղիշէի զննն վեց Վաթուղիկոսօք յառաջ քան զԳրիգո-
րիս, յանդիմանի ստութիւն նոցա ի պատմիչն իւրեանց, որ զսոյն Հուսիհա-
ղիլայս ընդ տասներորդ թագաւորին իւրեանց բարեպաշտի Վաչականայ
զնն որ ընդ նմա ի ինդիր եյաննն նշխարաց սրբոյն Գրիգորիսի, և զկանօնս
տահմաննն, զոր տեսցես ի նոյն պատմագիրն յառաջին հատորն և ի ԻԶ
դուին: Զի ի շարս Վաթուղիկոսաց նոցա այլ Հուսիհաղիլայ անուամբ
Վաթուղիկոս ո՛չ զոյ բաց ի միոյն: Ապա յետ այսորիկ որպէս ասացաք
յառաջ, ի զօրանալ տէրութեան տաճկաց և ի յանսիրանալն ազգիս Հայոց,
ո՛չ կարէին Վաթուղիկոսքն Հայոց ի միում տեղաջ դազարիլ, այլ այսր
և անդր տարագիր և անհանգիստ շրջէին ըստ ձեռնառութեան ժամանա-
կին և տեղայն, մինչ զի և յանգլիսութենէ ազգիս և ի դառնութենէ
ժամանակին ի բաղումս բաժանեցաւ Վաթուղիկոսութիւնն Հայոց, որպէս
ի Յանի, ի յՆդիպոսոս, ի Սերաստիայ, յՈւրհայ, ի Վասպ, և յայլուք,
որպէս տեսանես ի պատմագիրս Կիրակոսի և Մասթէռոսի: Բայց որք ըստ
Քարգի և արժանաւայցել Վաթուղիկոսքն էին յայսմ միջոցի, զկնի Տեառն

Անանիայի՝ Տէր Ստեփաննոս, Տէր Խաչիկ, Տէր Սարգիս, Տէր Պետրոս, Տէր Խաչիկ, Տէր Վահրամ՝ որ և Գրիգորիս կոչեցաւ, Տէր Բարսեղ, և Տէր Գրիգոր Սրբոյն Ներսիսի շնորհալոյն, ընդ որով փոխեցաւ Վաթուզիկոսարանն Հայոց ի Կիւլիկե, և բարձաւ խաղառ ի ասնէս Հայոց յԱրարատեան գաւառէս ի ՇԿԵ Թուօրն մերում։ Որ լինի ի վախճանէն Տեառն Անանիայի մինչև ցայս վայր՝ ՃԾ ամ, սակաւ ինչ աւելի և պակաս Եւ յարքան միջոցումս ի յԱզուանս նստան Վաթուզիկոսք յարքիկ զինի Տեառն Դաւթի (որ յԱնանիայէ ձեռնադրեցաւ,) Տէր Պետրոս, Տէր Մուսէ, Տէր Մարիոս, Տէր Յովսէփ, Տէր Մարիոս, Տէր Ստեփաննոս, Տէր Յովանէս, Տէր Ստեփաննոս միւս, և Տէր Գակիկ՝ որ Գրիգորիս կոչեցաւ։ Արդ վասն վերոյիշեցեցոց Վաթուզիկոսացս Ազուանից թէպէտ յատեքէ ո՛չ ասինք հաւասար զվճիռ՝ թէ ի մերոց վերոյիշեցեցոց Վաթուզիկոսացն իցեն ձեռնադրեցեալք բաց ի վերնոյն Դաւթէ, որ յԱնանիայէ ձեռնադրեցաւ՝ որպէս ասացաք, սակայն է ճշմարիտ և հաւասար, զի հրամանաւ և եպիսկոպոսօք Նողին իցեն ընկալեալք զձեռնադրութիւն, որպէս ահա ի ՇԾԲ Թուօրն մերում, ի յաւուրս վերոյիշեալ Տեառն Բարսեղ Վաթուզիկոսին մերոյ, ի վախճանի վերոյիշեցեցոց երկրորդի Տեառն Ստեփաննոսի Վաթուզիկոսին Ազուանից, Բարսեղ Վաթուզիկոսն մեր զեպիսկոպոսս առարեաց ի յԱզուանն, և գնացեալ անդ ըստ հրամանի նորին զժողովս արարեալ՝ ձեռնադրեցին Վաթուզիկոս Ազուանից զեղբայր Տեառն Ստեփաննոսի։ Որպէս և յետոյ անարժան երեւեալ կոչմանն, լուծանի ի կարգէն և ընդ բանիք լինի ի նոյնոց Բարսեղ Վաթուզիկոսէն Հայոց, որպէս պատմէ Մատթէոս պատմիչն։ Ապա ի խառնակմանց ժամանակին մնան անկաթուղիկոս ազգն Ազուանից յամս և կամ աւելի և պակաս մինչև վախճանի Վաթուզիկոսն մեր Բարսեղ, և յաջորդէ զաթոռն նորին Տէր Գրիգոր Տղայ կոչեցեալն՝ եղբայր սրբոյն Ներսիսի Շնորհալոյն՝ ի ՇԿԵ Թուօրն մերում։ Պր և ի նեղութենէ ժամանակին և յանկարգ գնացից տաճկաց հարկեցեալ փոխեաց զՎաթուզիկոսարանս Հայոց ի Հոռովայն, Եւ ի ԻԳ յամի Վաթուզիկոսութեանն սարին (որ էր Թուսկանն մեր ՇՁԸ,) ապա պատանի մի էր յԱզուանս, որպէս անունն էր Գակիկ յազգէ Վաթուզիկոսացն, որպէս չափ հասանին, գրեն երկիրն Ազուանից զթուղթն մազթանաց ի Հոռովայն առ մեծ Վաթուզիկոսն Հայոց Տէր Գրիգոր, և ընդ թղթոյն առարեն զարեղայ մի, զի ձեռնադրեցէ զնա Եպիսկոպոս, և ընդ նմա զպրտ և սպիսկոպոսս եզեալ առարեացէ յԱզուանս, զի եկեալ ձեռնադրեցեն զԳակիկն Վաթուզիկոս Ազուանից, զի մի մնացէ երկիրն իւրեանց թնորց Վաթուզիկոսի։ Որոց աղաչանացն լուեալ մեծին Գրիգորի, ձեռնադրէ զառարեանն նոցա Եպիսկոպոս, և հրամայէ Վարձոյ Սահակ երեւելոս

արտին, ընդ որում կէտը զան յԱղուանս ի Գանձակի և անդ ժողովեալ և զայս եպիսկոպոսանս ձեռնադրեն զԳանկին Վաթուղիկոս ըստ հրամանի Տեառն Գրիգորի. որք և զԳանկին կոչեն Գրիգորիս ըստ անուան Գրիգորի թառանն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ ըստ պատմութեանն Վիրահաբ վարդապետին. Արգ՝ փնչև ցոյս վայր ցուցաւ հաւաստապետ, զի յորքան ժամանակս Վաթուղիկոսըն Լոյսոց նստէին յերկիրս Լոյսոց ի բնիկ և ի սեպհական յաթոռն Լուսաւորչին, Վաթուղիկոսըն Աղուանից փշա ընդ ձեռաւոր սոցին են լուսք, և հրամանաւ սոցին են ձեռնադրեցեալք. Իսկ ի փոխելն ի Լուսիկոսն և ի Սիս Վաթուղիկոսութիւն Լոյսոց, ոչ ե պարմանք, կի՞ն պատմութեալք ի նոցունց ինքնապաւնս նստան պնտահեակ Վաթուղիկոսըն Աղուանից, Գանդի և ի Լոյս ևս շատք և զիսաւորք փորձապետք ոչ պէքան հնազանդ էին ի Սիս նստող Վաթուղիկոսացն որպէս յայտնի էր ի Գանձակոց, որպէս և ներհակ նոցին յԱղթամար ևս զՎաթուղիկոս նստուցին. Զի ի շարժիչ հիւանն, ի հարկէ շարժին և շինուածքն՝ որք ի վերայ նորա Այո եղև ի ՇԿԵ թուոցն մերում, յորմէ փնչև ի ԳԼ թիւն մեր Վաթուղիկոսըն Լոյսոց ի Լուսիկոսն և ի Սիս նստան, յորում փրջոցի սուրբ Էջմիածին կոչր անշքացեալ և ամպիս. Ի Գրիգորէ (որ փոխեաց զաթոռն ի Սիս) փնչև ի Վիրահաս, են ասք ՅԶԾ, և Վաթուղիկոսըն մեր որք նստան ի Սիս՝ ՉԳ. Եւ Աղուանիցն՝ զինի Գանկիայ՝ Տէր Բժկէն, Տէր Ստեփաննոս, Տէր Յովնան, Տէր Ներսէս, Տէր Ստեփաննոս, Տէր Սուքիաս, Տէր Պետրոս, Տէր Վարդապետ, Տէր Մաթթէոս, Տէր Աթանաս, և Տէր Յովնանէս, որք յաւուրս ԻԹ Վաթուղիկոսացն մերոց նստան ի յԱղուանքս Ազոս ի յաւուրս սորա և ի ԳԼ թուոցն մերում ողորմութեամբն Աստուծոց վերանորոգեցաւ սուրբ Էջմիածին, և աշխարհախումբ հանդիսիս նստաւ Վաթուղիկոս ի Եջմիածին Վիրահաս ճգնազգեաց վարդապետն Վիրահայեցի. Աստի ևս փնչև ի ՅԷԼ թիւն մեր՝ յորում նստաւ ի սուրբ Էջմիածին Մօսէս Վաթուղիկոսն Յիւնեցի, թեպէտ նստան ի սուրբ Էջմիածին Վաթուղիկոսըն յորմէք, սակայն ոչ ինչ ունիմք հաւաստի ասկոց զեղեցն ընդ նոցին ժամանակըն վասն Վաթուղիկոսացն Աղուանից. Գանդի կարի մրկայիք, աղկաշատք և ձախորդաբերք էին ժամանակք նոցին յամենայն կողմանէ. Զի ի իշխանութիւն և տերութիւն ազգիս մերոց իսպառանհեացեալ էր, և պաշտօնական տերութիւնն ևս անկանօն և փոխոխական, զի ոչ գոյր հաստատուն և բնիկ թագաւորութիւնն, և իշխողքն ոչ էին թագաւորազունք, այլ աստի և անտի յարուցեալք և զօրացեալք ըզմիմանս հպածէին, և ուժեղն անուժին յաղթեալ՝ յինքն գրաւեր զիշխանութիւնն, որպէս պատմեն Վիրահաս և Թօմա, և այլք պատմիչք. Երջնպէս և Վաթուղիկոսըն մեր ևս թէ՛ ի տկարութենէ, թէ՛ ի պահանջ

մանէ հարկին, և թէ՛ յախտէ իմերէ յաղձեցեալք ընդ միմեանքը կանկին սինչ զհինգ և վեց և այլ աւելի և պակաս Վաթուղիկոսք ի միում ժամանակի նստէին, Վասն որոյ չէ՛ զարմանք՝ եթէ յայնպիսի ժամանակն ո՛չ լինիցի խուզումն և վերահասումն այսպիսեաց կանօնաց և կարգաց, Արք եթէ մերն այսպէս, ապա զԱղուանիցն զու մտածեա՛ թէ՛ որպէս իցեն լեալք, որք յայսքան միջոցի նստան, որք են՝ զկնի. Տեսուն Յովածփո՛ Տէր Մասթէս, Տէր Արիստակէս, Քէր Ներսէս, Տէր Շմուսն, Տէր Բօմա, Տէր Առաքել, Տէր Արիստակէս, Տէր Սարգիս, Տէր Գրիգոր՝ որ ուրանց զԲրիտանոս, Տէր Դաւիթ՝ որ խեղդեցաւ, Տէր Փղիպպոս, Տէր Յովհաննէս, Տէր Շմուսն, Տէր Արիստակէս, Տէր Մեղքիսէթ, Տէր Յիսէօն և Տէր Յովաննէս. Իսկ մեր Վաթուղիկոսն յայսմ միջոցիս ան՛ս ի վերք Ի նոցունց միայն Միքայէլ Վաթուղիկոսն մեր որ ի ՌՁ. թուոյն մերում նստաւ, եհան զլաւ ուղղամ մի ի Շահ-թահազէն վասն Վէնճէյու, Պարտալու, և Ախատևու, Լօսու, Չակամներու, այլ և Նախիթևանու, Գեղարքունցոյ, Ղարանու, Խոյայ, և Սալմասաու, զի Էջմիածնի լիցին գիննկք, որպէս գրեցաւ ի Բ զուխն. Չուղամ զտղես ցուցակուն և () նըշանաւ. Ապա ի ՌՂԸ թուոյն մերում՝ յորժամ ի Հոգւոյն սրբոյ յառաջադրի երանելի և հրաշագործն Մօսէս Աիւնեցին և նստի Վաթուղիկոս ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին, յորժամ և երկիրս մեր ևս կարգաւարեցեալ էր հաստատուն թագաւորութեամբ Պարսից, յորում թագաւոր իւր աշխարհչէն և խաղաղասէին Շահ-Ապաս երկրորդն կոչեցեալ, յորում ժամանակի որպէս թէ ի հիմանէ և նոր ի նորոյ հաստատեցաւ Աթոռս Հայոց սուրբ Էջմիածին, և սկսաւ օր ըստ օրէ գտանել զառաջին կարգն և առաւելապէս պայծառանալ, որպէս ցուցաւ յիւրումն տեղւոյ. Բայց որովհետև ի չորս ամս հազիւ աւեաց երանելիս ի Հայրապետութեանն, վասն որոյ ըզսուրբ Աթոռս և զազգս և զեկեղեցիս մեր հազիւ կարաց կարգաւորել, որք որպէս թէ բոլորովին և յամենայն հոգմանէ զրկեցեալք էին ի բարեկարգութենէ. Ապա ի վախճանիկն երանելոյս ի ՌՁԲ թուոյն մերում և ի յորդոցին զԱթոռս սուրբ հարազատի նորին վառաւորելոյն յԱսաուծոյ և ի մարդկանէ երջանկին Փղիպպոսի Հաղթակեցոյ, որոյ և ի իջուցանելն յամենայնի զթերութիւն և զպակասութիւն որոյ Աթոռոյս Էջմիածնի և ազգիս Հայոց, և յամենայնի բարեգարգելն, ձեռն էարկ ապա և զվարձեց կանօնն և զկարգադրութիւնն (որք լեալք են ի Հայս և յԱղուանս, որք ի յովժ ժամանակս որպէս թէ անհետացեալք և ի մոռացուն էին անկեալք), վերանորոգել և հաստատել յորդորմամբ սիրոյ և Աստուածահաճոյ խրատիք. Բանցի՛ յես վախճանման Տեսուն Մօսիսի, յորժամ ընարեցաւ երանելիս այս յԱսաուծոյ և յազգէս Հայոց ի Հայրապետութիւն,

զրէ զգիրս սիրոյ առ յԱղուանս, ընդ նմին և ծանուցանէ նոցա զմահ՝
 Տեաան Գօստի, և զընտրիլն իւր, և հրուիրէ զնոսա ի յաթոռս սուրբ
 ի վարկուած շնորհարարչութեան սրբապոյս Գեորգիոսին՝ զոր հանդերձեալ էր
 օրհնել, և ի անսովիւն իւրեանս Յայնմ միտքի պատահի և մահ՝ նոցին
 Վաթուղիկոսի Տեաան Յովհաննիսի: Վասն որոյ ի յոչ գալն նոցա և ոչ
 զբարտաբանի գրելն, վերադին գրէ զգիրս առ նոսա սիրախաան ոճով զմե-
 ղազդանս, և զմտիթարանս վասն մահուան Վաթուղիկոսին իւրեանց, ընդ
 նմին և զկանօնական խրատս տասն զխոյ վասն ընտրութեան Վաթուղի-
 կոսացոսին՝ թէ որպէս պարտի գոյ, յորում և վերջապէս գրէ՝ զի զայն-
 պիսի արժանաւոր որ գտեալ՝ առեալ վարդապետօք և իշխանօք եկեացն ի
 սուրբ Աթոռս, զի սատ առեալ զստուծն Վաթուղիկոսութեան, գնացէ
 փառք ի սիճակն իւր ըստ կանօնի և ըստ սովորութեան նախնեացն. զորս
 և յորդորէ խոյն կանօնի կալ և մեալ անխտոր, և զՎաթուղիկոսունս էջ-
 փածնի իբրև զբարպ և զհայր գիտել, և զՎաթուղիկոսունս իւրեանց իբրև
 թոռն և զորդի նորին: Զայս գիրս գրէ երանելին Փիլիպպոս առ յԱղուանս ի
 ՌՁԳ թուօն մերում: (Որոյ օրինակն ահա կայ ի սուրբ Աթոռս, և իսկն
 առ Յովհաննէս Վաթուղիկոսն:) Աւտի և Աղուանք ի նոյն ՌՁԳ թուին
 ըստ հրամանի Տեաան Փիլիպպոսի դնեն Վաթուղիկոս յաթոռն Գանձա-
 սար զՏէր Գրիգոր, և յայսմ ամի և ժողովուրդքն Խաչնու և բոլոր
 վիճակքն Աղուանից արգ զրեն Ըահ Սէֆուն, թէ ի բնէ մեր Էջմիածնի
 եմք վիճակք, և այժմ կամիմք լինել, Գանձասարու Վաթուղիկոսն ի վե-
 րոյ (մեր) մի՛ իշխեսցէ: Եւ Ըահն հրաման հանկ՝ զի Էջմիածնի լիցին հա-
 զանք, և նմա ասցցեն զնուիրակութիւնս: Իսկ ահա ի սուրբ Աթոռս
 այս առգամն, որ զացես ի յերեսն գրեալ ցուցակեան, և () հա-
 մարով՝ գրեցեալ ի թուին տաճկաց ՌԽԳ: Սոյնպէս և յետ ժՁ ամի
 բոլոր ժողովուրդքն Էրզրանու և Համախու երկրին արգ առնեն երկրորդ
 Ըահ-ապասին թէ մեր ի բնէ Էջմիածնի եմք եղեալք վիճակ, և զմեր նուի-
 րակութիւնն նմա եմք առեալ, նոյնպէս և այժմ կամիմք, և Գանձա-
 սարու Վաթուղիկոսն ի վերայ մեր մի՛ իշխեսցէ: Եւ Ըահն զոգաւմ զը-
 րեն զի այսպէս լիցի. ի տաճկաց թուին ՌԿ, ի ժամանակս Փիլիպպոս Վա-
 թուղիկոսին: Ի՛նչ զայս առգամն յերեսն գրեցեալ ցուցակեան, ()
 համար նշանան: Ապա և սոյն Գրիգորս ի ՌՃԲ թուոյն վահճանի, և հը-
 րամանաւն նոյնոյ Տեաան փիլիպպոսի նստի յաթոռն Աղուանից Տէր Գեա-
 րոս ի նոյն թուօն: Եւ ի ՌՃԲ թուօն մերում վահճանի Տէր Փիլիպպոս,
 և նստի յԱթոռս Հայոց Տէր Յակոբ Զուղայեցին, և յաւուրս սորա ի ՌՃ-

Ի՞նչ թուին՝ մինչ սա ի Ղազվին քաղաքն էր 1)
 ի Զուղայ, վախճանի Ցեր Պետրոս Վաթուղիկոսն Աղուանից, և նստի
 յԱղուանս Սիմեոն ինքնընծայ և անձնահաճ լրբութեամբ թարց հրամա-
 նի Ցեառն Յակոբայ, և մանաւանդ թողլով զՎթոռն Գանձասար, ժո-
 զովեալ զինչա և զարդինսն աթոռոյն ի գեղն իւր՝ և անդ նստի յենդով
 ի յարազգ իշխօղ զեղըն իւրոյ, Ղանս որոյ և Յակոբ Վաթուղիկոսն բա-
 նարէ զսա, և կոչեալ զԱրեղայ մի յԱղուանից Երեմիա անուն, որում
 ևս ի միում նուազի սայ զԵպիսկոպոսութիւն և ձեռնադրէ զնա Վաթու-
 զիկոս և աւագէ ի յԱղուանս ի Գանձասար յաթոռն նոցա: Զոր թէպէտ
 ընդունին բոլոր վիճակքն, սակայն ո՛չ լռէ բանադրեցեալն Սիմեոն վան
 որոյ ո՛չ սակաւ լինի կոիւ և խռովութիւն ի մէջ Երեմիայի և Սիմեոնի և
 աղմակ ի յերկիրն: Եւ Յակոբ Վաթուղիկոսն ևս ո՛չ սակաւ ջանայ և հա-
 մոզէ ի խաղաղութիւն, մինչ զերկուսն ևս բերէ ի սուրբ Աթոռս Եջմիա-
 ծին, և յետ բազմիցս խրատեցոյն առնու զձեռագիր ի Սիմեոնէն նզովիւք
 հանդերձ, զի լռեցի ի Վաթուղիկոսական գործոց, այս ինքն՝ յԵպիսկոպոս
 ձեռնադրելոյ, և ի Մեռօն օրհնելոյ՝ այլ և յազգականաց իւրոց մի՛ ևս
 լինիցի քր Վաթուղիկոս Գանձի այս թիւր և անկանօն սովորութիւնս յա-
 ռաջմէ և նարդեանս ևս զոյ յԱղուանս և ի Արս ևս, զի ազգականք Վա-
 թուղիկոսացն յառաջագրեն զինքեանս ի Վաթուղիկոսութիւն որպէս լոյ-
 հայրենի ժառանգութիւն համարելով իւրեանց, յորմէ ո՛չ սակաւ ծնա-
 նին կուիք ի յազգականսն, և երկնդութիւն և խռովութիւն ի ժողովուրդ-
 սն: Զայսպիսի դիր մի գրէ Սիմեոն և քիչ և կըքեցուցանէ ևս քանեաց
 իւրայնոց նպիսկապօսաց՝ և ասոյ Յակոբայ Վաթուղիկոսին ի ՌՃԻԶ թուօ-
 ջըն մերում (որ ահա նոյն գիրն կայ ի սուրբ Աթոռոցս), Եւ թէպէտ այս-
 պէս առնէ Վաթուղիկոսն Յակոբ, սակայն և այսու ո՛չ վերջանայ վէճ և
 կռիւն նոցա, մինչ մեռանի Յակոբ Վաթուղիկոսն, և յաջորդէ զտեղին
 Եղիազարն Հռոմկլայցեցի ի ՌՃԼ թուոցն մերում: Ապա հասանի բողբն
 Սիմեոնն և Երեմիային յականջն Եղիազար Վաթուղիկոսին, և սկսանին
 զսա զղուեցուցանել և բազմիցս ցաւեցուցանել: Ղանս որոյ և սա գրէ
 քանիցս և յանդիմանէ զՍիմեոնն և հրամայէ լռել. և յոչ լռելն նորա, բե-
 րէ զերկուսեանն ևս յԱթոռս Եջմիածին, և աւագի արոյ Իջման տեղւոյն
 բազմաժողով սիւնհողոսիւ և սուկայի երդմամբ հաշտեցուցանէ զերկուսն
 ընդ միմեանս, և կանօնադրէ զի ի միասին նստցին ի յաթոռն Գանձա-
 սար, զՄեռօն և զԵպիսկոպոս ի միասին ձեռնադրեցեն. և թարց մի-
 մեանց և արտաքոյ աթոռոյն ոչ ձեռնազրութիւն առնիցեն և ո՛չ Մեռօն

1) Ի ընտրիւ-ցաց էր թուել զայս միջոց, յոր կետադրեցար:

օրհնեցին, և զարդունս ամբողջն ի միասին առնալ ի պէտս Աթոսայն արկեցին ի գործ, և վասն անձնական ախտից և յազգականս իւրեանց. մի՛ վառնեցին: Եւ զայս պայտիս կանօնս ի վերայ եղեալ՝ առաքէ զնոսս յԱբուսնս: Գրէ և առ ժողովուրդն, զի եթէ պտոբիւկ կանօնիքս մեայցն, ընդունիցն զնոսս, և թէ մին ի նոցանէ շեղիցի, մի՛ ընդունիցին զնա: Սակայն ևս շեղի և յամուռի Սիմօնն, յորմէ գրեն քանիցս զգիրս քանդառանաց առ Եղիազարն: Վասն սրոյ և Եղիազարն գրէ՝ մի՛ ընդունիլ զՍիմօնն, այլ զերեմիայն միայն (Որք ահա նշնոց թղթոց օրինակքն Եղիազարու կան յԱթոսոյս): Նոյնպէս և բոլոր երկիրն Ադուանից ժողովս աբարեալ կարգաւորք և աշխարհականօք խոտն և ընկնուն զՍիմօնն ըստ գրեցեցն Եղիազարու՝ և ընդունին զերեմիայն: Որոց բազմակիք թուղթն առ Յովհաննէս Վաթուղիկոսն է, և օրինակն ահա զայ յԱթոսաղբս:

Մեռանի ի ՌճՆ թուոյն, և յաջորդէ գտեղին Նահապետն Ուրհայեցի ի նոյն թուոյն: Իսկ Սիմօնն և Երեմիայն մեան հակառակք միմեանց և ազմեալ երկրքն, մինչև ի ՌճԽԹ թուոյն Երեմիայն մեռանի, և ի ՌճԾ թուոյն Սիմօնն մեռանի յաւուրս Նահապետ Վաթուղիկոսին մերոյ: Ապա յես վախճանի երկուցն, հազիւ թէ ըսկտեալ էր զխաղաղութիւն գտանել երկիրն նոցա, Եսայի ոմն անդէն ինքնընծայ լինի և նստի Վաթուղիկոս յԱդուանս ի ՌճԾԱ թուոյն, թարց դիտութեան և հրամանի Նահապետ Վաթուղիկոսին մերոյ: Առ յորս գրէ զթուղթս մեղադրանաց Նահապետ Վաթուղիկոսն, և հարկէ զոչ ի սուրբ Աթոսս Եսայի Վաթուղիկոս կոչեցեցն: Եւ նորա թէ՛ ի յանցաւոր գոլցն, թէ՛ ի յաղքատութեանց և ի պարտուց և ի պակասութեանց իւրեան և Աթոսայն, և թէ՛ վասն ինքնազուլի նստելոյն յանընդունակ լինիլն՝ ևս ի բազմոց հարկեցեալ խոնարհի և զայ ի սուրբ Էջմիածին ի յոսս Նահապետին, և զինքն ենթադրէ իշխանութեան նորա: Եւ Նահապետն ևս սիրով ընկալեալ վերստին Վաթուղիկոս հաստատէ և առաքէ յԱդուանն, գրելով և զկոնգակս յանձնարարականս և պատուիրականո առ երկիրն, զի ամենքեան հնազանդութեամբ ընդունիցին զԵսային ի Վաթուղիկոս իւրեանց, և զամենայն արդիւնս Աթոսայն ի նա հասուցնն, օգնելով և պարտուցն, ի ՌճԾԲ թուոյն մերում, (որ ահա նոյն Վանդակի օրինակն կայ ի սուրբ Աթոսոյս): Բայց որպէս ո՛չ կարէ երկիր աղաաղտին զՎուր քաղցր ունկլ, նոյնպէս և երկիրն Ադուանից և Սևաղուիք նոցին զխաղաղութիւն և զմիութիւն պահել: Գանդէ ի մեռանելն Նահապետ Վաթուղիկոսին մերոյ ի ՌճԾԳ թուոյն, մինչ անկաթուղիկոս մնաց սուրբ Աթոսս ԺԶ ամանոց չափ, ի հինգերորդ ամի Վաթուղիկոսութեան Եսայեայ, ներսէս

1700

1705

անուն տնն սեւազուխ՝ յազգէ վերայիշեցեալ բանադրեցեալ Յիմծն կաթմուղիկոսին, ի յԱղուանս կաշառօք և խարէութեամբ օծանի կաթմուղիկոս՝ խոչ և տասան Սայեայ ի ՌՃԾԵ Թուոյն մերում։ Սա Եհաս յաւարս մեր, որ և զգուխս մեր թէ ո՛րքան ցաւեցուցման եղև պատճառ՝ ի անդուոյն ասասցո՛ւք. և սա խկեղև պատճառ այսքան երկարացուցման ճաւսիս Աղուանից, որպէս տեսանկրցես պարուհետև մինչև ի կաաարածն զորպիսութիւն սորին։ Յն՝ս դու արդ զքանեօք եղանակօք անհամութիւն և ագորինաւորութիւն ներսէսիս այսմիկ. նախ զի ի կենդանութեան Եսայեայ օծանի, երկրորդ թարց հաւանութեան երկրին և հրանանի Էջփածնի Կաթմուղիկոսացն ինքնազուխ. երրորդ զի ի ներքոյ նշովից և դաւապարտութեան գրով. քանզի նախնին սորա Յիմծն ձեռագիր էր աւուեալ Յակոբ Կաթմուղիկոսին (որպէս ի վերոյ յիշեցաւ), զի յազգէս խբմէ կաթմուղիկոս մի՛ նստիցի վասն ազգականութեանս։ Ապա ի գալ առաջիկայ ամին, յորում թիւն մեր եղև ՌՃԾԶ, ընտրեցաւ Կաթմուղիկոս Էպոց Մղէքսանցր Զուղայեցի, և եկեալ նստաւ յԱթոս Էջփածին. և ինացաւ զըրբութիւն ներսիս ագորինաւորին, և երկիրն Աղուանից ևս գանգատակամ բազմակնիք թղթովք ծանուցանեն սնա։ Վասն որոյ և սա հրամայէ հարկիւ՝ զի երկուքն ևս գայցեն ի յԱթոս ի յապեան։ Որք և եկին և մեծահանդէս ժողով արարեալ Աղէքսանցրի առաջի սրբոյ Էջման անդուցի՝ և ի քննութիւն մտեալ, գտանէ զՆերսէսն ամենայնիւ պարտաւոր և գաւապարակի։ Վասն որոյ և ի հանդիսին հանդերձ բազմօք եպիսկոպոսօք շարաշար բանադրէ զնա և յուծանէ ի կարգէն։ Որ և գրէ ի նոյն ՌՃԾԶ Թուոյն զԿոնդակնս կանոնականս. որով և հաստատելով զնախնական ի Առաւարչէ անտի զկանօնան (որ ի սրբոյն Գրիգորի փոխանորդացն ասնուին զձեռնադրութիւն Կաթմուղիկոսքն Աղուանից), և մեղադրելով զնոսա ի նոյնս վերահաստատէ, և զՍային նորոգ կաթմուղիկոս հաստատէ, և առաքէ առ նոսա գրելով թէ զերկրորդ Բակուր-Ներսէսն բանադրեցաք, և զՍային կարգեցաք, այսուհետև զմա հնազանդիլ պարտիք և ի ներսինն ի բաց կալ։ Գրէ և յատուկ զթուղթօ բանադրանաց (բաց ի յոյս կանգախէս զոր յիշեցաք) զոր ինքն կնքեալ, կնքեն և պիտաւոր եպիսկոպոսքն Աթոսոյս և երկրիս և առաքէ յԱղուանս. զոր և Աղուանից եպիսկոպոսքքն կնքեն։ Իսկ ի յոչ դադարին ներսիսին ի շարութեանէ, վերստին ի ՌՃԾԷ Թուոյն գրէ կոնդակ մի ևս սոյն Աղէքսանցր Կաթմուղիկոսն ի յԱղուանս, յորում վերստին բանադրէ զՆերսէսն նեան կոչելով, և զընս զանողսն նորա, և զձեռնադրեցեալսն ի նմանէ՝ Նեռնախօ, և մեղադրէ զառաւելորդս և զիշխանս երկրին՝ որք սիրեն զնա և զկողմն նորա պահեն։ Եւ վերահաստատէ զՍային մեծաւ պատուիրմամբ։ Յիշէ և զկանօնն նախ

Կն՝ որ ի սրբոյն Գրքորէ անտի Կաթուղիկոսքն Ազուանից ի յԵջմածնա-
 նիսա Կաթուղիկոսացն առնուին զկարգն ըստ օրինակի սրբոյն Գրիգորիսի
 Թաթնն Լուսուորչի: Այլ և ի սոյն թուորս սոյն Աղէքսանդր Կաթուղիկոս
 գրէ զհոնդակ մի ևս յտակապէս ի վերայ Համախու, Հիրվանու, և շրջա-
 կոցն թէ՛ թէպէտ զուր բնական սրբոյ Եջմածնի էք վիճակ և Տէրունի,
 տիրոյն առաջին Կաթուղիկոսքն մեր Գանձասարու Աթոռոյն են շնորհեալ
 զան աղքատութեան նորին: Ասան որոյ ի սէր եզբօր :մերոյ Եսայի Կա-
 թուղիկոսին, և վասն աղքատութեան և պարտուց Գանձասարու Աթոռոյն
 զՉեզ և ես շնորհեցի, զի զՉեք արդիւնն նախորակական Եսայի Կաթու-
 ղիկոսին ապցէք, իբր մեզ համարելով հասեալ: (Եւ այս վերջիչեցեալ
 չորհիցին թուրթա առ Յովհաննէս կաթուղիկոսն են, և օրինակքն ահա
 գոն ի սուրբ Աթոռոյն): Այլ և ի ժամանակս յարստիկ նշնայէս արզ
 առնն Հահ- սաթման- հրսէկնին բոլոր Հիրվանու և Համախու ժողո-
 Վորդքն թէ՛ մեր ի բնէ Եջմածնի եմք լիալք թէմ, և զնախորակութիւնս
 մեր նորին Կաթուղիկոսացն եմք առեալ, Գանձասարու կաթուղիկոսն ի
 վերայ մեր մի՛ իջեցեցէ: Եւ Հահն ևս Ռաղամ գրէ սաստիկ հրանանա
 զի պարէս լիցի, ի ՌՃԻԴ թուին տաճկաց. զոր գտցես յերեսն գրեցեալ
 ցուցական, և ՄԿԳ համար նշանան: Ապա ի ՌՃԿԴ թուորս մերում
 զախնանի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն և յարորդի զԱթոռս սուրբ Տէր
 Աստուածատուրն Համախանցի: Եւ ներսէն մնայ բանադրեցեալ և ան-
 զեզ: Իսկ և Եսային թէ ի խառնակմանց ժամանակին, և թէ՛ ի բարձ-
 րակրութենէ, ո՛չ գայ երկար միջոցաւ առ Աստուածատուր Կաթուղիկոսն
 մեր ի տեսութիւն (որպէս և սոգորութիւն էր. զի ի նոր նստիլ Կաթու-
 ղիկոսին Եջմածնի, Ազուանից կաթուղիկոսն գայր ի շնորհաւորել և ի
 տեսութիւն. և մանաւանդ սմա շատ հարկաւոր էր և պարտ գալ, մտածելով
 զերախտիան Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին, և մանաւանդ ներհակն իւր ներ-
 սէն կայր իսկ հակառակ ինքեան: Ասան որոյ և Աստուածատուր Կաթու-
 ղիկոսն մեր ևս բարկացեալ ի չգալն նորա, վերստին Տէրունի առնէ զՀա-
 մախի, զՀիրվան, զՀաքի, և զշրջակայսն սոցա և յինքն գրաւէ որպէս
 յրափն լեալ էր. և Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն Գանձասարու էր շնոր-
 հեալ որպէս ի վերջ յիշեցաւ: Չորս և Աստուածատուրս վերստին զաւ-
 թել և ինքն առաքէ առ նոսա նախորակ և առաջնորդ հանդերձ սրբով
 Մեռոնաւ: Որպէս ի մերումս ժամանակի ի ՌՄԺԴ թուորս ի Համախեց-
 ւոց քանեաց հնազուանից արածց յուսք, որք այնու ժամանական լեալ՝
 տեսեալ իսկ կին զնախորակն և զառաջնորդն Համախու ի սրբոյ Եջմած-
 նոց զնազեալ հանդերձ մեռոնիւ: Եւ Տէր Զաքարիայ Աւագ քահանայն
 Համախու ինքնին իւրով բերանովն պատմեաց մեզ թէ՛ ևս զերկու աստի-

Զանն իմ ի Էջմիածնի Նուիրակէն առի՝ որ Առաջնորդ էր մեզ)։ Ապա ի ՌՃԿԸ թուովն մերում՝ Եսայի Կաթուղիկոսն խոնարհեալ և մանաւանդ հարկեցեալ իսկ յաղքատութենէ՝ գայ ի սուրբ աթոռս ի յոսս Աստուածատուր Կաթուղիկոսին, և խոստովանելով զյանցանս՝ պատճառ զաղէտս աղքատութեան և զի ներքոյ բազմաց պարտուց անկանիչն. զթացեալ ի նա Աստուածատուր Կաթուղիկոսին, զկոնդակ մի շնորհէ նմա ի վերայ Համախու և շրջակայիցն, զի ընկացին զԵսայի Կաթուղիկոսն, և զնուիրակեան արդիւնսն ի նա յանձնեսցեն՝ որպէս Նուիրակի ի սրբո Էջմիածնէ գնացելոյ։ Սակայն և այսու ո՛չ լինի ընկալեցեալ ի նոցունց Եսային, զի պատասխանեն երկիրն թէ՛ մէք Էջմիածնի եմք վիճակք, Գանձասարու ո՛չ ունիմք զգարտս։ Աւստի Եսային վերստին հարկեցեալ գայ ի սուրբ Էջմիածին առ Աստուածատուրն ինչորեւ զօգնութիւն, ի ՌՃԸ թուովն մերում։ Ապա և Աստուածատուր Կաթուղիկոսն կրկին գրէ զկոնդակ ի վերայ Համախու, Հաքու, Ղաքալու, և այլոց շրջակայիցն, Ժանուցանելով նոցա զկանօնս ի սրբոյն Գրիգորէ անտի, թէ՛ Աղուանից Կաթուղիկոսքն որպէս թոռն և որդի հնազանդ են լեալ Լուսաւորչի փոխանորդացն, և նոքա ևս զնոսա որպէս զորդի ի խնամս են պահեալ՝ և օգնական են լեալ յամենայնի. իսկ երբեմն եթէ ո՞մանք ապտամբք են գտանեցեալք ի դոցանէ զմէնը, մէք ևս զխնամս մեր եմք բարձեալ ի դոցանէ։ Որպէս և առ Ժամանակս մեր մինչև ցայժմ Եսայի Կաթուղիկոսն հեռացեալ էր ի յորդիութենէ, մէք ևս զհայրական խնամս մեր բառնալով՝ զձեզ Տէրունի արարաք. այժմ որովհետև վերադարձաւ առ մեզ ի հնազանդութիւն, վասն որոյ և մէք վերանորոգեցաք զվաղեմի հայրական սէրս մեր, և զձեզ վերստին շնորհեցաք եղբօր մերոյ Եսայի Կաթուղիկոսիդ. թէպէտ մեր էէք բնական՝ և մեր էք, սակայն մէք մերով կամաւ և յօժարութեամբ դմա շնորհեցաք ի ռէր դորին և վասն աղքատութեան Գանձասարու աթոռոցն։ Այսուհետև պարտիք հնազանդիլ և ընդունիլ զԵսայի Կաթուղիկոսոց ձերօրում ներհակքն՝ մեզ են ներհակք, և այլ այսպիսիք։ ԶԿոնդակ մի ևս գրէ ի վերայ Կենջալու եկամուտ ժողովրդոց և վաճառականացն (որք պատճառելով թէ՛ ի սուրբ Էջմիածնի թէ՛մէն եմք, զարդիւնս ինչ ո՛չ ապին Եսայի Կաթուղիկոսին.) թէ՛ որովհետև ի վիճակս Գանձասարու էք գտանեցեալք ի ներկայումս, զկտակ, զհոգեբաժին, և զայլս այսպիսիս հաստ աուք Եսայի Կաթուղիկոսիդ. զի ի դա հասեալն որպէս թէ մեզ է հասեալ։ ԶԿոնդակ մի ևս ժողովարարութեան ի վերայ Նախիջևանու, Գողթնեաց, Ղափանու, և Թիլֆիզու ապ Եսայի Կաթուղիկոսին, զի ըզկամաւոր ողորմութիւնս տալով օգնեսցեն պարտուց նորին։ Եւ այս վերոյ գրեցեալ չորեքկին կոնդակաց զմիոյ օրինակն միայն առաք, իսկ երկցն ոչ։

որք պիտի առ Յոզֆաննէս Կաթուղիկոսն են: Ազգայն թուով մերում վախճանի Աստուածատուր Կաթուղիկոսն մեր, և Եսայի Կաթուղիկոսն Աղուանից պայտէս ի հնազանդութեան կացեալ, և սա վախճանի ի գոլ ափն ի ՌՃԼԵ թուովն: Իսկ բանագրեցեալն Ներսէս, մինչև ցոյս էրք Ճարք ի ներքոյ կապեց և աստաղիտ աստ և անդ: Իսկ ի յայտոսիկ ժամանակս կարի գրորդեցաւ երկիրս Արև երևան. զի զօրքն Լեկզեաց եկին առին զՇամսախի և զԵրզնկայ երկիրն, և զԴանձասարու Աթոռն կողոպտեցին: Ի Ղանդախարու ազգն Աղուանից զերկիրն Խորասանու և զԹագաւարանիսա քաղաքն Պարսից առին և տերեցին: Ուշուրքն 1) զԴիլանու երկիրն առին: Օսանցիքն զերկիրս Աբարասեան, զՆախիջևան, զԴաւրիտ, մինչև ի Լամասան, զԲիլթիկ, զՆենձե, և զայլ կողմանան զայնոսիկ առին: Եւ այլ լիք պայտեալ յարուցանալիք կայ զօրովեցեալ կողմանքս պայտեկի: Եւ ի ՌՃԼԵ թուովն մինչ մեռաւ Եսայի Կաթուղիկոսն Աղուանից և երկիրն ևս անկաթուղիկոս Ճարք, Ներսէսն այն բանագրեցեալ սկսանի գոլ յառաջ և վարել զԿաթուղիկոսութիւն երկիրն ոչ ինչ խղճահարեցեալ ի բանագրեցեալ գոյցն, և անհաստատ և վայրենաբարոյ երկիրն Աղուանից ևս ընդունին ոչ ինչ աննշով զգոյթ: Իսկ ի այն ՌՃԼԵ թուովն նստի և յԱթոռս Եջմիածին Տէր Կարապետն Զեյթունցի, որոյ գոյով ծեր և կարճակեաց, և ժամանակն ևս անձեռնառու, ոչինչ արարեալ զգոյթ ըզՆերսէսն, վախճանի ի ՌՃԼԼ թուովն մերում: Զհնի Կարապետին յաջորդէ զԵրզնկն Տէր Աբրահամ Մշեցին ի ՌՃԼԹ թուովն մերում: Ի ժամանակս սպին Ներսէսն այն գոյ ի սուրբ Աթոռս կեղծաւորեալ և չքմեղս համարելով զհնքն՝ ոչինչ յայտնէ զյանցեցոյն իւրոց և ոչ ինչորէ զարձակուի: Եւ Աբրահամն այս ևս գոյով աղանամբա, հեղահոգի և խղճաբարոյ՝ (Թէ և գիտաց ևս զորպիսութիւնն նորին) որպէս թէ յանգետ գնելով զհնքն՝ սիրով ընդունի զնա և յեսա զարձուցանէ: Վախճանի և Աբրահամ Կաթուղիկոսն մեր ի ՌՃԼԳ թուովն մերում, և յաջորդէ զԵրզնկն Տէր Աբրահամ Կրեապցին ի նոյն թուովն: Առ սովաւ ևս գոյ նոյն Ներսէսն ի սուրբ Աթոռս նշնով կերպիւ որպէս յառաջն. և այս Աբրահամն թէպէտ էր խելացի և ահարկու և յամենայնի հանձարեղ, սակայն գտանեցաւ յաւարտ նստոր-շահին (որոյ զպատմութիւն յայլ ուրիշ գրեցաք), ընդ օրով միշտ դատուեցեալ գոյով, և թէ չգիտաց ևս զորպիսութիւնն Ներսէսին (զի ի Յունաստանէ նոր էր եկեալ և անտեղեակ կողմանցս մերոց), և թէ գիտաց ևս, զանց արար. ի՛նչ և իցէ: Եւ սա սիրով ընկալեալ զՆերսէսն և վերադարձոյ յերկիրն իւր, Վախճանի և այս Աբրահամ Կաթուղիկոսն ի

1) Գուցէ ՈւՆԼՈՍԸ կամ ԹՈՍԸ:

ՅճԶԵ Թուօն, և յարդէ զսեպն Յեր Ղազար Ճահեղին ի ՅճԶԵ Թուօն Որ եր պր Ճուօնաբան, խեղօցի և զբեժինդիր յանցաւարաց Սւ յերկրորդ ասի Հայրապետութեան ի ՅճԶԸ Թուօն ևս եկն նոյն ներսեան նոյնով կեղծաւորեալ կերպիս ի սուրբ Աթոս, կարծեալ թէ և ըզաս խարէ և զերծանի Սակայն Ղազարս այս Հարապետութեանն իբրով և մանաւանդ միջնորդութեամբ Էամակեցի Յակոբ վարդապետին (որ յեսայ եղև Վաթուղիկոս) արացեալ զ'ներսեան' եւ խոստովանել իջնին զյանցանս իւր, որ և ակամայ կամօք յայանեաց գրանագրեցեալ գրք իւր և զյայնքան ժամանակ անփոյթ առնելով պաշտելն զհարցն, և ապա ինգրիչ զարձակուի, Էասն որոյ և Ղազար Վաթուղիկոսն ևս յես սիրով մեղադրեցին և յուսադրեցին, արձակէ զնա ի կոտորն, և առնաւ ի նեանէ զձեռագիր նորովիւր և Հաստատուն ուխտիւք, զի մի' ևս ապագաբեցի յԱթոսաց Էջմիածնի, և երկրին իւրոյ պատուիրեցէ և ինքն ևս կտակ աւանդեցէ, զի զինի իւր Թարգ Հրամանի Էջմիածնի Վաթուղիկոսացն և մանաւանդ վասն ազգականութեան իւրոյ զոր Վաթուղիկոս մի' գիցցին յԱղուանս: Սւ պառ ոճով զհնազակ մի ևս զի երկրին Աղուանից, քիչէ քիչէ, և կիբեցացանէ գիտաւոր կորստարտաց սրբոյ Աթոսոյ, կիբեցացանէ և նոյնոյ ներսեան և ընդ նմա Յղեոց կորստարտաց, և ապաք ընդ ներսեան ի Աղուանս, գրելով և Հարկելով, զի և յերկրոն եղեալ նոյնա կորստարտեքն և իշխանքն ևս կիբեցցին, և Հաստատուն պահեցցին զայն ուխտ և կանօնս (Այժմ' ներսեան տուեալ ձեռագիրն ասչա որոյ ի սուրբ Աթոսոյ) Իսկ զ'անօրակն զոր տարաւ ի յերկիրն, ոչ գիտացար թէ ունի'ն' եթէ անպառ արարին: Ապա յորն յայնմանէ որդէս թէ եղև գրե նաւոր կաթուղիկոս ներսեան այս և մնաց ի Հնազանդութեան սրբոյ Աթոսոյ, և աւեհաց ևս ի ժամանակս Ղազարոս, Մինասոյ, Աղեքանազրի և Յակոբայ Էամակեցոցն (որ ի վերն յիշեցաւ) մինչև ի ՅՄԹԲ Թիւս մեր, յորում վախճանի Հազիւ թէ Արդ յայսմ' Թուօնս և մինչ կենդանի եր յԱթոսոյն Էամակեցի Յակոբ Վաթուղիկոսն, յորժամ Հասանի մահուան Հրամանութիւն ներսեանս պատկի, յերթորդոց սարին մանկաբոյն արեղայ մի Իգայիչ անուն (զոր ի աղայութեան էր կարսկարոս արարեալ ներսեան պառ մտօք) օծանի կաթուղիկոս Աղուանից ի Կէնձէ (յնկով և յուսալով ի Էահ՝ վերսի կոչեցեալ խանն անղղոյն և յոմանս անձնահաճ և կամակոր մեղք կոչեցեալս, որք ընդ իւրեան տարագրեցեալք կին յերկն իւրեանց ի Կէնձէ), Թարց գիտութեան Յակոբայ Վաթուղիկոսին, և ապանց Համակամութեան և գիտութեան երկրին Աղուանից: Արդ զի'նչ կարծես դու զսմանէ և զխղճմանաց ոտրին' այս իկն զԻգայիչէս, զի նախապէս ազգականն իւր Սիմօն Վաթուղիկոսն (որ ի վերն յիշեցաւ) աւ-

եւոյ ձեռագիր նշանակուի և ներսեան զնոյն երկրորդեալ վասն ազգագրականոց շին-
 նիլ կաթուղիկոս, և թարց հրամանի մերոց Վաթուղիկոսաց ոչ առնել: Եւ այս
 Իւրացիք զայսց ամենեցուն անփոյթ արարեալ առնել զայս անկարգութիւն:
 Արդ յորժամ ձեռնադրի այս Իւրացիս Վաթուղիկոս, և ներսեան մեռանի
 ի նոյն յառուրս. որնն ապա զթուղթս աղերսանաց առ Յակոբ Վաթու-
 զիկոս՝ ինքն Իւրացիք և իւր համախոհ մեղիքքն, զի ընկալցի զԻւրացիքն,
 և զյանձնարարական և զպատուիրանական կանոնս գրեացէ յերկիրն Արուս-
 նից ի յընդունել զնա: Իսկ և Յակոբ Վաթուղիկոսն մինչ և ինքն իսկ եր-
 միշտորդ լեալ ներսեայ արձակեանն և ձեռագիր Կարգի առ Ղազար Վա-
 թուղիկոսն (արդէս ի վերն յիշեցաք)՝ որէ առ նոսա զթուղթս մերագ-
 րականս և յանդիմանեալսն, յիշեցուցանելով նոցա զներսեայ ուխտն և
 զձեռագիրն, և զազգրական Վաթուղիկոս չառնելն, և զայս ըստ խնայանա-
 չառ ժառց իւրոց, և ցուցանել զՎաթուղիկոս անուանեալն և զընդունողն
 յանցաւորս և պարտաւորս: (Արդ գրեալ կանոնսն օրինակն ահա զայ թ
 սուրբ Աթուարս:) Եւ ինքն Յակոբ Վաթուղիկոսն յեա գրելոյն առ նոսա
 զգրիս զայս: Ի նոյն ՅԹԺԹ թուովն զախնանի: Զմիկ որոց յաղորդէ մերս
 նաւաստութիւն ի նոյն թուովն, Սոյնպէս և առ մեզ գրեցին անյապաղ
 նոյն Իւրացի կոչեցեալն և իւր ընտրողքն ի Վենձէյու: Իրր զի ընդունի-
 ցեմք զնա, և գրեցեմք ևս ի վերայ բոլոր վիճակին ի յընդունել: Եւ մեք
 ևս գրեցաք ըստ գրեցելոյ Յակոբոց Վաթուղիկոսին զմեղադրանս յիշեցու-
 ցանելով նոցա զմարտնաւանդ կանօնն և յանցաւորութիւնն նոցա, և
 հարկեցաք՝ զի զԻւրացիսն առաքեսցեն առ մեզ, զի եթէ բոլոր վիճակն
 կամք զնա ըստ նախնեացն կարգի, Վաթուղիկոս արարեալ առաքեսցուք
 զնա: Բայց գրեցին նոցա ևս քանիցս առ մեզ ըստ նոյնոց մտայն՝ ժամա-
 գրութեամբ խաբելով զմեզ թէ՛ յայս ինչ ժամանակ առաքելոց եմք, և
 ինքն ևս թէ՛ զայոց եմ՝ զու գրեա ի վիճակս մեր ի յընդունել: Օյնպէս և
 Շահմիրսի կոչեցեալ խանն Վենձէյու գրէր մեզ վասն Իւրացիսն նոյնպէս
 և մեր գրեցաք նոցա ըստ նոյնոց մտաց մերոց ի գալ և ապա առնուլ ըզ-
 ինդրելն: ասկայն ոչ նա եկն, և ո՛չ մեր առաք: Ապա ի օրն ՅԹԺԹ
 թուար, մինչ այսպէս թողնոց երթևեկութիւնք լինէր ի մեզ մեր և Վենձէյ-
 ւոցն, ի Գանձասարու կուսէն, Մէկէք օմանք և այլք մարդիկք աշխար-
 հակամբ և վարդապետք մինչև Ծ հողիք, հանդերձ բազմակնիք թողնով և
 գրեամբք բազմք առ մեզ և Էփեսէն-ալի կոչեցեալ խանն մեր որ
 նախէր յԵրևան, նա և գրով և մարդով Փանահ խան կոչեցելոյն երկրին
 Խամսայու, առեալ զոմն վարդապետ Յովհաննէս անուամբ եկին ի սուրբ
 Աթուարս առ մեզ, իրր զի զնոյն Յովհաննէս վարդապետն ձեռնադրեցեմք
 կաթուղիկոս Արուսնից, ասելով թէ՛ Իւրացիք ինքնապուխ և թարց մե-

րոյ գիտութեան եղև Վաթուղիկոս, և ի յաթոռն Գանձասար ևս ո՛չ
 գայ, վասն որոյ մէք զնա ո՛չ կամիմք: Որք և երկրաւ վարդապետօք և ժո-
 ղովորօք բազմակնիք թուղթ ևս ունէին զրեցեալ Հաստատուն ուխտիւ
 թէ՛ ով որ զԻսրայէլն ընդունի, նշովեալ եղիցի: Մէք զՅովհաննէսն կա-
 միմք և ընդունիմք: Որք թէ ո՛րքան ցաւեցուցին զմեզ տաճկօք և Հայտժք
 յաւարտ քանիցս, ո՛չ ևս երկարեմք. միայն թէ՛ իսկզբանէ մինչև ի վերջն
 մեր պատասխանին այս եղև նոցա թէ՛ ահա Իսրայէլն օծեալ Վաթուղիկոս
 նախ քան զդա նստի ի Վէնձև, մի՛ առնէք զայդ անկարգութիւն, և մի՛
 արկանէք զայդ երկձողութիւն ի յերկիրդ ձեր, և զայս այսպիսիս: Ահա՛ ի
 Վէնձէյու ևս այսպէս գրեն մեզ՝ թէ մէք զԻսրայէլն կամիմք և ո՛չ գող դը-
 ցուցաք ևս զրեանս նոցա, և թէ ահա գրեն մեզ ևս թէ՛ զԻսրայէլն ա-
 սարեկոյ եմք առ քեզ: Ուրեմն Համբերեցէ՛ք և դուք յաւարտ քանիտ
 մէք ևս զրեսցուք ի Վէնձև, զի գայցէ Իսրայէլն, և Հաշտեցուցաք զձեզ,
 և զնա Վաթուղիկոս Հաստատել տացուք ձեզ, զի միապետութեամբ Հո-
 վուեսցէ զձեզ. և զայս այսպիսիս յորգորահանս Համոզիչ բանս թեպէս
 ասացաք նոցա, բայց ո՛չինչ եղև օգուտ, և ո՛չ բնաւ լուան. այլ ասացին
 թէ՛ եթէ դու ո՛չ ձեռնադրիցես զՅովհաննէս վարդապետս մեր Վաթուղի-
 կոս մեզ, մէք տարեալ ի Գանձասար ձեռնադրեմք զսա մերովք. եպիսկո-
 պոսօք: Որոց թեպէս և մէք ասացաք բազմիցս թէ՛ մի՛ առնիցէք զայդ, զի
 յետոյ մեծ խռովութեան պատճառ լինիք. և թէ աստ ո՛չ մնաք, գոնէ
 քնացեալ անդ Համբերեցէ՛ք մինչև Իսրայէլն եկեսցէ առ մեզ, մէք
 զբանն ի խաղաղութիւն վերջացուցաք: Նոյնպէս և Յովհաննիսն ըն-
 րեցելոյն նոցա պատուիրեցաք հարկիւ թէ՛ մի՛ գուցէ ձեռնադրիցիտ, որ
 յետոյ զմեծ զղջումն կրելոց ես: Սակայն ո՛չ եղև նոցա լսելի պատուէրն
 մեր, այլ ի գնայն ի մէջ ի Գանձասար, ձեռնադրեն և զՅովհաննէսն Վա-
 թուղիկոս ի սոյն թուղթ: Ապա այնուհետև անկաւ մեծ կռիւ և երկրի-
 սեկտումն ի յերկիրն Աղուանից: Զի ի Վէնձէյու Հայքն և իւրեանց
 Շահվերտի կոչեցեալ խանն ի մի կողմն, և Խամայու և Գանձասարու
 Հայքն և Փանահի աղայ Իպրահիմ-խախի կոչեցեալ խանն իւրեանց ի մի
 կողմն, անս դու այսուհետև և զմեր ցաւն թէ՛ զինչ և զորքանս կրեմք
 ի յերկաքանչիւր կողմանցն. զի յերկուց կողմանցն ևս անդադար մարդ
 առաքեն և զիրս գրեն մեզ, խանքն և Հայքն ի Վէնձէյու գրեն թէ՛ զմեր
 կաթուղիկոսն ընկալ, և վասն սորա գրեալ ի վիճակս Աղուանից, զի ըն-
 դունիցին զսա, և մի՛ զՅովհաննէսն: Զի եթէ զմերս խոտեցեր, և զՅովհան-
 նէսն ընկալար, գիտեալ, զի բազմաց արեանց հեղման պատճառ լինիտ
 Սոյնպէս և ի Խամայու և ի Գանձասարու գրեն, թէ զՅովհաննէս կա-
 թուղիկոս մեր ընկալ և վասն սորա գրեալ. նոյնպէս և առ Հիւսէին. այի

կողմնակալ Կաթն մեր գրեն թէ՛ հարկեցես քու՛մ Խ-Լ-Գ-Ն-Դ-Ե-Ր-Ի, զի զմերն ըն-
կալցի, Իսկ միջառահանն անդեաց ժողովուրդքն նոցին, այս իւրն Էամա-
խու, Հիբաւու, Գարբանդու և այլոց անդեաց ժողովուրդքն գրէին մեզ աղա-
լանօք թէ, զորն կամի՝ հաստատեա՛, միայն թէ՛ զմիտպետութեան հնարս
զիս, զի զիտասցուք թէ՛ որում հնազանդիլ և հետեիլ պարտ է: (Որոց
իւրաքանչիւրոց գրեցեալ գրեանքն քոն ի սուրբ Աթոռս:) Արդ զգլխացա-
ւութիւնսն զորս կրեցաք մեր յիւրաքանչիւրոց կողմանցն՝ ոչ կարեմք ի
զիր արկանել: Եւ մեր այսպէս պատասխանեցաք միշտ իւրաքանչիւր կող-
մանցն՝ առմիայն գրելով թէ՛ այս ոչ է ներ գործ, դուք մի՛ ձեռնամխիք ի
յայտ, և Լայոն գրելով՝ թէ՛ երկուք ընտրեցեալքն ևս ապօրինաւորք են
և անընդունակք: Եթէ կամիք զհաղադութիւնն ներ, զերկուսն ևս առա-
քեցէք առ մեզ, զի և մեր զորն կամի Աստուած՝ զնա հաստատեալ՝ ի
մեզ դարձուցուք: Տեւեաց այս կենամաշխոյժութիւնս յամն երիս: Ապա
ք Խ-Ե-Գ-Դ թուոն, Կամայու Իպրահիմ-խալիլ խանն և բոլոր ժողովուրդ-
քն բազմակիք թղթով և գրեամբ՝ և քանեօք եպիսկոպոսօք և իշխա-
նօք վերասն զՅովհաննէս կաթուղիկոս կողմեցեալն իւրեանց առաքեցին
առ մեզ, գրելով՝ թէ՛ կամիս զՅովհաննէսը հաստատեա՛, կամիս զԻսրայէլն,
և քոյլ որ զոր և կամիցիս, մեզ ընդունելի է միայն թէ՛ խնդրեմք մեր ի
քեզ, զի ով որ է իցէ ի յաթոռս մեր Գանձասար նստիցի և զսա հաս-
տատուն պահեցէ: զի յայլ տեղիս նստող Կաթուղիկոսն ո՛չ է մեզ ըն-
դունելի: Եւ մինչ այս այսպէս եղև, և մեր ասացաք սոցա թէ՛ որովհետև
մարան ներ վասն աթոռոյն է և ո՛չ կաթուղիկոսի, ի բաց կացէք դուք
Ի Յովհաննէսէր, մեր զԿաթուղիկոս մի յաթոռդ ներ հաստատեցուք: Որք
է յանձն առին՝ թէ՛ երկիրն և թէ՛ Յովհաննէսն: Ապա և մեր հրաժարե-
ցուցաք զՅովհաննէսն ի կողմանէն, և պահեցաք առ մեզ: Եւ գրեցաք ի
ՊԵՏԷ առ Էազիբրտի խանն և առ Լայոն, թէ՛ ահա մեր զՅովհաննէսն
հրաժարեցուցաք և առ մեզ ունիմք, դուք զԻսրայէլն եթէ կամիք՝ զի
հաստատեցի, առաքեցէք առ մեզ: և մեր ըստ օրինի և ըստ նախնական
աւանդութեան Կաթուղիկոս հաստատեալ առաքեցուք կոնդակաւ ի
Գանձասար: Եթէ կամի՝ զՅովհաննէսն ևս ընդ ինքեան տանիցէ ի ծառա-
յութիւն իւրեան, և թէ՛ ոչ՝ առ մեզ պահեմք զՅովհաննէսն: Քանզի երկի-
րքն զԿաթուղիկոսն ի յաթոռն նստիլ կամին: Չսոյն ո՞ճ գրեցաք և ի
Քիլիկիզ Լեբակիլ Արքային, զի սաստեցէ Էազիբրտի խանին՝ ի յառաքել
զԻսրայէլն: և հարկեցաք ևս Քիլիկիզու առաջնորդ Չաբարիա վարդապե-
տին ի զնալ ի Վէնձէ, և ի ծանուցանել զմիտս մեր խանին, Լայոց և Իս-

4) Խալիլա, ըստ մահնո. յաջորդ (Մահմէտի), 2, ինքնակալ:

րայէին, և ի բերել զնա: Ար և ըստ գրեցելոյ մերոյ փառեալ Ջաքարիոյ վարդապետին Հանդերձ մարդով և զրով Հերակլ արքային ի Վէնձե, և շատ ջանացեալ, և յետ բազմաց բանակուութեանց և խօսից, ոչ եկն Իսրայէին յաթոռս, այլ մանաւանդ զլրութիւնն ի ծայր Հասուցեալ՝ գրեցոյց Վէնձեցւոցն և խանին իւրոյ առ մեզ, թէ՛ Վաթուղիկոս մի դու ես՝ Վաթուղիկոս մի սա, ընդէ՛ր պարտի սա ի յոսս քոյ գալ, և թէ՛ զՅովհաննէսըն մեր բանիւ եմք արարեալ, կորս՝ զդա, միթէ՞ կաթուղիկոս էր դա, զոր հրաժարեցուցանել զրես մեզ - այլ մի՛ ևս երկարացուցաներ և գրի մեզ: Ահա գրեցաք քեզ: Եւ զայս այսպիսիս ամբարտաւանական զբոցս գրեալ էին մեզ թէ խանն և թէ Իսրայէեանքն: Յայս յերիս ան Ներլոյն մերոյ անզգամութեան նոցին, զայսպիսի պառուզս կթնցաք ի նոցանն: Եւ Ջաքարիոյ վարդապետն դատարկ դարձաւ առ մեզ պատմելով զլրութիւն և զխառարտութիւն Իսրայէին: Ապա և մեր ի պահանջմանէ հարկին, և ըստ իրականցն Աստուծոյ, ի սուրբ և յԱստուածակերպ յԱթոռոջս բազմաժողով Հանդիսիւ, և բազմօք Արքեպիսկոպոսք զԻսրայէին լուծար ի կարգէն, և խտտեցաք ըստ արժանւոյն: Եւ հրաբիրեցաք զՅովհաննէսն ի Պատարագ մատուցանել, և յելանինն ի յարանգատանէն եպիսկոպոսական զգետաբէք՝ բերեալ առաջի Աւագ խորանին ի ծունկս չորեցուցաք բացաւ զխով, առեալ զնափորս ի վերայ մեր՝ ընթերցաք ի Մատթէոսեան Աւետարանէն ի ԻԱ գլխոյն, ի ԻԸ համարին (զառակն Գրիտոսոսի որ ասէ թէ՛ Բայց զիարդ թուի ձեզ. առն միտք էին երկու որդիք. մատուցեալ առ յառաջինն, ասէ. երթ այսօր գործեա յայգւղ.) մինչև ցոյն անդին թէ՛ (յոր վերայ անկցի, հասեցէ զնա): Ապա արկեալ զնշանն սուրբ ի պարանոցն, կախեալ զՎանդեան ի գառուջն յաջ կուսի, և ետուք զգաւազանն ի ձեռն, և ասացաք զԳահգանեշն, տալով վերասին զԻշխանութիւն և զպատիւ Վաթուղիկոսական ի լուր ամենեցուն: Եւ ապա մատուց զՊատարագն սուրբ հայրապետական պատուով: Յիշեցուցաք և զանունն ի պատարագոջն զմի անուան մերոյ, որքան առ մեզ եկաց: Արովհետեւ նախապէս օժեցեալ էր, վասն որոյ խորեցեալ ի կրկնելոյ, այսպէս արարաք: Զի յորմէ առաք և զձեռագիր հաստատուն կերով իւրով, և վրկայութեամբ բազմաց, զի մի՛ ևս ապստամբիցի ի յԵջմիածնանիստ Վաթուղիկոսացն, յորում գրեցուցաք և զայս կանօնական բանս. որ ահա զոյ առ մեզ ի սուրբ Աթոռոջո: Զոր երկուս գրեցուցեալ, զմին ետուք Ջաքարիոյ վարդապետին (զոր ընդ նմա յղեցաք), զի և իւրեանց վիճակաց եպիսկոպոսացն և երեկի արանց կնքեցուցեն և առ մեզ առաքեսցեն: Ապա և գրեցաք զկոնդակ ի վերայ բոլոր երկրին Աղսւանից վիճակին Գանձասարու, յորում և ծանուցանելով զնախնական կանօնսն ի որոջն

Քաղաքէն նստեցան, և ի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերմէ մինչև յառաջ հասնանալ բազմոք պատմադրօք և վկայութեամբ, զի Վաթուղիկոսն Աղուանից ընդ ձեռամբ և հրամանաւ Լուսաւորչի փոխանորդ Վաթուղիկոսոյն են յետք. Գրեցաք զի և ինքեանց դիտացեալ՝ այսու կանօնաւ Քաղցն այսուհետեւ, և պատուեր. ևս, զի և զՅովհաննէան գիտացն իւրեանց Վաթուղիկոս այսուհետեւ, և զԾարայէն ամենեկն խոտեցնն, և մի ընդամայնն. Զի լուսնք զնա ի Վաթուղիկոսական կոչմանէն և ի պատուոյն ինչոցնով ի յեպիստոսական կարգն մայն՝ զոր ոչ առաք. (որ ահա սոցնոյ հմարակն օրինակն զոյ ի սուրբ Աթոռոջս). Ընդ սմին գրեցաք և զայս քուղիս ոսնն յանձնարարական և պատուիրական ի յերկիրն Աղուանից. Եւ այսպէս մեծաւ փառօք և հանգիսաւորութեամբ և լրատեանց ի կայսիւք, առաքեցաք յաթոսն իւր ի Գանձաօար, զնկով ընդ նմա և զվերջ գրեցեալ Ձարարիս վարդապետն, զի ի յաթոսն հասուցեալ նստուպէ, և զպատուեր և զկանօնադրութիւնն մեր և զուխտադրութիւն. որն Յովհաննէա կաթուղիկոսին իւրեանց ծանուցէ բերանով ժողովրդեանն երկիրն. և զմիւս ձեռագիրն՝ զոր սարան ընդ ինքեանս՝ կրքեցուցեալ բերցէ առ մեզ. Եղև այս զործս ի ՅԾԹԴ թուօք մերում, և ի Գեկտեմբերի քսան և հինգն.

ԳԼ. ԺԱ.

Ղ-ն Արիւմարս կաթուղիկոսանն, և նորն օրդեսանն:

Ձայտմանէ նստեցաք ի վերդ ի Թ զլուխն, թէ երբ սկսաւ և յինչ պատճառէ, և զզհարդութենէ նորին. անդ տեսցես Իսկ աստանօրօք ևս վրակրկնելով զնոյնն, այլ զմնացելոցն շուրջ զայնու նիւթոյն ի լոյս բերելով՝ ի մերս ժամանակ հասուցից:

Երգ մինչ խափանեցաւ Լայրապետութիւն Լայոց ի սրբոյ Աթոռոյս Երթանէ ի հինգ հարիւր վաթսուն և վեց թուականութեանս մերում ի յաւուրս Գրիգոր Վաթուղիկոսին, և փոխեցաւ ի Լուսաւորչին (որպէս ի վերն ասացաք ի Թ զիտօն ամենայնիւք պարագայօքն). ապա և ան նսվաւ հաստատեցաւ Վաթուղիկոսութիւնն Արիւմարս. կղզին ձեռամբ և հեղինակութեամբ Գալիթ անուն վարդապետի ասեմի. Անկան այսուհետեւ ընդ միմեանս երկոքին Վաթուղիկոսունքն, Լուսաւորչուն և Արիւմարուն. նա զնորին ընդունողն, զհետեւողն և զձեռնարկեցեալսն բանիւ առնէր և խոտեր, նա զնորինն, մինչ զմիմեանս ևս բանիւ արարին քանիցս անգամ. Յն՝ դու յայսմ միջոցի զորպէսն

Առաջնորդաց վարդապետաց, քահանայացի և խղճուլոց հասարակ ժողովրդաց մեռաց թէ որպիսաբար կեան լիցան և անկարգքն որպես թէ քացարձակ գտեալ զճանապարհ անկրկիւղ և անկասկած, զինչ և կազմեաւնին Ամթխածքն և երկիւղածքն հեղձամղձուկ լեալք՝ յազուց հոսնելով մաշին և ի քուրթեան նստին, Եւ շատք ևս ի գլխաւորաց և կրեկի վարդապետաց ոչ զմինն ի նոցանէ ընդունեին և հեռուէին, որպես Գոշ Մխիթարն, Ամանկանն, Տաթևացոց զպրատունն, և այլք շատք, Յաւուրսէ յայնոսիկ որովհետև և ազգն մեր քոս մեծի մասնն փոխեցան ի Հոսթիանէ և ի Վիւրկի, և ի յիշմանութիւնս Յունաց, շատքն ի նոցանէ սարգիսին զգաւանութիւնս և զկրօնս Հայաստաննայցս, Եկեղեցւոցս հեռուելով Բողկեզունիկ տղանոցն Յունաց, նոյնպէս և շատք ի Վաթուղիկոսացն անոց նոսաւորաց յԱթմարմարութիւն մոլորեցան, Չանազան և պեղախ հերձուածք և թիւրութիւնք ծնանեին յազգի մերում ի գաւանութիւնս և յարացած զութիւնս եկեղեցւոց ի պակս, ի ձեանադրութիւնս եկեղեցականաց, և այլ այսպիսիք անկարգութիւնք յաղովք, որպէս պատմէ Վրական պատմագիրն, Ասան որոց և Կոստանդին Վաթուղիկոսն գրէ, զթուղթս կրօնս նախանս քանեօք պիտք և առաքե յամենայն երկիրս Հայաց ի ՈՂԹ թուականիս մերում:

1441

Արգ Վաթուղիկոսքն Սոսո պսպէս ակարացեալ և կործարելու յազգս և յերկիրս Հայոց, իսկ Աթմարմարու կաթուղիկոսքն ամենեին օտար, խոտեցեալ և անընդունակք յազգէս մերմէ, Եւ այսպէս մնացեալ երբեմն լաւ, երբեմն միջակ և երբեմն ի վատ անցր, մինչև ի յուրմն հարիւր իննսուն թիւն մեր, յորում վերանսրդի Հայրապետութիւն Հայոց ի սուրբ Էջմիածին ի յնիկ Հայրապետացանն, և նորի Հայրապետ Հայոց Տէր Վրական ճգնաւորն ի յուրմն հարիւր իննսուն թուովն մերում, որպէս ասացաք յայլուք երկարապէս, Եւ ճանն նաքա, այս ինքն ի Սիս և յԱթմարմար նստող կոչեցեալ կաթուղիկոսքն ի յապատարութեան իւրեանց և բանազրեցեալք յիրերաց, Ապա ի նստիլ Տնանն Վիրակոսի ի սուրբ Էջմիածին՝ բառնայ զամենայն անեծօն և արձակէ զնոսա ի բանադրանացն, և առհասարակ օրհնութեան արժանացանէ զերկուս կողմունն ևս քստ Թօմայի պատմագիրն, Իսկ ի Վրական Վաթուղիկոսէն մերմէ մինչև ի Միջպէլ Վաթուղիկոսն մեր գրէ ինչ հարկաւոր գրելիս գտաք զհաւաստիս վասն Աթմարմարու կաթուղիկոսացն՝ թէ որպէս և յինչ կացութեան են լեալք, Բայց ի խառնակմանց երկրիս և ի տարազրութենէ Վաթուղիկոսացն մերոց՝ համարձակութիւն զբանեալ նոցա երբեմն երբեմն, ոսն ածելին ի վիճակս սրբոց Աթմարմար որպէս ասացաւ ի Բ և Թ դուխան, Բանդի Գրիգոր Վաթուղիկոսն նոցին ի ՈՂԹ թը-

և միայն իրական չիլի. ք յՈւսմանցոց Բարոյարեւ գրան. Կանոն
 Լուսնոց Արժանու Իրաճու. Մշու. և Բարեխու. և այդ արձանկարն. թե՛
 պարիկ ք ընկեր ևն զձեռն ք. այդ ակարարից զամենայն ևն և նա մը
 կամ ք ընկաց. հիմն 1) Այսպիսի արարեալ. քարան քեր ք Յանկոց 227
 Թախի Յեռոյ մը Կամուզիկացն զհասցեայք՝ որչ աննին Բարաւորին
 և զԻրիցս Կամուզիկան Ախճամարու յետ ընկերին. և զԻրանն Լուս
 ղն անուան ք ձեռացն. Ար արեւ՝ զոյ ք սուրբ Ամուս զոյ քոչիս յերեւոյ
 ղնիցայ յարտաճան և (ԱԻԲ) Տարարած Կարսի և զԻր ժամանակաց ք
 227 Բարեւ մըսմ. մին Թաւիկ Սիւնյաց. Կամուզիկան մը
 և Լուսի. Թախի Կամուզիկան Լուսնայից քարմ. միջոց միջ անու
 ղիկ պատկարած ևս զոյ. ք մը Գարեւից և Ուսմանցոց Բարոյարե
 յան Մարտիրոս Կամուզիկան Ախճամարու ժամանակ գտեալ ք ձեւ
 սին քարն Կամուզի արդոյ Տարարանի սո Օսմանցոց Կամուզի
 Կամուզի. Բարոյարե թե՛ Կամու. Երկրիս Արժան. Իրաճի. Բարեւ. Կարճ
 արարու. և մինչ ք Լուսնի, ընդ արեւմտեանք. ըստ նա. պարսկան ք յերե
 վան Գարեւ. Կարճ Կամուզի զարարիկ. զամենայն ևն և զարեւմտ. սոյս
 ժողովոյ ամոյ յերեւոյ Գարեւ. Տարարանից ք մը. յիցն. միջոց
 զարճեան ք յերեւոյմարտի. ք. Կամուզի մը. Զար. ք յերեւոյ Կամուզի
 Կամուզի. սոյս յետ զԻրանն. զի նա արեւոյց արեւ զԿամուզի. Զար
 կան քն. Երկրի Կամուզիկան և սո. զքն. արդոյ. սո. նոյն Կամուզի
 Կամուզի Տարարանի ք ընկ. անոյ Երեւանն զոյ. զԿամուզի զհարեւոյ
 նաճանցն և Կամուզի Կամուզի ևս ք զԿամուզի յիցն Կամուզի
 Թաւիկ զԿամուզի Տարարանն. Կերան. գրե թե՛ այն զԿամուզի զարճեան
 ք ընկ Երեւանն ևս յիցն՝ մը ևս Երեւանն զարճեան և մի ևս ձեւ
 Կամուզի Կամուզի և Կամուզի և Կամուզի և Կամուզի և Կամուզի
 ևս արեւ ք սուրբ Ամուս զոյ. սո. զքն. ք յարեւոյ թիւն ք ՅԻԲ. զոյս
 զքն ք յերեւոյ զհիցեալ ըստարանն. և (ԱԻԱ) Տարար Կամուզի
 Կամուզի սոյս սոյս յիցն սոյս Մարտիրոս Կամուզիկան Ախճամարու. ան
 կան ք Կամուզի Կամուզի և ք մեծանն Կամուզի. սոյս թե՛ ևս զարարան
 զքն ևս Կամուզի. Կամուզի ևս Տարարան. սոյս ք զԿամուզի ևս զար
 ան. և զսո. զար. սոյս ք զմը սոյս զարարան և մերանցն. ք զարարան
 ձայն. միջոցս Երկրի Կամուզիկան. միջոցս Կամուզի և Կամուզի
 Կամուզի սոյս զԿամուզի սոյս. Աստուծոց Զոյս զարարանն միջոց
 յիցն Երեւանն Կամուզի (ՌՊԸ քոյս 2) սոյս Մարտիրոս Կամուզիկան
 և ք յերեւոյս զքն անու. թե՛ ևս Մարտիրոս Կամուզիկան Ախճամարու

1) Արարանի սոյս: — 2) Կամուզի, որ արեւ. էր 6 կուսի:

յառաջ քան զայս վանք Վանայ, Բաղէշու, Մշու, և այլոց չորսուկոց յազգաւ, որոց զնուիրակութիւնն Էջմիածին առնոր, Փարման հանի յարքայէն թէ՛ Էջմիածին ի յիշատակութիւնս Պարսից և և այս երկրաց զարսդիւնսն ժողովեալ ասնի յերկիրն Պարսից, հրաման լինի զի Աթթամար կերկիցէ, որովհետեւ ի յիշատակութիւնս Օսմանցաց է: Ապա յետոյ Վանայ առաջնորդ Պոզու վարդապետն ընդ յիս դաւ յարցոց և վիսյս երեք ի դան ասարսնի թէ՛ այդ վիճակքը երբէ՛ յիշուցին են և ո՛չ Աթթամարու Եւ յետ խտտակցութեանց, ապա ի Պոզու վարդապետն՝ եւ Փարսիքս հաս թուղիկոս աւր ԹՊԵԼ ըսչ. և զայս գիրս ետու: Յր այսուհետեւ կեն եւ ձեռնամախի կամիցիմ՝ այսց վիճակացս, Բուրխ 1) լինիմ՝ և յանցաւորս Եւ զայս գիրս գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական, և (ՄԼԲ) համար Եշուանս: Որ գրի ի թիւն ստանկաց ի ԹԷԲ, Երբն այս պրպէս լինի, ասպն ի միւս ամին, Մուստաֆայ փաշայի որդի Ապաուլլայ չկեայի ոմն փոշեցեալ՝ որ լինի իշխող Աղթամարու կողմն, զաւ յարուցեալ ընդ Պոզու վարդապետին և ընդ իշխանն Վանայ, ասէ թէ՛ Աղթամարու կաթուղիկոսին յատուաւ: Կս գրչորան գրամ խարանցի և Փարման բերել ետու, զի եւս արեւելից այսց վիճակացս, և ի սարուղն ապցէ Վանայ բերթին ԳՅ՝ ըստակ, և ԺԹ ստակ և ս հնչ ապցէ ի սարուղն Ա յԺԺ որովհետեւ գուք ի ձեր կողմն արկեալ գուք արեւելիք: ուրեմն Մասի չիկիտի Առաջնորդ Պոզու վարդապետն ապցէ զնոյն ԳՅ՝ ստակն Վանայ բերթին, ԺԹ ըստակ ինչ ամ յամե. և չ ըսչ. և ս զոր խարանցի վասն Փարմանի Փարսիքս կաթուղիկոսին, ապա թէ ձեղ լինին այդ վիճակքը: Եւ Պոզու վարդապետն և իշխանքն և ս յանն առեալ զայս ասացեալ գրամքս՝ ի սայ, և ի նոյն Ապաուլլայէն եւս զգիր մի առնուն թէ՛ պսուհետե թէ եր, և թէ Աթթամարու կաթուղիկոսն գուտ արտացուք, և կամ ձեռնամախի կամիցիմ յայս վիճակս, թաղպիս և խարերայ եղկցուք: Որ է գրեցեալ ի ԹԷԲ թուին ստանկաց, զոր գտցին յերեսն գրեցեալ ցուցական, և (ՄԼԳ) համարին: Բայց Փարման թագաւորին թեպէս յանուն սրբոց Աթթաթս և գրեցեալ, զոր ի վերո գրեցուք թէ՛ վիճակքն պետքիկ սրբոց Էջմիածնի են, Աթթամարու կաթուղիկոսն և այլք չունին հրաման ձեռնամախի յայնտակայն այս երկու հաւախս զորս յիշեցուք, յանուն Վարազայ սրբոց Եւ շանի վանիցն գրեն, իբր թէ՛ վիճակքն պետքիկ այն վանքին են և Աթթամարու կաթուղիկոսն ո՛չ հնչ ունի մասն ի նոցանէ, իբր թէ՛ Պոզու վարդապետն որ ի նոյն ժամանակն Վարազայ վանիցն Առաջնորդ է լեալ, նա սայ զայն վերցիլեալ գրամքն և զոսս Փարսիքսու կաթուղիկոսին հր-

1) Թեպիս, ենն, խարերայ եւն:

նէն թիւովն եղբաննիս Վան որոյ ի մէջ Են կրտսէրսն Նախկինն որ
 եղբաննի անունն որոյ և ոչ . . . Եղբանննիս Վաթուղիկոսն որ . . . Պարս
 վարդապետն և Նախ-Բիւիսայի, այս ինչն Նոթն Եկեղեցւոյ, որ է Վանայ
 Վարդայ որոյ Նշանն զանքն . . . Բանդի որպէս առցապ ի վրն, զի որով-
 չեակ մեծ պատերազմն և թշնամութիւնն որոյ ի մէջ Պարսից և Օս-
 մանցոց, և սուրբ Աթոսս կը ընդ իշխանութեանս Պարսից, և Վանայ
 կողմնքն ընդ իշխանութեանս Օսմանցոց. (որպէս և են այժմ). զան
 պարսիկն որպէս առնել եւ Յակոբ Վաթուղիկոսն, զի Տարսի թաւաթ
 ընդը նոցն՝ որք զինն զն. առեալ ինքեանց՝ որպէս թէ արծարեկն, առն
 է. անդ ի յաբանել Օսմանցոց, թէ ի յերկրն. Օսմանցոց գործունն մտադն
 եւս առնն ի յերկրն. Պարսից, որպէս և մինչև այժմ՝ անին որքն սովորուն
 թիւն Օսմանցոց կողմնն սևազաւեքն. որք ի կողմննիսն ի Եղբանննիս
 Վաթուղիկոսն և ի Նախարկաց. սոցնն զանն անկողմնութեանց իւրեանց
 զոս յառաջ բերնն որպէս թէ յանառիկ անոց իմ. սարսիւննայք . . .

Պարսկայ զինն որպէս ի ՌՃՂԲ թուրքն մերում ի մտննակաւ Ատրաշ-
 քս. Վաթուղիկոսն մերոյ Ճահիցոց, Ախթամարու թուրք վեճակն զարեւո
 ջեալ ի Վաթուղիկոսն իւրեանց զանն անյարմար կարգութեանն
 և մտնանդ զի զամբուն իւրեանց իւրաւ անը բացցց և ի ներքոյ յառմից
 պարտուց էարի և զկեղեցական միտքաննն ցրուեաց; և զինուոր աշ-
 խարհական բնակեցցց ի վանքն. զանն որոյ ընկեցին զնա յաթառոյն, և
 զնիկողայոս զարդապետս ոմն ընտրեալ արարին իւրեանց կաթուղիկոս. Ա-
 դա Նիկողայոսս այս խորհրդակցեալ ընդ սեանց սևազիւնաց իւրոց ան-
 կատարից և ընդ ուսնն Ազգեսանցք արեղայի՝ իբր թէ նեղ է անդի մեր
 ըստ քոջն, առաքե զնոյն. Ազգեսանցքն ի Կոստանդնուպոլիս, որ զնայեալ
 անդ, ի ձեռս սեանց ծածուկ զիր մի հանէ ի գրանէ թագաւորին, (որ ասի
 Ղլմախի ֆերանն) իբր թէ՛ նահանքս այսորիկ, այս ինչն Վան, Բաղէ, Մուշ
 և չքակալք սոցնն Ախթամարու են պիճակք. Եւ զայս հրամանս առեալ որոյ ի
 Վան, որոյ և Նիկողայոսն ի Վան և ցուցանն զհրամանագիրն զայն անը-
 ւոց մեղքեանն, յորմէ և զքննու զնիւրոյ, և որպէս թէ տիրելով վերցի-
 շեալ նահանգացն՝ զիշեալ Ազգեսանցք արեղայն նախարկ կարգէ նոցա
 և զԹահմանէն վարդապետն (որ յայնմ միջոցի նախարկ կը ի սրբոյ Ա-
 թոսոս կողմննն պնտոցիկ) կաբեալ զգողովեալ արդիւնն առնուն ի ձե-
 րացն և զինքն ի բաց վարնն. և զայս այսպիսին. Եւ յորժամ զայս ան-
 նայն լռէ Ղազար Վաթուղիկոսն մեր, և սա գրէ ի Պոլիս, և զնորոգ ֆեր-
 ման բերել սայ ի նոյն թագաւորէն սաստիկ և հաստատուն զձեռով թէ՛
 վիճակքդ պարսիկ եղբաննի. են, ոչ որ ունի իշխանութիւն ձեռնամխել
 ի գրաս. (Եւ ֆարմանս այս՝ մինչ ի վերոյ Վանայ Օճախու կոչեցերցն

Կր գրեալ, առ նառն քո մեջն յայտար, և Պատրիարկ Յակոբ Վարդապետի
 պին զայ վասն այսորիկ թէ զՓերսեան հանեալ յղեցի ի ՌՃԳ և թուօրն
 անուամ Եւ այսա զվերջոյշեալ վննակնս Ղազար Վաթուղիկոսն վերաօրն
 յինքն վերադարձուցանէ, և զարդիւնս նուիրակին մերոյ՝ որք առեալ էր
 Նիկողայան, մշտիւ յնոս անեսու, և զՆիկողայան ևս բանադրէ։ Եւ յնա
 սոցց անցից ապա Նիկողայան այն ետես՝ թէ ի յունեցոցն ևս զբիւցու,
 և մանաւանդ կորազլուի և Լաթուրիոյ լինալ ի վննակնն իբրև և նուա
 ննցեալ իսկի բազմակոյս պարտուց և յաղքաանութեանց, զանս որք ան
 մարտեալ բոլոր վննակեք վննականք և աշխարհականք՝ զբազմակեք
 թուղթն հազարանգաման և աղերանանց որն առ Ղազար Վաթուղիկոսն
 մեր լնդ թղթոյն և զՆիկողայան առաքին յաթուռ խնդրեալ մնառ
 աղաչանք ի Ղազար Վաթուղիկոսն, զի զՆիկողայան արնակնեց ի կա
 սից և կաթուղիկոս հաստանեցէ իրքեանց և աղքատութեանց և պար
 տուց անմուշն իբրեանց ևս անմութիւնս արանցէ՝ խոտուալով ևս այ
 նուհանե կաթուղիկոսք և վննակեք ի հազարանգաման որոյ Գրիգոր
 նի և արին Վաթուղիկոսայն մնայցնել (Եւ նոյն թուղթն զոյ ի սուրբ Ա
 թուոցո) Ղազար սոց և Ղազար Վաթուղիկոսն մեր սիրով ընկալու ըզ
 Նիկողայան, և ի յանմեք արնակէ զառ ի բանադրանաց, որին թէ յա
 թուոքս վերաօրն հաստանե զնա Վաթուղիկոսն Աթիւամարու բոլոր վննա
 կին Եւ ապա հաւանութեամբ և բառ խնդրոյ բոլոր վննակին և Նիկողա
 յոս կաթուղիկոսին խի ի ներկայութեան բազմաց եպիսկոպոսաց զհանու
 նական կանգակ իմն որն բանեք զինք, այս ինքն զՆիկողայան ընկալցին
 իւրեանց Վաթուղիկոս այսա հետե, և մինչև ի մահն զայլ որ մի յիջնն
 որպէս առնէին յառաջ Եւ յնա մահու նորին զայլ որ ինքնապրով Թ
 նտուացն, այլ զարժանաւորն բազմակեք թղթով բոլոր վննակին ի սուրբ
 Աթուռս առաքեսցն. զի աստ օծցի Եւ զայս այսպիսիս գրէ, և կնքէ ինքն
 Ղազար Վաթուղիկոսն, կնքէ և ինքն Նիկողայոս կաթուղիկոսն, և այլք
 եպիսկոպոսք՝ որք գտանին Եւ վերջապէս վննեն ի նոյն թղթոյն թէ այ
 սուհանե սվ որ հետոցի յայց կանծուցո՝ նորմեալ լիցի յամենասուրբ
 Ծրարորութենէն, յամենայն սրբոց նորին և ի մեզ ։ (Որոյ ասա օրինակն
 զոյ ի սուրբ Աթուոցո) Զայս զիր առեալ Նիկողայոս Վաթուղիկոսն, մե
 ծաւ փառաւորութեամբ և խիպիւք զնոց ի վննակն իւր Եւ յնա ամաց
 ինչ՝ մնաւնի Նիկողայոս Վաթուղիկոսն Աթիւամարու, և նստի ի տեղին
 Գրիգոր վարգապետ ամն, նոյնպէս իրքնագուխ և թարց հրամանի որոյ ա
 թուոցս Վաթուղիկոսացն Մինասայ և Աղէքսանդրի (որք զկնի Ղազարու
 նստան յաթուոցո) Զի որպէս Աթիւամարցիք զայլբան Ծղովիքն և
 ախաիքն իւրեանց անփոյթ արարին, նոյնպէս և մերս Վաթուղիկոսուքն

արշարեցեալք ի խառնակեանց ժամանակն և յանձնահասութենէ՝ զանց արարին: Ապա ի ՌՄԹ Թուօն մերում մեռանի և Գրիգոր կաթուղիկոս Արթուրաբա, նոյնպէս և նաք ի սեղին Քօմայ վարդապետ ոմ կաթուղիկոս: յորում ժամանակի կր Կաթուղիկոս յԱթոսոյս Եղբաննի Շամս ինչի կրեցեալ Յակոբը գիտեալանն: Ի այն ժամանակի վերջիցեալ Քօմայ կաթուղիկոս Արթուրաբա թէ ի խղն հարեցեալ, և թէ ի բազմապէս պարտաց և ի պահաութեանցն բնադատեցեալ, կեալ որք ի սուրբ Աթոսս ի յաս Յակոբ կաթուղիկոսին մորք ի հաղանդութիւն և ի վերանորոգան առաջից հարապետացն կանանց, և յայնմապէս յանն առնու և խառնակի գրչն խրեանց ընց նղոյիք Ղազարու Կաթուղիկոսին: Եւ յուրք Կիրակի, ի ներկայութեան բարբ փարանից արքայ Աթոսոյս և բարձրագոյն ժողովրդեան ի վամ արքայ Պատարարին ի մեղ արքայ Եփեղեմըն անկեալ ի ծանկո բացաւ գրեալ՝ և ըստ անուսին արքայ յոյ՛՛ն՝ ասեալ ինչոյն զարձակուեի: Զոր և ընդունի սիրով Յակոբ կաթուղիկոս մեր, և ընթեանու զանապատն Անտակին, և այց զարձակուեի ի մեղ հանդիսն, և որպէս թէ վերասին հաստատ զնա կաթուղիկոս Արթուրաբա վե՛՛նակին: Գրէ և Կանդակ ի վերայ փե՛՛նակին, զի զՔօմայն ընդհայն այնուհետե կաթուղիկոս ինքեանց, վերջիցեալ հաստատ ի այն Կանդակոյս և զԿանանս Ղազարու և ներկայոյս Կաթուղիկոսացն ուխտապարտութեանցն և նղովափակ կանանցն, զորմէ ի վերք յիջեցաք: Եւ հարկադրէ ևս, զի ի նոյն կանանի և յուխտի մեալ այնուհետե, վերահաստատեալ զնոյն ուխտն հանդերն նղովիք, մի՛ ևս որցն ինքնազուխտ զկաթուղիկոս ինքեանց, և զնոյն առանց հրանակի Կաթուղիկոսացն Եղբաննի մի՛ ընդունիցին: Եւ զայս արայիս պատուէրս և կանանս: Զայս կանդակս գրէ Յակոբ կաթուղիկոսին հառանութեանք Քօմայ կաթուղիկոսին, ներկայութեանք և վերայութեանք Լճոյ և Կասպու անապատից հարանցն Կարապետ և Յակոբ վարդապետացն, և արչոց բազմոց կախկապոսաց, և այց Քօմայ կաթուղիկոսին, զոր և պատուով և խիղցիք առաքն ի յԱթոսն իւր յԱրթուրաբա ի վերջիցեալ Թուօն: Եւ նոյն Կանդակի գրեալն ահա որք ի սուրբ Աթոսոյս: Եւ այս Քօմայ Կաթուղիկոս արքան նաեալ և յաթոսն իւր թէ ի յուրքս Յակոբայ կաթուղիկոսին և թէ ի մեր ժամանակս, զսուրբ Մեռանն ի արքայ Աթոսոյս և ի մեղ առեալ բաշխէ վե՛՛նակին իւրոյ, Թեպէս ինքն զնեթն ինչոյն՝ զի ինքն օրհնեցի, սակայն մեղ զօրհնեալ սուրբ Մեռանն ապար: Որ և է պատիս փնչե ցարար:

ԳԼ. ԺԲ.

Վստն Սոսյ և Կալիկոսոս Գանն Կաթողիկոսութեան, և նորն որդեսութեանն

Քաղաքանէ և Եւսեպաս իրապես ի վերոյ ի գրուած Թ և ի ԺԵ, թէ
 երբ սկզբու, և յի՛նչ պատճառէ. Ապա յեսոց մինչ վերանորոգեալ սուրբ
 Յիմուս Եջիածին ի ՊՂ թառոն մերում, և նստաւ. Կրակոսն. Կաթու-
 ղիկոս ի սմաւ պնուհեաւ զոչինչ ունիմք առ զնոցանէ. Հաստատաւ՝ թէ
 այք սրգիս և յի՛նչ կացութեան մային. Իրայն թէ ի Աճ թառոն մ-
 րում՝ յորում երջանիկ և սրբազան Կաթուղիկոսն մեր Տեր Փիլիպոս
 գնաց ի սուրբ Երուսաղէմ յախա և ի յակնածունն Ազգիս Հայոց՝ որք ի
 Յունաստան, յայնմ ժամանակի պատահի ներսի կաթուղիկոսին Սոսյ ի
 յԵրուսաղէմ գտանել, որք ի տեսանելն զմարտի. վարս և զաւարելաշա-
 սիղ գարգապնութիւնս Յեսուն Փիլիպոսով Կաթուղիկոսին՝ Հարկեցեալ
 ի ճշմարտութենէ՝ Հնազանգեալ խոստանաց և հետեւ ամենայնի պատուի-
 րանաց նորա Վասն որք և երջանիկն Փիլիպոսս վկայութեամբ Երուսա-
 ղէմի պատրիարք Աստուածատուր վարդապետին և այլոց բարեաց. Եպիս-
 օպոսոսաց ընդ ներսիս կաթուղիկոսին զքանի զխաւար կանօնս Հաստատե
 (զորս տեսցես իրօքն ի յԱւարել պատմագիրն). որոց բազմաց՝ դիտաւորու-
 թիւնն է թէ՛ իւրաքանչիւր վիճակի Կաթուղիկոս, և Եպիսկոպոս, զիւր
 վիճակի եղեսպն և զարժանաւորն ձեռնադրեսցէ Հաստատութեամբ վիճա-
 կին՝ յորք վերայ ձեռնադրէ. Եւ յայր վիճակս մի՛ ձեռնամխեսցի. Եւ
 զայլս պայտիս կանօնս Հաստատին և կրքն երկզին կաթուղիկոսքն և
 ներկայ գտանեցեալ եպիսկոպոսքն. իճևերով թէ՛ Հետողն յայսց կանօ-
 նաց լուծցի ի կարգին, առօղն և աչօղն. Յն՝ որւ պովմ զՍոսեոսոց Կա-
 նօնապահութիւնն, որոց կաթուղիկոսունքն. գեպիսկոպոսունս ձեռնադրին
 որոց չև է ժամանակ սարկաւարութեան. որոց ո՛չ զո՛ւտին գիտին և ո՛չ
 զորդեան, և մանաւանդ բազմոցս մին զմինն ընդհնու և զտեղին յազորդէ, և
 երկուքն ևս գեպիսկոպոսունս ձեռնադրին. Որպէս ի մերում ժամանակս Ղու-
 կանն ընկեցեալ ի Հաճին գեօղն նստեր, և Միքայէն ի Սիւ. Ղուկան զշատ
 ձեռնադրէր քան զՄիքայէն՝ միոյ հոխայ գահէն 1): և այլովք պայտիսեօքս
 Երնատիս արեղայի միոյ զեշն առեալ ձեռնադրեաց զկնքն եպիսկոպոս. ի
 միւս օրն ձեռնադրեցեալն զեշն իւր առեալ փախեալս. նմանապէս և ե-
 պիսկոպոսունքն յաճեալ ի վիճակս որոյ և իցէ՛ շրջեալ ի սանէ ի սանն
 ի ծակէ ի ծակ, ձեռնադրին զքահանայս և զայլս աստիճանաւորս շփեղով

1) Գահէն, սուրբ:

զի՛նչ լինին: Եւ վարդապետքն՝ որք չէ են ժամանակ ի ՚ի ան՝ ընդ Աս-
 բեղայութեանն առնուն և զԾայրագոյն Գաւազան, յորս որէ թէ ո՛չ գաւ-
 նի Արեղայ և կամ Մասնաւոր Վարդապետ, այլ որք ենն՝ են ՚ի Ծայրագոյն
 առաինանի: Քողցո՛ւք զպայտիս: Ապա յետոյ ՚ի ՌՃՂԸ թուոյն մերում
 յաւուրս Ղազարու կաթուղիկոսին մերոյ Ճահեցւոյ, մինչ ՚ի Հարկեցանեկ
 վրդաբնանց ժամանակին և վասն ոմանց պատճառաց (զորոց ասացաւ յեւ-
 բուռն անուոյ,) անկաւ խոտուութիւն ՚ի մեզ Ղազար կաթուղիկոսին և
 միաբանիցն սրբոյ Եղջիաննի, ընդ որս և Համանայնեցան Յունաստանա-
 բնանկ սեւաղլուխքն մեր և մանուանդ Յակոբ վարդապետն՝ որ յայնմ
 ժամանակի պատրիարք էր ՚ի Կոստանդնուպոլիս, թէ և ՚ի ծածուկ ազգմա-
 նեկ սարին Միքայել կաթուղիկոսն Սոսոյ եկին ՚ի Կոստանդնուպոլիս, և ան-
 կաւ առ յամանս յիշխուես ՚ի ասանէն Սոսոյ, և կամեր ոսն անել ՚ի վերայ
 Եղջիաննի խնդրելով ՚ի վիճակաց սարին զամանս նահանգս զաճճանակիցս
 վիճակին իւրոյ: Իսկ յԱստուծոյ օրհնեալ իշխանքն մեր և բարեբարոյ
 վարդապետք անանք երեկիք գրանկելով անգ՝ առ յորս և մեր իսկ գրանն-
 ցոք ՚ի պատահանեկ իմերեկ խափանելով զչար խորհուրդս նորա՝ ասի ՚ի բն-
 րան արարին զնա, և ՚ի վիշերայն Հալածեցին ՚ի քաղաքին և ՚ի սրբոյ Եղջի-
 աննի վիճակին իսկ:

Գործեալ ՚ի ժամանակս նոյնոյ Ղազարու կաթուղիկոսին, ՚ի ՌԾ թուո-
 չքն մերում, յորում Մինաս վարդապետն Ակնցի էր պատրիարք Կոս-
 տանդնուպոլիս, ևս եկին նոյն Միքայել կաթուղիկոսն ՚ի Կոստանդնու-
 պոլիս ՚ի սագրեղոյ ոմանց ինքնանմանից սեւաղլուաց առարկելով զնոյն վե-
 ճքն, և մանուանդ ասելով թէ՛ ինձ վայել է ունիլ զայս երկիր որ ընդ
 իշխանութեամբ Օսմանցւոց է, առ որով և ես և Աթոս իմ կամք:
 նոյնպէս և յառաջն արարին օրհնեալ իշխանքն մեր, որք նոյնակցեալ
 արքունական հրովարտակաւ հանին զնա ՚ի քաղաքին և ՚ի վիճակին Երջիան-
 նի այնպէս որ մի՛ ևս կոխեցն զվիճակս սրբոյ Եղջիաննի կաթուղիկոսն
 Սոսոյ: Եւ է այսպէս մինչև ցայսօր:

ԳԼ ԺԳ.

Յորում ցոցանին յարսի յարսի և յանուանե հիարսս իեղջրայտ օրհոյ Ար-
 արայ, յորոյ ՚ի յայեկեց և ՚ի սերմանիկաց առնուս զհուլոս, այս ինն զբառանորդս:
 Ին օյտ են, յորում ժամանակէ և ոյր յետտ, և որպէ՛ս անեցաւ և ստացաւ զնաս:

Յազարս բեղս մերոյ վազարդատաս:

Նամն՝ որք գեղ՝ որ է կից սրբոյ Աթոսոյ, որ նախագին կոչուր Վարդա-
 գետ, և յետոյ կոչեցաւ Աւղարշապատ, է բոլորովին սրբոյ Աթոսոյ, հո-

զով, զրով, և խորովք պարագայիքն, հաստատեցեալ ի քնն անտի ի սրբոց և աստուորէն և ի Յրդասայ թագաւորն, եթէ ըստ հարկարանն հասնին և եթէ ըստ մարմնաւորական հարկին, Այսպէս եկաց ի ժամանակս իշխանութեան թագաւորացն մերոց. յոր ոչ կարէին ձեռնադիր ի կրօնս խիբ մարմնաւոր իշխօղք: Ապա ի բունից իշխանութեանս Լայոց և ի փոփոխից Լայրապետարանին ի Ախ, և ի յանցանայն սրբոց Ամուսցոյ խափանեցաւ ամենայն կորոզ և իշխանութիւն սարն, և ինքն մտկայաւ յամենայն և զրկեցաւ յամենից ունեցելոցն խրոց: Եւ ձախարութեանս այս անեաց յան ՅԻՄ. Իսկ ի թուօրն մարում ի ՊՆ, յորում սղորմութեանն Աստուծոյ վերանորոցեցաւ սղորք Ամուս ի յիշխանութեան ամենայն Ջհան - շահ թագաւորին (որ նախոր ի Գալթի) և անկը ընդ ձեռնաքն զբոլոր երկիրս Պարսից և Լայոց, յորում ժամանակի նստաւ Աստուծոյ Յեր Արափան, և զիսկ նորա Գրիգոր Մակուեցին, որպէս ասացաւ յայլոր, սկսաւ վերստին օր ըստ օրէ ստանալ զուսաղին կարգն, և զիշխանութիւնն, և սիրել խրոցն սնոհականաց հրանանաւ սղորդք թագաւորաց, զրովք և զարարչիւք նոցին դատաւարաց, զհինն նարակով և զնորն վերալսելով: Արդ այս Գրիգոր կաթուղիկոս որ նստաւ հրանանագրով Ջհան - շահ թագաւորին Գալթիժու ի ՊՆԻ թուօրն մարում ի սուրբ Ամուս Եջմեանին, քնն զընչքանկ մուքն զեղջս պատկի (որ է ստանաւորն) այսպէս Ջի յորում ժամանակին՝ զեօզս այս անկեալ լինի ընդ ձեռնաքն ու մեծն տաճիկ Սէլիա - պէկ կոչեցելոյ մեծազոց և մեծիհաստակի և այս Սէլիա պէկս քիչէ ասնն ինքեան զՍարու - միլիք կոչեցեալ ուն իշխան տաճիկ՝ որդի Ազի - խան - բեկի, ի ներկայութեան և վկայութեանս ու մեծն տաճիկ երեւելոյ իշխանի Շէկ - բօրհան կոչեցելոյ, և վնասն զրեւոյ զայս ամենայն սահմանօք և սնուիւք, և ամենայն պարագայիքն խորովք Գրիգոր կաթուղիկոսին, ԸՌԻ զինարի որոյ ութնորոգ մասն է միկ հազար հինգ զինար, որոյ և զարալայն զրէ զոգն Երևանու Զամանապն կոչեցեալն և ինքն հաստատուն վնօք և բազմաց մեծամեծ տաճկաց վկայութեանս և կնքով յԵրևան ի () թուին տաճկաց, Գարնեալ ի սոյն թուօրս Սէլիք Խաթուն անուն ոմն կին տաճիկ զուսար Փիր - հիւսէին ու մեծն տաճիկ, զոլով յազգականաց վերոյիշեալ Սէլիա պէկին՝ յարուցեալ ասելով թէ՛ իմ է այս զեօղ և կամի ի ինքն զարնուցանել, որ և վերջիլ առաքէ ինքեան զՇէկ Մահմա անուն տաճիկ ոմն որդի Գախա կոչեցելոյ ի յառաջ տանիլ զայս գաւ. Ասան որոյ և նոյն Գրիգոր կաթուղիկոսին ևս վերջիլ ասնն ինքեան զՂեոնդ ոմն հոյ՝ որդի Սէլիք և թոռն Բապիճանի, որով և վերստին նոյնպէս ամենայն պարագայիքն քնն զգեօզս զայս ի Սէլիք Խաթուն կոչեցեալ կնքին ձեռնաքն Շէկ Մահմա վերջիլ նստաւ

զին, ԺՄ հաղթող զինարի, որոց վնջերորդ մասն է ԲՊՆԸ՝ զինար. . . Զորոց
և զդաւադարն են որն նոյն վերջերեւոյ Զամանապէս կաշեցեալ զազն հաս-
տատան վնջարկեանք բազմոց մեծամեծ առեկաց, և կիբէ թիւն և կիբէն
ցուցանէ:

Գործնեալ՝ յետ այսոք ամենայն՝ ի սոյն թուողս յարուցեալք, առ
տի՛ և անտի ի յարգականաց և ի մերձակայեց վերջերեւոյ Եկիտ բն-
կին և Մէլիք Եւաթուսնին մինչև ԺՄ անմիկս, որք ոչ ասն հանցեալ Գրիգ
գոր կաթուղիկապին վասն գեղջո այսմի ասկզով լինէ՛ մը, և ունիմք ըզ-
բաժին ի գեղոց յայտ: Որք վնքիչ կայուցանեն ինքեանց զամբ դժուար
առնիկ-Նարանդար՝ արլի Եւահետ-Նուչե կաշեցեալս վասն որոց և նոյն Գը-
րիգոր կաթուղիկապն կրնարգայեա գնն զգեղոց զոքս՝ նոյնպէս ամենայն սահ-
մանքն ի ԺՄ Բրաբուտս) կաշեցեալս նեւասի և միջնարդութեան վերջերե-
ցեալ Եւահետ- զուրի կաշեցեալ վնքիչ նային՝ ԺՄ հաղթող զինարի, որոց
վնջերորդ մասն է ԲՊՆԸ՝ զինար. . . Եւ նոյն վնջարկեցեալ Զամանապէս զառ-
զին կրնարգայեա որն զդաւադարն և կիբէ վնջարկեանք բազմոց մեծա-
մեծ առեկաց, որեւզ և ըստ օրինի իւրեանց զաստիկ և զմեծ նոյնս և
զանկեա յետ այսորիկ զաւի ամուղաց և վերտոն ի սասազաց. զանն գեղջի
այսմիկս Եւ այս Զամանապէս զայնս թիւեալ՝ այսս զպատմի վերջերեւոյ
զերեան զապալոցքս ընդ միմանս կցի, և շինէ զմի մեծ հմարտաճն զա-
պալոց, և թիւն կիբկով զինքն իւրաքանչիւր անկեցն ինքեանցանի, և
ուննոց մեծամեծ առեկաց ևս, և այս Գրիգոր կաթուղիկապն. Եւ Գրիգոր
Եւաթուղիկապն այս (որ է որդի Եւահետի պարզ Զառայ ԲՊՆԸ) որեւցուցա-
նի ի յերես զապալոցն ևս թէ՛ Գրիգոր իւրեանքն ամեն զգեղոց կայս
և կիբէ՛ այս Եւահետնի Եւաթուղիկապն. Եւ նոյն որեւցեանէ յամենայն յաղջն
օրն և զի վախճանն ո՛չ վաճառի և ոչ յետս զասնայն վասն այսորիկ
այսպէս որեւցուցանէ, զի մի զք իշխեացն յետս վաճառել և գնել: Այլ է
ի մեզ կից զապալոցնս պատմիկ՝ զի գեղոց՝ այս և յառեկացսանն աւ-
մանայն սահմանոց և կոնարաքն իւրովք, և վնի լին ի մեզ՝ այսս կազաւ
բաց՝ այդի պարտէլ, անդք, արօպ անասնոց, ջրաղացք, սնկք, և այլ տո
մնայն արգիւնասեղիք, և ջուրք և հողք և քարիք ևս մինչև բարբառլին
գնեաց Գրիգոր իւրեանքն և վախճանն ևս նոյն Եւահետնի. Զայս զապալոցն
և վախճանայս ամեն Գրիգոր կաթուղիկապն ի ԲՊՆԸ թուին պատմաց,
և գնէ Եւաթուղիկապն ի յարձան յառեկականս: Որոց յիշատակն օրհնա-
թեանք եղիցի, ամեն: Որ և որ արդէն ի սուրբ Եւաթուղիկապն Զոր և գայեա ի
յերեսն որեւցեալ ցուցակոցն և () նշան համարով: Արդ կի՛ն է՝

1) ծառանգ:

յայն դարաշարի: և թէ՛ թ մեծ մեծ դարաշարն (չոր դիմ տրաւ զիւրոյ
 երկն) գեղջս մերոյ սահմանք և կողմունքն պայպէս պիտի Ի հիւսիսակողմն
 եզր դաշտիս մերոյ՝ զընծ 1): որ է ի Մոպոպուրունեն և ի Բարաքթեն մինչև
 ի փոքր Ծովանն (որ է սահման և կոպար գեղջս մերոյ և Փարաքարու, որ
 և սոյն Ծովանի ևս է սրբոյ Աթուոյս): Ի յարեւակողմն՝ զընու՛ն 2) հանդէպ
 Ըօղոս գեօղի, որ զԳեղ 3) և դոււււ: 4) որի Ի հարաւակողմն՝ Բիւլթուսոյ
 կոչեցեալ փոքր բլուրն: Ի յարեւմտակողմն՝ մեր գետն՝ որոյ կից է մեր Բե-
 դուտներ կոչեցեալ հողն ի մեր կողմն՝ հանդէպ Ախպէքլու գեղջս, որ Բա-
 քրեան՝ եօղի որի թէ՛ սաս թէ՛ ի աղանան:

Գարնեալ լրա մնաց զրոց սրբոց՝ որպէս մէ կարէ անոց աղաւաղին
 զրուր քարոյր բերել: նոյնպէս և ժամանակն զբարեկեցեալ ոչ կարէ յա-
 աաջացուցանել զհարաւասուն և զյարամեաց գործս: Զի յես երկց
 ամբոյ ի փոփոխմանն արիողաց երկրիս, յառաջանայ: այր տնն տանկէ յերկ-
 բոցս՝ Թուստամ՝ անուն և բանացեալ (ոչ է յայտ թէ որով փերպի)՝
 արէ բանեաց գեղորկեց, յորոց մին լինի և այս մեր կից գեղջս Վաղարշա-
 վաս: և այս Թուստամ՝ սահիկն շինի որդի՝ Ասիրք բնակի, և թունն Ամր
 Մերաթոյ: և ուտի լինելն անցոյս: Ապա նոյն Գրիգոր կաթուղիկան ի
 յայս ասանկէ փերափն գնէ զգետոս զայս իննսուն հազար դիմարի և վախճ
 ասնէ որոց Աթուոյս: Եւ ընդ փեղջս այսմիկ գնէ ևս ի նոյն ասանկէ զայ-
 ժուսիկ գեղորայս, այս ինքն՝ զԱշաւարի, զԲաթուրի, զՆորաբարսիթ, զԱ-
 դունասունն: զԲիրաշուր զՄուղի, (որոց զորպէսն ի յարաքանչիւր տեղ-
 ւոյն սասացուք): Եւ եօթմից գեղորկեցս՝ զրիւոցս՝ այսոցիկ՝ զԿարաղայ մի
 մեծ և կանգնական: որէ նոյն գերօրէշեցեալ Ջամանասին զաղին Երևանու,
 և փրէն փրէն և վկայեն ևս՝ Երևանու շխի-իսլամ, մոլայ՝ Թահիմ՝ կոչե-
 ցեալն, և Եսփրեանու զաղին Ահմէտ կոչեցեալն՝ որդի Մահմետի: Երբում
 զձեռն՝ հաստասուն փերպութեամբ և սաստիկ երգմամբ նզովիւք ըստ օր-
 նացն իւրեանց թէ՛ այսոցիկ եօթեանց գեղորկեցս զընչգանկ մուլքն գնեաց
 Գրիգոր Խաչիֆայն և վախճ արար սրբոյ Էջմիածնի: Որ զոր ի սանկական
 թուոցն ի (. . .), զոր գացես ցուցական և (. . .) համար նշանուն: Եւ
 այն մեծ զապարայիտ սարսի 5) մի ևս զոյ գրեցեալ յեսոյ ի միոյ շխիզամէ
 և կրեցեալ: Զոր ևս գացես ի յերեսն գրեցեալ ցուցական, և (. . .) նշան
 համարով: Երա Գրիգոր կաթուղիկոսիս այսմիկ՝ մինչև ի Թեմ թիւն մեր,
 յարում նստի կաթուղիկոս ի սուրբ Էջմիածին Մելքիսէթ, և յետ նորա
 Պահակ և յետ նորա մեծն Մօսէս ի Ռ՛ԷԸ թուոցն մերում, Աթուս Էջ-

1) Գբբ, գոյա: — 2) երոտանքի: — 3) ձիմեիմե, մտիմ: — 4) Գամբըք, շանք, եղգնա-
 վորայ: 5) Գասնէն, եւլն:

միտմբի կրէ թէ՛ թեպէս ոչ խաբար անցի, սակայն ո՛չ այնքան հեռի մտք
 ի յամոյութենէ, զի արդեա թէ յառաջին նաւաստութիւնն. եր հասնալ :
 Բանցի ի փոփոխմանէ այլ և այլ բանակալ իշխագայ երկրիս, և ի յա-
 բուցմանց պէս պէս ելուզակաց և ապաստմանց, և յարչաւանաց ի վերաց
 միմեանց մեծազոր թագաւորաց Պարսից և Օսմանցաց, և ի տարադրու-
 թենէ բոյորից երկրականաց ի Շահապազին և յարոց պայտեսաց, (զորս
 յիշէ Առաքել պատմագիրն) և մանաւանդ յայնքան միջոցն՝ կաթուղիկո-
 սն Աթոռոցս՝ ոչ մի և երկուս այլ մինչև ի չորս և հինգ, և պնդ և ո՛չ
 կարելին և ոչ նաեմին յԱթոռս այլ աստ և անդ տարադրք և
 փոխառախանք ի բունաւորաց և ի պարտուց: Մտածեալ թէ՛ Աթոռս
 ի յարսիս՝ կոչուութեան իցէ լեալ, զի ո՛չ միայն ի միջառու գեղոր-
 կէցն եր գրկեցեալ (զորս տաճիկք զաւթեալ կին), այլ և ի շինու-
 թենէ ի միաբանից, և յայլ աննից հոգեւոր և մարմնուոր զարդուց
 և ի հարիւււրացն եր մերկացեալ: Ասան որոյ վերջիշեցեալ գետը-
 քն՝ զորս էառ Գրիգոր Աթուղիկեան, տիրեցեալք եղն ի տաճկաց
 ի բազում ժամանակս: Ապա յեւ ժամանակաց, ի տիրին, երկրիս
 մերջ թագաւորին Պարսից մեծին Շահապազայ, ի ՌԾԳ թուողն մերում,
 և ի կարգին զԱմիրկիւնէ կոչեցեալ ոմն խան երկրիս, զժամանակ ինչ և
 այս Ամիրկիւնէ խանս զաւթեալ ուտէ զգեօզս մեր, որոյ վասն է բանս մեր:
 Ապա խանս այս մինչ եր բարեբարոյ՝ շինարար և քրիստոնէար, ի ժամա-
 նակս սորա անմըք ի սևազգեսաց աստի և անտի ժողովեալք ի յԱթոռս
 փոսցեալ արգ առնեն Ամիրկիւնէ խանին, և զԳրիգոր կաթուղիկոսի մեծ
 զօրութեանց զապաղայն (զոր ի վերն յիշեցաք) և ս ցուցանեն, ասելով թէ՛
 այս գեղջ վեց դանկ մուլքն սրբոյ Էջմիածնի է ի բնէ անտի: Եւ Ամիրկիւ-
 նէ խանն ևս վերահասու լեալ իրին ստուգութեան, վերագարձուցանէ ըզ-
 վեց դանկ մուլքն գեղջս պայմիկ Աթոռոյս, և հաստատուն գիր ևս
 սայ կնքով թէ՛ պատահեալ ո՛վ ոք յազգէ իմնէ և յաղոց իշխեսցէ ըզ-
 մուլք գեղջս պայմիկ հանել ի յԷջմիածնայ, նզովեալ լիցի: Եւ նոյն Թ
 և երկու սաստըն նորին Շխիսլամի կնքով, զոն ահա ի սուրբ
 Աթոռոջ, որ գրի ի ՌԻԹ թիւն տանկաց: Զոր գտցես յերեսն գրեցեալ
 ցուցակոցն և () և () և () նշան համարովքն: Եւ
 թեպէս այս պայտէս լինի, սակայն այս կանոն պնդան տեւէ որքան Ամիր-
 կիւնէ խանն կենդանի էր և յիշխանութեան. իսկ յես սահաւան նորին
 մինչ առնու զխանութիւն երկրիս որդի նորին Թահմազ-ղուլին, և նա
 զաւթէ ի կեանս իւր զմուլք գեղջս և ուտէ իւր րանուղին) տեղն ժամանակ

1) 2. արձ:

թէ՛: Եւ յես նորա դարձեալ զաւթնցն արաչին ակրոզք ասնիկքն, որք
 իւրացուցեալք ուտին յորպոց յորին, և վանարէին և բաշխէին ուժ և
 կամին, զի իբրև զսեպտիման տասնուած կին արարեալ իւրեանց: Իսկ ի
 Սասիկ Սասիի երբանիկ կաթուղիկոսին՝ թեզեա և նա ջանաց, և հառ
 իսկ նեւաթի տիրոզաց երկրիս, ասկայն ո՛չ մնաց հաստատուն, զի երանե-
 յին երկք և կես ասրի հաչիւ: ասրեցու, և միանգամ քնաց ի Քաղաքահայ
 սա ԸաՏն Սէճի, զգրքան գրանց վանեաց և զվճարս կրեաց, զհարկք
 թուանն մեկտախայն հաչիս երարձ յաթուոյս որ մեծ բեան կը լնայ և
 անհրաժեշտ բազմացեալ ի Մէլչքիսեկ կաթուղիկոսէ անտի: Եւ մանաւաճ ի
 նորագութիւն և ի զնութիւն Աթուոյս պարապեալ, զորն իրովն պատ-
 թէ Ասաքի պատմիչն Քի յաննայնի յանչքութիւն կը հասեալ արժաւ:
 Իսկ զքն Նորա յորժամ նստինցն անբան երզնով Գիլիպոս կաթուղիկո-
 սին՝ արչ ասնէ երկրորդ Ապաս - չնհին թէ՛ այս գեղցիս մուլքն ի բնէ ան-
 սի սրբոյ Աթուոյս է լնայ. այժմ՝ խանելն և այս և այն զաւթեալ ուտին
 և տթուոյս ո՛չ գոյ ասրուտա: Յիշէ և յարգարեմ. թէ զպարան դրամ
 իրոցեալ յԱպարանու ջուր բերի ի յօգուտ երկրիս. և այլ պարապեց
 Յայն՝ ժամանակի նստիւր յԵրևան խան Խոսրով անուն անի որ կը բա-
 րեբարց և բարեկամ Փիլիպոս կաթուղիկոսին, սա ևս արչ ասնէ ԸաՏն
 թէ՛ գեղցս մուլքն յիրար Նշմանմի է լնայ ի բնէ անտի, վիպէ և բուս-
 թեանն Փիլիպոս կաթուղիկոսին, և զժուր բերելոյն, և զայր լաւութեան-
 ցն: Աւան որոյ և ԸաՏն ասրամ՝ գրէ թէ՛ ետու զվնց գանիմուլք գեղց
 Նշմանմի Աթուոյն: այսուհանն մի՛ որ իշխեացէ նեւնամիսի՛ Ահա գոյ
 նոյն ասրամն ի յաթոս՝ գրեցեալ ի ՌԻ՛ թուին տանկաց: Զոր քոցեո ի
 յերան գրեցեալ ցուցական և. () նշան համարովն: Եւ յայս ասրա-
 մանն յիշէ թէ՛ գեղցս այսմիկ հաս. 1) և ծաւին հարիւր թնսուն խարվար և
 Ծ իբոր և կես ևս աւելի է լնայ, զոր տուեալ է Աթուոյս
 Ենա պարիկ ի ժամանակն Յակոբ կաթուղիկոսին Ըուզայեցոյ, յա-
 ւուրս ԸաՏ - Սուլէ յմանին Պարից, ի գրաննն արքունի իշխան տանիկ
 յորպոց Ամիրկիւնէ խանին որոյ անունն Ապաս - զուլի գոյ յերկրս յայս
 ի գործ արքունի: և որովհետև հայր սորին Ամիրկիւնէ խանն ժամանակ
 ինչ կրեալ է զմուլք գեղցս այսորիկ, և օտ սկաննի գամի յարացաննչ
 ընդ Յակոբ կաթուղիկոսին թէ՛ մուլք գեղցս այսորիկ իմ է, դու գիտիչ
 ուտես: Ապա Յակոբ կաթուղիկոսն զգիր Ամիրկիւնէ խանին՝ և զհին վա-
 խուպանանցն՝ զորս ի վերդ յիշեցաք, ցուցանէ նմա: Եւ նա վերահաստ-
 լնայ, զիր մի ևս ինքն սայ շոյն) կըրով թէ՛ և ես գիտացի համաստեալ՝

1) Իբրց: — 2) Դաստատան, կատար:

որ վեց քանի մուլք գեղջւ պարբիկ նշխարներն է, ի Սև, Թիմուրին ասանկաց, Գրիա ցուցակաւն Եւ յետ պարտե լինելոյն, ապա սոյն Յակոբ կաթուղի- կաւ զպարտե յիշեցեալ գրեանս առեալ գնաց ի յԱպաշտան՝ ի դիւանաւ- ասանն նոցա, և ցուցանէ, և հաստատե զբոզս զայս գոլ ի բնէ անտի սրբոյ Աթոռոյս: Ապա ի անասնոյ շխարհամբն և այլոց մեծամեծաց՝ գրեն զհաս- տատան գիր մի և վկայեն թէ՛ մէք վերահասու եղաք ստուգութեամբ, որ այս դուղիս վեց քանի մուլքն, Ժողովին, Բարին, և այլ հարքն, բոլորո- վին սրբոյ նշխարներն են լեալք ի բնէ անտի: Այլ և վկայեն ի սոյնում գրի թէ՛ անապք զհնոց վախաւորամարտի, զԱմբրիկունի խանի գիրն, և զայս գր- եանս: Այլ և յիշեն թէ յաւազ քան զայս՝ յաւաքս Սահակ և Մանես կաթուղիխոսացն ևս են արարեալ անանք վե՛ծ վասն պարբիկ, և սուս են եղեալք: Արդ մէք ամենեքեան վերահասու եղաք և վկայեմք, որ այս գեօղիս հաղ, մուսախիղ, և բահրն, բոլորովին սրբոյ նշխարներն են լեալ ի բնէ անտի: ով որ պրտահասե ձեռնամարտ լիցի և կամ դուրս արտացէ, սուս է և յանցաւոր, և քան նորին անընդունելի:

Այսպէս գրէ շխարհամբ, և այլք մեծամեծք, և կնքեն և ասն Յակոբ կա- թուղիխոսին Եւ Յակոբ Վաթուղիկոսն արդ ասնէ Հահ-Սուլէյմանին՝ ցուցանելով զայն գիրն: Եւ Հահն ևս ի միւս երեսն նոյն թղթոյն ուս- ղամ գրէ թէ՛ զոր ինչ գրեալ և վկայեալ են ի միւս երեսն թղթոյն գատաւորքն, յերուի է, և ևս հրամայեցի զի պարտե լիցի: Գրելով և զղատաւերս Երևանու իշխողաց, զի մի՛ որ ընդդէմ գրեցեցոցս շարժի- յի: Այսպէս հաստատուն թուղթ ի դատաւորաց և ի Հահ Սուլէյ- մանէն երկէցս անգամ ասնու Յակոբ կաթուղիկոսն, մին՝ ի ՌՁԲ Թուրն, և միւսն ի ՌՁԶ ասանկաց: Որք ահա գոն ի սուրբ Աթոռու զքս երկուքն ևս: Զորս գոցես յերեսն գրեցեալ ցուցակոքն և (), և () համար նշանիւքն: Եւ երկու սաւառք ևս գոն սոցա Շխարհամբի հնքով, զորս գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցակոքն և () և () Նշան համարովքն: Որք երկուքն ևս հարկաւորք և շատ պիտանիք, և լատ պահելիք են: Այսոքիւք աի ի բիրան արարեալ պապանձեցուցաք մէք ի ժա- մանակս մեր զպիղծ միողայ-Շեքին, որ գոլով երկրիս դիւանագիր՝ կամեր խափանել զհազարութիւն սրբոյ Աթոռոյս ի ՌՄԺԳ թուոքն մերում: Արդ ըստահար Յակոբ կաթուղիկոսն թեպէտ այսպէս գրովք և վկայութեամբ թ յամուս դարձուցանէ զվեց դանկ մուլք գեղջւ մերոյ՝ որպէս գրեցաք, ստիցն յետոյ ի ժամանակս ժամանակս ասանկիքն այնորիկ՝ որք յանտե- բութենէ Աթոռոյս և ի խառնակիմանց ժամանակին երբեմնապէս զաւթեալ էին զգեօզս զայս և իւրացուցեալ, (զորս յիշեցաք ի վերոյ), գան երբեմն ստ Յակոբ կաթուղիկոսն և դուրս ասնեն ասելով թէ՛ մեր է մուլք գեղջւ պս-

մի ամանք ինքնին, և ամանց ազգականքն, և ո՛չ ասն հանգիստս մանաք մեց դանկին դուր առնելով, ամանք երկուց և ամանք կիսոցն, և այն պարտէս: Ապա Յակոբ կաթուղիկոսն ամանց զգինսն ապուով վերստին գնէ և զհին օւնեցեալ գրեանսն (որք են զապարայքն) առնու ի ձեռաց նոցա, և զոմանքս ի դատաստան առնելով սուա հանէ, և ամանց զսահաւ ինչ դրամ աւելով՝ ի բերանոցն գիր առնու: Այսպէս առնելով հասանէ զձայնս գտաախազիցն իսպառ: Աթոռոյս, և իսկապէս դարձուցանէ զվեց գանկ մուլքն զեղջս ի յաթոռս: Եւ առեալ գրեանքն ի դատախազիցն են ի յաթոռս: Ջհինգ հաս հին զապարայս առնու ի սաճկաց, որոց մինն է ի ԹճՆԳ գրեցեալ, մին ի ՌԻԱ, մին ի ՌԻԴ, մին ի ՌԻԷ, մին իՌԷ, ի Թիւն առաջոց, Եւ զերես գիրս ևս ի դիւանի ի բերանոց դատախազիցն առնու, մին ի ՌԷԱ, մին ի ՌԷԴ, և միւսն ի ՌԷԷ Թիւն առաջոց գրեցեալք: որք ամենեքեան գան ի սուրբ Աթոռոջս: Ջորս գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն, և ի () համար նշանին մինչև ի () համար նշանան:

Դարձեալ զկնի ժամանակաց Աղեքսանդր Կաթուղիկոսն Ջուղայեցի վեց կերպ խնդրոց աղաբաւ արդ առնէ Հահ-սուլթան Լիւակիինն: Որոց երրորդ խնդիրն այս է թէ՛ սրբոց Էջմիածնի մուլք տեղեաց և մաղափութեան ամանք երբեմն ձեռնամուխ լինին, և ոչ թողուն զմեղ հանգիստս Եւ վասն պսոսցիկ վեցից խնդրոց յառաջնոց թագաւորացն ևս գան ուազամք ի սուրբ Աթոռս արդէն (զորս յիւրաքանչիւր տեղւոյն աստոցո՛ւք): զայնտակ ազղաման ևս ապրեալ ցուցանէ Հահին: Վասն որոյ և Հահ-Լիւակիին տեսեալ զուղաման, գրէ և ինքն զուղամ մի, և զայնտակ վեց աղաման ևս յիշէ իմմա հանդերձ խնդրելեօքն և թուովքն: և հրաման գրէ թէ որպէս մեր նախնի թագաւորքն հրաման են տուեալ վասն պսոսցիկ գրեցելոցս, և ես ետու հրաման՝ զի պսպէս լիցի: Եւ պատուէր Երևանու իշխողացն, զի մի՛ թողցն զգր ձեռնամուխ լինիլ ի միքատու տեղիսն Էջմիածնի: Եւ այս ուղամն զոյ ի սուրբ Աթոռս՝ որպէս ցուցանի ի յերեսն գրեալ ցուցական, որ է գրեցեալ ի ՌՃԻԴ Թուին առաջոց և () նշան համարով:

1724

Դարձեալ ի թուոջս մերում ՌՃԷԳ, և ի սաճկաց թուին ՌՃԷԷ, Օսմանցիքն առին զերկիրս մեր ի Պարսից, (որք և տիրեցին յամն ԹԳ): նստի յԵրևան Ռաճափ անուն փաշայ, որում և ծանուցանէ Աստուածատուր Կաթուղիկոսն զորպիսուԹիւնս Աթոռոյս, և զգիր խնդրէ վասն միքատու գեօղորէիցն, և մաղափութեանն Աթոռոյս: Վասն որոյ և փաշայն գրէ զգրեաձև ԴԷԹԷԷ 1) մի, որոյ զզուտն ինքն կնքէ, և զվերջն զաղին:

1) Յետակ:

Յորում՝ գրեցեալ սրբոյ Աթոռոյս մբաառ զեօզորայքն են պսոքիկ Այս մեր գեղոյ Մատարայ, Յօշական, Փռանկանոց, և Քիրաշլու: Այլ և մազաֆ երեալ մուլքն Աթոռոյս իմա գրեցեալ են պսոքիկ: Ի մեր գեօզ պեց շէն ջրաղաց, երկու աւեր: Մէկ շէն դինկ, երկու ձիթահանք, քսան և ինն արա ցանելի. երեք եմեաւալ 1), երեք այգի. երկու այգի ևս Յօշական, մեկ ևս աւեր: Ի Փարաքար երկու այգի, յԵրևան երկու այգի, երկու ջրաջաց: Ի Քեաղարայ երկու ջրաղաց՝ մէկ դինկ, Երեք ջրաղացի ջուր ածեալ ի Ձանկի գետոյն՝ որ է Նահապետ կաթուղիկոսի հանեալ մեծ առուն, (որ դա՛ւայ ասի, որոյ ակն է մերձ Սարուանկար կոչեցեալ գեղոյն՝ որ յԵրևան ի ներքոյ բերթին), և վեց հարիւր ոչխար: Եւ սեւաղուիք և միաքանքն մազաֆ, և մի՛ ապցեն դա՛ւա՛ծ 2): և այսքան վանորայք ևս ընդ ձեռամբ խալիֆային հաշուեալ մաղաֆ լիցին. սուրբ Լուիսիսմէն, Էդդակաթն, Գաթիսմէն, Երևանու սուրբ Անանեայ Առաքելոյ և Չորագեղու անապատքն: Բայց միայն Խալիֆայն ի սարուոյն զվեց հազար ութ հարիւր սասկ ապցե յարքունիս, և ոչ այլ ինչ: Գի՛ա զայս գիրս ցուցակաւ և () Նշան համարոյն: Թի՛ն տաճկաց ՌճԼԷ: Այսպիսի օրինակաւ գիր . . . հաս ևս գն ի յայլոց փաշայից արեցեալք՝ զորս գացես ցուցակոքն:

Իսկ յեա պսոքիկ ի ՌճԽ թուոյն տաճկաց, և ի ՌճԼԶ թուոյն մերում՝ յաւուրս Կարապետ կաթուղիկոսին ձեռամբ փաշային Երևանու արդ առնեն Սուլթան - Ահմէտ թագաւորին Օսմանցւոց, և զրեն զդէվթեք մի տաճիբէն, յորում յանուանէ և ուրոյն ուրոյն յտակացուցանեն զքանի տուն լինելն գեօղիս, զքանի այգիս, զջրաղացս, զպարսեզս, զսերմանելի տեղիսն և զայլս պսպիսիս. այլ և զրեն ի նմա յատկապէս զորպիսութիւնս սրբոյ Աթոռոյս թէ ունի պայգիս, զջրաղացս, զդինկս, զհա՛ւա՛ծ 3), զդա՛ւա՛ծ 4), և զայլ ամենայն մուլքն առանց յատկացեալ թուոյ: Այլ և երկու գութանս, հազար հինգ հարիւր սամար ոներմանելիս, զվեց հարիւր ոչխարս: Եւ զԱթոռս, զերիս վանսն, իւրեանց միաքանիքն: Չորս զամենեսեանս մաղաֆ առնեն ի ընաւից հարկաց: Յորում զրի վերջապէս թէ Կաթուղիկոսն յամէ յամ թագաւորին ԳճԾ դա՛ւ. սայ միայն, և յայլ յամենից կողմանց մաղաֆ լիցին, ոչ խարաչ ոչ խա՛ւան՛ 5), և ոչ այլ ինչ խարճ: Այլ և զրեն, թէ Էջմիածնի գեօղս, Յօշական և Մատարայ՝ մուլք են սրբոյ Աթոռոյս, որք յամենայնէ զտասանորդս պարտին սալ: Չայս ամենայն զրէ շիտպաճ և կնքէ զվերջ բանին, և մատուցանեն թագաւորին: Եւ թագաւորն ևս ի զուրս դէվթերին զնէ դա՛ւա՛ծ 6) իւր, այս ինքն զլու՛ւրն: Չայնամենն թուղթ մի ևս ի ժամանակս Աբրահամ կաթուղի-

1) Արտաստիկ: — 2) Գլխափոկ: — 3) Բազանիք: — 4) Եջուան: — 5) Սիփէէէ: Թեթեւակ: — 6) Արժա, կամ բուրա, բուզրա, գրոշ սրբունի:

կազմն Մշակույց շինեն յետ երկոց ամաց, նշմարէս և գրեցուցանեն որ թիշ ի վերնունն գրեցաւ. նշմարէս և Սուլթան - Մահմուտ թաթարուն Օսմանցացոց քնէ զթուրէն ի գլուխ գեղթէրին, նշմարէս և հրամայէ, զի Աթոռոյս ասոցն զմուլքն անխափան վերոյ գրեալ գեղքն. Եւ կիքն շխտաւն զկիցս թղթացն, և ի վերջն, ի ՌՃԽԹ թուոյն տաճկաց, Արք երկուքն ևս շատ հարկաւորք են և պահելիք, և են երկար գրքանէք, մին՝ չորս թուղթք, և միւսն հինգ թուղթք: Արք երկուքն ևս գոն ի սուրբ Աթոռս, ունեղով քըծարկեաց պահարան, յասուկ յասուկ և են ի միում եղբունաձև 1) թղթեաց պահարանում: Եւ յերեսն գրեցեալ ցուցակքն ևս ցուցանեն:

Գարձեալ ի ՌՃԽԸ թուին տաճկաց մինչ՝ նասր-շահն առնու զերկերս մեր ի յՕսմանցացոց, ի Հայրապետութեան Արասխանու Թրակացոց, դիւանադիրք նասր-շահն և նորին հրամանան ի զիր արկանին զերկերս զքեզորոցան և զերեսն նոցին, զզիր մի ասն սրբոյ Աթոռոյ՝ հաստատուն զնուսով. և կիքեալ վկայեն՝ թէ Էջմիածնի գեղաւ Եջմիածն, Փռանկանոց, Մաստարայ, Բիրաշու, Գիպակու, և Բէշլիշքեանդ գեղորկեցո վեց քանկ մուլքն սրբոյ Էջմիածնի են ստուգիւ: Երոս ոչ որ ունի հրաման ձեռնամարիլ: Զորս գացես ցուցակաւն, և () համար նշանաւն:

Յազարս Եջմիածն կոչեցեալ գեղին, որոց վեց քանկ մուլքն այս իւրն տասանորդն է սրբոյ Արոսոյս, բէ որպես, եւ երբ, ժամանակի:

Բ. Այս գեղ ի ժամանակս իշխանութեանն Հայոց կը ընդ իշխանութեանք իշխանաց Հայոց. յետոյ ի տիրելն Հայաստան երկրիս պաշտօն տաճկաց, անկաւ ընդ իշխանութեանք տաճկաց, որպէս և ամենայն գեղք: Յետոյ ի թուին մտում ի ՌՉԲ, և ի տաճկաց թուին ի ՌԽԲ. յորժամ նասաւ Վաթուղիկոս յԱթոռս Էջմիածին կրանկին Փղիպպոս, պիտաւ ի յԱթոռս գարձուցանել զվեց քանկ մուլքն սորին: Նախապէս առնու զվեց քանկ մուլքն գեղոս այսմիկ Փղիպպոս կաթուղիկոսն ի Սհաթլուեցի Սուլթան բեկ կոչեցեալ տաճկի միոց հինգ թուաննի: Զորոց զղապարպն տաճկերեն գացես ի յերեսն գրեալ ցուցակաւն, և ի (Բ) համար նշանաւն և ի թուին տաճկաց մէկ հազար և յիսուն: Սմին համանայն ի միւս ամին ի տաճկաց թուին ի ՌԾԱ, ի նշն տաճկին վերափն առնու: զնոյն կէս քանկ մուլքն ևս հինգ թուաննի: Զոր գացես ի յերեսն գրեալ ցուցակաւն, և ի (Ա) համար նշանաւն: Սոցունց սալտաս մի ևս քոյ ի () համար նշանիւ: Երկրորդ նշն կրանկին՝ տաճկաց ի ՌԾԱ թուին առնու ի Բարոց, Բանգալու և Բէխում կոչեցեալ տաճկաց զմէկ քանկ մուլք գեղոս՝ եզմն

1) Գրապանակ, տետր:

Թուամնի ևրոյ ասանկերն զապալայն որոյ (Գ) նշան համարով: Երրորդ. նոյն երանելին ի սոյն ՌԾԱ Թուարս ասանկաց առնու զկէս դանկ մուլքն գեղես ի Հասան և Լիւսեյին ասանկաց վեց Թուամնի: Զորոյ զղապալայն գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցափան, և ի (Դ) համար նշանաւն: Զորոյ՝ առնու նոյն երանելին զկէս դանկ մուլք գեղես ի Սուլթան բեկի Թուարն Եւանայ բեկի և ի Մեղլում-զուլի-բեկ կոչեցեալ ասանկաց՝ Հինգ Թուամնով՝ ի Թուին ասանկաց մեկ հազար յիսուն և երկու: Զորոյ զառանկերն զապալայն գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցափան, և ի (Ե) համար նշանաւն: Որոյ սովառ օր ևս որոյ ի () համար նշանաւն:

Էփեփորոյ սոյն երանելին առնու զկէս դանկ մուլք ևս գեղես ի Սեֆի-զուլի-բեկ և ի Մեղլում-բեկ կոչեցեալ ասանկացն՝ վեց Թուամնով՝ ի ասանկաց Թուին ՌԾԳ: Զորոյ զղապալայն գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցափան՝ և ի () համար նշանաւն:

Վեղեփորոյ՝ նոյն երանելին գնէ զկէս դանկ մուլք ևս գեղես ի Շահ-զինայ կոչեցեալ ասանկէ՝ չորս Թուամնով, ի ասանկաց Թուին ի ՌԾԳ: Զորոյ զառանկերն զապալայն գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցափան, և ի () համար նշանաւն:

Յօթներորդ նոյն երանելին գնէ զկէս դանկ մուլք գեղես ի Քահանալ-բեկի որդի Մեղլում բեկ կոչեցեալ ասանկէ՝ վեց Թուամն և չորս հազար դիանով՝ ի ՌԾԵ Թուին ասանկաց: Զորոյ զղապալայն գոցես ի () համար նշանաւն:

Ութներորդ՝ նոյն երանելին գնէ զկէս դանկ մուլք ևս գեղես այսմկ ի յԱփրաստան բեկի որդի Լիւսեյին պեկէն՝ Հինգ Թուամնով, ի ՌԾԵ Թուին ասանկաց: Զորոյ զղապալայն գոցես ի յերեսն գրեցեալ ցուցափան, և ի () համար նշանաւն: Սորս երկու սովառք ևս գնէ ի () և համար նշանով՝ որդէս և ցուցակքն յայտ առնն:

Դարձեալ յես Փիլիպպոս Վաթուդիկոսին նախ Յակոբ երանելի Վաթուդիկոսն, և նա սկսանի գնել զմնացորդսն սոյնոյ գեղջ ի կողմանէ մլքին, և խաղառ յԱթոսս դարձուցանել զվեց դանկն բազրօզին: նախ գնէ ի Սահաթլուեցի Լիւսեյին բեկի որդի Եւանայն-զուլի և Քալպալի կոչեցեալ ասանկէ զկէս դանկ մուլքն՝ Հինգ Թուամնով՝ ի ՌՎԱ Թուին ասանկաց: Զորոյ զղապալայն գոցես ի յերեսն գրեալ ցուցափան և () նշան համարով: Երկրորդ, նոյն երանելին գնէ զկէս դանկ մուլք գեղես ի Քաղաղ դարկես հասանկէն՝ Թուամնով՝ ի ՌՎԷ Թուին ասանկաց: Զորոյ զղապալայն գոցես ցուցափան, և () համար նշանաւն: Երրորդ, սոյն երանելին գնէ ձեւափ իւր Աթոսափայ Մի-

քայլ վարդապետին Յոշականոց ճակատի 1) Մանկանոց կոչեցեալ վեց
զանկ մուլքն ի յԵրեանցի Այապու Եստուս 2) Լարիպիկ կոչեցեալ տան-
կէ ՓԱ Տաղար գիանով՝ ի ՌԷԼ Թուին տանկաց: Զորոյ զդատարարն գի'ա
ցուցական և () նշանաւ: արց Տին զատարարն ևս արց () Տանար
նշանաւ:

Զորորոք քնն սոյն երանելիս զկես դանկ մուլք գեղջա Յոշականոց ի ՍԷ
Փի- զուլի տանկէն ՍՏաթցոյ՝ Է Թուամանով ի ՌԾԳ Թուին տանկաց:
Զորոյ զատարարն գի'ա ցուցական և () նշան Տանարոյն: Ե. բորո, սոյն
երանելիս ձեռամբ իւր Աթոռակալ Անտիրիտս վարդապետին քնն զկես
զանկ մուլք գեղջա ի ՍԷՓի- զուլի տանկէ՝ վեց Թուամանով՝ ի ՌԷԱ Թու-
ին տանկաց: Զորոյ զատարարն գի'ա ցուցական և () նշանաւ: Ետին
ազադաւ հաճիլն սի ևս արց ի շխալամէ տուեալ վեց Թուամանով ի ՌԶԳ
Թուին տանկաց: Զոր գոցեա ցուցակաւ և () նշանաւ: Ա. կեցերորոք, սոյն
երանելիս ձեռամբ իւր Աթոռակալ Սանիաննոս վարդապետին քնն զկես
զանկ մուլք գեղջա ի Բաճակի արդի Մուշուա տանկէ վեց Թուամանով, զորոյ
զատարարն գոցեա ցուցական և () նշանաւ՝ ի տանկաց ՌԷԱ Թուին:
Սօթներորոք, սոյն երանելիս քնն ձեռամբ Աթոռակալ Մինաս վարդապետին
զկես դանկ մուլք գեղջա ի Լայ Դասարիէն՝ տան Թուամանով, զորոյ զատար-
արն և զվախալանոցն գոցեա ցուցակաւ և () նշանաւ ի տանկաց Թու-
ին ՌԷԲ:

Յես այսր ամենայնի՝ փնջ զորոր վեց դանկ մուլքն գեղջա քնն
այս երանելիքս՝ արպես ասացաք, ՍՏաթուկեցի Բարուա աղայի աղիկի
Բուքազարան կոչեցեալ սմե դաւի առնէ ընդ Յակոբ Կաթուղիկոսին
վասն կես դանկ մուլքն՝ ասելով իմ է: Ասան որոյ և Յակոբ Կա-
թուղիկոսն այս նմա ժԲ Տաղար գիան գրան և գիր ասնաւ ի նմանէ:
Զոր գոցեա ցուցական և () նշանաւ գրեալ ի ՌԶԷ Թուին տանկաց:
Դարձեալ Դանիել անուն սմե դաւի արարեալ ի Ղլիճ- Աջանի դուստր
Լիւրի խաննէն և ի ԼալաՏ- զուլու դուստր Թիլի խաննէն թէ՛ այս գեղջ-
կես դանկ մուլքն իմ է, զոր դուք ծախեալ էք Էջփաննի: Ասան որոյ և
Յակոբ Կաթուղիկոսն երեք Թուաման և Տինգ Տաղար գիան է տուեալ նմա
և գիր առեալ ի նմանէ՝ ի ՌԷ Թուին տանկաց: Զոր գոցեա () և
ցուցակաւ և նշանաւ: Դարձեալ Բազալ 3) ասորոյ 4) Ալի տանիկ սմե դաւի է
արարեալ կես դանկ մուլքն գեղջա, և Մինաս վարդապետն չորս Թուաման է
առեալ և գիր առեալ նմանէ ի ՌԷԳ Թուին տանկաց: զոր գոցեա ()
նշանաւ և ցուցական:

1) Թաղ: — 2) Գաւաղ: — 2) Գեղազ, բնիկապետ, կերպասագործ: — 5) Վարդապետ:

Դարձեալ Ամիր - աղան - պէկէ թառն աղլիկ Փիրի տաճիկ ոմն Սհաթ-
լուեղի, և իւր վէճիչ Գուրաշար - դուրպան - Ալին դաւի առնեն Աթուոյս
թէ՛ Յօշականայ մէկ դանկ միջի երկը բաժինն մեր է: Աթուակալ Միքա-
յի վարդապետն տասն սոմար ցորեան տայ նոցա և գիր տուաւ ի նոցանէ ի
ԹՂԶ թուին տաճկաց: Զոր քացես ցուցախան և () նշանաւ:

Արդ այս երկօրէն լուսահողբս մինչ քանիցս այսպէս կրկնելով գնեալ են
այս Յօշական գեղը Զ դանկ մուլքն, և տաճիկը ոմանը, որք երբեքն ու-
նեցեալք են զճին զապաղայ և զթուղթ ինչ վասն սորին, և եկեալք երբեմ-
նապէս դաւի են արարեալ զանանէ՛ չաալով չանգիստ, վասն որչ և սքա
որանեալ և տեղեկացեալ թէ՛ յուրիք գտանեցեալ է վասն այս գեղիս
թուղթ ինչ, զայնս ևս առեալ են որով կերպիւ և իցն: Բանդի երկիրս
այս յորժամ ի ձեւաց Բրիտանիկի ի յիշխանութիւնս տաճկաց անկանի
գեալ այս նախապէս զուրթէ տաճիկ ոմն Ամիրքամալ - ապիսին - պէկ ա-
նուն, որդի Տաճի Կառուպի, և թառն Տաճի Հէյրաբի: Եւ այս տաճիկ
յետոյ ծախե գլխց դանկ մուլք գեղըս այսորիկ իճեայ Սաաթիպեղեալ
տաճիկ ուման որդւոյ Սէյր - Ալայ և թառն Բեամալ - Հիւսէյիսի, ուրթն
Տաղար դիւարի, ի թուին տաճկաց ԷճՂԻ: Զորոյ զապալայն գրէ շխտլամ
տաճիկ ոմն Իւսուֆ անուն՝ որդի Իսաղիլի: Ար է հնազոյն և մեծ կանգակա-
մաւ յորում գրի յՕշական չորից կորմանց կոպարօքն և սահմանօքն, մի
կողմն Հաճիկար կոչեցեալ գեղը մտա Աարաբիղիտէն, մի կողմն՝ Էաղվերթի
ջուրն, մի կողմն Թաքեայ կոչեցեալ գեղն: Եւ միւս կողմն՝ Պարբուս
ձանապարհն և առապարն: Այս է բուն և մայր զապալայն այն գեղքն
վեց դանկ միջին: Զորոյ քացես յերեսն գրեալ ցուցախան, և () նշանաւ:
Զի մինչ յիշեալ լուսահողբն գնեալ են զվեց դանկ մուլք գեղըս այսորիկ
կատարեալպէս, զայս դաբալայս ևս առեալ են ի նախկին տէրանցն: Արոց
յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի: Այլ և ընդ օմին զԹԱ հաս հին դա-
պալայս ևս են առեալ ի տաճկաց, որք ոմանը գլէս և ոմանը զմի դանկն ու-
նեցեալ զրով ծախեալ են արոյ Աթուոյս: Զի ի գնեմ լուսահողբս ի տաճկաց
զմուլքն գեղըս, միով և կիսով դանկիւ: Հաստատուն զապալայիւք, զճին
զապալայս նսցին ևս են առեալ ի նոցանէ: Զորս քացես յերեսն գրեցեալ
ցուցախօքն, և ի () նշանն մինչև ի () նշան համարն:

Դարձեալ յետ այսորիկ ի յաւուրս Աստուածատուր Վաթուղիկոյին, ի
ԹՃԼԱ թուին մերոյ, յՕշականայ գեղը բոլոր Հայքն ի պատահմանէ ի-
մերի, և կամ ի հարկապահանգութենէ պղազգեաց, ի նեղ անկեալ կարի
անկարանանի, և եկեալ առ Աստուածատուր Վաթուղիկոսն՝ իմղրին զհար-
իւք յիտուն թուանս դրամ, այսու պայմանաւ թէ՛ մեր գեղը վեց դանկ
մուլքն սրբոյ Աթուոյց է՝ որ է արասանորդ: Արդ պժմ՝ այսքան դրամ առւր

մէջ, և մէք այսուհետեւ երկու մուլք ատցունք ընդ, որ ընկն ի Տարն մէջ, և ի ասանն երկու մուլքս Այսու պայմանաւ ասեալ Վհարիւր Քառան թուամն գրամն, և ըզոր գիւղականքն ընդ Աթուակալին գնացեալ յերևումն առ շիրաւան. Մորս - Մահմատ - Հիւսէյն կողեցեալ (որ ասուանի և յասկացեալ ոմն է յալ ի ասաճկան երկրիս) ծանազաննն նմա, և ամենեքեան համառայն յամեն ատուան զայս կանան, և գրեցուցանեն զհաստատուն զպարտք մի, և բազմոց ասաճկաց ևս քիչեցնցանն, և միմեանց ևս երաշխաւոր լինին իոր թէ՛ մէք մեր կախաւ պարան գրամ առաք ի Վաթուղիկաւան և զեզոս մերոյ ամենից հասից և սերմանոց մուլքն) (յորոց և ասանն մէկն յայսպէս յասալ) ի Տարն մէկն ատցուք այսուհետեւ: Եւ օ՛վ որ ի մեզ ընդդիմանայ՝ մէք վրէժխնդիր զիցուք: Այս լինի և գրի ի Տանկաց հազար հարիւր երեսուն և չորս թուին: Զոր գոցեա յերեսն գրեալ ցուցահան, և () համար նշանաւ: Եվն համառայն այն գրեղականքս յիս չորից ամաց յասարս իշխանութեան Օսմանցոց, ի Տանկաց թուին հազար հարիւր երեսուն և եօթն, զլարարայ մի ևս ասան Վարապետ Վաթուղիկաւան ձեռագի Աթուակալ Սիւսն վարդապետին, զոր գոցեա յերեսն գրեալ ցուցահան և () նշանաւ: Արդ զգեզո զայս Յոջական՝ Մուզանբու կողեցեալ ազգ մի ասաճկաց զաւթեալ և խարացուցեալ կին որպես գրեմիկ և գեպական գեօզ և բնակարան քիչեանց և բնակեալ կին ի անս յամն քան: Զայնքան պիտի անապատացուցեալ զաւելորդ տունն քահեալ, և զցանեցելոցն մուլք ևս ո՛չ ապին որոց Աթուայս, և բնիկ գեօղական Հայքն ասա և անդ կային ասաանեալք: Մէք Աստուծով հանեալ վարեցաք զՄուղանու ասաճկան աստի, և գրեղական Հայսն բնակեցուցաք ի ԹՄՓէ թուալն մերում:

Ճառ ծրարականոց գնչե, որ է յերեսնաւ երկրոս, ի ծարի ետինե, որոյ վնց գակ մաչը որոյ Արուայս է, թէ որպես նշ յարամ ժամանակի, ետեալանի:

Գ. Զի որպէս ասացաք յանցելունն՝ թէ ի տիրելն պաղարեաց երկրիս Հայոց՝ անկան և ամենայն գեօզք ընդ հարկաւ նացին, նոյնպէս և այս գեօզ: Եւ այսպէս մնալով ի ձեռս Տանկաց՝ յետոյ ի ժամանակս Հաս-Սէֆի թագաւորին Պարսից և Մուլանի Վաթուղիկաւան մերոյ՝ անդ գրաւ վնց գանկ մէքն գեղջո որպիկ երևանցի Վաթուղիկ արդի Ահուլայս կողեցեալ ասաճկ ոմն ետեւ Համի Խզրի որդի համի Իբրահիմ և Յուլէյան կողեցեաց ասաճկաց՝ ինն թուամնի, որոյ զապարտյն գրի ի Տանկաց ԹԻԹ թիւն: Եւ յետոյ յայլմէ յայլ անցանկով՝ անկանի ի ձեռս Արարցի Ալի աղայի Տանկի ուսման: Ապա ի մեռանել այս Ալի աղայիս սորին որդեք Իպրահիմ, Յազուբն, Մուհամման, և քցր իւրեանց Հիւսէյն խանն, և կին

Տեղից, եղբորն իրենց Թամար խանի՝ Հիւսէին խանի դուստր Բեկուժ խանն, ծախեն զվեց զանկ մուլք գեղջս պսակի Զուրպեցի Ծակոր Կաթմուղիոսին մերջ՝ ինն թուամն ինն հազար դրան և ասին շահւոյ՝ ի Յաճկաց թուին ՌՎԶ, զորս զղապարայն գոցեա յերեսն գրեցեալ ցուցական և () նշան համարովն, Եւ ի յառնուլն Ծակոր Կաթմուղիոսին զայս զտարարս, առնալ ի նոցանէ և զվերջիշեցեալ հին զապարայնս զոր գոցեա յերեսն ցուցական և () նշան համարովն, Եւ յես սպարիկ ի յաւուրս Արրահամ Կաթմուղիոսին մերջ Մշեցոյ և ի յիշխարութեան Օսմանցոց՝ որն գեղարհանքս ի պատահմանէ իմեքէ և կամ ի յաւելի պահանջմանց հարկաց սղազրեաց ի նեղ անկեալ՝ զան յԱթոռս առ Արրահամ Կաթմուղիոսն՝ և ինորն զվեց հարիւր զուգուշ Օսմանցոց զրամ, որ է ըստ հաշուի երկրիս քառասուն թուամն, պարս պարսնանա՝ զի բաց ի ասանկն մեկ միքեն (որ պարտին սալ սրբոյ Աթոռոյս) զմուլք մի և սայցենի զր լիցի ի հնգէն մեկ, Եւ Արրահամ Կաթմուղիոսն ևս սայ նոցա զվեց հարիւր զուգուշ զրամ, և առնալ ի նոցանէ զղապարայ մի ի զատարանում, Օսմանցոց ի ՌՃԽԻ թուին Յաճկաց, Զոր գոցեա յերեսն գրեցեալ ցուցական և () նշան համարովն, Եւ ի նոյնում ժամանակին Մուստաֆա բէզ կոչեցեալ, ասանկ օմե (որ նոյնոյ գեղջն աղա է լեալ) ի նմանէ ևս զգեր մի առնուն գեղարհանքն և ասն մեզ՝ իրր թէ ինքն և որդին իւր Մահման ևս կամեցան, և ոչ ևս խօսիցին յառաջ և յետոյ վազն սոյնոյ պայմանիս, Զսոյն զիր ևս գոցեա ի յերեսն գրեցեալ ցուցական, և () համար նշանուն, Արդ գեղջս այս ի բառնիլ թարգաւորութեանն Պարսից և ի վրդապիլն երկրիս Նրեանու, ամայացաւ ի բնակչաց իսպառ՝ զրոյէս և սղք բազումք, Ապա ի ՌՄԹ թուովն մերում ի ժամանակս Համախնցի Ծակորայ կաթմուղիոսին՝ Հիւսէին-Ալի խանն Նրեանու պարսնանէ ընգ Ծակորայ կաթմուղիոսին, թէ ես աստի և անտի գւպոս բերեալ բնակեցուցից ի ոս և շէն արտից, զկես միքին ևս ասից և զկեսն զու:

Յես բազմիցս ստիպելոյ խանին՝ խօսք սայ և Ծակոր Կաթմուղիոսն ակամայ, և խանն յես շինեցուցանելոյն զրոյոր վեց զանկ մուլք գեղջս զաւթեալ ինքն առնու, և Աթոռոցս ոչինչ սայ յամս ութ մինչև ի ժամանակս մեր, Ապա մեք խնդրեցաք ի նոյնոյ խանին զմուլք գեղջս պսարիկ (բէզ այլոց անոնց գեղարհեց միքին որոյ Աթոռոցս զորս ինքն և սղք Յաճկէք զաւթեալք ի բացուցեալք էին, զորս յիրարանչելու տեղաջն ապացոյ՛ք): Եւ խանն պատճառել թէ Ծակոր կաթմուղիոսն ինն է բաշխեալ, Եւ յես բազմաց աւարկութեանց հազիւ կորացաք զերեք զանկ մուլք գեղջս պսարիկ ի յԱթոռս զարձուցանել ի ՌՄԹԵ թուորս մերում:

Քանի որ նրանք դառնում են Օրի յայտնացի: Գրեա զիստի պատճառով զանկ մուլքն մեզ ապա՝ գրեցեալ թ ՌՃԶԲ Թուրն Յանգայն:

Չմիտ անցիցս՝ այսոցիկ թ գալ՝ Նաւուուզին և թ մաններն մեր թ ՌՃԶԲ Թուրն մեր, այնք միւսէին: Այլ խանս մեր միտք զաւթեալ էր զԴմանարին զի չեցեալ զեօդորայն և զԲիւլթափայն և զՎայրնս՝ անմայն (որպէս առանցաք թ ՅԸ պարին)՝ սկսաւ գրազուած գուժանն բերնել և յնա փոքր Քիւլթափայն զՎայրնս ամենայն մարել և բանակ յանկ ՚ զորս յնով մարտ էր առաքանդոց, Ինչ և իցէ: Յնա բազմաց պլխայաւութեանց և խսանկցութեանց, Քրտաթն խուրք իւրն զնոր առեալ: Գրանկ մուլքն Քուանկանոց զեղջս այսորիկ և առաք թ նմանէ զբողոր վեց դանկ մուլք Քիւլթափայն կաշեցեալ պնդն Տն աւեկոյ՝ ըստ ժամանակին հասեալ նորին: որով Տնաւ ինքնադուրք տէրեր նրերիս: Վասն որոյ նաուր մեր խանին մեր զանկապէս՝ մի պնն Գրանկ միքնն այն զեղջս: Այլ և ընդ մերոց զապարային նմուք՝ պնդորիցն յնայ՝ Զուղայնի Յակոր Վաթուղիկոյ: զապարայն թ ՌՃԶԲ Թուրն՝ ամենայն գրեցեալ: Այլ և զբազմափոքր վկայանքն: զորն զերթիւցեալ և զանկ խանիս առեալ մեզ թուղթ վասն Գրանկն այն զեղջս՝ որպէս ամենայն Իսկ խանն ետ մեզ ընդ վեց դանկ միքն Քիւլթափայն) պնդն: Անկ նոր դաւաղալ յիւր կողմանէն և երկու Տնս զապարայն վասն այն զեղջս վեց դանկ միքնն, զորն ինքն անեալ էր թ նմանին աւերանց իւրեանց, զորս զբազմս յերնն գրեցեալ ցուցակաքն:

Արդ վեց դանկ մուլքն Քուանկանոցին է թ ձեռս խանին (արդէն թ ՅԸ զերեք թ Ըամախեցալ Յակոր կաթուղիկոսէն առեալ) և զերկըն թ մեզ): Իսկ Քիւլթափայն կաշեցեալ զեղջս վեց դանկ մուլքն է թ ձեռն մեր: Ի ժամանակն այս խանիս և մեր այսպէս եղև: յետոյ երեք զաւանան յարիցէ կարէ յԼիթուս նստոցն ասել թէ մեր Քուանկանոցն մեզ անգր, մեր Քիւլթափայն մեզ լիցի: Աստ այսմ օճք է և Ասուրն թ ձեռն մեր՝ փոխանակ մեր Խանթուարիին՝ որպէս ամենայն յիւրեանէն անդոյ:

Վասն Մաստարայ իրեցեալ գեղէ, որ է յԵրեւանս գրիտոս և կարգի եակէն, որոյ վեց դանկ մուլքն սրբոյ Արտոյն է, թ որպէս է՝ երբ, Եանոցանի:

Գր. Զի որպէս ասացաք յանկաւմը Եցնուէս և այն պե՛տլ անկանք թ ձեռս ամենայն, և փոփոխի յալմէ յալլ: անանց ըստ բողային, անանց ըստ կիտոյն, և այլոց ըստ մասին: Ապա յեա ժամանակաց թ միայ անաշէն Մուլ զնստաւոր՝ բաւարիանի որդի Մուհամաւ, որոս կաշեցեալ զայն զեղջս երկու և կիս դանկ մուլքն առնու այն զեօդոցի Քուանկի որդի Թարիան: կաշեցեալ էր ոմն ասան և կրկու Տաղար. զնմանով: Արդ և զապարայն ամենկորէն: զոր թ Յանգայն ՌՃԶԲ Թուրն, Եւ յեա միտք անգր՝ նոյն ժամանակն զեղջս եր

էս. և ինչ որպէս մեզքն ձեռքն Եւսեոս Կաթաղիկոսն զտե՛ր սոյ որոյն
 Աթուոյս և ի դուրս նոյնց գաղաղոսն գրկուցեալ զԿաթաղիկոսն Տուր
 շէթն Շխիւսանն և կրօնցուցեալ ի ՌԿԷ Թուին սամկաց, սոյ մեզ
 Եւ զայդ գաղաղոյս և փոխախմայս գոցեա յերեսն գրեցեալ ցուցական՝
 և () Համար նշանան. Եւ յիս ութն ամի Արիաուուս կոչեցեալ
 Եւրոպոս խաղիկոսն որքն Պարս. գալի գն. սաթիկ գաւ յարուցանե
 ընդ որոյ Աթուոյս ասելով՝ ԹԵ. եւ զնկատուր գեղի շխաւոյն մուլքն
 ձախեցի ձեռք կրօնի Թուանոսի . . . որոց զԱստուորոյս կրօն և ինչ գանկ
 մուլքն յաւմի՝ սախալ սթրեքս Գնացեալ ընց նախ ի գիւմն ասանկոյս
 յիս զբանոց մեծանոց՝ ասն նախ կրկն Թուանոն և Հուանիք մի ասնուն
 Ի նախնի զե մի՝ և ս յաւեցի. Այս գրի ի Թուին ԹԷԷ ասանկաց, զոր զըս
 ցեա յերեսն գրեալ ցուցական և () Համար նշանան

1709

Եւրանոյ ի ՌԷԷԷ Թուին ասանկաց և ի ՌԶԹԳ Թուին մերում Եւ
 յերանցի. Ասորքն որքն ԱՇԿ. ասուն ևայ մի գրեալ ռեթուր (որ և մեկ
 գանկն կրկն բանինն) մարքն քեղջու պաթիկ ձախե Եւր. քանոր կաթուղի
 կոսն Գաղաղոսոյս ասան և մեկ Թուանոսի : Արդ զըսաղաղոյն գոցեա սան
 կրկն գրեալ յերեսն ցուցական և () Համար նշանան Եւ յիս հնգից
 ասանց ի ՌԶԿԳ Թուին մերոյ Նոյն ԱՇԿի Թուանոն և Եւրոպոսի որքն
 Բեկարն և Եկրոսի. զին ասնի մուլքն և ս ասնոց գեղի ձախե սրոց Ա
 Թուոսն՝ չար Թուանոն՝ գրու ցեկոյ. անուամբ Արդ զըսաղաղոյն գոցեա յի
 յեսն գրեալ ցուցական և (. . .) Համար նշանան Այս և յիս հնգից
 ասանց սոյն Բեկարս և Եկրոսիս ձեռքն Արևանոյն Կոնս Թախրանիկն
 զմեկ գանկ մուլք գեղի և ս ձախե Եւրոպոսի Կաթաղիկոսն մերոյ՝
 կաթն Թուանն և հինգ հազար զիսնի ի Թուին ասանկաց ՌԷԷԷ. ե ի մե
 ռու Թուի. ՌԶԷԷ. Չարս զըսաղաղոյն գիւր ցուցական և (. . .) Համար
 նշանան. Եւ յիս պար ասանկոսն յիս անկոյն գրոյր զեց գանկ մուլք
 զեղս պաթիկ սոյս ասեալ նն և ի հին ակրանց զհին և գրուն զաղա
 լոսն յարում գրի գեղս սոս սահանոցն. արդ մի կողմն Եւրոպոս կրկն
 կոյ պեղին մին կողմն՝ Եւրոպոս փոքրանն մին կողմն՝ Ապարանու. Գա
 նապարհն և միւս կողմն՝ Եւրոպոսն Չար Միւրաչի որդից Կասաւ արդն
 և Գանիկանն ձախե Եւրոպոս արդին և Եկրոսի Կաթաղալ. ա
 ղոսն ի ասանկոց Թիւն ԱԷԷ. Չար գեղեա յերեսն գրեալ ցուցական և
 () Համար նշանան

Արդ Կասապոս, գեղալի. ակնի 1) Կասապոս ասան զեց մի գրի մեզ ԹԷ

1) Գուցէ էքրեմ, երկարործ, կամ ցանդ:

գեօզս այս ձեր մուլքն է, արի՛ք զտրտ առան չանկեղէք: Զոր դի՛ս ցուցա-
կան՝ որ վկայութիւն է թէ՛ մուլք գեղջս այսմիկ մեր է:

Վասն թիրաղու կոխեցեալ գեղջի, որ է յԱպարանոս նախնի, որոյ վնց գանկ մուլք
որոյ Արուսյս է, բէ որպէս եւ այր մեռօջ, ժամուցանի:

Ե. Այս գեղջ վնց դանկ մուլքն՝ նախապէս լինի սրբոյ Աթոռոյս ի ձե-
ռքն Գրիգոր Կաթուղիկոսին, որ առնու ի յԱմբր-առատաճէն մեկ հազար
վաթուան գինարի, և վախճ առնէ սրբոյ Աթոռոյս, որպէս ցուցաւ ի ձեռն
գեղջս մերոյ Էջփածնի: Որոյ մեծ վախուկանայն գոյ ի սուրբ Աթոռօր,
և զորպիսութիւնն անդ տեսցես: Որ է մեյր զապարոյ վասն այսր գեղջ և
վասն սրբոյ վնցի գեղջօրէից՝ որք անդ գրին: Դարձեալ յես ժամանակաց
յաւուրս Փիլիպպոս Կաթուղիկոսին վասն այս Գիրաշչու գեօզի, (որ Փիրի-
րայրիչ ևս կոչի), վնց դանկ մլքին յաղաքաւ Գիւլու աղոյ Խան-Յահ-
մատ տաճիկ ոմն իւրովք ընտանեօքն եկեալ դաւի առնէ թէ՛ այս գեղջ
մուլքն մեր է: Ապա Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն ասարեալ զնոսս յերևան
առ Շխիդամն, և սուտ հանէ զնոսս, և հաւատակ սրբոյ Աթոռոյս գոյն վնց
դանկ մուլքն այսր գեղջ: Եւ չորս թուամն ևս ապա շաբթի և այլոյ, և զմեր
զապարոյի պէս հաւճէթ մի առնու տաճկերին, զոր կիքն շխիդամն և
այլք գլխաւորք իշխանք, և տաճկերին և հայերին վիշոյնն սրբոյ Աթոռոյս
վախճ գոլ ի բնէ մուլք գեղջս այսմիկ: Եւ զայս զապարոյս գիտ յերևան
գրեալ ցուցական և () համար նշանաւ, որ գրի ի տաճկաց իւն
ՌԿԻ և ի մերում թուող ՌՃԲ:

Դարձեալ ի ժամանակս Յակոբ Կաթուղիկոսին Զուղայեցոյ տաճիկ ոմն
Ղասուճ անուն դաւի առնէ ընդ որոյս Աթոռոյս՝ թէ գեղջս այս մուլքն
իմ է: Եւ ընդ սմա ևս երթան յերևան ար խանն և Շխիդամն: Եւ խա-
նըն բարկացեալ ի վերոյ տաճիկն՝ ասի թէ մեր ամենեքեան գիտեմք՝ որ
մուլք գեղջը պարմիկ Էջփածնի՛ն, Ուստի և Շխիդամն զհաւճէթ մի գրեալ
ապա սրբոյ Աթոռոյս՝ վկայելով թէ՛ վնց դանկ մուլք Գիրաշչուին Էջփ-
ածնի է՝ ի ՌՃԲ թուին տաճկաց, և ի մերում թուողս ՌՃԻ: զոր քոցես
ցուցական և () համար նշանան: Դարձեալ մինչ Յակոբ Կա-
թուղիկոսն Զուղայեցի գնայ ի Սաաֆոյ, յորում և վախճանի իօկ Լաճի-
րեկիր: Ըստհեալաւ որդի Ասնար-Աշլահ-վերտի բէկ կոչեցեալ տաճիկ
ոմն զմուլք Գիրաշչու գեղջս այսմիկ, (նա և Գիպակու և Քեչիչ բնանտ
կոչեցեաց գեղջօրէիցն, որք ևս սրբոյ Աթոռոյս են, զորոյ յետոյ ասացուք)
զաւթէ և առնու ամ մի զմուլքս սոցին: Վասն որոյ և սրբոյ Աթոռոյս Լու-
սարար Ստեփաննոս վարդապետն պրովք միաբանիւքն արդ առնեն յերևան
խանին, և զկերեալ մուլքն յեսս պահանջն ի տաճիկն՝ հաստատելով

որոյ Աթոռոյս չող մուլքն սոցա: Եւ ասանին այն զԵղնորոյ արկեալ զԵրես խաւար միոյն առ, և զգի զիր ապ շխիւլամին ձեռքն թէ՛ ոչ ևս այսուհետեւ ձեռնածուխ եղծց ի գեօղորայսն յիշեցեալ՝ և ոչ ևս դաւի աս յարից, զի Էջմիածնի են, ի ՊՂԳ թուին տաճկաց և ի մերում թուող ՊՃԼԱ, զոր անցնես ցուցական, և () համար նշանանու Գարձեալ ի Ժամանակս: Սահապեա կաթուղիկոսին, Երևանցի Էջմի՛ որդիք: Այլպալի և Ձէ յնալապի կոչեցեալ սմանք տաճիկք երեալ դաւի անձնն ընդ սրբոյ Աթոռոյս անկող՝ Գիրաշլուի մուլքն մեր է, և զդասպարայ մի ևս ուս նկալ ի կողմանէ մօրն իւրեանց, և շարն երդումն հրաւիրէ. զՍահապեա կաթուղիկոսն: Գեւ Կաթուղիկոսն ի ձեռն մեծամեծաց զերկու թուաման և Ե հազար դիան այց նոցա, և գհուճեթ մի անձու ի նոցանէ շխիւլամին ձեռքն, զի մի՛ ևս դաւի արասցնն վասն զեղջս պսակի, զի Էջմիածնի է, ի ՊՃԹԳ թուին տաճկաց, և ի մերս թուող ՊՃԾԾ: Ձոր գացես ցուցական և () համար նշանանու:

Գարձեալ ի յիշանուլթեանս Նասրշահին ի ՌՃԼԷ թուին ասանկաց, և ի ՌՃԶԳ թուին մերոյ ի Ժամանակս Արահամ Կաթուղիկոսին Քարբուղեցոյ: Ղուանագիրք Նասրշահին և նորին հրահանան ի զիր արկաննն զերկրես գեօղորայսն և զանոս նոցին, զոր մի ասն սրբոյ Աթոռոյս հաստանուն վճուղ, և կըքեալ վկայեն թէ՛ Էջմիածնի գեօղո Յօշական, Փուանկանոց, Մաստարոյ, Գիրաշլու, Գիպակլու, և Բեշիշքեանդ գեօղորեկիցս վեց դանկ մուլքն սրբոյ Էջմիածնի են օտուղիս: յորս ոչ որ ունի հրաման ձեռնամինիլ՝ զոր գացես ցուցական, և () համար նշանանու:

Եւ գիտեալ զի յորժամ ի լցս բերաք զՄակուեցի Գրիգոր կաթուղիկոսի մեծ վախուպնամայն վասն եօթնից գեօղորեկիցն (որք ի նմա գրեցեալք են զոլ մուլք սրբոյ Աթոռոյս, յորոց մին և՛ այս գեօղս է) ի ՌՄԺԷ թուողն մերում, և ցուցաք Լիւնէյին աղի խանին Երևանու, զզիր մի ևս ի նմանէ անաք հաստատուլթեան վասն այլոց գեօղորեկիցս, իբր մուլք զոլ սրբոյ Աթոռոյս, յորում յանուանէ զրին գեօղորայքն ի ՌՃԶԲ թուին տաճկաց: Տէս ի ձառս Աշտարակու:

Տագաք Մուզքի ցեղի, այսպէս զԵղնորոյս սրբոյ Արապոս է, որ և յերկրս Երես գանու ի Կարթի կահուղին, քի որպես էս երբ, անս ի մերչայ:

Ձ. Գեօղո այս Մուղնի է ի յեթմանց գեօղորեկից մին, զորոյ զվեց դանկ մուլքն Ափր-Պուստամե՛ ծակէ Մակուեցի Գրիգոր Կաթուղիկոսին մերոյ հազար յիսուն և հինգ դիւարի, որոյ մեծ զապալայն և վախուճարեան գոյ Աթոռոյս, զորմէ սասցաւ ի վերդ: Որ անախ հետէ որոյ Աթոռոյս է

գնաց ընդունալ Սարգս յետ ժամանակաց յուրաց Յեան Գեղարքայի Սարգս թաղիկոսին, մինչ նորայն բազում վանորայք և կերպիկս և շատք ևս և Տեմանէ նոր շինին, (որպէս պատեւ Աստուծոյ պատճէն), նորոցն և Տարաստի որոցն Գեղարքայ յանուն կառուցեալ զնոցն՝ որ է ի զիցոյ պա Մուշկէ՝ Տորապարտաթիւմն և արդեալքը նոցայ զիցոս և նոցայ զնոցն Սարգսորդ Մարտիրոս վարդապետին վասն որոց և Փիլիպոս Քաթողիկոս զկոսն է պատեւ սրբան Գեղարքայ և ի յօգնութիւն Գեղարքայ Մարտիրոս վարդապետին՝ զմուսքն Մուշկի զիցո պատեւ շնորհե նորայն յօնոս պատ Գեղարքայ զնոցն և Ե պատեւ մինչ քաղաք:

Եւ յուրաց Յակոբայ Կաթողիկոսին շուքարտար է ի յԱրարկապարտեան նոցայ զանոց Գալիթ վարդապետին, Կաթողիկոս Զիկ օմն Այն արտաք որոց Սարգս բազն կաթողիկոս զնոցեալ որոց ասնէ երկարք Էոս արարին թէ Մուշկի զիցո մեջ զանո մարտն իմ է ի բնէ պտմ Եղիմանի Իսիդորայն զուրեալ ասնէ Սարգսն է Յաճկաց Թորին Տարար կոթանասան և միկ Եւ Էոսն Տարարան որէ յԵրևանս նորայն զուր խանին թէ վարդապետ զից երեք պատեւ թէ յերտի է ի սա զանո զմուսք զիցո պատեւ Եւ յարմ միջոցի ստատեւ յիցեցեալ Սարգս բազն պն և իորՏարարն Տարար անկապարտ: Սարգս յետ պան և ճինո պատեւ, կին Սարգս բազն (որ ԷոսՏարարն կոչուք), վէրէ ասնէ իցեան զԵւսուք երկարք իւր, որ եւ կեալ զուր ասնէ ընդ նոցոյ զանոց Աստուծոյ Գալիթ վարդապետին Բար և զնոց յերևան է զաստուարն և զաստուարն (պա ինքն շեկոյաթ), զվկայս ինդրէ ի յԵւսուք ասնէն, և Եւսուքն որ պանն զվկայս Սարգս ի Գալիթ վարդապետին զՏարաստաթիւմն ինդրէ ի յերջումն Տարարիկոս: Եսկ Գալիթ վարդապետն երգումք և մեծ զարդապետն Գեղարքայ կաթողիկոսին Տաստատեւ Եղիմանի զայ ի բնէ մուսք զիցո պատեւ Գասն որոց և շեկոյանն ի բայ զանէ զԵւսուքն և զմին ԷոսՏարարն, և զից քեալ սայ Գալիթ վարդապետին Տաստատեալ թէ վեց զանէ մուսք Գոշնի զիցո է բնէ Եղիմանի եւ Այս կինի է Տարար անկապարտ և վեց թուին Տաճկաց. զոցն զայս զից յերան պեցեալ զարդապետն և () Տամար նշանուն:

Սարգ ի ԳՄԹ Թուրքն մերում սոյնոց զանոց Աստուծոյ կոչեցեալ վաստառելի Աղէքանդար վարդապետն ի Յակոբայ Կաթողիկոսին Էոսայինոց որ ծածուկ զմուսք զիցո լիովն ասեալ էր իոր կոչում Երևանու Էրևանի-այն խանի նախէ 1) Եպրատիմ պապին զե իւր:

1) զանեմ, սեպտ 1816

ՏՆՏ Երևան թիւն արտոյն: Որ և կերտել էր մինչև ի ՌՄԾ: Թիւս թեր: Ետեւ մը յետ առաջ զաթեցաք: Հաւատարմ մերն զոյ մուլք գեղջս մեծ վախճանային Գրիգոր կաթուղիկոսին Մակուեցւոյ: Տե՛ս ի ճառքս Եշտարտի: Եւ այս է գիտելի, զի սոյնոյ գեղջս գեղական Հոյքն ի վրիճովանց Ճամանակին Թողեալ զգեօղս զայս ամոյի, եկեալ բնակեալ էին ի մէջ պարսոյ վանիցն սրբոյն Գեորգայ՝ քսան ամառ աւելի, որք և լցեալ էին զվանիքն և զուրբ եկեղեցին գարշաթեամբ: Զորս մը յազդմամբ Աստուծոյ համար ի վանից, և վերագարձուցար ի բնիկ գեօղն ի Երևանց Մանգրի՝ ապա՛յ զհարսն և զփայտն իւրեանց ծախսեցն և անաղխութեամբ: Եւ զվանիք մարտնայ ախարսը նոր ի նորոյ վանք միաբանակեցաց ի փառն Աստուծոյ և ի պատիւ սրբոյն Գեորգայ ի ՌՄԾ: Թուո՛ս մերում:

Կարգի Գրառուի Կնիքն, զիս, որ է արեւմտ ձևարանս Կնիքն, որ Լոյսեկ Կնիքն էր, որոյ վեջ Գանձ Գուլձ սրբոյ Երրոյս է, սես ի Երրոյս:

Ե. Գարձեալ ի ՌՄԸ Թուո՛ս մերում: և ի ՌՄԳ Թուո՛ս մերում: Երևան Կաթուղիկոսն Զուղայեցի գնաց ի յրՄանաբոլ, յորում և քահանայի թիկ, Լեւոն, Գեղիւ Առհիւսարանն ուրի Ելլահիւրսի ան զմայ առաջիկ զմուլքն պնիքն պսակի, նա և Գիրաշլուս և Բեշլէքեանոյ կոչեցեալ գեօղորեկցն, (որպէս ասացաւ ի յորպէսն Գիրաշլուսն) գաւթեալ, անէ ան մի: Եւ որոյն Ամուսեցս Լուսարար Մանգրանոմ վարդապետն ընդ այլոց միւրանիցն, որոյ անենն յերևան խանին, և ի նոյն յիջեցեալ առաջիկ յետ քահանայեան ի սուրբ Աթուս անկալ՝ զհաստատուել հոռեկէ մի ևս մեծամասն շիտակման ի նոյն Ելլահիւրսի առաջին, զի մի՛ ևս ձեռնադրան յի ի մուլք այսոց գեօղորեկցոյ: Եւ զայս պիտ զիս յերևան գրեցեալ ցուս ցաղան և () Գամար նշանաւն ևս յետ անկոյ արոյ Աթուսոյ զկնք քանկ մուլքն գեղջս պսակի Դրոպակու կոչեցելոյ, ապա անունն և զհին զապալայն սորին, յորում Լուսարարան Գալի արդիս պիտք Մահման և Ահման արոյքն ծանեն Ելլահուսան խալիֆոյ: Ետիկէ որդի Կարահիւս խալիֆոյ կոչեցելոյն Թոթն Թուսանի ի ԲԷԳ Թուսն առաջայն Ետում և զի սահմանք պնցս, Երմուս աղանն, Երանուն Գուկուսն: զարդն և Գարս առաջ ի յնպարտն նահիկն Զոր պիտ յերևան քրմս ցեալ ցուցանան, և (): Համար յշանաւն Գարձեալ անկոյ գեղջս զկնք զանկ մուլքն սրոյ Աթուսոյ յերկոյն յազդման քիտ մի ևս հաւան անունն ի Սամար շահի դիւ անաղխաքն ունիք Գրիգոր Թէ Երջիանոյ գեօղին, Յօշականու, Քանականոցի, Մասարայու, Գիրաշլուի, և Դրոպակուի և Բեշլէքեանոյ գեօղորեկց զկնք զանկ մուլքն սրոյ Երջիանոյ նո: զորոյ զորպէսն ի յԵրջիանոյ և ի Գիրաշլուի յորպիսու թիւնակեցեալ:

1632

Յազարս թեթեւեմ ինչեկազ գեղի, որ է ի Գրեթորոսի հանին իս քի Աղաբաղու
հանայնե, որ Այսին գաւորի եւ Հայապիշեան եւս ինի, որոյ վեց գաւեց մասը
որոյ Արտաշես է, տես զարգեմ ի ստորեւոյ:

Ը. Գեղաք այս լիալ է ուսնն Լույ-Փահրապ աղա կոչեցեալ, առնկի
միոյ, որոյ որդի է լիալ Լույ-Իսմայել աղա ան, յորմէ զնէ Յակոբ, Կա-
թուղիկոսն Զուգայիցի զվեց գանկ մուլքն գեղքս երկու թուամի ի ՌՃԻ
թուին առնկաց: Զորոյ զըսպալայ գտցես ցուցակաւ, և յերկուն ()
նշան համարովն:

Գարձեալ ի ՌՃԻԸ թուոցն առնկաց վերջիշեալ Քըսկացի Արտաշատ
կաթուղիկոսն արգ առնէ նասր-շահ կոչեցեալ բանաւորն թէ՛ որդո
Աթոռս ունի ի բնէ անտի գեղին գեղա միքատու, որք եմ, Էջմիածնի
գեղա, Յոշական, Փանկանոց, Մաստարայ, Գիրաշլու, Դիպարու, և Զա-
լապիքեան՝ որ է Քեշիշ բնանտ, ապա՛մ մի շարհեա՛ մեզ, որ մեր գեղա-
րեկցն և մեր միքին մարդ ձեռնամուխ չլինի: Եւ նոյն նասր-շահն ի գը-
րուի արգաթին հրաման գրէ: Զոր գտցես ցուցակաւ:

Գարձեալ ի ՌՃԾԱ թուին առնկաց Քեթիկոսն) նասր-շահն
զգեղա՛ զայս Զալապիքեանց գրինս որոյ բոլոր խորան վնի տան և վեց
հազար գեան է չորս յապսի, և ինքեանք լիալ կն ում գուն: Գիւս զայս
գիրս յերկուն գրեցեալ ցուցակաւ:

Յետ ինչ ամաց՝ մինչ Յակոբ Կաթուղիկոսն ոչ լինի Աթոռադու նոյն
Լույ-Իսմայել աղայն յերկուն Յեթի խանին արգ առնէ թէ՛ Էջմիածնի
խալիֆոյն զԳեշեշ բնանտի մուլքն՝ որ ինն է գաւթեալ ինչն տանու: Եւ
խանն ևս նոյնպ արգալի ի յուսանցն գրէ և կրէ ի վերայ Աթոռապիքի
թէ՛ եկ ինչ-ի-ն) լնր ընդ դատակագիրս ևս Աթոռական գնացեալ ի
շարնս գրան ինչ այս նոյն Իսմայելին՝ և զայն արգալի գիրն (որ է յուսան-
ցն ևս խանին գիրն և կնիքն որոյ) առնու ի նմանէ: Զոր գտցես ցուցա-
կաւ և () նշան համարովն:

Ապա յետ գնեց զմուլքն գեղքս պարսիկ առեալ ին երանելիքն մեր թ
հանաղացն զհին դարադարն իւր յորում զմուլքն վեց գանկ գեղքս այսմիկ
Փարսեալին անուամբ Լայս զմն ծակէ: Եղղուայ աղաթի որք խալիֆոյն իսր
բահիմ՝ ոյկ կոչեցեալ, առնկի ուսնն մեզ թուամի ի ինն հարիւր ում
տան թուին առնկաց: Եորում կողմանք գեղքս գրէ Արմաւա-աղաթին
Ելանդուն Գուգարու գարայն, և Լարա առնէ: Զոր գտցես ցուցակաւ
և () նշան համարով: Զորք արգեան գեղքս՝ տես ի յորպիսութիւն
Դիպարու գեղին:

1) Գրեթ թեթեւեմ ինչի — 2) Լուսին Կեթիկոսն, զուն

Յայտել նորագեղ կոչեցեալ բնայն, որ է յերևանա երկրոյս ի Ղրիբոցսի նահնն, որոյ վեց բանն ճշույն որոյ Քրոնոսն է, ըստ որտես, եւ երբ, սես ի ստորեայ:

Թ. Նորագեղ գեղջն այս վեց բանն մուլքն ունեցեալ է նախապէս Երևանցի խոճա Սէթ ուն: Այս Սէթն ունեցեալ է յերկրոջս զվեց բանն մուլքս Նորագեղու գեղջն, Նորք գեղջն, զչորս դանկ և կէս Եղուարդ գեղջն, զվեց բանն մուլքն Նայճի գեղջն, որ է ի Ծաղկունեաց ձորն, զվեց բանն Գեղքեանդ գեղջն, և զչորս դանկ և կէս մուլք Ամիրի գեղջն, որ է ի Գեղարքունի: Եւ զայս այսպիսիս շատ, այգիս, ջրաղացս, տինկս, առնս, և զայլս մուլքս: Զորոց զշատն Աթոռս առեալ է ի յորդուց և ի Թոռանց սորին, զորն քնով և զորն ի յիշատակ. զորս ասելոց ենք յերաբանչիւր տեղաքն: Արդ այս Սէթիս որդիք են եղեալք խոճա Ծակորձանն և Գրիգորըն: Ծակորձանին որդի է լեալ Սարգիս (որ տաճկական անուամբ Մանշուր և Սարուխան կոչեցաւ) և Գրիգորին որդի է լեալ Քեայանթար Սահակն: Եւ զայսոսիկ վասն այն յիշեցաք, զի և սրբա են ծախեալ Ծակոր Կաթուղիկոսին զմուլքս, զորս յետոյ ասացցա՛ք: Այս Սէթի որդի Ծակորձանն որ լեալ է բարեպաշտ և հոգեսէր, և աստուածասուր պարզեցք հարուստ յամենայնի, վախճ առնէ սրբոյ Աթոռոյս և ճրիպէս յիշատակ տայ զվեց բանն մուլքն Նորագեղ կոչեցեալ գեղջս այսորիկ՝ ձեռամբ Ծակոր Կաթուղիկոսին Զուղայեցեալ՝ ի տաճկաց թուին հազար վաթսուըն և ինն և ի մարտն Թուղ հազար հարիւր և ինն: Այլ և ընդ սմին վախճ և յիշատակ տայ սրբոյ Աթոռոյս զչորս դանկ և կէս մուլքն Եղուարդ գեղջն: այլ և քակ այգի ևս յԵրևան քաղաքոջն, զոր Մարխաննց այգի կոչեն. որոյ սահմանքն՝ ձանապարհն, սրբոյ Աթոռոյս վախճ այգին, սարն, և Ամիրեկի այգին: Այլ և զայգի մի ի Չորագեղ, զոր Թորոսնեց այգի կոչեն, որոյ սահմանքն են, առուն՝ որ ելանէ ի Չանկի գետոյն, և Չորագեղուց այգիքն: Այլ և զջրաղաց մի ի Չորագեղ՝ զոր Գառնուկնեց ջրաղաց ասեն, որոյ կողմուկք են՝ ջրաղացաց առուն, Ղազարի ջրաղացն, և ձանապարհն: Զայս ամենայն զորս գրեցաք՝ վախճ և յիշատակ տայ նոյն Ծակորձանն սրբոյ Աթոռոյս, և հաստատուն դապալայս գրեցուցանէ զերկուս հաստ տաճկերէն, բազմաց մեծամեծ ծածկաց և Հայոց կնքեցուցանէ, և իւրոց որդուց և ազգականացն ևս, այս ինքն նոյն Սարուխան կոչեցեալ Սարգիսն, և այղոցն, և ինքն ևս քիքէ և գրէ իւրով ձեռամբն թէ զպարտիկ վախճ ետու սրբոյ Էջմիածնի ձեռամբ Ծակոր Կաթուղիկոսին խնով կամուս, այսու պայմանաւ, որ ի շարաթ և ի Կիւրակէ աւուրն ի սուրբ Պատարագոջն յիշեցեն յաւիտեան, զիս և զիմայինս: Ո՛վ որ ի յազգականաց իմնց զաւի արանց, և յետս կամիցի առնուլ, Գ՛՛՛՛՛ Լայրապետացն նզովեալ լիցի, Որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղեցի: Գի՛տ զայս զա-

բալայքն (որք երկուքն ևս ըստ գրեցելոյն մի են, սակայն () Համար նշանան, առաւել բազմակիք է և լաւ զարդարեցեալ և հաստատուն քան զ () Համար նշանան) որքեա տեսանես յերեսն գրեցեալ ցուցակոցն:

Յազատս նորք խոյնեալ գեղեմ, որ է յերեսն երկրոյ, և Ղրխոսպազ ևսկին, որս զից գանկ մուլքն սրբոյ Արուսյա է, թէ որպես, եւ յերում ժամանակի, ժամացանկ:

Ժ. Գեօղը այս նորք եղեալ է նախապէս Երեւանցի Պարոն Սէթին, զոր ի վերոյ յեղեցաք. որոյ որդի է լեալ բարեպաշտն Յակոբճան և Յակոբճանի որդի է լեալ Յարգինս, որ յետոյ առնկացեալ է և կոչեցեալ է Սարուխան. գեղըս այս վեց դանկ մուլքն ի Խօճայ Սէթին և Յակոբճէն Քոյ այս Սարուխան կոչեցեալ Սարգսիս Եւ Սարուխանս այս ծախե զվեց դանկ մուլքն գեղըս այս Կաւղայցի Յակոբ Վաթուղիկոսին Ծն թուամսի, ի առն կաց թուին մէկ հազար ութսուն և հնգին, և ի մերում թուօրս մէկ հազար և հարիւր քսան և երկքն: Որոյ կողմանքն են՝ Ղլլթնափին, Երեւանու առուն՝ որ ի Ղրխոսպազու գետն ելանէ, խօճայ Գրիգորի ջրաբաններն և Ղրխոսպախու գետն: Գիտ զղաբալայն սորա յերեսն գրեցեալ ցուցական և () Համար նշանան:

Իսկ և յառաջ քան զայս՝ զվեց դանկ մուլքն այս զիւրիս Թարվոցի Աճմաս բէկի որդի Ալիդոսան, և Երեւանցի Մուսլումի որդի Մուհամադ ստաղն, և Մահմադ - մաղսուան են ծախեալ Ամիրկեօսայ խանի որդի Միրզայ - նազր - կեօնին՝ Թ. թուամսն և երկու հազար դիմնի՝ ի Յանկաց թուին Ռիէ: Զորոյ զղաբալայն բացես ցուցական և () Համար նշանան: Զի ի յառնուլն Յակոբ Վաթուղիկոսին զմուլք գեղըս՝ առեալ է և զպս հին զարալայս:

Եղևաքս Եղևաքս գեղին, որ է յերկրոյս Երեւաննա ի Ղրխոսպազ ևսկին: Որոյ յորս գանկ եւ կես մուլքն սրբոյ Արուսյա է թէ որպես եւ նոր, տէրչիս ի ստորեւոց:

ԺԱ. Գեօղը այս Եղևաքո՞ որոյ չորս դանկ և կէս մուլքն պատէս է սրբոյ Աթոռոյս, որպէս ի վերոյ ասացաք ի յորպիսութիւնս՝ Սորագեօղոյ Բանդի բարեպաշտն այն Յակոբճան, որդի Պարոն Սէթին, ընց վեց դանկ միքին՝ նորագեղու՝ զչորս և կէս դանկ մուլք գեղըս այս ևս որոյ սրբոյ Աթոռոյս վախմ և յիշատակ: Որոց զարալայն և վախմանայն մի էր, և երկու հաստ գրեցեալ ի Յանկաց թուին հազար վաթսուն և ինն: Զորս բացես ի յերեզն գրեալ ցուցակոցն, և Համար նշանիքն:

Իսկ և յառաջ քան զայս յերկարս Երևանու՝ Մուրառ բեկ ան տարեկ վեքել քննի ի գրանէ արքունեաց, և այս Եղուարդ զեղջ չորս և կէս զանկ մուլքն՝ որ խառայ Յակոբքին և լեալ, զանկ և զկէս դանկ մուլքն ևս այս Մուրառ բեկին և լեալ, և այս Մուրառ բեկս բանութեամբ զչորս և կէս զանկ մուլքն ևս ի Յակոբքանէն յազնաւեալ է, առերով՝ թէ՛ զեղջ այս վեց զանկ մուլքն իմ՝ և լրազէս։ Ասան որոյ խառն Յակոբքանն և լեալ գնայ ի յԱպրահան, և արդ առնէ երկարոյ Ըաճ-Ապրահան՝ ցուցած նեով զՏասասաուն զարաւայտն իւր և զայն վկայական գրեանու։ Եւ շահն ևն աաղամ գրի ի վերայ խանին Երևանու, զի զմուլքն Յակոբքին առեալ ի Մուրառ բեկէն ապշէ իւրեան. և մինչև ի գալն Յակոբքին Երևանու խանն անի ի խանութենէ։ Ասան որոյ և վերտաին գրանայ Յակոբքն ի յԱպրահան, և վերտաին առնու աաղամ ի նոյն շահն ի վերայ նոր խանին։ Իրով և գոյ յԵրևան, հրամանաւ շահն և գրով շխտաւսն զաւթէ զմուլքն իւր, և շխտաւս ապ Յակոբքին զՏասասաուն հունէդ մի իւր և խանի կնքով՝ վկայելով թէ Յակոբքանին է չորս և կէս դանկ մուլքն Եղուարդոյ՝ ի տաճկաց թուին ՌԿԴ։ Զոր գոցնս յերեսն գրեալ ցուցական է՝ () համար նշանան։ Բանդի որովհետև Յակոբքանս այս յեա հնդից անաց որոյ Աթուոյս վախճ ապ զայս չորս և կէս դանկ մուլքն՝ որովէս առանցաւ ի վերդ, վասն որոյ և զայս հունիթս ևս ընդ իւրոյ վախաւորամային ապ սրբոյ Աթուոյս։ Արդ զգեօղս զայս Եղուարդ յառաջ քան զՕսանեցանց արևինն Երկրիս, յառաջս Պարսկական իշխանութեան՝ Պարսիկ խանք հանեալ էին յԱթուոյս և իւրացուցեալ իսխալ) անուանելով։ Եւ յանպայմանութենէ Պարսկականացն մերոց և յանպայտութեանց ժամանակն մաքեալ էր այնպէս ի ձեռս նոցա յամս յիսուն աւելի և կամ պահաս։ Մինչ զի գրէ թէ անհետ էր լեալ մուլք գոյն զեղջ Աթուոյս։ Զոր մչ ոք գիտէր ոչ ի յաթուոյնոցս և ոչ ի յերկրականացս։ Եւ գեօղս այս ևս ի բաւնիկն թաղաւորութեան Պարսից՝ ամոյի և անմարդաբնակ էր լեալ յամս քանիս։ Ապս ի ՌՄԺԷ թուորս մերում Երևանու Խան Էփուսէին-Ալի կոչեցնալն մինչ կամեցաւ ի շինութիւն արկանել, միք ցուցաք զվախաւորամայն Յակոբքանին, և հաւասանցաք զոլ սրբոյ Աթուոյս մուլք զեղջս այսորիկ. զոր և յաղողմամբն Աստուծոյ զաւթեցաք իսկ ընդ այլոց անանց գեօղորեկից, որ և է այժմ սրբոյ Աթուոյս չորս դանկ և կէս մուլք զեղջս այսորիկ։ Յէս ի ճառս Աշտարակ զեղջն։

1) Նշանակէ բուն կամ հարազատ։

Յաջառ ետքն եւ Ամբի գեղ ճշմարտ գործերն: Ան հաճե- թեոյ՛ որ է յերկրս
երեսեալս ի ճակն Երզնակեաց - ճարս, որոյ զեջ գակն մուչքն է՝ որոյ Արտաշ, եւ
Եւթիբի գեղն որ է ի Գեղարքունի ճակն, որոյ յորս եւ զնա գակն մուչքն է՝ որոյ
Արտաշ, թէ որդեւ եւ կրոյ, տես ի յատարեոյ:

ԹԲ. Երկրքն գեղքս պարզիկ եղևոյք են Երևանքիցածոց Աէթին, զգը-
մէ ի վերջ յիշխարք: Ի նմանն մնացեալք են ի վերջ յարդին իւր Գրիգորն,
և ի Գրիգորէն ի յարդին իւր Սահակ քեպանթարն: Եւ այս քեպանթար
Սահակս զմուչք երկուց գեղորեկիցս պարտիկ՝ այս ինքն՝ զվեց դանկ մուչք
Եպոմի գեղին, և զարս դանկ և կէս մուչք Ամբի գեղին, ընդ յորս և
ջրաղաց մի ի Չարաքեօն, որոց կողմունքն են Չանկու գեան, ջրաղացի
առուն, Յովհաննիսի ջրաղացն և Գրիգորի ջրաղացն: Այլ և մեկ ձեռք
առնէ ի 'սարազեօ' քառասուն կարասով հանդերձ ծախէ Զուլայեցի Յա-
կոր Կաթուղիկափն՝ երեսուն թուամնի՝ ի առնկաց ՅԷԱ թղին և ի
Հայոց թուին Զորոց զղաղալոյն գացես յերեսն գրեցեալ ցուցա-
կան և համար նշանաւն:

Իսկ յառաջ քան զայս ի ժամանակին՝ յորում Օսմանցիքն առ-
նուն զԵրևան և զԱմբիկիւնս խանի որդի Բահադադ-ղուլի խանն՝ որ
խան էր Երևանու, առաքին ի յՍտամբուլ, և յես միայ մեք զայ և Հահ-
սեֆին և առնու զԵրևան ի յՕսմանցոց՝ և դառնայ ի յԱսպահան. և
այսա զՓոլատ բեկ անուն ոմն առաքէ յԵրևան ի գիր արկանել զմուչքս և
զայլ ինչս Բահադադ-ղուլի խանին. և այս Փոլատ բեկս ի սաղարկոյ ոմանց
նախանձառ առնկաց ի գիր արկանէ և զայս երկք գեղք՝ այս ինքն՝ զՆո-
բաքեօ, զԵպոմի և զԵրեզնեանց՝ իբր թէ և սգրա են Բահադադ-ղուլի
խանին մուչք (արք խօճայ Աէթին են՝ որպէս ի վերջ ասացաք): Ապա
նախ յԵրևան խան յայնմ միջոցի Բահադադ-ղուլի ոմն, և նա զաբթեալ
ուտէ զմուչք երկք գեղորեկիցս յունս քանիս ի կողմանէ արքունեաց: Յե-
տայ ի ժամանակս երկիրոց Հահ-Սպահի իօզա Աէթի որդի Յակորձանն
գնաց ի յՍասադան՝ ցուցանելով զգրեանս հաստատուին և զգաղալոյս՝
արդ առնէ Հահին թէ այս երկք գեղորեկիցս մուչքն մեր է՝ այժմ Բահ-
սեառ. զուլի խանն գաւթեալ ուտէ՝ ծանուցանելով զքանիսն թիւն ամա-
ռն և զարքաբաւթիւնս հասից գեղորեկիցն: Եւ Հահն գրէ առ Երևանու
մեծամեծան և գառաւորան, զի զզ ոք ի նախանձու ի գաւթար է արկանել
առեալ զայն գեղորոյսն՝ ի նմանն այնքան ամաց զհարսն սնից գեղորեկի-
ցն առեալ ի յարբունիս ապցեն, և այնք գեղորոյքն եթէ յիրաւի իօ-
ճայ Յակորձանին են՝ զստոյզն արդ արասցեն իւրեան: Եւ ի զայ հրամա-
նիս ի յԵրևան, ստուգին գառաւորքն և մեծամեծքն յիրաւի զոլ Յակո-
րին, և արդ առնեն Հահին՝ վկայելով թէ՛ այս երկք գեղքս մուչքն

Յակոբյանն և Ա. Կան, որոնք և Հասն գումարով, այս խանայ Յակոբյանն՝ զի զբաղվեցի գումար խալ: Ապա յետոյ յորժամ խանայ Յակոբյանն շնորհաբար գնաց վաճառ այս սրբոյ Աթոռոյս և եղբորորդին խալ Մահակ քեղան թարն զնայնն՝ զնոր մուլքն և զնորի գետի մուլքն ծախե: Յակոբ Կաթուղիկոսն՝ որպես ասացաք, վասն որոնք և Յակոբ Կաթուղիկոսն ի յառնախն զգեորոյս զայս՝ ինչորի ի նոցանն և զայս յեղեալ ապրանն ի հարա ապուրթիան թանն՝ իրեն զհին զարարայ, բայց ի ապամուսնն՝ արգիճտե Գեղ-քեանցն ևս ի որեցեալ՝ որ ոչ ևր Աթոռոյս, այս Գեղ-քեանց քեցես յարգաբար Յակոբի որդի Մարութանն (որ ի վերջ յեղեալ) ոչ այս զայս ապրանն Յակոբ Կաթուղիկոսն, այլ զարարթն նորին զնոցեցեալ Հիփոսթանն և Բիզնցոցեալ՝ այս Յակոբ Կաթուղիկոսն, և զայս ապրանն առ յնքեանս պահեն, Գեցես զայս բազմութե ստորոթն զրեցեալ ի ասանկաց թիվն ՌԾԸ, որպես ցուցանե յերեսն զրեցեալ ցուցական և () համար նշանաւն:

Չան Մեղքն գեղ իսկեղոյն որ և յնպարտեա եանաւն, որոնք զնոց գանկ մուլքն և որոնք Աթոռոյս, թի որդես ևս որ մեռչ, ժամապան:

ԺԳ. Գեղոս այս՝ որ և յԱպարան նահիւումն, որոնք շեշ գանկ մուլքն Արիաուու-Իսրահիմ-Խալիֆի որդի Ռզաղուլի ասանկն ոմն ծախե Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն մերոյ՝ երկու թուամանի՝ ի ասանկաց թուին ՌՀԵ: Որոնք կողմուկն են, Բաշ-Ապարանն, Արացտանու ճանապարհն, Յաշ-պուրինն և Զանճիկու գետն: Զորոյ զղապալայն զիս յերեսն զրեցեալ ցուցական և համար () նշանաւն:

Յազարս Բարսեմ իսկեղոյն գեղս, որ և յերեսն յերեսն ի կարտեա եանին, որոնք զնոց գանկ մուլքն որոնք Աթոռոյս և:

ԺԷ. Գեղոս այսորիկ զվեց գանկ մուլքն գանու նորեապես Գրիգոր Կաթուղիկոսն Մարտիկոսն ի յնոր Մուստամանն հազար հարիսք զաթուրթ զնորի ի թուին ասանկաց ութն հարիսք երեսուն և հինգ որոնք գանկ զարարթն զիս յերեսն զրեցալ ցուցական և համար նշանաւն զոր յիջեցաք ի յորդոսթանն գեղոս Եղբաննի, յորում եանն զեղորիկոյ մինն և այս Յակոբյանն գեղոս Մարտիկոսն զիս ժամանակաց ի խանախանայ երկու ասանկից զաթուրթն զնոր զբողս պառկի՝ որպես և այլոց զեղորիկոյն որպես ասացաք թ զնոր: Ապա ի թուին ասանկաց ՌԿԶ՝ Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն առնու գանկ գանկ մուլքն սորին վերստն ի նեմիու Հի-ասխանի որդի Բարսեմ պեկե ԺԶ հազար գետնի Զորոյ զղապալայն

Մարտի 1-ին նրա և անձինքն զհասարակ զբարարանան: Հաւ
 ալիք և խախտանց արնն և անն սրբոյ Աթոռոյ՝ գեղորի վիպերով Ի
 նա թէ՛ մեր ի նահանաց մերոց լուեալ և պետեալ եմք՝ որ մեր քեզոց
 վախճն են առեալ սրբոյ Եղմիածնի: Վասն որոյ և մեր առաք՝ այսուհե-
 աե թէ ի մեր և թէ զկնի մեր եթէ խօսող և արգելող լինիցի՝ սուա և ան-
 ընդունելի լիցի: Գրի այս գիր ի ամառաց ԹԼԱ թուին և ի մերում թուող . . .
 Ձեզ գտնես յերեսն զընցեալ յուզարեան և () Համար նշանաւ:

Երեսն յարաւսն զեղի, որ է յերկրսն Երեւանու ի Կարինու եակիս, որոյ մասնք է
 սրբոյ Աթոռոյ, թէ որքես, սեռ խառնեայ:

ԺԶ. Կարծեալ ի ժամանակս Սղիազար Վաթուղիկոսին ի ԹԸԼԶ
 թուոյն մերում՝ Հաճի-բեկու Իւսուֆ աղայ ամառիկ ոմն դաւ առնէ ընդ
 սրբոյ Աթոռոյ զանն միքն գեղջա այս՝ թէ իմ է: Ապա սրբոյ Աթոռոյն
 Աթոռակալ Պետրոս վարդապետն գնացեալ ընդ նմա ի դատարանն անձ-
 կաց, սուա հանէ զնա. բայց սոյ նմա զԼԾ սոմար ցորեան և զարի, և ի
 բերանն զգիր անուս Էթիսամին ձեռք թէ՛ այսուհեաե՝ մուլք գեղ-
 ջրս Մօպանիս կոչեցեալ Եղմիածնի է, ինչ ոչինչ ունիմ զիրանաւս: Զեր
 բացես յուզարեան և () նշան հասարակն, գրեցեալ ի ԹԸԼԶ անձ-
 կաց, ՍՂ և ի ամառաց թուին ԶԼԲ՝ զմէկ և Վէս զանկ մուլք գեղջա այս-
 միկ Բարի որդի Սահեար ոմն ծախէ Համասանցի Մղլայ Պետրոֆի որդի
 Մղլայ Աման-այաչին՝ ութ հազար դիանի, զորոյ զբարապետն գրա՝ յուզարե-
 կանն և () Համար նշանաւն, յորում սահմանք գեղջա ևս գրեցեալք
 են, մի կողմն Ազարակ գիւղն, մի կողմն Անրերթ գետոյ ձորն, մի կողմն
 Իրիականու այգիքն, և միւս կողմն նորին ճարապայաց առնորն: Ի յառ-
 նուին մեր զ . . . զանկ մուլքն գեղջա այսորիկ՝ անեալ եմք և զայս հին զը-
 բալայս:

Երեսն զարազուրուս զայնեալ զեղի, որ ի յուզարեան եայ կրի, որ է ի յառնու
 եակիս, որոյ մէկ գակե՝ մասնք սրբոյ Աթոռոյ է:

ԺԷ. Գեղոց լեալ է ու մեծ խօսաց Սուքիաս կոչեցելոյ՝ Հայ ազգաւ, և
 Սուքիաս ի պատահանց ինչ երթեալ ի Համանի՝ մնայ անդ. Ս. սրբոյ
 Աթոռոյն միարան Զուղայեցի Քասաղուի որդի Ծափոք վարդապետն՝ որ
 յետոյ եղև Վաթուղիկոս սրբոյ Աթոռոյն՝ պատահի և ի Համանի Սուքի-
 աս կոչեցելոյն ի ժամանակս Փրիկապոս Վաթուղիկոսին, և անդ սոյն Ծափոք
 վարդապետս զնէ զգին զանկ մուլքն գեղջա այսորիկ ի նոյն Սուքիասն բան
 և երկու թուաննուլ. որոյ ամառներն զարապետն գրի ի Համանի ի ԹԸԼԶ

ՅԼ. ԺԴ.

Յարգելի և սիրելի լինեալսն այս իմն-ազգայնական ուրբոյ միտաբան, որոյ զբողոքսն
խնդրեալ է ստորև:

Ի իմն-անոյն ի սրբոյ Առնաւորէն մերմէ: Ի ժամանակս իշխանութեան
Հայոց, սրբոյ Աթոռոյս աղաս լինելն յամենից հարկաց և անտարախոյս
Յնոց ի բաւելի իշխանութեան Հայոց, և ի փոխին Հայրապետութեան
ին Ախ, զսցնբանեաց միջոցացն (որոս յամարութեան գոյր սուրբ Աթոռս)
պրկնն յանիւք ասել: Իսկ ի նորոզն վերստին (որպէս ասացաւ ի վերն):
Սկսաւ ասլա յաջողմանն Աստուծոյ վերստին ստանալ զառաջին կարգն
իւր և չեալ ազատ յամենից հարկաց, այս ինքն Հայրապետն և միաբանքն
ոչ տայցնն զհերպիւ իւր հարկս ժարմնաւոր տեղանց՝ որպէս տանաշխարհ
հականք: Անոջք, պղկք, և կալք տրին ոչ շափկցին, անասունք և գրասա-
քըն ո՛չ ի թիւ արկցին, զբարացք և պղք պայպիսիք ո՛չ պրկցին. մնաք
և ելք սորին ոչ տայցնն զմարս, և ո՛չ տալ զգլխահարկս, զՏնորդս, զտա-
սանորդս, զտնախարձս, զանանախարձս և զկրքախարձս, և զպլս պայպի-
սիս՝ որպէս սովորութիւն և աշխարհի, ալ յամենայնի աղաս լինիլ իւ-
րայնովքն՝ որպէս և և պապէս մինչև զպսոր: Եւ թէ ո՞րպէս, ծանիր. զի
Կախապէս ի ժամանակս Մելքիսէդ Կոթմուզիկոսին, որ մեծ Ըսհ-Ապաս
Թագաւորն Պարսից զհարիւր փոռման մուխակիայն՝ զոր հարկ էր եղեալ ի
միրայ սրբոյ Աթոռոյս ի տալ ամի ամի, զայն երարձ. երանկին Մոզես Գա-
թողիկոսն ի ժամանակն Ըսհ-Սեթի Թագաւորին Պարսից, և ամենին հան-
եալ ի զամբունն անհետ արար հաստատուն հրամանաւ նոյնոյ Թագաւորին
(որպէս ասացաւ ի վերջ ի պատմութեան գեղջս մերոյ) ի թնին Յանկաց
ՅԼԸ. բայց ռազամն պս ո՛չ տեսաք մեք այլ զսուրկին զոր
զացեալ ցուցակուն և ի շանագրով: Ապա երանելիս այս որ-
պէս թէ յանշուութենէ ի շնչաւորութիւն հազիւ բերեալ զսուրբ Աթոռս,
վերանորոգութեան և շինութեան միայն պարտաւելով՝ փոխի առ Յէր,
շունկով ժամանակ և զպլոց հարկաւորացն հոգալոյ: Որոյ յիշատակն
օրհնութեանք եղիցի: Իսկ զկնի երանելոյս պարտիկ մինչ յաջորդէ հա-
մանմանն իւր յողմեղախան՝ և բազմաշխատան՝ և նոր ի նորոյ նորոգ-
զրն յամենայնի ազգիս մերոյ և պրբոյ Աթոռոյ՝ Յէր Փիլիպպոս Կա-
թողիկոսն սկսանի յամենայնի ի կատարելութիւն անել կուռն զանիւ հո-
գալով զհարկաւորացն սրբոյ Աթոռոյս, զնեղքականաց շինելով և
զարտաբանականացն արքունական և դատաւորական հաստատուն զը-

բազմ. Գանգի ի լուսնացուցանելն զՎրաստանն սրբոց Աթոռոցոց զան-
 զրոս և զարտոտայս և վասն սերմանելոյ՝ որպէս ասացաք յառաջ, սկսաւ և զյա-
 առեկ գութանն մի ի կիր արկանել (որ չղոր յառաջ) Իսկ չարն Մահմատ -
 Ղուլի որ խան էր երկրիս Երևանու, կամեցաւ հարորդ առնուլ (այս ինքն
 զպահար) ի ցաննցելոց հատիցն սրբոց Աթոռոցոց, վասն որոց և նոյն երանե-
 լին արդ առնէ երկրորդ Ըահ-ապասին՝ թէ՛ սուրբ Աթոռա ի բնէ անտի
 մաղափ է լեալ, այս ինքն ազաա յամենայնէ, այժմ՝ ի յաղթատութենէ՝
 մէկ գութանի վարելոյ չափ տեղ հազիւ կարեմք զսերմն արկանել յերկիր
 Մահմատ - Ղուլի խանն կամի ի նմանէ ևս զպահար առնուլ: Եւ Ըահն
 ուղղամ այս սաստիկ (սպասիկ 1): զի մի ձեռնամխիցին թէ Մահմատ - Ղու-
 լի խանն և թէ պղք ի խնորել զպահար ի սրբոց Աթոռոցոց սերմանցն:
 Գրա զայս ուղղամ յերան գրեցեալ ցուցական և () նշան հա-
 մարտն, որ գրի ի տաճկաց թուոցն ՌԾԵՆ Բայց զայս իմա. զի որովհետև
 յարդարումն մէկ գութանն միայն գրի, վասն որոց և շահն ևս ի ուղղամու-
 մն զմէկ գութանն միայն մաղափ առնէ, ուստի ո՛չ պարտիս զայս ուղղամն
 ցուցանել՝ յորժամ գութանի աղագաւ զրոյց լինիցի և դու աւելի ունի-
 ջիս զգութանն, Բայց յառաջ քան զայս՝ ի ՌԻԵԸ թուին Յաճկաց՝ սոյն
 երանելիս՝ Սեֆի Ըահին ևս արդ արարեալ, զմէկ գութանի մաղափու-
 թեան ուղղամ առնու: Արոյ զսուրէթն զիս ցուցական:

Դարձեալ սոյն երանելիս յետ հսկից ամաց վերստին արդ առնէ նոյնոյ
 Ըահ-ապասին, թէ մեր յամենայն ժամ օրհնող եմք քեզ: Մուրթուզայ
 վաշայն կամի զերկիրս զայս աւերել, ևս ԲՃ թուանն ետու, հազիւ յե-
 առա դարձուցի: Եւ զԲՕզայ - դարասի ջուրն բերի յայս դաշա մինչև ութն
 ջրազացի ջուր և զայս այսպիսիս: Ապա գրէ թէ՛ այս Աթոռոցոց պղտն,
 ջրազացքն, վարեպահոցքն, ոչխարքն, և զայս այսպիսիս՝ զորս ունի սուրբ
 Աթոռոս, Խոսրով խան Բեկուր - Բեկն 2), երկրիս գիտելով զմաղափութիւն ին-
 քն ևս մաղափ պահէ. ինչպիսի՞նք ի քնն, զի և դու մաղափ արայցես. զի
 մեր վայելեալ աղօթեսցուք վասն կենաց քոց:

Եւ Ըահն ուղղամ առնէ ի գլուխ նոյնոց արդային, զի մաղափ լիցին
 վերոյ յիշեցեալքդ: Գանգի երանելիս այս նախապէս ի ՌԾԵԸ թուոցն
 տաճկաց Ըխիսպասին կնքով և վկայութեամբ արդ առնէ սոյնոց Ըահ-
 ապասիս յատկացուցանելով յանուանէ զվարդահողան սրբոց Աթոռոցոց, ո-
 բոց աղագաւ և առնէ զուղղամ զրեցեալ ի միւս երեսն ի նոյն թղթոցն, ո-
 բով և հաստատէ զայնոսիկ յիշեցեալ հոգան գոլ սրբոց Աթոռոցոց՝ որ-
 պէս ի . . . գլուխն ասացաւ զոր պոցես ցուցական և () նշան հա-

1) Թեհաթե, պատուր: — 2) Գեյլեր դէյի. նախարարական, շահապետ

մարտի: Որոյ համաձայն ուղղամ մի ևս զոյ ի մեծէ Ըահ. Ապասն՝ ի ՌԻԲ
 թուօն տաճկաց գրեցեալ, որպէս անդ ցուցանի: Սոյնպէս և յետ վեց ա-
 մի կրկին արդ առնէ նոյնոյ Ըահին՝ վկայութեամբ խանին, և յատկացու-
 ցանէ յանուանէ զայդիս և զգրադասցս և զարս պայտիս, և զորքանու-
 թենէ և զո՛ւր՝ գոն նոցին: Եւ առնէ զուղղամ հաստատուն և սաստիկ
 թամպիհոյ: զի մի՛ որ ի յայնս ձեռնամխիցի: Որով և զայնս հաստատե-
 զով սրբոյ Աթոռոյս, որպէս սասցար ի () զլուին, զոր քոցես ցու-
 կան և նշան համարով, որ զի ի տաճկաց թիւն ՌԿ, Ապա և երրորդապէս
 զայս արդս զրէ անորոշապէս և թարց յատկացուցան տեղեացն և ունե-
 ցիլոցն՝ զրով միայն թէ՛ ունի սուրբ Աթոռս զայդիս, զհորս, զգրադասցս
 զանասունս, և զայս պայտիս, զորս մաղափ արասցես: և այսու արգայտիս
 և ուղղամիս զայնս ամենայն վերոյիշեցեալսն ի մէջ երկուց ուղղամիցն
 մաղափ առնել այս պայտիս խոհանութեամբ:

Դարձեալ ի սոյն թղթով կրկնորդ արդ առնէ թէ՛ այս Աթոռոյս ի Գրիտ-
 տոսէ . . . մինչև ցայժմ՝ քան վախուպ տեղիք և մուլք: այժմ ոմանք ձեռնա-
 մուխ լինին և գաւթեն: նոյն շահն ևս կրկին ուղղամ արարեալ ի կեցնո-
 րին, կնքէ երկրորդապէս և հրամայէ՛ (զի) մի՛ որ ձեռնամուխ լինի ի վա-
 խուպ տեղեան Աթոռոյս:

Դարձեալ ի սոյն թղթով երրորդապէս արդ առնէ թէ՛ ևս յերուսա-
 զէմ պարտիմ քնալ, հրաման սուր՝ զի զոմն վէքիլ եղից ի տեղի իմ, և
 մի՛ որ ներացուցէ զնա: Եւ շահն երրորդապէս ուղղամ արարեալ ի
 կեց նորին կնքէ, և հրամայէ՛ առնել այնպէս: Զայս ետամբար արգայտիս և
 ուղղամիս թուղթն զի՛ս ցուցակուն և նշան համարովն, որ զի ի տաճկաց
 թիւն ՌԿ, որ է շատ պիտամի գորեղամիս վասն մաղափութեան և
 վասն միքիցն սրբոյ Աթոռոյս: քանզի յառաջ քան զայս ի Խարով խա-
 նեն (որ յերևան նստիւր) կրկիցս զիւլա առնու և մաղափ առնէ զմուլքսն
 սրբոյ Աթոռոյս ի ՌԾԷ և ի ՌԾԲ թուօն տաճկաց: յորս գրին ինն պ-
 զի և ինն զբարաց, և հազար ութ հարիւր յետուն ոչխար մաղափ, զորոց
 զգիրան քոցես յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն:

Յետ այսորիկ և Յակոբ Կաթուղիկոսն Զուղպեցի արդ առնէ առ նոյն
 երկրորդ Ըահ Ապասն վասն մաղափութեան սրբոյ Աթոռոյս, և թէ՛ մէկ
 գաւթանի տեղ հազիւ կարեմք սերմանել, ի նմանէ ևս կամին զհարկս առ-
 նուլ: Վասն որոյ և շահն մաղղամ՝ զրէ սաստիկ թամպիհոյ առ իշխօսն
 երկրիս նաճափ խանն, զի մի՛ որ ձեռնամխիցի Աթոռս, զի մաղափ է-
 սակայն և այս ուղղամ յայնժամ լինի օգուտ ի ցուցանելն՝ յորժամ
 զմի գաւթան միայն ի կիր արկանիցէ Աթոռս որպէս և ի վերջ ստացաւ:

Գի՛տ զպս սաղամն յերեսն գրեցեալ ցուցական, և () նշան
Համարո՞ւմ, որ գրի ի սաճկաց թիւն ՌՎԹ:

Դարձեալ ի ժամանակ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին Ջուդայեցոյ զերկուս
գութանս սկսանի ի կիր արկանել սուրբ Աթոռս, բայց որովհետեւ ի մէջ
երկուց սաղամից Էւս - Ապասին ևս մի գութանն յիշի մաղաֆ եղեալ ար-
զայով Փիլիպպոս և Յակոբ Պաթուղիկոսացն, որպէս ասացար ի վերդ, և
հոչակի թէ Աթոռոյս մէկ գութանն է մաղաֆ, զսան սրոյ և իշխողք երկ-
րիս կամին զմիոյ գութանի բահրայն առնուլ յԱթոռոյս, ասելով թէ՛
միոյ գութանի ունիք մաղաֆութիւն: Արշակէս և զսան ոչխարաց առնեն
մէճ, ասելով թէ՛ շատ արհէք: Ապա և Աղէքսանդր Պաթուղիկոսն
արդ ասէ Էւս - Լիւսէինին, և զսաղամ առնու՛ զերկուս գութանս և
զնճ ոչխարս մաղաֆ առնելով: Գի՛տ զպս սաղամն ցուցական և ()
նշան Համարո՞ւմ, որ գրի ի ՌՃԻԴ թիւն սաճկաց, Արդ և զպս սաղամ,
յայնժամ պարսիս ցուցանել՝ յորժամ քան զերկուս գութանս, և
քան զնճ ոչխարս ո՛չ ունիցիս ասելի, որպէս ի վերդ ևս ասացաւ:

Դարձեալ սոյն Աղէքսանդր Պաթուղիկոսս՝ յառաջին թագաւորացն զվնց
Հաս զայլ և այլ մաք սաղամն ցուցանէ նոյն Էւս - Լիւսէինին և
խնդրէ, զի և ինքն ապցէ զսաղամ մի ի վերահասաստութիւն նոցա: Եւ
Էւսն ևս վերայիշելով յասուկ յասուկ զեղեալ խնդրնս ի մէջ սաղա-
միցն այնոցիկ՝ ի մէջ իւրոյ սաղամին գրէ և ինքն թէ, որովհետեւ նախնի-
քն մեր այսպէս սաղամ են սուեալ, և նս ետու: Զվնց խնդրան ի յիւ-
րաքանչիւր անդու՞ն ասացուք: Յորոց երրորդն է թէ Էրթիսանի Աթոռոց
մէջին և մաղաֆութեան մի՛ որ ձեռնամուխ լիցի: Զայսմանէ ի պատմու-
թիւնս զեղս մերոյ ևս յիշեցար, որ գրի ի Պաճկաց ՌՃԻԴ թիւն: Զոր
գոցես ցուցական և () նշան Համարո՞ւմ:

Դարձեալ Աստուածատուր Պաթուղիկոսն Լամբասանցի ասնէ արդ Էւս -
Թահմազին թէ, քան զիս յառաջ եղեալ խաղիֆայքն զորքան զվարս և
զցանքս արարեալ են՝ ո՛չ երբէք են սուեալ ումիք զբահրայ և զտղ
հարկս, զի Աթոռս այս ի բնէ մաղաֆ է լեալ, այժմ՝ տիրողք երկրիս և այլ
ոմանք նեղացուցանեն զմեզ և զպէս պէս շինուի 1) առնեն՝ չտարով մեզ
զհանգիստ: Եւ Էւսն գրէ սաղամ աստիկ թամբէհտի, զի մի՛ որ ձեռնա-
մուխ լիցի ի մաղաֆութիւն Աթոռոյս: Որ գրի ի թիւն սաճկաց ՌՃԼԶ
զոր գոցես ցուցական և () նշան Համարո՞ւմ:

Դարձեալ ի ՌՃԼԵ թուին սաճկաց՝ մինչ երկիրս մեր անկանի ընդ
իշխանութեանք Օսմանցոց, և նստի յերևան Ռամազ կողեցեալ փաշայն՝

1) Եիրար, զպարտութիւն, ելն:

ւորն եւ ի գլուխ դէֆէնզիոն մին զուրմ իւր, այսինքն զՔարեն, Զտոյնա-
 նման թուղթ մի եւ ի Ժամանակս Արքայաժամ Պաթուղիկոսին Մշիչուց շի-
 նեն՝ յետ երից ամաց, նոյնպէս և գրեցուցանեն որ ինչ ի վերնուած գրե-
 ցաւ. նմանապէս Սուլթան - Մահմետ թագաւորն Օսմանցուց դէն զթու-
 ընն ի գլուխ դէֆէնզիոն, նոյնպէս և Տրամպլէ՝ զի Աթոռոյս տայցեն զմուր-
 քըն տնխափան վերոգրեալ գեօգքն, և Աթոռս մաղաֆ յիցի յամենից
 հարկաց, և կնքէ շեխալաճ վկիցս թղթոցն, և ի վերջն, ի ՌՃԽԳ թուոյն տաճ-
 կաց, Որք երկուքն ևս շատ հարկաւորք են և պահելիք, և են երկար գրքա-
 ձեւք. մին չորս թուղթք, և միւսն հինգ թուղթք որք երկուքն ևս գտն ի սուրբ
 Աթոռս, ունելով զժողկեայ պահարան յատուկ յատուկ, և են ի միում
 ջղատանձե թղթեայ պահարանում, և յերեսն գրեցեալ ցուցակքն ևս
 ցուցանեն:

Գարձեալ յաւուրս Քէլքիտազցի Արքայաժամ Պաթուղիկոսին մերց՝
 յորում պղպեցաւ իշխանութիւն երկրիս Պարսից՝ և զօրացաւ նաոր
 կոչեցեալ բոււաւորն, և ետս զերկիրս մեր ի յՕսմանցուց, և ինքն տիր-
 եալ թագաւորեաց. իսկ յետոյ առ սա արգ գրէ վերոյիշեցեալ Պաթուղի-
 կոսն թէ. Աթոռս այս այսպէս յայտնի և հոչակաւոր տեղ 1) իմն է, յորում
 հինգ հարիւր մարդ աւելի հաց ուտեն, և ի Պարսից և յՕսմանցուց թա-
 գաւորաց ևս զիր ունիւք, որք մաղաֆ են արարեալ զԱթոռս ի հասարակ
 հարկաց, որոյ կալն ո՛չ չափի, և յաւել 2) ոչ գրի, վասն որոյ և ի քէն
 խնդրեմ զայսպիսի զիր մի, որ խանք և զիւանագիրք ի յԱթոռս ոչ ձեռ-
 նամիսիցին, և զկալս սորին մի չափեցեն: Եւ նաոր. Ըահ կոչեցեալն ևս ի
 գլուխ արզալին աղամ գրէ սաստիկ թամուկէճով իւրոց գործակալացն,
 զի ի կալս և ի մասիս Աթոռոյս մի մերձեցցին, և մի ի չափս և ի համա-
 րըս արկեցին: Ի լուսանցն սոյնոց նազամիս կրկին գրէ և կնքէ սաստիկ
 թէմուկէճով, ի ՌՃԽԸ թիւն տաճկաց, և ի մեր թուոյն ՌՃԶԳ, զոր գրե-
 ցես ցուցակաւն և նշան համարով:

Ի սոյն թուոյն երկու անգամ ևս արգ առնէ սոյն Արքայաժամ Պաթու-
 ղիկոսս այս նաոր. Ըահիս վասն մաղաֆութեան սրբոյ Աթոռոյս և սրբոց
 վանօրեից երկրիս, թէ և ի բնէ՝ յամենայն հարկաց ազատք են եղեալք թէ
 վանք, թէ սեւազուիք, թէ եկեղեցիք և թէ եկեղեցականք երկրիս մերոյ,
 և ամենեքեան ընդ իշխանութեամբ Էջմիածնի են, խնդրեմ զի և զու մա-
 ղաֆ արացես: Եւ նաոր շահն ևս՝ ի գլուխ արզալիցն ևս աւղամ՝ գրէ
 մաղաֆութեան և սաստիկ թամուկէճ իւրոց գործակալացն, զի մի երեք

1) Օհագ. ծխան, ցեղ, ուխտ կրօնաւորաց, զուն, եւն:— 2) Գուցէ մահաուս, բիրք, օ-
 դատ, եւն:

չարձեցին ընդ դեմ հրամանին իւրոյ: Բայց զսոցին սուրբթան անասք մը կըրեցեալ ի Շխիսլամէ, և զ-սը 1) ոչ քտաք: զորս գտցես ցուցակօքն և () նշանօք:

Նոյնպէս և յետ նասոր - Շահին, մինչ թագաւորեաց եղբորորդի նորին Իպրահիմ - Շահն, և սա ազգամ տայ ըստ խնդրոյ Ղազար Կաթուղիկոսին ճահեցեալ, յարում է գրէ թէ՛ որովհետեւ ի բնէ անտի Էջմիածին և նորին մուլքն և օժուլքն 2) մաղաֆ են լիալ, և թագաւորքն, և մանաւանդ իմ հօրեղբայրն ևս մաղաֆութեան ազգամ են տուեալ, և ես՝ ետու. ազգամ, զի սոցիք, ջրաղացք, դինկք, բրբրոյք, ձիթահանք, հատ, ցանքն, և թէ՛ ի նախից 3), թէ՛ ի ըստից 4), ի Բաղնիս 5), ի Բաղնիս 6), և յայլ տանից հարկաց ազատ և մաղաֆ լիցին, և աստիկ թամպէհ խրոց գործակալացն, զի մի մերձեսցին բնաւին յԱթոռս Գիտ զայս ազգամն ցուցափան և () նշան համարովն: Ար գրի ի տաճկաց թիւն ՌճԿԱ:

Յետ Իպրահիմ շահին՝ մինչ վերջացաւ թագաւորութիւն Պարսից, և Աղբաւան Ազատ խանն տիրեաց յամն քանիս երկրիս, և սա տայ զազգամն հինգ ըստ խնդրոյ Մինաս և Աղէքսանդր Կաթուղիկոսացն, վերոյ գրեցեալ ազգամի աճովն գրելով զամենայն մուլքն Աթոռոցս, և մաղաֆ առնէ յամենայնէ զորս գտցես ցուցակօքն և

նշան համարօքն: Ար գրին ի ՌճԿԴ, ի ՌճԿԵ, ի ՌճԿԶ, ի ՌճԿԷ, և ի ՌճԿԸ թիւն տաճկաց: Յարոց ի միումն և զերկրիս վանսրեից հարկն ևս բաշխէ, որ էր ժէ թուումն, որք յամի յամի տային յարքունիս: Յետաց մինչ աւերեցան վանօրայքն, յԱթոռոցս առնուին զայն հարկն: Զոր Ազատ խանն բաշխեաց ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին: Ըստ սփն օրինակի և Խալիլ խան Օգրէկն՝ որ հրամանաւ Ազատ խանին իշխող էր երկրիս, երկրոցս անգամ և սա զիր տայ որոյ Աթոռոցս՝ վկայութեամբ խրոց գործակալացն՝ վասն մաղաֆութեան, և ինքն մաղաֆ առնէ յամենից հարկաց: Արք գրին ի թիւն տաճկաց ՌճԿԵ: Զոր գտցես ցուցակօքն:

Դարձեալ ի սոյն ՌճԿԸ թուոցս տաճկաց, և ի մեր թուոցն ՌՄԴ, մինչ Էմրեան նստէր խան Ղաճար - Հասան - ալի խանն, Պոլսեցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն արդ առնէ վերոյիշեալ խանին թէ՛ դու գիտես որ՝ սուրբ Աթոռս ի բնէ անտի մաղաֆ է յամենից հարկաց, այլ և վանօրոյքն մեր մինչ աւերեցան, նոցին հարկն բաշխեաց Ազատ խանն: Վասն որոյ դու ևս յիշխանութեան քում զգիր մի տուր մեզ ի յիշատակ քեզ:

1) Բուճ, հարազատ, խկական: — 2) Յճաշն, գործազարք, եւն: — 3) Նագտ, առճեան պատրաստ: — 4) Ճիւն, ցեղ, տեսակ: — 5) Այդիարփ: — 6) Այլ վիտսցար դեշանակութիւն:

Եւ խանն՝ նոյն արդոյթն պարտե՛ր գրե թե՛ Եղիշտանն անկարճ և յանձնոց
 Տարխոյն ի ընծ անտի, և մինչ՝ վանորայքն անկր են; ո՛չ որ կարգի ի կար-
 ճանն նոցա գրի թե՛ պահանջն յԵղիշտանն և յայնկա գրեալ խանն հրքն
 թե՛ն ի վերջ իւրոյ բանին և յնա կոչս սոյնոյ թե՛ թոյն բարս կրկին գրեալ
 նապիք: Երկուրով և պիտաս որչա՛ր ասակոց թե՛նն և վերջնն սոյն և
 զկրակեանս: Ար և կարի Տարխուար և շատ պիտամի; զի ընդս կրկին վը-
 կայրութիւնն և վանն մարտաբանեան սրբոյ Ամուսցա: Եւնի ըս զասակն մի
 զոր քաջն յուցարեան և Եշտուար:

1759

Գարնեալ ի ՌՃԷԹ. Թաշն ասակոց և չե միտ ՌՄԸ. Երկուրով Կախա
 զիտան Երկուրովն՝ զանան Տարխուար ինկրն Թ՛ րիտով: զորն ի սա-
 զանցն Տար և զորս յիջնն ժողովն ի մի վայր և գրե ի միտմ թե՛նին
 և որչ ասնէ Լիւսեմն - աքի խաննն Երեւանն: (որ կը կարար. վերջոյնն
 կասան - աքի խաննն) թե՛՛ զպատիկ ինկրն ի Թաղաւորացն արարեալ են
 յասակն Կախաղիկայն; և Թաղաւորացն ասկում են ասեալ իւրացան-
 ճիւրոցն յասակն յասակն մար քա. ըս նկանայրեան զԹաղաւորացն ի վե-
 րահասարանութիւն Տրանսնայ թաղաւորացն և ի յիշտակ թե՛ն: Եւ
 խանն ևս ի պաշտ նոյնոյ թե՛նն գրեալ թե՛ն և Տրանսն թե՛՛ արդե ա-
 սակն Թաղաւորացն մի ասկում են ասեալ վանն այս ինկրոց և ևս պար-
 եալ Տրանսնոցն զի: այսպես թե՛նն Եւ թե՛ գրե՛ն են պատիկ Թ՛ ինկրոցն
 և կամ Թաղաւորաց Տրանսնոցն, յիւրով ասկ զի ասեալն ի յարդարու-
 թեան իւրացանճիւրոց ասկումն և Տրանսնայրոցն: Բայց աստուտք զայս
 միջոյն գրեան՝ զի ի ասան և չարցն պիտոց աս. արն և վերջնն են յասակա-
 զես վանն մարտաբանեան սրբոյ Ամուսցա և Ամուսնայրոցա Եզրս գրի թե՛ն
 որպէս յասակոց Թաղաւորաց Տրանսնայրոց և ասկումն: զի ի ընծ
 անտի Եղիշտանի խաղիքոցն: Վարդապետն: Երարոցն և աննայն ա-
 մայէքն յաննայնի մարտն թե՛նն և ո՛չ որ իջեանց պահանջն զանայ
 մի ի նոյնն և արարայք և բախանայր մահաւորք և մուք նոյնն ո՛չ
 չարիցն և ո՛չ ի դիւ արկինն զի արար են յաննայնի: նոյնոց և ևս
 Տրանսնոցն զի պատեա լիցի: Զայս թուովն ասան Եւնի կախաղիկան
 ի Լիւսեմն - Աքի խաննն՝ զոր քաջն յուցարեան և Եշտուար:

Եւ յնա Եւնի Վախաղիկայն ի յարդարեան միտ նուսասանութեան
 և մի ինկրոցոց զպատիկ Թաղաւոր ի նոյնոյ Լիւսեմն - աքի խաննն, զոր և
 պատե ինք նոյնոյ արեւաբանն ի ՌՄԹԹ. Թաղաւոր միտմ և ի պատկոց
 ՌՃԷԹ. Զորս քաջն յուցարեան և Եշտուար:

Եւ ի սոյն Թաղաւոր մինչ բանացա զե թե՛ կաղիկալ Եւնի թե՛նն
 և որպէս թե՛ն սոյնոց բարս կրկին Թաղաւոր և Տրանսնայրոց թե՛նն զա-
 մանայն իջեալն Երարոցանտա ի Լուսարեւանտա: զմարց աս. պիտոց աս

Եւ ի Գուրգեն շինարարք: և անարկեցաք ևս զՏիրոջ շինեալ ծննդի թիւն
 թիւնսն ի Գուրգեն: Ի շինման այն որպէս արեւելի թաղաւորսն ասա-
 ճալ ըն որպէս Սեբաստիոս զարարեալն յառաջ, ինչն ևս յարցի: Ար . և ընկերս
 ևս յիսոյ զընծայն մեր, առւեալ ևր զառարկմն մի Կարմիր պիտան թիւնսն
 մերոյ: ԹՅԼ և Եղն թիւնսն որմեալսն զիցարարեալ թիւն խորց: զիստեա
 որպէս ի Գուրգեն մի թիւն թիւն: Ինչպէս ցանկ ևս նոյն, և նմի մ'նկոյ ինչոյն
 ևս յաստի յանուի սարսիկ սարսիկ: և Թաւրիչ, զի ի վերայ երկնի
 խանին, և այդ զարեակալցն, զի մի՛ զր իշխեսցէ ընդդէմ զիցարարն շա-
 ժի: Ինչպէս թիւն՝ որպէս նախնի թաղաւորն մեր ասեալ: Կն՝ զարարեալ
 ապառ, և Կն երես: Եւ նախարարն ի յայտարար և ի վերջին պր-
 յանին լամն ինչպէս թիւնսն սրբոյ, Եթեպէս, զի մի՛ զր իշխեսցէ, նախար-
 արի ի մեզ ըն ի մեջսն ի մեջսն, ի մեջսն, և յայլ՝ յանմայն թիւն սրբոյ
 Եթեպէս մի որպէս մեզայն: Եւ ի յնկ. անտի ապառար թաղաւորսն
 նոյնպէս և ևս նախարարն սրբոյ: Երբ այս երկնին, վերջին թիւնսն
 այս թիւն՝ երկնսն ի Լիւնին՝ Եթի՛ թիւնսն, և միան և թիւնսն թիւնսն,
 անկեալ ըն ըն յանմայն և յայլ: Եւ զարարեալսն, և շատ զարարեալսն
 այն թիւնսն: Եւ սրբան ապառար զիստեալսն ի մեջսն սրբոյ և յայլ
 երկնայն: Ի միջն նոյն երկնսն ինչպէս և անարարի ըն ևս զիստեալսն
 այն թիւնսն, և վերջսն սրբոյ: Ինչպէս թիւնսն ևս ևս նախնիսն՝ ապառ-
 արիսն Երես զարարեալսն, և Երկնայն:

Երբ միան: յայս Կար. Երեսցար անարարսն զարարեալսն, այս
 թիւն զարարեալսն սրբոյ Եթեպէս ի թիւն անտի միջն յայս մեզ, այն
 անարարսն զարարեալսն և որպէս թիւնսն թիւն սրբոյ ինչպէս և որպէս մեզ
 մեզայն, և շատ պահեալ՝ մեզին սը և անարարսն, և այս զարարեալսն:

Երբ երկու գուրգենի և Տիրոջ զարարեալսն զարարեալսն սրբին և
 յայնսն և յայնոյն, որպէս յարարսն յայտարար սարարսն զիստեալսն, զի
 նախարարսն զիցարարսն զարարեալսն սարարսն զիցարարսն Կարմիր
 ինչոյն անտի: Ի յերկրոյ Եւս. Ապարեալ և Երեսցար Կարմիրսն ևս
 ինչին անտի: զիցարարսն սարարսն մի ինչոյն Եւս. Ապարեալ: Իսկ երկրոյ
 գուրգենի՝ և Տիրոջ զարարեալսն զարարեալսն սարարսն Եւս. Ապարեալսն
 Եւս. Ապարեալսն Կարմիրսն անտի: Իսկ ի սրբին Եւ-
 ս. Ապարեալսն Կարմիրսն զիցարարսն զարարեալսն Եթեպէս
 ինչին ևս գուրգեն, զիցարարսն Տիրոջ զարարեալսն անտի: Եւ զիցարարսն
 սարարսն միայն յայտարարսն ինչոյն: Երկրոյ և զիցարարսն Կարմիր
 մեզին սրբոյ: Երեսցար սրբոյ: Իսկ զարարեալսն յայտարարսն: Եւս
 պիս թիւնսն: Երեսցարսն երկու զարարեալսն և ի թիւնսն Տիրոջ: Եր . ոչ
 թիւն անտի Կարմիր, զիցարարսն ի յայնսն: Եւս. Ապարեալսն զարարեալսն

Եւ ոչ միայն զարդոյ Ամուսնոյ մուշտն, այլ և յարս վանորկէց կրկին
 մուշտն պարեւ մաշտն գրկին զոր պոյս Ամուսնոյս: Արդեւ ի ԹՂԸ Բա-
 ին ասակաց, խառնուակն Հահ-Սուրբ յանկին և կղկալար Կամուզիկապն
 մարդ, եկեալ գիւտնացիք արքունուս յերկրս յայտ գրին զմուշտն մի
 և կրկին, թէ պարսն մուշտն կրկնակն և վանորկէց յարեւ մաշտն և:
 Ետքում գրի պոյս Ամուսնոյ ԹՂ պոյս կրկին յայտ մի գեազս, կրկին յՈւ-
 շական, երկն ի Փարսպար և երկն յԱրեւան: զտաղաց ասին կրկին յայտ
 գեազս կրկին յԱրեւան, մի ի Փարսպար, և մին ի Գախ: գրին զմի կր-
 կին յայտ գեազս, մին ի Ենալարաց, մին ի Գարսնիմանց և մին ի Փարս-
 յար: կրկ ևս զքրքնն մին ի Ենալարաց, մին ի Գարսնիմանց և մին ի
 Փարսպար: Այլ և Գարսն վանկն Բ պոյս, մին ի յար գեազն, և մին ի
 Փարսպար, և երկու զտաղաց, Կարսնիմանցն մի պոյս և Ա. զտաղաց-
 Ապրիտակն մին Ա. պոյս յԱրարակ, և երկու զտաղաց յար ման: Գե-
 ազպնն չար պոյս մին ի Կարս, կրկն յԱրեւան և մին ի Կարսպակն,
 և մի զտաղաց յար ման: Գարսնիմանցն Գ. պոյս կրկին յԱրեւան, և մին
 Աւսինը, և Բ. զտաղաց: Բժուս վանկն մի պոյս յԱրեւան և Ե. զտաղաց:
 Աւսինն մի պոյս յԱրեւան, և մի զտաղաց յար ման: Տեղին մի պոյս ի
 Բժրական և մի ի Կարսպակ: Ետքում պոյս ի Կարս, և մի զտաղաց, ասոր
 Սարսնն մի պոյս Ետքում, և երկու զտաղաց ի Ետքն: Վերայն չար
 պոյս մին ի Կարս, մին յԱրեւան, մին ի Փարսպար, մին յԱ-
 զարարդ, և երկու զտաղաց: Կարսնն որ և Ամուսնիկնն Ա. պոյս յԱրեւան,
 և Ա. զտաղաց ի Գառնի Աղոց վանկն Ա. պոյս ի Ենալարակն, և մի զտա-
 ղաց յար ման: Արարակ Ա. զտաղաց ի Կարսնիմանց Ա. պոյս Ետքում և
 Բ. զտաղաց: Այս ասկանց վերացրեցեալսս գրին յանուանն մաշտն և
 ասն մեզ ի Բաբին Ետքաց ԹՂԸ: Այլ զայն յերեւն գրեցեալ զա-
 ջական:

Այնուանկն Բաբն մի և ի Գառնիմանց Հահ-Սուրբն Բաբարդն և
 Ասուս գերաուս Կամուզիկապն մարդ ասն մեզ գիւտնացիք արքունի:
 Ետքում կրկուն և չար պոյս գրին մաշտն ասն և մին պոյս Ամուսնոյ
 և ջան և կրկին վանորկէց կրկուն և մին զտաղաց գրին մաշտն ասն
 և կրկուն Ամուսնոյ և ջան և ետն վանորկէց Ետքն Ամուսնոյ գրին
 մաշտն կրկուն Ամուսնոյ և ասն և ասին վանորկէց մին գրին գրին
 մաշտն, զմին Ամուսնոյ և չարն վանորկէց: Գրն զայս գրն յերեւն
 գրեցեալ զայնուան, որ գրի ի ԹՂԸ Ա Բաբին ասակաց:

Այնուանկն Բաբն մի և ի Գառնիմանց . . . Բաբարդն և . . . Ամուս-
 նիկապն մարդ ասն մեզ գիւտնացիք արքունի: Ետքում գրին մաշտն
 ԿԱ պոյս, կրկուն և մին Ամուսնոյ, և կրկունն վանորկէց զառարան

և թե զքաղաք, ասան և շարն Ամուսյո, և երեսուն և զժամ փանօրկեց.
 ասաներիս պինի շարն Ամուսյո, և ութն փանօրկեց. ժն ձիւնայնի
 վեցն Ամուսյո, ասան և ձիւն փանօրկեց զոր քաղնս ցուցախան, որ գրի
 ի թիւն Յանկաց. . . . Գերդրեցեալ շարժմանայ թաղմն որ ի ժամն
 Յակոբ Ըա՛հ. սուրճան ձիւնկեցն և Աստուածատուր Կաթուղիոսին ասն
 դիւանագիրքն, Ամուսիւղ Արթուրեա վարդապետն ասնա ի ՅԱԼԱ թաղ
 ին Յանկաց և ի ՅԱՅԻՑ Թաղն ձիւնկեց. Այս թաղմն երկու և և ժամ
 պետ, որպէս ցուցանցն ցուցանին Արդ ի աստա՛ զրեցեալ մալլան արարն
 պինն. երեսուն և շարս արեաց ասան և ձիւն՝ որդ սրբոյ Ամուսյո ձն, որ
 արարի նա, շարս արդն և ի մեր գեղար երկն յեղարան, երկու թաղապար,
 և երկու ի Կորաթեալ. ԼԹ զքաղաք, ժժ՝ որդ սրբոյ Ամուսյո ե՛ն՝ արարի
 նա, ութն ի մեր գեղար երկու ի Կեղարար, և Բ ի Զարաթեալ. երկու ձի
 թաղմն ի մեր գեղար երկու զինն և զարդար մեր գեղար և Գ արարի ի
 ժաղարարս Իսկ միւս թաղապարն ին վանօրկեցն, զորոց արարն, ասնա. Եղն
 ձու վանկն՝ միս արդ ի Ընդարկն, և ձիւ ի Կեղարն Զարս զքաղաք և ձիւ
 ձիւնայնի ի ԲՆԻՅ գեղարն Կարմիրուս վանկն՝ երկու զքաղաք ի Զըն Աս
 թիւն գեղար, ձիւ արդ և ձիւ ձիւնայնի ի Եղարան. Գեղարարար վա
 յկն՝ Բ. արդ յերեսուն Ա. ձիւնայնի և Բ. զքաղաք ի յերս գեղար.
 Թաղապար վանկն՝ Ա. արդ ի ժաղարարս Ա. արդ և Բ. զքաղաք ի յեր
 գեղար և Ա. ձիւնայնի ի Կարմիր Երդն Կեղարար վանկն՝ Ա. արդ
 յերեսուն Ա. արդ ի Կարարարկն Ա. զքաղաք յերս վանն Ա. ձիւն
 ձայն ի Թար, և Ա. ձիւնայնի ի Ընդարար Եղար Կեղարարկն վանկն՝
 Ա. արդ ի Ընդարկն և ձիւ արդ ի Կարարեալ, և Ա. արդ ի Կարմիր
 գեղար և Ա. զքաղաք ի Կարմիր Եղար վանկն՝ ձիւ արդ ի Ընդարկն,
 Ա. ձիւնայնի ի Կարմիրան և Գ ձիւնայնի յերս վանն Կարմիրարար
 վանկն՝ շարս արդ ի Կարմիր ի յերեսուն ի Կարարարկն, և ի Կեղարար
 կն Ա. զքաղաք ի Կեղար և ձիւ ի և ձիւ զքաղաք
 և ձիւ ձիւնայնի ի Կարմիրարարկն՝ ձիւ արդ յերար
 արար ձիւ ձիւնայնի ի Կարմիրկն, և երես զքաղաք յերս վանն Արդն
 Արարար վանկն՝ ձիւ արդ յերարան Արդն և Ա. զքաղաք ի Կարմիր
 Ա. զքաղաք ի Կարմիր Բ. զքաղաք և ձիւ ձիւնայնի ի Կարմիր Կեղար
 վանկն՝ ձիւ արդ և ձիւ ձիւնայնի ի Կարմիր ձիւ զքաղաք, և Ա. ձի
 թաղմն ի Կարմիր Կարմիրար վանկն՝ Բ. զքաղաք և Ա. ձիւնայնի ի
 յերս գեղար Բ. զինն և Ա. զքաղաք ի Կարմիր և ձիւ ձիւնայնի ի Կարմիր
 Կարմիրարկն՝ ձիւ արդ և Ա. ձիւնայնի ի Կարմիր Կարմիր վանկն՝ ձիւ ձի
 թաղմն յերս վանն Ա. ասնա Անարարին՝ Ա. զքաղաք ի Կարմիր և Ա. ձի
 թաղմն ի Կարարար. Անարար Անարար անարարին, Բ. արդ յերեսուն

այլ և Երևանու Կրկին ժամարարքն, այս թիւն Երազմատար Ազգանքը, Աս
 մնազգրկիչ, Գեղարդ, Սևան, Լոգրազանք, Աղստիս, Ղարազ, Գեղար-
 գի, Բյրի, Կարինիս, Սաղմուսովանք, Օհանավանք, Մազիս, Կուշի, Տե-
 ղեր, Կոշ, Սաղմուսովանից և Օհանավանից անապատքն, այս ժՔ ժամ-
 քերս ի նախնեաց չեան՝ թէ լաշտի և թէ այլ քարզի կողմանէ մի
 խաւ՝ 1) ի ապին մի անգամ Կաթուղիկոսի մեղքն ժէ: Թուան և Հննգ
 Հազար գիան Տուղտար 2) անուսիս առեալ են յարքանի: Իսկ զանմանցն՝
 այլան սերմանն, ի հոբն զմին ասն բաճարս անուսիս նշնպէս պրիտոյ
 ջրաղացից և պրոց պրապետաց, զորս ունին ըստ կարգին առեալ են զհարի-
 սին: Այժմ ի յառաւել հարիսպահանդեանց ջրայն անցի են կիտալ,
 զի կրկին գործակալքն քան զկարգն. առաւել պահանջն. վրան որդ
 խնդրեմ ի մեծութիւնեք, զի զառաւմ մի շարժեցես մի, որ այս Աթուս
 պրիտ ի բնէ անտի յամենայն կողմանէ մեղքն է կիտալ, որդ ցանքն,
 ցարն, պրիտ և այլ ամենայն սերմանեկէք. աղիս զբարոյքս զմեկք, Կիկիս
 հանք, պիտարք և ուր անուսուք, քիսրիսանուսարս քաւան 3): Համամ կ
 որդ պրապիտք ամենեքեան մեղքն լիցին՝ զպէս յառաջիս նշնպէս և միւս
 վանորայքն զմէ: Թուան և զհննգ Հազար գիանն. որպէս առեալ են ի բնէ՝
 նշնպէս և այժմ զմեղն ապրին խնամ մեղքն: Եւ զքանիցն սրբան ջրս
 նիցին, ի հոբն զմին. ապրին պահարս. իսկ պրիտոյ ջրաղացից և պրոց
 պրապետաց, զորսն ունին ըստ կարգին որպէս առեալ են յառաջինս,
 նշնպէս և այժմ զմեղն ապրին, և մի առաւել պահանջն ի նոցանէ
 զի թէ: յորոց շատ ազգիք վրան քս կու կանն առ Աստուած, և քս ն
 բարեպէս ոչ կարնի: Այդ արուս սեղ մի զարգա մի վերադարձել Երազ-
 մամ Կաթուղիկոսն, և այդ նաար-չաճին: Իսկ նաար-չաճն զայս ար-
 վոյս առաջն առ վերջիչեալ միզա Բնազամ գործակալն իսր, և որն առ
 նա՝ թէ՛ այդ արդարից լաւ վերահասու լինիս և ամենայն կողմանէ անպե-
 փասցես, թիւ Երջմանիս և թիւ միւս գրեցեալ ժամարարքս ի բնէ անտի սրբ
 պէս են կիտալ, յարքանիս զի՞ նշ հարկ են առեալ, և սրբիտի և մեղք
 քանիսննն քոյս. լուսարիս գիտացես, և զկարգանդիտոյ պրապետութիւնն
 յարուսկ յարուսկ թն գրեցես Ըստ այժմ հրամանի վերջիչեալ Միզա-
 Բնազամ և այլ գործակալք նարն կիտալ յԱթուս ընդ Արազամ
 Կաթուղիկոսին յա բարեպէս վրաննոց և յառաւելութեանց, զրն առ Ըստ
 հնն թիւ: քս նաարք միզա-Բնազամ և միւս միզա-Բնազամ վեր
 բարձուս կարք Երջմանիս, Օհանավանից և միւս վանոցից, և նոցն սևա-

1) Կարն, պրի. (Մանուկ, կամ ի մի գր նա կաննի) — 2) Ընդան: — 3) Երջման
 խաւս:

պետոց մտադրութեան, որ արչաւոր արդ առնեմք մեծութեանդ, Կրթութեան՝
 անապրեաց՝ և նորին մտադրեաց մտադրութիւնն քննութեանց հետեւ արչաւոր
 քննութեան՝ որ գրեմք: Ամենայն տեսակ գործունէաց զարկց ցր չնկնելու
 զին առի, մտադրութիւն է գործունէ և վեց խաղաւթի՝ որ է վեց հարկը
 և վեց հարկը լիար Երևանու, և նազե մտադրութիւնն
 սոյլուն. առան սոյլի երկըն ցոյց Երթաննի ք գործունէ երկըն յՕջանն: Եւ
 բերն յԵրևան, և մին է Պարաբար. որք ընդ ամենն զինն մէկ հարկը յիս
 առան և մէկ հարկը յիսմով գին
 մէկ թուան և հինգ հարկը գիան: Ետան զբարոյց ետին է յայն գործունէ
 Եւ յԵրևան Գ. ձիթահանք: Բն. յԱմուս և մին յՕջանն. Բ. գին
 և Բ. քրքոց է Պարաբար. ևս մէկ գին է և Ա. քրքոց է Պարաբար
 որք ընդ ամենն՝ զբարոյց, ձիթահանք, գինի և քրքոց զինն առան և
 ինն հարս. որք մինն՝ հարկը վեց հարկը յիսմով գիանով, լինին ընդ
 ամենն երկը թուան Ա հարկը ԶԻ. գիան՝ Արթուր և ինն հարս գիանն
 է քարուանսարսու մեր, որք մէկ մէկ ապարով՝ զինն ընդ ամենն Ա. թուայ
 ման ԿԻԸՃ գիան. Ա. համով՝ երկը թուանն: Աջխար՝ հինգ հարկը
 որք մինն կես շահով՝ լինի ընդ ամենն մէկ թուանն: ԲՆԻԵՆ. յիսմով
 Արդ գործունէաց սոյլաց, ձիթահանքից, զանոցից, գինից, և քրքոցից
 գիանից, ոչխարայ և համովի խարսից (ամս), որ է մեր նազեաց մտա-
 դրութիւնն է ընդ ամենն՝ առան թուանն վեց հարկը վեց հարկը՝ յիսմով
 գիան: (Արդ յաւուրս նասր-շահին ևս սոյլաբե կաննեցաւ սոյլաց Ամուս
 այս մտադրութիւնն այս ինչն, զինն գործունէ և վեց խաղաւոր և նազե
 արն առան թուանն ԶԻԸԸԵ. գիան՝ որպէս ասոյցաւ: Ար ԿԻԵ. զան
 զայս գրեցեալս աւելի ունեցի զմուրքս և կամ աւելի սերունդիցի: զհարն
 կըն առլոց է ըստ կարգին՝ որպէս առլ կրկին:) Եւ յին գրեցի զորպէս
 որք Ամուսայս ըստ հրամանի նասր. Էտին գործունէաց նորին՝ որպէս
 ասոյցաւ, ապա գրին և զորպէս միւս գիանդիցի: Արդ վերայ ասոյցեաց
 ԺԹ վաւարից ապագաւ գրին թէ՛ այս գիանորքս և ինքեանց մտադրեցին
 է ընդեացից և յայլոց հարկաց մտադրեց են, որք յաւուրս թիւն ունին որ է
 նախնեաց հետեւ է արքին գիանդունայն ասան. և ետին թուանն և հինգ
 հարկը գիան: Եւ յայնքայն ձեռքն ասան յարքունիս: Իսկ ցանքն՝ զորքան
 ցանն, և զբարոյց, սոյլի. և այլք սոյլաբե՝ զորքան ունեցին, զհարկը ևս
 ցառ ասն ըստ կարգին: Ապա թէ՛ Եւրոպայեանց մէկ թուանն ԳԻԵ
 զինն մտադրութիւնն. անի մտադրեց կողմանն որ է յայն սոյլի երկը ըն-
 րաղոց, մէկ ձիթահանք և մէկ գինի: Զայս ամենայն՝ զայս գրեցաւ. գրե

1) ձեռ, գուտար:

Վերջ երկր թուականն մեկ հարար և թե՛ն դիմե՛ր քրեցարն՝ մինն մեկ հարար... վե՛ր
 հարար յիսուն գիտեալ՝ սորա վե՛ց թուական գրեմն մին երկր հարար մեկ հան
 թեր յիսուն գիտեալ և հինգ հարար յշտարն ի վերն մինն թե՛ն գիտեալն
 մեկ թուական ԲԹԹԸ գիտն գրեցին սորն զմինն վախճանն գիտեալ և կրթն
 թուական վե՛ց հարար գիտն գրեմն արձարեալ և յնարեալստարալն ու թուական
 թին գազեանն՝ կարն զմինն ԲՃ՝ գիտեալ և շրջն և թուականն ԵԹ
 ԸՃ գիտն գրեցին Իսկ սորա զմինն շար հարար յիսուն գիտեալն շար
 թուական ԲԹ գիտն գրեմն Յրոց կրեցրոց արձարեալ շրջն շար ամենն երկ
 քան երկր թուական ԲԹԹԸ գիտն թրջ շար արձարեալ գրեցրոց և միջն
 թուականն մեր եր սորն թուականն վե՛ց հարար վե՛ց հարար յիսուն գիտն
 սորն սաացար և զարթանն հանին ի վերնն կրեցրոց շարն իսկ արձարեալ
 զարթարեան և զմեարեալ արձարեալ՝ որ և սանն արթար արձարեալ ի վերն
 հարար շար հարար յիսուն գիտն թուականն ի մե՛ն ԸՄԹԹ և քիչ գիտեալ
 մեկու թինն սարարեալ թարթին մեր մե՛ն արձարեալ սոր կրեալ մեկուն
 շարալ մարալ գրեցին արձարեալստարալն ի վերն ներն թարն սո՛ւ և սարեալ
 ջին սո՛ւ գիտեալն թիկեալստարալ հարաւալ ի վերն սորանեալ թարթին
 կարեցին զմեարեալստարալն որ և սորն թուականն վե՛ց հարար վե՛ց հարար
 յիսուն գիտն Յիսոց գիտեալնն արձար իրոցն սարեալստարալն սարարեալ
 թե՛ն մեր արձարեալստարալն սորանն և սարեալն արձարեալն որ յուն երան սորե
 տիկ սո՛ւ և սոր յուն իրեալստարալն սորանն ի յունարեալստարալն ի յունարեալստարալն
 ջին կրեալստարալն սար կո մե՛ն սանն և մե՛ն թարեալստարալն և յունարեալստարալն
 շար յունարեալստարալն սանն սանն արձարեալն կրեալստարալն սորանն թարթին
 ի շար հարալ ի վերն կրեալ սանն կրեալ թե՛ն հարար շար և սոր
 թեր յիսուն գիտեալն սորն և մեկ թուականն կրեալստարալն թե՛ն թարթին սո՛ւ
 սորն գիտն սանն և ի յունարեալստարալն ներն արձարեալստարալն յունարեալստարալն
 սան զհարեալ մե՛ն ետարեալ յունարեալ արձարեալստարալն կրեալստարալն
 ի ԹՃԹ թուականն սանն կրեալ և մե՛ն թուականն կրեալստարալն յունարեալստարալն
 յիսուն գրեցրոց և ...

Եւ որպէս զԱմսոսոյս և վե՛ց իսկննն յունարեալստարալն սորանն արձարեալ և
 շար կրեալստարալն յունարեալստարալն արձարեալ և Յունարեալստարալն սանն
 շարալ սորն ի ներն հունարեալստարալն շար յունարեալստարալն թարթին և զհինգ
 հարար գիտնն՝ որ յունարեալստարալն ի վերն սորանն կրեալստարալն ի վերն
 սաացար զնորն թար յունարեալստարալն սորն ի մե՛ն և իսկ սոր յունարեալստարալն
 մե՛ն ի վերն սորն սար ի ԸՄԹԹ և ի յունարեալստարալն արձարեալ և սոր յունարեալստարալն
 ներն որ յունարեալ սորն և մե՛ն թարեալստարալն յունարեալստարալն յունարեալստարալն
 սորն գիտն վանն արձարեալստարալն սորն սանն ի յունարեալստարալն և սորն և
 կրեալ թուական հինգ հարար գիտն վանն վանն արձարեալ սանն ու ին՝ որպէս սաացար

Անյա յես անջնան՝ հասար- շահին, մեծաց՝ փորձութեանց՝ և պեկոնու-
 թեանց պատահեցաւ երկիրս այր և շատ աւերումն երև երկիրն՝ գիւղերե-
 ից զանօրեից, և սրբոց Ամենայն, և նուազումն միջից և սրբոց իրաց, Սե-
 ի հարար երկու հարիւր, երկու, թուաքն սիրում, և ի ՌՅՆԿ մանկաց
 թուաքն ի յիշատակութեան Ազատ խանին, և ի Հայրապետութեան Մկն-
 սայ Արևելայցն, դարձնալ սիրտից քաղաքն յերկիրս ի գրեւ զհասած և
 զհարկն երկիրս, Միտղոս քաղաքն կոչեցեալ առ և սրբ ընդ նմա, Սրբ և
 զամ յմկնու և զանոթնն մի գրեւ, որոքն ի գրեւ սասցաւ, իոյն զախում
 և սրբ իայրապետութեանն անպակաս իոյ զայլ մն լքան զոր շէն զու-
 նանց գրեւ՝ մի սրբոքն, կնիս սրբ ի ընդ գեաղ զհնարութեան, (զի թան-
 կանացից սրբն աւերար) երկը սրբ շն Օշահան՝ երկու թուան և
 թիւ զսրբաց սաս և մկ ի անարգեղ՝ մկ թուան զից հարիւր եօթանա-
 սան և Տիգ գրան և մկ գրեւ և մկ քրքրոց սաս և մկ գրեւ
 և մկ քրքրոց ի հարարումն մկ թուան երկը հարար մթն հա-
 րիւր գրան մկ մկնահանց՝ երկը հարար շոր հարիւր յիսուն
 գրան հարումն զից հարար գրան քարվանդարայի քրեկ երկու սա-
 սանոքն՝ այր իցն հարարն երեսն գարաճի՝ թն հարար գրան ի նաս
 նարարար սեպնոցից) և սրբումն շոր թուան աթ հարար երկը հարիւր
 գրան կող) էլ և մանակ ձի ընդ աննն կող և էլն՝ երկու հարիւր
 գրանոլ և սրբոքն մկ Տիգ հարիւր գրանոլ, մկ թուան ԱՅՊՅ գրան
 թան սրբոքն մկն զախում գրանոլ՝ մկ թուան ԸՌՊ գրան զեր-
 ցիցեից ընա և ընդ աննն սասն և թն թուան եօթն հարար՝ երկու
 հարիւր քասն և Տիգ գրան և սանն մկ մարաքն թիւն՝ որ է սասն
 թուան թն գրան հանին մնաց թն թուան երկու հարիւր քասն և
 Տիգ գրան զոր աննն իսրոց Ամենայն և սան զհուննն մի երկը
 կողմ ի ՌՅՆԿ թուին մանկաց՝ զոր քսցես յուցական՝ ճոյնպես և
 քասն և եօթն թուան և Տիգ հարար գրան՝ որ գրան զանօրեիցն՝ (Թե-
 պես զանօրայքն անպայտեղ և ն) անուն անպակաս յմկնայր

Ապր գրեւ Մկնու Ասմուղիտիսին մկն ճար Գարեղի Արե քանոց
 Ասմուղիտին յերկրոց հաշակեցեալ սանիկ, առ Արի կուլի սնուն
 որ զերկը կանարգն թուան հարկաց վերայ կնից յմկնու և սս գրե
 զհարար Ամենայն որ գրե զհարարի հուննն մի գրեղմ թն կնիսանի
 պնեկաց միցն հարիւր և սասն և թն թուան Տիգ հարար շոր հա-
 րիւր քասն և Տիգ գրան և զմարաքն թիւն՝ որ է սասն թուան և եօ-
 ՌՅ հարար հարար իոյ զանօրայքն որ կր աթ թուան ԸՌՊՅԿԻ

— — — — —

դիմե առար. Զայս հունիքն (որ շարժեամայնս ասի.) Գնոց Գործակա
լոք կերեալ ասն մեզ. Զոր գոցես ցուցակաւն:

1756

Բայց զմեծ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին մինչ կուցիաւ. Եւհան վարդա
պետն Կեղեցի ի Լայրապետութիւն, ի ՌՄՆ Թուոյն մտում. և ոչ եկն
Եւթոս. որպէ՛ս ասացար յայլուր Կնախ և յերեսն Կիւնէկն ասի Կնա
նքն. զոր ի վերջ յիշեցար. յանտերցութեան Եթուոյն և երկիրս. համարմա
կեալ խանին և այլոց գործակալաց՝ պստակս խնդիրս առնեն. և գորտա
պէս խարդս յաւերացուցանեն և առնուն յԱթուոյն. Զի գրաւիւորն մնա
ղափութեան մտոյ՝ չիմեն անտե և մէկ խուճան իօճն հազար Տիւր. հարս
իւր դիմոյ զոր մինչև ցայսօր առնուն անպահաս. և ասն գրաւիւքն. այն
իւրն. զուսն կամ շարժեամայ. զորս անցես յաս ցուցակացն և բաւձու
յլն. անցնպէս և գրաւարկից ասած. և եօթն թուճան և զՏիւր հազար
դիմեն վերստին հաստատեն յառնուլ յԱթուոյն. զոր Աղէքսանդր Կնա
խն զիկոսն Պոլսեցի արդ արտքեալ Աղան խանին զիւնարկից անցուցն
բարձեալ էր ուղղածը. Կանապէս և ի Լասան. այլ խանէն և ի յերկիրն
մեծաւորաց պաշտմանիք թուղթս էր առնալ. զի մի ևս իտղիցն չդո
խարդն գրաւարկից յԱթուոյն. որպէս ի վերջ ասացար. Եւ ի վերջ Եկն
դեցեաց երկիրս զհարկս կանոնեն. զոր մինչև ցայսօր առնուն յորտեմն
քան և չորս թուճան յեկեղեցեացն յասի յասի. Բայց ի բարդիւն մի
զԵթոսս ի ՌՄԹԻ թուոյն մտում և ի անկաց Թէճէ. ի հարիւր խա
նեն մորգէիզ. այսինքն դիւանագիր ենն յերկիրս. որ և ի սուրբ Եթոսս
ևս ենն և զարինն ի դիր արկանել. որոյ ամուն էր Գազարլու. որոյն թ
ժանուցանելն մի զճաղափութենէ որոյ Աթուոյն ի ընէ անտի ուղղանք
Թաղաւորաց. և սա զգրաւրիկ շարժեամայ կամ Կհունէկն մի ասլ մեզ ինչ
և իս վերահասու եղէ. որ Եջիտանի մազափութիւն է ասած և երկն
թուճան և վեց հազար երեք հարիւր դիմն նաղան. որ և այդեաց ջրաղա
ջից. ձիմնահանքից. համառի ոչեարաց. դուքեանից. և այլոց այսպիսեաց
խարճն. և եօթանասուն և հինգ խալուար և քօան և հինգ թար
ջիւն. որք են անրաննելիքն. Որ եթէ արագայ նկեալ գործքն ևս
բաւ այս՝ գրեցեն. մեծ սպառնիւն լինի. որոյ Աթուոյն Կանգի
զերկու թուճան ինն հազար և ՌՄ դիմն ի նաղան. յաւերացուցար. և
ինն խալուար և քօան և հինգ թար ի ջրմն. զանարժութիւն Աթու
ոյն. Զայս հունիքն գոցես յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Կարձեալ ի ՌՄԹԻ թուոյն մտում և ի ՌՄԹԻ թուոյն անկաց
երկիրս վերջ և դիւանագիրն (որ էր պղծ. Միրզա Շէքին.) խնդրաց ի
մէնք ծածկարար զԱՅ թուճան. պատճառաւ ի Լան գնորդի իւրոյ. Եւ ի
չտալն մի. սկսաւ մտեալ և չարիս խորհիլ զմէն սանդ թիւ աստի և

աստի և անտի գնացնալ ի յայն հոգեակն ընտիրն, և անտի զառ ի վայր արտորոցն ջրնն։ Այս ծովակս յառաջ զարդարուն է ընալ ծառօք և պլավք վայելչութեամբք, զորմէ յիւրում տեղաքն ապացո՛ւք։ Այժմ՝ ցամաք է և արա ի տեղիս տեղիս ունեղով զորմունտ և նեղքի դեռ ասի։ Այս ծովակիս մեկն՝ և կտոր մի ևս մտան՝ ի հարաւակոյս, կտոր մի ևս ի գլուխն յարեմունեան կողմն, և մեծ հող մի ևս ի յտն (որ Հիւն - Խօնդալուղ ասի) յարեմունեան որք են հարիւր ութսուն սօմարի տեղ։ Որ ի մէջ ուղղամիցն քսան խալուարի տեղ գրին։ Գարձեալ անտի դէպ ի յարեմունակողմն՝ Ղօշերի - յուս կոչեցեալ հող, որ է ութսուն սօմարի տեղ։ Գարձեալ աստի դէպի ի հարաւակոյսն՝ Լայրենիք - փոս կոչեցեալ տեղին, և մերաւեր գնկի լքի մօտ կտոր հողն, և նոյն գնկի տակի մեծ հողն, և այս հողիս գէպ ի գետակողմն հողն, որոց մեկն առաւ մի քոր ձանապարհն Խաթուլարիմն մինչև ի Գիւլթափայ կոչեցեալ բլուրն, և ի բլրէն մինչև ի յԱղասիքու կոչեցեալ տեղիսն, և յԱգրախու կոչեցեալ տեղիսն մինչև ի վերջիշնցեալ Ղօշերի - յուս կոչեցեալ տեղեաց բլուրներն, և միանգամայն Խաթուլարի կոչեցեալ ձանապարհի երկու կողմունքն ևս արոյց Աթուոյս ին որք են երկք հարիւր յիսուն սօմարի տեղ, որք ի մէջ ուղղամիցն միանգամայն մինչև ցեփլթափէն՝ Լերանայք գրին։ Գարձեալ ի յայս փուռէ դէպ յարեմունտ հափեալ, հանդէպ Ալի - բեկլու գեղին՝ Թեղաւներ կոչեցեալ տեղն, որ ի մէջ ուղղամիցն Թաղրիկեան - եպի գրի, որ է իննսուն սօմարի տեղ։ Գարձեալ անտի դէպի հիւսիսակոյսն՝ Գշափ - ծառ կոչեցեալ տեղին՝ որ ի մէջ ուղղամիցն Լանկարի տեղ ասի, որ է հարիւր քսան սօմարն տեղ։ Սասախու կոչեցեալ տեղն, հարիւր սօմարէն տեղ։ Աստի գնկի վեր հիւսիսակոյս ի անդունդն Իլանու կոչեցեալ յորում հող մի, որ է . . . սօմարի տեղ։ Գինսօնից ջրաղացի մըն հողն դէպ ի յարեմունտ, յորոց գլուխն բաժանի Ըահ - արիս կոչեցեալ մեծ առուն, որոց կեան ի Խանդակ առուն երկայ, և կեան ի Սասախու, որ է յիսուն սօմարի տեղ, որ ի մէջ ուղղամիցն Ըահ - արիս գրի։ Մեր միջի ջրաղացին տակն, և մտան դէպ ի յարեմունտ՝ երկու առուակն, դէպի Լանկար գեղն ին նըսուն սօմարի տեղ։ Մեր վերի ջրաղացն (որ Իւղբաշոնց ջրաղաց կոչի), նորա տակն և գլխոյն Գեծնդալանն, հարիւր տասն սօմարէն տեղ։ Գարձեալ գլուխն մերոյ յայդուց առունն մինչև ի վերին գեղն մեր, իրեղնն դէպ ի յարեմունտ ծայր Մզլադուրտունի սահմանն, և միւս ծայրն մինչև ի Բարաքիմ կոչեցեալ տեղին՝ եօթանասուն սօմարի տեղ։ որք ի մէջ ուղղամիցն միանգամայն Բարաքիմ գրին։ Սև նոյնոյ Բարաքիմի տակի մեծ հողն, և գլխոյն Գեծնդալանն, հարիւր յիսուն սօմարի տեղ։ Աստի դէպ ի հարաւակողմն հափեալ ձլուս կոչեցեալ տեղիս, հարիւր և եօթանասուն

սօճարի տեղ : Դարձեալ Ըողակաթի վանկց Տիտիակոյան Խանդը այդ կոչեցեալ տեղին՝ հարիւր քառասուն սօճարի տեղ : Դարձեալ ի սուրբ Լուսինի մէկ վանիցն դեպ ի սուրբ Աթոռս մինչև ի վայրն : Ըողակաթին՝ Ղարիբանոց գերեզման կոչեցեալ տեղին, և անտի ի հարաւակողմ հակեալ մինչև ի յԵրևանու ճանապարհն, որ ի մէջ աղամիցն՝ Լուսինի մէկ տեղ գրի, իննսուն սօճարի տեղ : Դարձեալ սուրբ Լուսինի մէկ ի հարաւակողմ յԵրևանու հին ճանապարհէն ի վայր մինչև ի Մանկասարնց այգին սեր, այն միջոցն, որք Մխիթարեանց այգիք կոչին, են սօճարի տեղ :

Արդ այսորիկ անդք և հոգք որք գրեցան՝ են ի յանդաստանի գեղջ մերոյ, յորոց շատքն ի բնէ անտի սեփհակնոր սրբոյ Աթոռոյս են լեալք : Արոց աղազաւ և գերկուս աւաղան ևս ունի սուրբ Աթոռս մին ի մեծ և յառաջնոց Ըճ՝ ապասէն, որ գրի ի տաճկաց ՌԻԻ Թուին, ի ժամանակս Մեղիքիսէմ Վաթուղիկոսին : Եւ միւսն յերկրորդ Ըճ՝ ապասէն ի տաճկաց ՌԻԻ Թուին, ի ժամանակս Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին : Արոց Թէպէտ մին քան զմիւսն ԼԲ ամաւ յետոյ է սակայն մի և նոյն են գրեցեալքն ի մէջ երկուցն, և մտադէս : Քանզի յերկուսն ևս նախադէս Ըճ՝ իտալաք երկրիս՝ գրեն յանուանէ և յառուկ յառուկ զհոգս, և զանոս վերջիչեցեալքս, և կիքն և վիպնն թէ՛ այսորիկ անդքս ստուգիւ Եղիմաճնի են լեալք ի բնէ անտի, և ապա թագաւորքն ի վերայ այսորիկ թղթոցս՝ մին ի նոյն երեսն, և միւսն ի միւս կրեան՝ ուղամ՝ գրեն և հրամայեն թէ՛ մէք ևս հրամայեցաք, զի հոգքդ այսորիկ Եղիմաճնի Աթոռոյն լիցին մշտ և ո՛չ որ ունի ի իշխանութիւն ձեռնամխել իդասա : Զորս քացես ցուցակօքն, և զառաջինն . . . նշան համարով, և զերկրորդն . . . նշան համարով : Իսկ ի տիրեն Օսմանցւոց երկրիս մերոյ, նոցին երկու թագաւորքն և փաշայքն տան զիր սրբոյ Աթոռոյս, զրկով զերկուս գուման, զհաղար հինգ հարիւր սօճար սերմն, և զքսան և ինն արս սերմանելիս, և զերիս՝ Եզնջալուղս ընդ այլոց միջից՝ մաղաֆ, որպէս ի վերջ ասացաք :

Արդ վերոյ գրեցեալ տեղիքդ՝ զորս յիշեցաք յանուանէ և յառուկ յառուկ ի դոցանէ ի մէջ վերոյիշեցեալ աղամից գրեցեալքն այսորիկ են, որք ի բնէ սրբոյ Աթոռոյս են լեալք : զորս ի վերջ ևս յիշեցաք : Նախադէս Ըորտքեաթ կոչեցեալ տեղիքն միանգամայն, որք են ի ներքոյ Քաղաքացու ճանապարհին, և ի մէջ մեր գետիս և Եղիլու կոչեցեալ գեղն, որք են երկու հարիւր յիշուսն սօճարի տեղ : Երկրորդ Յակովբ Վաթուղիկոսի՝ ծովակն ի վայր Ըորտքեաթի տեղւոյն, որոյ մէջն, հարաւակոյսն, արևմտակոյսն, և արևելակոյսն ծովակին, որք միանգամայն քսան խաղիւր սերման տեղ գրին : Երրորդ աստի դեպ ի հարաւակոյսն Լերմանէ կոչեցեալ տեղիքն, որք են մին

չե՛ն ցճիւնըմօփայ կոչեցեալ ըլուրն, և Խաթունարխի ճանապարհի երկու կողմունքն, և այլ շրջակայքն, որք ի վերոյ յատկացեալք յիշեցան, որք են եղևք հարկար յիսուն սոմար սերման տեղիք: Զորրորդ աստի դէպ ի յարևմուտս հափեալ հանդէպ Ալիպէկու գեղն, Բեղուաներ կոչեցեալ տեղիքն, որք Բագրիեան եօլի գրին, որք են ինսուն սոմարի տեղիք: Լինգերորդ Սամաթըն կոչեցեալ տեղին, որ է հարիւր սոմարի տեղ: Անցերորդի աստի դէպ ի հիւսիսահարսն՝ Իլանյու կոչեցեալ տեղին, որ է . . . սոմարի տեղ: Ենթներորդի Գինասնեց ջրաղացի մերձ հողն, որ Ըահարիսի գրի, որ է յիսուն սոմարի տեղ: Աւթներորդի Փշասի ճառ կոչեցեալ տեղին, որ Լանգլարի տեղ գրի, որ է հարիւր քսան սոմարի տեղ: Իններորդի՝ գեղեա մերոյ այգոյ առաւել մինչև ի վերին գետն մեր, անտի ի Մալաբուրումի տահմանն, միւս ծայրն մինչև ի Բարակիթ կոչեցեալ տեղին, որք միանգամայն Բարակիթ գրին հանդերձ տակի մեծ հողովն, և դիպ Բեծնդաթանն, որք են երկու հարիւր քսան սոմար սերման տեղիք: Յասներորդի՝ ի սարք Լուխիսիմէն ի վայր ի Ըողակաթն, և Ղարիպանոց գերիզման կոչեցեալ տեղին, որք Լուխիսիմէի տեղ գրին, ինսուն սոմարի տեղ: Արդ վերջիշեցեալ տեղիքդ՝ ի ընէ անտի և Թագաւորաց հրամանադրով, սեփհական սրբոյ Աթուռս են սերմանելի տեղիք, և ո՛չ այլ ումից Իսկ ճաշեալ տեղիքն, որք ի վերոյ գրեցան, և ի մէջ ուզամիցդ մէջ գնն, այսպէս են սրբոյ Աթուռս: Մեր կալի մօտ Եօնդալուրն, և սորին արևելակողման և հարաւարդման տեղիքն (որք ի վերոյ գրեցան),

- Մեր Մանհասարնեց այգոյ հարաւակողմ հողն:
- Աւեր գուսնէթի կողմունքն, մինչև ի Բեաղարայու ճանապարհն:
- Ղօշերի - յուս կոչեցեալ տեղիքն:
- Մեր միջի ջրաղացի կողմունքն:
- Մեր վերի Իւզրաշոնց կոչեցեալ ջրաղացի վերն և վայրն:
- Ճիւղա կոչեցեալ տեղին:

Ըողակաթն միւս Խանդղ - այգի կոչեցեալ տեղին: Քանզի մեծն Ըահ - Աւար յորժամ էառ զերկիրս մեր ի յՕսմանցուց և տիրեաց, և զԱմիրկիւնէ խանն անը կարգեաց՝ երկրիս մերոյ ի ՌՕԲ թուին մերում, և ի Յանկայ Պօթի թուին՝ որպէս ասացայ ի վերոյ, այս Ամիրկիւնէ խանն պարտեաց զայս տեղին և անկեաց ծառս և որթս, և արար զայգի ի զբօսարան ինքեան, զոր և վայելեաց ինքն և որդին իւր Բահմաղ - զալի - խանն: Զկնի սորն՝ Օսմանցիքն որք առին զերկիրս մեր յաւուրս Մուլթան Մուրաթին և կերին յամս յերիս: Քանզի մեծն Ըահ - ապա էառ նախ զերկիրս մեր յՕսմանցուց ի ՌՕԲ թուին մերում, և Օսմանցիքն կրկին առին ի Պարսեց ի ՌՉԳ թուին մերոյ, որք ևս Բահմաղ - զուլի - խանն ա

1603

ուարեցին ի Մատնաց, որ և մտառ ինկ ինանուպարհին՝ Եղիշխաու ի յիս գառնալն ի գաւառանութենէ Թուստաւ՝ խանին ի յՕւանցւոցո Ապա ՀաՏ Սեֆին եկն ի ՌՁԾ Թափն, և վերապն հառ զերկիրս յՕս մանցւոց, և կարգեաց յերևան խան զԲեազպալի կոչեցեալն: Եկա սորա եզև խան Բեթուր – Աջման: Եկա սորա եզև խան Բարդուէն: Եկա սորա Մաշճատ խանն: Զկնի սորա նաճաֆ կոչեցեալն: Եւ զկնի սորա Ապան կոչեցեալ, որ էր սյր բարեբարոց և քրիստոնէական, և կարի բարեկամ Յակոբ Վաթուղիկոսին. և էր որդի Աֆրիկանէ խանին վերոց յիշեցեալ: Արց ի յԱֆրիկանէ խանէն մինչև այս Ապա խանն՝ այգիս այս վերջոյնցեալ: Իսնդը էր և որբունիս, և եկող խանքն ալնէին և վայելէին յորակ շատ փնաս և նեղութիւն և սասանեք Աթոսոյս և փոշմանցս վանն երթևեկութեանց նոցին, և մանաւանդ կողմացւոցս տպին՝ աստեղ և մշակել: Ապա այդ Ապա խանս յառաւել սիրոյն՝ զոր ունէր՝ առ Յակոբ Վաթուղիկոսն՝ բաշխեաց զայգիս զայս Յակոբ Վաթուղիկոսին և Աթոսոյս ձրիպպէս և մնաց ժամանակ ինչ Աթոսոյս: Ապա յիս այս Ապա խանն եկն Լազղի Սեֆի խանն յերևան, որ շատ չարութիւն արեւս ընդ Յակոբ Վաթուղիկոսին և ընդ Աթոսոյս: Փանդի՝ երկիցս անգամ ինգրեաց ի Յակոբ Վաթուղիկոսէն զծովակն, զոր ի վայրի կողմն Աթոսոյս յարեկակողմն շինեալ էր Յակոբ Վաթուղիկոսն: Էր շինեալ և զարգարեաց ձառոք և գետպէս վայելչութեանց, զոր ի վերջ յիշեցաք: Եւ ի յիս խանն Յակոբ Վաթուղիկոսին, սխակացեցաւ ընդ նմա այս խանս և բազում շարքս սործեաց՝ որպէս պատմէ Զարքարիտ պատմիչն: Վերջապէս ինքն պատմեցաւ չարաչար ի շահէն, և փոխանակ արին եկն միւս Սեֆի՝ խանն յերևան, որ է ազգաւ Վրացի: Այս Սեֆի խանս և իւր կինն Տանին գղաւթն ի Մամարն և Խաթունարն կոչեցելոցն ի Սև ջրոյն և ի Ելէրտն) արարին զգրեմ ի տեղադն ասացորք: Զկնի այս Սեֆի խանիս եկն յերևան Զալ խանն, որ էր զաւակ Գրիստոնէի և բարեբարոց: Եկա սորա Մաթթուղաւ զոր ի խանն: Եկա սորա Մաշճատ խանն: Եկա սորա Փարսպի խանն: Էր ի ինտանց Աֆրիկանէ խանին, որ էր սյր չար, ուզահ, երկրակեր, յաւարտ: Ըստ Հեւեյնին, և մտոց նաճապետ Վաթուղիկոսին: Արց ի Մարա խանէն՝ որ զայս այգիս բաշխեաց Աթոսոյս՝ մինչև յայս Փարսպի խանն, ունեց խանք երբեմն արծաթէին վանն սորոյս թէ՛: Իսնդը սցար է. և Վաթուղիկոսն զաւթեալ է վտան սրոց և զտանս պահանջէին յաթոսոյս և կամ զպպին յիս արձաղ կամէին: Ապա յաւարտ եղիապար և մարտապետ Վաթուղիկոսացն մերոց զբան թէ՛ ինչոց 2) կապեցին ի վերայ Աթա

4) Բարի գործք, զիտեանք բարեպաշտական յօգուտ հասարակաց. — 2) Վարս

սցիտ զի գրային Ամեն ստեղծելու և ուր ընդ ան ինչպէ՛ր պարտն կրեմ
 ապցի։ Եւ Կաթմաղիկացն մի և և սկիւմայ լաննն տարն պնու մաքք՛
 զի սոր տանկացն հասցին ի սմանէ։ Ապա յետոյ նահասպետ Կաթմաղիկ
 կան տեսեալ թէ՛ և պսու և օ լինի Քան, զի զհասցեալ ինարայն ան-
 նախն և յերթն եկուծեանց ոչ պակասէին վնան որոյ զի վերայ իշնցեալ
 Փարսայի խանն թէ՛ եւ ոչ ևն կարեմ պահել զպարտն զայս վնան սղու
 թեան զայ և ներաւթեան երկրն, զիս պեան զբո պարն, ուր կանին՝
 ապա Եւ յոյն սրբայր վերայ հրաման զի։ Փարսայի խանն ի վերայ զբո
 վնան ի սրայ թէ՛ հան ի կաթմաղիկ զանուն որոյն մարտ ի յաթմաղի
 Եւ սրբա հրամայիցեմք թիզ՝ յետոյ պետեա արտացեա Պարսն զայս վնան
 ցուցական և () հրամայ նշանաւոր Եւ Կաթմաղիկան միջ պարտ
 Տարիք ձգե յինքնն զպարտն զայս և զերեման, ապա խանն կողեցեալ զբո
 Կարտա նահապետ զպարտն ներանն զպարտար իշխանան և զայլ տեսնի
 խանոյ և նոցա վերայ ձգե անկող, զորք երկրորդն արեք զինարայն սրբ-
 այն մարտ, և մտնեալ շին պահեցէր Եւ անքան և ան թեպետ անտեղ
 կանք յանն անունն ան զեմարայն ամբ ամբն ընդ պարտն որոյն անա
 թէ՛ զորք մարտն զմի պարտ ինարայն առեք ի մեմք, միք պետեմք զայրիկ
 Այսու հնարեք անունն զպարտն և զիտեալ անհոյ թարան և ոչ ան-
 ծնն և վերտայեա յորե յոր քանցեալ զարձան և զծառան՝ զանքաննիկ
 որոյ շիննն և զտրան և ոչ ումիք թարան զերեմանի։ Բայց զանարիկայ
 ինարայն ամբ յանն քանիս կրկնիկ յերանն նստել խանին։ Եւ պնդել
 անկող մինչև հանայ անքան և բանի անունն պարտն, նոյն երկրայնու
 քան միջեր իշխանք և քահանայք զպարտ մի շինեալ կրքն ամենկրքան
 թէ՛ միք որ զմանիլ պարտն (որ ի գեղն Երթմաննի կր) ի խանն անկող
 խանանցեալ, և մինչև ցարթմ միք սայար զինարայն, և ոչ ումիք թար
 զուար զնա սերմանն, և հո ևն միք զնոյն պարտն անքան Ամենայն
 Երթմաննի, զի նա միայն սերմաննացե զնա և ոչ այլ որ և միք երկրորդ
 զնորն ինարայն, ապա ի դուան ինքնիկ Բայց ի անն միք զնախրանիան
 թիւն սրբոյ Ամենայն զայն ինարայն ի հաշիւ անկցի Եւ թէ պարտնիկ
 զի բաց լի թարտն այլ որ քանեսցի զայն տեղին, ցանգն, ապցի զինա-
 բայն և միք անուն ի զուար Գրն պարտն ի Երթմաննի, թուայն մերում հո-
 յերեն պարտցեա ցուցականն Այսու կերպիս լինի անկիս այս Կանիլ
 պարտն հոշնցեալ պարտն Ամենայն տեղե սերմաննիկ։ Եւ Կրկնացեմ ապին
 զինարայն պարտն ան կր թարտարութիւն Պարսից և ի յաթմաղիկն թա-
 վառութեան, և յարայիկն երկրիս անհոտ եղնն պարտն և ինարայն
 և բարանք անունն խանիցն ի տեղոյս յարտանն և ընդ մեռանի Ամենայն
 մնաց մինչև ցայսօր։

Սեպիս և սուրբ Լուսինի մեծն գեղ ի հարսանիցս մինչև ի Մանկնասարնց
այլնն մեր՝ որք Մխիթարնց այդք գրեցան ի վերս՝ այդք են լեւալք գե-
ղնաց մերոց:

Այդ սրտքիկ տեղիքս որք գրեցան ի վերս են յասուկ արոց Ամուստ
յարս ոչ կարեն գեղականքն մեր սերմանել ինչ առանց հրամանի մերոց
բոց ի յայ արտորայս գեղի մերոյ՝ որք են գեղականքն մեր կարեմք
սերմանել ըստ պահանջան ժամանակնն նկե կամայիմք Բանդի՝ արդեա
զրեցա ի վերս ըստ դարարայի Գրիգոր Աստուգիկնախտ արոց Ամուստս և
գեղոս այս բոլոր սահմանքն իւրովքս Բարձեմը և այսու ոչ է զանց առ-
նելի զի գեղը մերոց յարեկանողն սահմանն՝ որն Առաջիկ արդեա ի
վերս ստացաւ այս Առաքելս յեղնն գեղ ի գեղը մեր՝ զան անկր տեղիք
սանց յո ըստ երևաննն՝ որդեա թէ՛ գեղասեղ և լեւալ յանաղնու Եւ-
գեղատեղս այս Յանկերնն Եղեղնի կոչի Յանկի ի յարաղնն ժամանակն
անսանարքս և Յակարարնք՝ Եղեղնու իւրնն (որք յարանն եղանակն
զանապաւնն իւրնն ի յրինն արաննն) ի մանան կարանակնն ի յոյն զու-
ասուլ անդիս արանկնն Ասան արոց և իւրաքանչիւրն զնի մի խուչս և
զմարդարանս շինեն վանն իւրեանց կան թէ՛ անսանց և գարնանից նա-
ցին Ասան սրտքիկ կոչի անդիս այն՝ Եղեղնիցս կան մի յրինն քեանդի
Այսմէ՛ անկր աննեկնս Այս տեղըս յարեկանողնն Առաքելն և և մին
կարեման մեր գեղիս հարն որք մեր իրանն մայնն կարեն արարանել Աստ
ի Քրիստոս Թուսը՝ ի մերանն ժամանակն՝ Երևանու Կրակ թեա արեգանն
կանցան զայց մի սանկայ (որք Բեկարնի սանն) յրինն և յոյս՝ Եղեղնի
անկիս ընտելեցանցանել արդեա զի սահողն մեր (որք գեղեանն այնու չնոր
կան) ցանկեղն և իրանն մերով սահանկեղնն իւրեկով զնի թէ՛ զան-
բոր զուրս մեր ի կիր արեաննն սարս՝ և ձեղ ոչ ինչ սան զնուս մի
յես յարզանց զննանն և ընդգիմարանու թեանց խափանեցաք զարս գե-
տուան նորնն՝ և ոչ թողաք հասարակով զի հողքն այնքիկ մեր գեղը են
և մեր իրանն ստարանին և մեր կարեմք ցանել զնստս և ոչ այլ որք Առ-
անի և խանն թանազանեցաւ ի մընարան թեանն՝ զի սարանի թէ՛ յիւր-
սի անկարք եր գիտուան մեր զանն արոց և խափանեցաք Գիտս զոյս գիտ
ցանցախան՝ և որնու պահեն վանն արարայից զգուչու թեանն Այսպեա զու-
րեցաք՝ զմեկուանկնն ի արեղ ցնո և զանդիսն սերմանեցայ մեր արարաք:

Բարձեմը ի Քրիստոս Թուսը մերան և ի Քրիստոս Թուսը Յանկարց
Առաքելրոս կոչեցաւ գեղի յարո զեղականքն ի նոյն գեղն արոց Ամու-
ստս վախ՛ սան... հող ցանկոց որ լինի... սանարի տեղ ի ժամանակս
Նահապետ Ասթուգիկոնն զարոց զՅանկերնն Աստուգնանն զիս ցու-
ցակաւն:

Արամ Եկեղեցուհի, Խորհուրդի կոչեցեալ տեղոյն, թէ որպէս և սրբոյ Զրուարտ

Քարանայ արտաքոյ գեղջո մերոյ աւելի սաւոր Ամուսն զմեծ հոգ մի թ զայրն թ. հարաւակցոս թ վերայ Մեծամեր կոչեցեալ Սե ջայն, (որ Յանկեն բնն Լարասու կոչի): Բանդի Մեծամերի կոչեցեալ գեաո այս ելանէ թ գաշտի մերու՝ յարեմուտեցան յականց բազմաց թ յառից Արարած կոչեա ջեալ ընտեն մերն որ և Յազովեալ. առաի և անաի՝ ընի գեա մեծ, խա-
րազցն, զարհարաւան արժեաւ և պրաւապատ, և ընթանայ գեա թ հա-
րաւակցոս փոռացեալ և վարանխոս ձանապարհաւ, ուստի գաշտա մերոյ
ող ինչ ոգին բնուին Եւթ թ վարակցան գաշտա մերոյ թ հարաւակոյրն,
են փա և նիստ տեղէք՝ ընդ որովք անցանէ Սե ջայն այս. և գնացեալ
խաւնի թ մեծ գեան Արամի կոչեցեալ. և փա տեղէն պնդելի լեալք. են
անչեն անքն, աւրի ուրիւ աղապարն և ուրիւ ուրիւ չոր. Ապա թ ժա-
ւանախ Յարալէ Ամթուշիկաթն Գուգարցոց երկրորդ Սեթի խանն որ թ
վերդ յիշեցաւ, որ եր ազգու Բարաթի, որ նաթ յերեան խան՝ հրամանա-
հաւհ-Սուրբ յաննիւր այս Սեթի խանն թ Մեծամերի կոչեցեալ գեաոյս
յայտանէ զմեծ նաւու մի հանեալ՝ և զգոր բերեալ արխանէ թ յառա-
ցեալ յանչն տեղէն. և թ վերայ առաին իւրոյ զքանի գեազոյոյս շննե
Եւ մինչ խանն այս աանն զայս գորի, և կին արին նախաննեալ՝ և սա
հանէ թ մեծ առաին աան իւրոյ գաւոր մի յառաւ՝ և աանի յալ կոչմ
նոյն վարացն, և շինէ զանա զեւզոյոյս թ վերայ առաին իւրոյ. Եւ գեա
զբոս զբոս ըն պնդելի՝ թի թ խանն ըննեցեալ ըն և թի թ կնոզն՝ միանգամայն
և այնու ջրով ուտեցեալ տեղէն՝ կոչին անաւաթ առաինցն հանեցեալ
Սեթիապատ և Եւթուան-արի մինչև ցայտո Ա յ և խանն այս և կին սո-
րին մինչ հանին զայս երկուս տգուս և պղուր բերնն յայտովի տեղին՝
զոր աւացար, ապա ուխան և կանոնագրնն յերկրնք առաջի ամենեցան
թէ՝ զպատով ջարս զորս մեք բերալ զախո՝ և խկրաթն արարաք մեզ
և մարայնոյն՝ յախանան. զի ո՛վ որ և իցի՝ թի յայոց գեազոբէիցս և
թէ յալ ուտեցի թի թ Յանկոյ և թէ թ նայոց. զոր ինչ սերմաննն
ընդ բերեալք ջրովք մերովք. զմուլք՝ այս ինչն զառամարդ մի ապցնն
ումք յայնց սերմանացեղոյն. զի մեք խկրաթն արարաք զայս ջարս. որ և
է այպեւ մինչև ցայտո. մի որպե՛ն և սովորութիւն երկրիս, որք թ յամե-
նայն գեազոյոյս զոր ինչ սերմաննն՝ թ հազն մկ. զհազորդ աան յարբա-
նիս որ բարոյ աթ, և թ աաննն մկ. զառամարդ աան մի զառեանն՝ որ
հաւոյ աթ, և յայս աւացեալ ջրոցս իրաց սերմանացեղոյն միոյն զհնգին զմն
աան, և զմուլք ինչ ոչ աան ումք ո՛վ որ իցի և զինչ և սերմանեցէ:

Արդ զմեծ առուն իւր զոր հանէ Սեթի խանն այս թ Մեծամեր գեաոյս
յայտանէ, Ալիպէկու կոչեցեալ գեաղի հողոյն տնցուցեալ բերէ թ յառա-

ցեալ անդին, զի զմասն մի ի հոգոյ գեղջն այնմիկ հասնալ առուն պն
արժանէ ի ներքոյ իջրեան, և ինքն ընդ գլխովն քեղւոյն պիտրիկ անցանէ.
և հասնալ անդին՝ այն՝ յայն յառուէն միայն ուրորմի և ոչ յայլուսայ
Ս. և անդիս այս ընծի ծոցամէջ, չորստասնալ՝ որպէս զիղզի մի ի շարից կող-
մանց. քանզի ի յարևմտեան կ'ուսէ զՄեծամեղի. գեան ունի՝ պարիտայ, ի
հեռիսց կուսէ՝ զիսանի հանեալ մեծ առուն ունի, ի յարեւելեան կուսէ՝
զանցս նոյնոյ առուին՝ որ զՔարապետ գեան մեր ընդ մէջ հարեալ անցանէ,
և ի հարաւակուսէ՝ զնոյն Քարապետ գեան և զՄեծամեղի գեան ընդ իրարս
խառնեցեալք: Արդ նոցա մէջ և կողիացեալ անդիս այս՝ է լաւ զբաւեալ
բերրի, և խոտաւեալ անդի իմն, որ . . . քոյց զԱրտ. 1) և քոսանց) միայն
սերմանեն Վ. ոչ այլ ինչ: Արդ անդիս այս լոյս հոգոյն է Ալիբեկու գեղջն,
և լոս զբոյն է Մեծիտարաք: Ապա ի թափն մերոյ Մեծնէ, և ի Յամիաց
թափն Մեծ Ա. Աստուածատուր Վախճալիկեան մեր քնէ: զայս անդիս իւ-
րովք սահմանքն ի Ալիբեկու գեղջականայն՝ քան և հինգ թուանմի՝ ի
ընեղ խոտաուս և արտասանդի անանոց արոյ Ամուսոյ, մանաւանդապէս.
զորոյ զՅամիբեկ զարաւոյն գոցիս ցուցաբանն: Ս. նոյն գեղջականքն ի
ժամանակն գեղջիս զայս գեղիւս զբաւարս ի գեղջէն ինքանոյ՝ Յամիկեան
որով և կերով (1+1, 5) անանն, զի ծախեցեն նոքս գեղջիս զայս Վախճա-
լիկեանն. և նոյն գիրն ևս գիտ ցուցաբանն Ս. յիս այսպէս ժամանակոյն սո-
ցա զանդիս զայս Աստուածատուր Վախճալիկեանն: յիս երկուց անոց
զղջացեալ նոյն գեղջականքն՝ գան յիսն պահանքն գեղջիս զայս ի Վա-
խճալիկեանն. և Վախճալիկեանն ևս ասէ բարի է քան և հինգ թուանն
անդ: ևսուն, և ասան և հինգ հարար գիան ևս ի դուսն խարջեցի, ասիք
ինչ զքանն և վեց թուանն և կիս դրամն իմ, և ասիք զմեր հոգն: Ս.
գեղջականոցն ոչ ունեղով զգրամ, այս և անոր անկանին, և միջնորոյ
արժանեն առ Վախճալիկեանն, զի զողորմութիւն արարեալ բաշխեցէ ի
դրամն. զկողապէս ասանն և չորս թուանն. բաշխէ Վախճալիկեանն նոցա,
և ասան և երկու թուաննին զիր ասնու ի բերանոց գեղջականոցն: Յամ-
իկեանն՝ զկողումեամբ Շքիս Եղամբն՝ երկու մազք ինչ՝ այսքան որ (1+1, 4)
անդ, ասան և երկու թուաննն բերնք և զնկի հոգն ասեք անդ. և թէ
ոչ բերնք, հոգն Ամուսոյն է, Միւս ևս ինչ՝ յինն ի յաւանքն անդ զհոգս
զայս այլոց մի՝ ծախեցէք, այլ ի կամին ան ի ծախել, ինչ պարտեք ծա-
խել և ոչ այլ ումեր: Ս. նոյն գեղջականքն ոչ կարացեալ ի սոյ զասան
և երկու թուաննն, Յացեալ է անդին նոյն գիրն ի սուրբ Ամուս, զոր

(1) բրինձ: — (2) քմուսիկ, կոմ անգասան: — (3) ֆորտորդ: — (4) Վասէ, պայմանում, որչորս

քացես ջուցական։ Եւ յետ այս ամենայնի, յետ արան և վեց ամի, յա-
 սուրս Թէքրտաղցի Աբրահամ Կաթուղիկոսին մերջ՝ նոյն գեղակալքն
 ճնշեցեալ ի պահասութեանց զան առ Աբրահամ Կաթուղիկոսն և ասնն
 թէ՛ վասն ասան և երկու թուումնի՝ Հոյն մեր թեաց առ մեզ, որոյ ցինն
 պարան է. այժմ կամ ողորմութիւն արա մեզ և բան մի ևս սուր, և
 կամ զհոյն մեր դարձն առ մեզ։ Եւ յասին Կաթուղիկոսին թէ՛ բարեզ
 է, բարեք զուսան և երկու թուումնն, և ձուէք զհոյն մեր. և նորա՝ ոչ
 ունին ի սառ։ Վասն որոյ ի բազմաց ստիպանց և ի վնասմանսնսնսն նոցին
 բերեալ Կաթուղիկոսն զուսան և երկու թուումն. ևս ապա վերստին նոցա,
 և կրկն քն զանդիս զայս ի նոցանէ՝ զորոյ գումանկերին դարապցն քացես
 ջուցական։ Բր. գրի ի թիւն Յաճկաց ՌճԻԸ, և ի Հայոց. ՌճԶԵ. Ապա
 յետ ժամանակաց՝ յորժամ իսպառ բառնի թագաւորութիւնն Պարսից,
 և ինքնազուխ Յաճկէք տիրեն երկրիս, և Տարսիք և կերպիւ կերպիւ
 զաւթնն զբեռզարացս երկրիս Յաճկէք, միքաւեր լինին, զեղըս պարսիկ
 Ալիքէկուս կոչեցեալ՝ տիրեն երկու Յաճկէք, Ղօշի, խան և Արկեսար կոչե-
 ցեալ։ Ապա այս ասացեալ ասնիկքս դառ յարուցանեն ընդ Յակովբ Կա-
 թուղիկոսին։ Ըամախեցոյ թէ՛ Կաթուղիկոսին զոր ինչ ցանէք՝ մեզ մուլք
 պարտեք սառ. զի Ալիքէկուսի Հոյ է և Ալիքէկուսն մեր է։ Եւ Յակովբ
 Կաթուղիկոսն զաթուսակալն իւր զՂուկնիւսնսնսն Աարդապետն առաքել ի շա-
 բուն, և վկայեալ Հասարակ թէ՛ տեղիս այս Աթուոյս է և զմուլք երեք
 ոչ եմք սուսեալ ումք։ Եւ Հիւ Իսլամն գրէ ըստ վկայութեան վկայիցն
 զհո-նի մի, և խանն Լիւսեյիս. Ալի գրէ ի պուխ Հուճեթիս, և կիքի ոք
 զճանն թէ՛ տեղիդ այդ Աթուոյն է և աղոց չկայ զքան ինչ պահանջելոյ
 վասն տեղոյդ այդմիկ։ Եւ յառաջ քան զայս յանցելու ժամ՝ զհու-
 ճեթ մի ևս առնուն ի նոյն Հիւ Իսլամն, որ վկայէ թէ՛ տեղին այն Երջիսե-
 նի է և մուլք չունի. Զարասիկ Հուճեթիս քացես ջուցակալքն. որք գրին ի
 մեր թիւն ՌՄԺԱ, և ի ՌՄԺԲ, և ի Յաճկաց ՌճԶԵ. և ի ՌճԶԶ.

Ի այն ամի վախճանի Յակովբ Կաթուղիկոսն, և մեր նաւասարթիւնն
 յարտրդէ։ Նոյնպէս և ի մերս ժամանակ նոյնք Յաճկէքն արժարժեն. զնոյն
 չարութիւնն, և մեր արդ արարաք նոյնոյ խալնին, և իսլայ 1) սուտք, որ
 գրէ ի գրուխ արդայնն մերջ՝ այնոց ասնկացն թէ՛ ընգունայն է մեր գաւին,
 և մուլք չկայ տեղոցն այնորմիկ. որ գրի ի Յաճկաց թիւն ՌճԶԶ. և ի
 մերս ՌՄԺԲ. Նոյնպէս և Հուճեթ մի ի բերանոյ նոյն Ղօշի խանին առաք
 Հիւ Իսլամն ձեռքն թէ՛ իմ գաւիս ընգունայն է Ի նոյն թուողն. Զորս
 քացես ջուցակալքն։ Այնուհետև և զքանիս գրեանս ունիմք ի նոյն Ղօշի

(1) Հրան, սահաղութիւն։

Գարնալ Քիւլթանից Գոշեցեալ Գեօկայեցի (որ է ի հարանափայտ քեղքն ի վայրն յեփեսոս փոքրիկ ուրին) միշտ վեճ են ունեցեալ ընդ Կիլիքս մարտի և Աթուրոս վանն ջրոյ և վանն ճաղոյ և վանն արտաբերեցոյ: Գնասնոց: Զի որովհետև ոչ անին զլոտր և ոչ զառու յառանկ, վանն որոյ երբեմն ի կամելն նոցա զերմն սերմանել ի կողմանոց յայտաբի, Աթուրայիցս և գեօկայեանս մեր ոչ են թողեալ զիտեղով զի ի սերմանելն ի հարկէ ի ջրոյն մերմէ տարեալ ոտոզանեն զսերմանեալսն, որպէս տաացաւ ի զլուին Էմաստ ջրոցն Ապս: ի Ժամանակս նահապետ Աթուրիկոսին մերոյ և յիշխանութեանն Խանին Երևանու, քնացեալ այս գեօղացիքս արդ առնեն Խանին թի՛ մեր ութսուն տարի է որ յոյս քեօզս կամք, և միշտ սերմանեալ ենք զսերմն, այժմ Էջմիածնեցիք ոչ թողան սերմանելոյ. Եւ Խանն զիշխարա՛ կոչեցեալ նախաֆոթի թի՛ ոմն-կարգի ի գալ և վերահասու լինել տեղոց որպիսութեան: Ար եկեալ ահա՛նէ, և սահմանք նոցին տեղնայն և մեր գեղքս յառկացուցանելոյ որպէս կանօծ գրե՛ս Արեւիկոտըմն: Քիւլթափայտին առու մի գոյ ընդ որով աւերեց ջրոցք գեղքս մերոյ երթեալ գիմն ի հարաւահողմն ի Թուրապի - հասար կոչեցեալ՝ աղեաւան, և անտի ի միւս նիւր-Մուհամմաթի - հասար կոչեցեալ տիղն՝ անցեալ գնաց: Այս առուիս արևելեան կողմն հանդերձ Ըաֆիսիանու կոչեցեալ, աղեաւան արևմտեան կողմն, ի վերոյ յիշեցեալ Թուրապի - հասարի ներքի անկիւնն մինչև ի նիւր-Մուհամմաթի կոչեցեալ հասար(1): ներքի անկիւնն և հարաւահողմն ի վայր մինչև ի կեօլ կոչեցեալն, (որ է Խորացեալ և Եփեսոսեցեալ տեղն մի ի մեջ գետոյս մերոյ), որսբան տեղիքս տան Էջմիածնեցոց ի լինել արտաբերի անասնոց սոցա: Իսկ արևմտահողմն վերջոյ շեցեալ առուին որ է ջրոյն Քիւլթափայտի տեղն իւր կողմանիցն և այն վերջոյ շեցեալ երկուց հասարաց մնացեալ տեղիքն մինչև վերջոյ շեցեալ եփեսոսեցեալ կեօթն՝ տան Քիւլթափայտեցոց ի լինել միայն արտաբերիք նոցին անասնոց, և ոչ վարկոց և սերմանելոյ: Այլ և ի վերոյ կողմանէ Թուրապի - հասարին քսան գոյզալտի լայնութեամբ Եանտալոթ, ասոցին Քիւլթափայտեցիքն Էջմիածնեցոց զի: անտարևք նոցին ընդ յայն քնացեալք ի Յակոբի - գետն ջուր արբոցն և գործցին: Այսու՝ պայմանաւ զԹուրք մի շինն և զայս աննայն գրեն ի նման և կնքին քաղաք Յառաճիք և տարեալ առ Ըխ-Նոյալմէ և նա և՛ս որպէս՝ զհասնիք գրէ և կնքէ, զՃաւելով թի՛ ու՛ որ: այս պայմանիս վերոյ ոչ մնացի, իսրան

(1) Հիւսար, պարիսպ

Թուօնն գիւանի պարտական լինի. Լինի այս Ի. Յ. ՔԺ. Զ. Թուօնն Յանկաց. գիւս յերեսն գրեցեալ ցոացականն:

Բիւլթափոյ գեօրս այս առաջ մը խորովք սահմանաքն ի ՅՄԺԸ Թուօնն մերում: Զորոյ զլարապոյնն գիւս ցոացակաքն. Զորպէսն տես ի ճառս Յռանկանոցն:

ԳԼ. Ժ. Զ.

Յաղթա ին՝ սորք Ռինոս շնչեան տան շարքի, շարքեալ, շարքեալ, և շարք սոսկեալ: Ես սոր, և սորքեալ գիւս ի սորքեալ:

Նախապես ի կից գեօրս մեր ունի զպոյտի մի ման, որ կոչի Ղուի-այգի, որ է հանդեպ սրբոյն Լուիփոսիմէի վանիցն ի հիւսիսափոյս, լայնորձակ և հաշակեցեալ, պատեցեալ պարսպով: Այդիս այս բոս սկզբանն և բոս մեծի մասին ի բնէ անտի սրբոյ Աթոռոյս է լեալ, որքան առ միջնահամար տեղիքն: Ենտոյ Աղէքսանդր Կաթողիկոսն Զուղայեցի ի սահմանակից պեղեացն առեալ մեծացուցանէ և պարսպեալ Զի զորն դրամով քնէ, և զորն տեղիքն յիշատակ ասն սրբոյ Աթոռոյս: Արդ ի վերի կողմն դեպ յարեմոսակոյս, մէջ Յէր Նահապետի պարոյն և մեր բնիկ պարոյն, յորում իւր-դ(1) հնձան ևս գոյ, զպն բաժինն Թուստամի որդի խօնոյ Յովաննէս կոչեցեալ ոմն յիշատակ առեալ է սրբոյ Աթոռոյս ի ժամանակս Աղէքսանդր Կաթողիկոսին Զուղայեցոյ: Եւ ինքն նոյն խօնոյ Յովաննէսն զպն պարուց երկը տախտակն յոյս գիւղացի Աստուածատուրի որդի Մահակէն և առեալ հինգ հազար դիանի ի Յանկաց թուին ԲՂԲ. և զմնացեալ բաժինն ի Մահաճա-գաման և ի Զուան-մարս-ղուլի կոչեցեալ Յանկացն երկը թուամերի ի Յանկաց թուին ԲՂԷ: Որ և ի սորն զբարձրն սրբոյ Աթոռոյս, զպս երկուս զարապոյսիս մեզ սոսկ: որք գոն ահա ի սուրբ Աթոռոյս, Զորս քոցես յերեսն գրեցեալ ցոացակաքն, որք են Յանկերէն. յորս գրին սահմանք երկուց բաժնեաց ասացելոցս: Իսկ ի վարկոյս սփն դեպ ի սուրբ Լուիփոսիմէն, որ գրան ի ներքին կողմն անկանի, Գորքենց պոյտի կոչի Բանդի Եւզբաշի կոչեցեալ մէկ պոյտի է ունեցեալ: որ կոչի Նարք, մօտ Ղարամենց պարոյն: ի մեռանել այս Եւզբաշուս, (որովհետեւ և ինքն Նահապետ Կաթողիկոսի շնչե 3) է լեալ) Աղէքսանդր Կաթողիկոսն Զուղայեցի տարն թուամեր իբր ողորմութիւն առեալ նորա որդոցն՝ և պռեալ է զայն վերի զլարապոյն սր Եւզբաշոնց ասի. (զորմէ յիւրում տեղւոյն ասասցուք). և զայն այդիս ի

(1) Աւերակ: — (2) Աշակերտ: —

Նացունէ. Յենց զոչն. նորք կոչեցեալ. այլիս. այս Գողթնց. Արգազանին
 և Գոյուսին, և ի նացունէ առնու զայդ վերոյիջեցեալ այլեր, և խառնէ ի
 Ղոխ. այլին մեր՝ ժամ կից լինելոյն այգուս. մերոյ, որ կռի Գողթնց
 Բոյ 5): Այլ և յայս գիւղացի Գաւակարենց Աւետիքի որդիք, Յիրառուրն՝
 Եղեազարն և Միքայէն մէկ կտոր այլի ծախն պաշտ. Աթուղոյս Հինգ Հա-
 զար գիւմի՝ ի ժամանակս Արեքսանդր Կաթուղիկոսի՝ Զուղայեցոյ՝ ի
 ՌՃԿԱ թուօն մերում. Զորոյ զգարալոյն Լայերէն գի'աւ. Եւ զայս կտորս
 ևս խառնեն ի Ղոխ. այլին մերս

Գարնեալ ի Հուսիսակոյն Ղոխ. այգոյն՝ ի վերի կողմ, որ Յեր
 Նահապետի այլի կռի. Այս Յեր՝ Նահապետս գլուխ այս գեղացի. և որդի
 Արեգի, ունեցեալ է զայգիս զայս. Ապա ի ՌՃԾԷ թուօն մերում, և ի
 ՌՃԾԿ թիւն Յաճկաց, զիկս այգուս այսմիկ ծախէ սոյն գեղացի առ-
 նուտք. Սողոմոնին՝ ութ թուամնի. Յետոյ Ղաղար Կաթուղիկոսն Ճահկե-
 յի ի Յեր Նահապետն առնու. և զմնացեալ կէս այգոյն ութ թուամնի, ի
 ՌՃԿԱ թուօն մերոյ և Յարկիւնց ՌՃԾԳ թուօն. Ապա և ի սոյն թուօն,
 առնու ի յիշեալ Սողոմոնին, զիկս ևս ութ թուամնի. Ընդ ձմին և զՅեր
 Նահապետն առնեալ զորայոցն առնու. Այսպէս առնալ զորոյն այս
 այգոյս՝ խառնէ ընդ բնիկ Ղոխ. այգոյն մերոյ. Գի'ա զայս երիս զարա-
 լոյսս՝ յերեսն գրեցեալ զուղայեցոյն, Զերկու զարալոյսն Յեր Նահապետն
 այս մեղ՝ մէկն Լայերէն և մինն Յաճկերէն, և զմին Յաճկերէնն ի Սո-
 զումնեն առնուք:

Բ. Գարնեալ ունի սորք Աթուս ի յայս գեղս երկուս զայգիս մեծաւ
 մեծ ևս կից իրերաց, ի Հարաւակողմ Ղոխ. այգոյն նոյնպէս պարսպա-
 պատեցեալք, զորս աստի և անտի առնալ լուսահոգի Կաթուղիկոսացն,
 զորն զրամով և զորն յիշատակ, յետոյ ի մի խառնեալ, զերկուս այլիս
 շինեն. որք Հասարակապէս կոչին Մանկասարենց այլի. Բանզի ի գեղս
 յայս Մանկասար անուն մարդ մի է լեալ, որոյ ազգ և ընտանիքն յանուն
 սորին մանկատուանցեալք Մանկասարենց կոչին: Որոյ մեծ այլի մի է լեալ,
 որ է այս՝ զորմէ ճարեմն, և սորին որդիք և ազգն զայս այլիս ի յինքեանս
 բաժանեն. յետոյ. Ապա նախապէս այս Մանկասարի որդի Մէհրուսն գլուխ
 ինքն անորդի. ի ժամ վախճանին իւրոյ զիւր բաժին չորս առիտակ այլին,
 (զոր մանաւանդ ինքն աշխատութեամբ սրացեալ,) այս յիշատակ սրոյ
 Աթուղոյս՝ ի ժամանակս Եղեազար Կաթուղիկոսին. ի ՌՃԿԱ թուօն մերում
 մրոյ յիշատակագիրն զոյ յաթուղոս Լայերէն գրեցեալ. Յետոյ յետ առն

(1) Բաժին:

և մեկ ամաց՝ յազգեկանաց նոցնց՝ Մանկանցին Միջինացի որդի Յանուբեանն զիւր բաժինն յայդ ցն մեկ անկողանկ և կենն ծախն Նախագնա Սախալին կամին հնոց հապար գիտնէ՝ ի Ռաճնա թառոն մերում, և ի Ռաճնո՞ թառն Յանկաց, որոյ զգարացնն զի՛ս շուքականն՝ Եւ յառաջ բան զայս ի Ռ.Է.Բ. թուին Յանկաց, այն Մերիզանի որդի Յարուբեանն և իւր մայր՝ Մարիամն յայդ ցոյս յարմանն զիւց, տախտակ ևս ծախենալ են Յանկի ուսմամբ որ Լաճրիանոյն շարժա զուսմանի կաշի նրբա թուսմանի ծախն՝ նահապետ Վաթուղիկոսն ի յառնուրն զկերպիչեաց տախտակ և կենն, առնու և ի Յանկեա յայնմանն զայս զիւց տախտակա... և ի նորին Յանկերին զարապի գիտան կրկն զարապի որել՝ որոյ ի Ռաճն. թուին Յանկաց և ի Ռաճնա թուսման մերում. Զոր գոցին յերկն գրեցեաց զյուս ցովանն.

Դարձեալ ի սոցն թուսմա՞ որդի Սիմոնց (Սիմոնի) Առաւորացի Առաւորացի Մինաս վարդապետն ի սոցն արեւորոյ նաւնս զայդ ի մի իւր Տեւանն ի Բեկուսի որդի Մոնասանն, Անասնի զանաոր Մարգարանն, և նոցն յիշեալ Միջինացի որդի Յահաբեն կրկն թուսմանի և կրկն հազար գիտնէ, և ապա յիշատակ որդի Արտուրոյ Զորոյ զՅանկերին զարապի արցին ցուցա կանու Զայն վերջիչեաց շար բաժինն յայդ ի մի իւր յարմանն միտարին և զերկնս յայդ ի նոցն յարմանից արապոց որո ի կրկնն Մանկանա ընկց.

Գ. Դարձեալ ունի սուրբ Աթոս ի յայս մեր գեոդ զմեծ զայդ ի մեկս ի հեղեղանկաց ի գրանն արցնոց գեղնս, նիկիայե պարագաւ կառնցնել, որ կաշի Ռ.Է.Բ. որդի և Լաճն. որդի նոցն կե և զառտախի և անախ տակալ լուսահադի Վաթուղիկոսն ի մի իւրանկալ մարտինն Քանկի որդոցս պանկի ի մի մեծ միջնակին ի վայր ի հարաւորեղն շինոց ի տա միմն Յանկի Միջնաց անուն կոչեցից և ի իր զանաորն Ուրաղիկան Տուրպոյնի ի մեծաւորն յառնալ զայս յայդ ի Յանկին յայնմանն խոր հարց զնն ընդ երկուց Յանկաց՝ զի իւրեանց յանուն իւրեանց թեւոցն ի Մեհարանն, յետոյ իւրեան վանաւորնն Եւ այս նրկաւ Յանկաց տա նաւորնն են Մահալուա և Արտալ որո են իւրոց յիշորոյն ի թուսմա ընկան արմն և թուսմարականն և արապ ի մեծ կառնա և յիշատաւ թիւնս և Արեւսանոց Վաթուղիկոսն ընդկեալ և սրեղիւր Ազա լուս ինորոց և ըստ կամաց արմն յիշեալ թուսմարականն և առայք Մահալուա և Ապտալն զնն զայս յայդ ի Մեհարոց տանկն տան և հնոց թուսմանի և իւրեանց անուամբ գրեցուցանն զանկերն զարապն Յե ապ ի գլուխն նոցն զարապին զրն կրկն զարապ և կրկն թէ զայս յայդ՝ որ Աղէքսանդր Վաթուղիկոսի բանին մեր գնեցաք զոր ինչ որ

Ի խալիթի Բայր պնդումով սուրբ զի հրահանգաք ընդ պոպո կու
կուց բաժնիցն ի Աւրի պոպո մեր, Ապո երես պարտաւոյ պոպո մե՛ն հանդիմ
ն ի ՌՄԺՆ Թուօնը գրեցեալ, և միւսն Յանկերն ի ՌՄԺՆ Թուօնը նա
չին գրեցեալ, Տարս գրեալ յուրեքսն:

Իսորձեալ զւնի սուրբ Աթոս ի յայս գիտութեամբ՝ զայս մի մեջ
Ասի պոպոյն և Աւրի պոպոյն մերոյ ի մեջ պոպոյն գեղջա՛ն որ եր այս
գեղջոյի Երասելի որդի Գալուստ 1) Խան պոպոյնն, որոյ սահմանքն ընդ մի
կողմն Քարթանի պոպոյն, մի կողմն քարաւաշ Տեղ Յարտաթուր պոպոյն,
և մի կողմն Այս Խան պոպոյն յայսին
զայսին մի յաւազմէ սահկապուցանն յերևան, և արձաւ զնն ի կնն,
Յետոյ սահկապեալ կնն այն զի մի այս իւրոյ պոպո ընտանեացն սահն
կերէն թէ իմ բաժնն պոպոս ես Բաշեջէ իմ ընտանեացն, Արտաթուր
ի մեջ Բարսոյ զատ սահկապեալն մի զայս որ սահկապեալն ընչնց՝ զայս
սահն ընդ սահկապեալ իւրոյ, Ասան որոյ այս կնն խոտեալով յարտա
կանս իւր՝ զայս զիսո այս իւրոյ սահկապեալն, զի մի յետոյ յարտեացն
զատ յարտաթուրինն, Ապա յետ զայսնց սահնց՝ Թուսն մի ի սահկապեալ
կնոյն և Տանկի Ապոյն սահն զատ յարտեաց ընդ Խան պոպոյն, Արտաթուր
(որ ունիւր զպոպոս զայս), ոչ միայն զսահն պոպոս պարտեալով և սահն և
պոպոս իւրոյ, որ և պոպո արտեալ խանին, և խանի զարտեալով իւրեանց
զնալ հրահանգեաց, Արտաթուր թիւր զարտեացն, հարտեաց զարտեացն Սպարտ
իւրեացեալ Տանկին, Արտաթուր այն կատ զպոպոս նա և զայն զիսն ես՝ զպո
պոս սահկապեալ հանկին իւր սահնալ կր սահկապեալ իւրոյ, Այլ և յիւրե
ցեալ Խան պոպոս ինն սարտով սահն յայսոյս յայսանին՝ զիսոս մի Յար
տեալ կր Անտաթուր որդի Մարտեալին՝ երես Թուօնի՝ Տանկերն պո
պոս, որ զի ի Տանկաց Թուօն ՌՄԺՆ, և Սպարտ Տանկին այն և զայն
կատն և սահն գրաւեաց և կատ զայն զարտեացն ի Մարտեալին, որ և
ընտալ տեղ բարս պոպոյն, եկեր զատ մի Նդէ այս ի մեր ժամանակս, Ապա
և մեր շխալեալով զի ուր Տանկի մի մտցէ ի քեզս մեր, սուրբ զայն
պոպոս ի յայս Սէջիս կողմեաց Տանկին՝ քառասուն Թուօնի՝ Տանկեր
սն և հարտաթուր զարտեացն, որ ընտանն զնալ խորն յիսնն Թու
օնն, Արտաթուր մեր զարտեաց պոպոս, սուրբ նա և զՄարտեալին՝ զարտ
եացն ի Տանկին, Ապա նա և զայն հարտեալին կրեան՝ զոր Հիւրտեալ
զպոպոս Տանկին հարտեացեալով՝ սահնալ կր նմա Տանկերն, Ապա նա և
ի Տանկին զարտեալ մի Տանկերն թէ՛ քառասուն Թուօնն անպոպոս սահն
և զպոպոս նախեցի Խալիթային, որ սահն սուրբ Արտաթուր զպոպոս պոպոս

(1) Սաբրի:

և զբարարացն թէ մեր սուկոյն ի Յանկին և թէ զՄատթեոսի զբարարչն, նա և զղաղիչն զհրն և զհիշարանսն սարկին(1), զիս յիշեցաք քացես յե-
րեան իւրեանց գրեցեալ ցուցաբերն: Այս եղև ի մեր թուակն ԹԾԺԵ,
և Յանկաց ԹՃԶ:

Այս ևս գրելի է ի յարմարակ աղաղակից. ի մեր գեղոս Կախու անոան
մարդ մի զպաղին իւր Ժարեակց էր գեղին ստուարաց 2) և խանի Կուտի 5)
Սարու-Մաճհուս կոչեցեալ սարկին՝ Յանկերին (սաստառուն զբարարչիս՝ թ
մէնը Ժածուակ. յեաց ի գիտելն մեր, ճնշեալ զԺարեակցն և զսանոսն ևս,
յետա առաջ զպաղին ի սանկին՝ և զարևուցաք ի Կախուն. և զսանկին ի
գեղին և ի սասուղայութիսն հանեալ վարեցաք. ի ԹԾԺԵ թուակն
մերում:

Գարնեայ ունի սուրբ Աթոսս ի յայս գեղոս զպաղի մի, զի սուրբ Լե-
սիբոսիակ՝ վանքն ուսեև որ է կից մեր Դաի պարչն յարևելագոր-
ցն:

Գարնեայ ունի սուրբ Աթոսս զպաղի մի յայս գեղոս՝ զոր սուրբ Եղզ-
կաթի վանքն ուսեև զոր մից սուրբ:

Գարնեայ ունի սուրբ Աթոսս զպաղի մի յայս գեղոս զոր սուրբ Գրգի-
նեայ վանքն ուսեև որ է կից նոյնց վանքին:

Գարնեայ այս գեղացի Յեր Եսային և Ղազարեանց Գարուստի որդի
Մարտիրոսն ի Զաման - Քրդոց - այն է Ռուզար - իտան կոչեցեալ Յանկաց
զպաղի մի սանուակ ի գեղոս յայս՝ ութ թուակն ի յեաց Մարտիրոսն զիս
թածին շարս առիտաին Ժարեակց սրբոց Աթոսոս մարան ներսեև վարդապե-
տին երկը թուակն ի ներսեև վարդապետան ևս վաճաճ ապստոսն Գա-
լիանեայ վանքին՝ կայերին զբոլ ի ԹՃԶԼ թուակն մերում: Արց կոչ-
մանքն են Գինուկնց և Քննաղանց պաղերն, Յեր Եսայու վայրի և Թանու-
պարճն: Որոց յաղագաւ շարս թուակն զից, զորս քացես ցուցաբերն:

Գարնեայ ունի սուրբ Աթոսս յայս գեղոս մերն իւրեան զերիտա Խա-
ուսա պարտեզս՝ կից գերեզմանատան մերոց. մին ի յարևելագորցն, զորս
մից շինեցաք և միան յարևմտեակցան:

Գարնեայ ունեցեալ է սուրբ Աթոսս ի յայս գեղոս զքանիս պաղի ևս,
որք պիտն են սերմանելի անդիլը և արաք, որք են ի միջ սրբոյն Լեփիփո-
սի և Մանկապարենց այց ոյն մերոց, որք են պարթիկ:

Նշխակի որդի Յարութիւն իւրայնովքն զպաղին իւրեանց ապ յիշատակ
որքն Գրգիանեայ վանս մեծ եղբարն իւրոց հանգուցեալ Տղաչն, ի ԹՃԶԼ:

(1) Գուցէ հիշեալս, պարզեալսք: — (2) Գծուարացար գիտել զուն նշանակութիւն: — (5)
Սասայ:

Թուին մերցու Արց սահմանքն գրին, արևելեան կողմ Յեր Սանգիանուսի պղին, արևմտեան կողմ՝ մշիք Յովհաննիսի վարելահարն, հարաւահողմ՝ նոյն Յարու թիւնի և Մուրասնոյ Գարուսի եմըտանդն, և հիւսիսահողմ՝ սուրբ Լուիսիսիմէն և Երևանու ճանապարհն: Գիւս զայս վախաւորանոյս՝ որ Լայերէն է:

Գարնեալ Նահապետ Կաթուղիկոսն առնու զպղին վերջիչեալ Յեր Սանգիանուսի յիւր որդւոց Յովհաննիսն և Ջաքարիայն՝ ութն թուամանով: Արց սահմանքն նն վերջիչեալ Պարգսի պղին, խօճայ Ներսիսի պղին, Խօ . . Միթարի պղին, և Երևանու ճանապարհն. ի թուին սաճկաց Ռճէ: Ջորոյ զղարապն գիւս ցուցահան:

Գարնեալ Նահապետ Կաթուղիկոսն առնու զվերջիչեալ Միթարի պղին (որ է Կիրակոսի որդի)՝ ինն թուամանի, Արց սահմանքն նն, ի յերեք կողմանն վերջիչեցից Յարու թիւնի, Ներսիսի, և Ջաքարիայի պղին, և մէկ կողմն եմըտանդ. ի թուին Յաճկաց ի ՌճԻ: Գիւս զղարապն ցուցահան:

Գարնեալ Նահապետ Կաթուղիկոսն առնու զպղի մի ի Պօզտաղնոց Յեր Պարգսի որդի Յեր Խաչատուրն՝ հինգ թուամանով: Արց սահմանքն նն վերջիչեալ Պարգսի պղին, Մամթէտի պղին, Խաչիկի պղին, և Երևանու ճանապարհն. ի Յաճկաց թուին ՌճԻ: Գիւս զղարապն ցուցահան:

Գարնեալ վերջիչեալ Մամթէտի պղին չիւր կին Ոսկեհամ Վախճանէ սրբոյ Աթոռոյս վան Տոգայ առ իւրոյ. ի ՌճԻ՝ թուին մերցու զորոյ զվախաւորանոյս գիւս, Լայերէն է:

Գարնեալ Կիրակոսի որդի Դաւիթն զպղի մի վախճան սոյ սրբոյ Աթոռոյս. որց սահմանքն նն, վերջիչեալ մեր պղին, որք նն Պօզտաղնոց Միթարինն, Մամթէտինն: Եւ մի կողմն Գինոսի պղին. ի սաճկաց թուին ՌճԻ: Գիւս զվախաւորանոյս ցուցահան:

Գարնեալ Դաւիթի որդի Յարու թիւնն զպղի մի՝ առնու ի Նաւղանօ 1) Պարտիրոսի որդի Միրզա-խանէն՝ երկու թուաման և երկու հազար դիանի, և վախճան սոյ սրբոյ Աթոռոյս: Արց սահմանքն նն վերջիչեալ Պօզտաղնոց, Գինոսի, և Յարու թիւնի պղին մեր. ցուցահան գիւս զվախաւորանոյս սաճկերէն:

Գարնեալ Սահրասի որդի Խաչատուրն և իւր որդիք Նաւասարդն և Գորէն զիւրեանց զպղի մի վախճան սան սրբոյ Աթոռոյս. որց սահմանքն նն մեր վերջիչեալ պղին, որք նն Միթարի, Դաւիթի, Գինոսի, և Մամ-

(1) Կաթար:

հասարակաց պայքին: Դիտ զգլխաւորամանչն Լայրերն, որ զրի ի ՌՃՆԲ
Թուօնն մարտմ:

Անքոյրչնչեալ պղծաեղիքս ամենայն են մեր Մանկասարենց պարս, և
Երևանու Զանապարհի և սուրբ Լուիսիակի միջոցքն, զորս արա արարեալ
ցանեմք, որք Հասարակօրին Մեթոմարենց պղծք կոչին, զորմէ խնն գլուխն
(որ վասն արտարեկեցն սրբոյ Աթոռոյս) առացաւ:

Դարձեալ Զուգրայեղի Ազէքսանդր Վաթուղիկսան յայս գեղոս զպղի մի
առնու ին Տննանեմք՝ քան և երկք Հազար դիանի ի յայս գեղացի Ա-
ճափն որդի Մկրտումն: Արց սահմանքն են, մէկ կողմն Կոստան, և
մէկ կողմն Գոսնն, մի կողմն Գաղուստի պղին, և մէկ կողմն գերեզմանա-
առնն: Ի Յաճկաց Թուին ՌՃԻԵ: Զառանկերն զիտ զարապայն ցուցա-
կան:

Դարձեալ ի յայս գեղումն մէկք Յովհաննես ոմն Եպիսկոպոս սրբոյ Աթոռոյս
զմէկ պարտեղ մի ձեռամբ սրբոյ Աթոռոյս վէքիչ Սարգսն՝ Հինգ Հազար
դիանի, որց սահմանքն են, մեր վախմ բախնայն, Մեթոմարի բախնայն, և
Դեօրդի բախնայն: Ի ՌՃԹ Թուին առանկաց: Դիտ զառանկերն զարապայն
ցուցական:

Դարձեալ սուրբ Աթոռս ունի ի գեղն յՕշական զպղի մի մեծ շն՝
որ կոչի մեծ և ներքի պղիս Արց զբուն և զառաջին մասն Մեկքիսնմեկ
Վաթուղիկսանն և առեալ ութնուն զուսուշով ի Հանի-զարացի Ալի-ղուլի
առանկէ միջոյ որց սահմանքն գրի, մէկ կողմն Գրիսասասուրի պղին, Գեօ-
զալի պղին, Փանստի պղին, և Յրիդալու պղին: Ի Յաճկաց Թուին ՌԵ:
Դիտ զզարապայն ցուցական: Ապա յետոյ Փիլիպպոս Վաթուղիկսան առ-
նու զպղի մի և ս կից սցնոց պարոյս՝ ի Օշականցի Մեկքիսանի որդի Ազի-
զին: որց սահմանքն գրի, Գրիգորի պղին, Մեկքոնի իսրաֆայ տեղն, և մեծ
առան: Եւ զայս պղիս ևս խառնէ ընդ վերջիչեալ պղուցն՝ և միաւորի:
և այս պարոյս Թեպէս յառուկ դարապայ ոչ գրք, սակայն մէկ մեծ սահ-
լանայի գիր գրք, որ գրի ի Թուօնն Յաճկաց ՌԾԶ: Քանզի յառաջ քան
գառնուլն Փիլիպպոս Վաթուղիկսանն զպղիս զայս՝ յերկրոջս լեալ և մեծ
առանի ոմն Միրզա-Մուհամմա-Մեհարի կոչեցեալ, որ լեալ է (Ելէք 4) և
ղլխաւոր դիւանագիր աղբունահան: Այս վեղերս բունութեամբ յաբշտակի
զայս պղիս ի վերջիչեալ Ազիզին, և պարապեալ զարգարէ և ուտէ ի ժա-
մանտիս ինչ: Ապա ի գալ Սուլթան Աուբաակն յերկիրս յայս և ի ախ-
րինն այս կողմանս, զարդի Ամիրիուսն խանին Քահանա-ղուլի խանն և
զայս մեծամեծն Պարսից աքսորէ ի յըՍտամբուլ (որպէս ի աեղաօնն ա-

(1) Փոսոց:— (2) Յեօզե, ուղիւն կամ ուղղայտասն: (3) Չարտեղ:— (4) Նախարար:

անցան), գոյս Մէհտի կոչեցեալ վեղերս ևս ընդ նոսն առաքէ ՚ի Գոյին և և մինչ այսպէս անհետացեալ կորնչի տաճիկս այս, վերայիշեալ Եզնիզն զուրմէ զայգիս իւր շարով, և ծախէ Փիլիպպոս Կաթուղիկոսին և և յետ ընչ անոց՝ Լաֆօք քաւորան տաճիկ՝ ոմն ՚ի յընտանեաց յիշեալ վեզրին վէքի կարգեցեալ՝ զայ զաւ առնէ ընդ Փիլիպպոս Կաթուղիկոսին վասն այգւոյս այսորիկ թէ՛ վազրին է լեալ, մեզ պարտի հասանել, և և Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն կոչեալ զԱզնիզն և զայլ Օշականցիսն, և զիւր վէքի Թուսնան ընդ վերայիշեալ տաճիկն առաքէ ՚ի զասարանն նոցին, որք զընացեալ հաստատան զայգին Ազնիզն քոլ, և վեղերն բաժուրեալսն զաւրեալ, Ապա թէ ազգականաց վազրին թէ նոցին վէքի տաճիկն՝ ոմն թուսնան երկու հազար դիան ոսն և մէկ ստրուսյ) դիւ մի առնուն Յանկերին, որ գրի ՚ի թուին Յանկաց ՌՄԶ, Զոր զացես ցուցական:

Ապա յետոյ ՚ի Յանկաց թուին ՌճԽԸ, և ՚ի մեր ՌճԶԳ, Թրակոցի Երրահամ Կաթուղիկոսն կից սոյն այգւոյս առնու զայգի՝ մի ՚ի Կարբեցի Անանի որդի Գաւուսին, Ենչուսէն և Յովսեփին՝ ոմն թուսնան, և խառնէ ընդ այս այգիս, որոյ սահմանքն գրին, մէկ կողմն քուչին, մէկ կողմն սրբոյ Ամուսոյս այգին, մէկ կողմն Աարգանի այգին, և մէկ կողմն ձորն Եյսպէս յետ և յառաջ ՚ի շրջակայից՝ գրին զրամով և զորն յիշատակ առեալ են կրանելէքն մի և միացուցեալ, զորս և պարտեալ իսկ, որ կոչի Մեծ այգի, որոյ սահմանքն են այժմ

Գարնեալ ունի սուրբ Ամուս ՚ի գեօղս յայս Օշական զմեծ այգի մի ևս ՚ի հիւսիսակողմն զեզն՝ յետ կոյս Դիսի - բլուր կոչեցեղոյն ՚ի յեզր ձորոյն յորում անցանէ քեան Գարնաղ, որ կոչի արեգունի, և վերի այգի՝ Եյսիս այս ըստ մասին նախադէս վախճ՝ և յիշատակ տան Յօշականցիք որոյ Ամուսոյս Յետոյ ՚ի ՌՂԷ թուին Յանկաց, նոյն գիւղացի Մուրաթ որդի Բապասն կից սոյնոյ այգւոյս զայգի մի ծախէ սրբոյ Ամուսոյս՝ ձեռաստի գործակալ Աարգան վարդապետին՝ երեք թուսնանի, որոյ սահմանքն գրին, մէկ կողմն գեօղն, մէկ կողմն Գրիգորի այգին, մէկ կողմն մեր յիշեալ այգին, և մէկ կողմն Յանկաց ինչոր 2) որոյ զընթացայն գին ցուցանիսն Զոր և խառնեն ընդ վերայգրեալ Արեգունի այգւոյն Ե, 11 և ՚ի Ռճ թուսնան մերում, Կաթուղիկոսն ևս զայգի՝ մի կից մեծ այգւոյս ետս ՚ի յԱլիսար կոչեցեալ տաճիկն՝ և խառնեաց ՚ի սոյն այգիս Եյսպէս յետ և յառաջ առեալ ՚ի շրջակայիցն խառնեն ընդ յայս այգիս և պարտակն իսկ՝ որպէս ստացար, որոյ սահմանքն են այժմ

(1) Գուցէ սուրբնաճէ, հաշտագիր, գաշնագիր: — (2) Գերեզմանք, իշխալս:

որք ի ներկայումս ևս չեն են և ընդ ձեռամբ մերով վերջոյնցեալ երկու
մեծ պղծութիւնք՝ որք ի Յոջական:

Ի Գարնեալ կից սոյնոց պարտոս ի հրահրակոյն զպղծ մի սուրբ Ասորքի
վանքն ունի, որ է պղծմ շին և ընդ ձեռամբ սրբոց Աթոռոցոս: Զի սուրբ
Ասորքի վանքն ամպի է ընդ պղծոյն:

Ի Արքայ գրեցեալսց ածեր են ընդ գիւղիս սրեւոցն միակեանայն:

Գարնեալ ի սոյն գեղոց զպղծ մի ևս ունի սուրբ Աթոռոս, զոր Մարնկի
Հարրապետի որդի վարդեա Ալեքսանն է ասեալ վախճմ սրբոց Աթոռոցոս,
որոց կարմունքն են Աւետի պղծին, Սահակի պղծին, Իսաաաուրի պղծին . . .

. . . Այս Ալեքսանն Հարրապեցի Յակոբն Կաթողիկոսին գրապիր
է լեալ. առ ի լինել կրօնաստատոց՝ ասեալ է զպս պղծիս Աթոռոցոս:
Յոց պարզաւ երկու վախճանացք գոն, մին Հայեմն, (որ դի ի մեր
Թուին ՌՃԻ, և ի Հարրապետութեանն Եղիազար Կաթողիկոսին), և մին
Յաակոբն ի նոյն ժամանակին ի Յաակոբ Թուին ՌՃԻ: Եւ յետ երկուց
անոց ի Հարրապետութեանն Նահապետ Կաթողիկոսին՝ ազգականք Ա-
լեքսաննն ի գրուի սոյնոց վախճանացիս կրկին ասն զրել Յաակոբն թի՛
որդեա Ալեքսանն ասեալ է զպս պղծիս Աթոռոցոս, նոյնպէս և մեր սուրբ:
Յո դի ի Յաակոբ Թուին ՌՃԻ. ասն և զչին զարտալոյն ևս սոյն՝ պարտոս
մեզ, զորս ինքեանք ասեալ են ի Յոջականցի Ապիթանի որդի Յակոբն
ինն Թուանի, և յԱղիզի որդի Կրտսեանն՝ չորս Թուանի: Զչորսեան զա-
րտալոս զպարտիկ գրոցեա յերեսն գրեցեալ յուցախոյն:

Գարնեալ սրբոց Աթոռոցոս Աթոռապալ Մինաս վարդապետն ի Յոջական
զպղծ մի ասնու ի գեղականացն, այս ինքն ի Բաղու որդի Թուաննն՝ և
Յաթարի որդի Մուրատնն՝ և յամենից գեղացւոցն՝ քան թուանն՝ յա-
նան սրբոց Աթոռոցոս՝ յաւուրս Եղիազար Կաթողիկոսին, ի Թուին Յաակ-
ոբն ՌՃԻ: Արց կարմունքն են, Հանապարհն, Ուլտրեկի պղծին, Գեարսի
և Գարսի պղծին, որ Բուաննոց պղծի ասի: Գիտ զարտալոյն յուցախան

Գարնեալ սոյն Մինաս վարդապետս զպղծ մի ևս է ունեցեալ ի Յոջա-
կան, որոց կարմունքն են, Թուանի պղծին, Լաղազարի պղծին, Աբրահամի
պղծին, և սրբոց Աթոռոցոս պղծին: Զպս պղծիս և վեց Թուանն ևս գրած
ապց, և քնն ի յԵազրի որդի Այլազնն Բաղու որդի Թուաննն վեքիւ-
մեանք: Յովհաննիսին, Գեարսին, և սորա կին Մարիամին (որ է զուսար
Փիլիպպոսին) զմէկ պղծ մի՝ հրամանաւ Նահապետ Կաթողիկոսին, որոց
կարմունքն են, ասուն, Սահակի պղծին, քեւչայն, և Յովհաննիսի պղծին
ի Յաակոբ Թուին ՌՃԻ: Զարց զարտալոյն գիտ յուցախան:

Գործնալ նահապետ Կաթուղիկոսն ի սոյն գեղառ առնու զպոյր զի ի Բորասի որդի Մարուք վարդապետն՝ Հինգ թուամնի որդ կողմուղքն են, Իրիցաւ պղինձ ծաւղն, Իտրիկաղի պղինձ, և շատարի պղինձ. ի Յաճկաց թիւն ՌճԳ. Գրա զգարապոյն ցուցակաւն:

Գործնալ ի Ժամանակս Աղէքսանդր Կաթուղիկոսի Զուգայեցուց, գեղառ այս Յօշական Հարեալ ի կարկառ և յաղոց ձախորդական պատահմանց, կարի չքաւորին և ի նեղ անկանին բոլոր գեղապղին: Վասն որոյ ի Յճաթուղեցի Միրզայ - Մուհամմա բեկն (որ վեղեր և մեծ գիւանադիր և լեալ յերկրիս) և ի Քեալանթար Լաւի - Մուհամմա - Էրուսէյիկն առնուն զհարիւր և ութսուն թուամն գրամ, և քսան պղի և Հինգ ջրաղացս զբարու քննն ետնն աւիս վառոյժ նախապէս: Եւ գործնալ ի յերևանցի խօճոց Փանասի որդի խօճոց Մալխանն գրամ փոխ առնուն գեղադի մեկ հարիւր յիսուն թուամն, և պղի և ԺԲ ջրաղացս գրամ քննն ինն աւիս վառապոյժ. ի թուին Յաճկաց ՌճԻԶ. Եւ երկոցունցն ևս զարապոյի պէս գրամանաց տան, թէ եթէ ի լրանալ վատարին ոչ ապցեմք զգրամն ձեր պոյր պղիք և ջրաղացք ձեզ լիցին: Եւ ի մէջ երկուց զարապոյիցն ևս սահմանք պղեաց և ջրաղացիցն գրեցեալք են յատուկ յատուկ և յանուանե: Ապա երկոցունց վատարն ևս լրանոց, և ոչ կարողածան հասուցանել Յօշականցիքն զգրամն: Վասն որոյ և զաւթնն զոյնքան պղինձ և զջրաղացն խօճոց Մալխան և յիշեցեալ առնիկքն: Բայց ի յաղոց և ի ջրաղացիցն՝ զորս տան խօճոց Մալխանն, երկք պղինձ և Գ ջրաղացն ի մէջ զարապոյի յիշեցեալ առնիցն ևս լինին գրեցեալք: Բասի տաճիկքն այնքիկ՝ ապրեալ զՅօշականցիս և զխօճոց Մալխանն ի շար, հասանան զոյ խրեանց, և յետս առնուն ի Մալխանն զԳ պղինձ և զԳ ջրաղացն: Իսկ և ի խնդրին Մալխանն ի Յօշականցուցն զփոխարեմն, տան նմա Յօշականցիքն զայս երկու ջրաղացս և զչորս պղինձ, որ լինի խօճոց Մալխանն առնուն ինն պղի և տան երկու ջրաղացք: Զայս անմնչն զորս տասցաք, ի մէջ երկուց զարապոյիցն ևս լիովն գրեցեալք են հանդերձ որպիսութեանքն և սահմանքն, եթէ պղիքն և եթէ ջրաղացքն Ի ՌճԻԶ թուին Յաճկաց և յաւուրս Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին Զուգայեցուց: Յօշականցիքն տան զոյնքան պղինձ և զջրաղացն յիշեալ Յաճկացն և խօճոց Մալխանն, և ի ՌճԷ. թուաք այս վինն լինի յաւուրս Աստուածատուր Կաթուղիկոսին Լաւանանցուց: Ապա իբրև տեսնե Աստուածատուր Կաթուղիկոսն զիսկանթիւն՝ գեղջս պարիկի (որ մուլք է որոյ Աթուպոյ), զորոց զոյնքան պղինձ և զջրաղացն աղք առեալ տիրին, ոչ հանգուրծե Վասն որոյ յետս առնու նախապէս ի խօճոց Մալխանն զինն պղինձ և զտան և երկու ջրաղացն՝ ետնանտունն թուամնոյ և հաստատուն զարապոյժ:

ի ամենայն ՌՃՆԱ թուօքն. զորոյ զըրբորոյն քոցն ցուցակաւն: Աւձու նա և ի խօնա Մովսէսն զհին զարաւայն, զոր ի յՕշականցւոցն աւեալ էր Ձոր ևս քոցն ցուցակաւն:

Իսոյ զքառասուն թուսննն սոյ Նազր գրամ խօնա Մովսէսն, և ի անկն երեսուն թուսննն զմէկ պղի և զմէկ ձեք սուն սոյ ի Նորա-գեօզ գեղցն: Այնպէս և ի վերջիչեցեալ տանկացն սունու յեսա զքան պղիս և զհինգ զբաւայնն՝ յեսուն և հինգ թուսննով՝ ի ՌՃՆԻ թուօքն տանկաց: Աւ ի յետեայ բաբաւային՝ զոր աւեալ ի յՕշականցւոցն՝ վերջու-սնն զարաւայն գրեալ վերջիչեցեալ: Համի-Մահմա-Հիսեյիս Քեպլանն թուօքն և Ալի-զուլի բնի կողմըն վեղիքն սուն Աստուածատուր Ա-թուղիկաւն, զոր քոցն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն, զգինս սոցա վանս պարսիկ պակաս սոյ Աստուածատուր Վաթուղիկոսն, զի յայնքան յանն կերեալք կին նոքա զայնքան մաւքան:

Դարձեալ ստորը Հախիսիմի Աւաթորդ Աբուլիցի Անուս վարդապետն ի սոյն գեօզ զպղի մի սունու յանուն սրբոյն Հախիսիմի վանիցն: Բը-ստաննց Աւաթեղի որդի Էվուսնն, և Պարոտի Յովհաննիսէն՝ հինգ թու-սննի, Որոյ կողմունքն են, Մահմա և Յովսէփի պղիքն, աւուն և քի-չին. ի Յանկաց թիւն ՌՃՆԸ: Դիս զզարաւայն ցուցակաւն:

Դարձեալ սրբոյն Հոդակաթի Աւաթորդ Մարտիրոս վարդապետն աւ-ձու ի սոյն գեօզ զպղի մի յանուն Հոդակաթին և ի Յովսէփի որդի Մաթեոսն՝ եզմն թուսնն. հինգ հազար՝ գիանի: Որոյ կողմունքն են, Էվուսն պղին, քիչին, Յովսէփի պղին, Դաւուա-պլու և Մարուք վար-դապետի պղիքն, ի ՌՃՆԸ թուին Յանկաց: Դիս զզարաւայն ցուցա-կաւն:

Դարձեալ վերջիչեալ Անուս և Մարտիրոս վարդապետքն յանուն եր-կուց վանիցն Հախիսիմի և Հոդակաթի՝ զպղի մի ևս աւձուն ի սոյն գեօզ ի Բուսաննց Աւաթեղի որդի Էվուսնն: Երկու թուսնն հինգ հազար գիանի: Որոյ սահմանքն են, քիչին, աւուն, Իսլի-խուպանն, և Յով-սէփի պղին: ի ՌՃՆԸ թուոցն մերում: Դիս զզարաւայն և այնքն գրե-ցեալ:

Դարձեալ Աստուածատուր Վաթուղիկոսն զքանս պղիքն՝ զորս աւձու ի վաղիքն (որպէս ի վերջ սասցաք), յորոց մին է Յօշականցի Փիլիպ-պոսի որդի Աւաթեղինն, զոր նոյն Վաթուղիկոսն ծախէ Էջմիածննցի Ա-զարեկի որդի Մկրտումն: Աւ յես մուսնիւոյ Մկրտումն, վերստին վախճ կին առնեալ սրբոյ Աթուղայ: Ապա ի ՌՃՆԸ թուին մերոյ՝ Բիւ-թուր Պարոս Վաթուղիկոս սասցեալն ծախէ զսոյն պղիս սրբոյն Դայիա-նէի Աւաթորդ Եղիազար վարդապետն՝ երեք թուսննի: Որոյ կողմունքն

են, Եսթուրի, Էսթի, Մարմեաթի, և Միլայիկի սյրիքն: Գրա՛ զԼայերեն զարալայն:

Դարձեալ ի ժամանակս Աղէքսանդր Ասթուղիկոսին Զուղայեցւոյ ի սոյն գեղոս Այլաչի որդի Եսալքին մկ Տննան սոյ սրբոյ Աթուայո հո գեղամին կնոջ իսոյ, ի ՌՃՃԱ թուոյն մըրում: Գրա զԼայերենայն Լայերեն գրեցեալ:

Ի սոյն ժամանակս զՏննան մի ևս Աւագարենց Արքայաճե Եսթիկ սրբոյ Աթուայո՛ զկց հազար գիանի, ի ՌՃԾԸ թուոյն մըրում: Գրա զԼայերեն զարալայն: Ի սոյն գեղոս զՏննան մի ևս Արտուանատարի, որդի Եսալա սաւրն վախճ՛ սոյ սրբոյ Աթուայո ի Յանկոս թուին ՌՃԸ: Արոյ կոչ մուշքն են, գեղն, առան, Միլայիկի սյրիքն և Լուչալի Տննանն: Գրա զզարալայն ցուցակամ:

Դարձեալ ի սոյն գեղ, զերկուս մարտոս ևս անի սուրբ Աթուայո, յորոց զմի Արտուանի որդիքն Եսթիկն մկ թուամիկ ի ՌՃԸԱ: Թուոյն մըրում: և զմի Յիլ Մարուքն և իսր եղբարքն Եսթիկն սաւն և ար հազար գիանի՛ ի ՌՃՃԷ թուին մըրոյ Զարոյ զզարալայն գրա Լայերեն գրեցեալք:

Դարձեալ սոյն գեղացի Ախուղենց: Եղևութի սրբի Գրիգորն Եսթիկ սրբոյն Դոսթանիկ Աստուարոց Եղիազար Վարդապետին երկու չիտանն, 1) առան առան, երկու թագրամ, և մի սրաշ թագրամ՝ հինգ հազար առան շրհա: ի ՌԳ թուին մըրոյ Գրա զԼայերեն զարալայն:

Դարձեալ ի ՌՃԸԴ թուին մըրոյ ի ժամանակս Աւագար Ասթուղիկոսին սին Ճահիկեցւոյ՝ նորն սպասաւոր Դաանկի Արիզդայոս Վարդապետն առան և շորս հազար գիան սոյ Յոշականցի Թուամանի որդի Յարտութիկն վատարով, և երկու առիտակ սյրի և մկ չիտանամայ: Կորսանքն գրա: առան՝ սյառ սյայմանա թԵ եթէ վատարին չիտիցեմ՝ վատարի զգրամն, իսրն լինի իմ սյրին և իմ չիտանանկ: Ի չիտարկն մայ սո գին և չիտանանն Արիզդայոս Վարդապետն: Երկու գր ցց Լայերեն գրա և անս:

ՅԵՆԱՐԱԿ ԱՍԻՔ:

Նախապէս ի գեղոս Աշտարակ Մոզես Ասթուղիկոսն առնու զսյրի մի յերևանցի Մուրատի զուսար Լասիկն՝ հինգ թուամանի, իսր սահմանքն են, Յոշականայ Ճանապարհն, Դասարի և Լահնազարի սյրիքն, և զուսարիքն 2), ի թուին Յանկոս ՌԴ: Զարոյ զզարալայն գրա ցուցակամ:

(1) Լեան:— (2) Դասիկ:

Գարձեալ ի գեօզ յայս Սաղմսաւանքին մէկ այգի է լեալ վախուզ, որոյ փոքունքն են . . . Գէորգի և Շմուծի այգիքն, և քիւչէն, Զայս այգիս Յակոբք Վաթուղիկոսն Զուզայեցի առնու ի . . . կոչեցեալ Յաճիկ՝ առան և չորս թուամանի, և տայ Սաղմսաւանիցն յիշատակ ի Առաջնորդութեան նոյնոյ վանից Գարգիէլ վարդապետին, ի թուին Յաճիկաց . . . Զորոյ զդարաւայն և զվախճամայն զի՛տ ցուցական, յորոց վերայ չորից Վաթուղիկոսաց կնիք զոյ, Զոր յետոյ վերստին և սուրբ Աթոս զաւթէ ի յամայանալն վանօրէից:

Գարձեալ ի Ղազարթու երկրէն աղայ մի Գրիգոր՝ անուն եկեալ յՈչատարակի կին առնու և քահանայ լինի Պինն ի Հայրենեաց իւրոց և ինքն ևս սասանարով՝ զերիս կտոր այգիս են ունեցեալ: Յետոյ ի ժամանակս Ազէքսանդր Վաթուղիկոսին Պոստոլոյ՝ մասնին Երեցն և կինն անզաւակ վասն որոյ սուրբ Աթոսս զաւթէ զերիս կտոր այգիսն ևս: Որոց մինն է ի ձորոջն յեզր գետոյն, որ Յուաչորիկ ասի, որոյ կողմունքն են, արևելեան կողմ՝ զըրն, արևմտեան կողմ՝ Յէր Խաչարի այգին, Հիւսիսային կողմ՝ քարափն, և Հարաւային կողմ՝ գետն: Իսկ միւս այգին ևս ի սոյն Յուաչորիկ ձորոջ է, որոյ կողմունքն են, Հարաւային կողմ՝ գետն, Հիւսիսային կողմ՝ քարափն, արևմտեան կողմ՝ այգին և արևելեան կողմ . . .

Իսկ միւս կտորն զոյ մօտ գեղջն, որոյ կողմունքն են, արևելեան և Հարաւային կողմունքն՝ Յէր Յարութիւնի այգիքն, արևմտեան կողմ՝ Մահմա-ղուլի առնիկ այգին, իսկ Հիւսիսային կողմ՝ զըրն և ճանապարհն, Որք են չէն և ընդ ձեռամբ մերով:

Այտէ և Փարաքար:

Արգ ունի սուրբ Աթոսս ի գեօզ յայս Փարաքար զայգի մեծ . . . պարտաւ պատեցեալ, որոյ կողմունքն են այժմ . . .

Քանզի առտի և անտի՝ առեալ լուսաչոգեացն՝ խառնեալ են ի մի և մեծացուցեալ, որպէս վասն այրոցն ասացաւ: Զորոյ զորպէսն այսպէս իման, Նախագէտ Արրահամ վարդապետ մի է լեալ Փարաքարցի, որոյ այգի է մի լեալ ընդ ամենն զից թուամանի. որոյ ի վախճանելն, կամեցեալ է Փիլիպոս Վաթուղիկոսն զաւթել զայգին. սակայն Արրահամ վարդապետին քեռորդի է՝ մի լեալ՝ առնիկացեալ, անունն Մուհամետ, զայգին կամեցեալ է և սա զաւթիլ: յետոյ որպէս և իցե զերից բաժնէն մէկ բաժինն Վաթուղիկոսն է՝ զաւթնել, և զերկուս բաժինն յիշեցեալ առնիկն: Եւ մինչ այսպէս լինի, ապա Փիլիպոս Վաթուղիկոսն տայ և զչորս թուաման սոյն առնիկս, առնու և զերկուս բաժինսն ևս, որոյ լրամն այգին լինի որոջ Աթոսոյս: Զորոյ զՅաճիկերն զարաւայն զի՛տ ցուցական՝ գրեցեալ ի Յաճ-

կաց թուին Ռուձ, Եւ յետ մից ամի, քաղաքիս զիբ մի ևս առնու Փի-
լիպպոս Վաթուղիկոսն ի սոյն Մուհամմաթ տաճիկն՝ գրեցուցանելով զայս
անցս՝ զորս գրեցաք, ի Ռուձ թուին Յաճկաց, Դարձեալ յետ ԺԷ ամի
սոյն տաճիկս ևս եկեալ դաւ յարուցանէ ընդ Աթուոյս, յետոյ սրպէս և
իցէ՝ տրանկերիու հազար, գիտն ևս տան առնու, և ի գլուխ սոյնոյ երկրորդի
Թղթոյս կրկին Քալիմուսայ 1) գրեցուցեալ շարին ի Ռուձ թուին Յաճկաց,
և զերծանին: Գիտ և զայս զիբս յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն: Ազգունն-
քըն այգուոյս են, Սափարի պղին, Փարաքարաւ մեծ առուն՝ որ ի Զանկի
ցետոյն եկեալ անցանէ զգետով զեղջա, Մեկը - Կաղուարի պղին, և Այգու-
զի եռնալըզն: Զայսոսիկ յիշեցեալ կողմնըս ևս առնու յետոյ խառ-
նեալ եմք ի մի, որպէս տեսնենս ի պտուղից: Ետոյ Զուղայիցի Ծախօզ
Վաթուղիկոսն առնու զեղևու պղին՝ կից սոյն այգուցս, զմեծ ի վերայ յի-
շեալ Սափարի որդի Միքայէկէն՝ Հինգ թուամնի, որոյ կողմնըն են, մի
վերայ յիշեալ պղին, Անտոնի, Սահակի, և Մկրտչի պղինքն ևս զմեծ յի-
կանդարի որդի Մկրտչէն (որ է ի վերայ յիշեցեալ տեղոյ) երկու թուամնի:
Որոյ կողմնըն են, Խաչի պղին, վերայ յիշեցեալ Սափարի պղին, Այգու-
զի եռնալըզն, և մեծ առուն, Կինի այս ի Ռուձ թուին Յաճկաց, Զա-
րոյ զղարալոյն զիբ ցուցակաւն: Ետոյ վերայ յիշեցեալ Աստուկի որդի Չար-
դանն զիբ պղին (որ ի վերոյ սահման գրեցաւ մեր ի Սափարէն առնու
այգուցն) ծախէ ի նոյն գետն Բազեոսին և նոյն որդի Յիսկանդին՝ աւթ
թուամնի: Եւ այս Բազեոս զայս պղին յետոյ վախճ՝ տայ արոյ Աթուոյս
գրեցուցանելով ի գլուխ նոյնոյ զարալոյն զվախճանացն ի Ռուձ թուին
Յաճկաց: Որոյ կողմնըն են, նոյն գետի գերեզմանըն, Երևանու անա-
պարհն, Տէր Փիլիպպոսի պղին, և արոյ Աթուոյս վերայ յիշեցեալ պղին:
Գիտ զայս զարալոյս և վախճանացս ցուցակաւն:

Դարձեալ վերայ յիշեցեալ Մկրտչի որդիք Գրիգորն և Պետրոսն զպղին մի
ևս ունելով՝ կից այգուցն՝ զոր Աթուոյս ծախեաց Մկրտչէ հայրն ի բնանց
(որպէս ասացաք ի վերոյ), ծախեն զսոյն պղին ի նոյն գետն Սարգսի որդի
Տէր Ղուկասին՝ եօթն թուամնի, ի Ռուձ թուին Յաճկաց: Որոյ կողմնըն
են, գիւղի քիւչէն, Նազարի եռնալըզն, արոյ Աթուոյս վերայ յիշեցեալ պ-
ղին, և սոյն Տէր Ղուկասիս պղին: Եւ յետոյ զայն պղին նոյն Տէր
Ղուկասի որդի Մանասէն և իւր եղբորորդի Իսրայէկն առնի, արոյ Աթու-
ոյս, և առնուն չորս թուամն և Հինգ հազար գիտն, զորմէ՝ կրկն ասանք
ցորեան և մէկ պղին, (զորմէ յետոյ ասելոց եմք) ի ժողովանալս Արարհամ
Վաթուղիկոսին Թրակեցոյ ի Ռուձ թուին մերում՝ Լայիքն զայս-

(1) Գառարայիցն, զիբ, անպարտիկ եւս արեւելեանն:

լայի, ասեմ և զմեզ զապալայն իւրեանց՝ Յանկերէն՝ զոր ի Մկրտչի յորդա-
ւոցն ասեալ կին, զոր գացեալ ցուցակօքն: Դարձեալ զվերայիշեցեալ Այ-
վազի եօնձաւուղն ի ՌՃՀԸ թուոյն մերում՝ սոյն Այվազի որդի Բա-
գեոսն ետես որբոյ Աթոռոյս՝ երկը թուամանի՝ ի ժամանակս Կարապետ
Կաթուղիկոսին Ձէթուանցաւոյ, որ զայր ի մէջ մեր յիշեցեալ այգւոյն: Զու-
րոյ զզապալայն գիւս Լայերէն գրեցեալ:

Զայս ամենայն այգիքս՝ զորս ասացաք, զամենայն խառնեալ ի մի միա-
ւորեն, և պարսպով պատեն նախնի երանելիքն մեր, զոր ունիւք այժմ
ի ձեռս մեր, բայց անք հանգերձ գեօղի ամենայն այգեստանեօքն: Բայց
զայս վերայգրեցեալ մեծ այգիս, (մինչ յաւուրս նաար-շահին աւերեցեալ
խոպանացաւ, որպէս և այլք շատ այգիք) Երևանու Ղաճար-հիւսէին-ալի
խանն զաւթեալ էր ժամանակս ինչ, և եօնձայ և պոստան ցամէր ինքն:
Այս ի ՌՄԹԳ թուոյն մերում՝ մէք յետս առաք ի խանէն, և այժմ
մէք ունիմք որպէս յառաջն:

Դարձեալ ունի սուրբ Աթոռս ի գեօղս յայս զայգի մի՝ զոր նոյն գեղա-
ցի Պետրոսի որդի Լարագեօզն ինքն և իւր ընտանիքն հաստատուն Յան-
կերէն վանձեանայիւս ասն որբոյ Աթոռոյս յիշատակ՝ յաւուրս Յակոբայ
Կաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ՝ ի Յանկաց թուին ՌՃԸ: Որոյ կողմունքն
են, Երիցու, Դասպարի, Եաղուպի, և Էնեաթի այգիքն: Գիւս զվանձա-
ւոցն ցուցակուս: Դարձեալ ի սոյն գեօղս՝ Մարկոսի դուստր Եղսուձ զայ-
գի մի յիշատակ այս որբոյ Աթոռոյս, որ է երկը՝ ասիտակ, որոյ կողմուն-
քն են, Մոզնու վանից, Տէր Եանիամնասի, Մինասի և Սարգսի այգիքն,
ի ժամանակս Ալէքսանդր Կաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ, ի Յանկաց թուին
ՌՃԻԶ: Զայս այգիս այս Աբրահամ Կաթուղիկոսն Տէր Աուկասի որդ-
ւոցն, զոր իվերդ յիշեցաք: Դարձեալ ի ՌՃԸԹ թուոյն մերում, ի ժա-
մանակս Լապար Կաթուղիկոսին Ճահիկեցւոյ, սոյն գեօղացի Առաքելի որդի
Յովհաննէսն գտաւ ինքն ի յՈւուուձի՝ զիւր հայրենական այգին վանձ
այս որբոյ Աթոռոյս՝ ձեռամբ որբոյ Աթոռոյս՝ Նաբրակ Մովսէս վարդա-
պետն: Գիւս զզապալայն Լայերէն գրեցեալ:

Դարձեալ սուրբ Լուսինի մէջ Առաջնորդ Անանիա վարդապետն Յանձ-
պալայի ի սոյն գեօղս առնու ի Մանուկի որդի՝ Յիրանէն զայգի մի՝ եօթն
թուամանի՝ ի մեր թուոյն ՌՃԸԳ, և ի Յանկաց ՌՃԾԸ: Որոյ կողմունքն
են, Բարդուղիմէոսի, Էլիկենց Զաթաղի, Պետրոսի այգիքն, և քիւլէն: Գիւս
զզապալայն Լայերէն գրեցեալ:

Դարձեալ սոյն Անանիա վարդապետս ի սոյն գեօղս ի սոյն թուոյն առ-
նու ի Յովսէփի որդի Յիրաթու Նիկողայոսէն զայգեանից մի, որոյ կողմուն-

քըն են, Անուծի, Յովհաննիսի այգիքն, և քիւչէն: Եւ զհամանչ տրա մի ի ներքոյ Կեօք - քիււրեմի շոյն, զորոյ զղապալոյս զհա ցուցակօքն:

Այդիք յերեսան քաղաքն:

Նախապէս ի ժամանակս Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին՝ Բանաբեռցի Ղազարի որդի Միքայէ վարդապետն ի յերևան առնու զայդի մի ի Դոյվլթկեսայտի կոչեցեալ տաճկէ միողէ ԼԵ թուամանի՝ ի Տաճկաց թուին ՌԿԲ: Որոյ կողմունքն են Բալանթար մելիք Մոհսունի այգին, Մաղսուա բէզի այգին, Նուրճու - օղլի Մըւր - խանի այգին, և Բեօթոյի որդի Յովաննեսի այգին:

Զայս այգիս նախապէս սոյն Միքայէ վարդապետս ծախէ սոյնոյ տաճկիս ի ՌԽԱ թուին Տաճկաց ԼԵ թուամանի, Յեսայ ի նոյն տաճկէն վերջապիս յետս առնու նոյն գնովք ի վերջոյրեալ թուողն: Վասն որոյ և զիւր տուեալ Հին զապալայն ևս առնու ընդ այգւոյս: Գտցես զայս Հին զապալայս ի յերեսն գրեցեալ ցուցակամ: Այլ և ընդ սոյն այգւոյս առնու սոյն Միքայէ վարդապետս ի նոյն տաճկէն զայդի մի ևս ԻԿ թուամանի, կից նոյնոյ այգւոյն. որոյ կողմունքն են, նոյն մելիք Մոհսունի այգին, Մըւր - խանի այգին, Մահմատ աղայի այգին, և Ղաճարտոնտար բէկի այգին. այս երկուց այգեաց մի է զապալայն, որ գրի է ՌԿԲ թուին Տաճկաց, զորս գտցես ցուցակամ: Զորս ի յառնուլն՝ յիշատակ տաչ սրբոյ Աթոռոյս:

Դարձեալ ունի սուրբ Աթոռոս յերևան զայդի մի զոր Մըւրխաննց այդի կոչեն, որ ի վերջ յիշեցաւ: Որոյ սահմանքն են, սրբոյ Աթոռոյս վախճամ Միքայէ վարդապետի այգին, սարն, Ճախապարճն, և Ամիրբէկի այգին: Զայդիս զայս խօճայ Սէթի որդի Յակոբն է. տուեալ վախճամ սրբոյ Աթոռոյս ընդ Նորագեղու և Եղուարդայ միջիցն ի ՌԿԲ թուին Տաճկաց յաւուրս Յակովբայ Վաթուղիկոսին, որպէս ասացաւ ի . . . պղտին: Այլ և ընդ քոցին տուեալ է նոյն Յակովբն զայդի մի ևս ի Չորագեղ, զոր Քորոսնց այդի ասեն. որոյ սահմանքն են, առուն որ ի Լբազգան գետոյն ելանէ, և նոյն զեղացուց այգիքն:

Այլ և ի սոյն գեօղս զըրաղաց մի ևս է տուեալ սրբոյ Աթոռոյս նոյն Յակոբն, զոր յիւրում տեղաջն ասացուց: Պոցա վախճամնամայն. երկուք են, և մեծ, և մի և նոյն, զորս գտցես յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն . . . և () նշանգր:

Դարձեալ այս յիշեցեալ Սեթիս թոռն Բալանթար Մահման առնու յերևան զայդի մի ի խօճայ Գրիգորի զուտար Զամանէն ԿԵ թուամանի. ի ՌԿ թուին Տաճկաց, որ կողէ Ղարաղաշնց այդի: Յեսայ սոյն Մահմանի որդի խօճայ Աբրահամ զսոյն այդիս վախճամ տաչ սրբոյ Աթոռոյս ի ՌՉԼ

Թուին Տաճկաց յառաջ Թահրիբայ Կաթուղիկոսին Զուգարեցոյ՝ հաստատուն տաճկական գրով։ Իսկ այս Արրահամես ազգական Թարթան (որ տաճկացեալ Ազառ-խան կոչեցան։ զորով իշեցաք ի... դուին) կթն վանն ազգական գրոյն Արրահամեսն։ և կթն որով կերպիս և իցե գաւ յարուցանէ ընդ Թահրիբայ Կաթուղիկոսին վանն այգւոյս այսորիկ վանն որոյ և Թահրիբ Կաթուղիկոսն Լ Թուսնն Կաթուղիկոսն Սարու-խանիս) կրկին զապարոյս առնու ի նմանէ ի նոյն Թուսնն ՔՁԹ տաճկաց։ Գիւս զոյս զապարոյս և զԱրրահամես առեալ վաճառանցն, նա և զհին զապարոյն՝ զոր Գեալանթար Յահանն ի Զամանն առեալ է յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն։ Կաթուղիկոսն այգւոյս գրին, նամակիկային, Լաղրապետի այգին, Եկեղեցին և ի նմին գրեցանցն, և Կանապարհն որ է Երևանու վերեւեւեղեցոյ ի վեր կոյս կից այգին, որ այժմ շէն է և անապարս։

Եւ յետ եթնն ամի ի ՌՂԳ Թուսնն Տաճկաց՝ մինչ Թահրիբ Կաթուղիկոսն գիւսեալ ի Պոլիս վախճանի անդ, տաճիկ ոմն Երևանցի Միրզա-Մահմաթ-Քաղի կոչեցեալ գաւ յարուցանէ ընդ Աթոռոյս վանն այգւոյս այսորիկ, Կանն որոյ և արոյս Աթոռոյս լուսարար և վերակացու Ատեհանն նոս վարդապետն ելանէ ընդ նմա ի դատարանն յԵրևան, և հաստատուն զայգին գոլ արոյս Աթոռոյս, և զհինգ Թուսնն տան յիշեալ տաճկին, և ի բերանոյն հուճէթ մի առնուն։ Զոր զացես ցուցակաւն, գրեցեալ ի Թուին Տաճկաց ՌՂԳ։

Դարձեալ ունի սուրբ Աթոռոս յԵրևան զպարս մի, զոր Աստուածատուր Կաթուղիկոսն է առեալ Զեռամբ Երևանցի Միսկուն վարդապետին՝ ներկա Զեռք աւեր տանքը, միկ հնձանաւ, և միկ սպանապարս, տուան Թուսննն ի Զիւնիս անուն տաճկի, որ և Զիւնիսնց պարս կոչի ի ՌՁԹ Թուին Տաճկաց որոյ սահմանքն են, երկու կողմանցն քուշէ և երկու կողմանցն վարեկահողք, որ է կից Անանիայ առաքելոյ անապարսին, և է այժմ աւեր։ Գիւս զապարոյսն ցուցակաւն։

Դարձեալ Աստուածատուր Կաթուղիկոսն Լամպտանցի յԵրևանապարս հնձան գնեկ երկք Թուսննն ի Լամի-խան-գուլի արգի Լամի-Մահմաթ-քեպրիմն ի Տաճկաց Թուին ՌՁԼ Զորոյ զապարոյսն գրեցես ցուցակաւն։ Դարձեալ Երևանցի Աւետիքի որդիք խոճա Քորթսն և խոճա Մանուկն գողով իւրեանք ի Մասպահան՝ գնեկ այգին իւրեանց ի յԵրևան տան վախճա՞ Փիլիպպոս Կաթուղիկոսին, և Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն ևս սայ վախճա՞ արթոյն Անանիայ առաքելոյ անապարսին ի ՌՁԳ Թուին Տաճկաց։ Որոյ սահմանցն են, խոճա Քաղէոսի և խոճա Մատթէոսի այգին. (զոր ևս էառ Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն զրամով, և սոյն ածապատիս ետ)։ Սոյն ա-

նապատի պարտաւն, Լաւնիւորի պղծն՝ և Կորուսած բրտըն՝ Գիւս գրաւոր-
լայն ցուցակաւն:

Դարձեալ սոյն Աստուծոյ որդիք թա՛նա Մատթեոսն՝ և խա՛նա Բաթմեան
զարն յիշեալ սպգըջս կից կեա՛ւցրէ ևս ծախնն՝ նոյն Փրկիչդոս՝ Կաթնու-
ղիկոսին՝ առան և հինգ թուանի՛ թ սոյն թուօրս Յանկաց ԹԹԴ, Եւ
նոյն Կաթնուղիկոսն զայն սրբես ևս վախ՛ա՛ւ սոյ նոյն Անանիայ առաքելոյ
անապատին: Որոյ կողմնա՛քն՝ են վերջիշեալ պղծն, Լաւնիւորի պղծն, և
Կարուս բրտըն՝ Գիւս գրաւորայն ցուցակաւն:

Ապա յետ ԻՁ, ամաց ի ժամանակս Յակոբք Կաթնուղիկոսին Ջուղայեց-
ւոյ՝ առա՛նքի ոմն Ըահ՝ զուրի կոչեցեալ և Կուչչի խանն դառ յարագանէ
վրան սոյն սպքոս թէ իմ է, անդ ջրա՛ղաց ևս ունեալ ձք, և նախնիքն
իմ զՄանի կոչեցեալ առուն ևս որ (ի Զանդի գետոյն երանէ, որոյ մեկ
կողմն աորի ճանապարհն է և մեկ կողմն սոյն պղիւս,) վրան այս սպքոս և
ջրաղացն են հանեալ, զլաւարոյն ևս տնելով ի ձեռնս: Ապա Յակոբք
Կաթնուղիկոսն ձեռա՛նք վէքիկն խոցոյ ի շարն աարեալ՝ սոյ նմա զերկառ
թուանն դրան և զմեկ քուրթուցոս չուխոց, և զմեկ գիր առնու թ նմա
նէ: Այս լինի թ ՈՁ թուին Յանկաց: Գիւս զայս գիրս ցուցակաւն:

Այդ ի նորագեղ:

Աղէքսանդր Կաթնուղիկոսն Ջուղայեցի ի նորագեղ զարդի մի առնու
(որ է երկու առնաակ իւր հնձանովն և մեկ շարտախով,) ի Դանուբ-բու-
լաոցի Գեարիմ: Աղի որդի՛ Լաւանն աղալէն առան թուաննով, թ թուին
Յանկաց: Թա՛նա: Որոյ կողմնա՛քն են, Սահափի պղծն, քիչէն, և նոյն
Լաւանի պղծն: Թիւս գրաւորայն ցուցակաւն: Սորա հին զապալայն ևս
գիւս ցուցակաւն, որ նոյն Լաւանն առնալ է թ Քաղաղաց Փիրուցն թ
ՈՁԻԱ թուին Յանկաց:

Չորագեղացի Արիստակիսի դուստր Յիրի-խանն անուն կին ոմն սոյրի՛ թ
հայրնեաց ձեացեալ զարդի մի թ նորագեղ (որոյ կողմնա՛քն են Չորա-
գեղացի Լաւնի Մուհամա՛ւ վեղու պղծն, Չորագեղցի Կարապետի պղծն,
Նորագեղցի Դաւիթի պղծն, և երկամցի Իեթա)էլի պղծն)՝ Ա՛յլ և զառն
մի քաղալով թ յերևան քաղաքն, որոյ կողմնա՛քն են, քարառալ: Գեա-
րոսի առննն Լալալենց առնն, Խուսրենց առնն, և ուստա Արտալացի
առնն, վախ՛ա՛ւ սոյ սրոյ Աթոսոց թ ՈՁԻԳ թուին Յանկաց, և թ մեր
թուանն ՈՁԻ թ ժամանակս Ջուղայեցի Աղէքսանդր Կաթնուղիկոսին: Եր-
կուց վախուղեանայն մի է, զոր զսցես յիրան գրեցեալ ցուցակաւն: Որոյ

ազգայուն եղև առնքն են պատկեր. մեկ - 1), մեկ թանաղ: 2), մեկ ան-
 առ-ի-ն-3), երկու վերջ: 4), մեկ - 2-ն-5), մեկ մասան, մեկ թա-
 ցա 6) և մեկ մարտ: Այսպես գրի իշխանութանը թե՛ զարտակի վերա-
 յիշեցեալ առնքն հանգրծ ի միջի իւրեանց կահիքն և աննայն ընչիքն՝
 զամենայն վախճառ սրբոյ Եջմաննի. Եւ յես միոյ ասի. ի ՌՃԻԵ թուին
 տաճկար ի յոյս Արի-խանի ազգն կին ան անգն Լամազ: գուտար
 Յակովբայ 2արտեղցոյ, վախճ առ զպգի մի էս սրբոյ Աթուոյս ի նոյն
 ցեղն. նորագիւղ, սոյ կողմունքն են. Եւսուս-բուզազցի Լասան ազգի
 պգին, քիչէն Երևանցի Բարսեղի և նորագիւղի Յոհանի պգին:

Ապա ի յոյս Արի-խանի և Լամազի ազգն կին ան արձկացեալ, ա-
 նան Փաթմայ. դաւ յարուցեալ ընց սրբոյ Աթուոյս, խանին արի՛ անէ
 թէ՛ իմ հոյրնի պգին Եջմաննի խաչիքոյն՝ զարթեալ ուսե. պարտիս
 առնալ և առ ինձ. Եւ խանն ի շարն հրախի, և շարն ի մեզ զվկայս
 և զհաստատութիւնս ինդրի. և Արեքսանդր Վաթուզիկան զերկուս վա-
 խաւսանալոյ հանեալ ցուցանի, մին ի ՌՃԻԵ թուին Յաճկաց գրնցեալ
 վան միոյ պարս և միոյ տան, զոր Արի-խանն. առ վախճ. սրբոյ Աթու-
 ոյս, զոր ի վերջ ասացար, և միւսն ի ՌՃԻԵ թուին, Յաճկաց գրեցեալ
 վան միոյ պարս, որ Լամազն առ վախճ սրբոյ Աթուոյս զոր էս ի
 վերջ ասացար. Ապա ի անասնելն շարին, պայտակի հաստատուն վախա-
 ճանայս, ի Փաթմայն զվկայս ինդրի, և նա ոչ գտանէ զվկայս, այլ սուս
 ելանէ վան սոյ և շարն զհիւնէթ մի գրեալ առ սրբոյ Աթուոյս, և
 զՓաթմայն ի բաց վանի. Լինի այս ի ՌՃԻԵ թուին Յաճկաց. Եւ յես եր-
 փոց անոց ի ժամանակս Աստուածատուր Վաթուզիկոյն Լամաւանցոյ
 նոյն Փաթման և ս գաւ յարուցանէ վան վերոյիշեալ պգեացն. և Աստու-
 ծատուր Վաթուզիկոսն ի հասանել զնայն նորին՝ ի ձեռն Աթուակալ
 Արթուրէն վարդապետին դատութեանն՝ շարին՝ ժե սոմար ցորնան տան
 Փաթմային, և ի դուխ նորոյ վերոյիշեալ հաճիթին կրկին հաճիթ գրե
 շարն և առ Աթուոյս ի ՌՃԻԵ թուին Յաճկաց. Գրա զայս կրկնարար
 հաճիթս յերես գրեցեալ ցուցական. Բարնեալ յառաջ քան զվերոյիշեալ
 Լամազին վախճ առն սրբոյ Աթուոյս զայդ պգի՛ որ ի վերջ ասացան,
 այն Փաթմայ կինս ընց Լամազին դաւ յարուցանէ վան երկուց պգեաց.
 (սրոյ մին պգ և զոր սրբոյ Աթուոյս առ Լամազն). Որ և խանին արզ
 սորտեալ զանհատի 7) հանէ և զԼամազն ի շարն հրախի. Եւ շարն ի Փաթմ-
 այնն զվկայս ինդրի և նա թեպէտ բերէ զքանի՛ վկայս, բայց սուս ելա-

1) Գաթմայն, Կոլանց:— 2) Արթուրէնի:— 3) Արթուրէնի կամ Կոլանցի:— 4) Նոր-
 երկուց կամ սանասուն:— 5) Կոլանց:— 6) Կոլանց, Կոլանց:— 7) Կոլանցի կամ
 կամ կամ:

նեն: Ասան որոյ և շարն զՓաթմայն ի բաց վարէ, և զհուճէթ մի գրեալ տայ Համազլին, ի ՌճԻԳ Թուին Տաճկաց, Ջոր գտցես յերեսն գրեցեալ ցուցական: Քանզի ի վախճ տալն Համազլին զայդ այգին սրբոյ Աթոռոյս, տայ և զայս հուճէթս ընդ նմին:

Գարձեալ ի ՌՃԼԱ Թուին տաճկաց, վասն սոյն Համազլի տուեալ այգուոյ ոմն Հաճի րէկու Մահմատ Աասուժ - րէկ անուն տաճիկ՝ (Թէ ազգական է լեալ նոյն Փաթմային, և Թէ որպէս, չեղև յայտնի մեզ,) դաւ յարուցանէ ընդ Աստուածատուր Վաթուղիկոսին Համատանցոյ, ասելով Թէ՛ մեր է այդ այգիդ: Ապա Աստուածատուր Վաթուղիկոսն ի ձեռն Աթոռակալ Արդանէս վարդապետին յիտուն ոսկի տայ զիտութեամբ շարին նոյնոյ Մահմատ Աասուժ րէկին, և ի բերանոյ նորին զհաստատուն հուճէթ մի անու. ի շարէն: Կիտ զայս հուճէթս յերեսն գրեցեալ ցուցական: Յորում անուն այգոյս այտորիկ Քեռլի - հանդա - քաղ գրիւ: Գարձեալ ի յերկիրն Արացտանու, ի գեօղն Հուշաւէր, Ջհանշիրի որդիք տանուտէր Թահմազն և Բայրամն՝ և Թահմազի որդիք Ռէյվազն, Բայինգուրն և Ջալն, ի նոյն գեօղն զմի մեծ այգի տան յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս ի ձեռն Ջուղայիցի Յակովբ Վաթուղիկոսին, շէն և ապրշուժայ ծառօք և այլովք լի, ի ՌՃԻԵ Թուոյն մերում: Կիտ զվախճմամայն Արացեբէն գրեցեալ, յերեսն գրեցեալ ցուցական:

Այդի ի Ջորագեօղ:

Ի գեօղս այս զայդի մի տայ սրբոյ Աթոռոյս յիշատակ խօճայ Աէթի որդի խօճայ Յակովբն (զոր ի վերդ բազմիցս յիշեալ եմ,) ընդ Եղուարդայ և ընդ Նորագեղու մլքիցն: Որպէս ի վերդ ասացաք ի ճառս Երևանու այգեացն, այգին կոչի Թորոսնց այգի, և... որոյ կողմունքն են, առուն որ ի Ջանկի գետոյն ելանէ, և ի նոյն գիւղի՛ այգիքն: Սորա վախուճմամայն մի է ընդ վերջիշեալ գեօղրէից մլքիցն, և երկու հատ: Ջորս գտցես ցուցակօքն:

Գարձեալ ի Գարեթ քաղաքն այդի մի գոյր սրբոյ Աթոռոյս, որ ի վաղուց հետէ ամայի և անշէն անկեալ գոյր, զոր այս և այն արտատեղ աբարեալ սերմն ցանէին, և մեզ անօրուս. ի պղտորմանէ ժամանակին ձեռք մեր ոչ հասանէին կամ ի նորոգել և կամ ի տիրել: Ապա ի ժամանակս մեր Միրզա - չէֆի ոմն անուն մեծ իշխան տաճիկ իԳարեթ՝ կից նոյն այգուոյն մերոյ զայդի ունելով՝ կամեցաւ զի պարսպաւ պատիցէ զայդին իւր, բայց ճանապարհք և անցք նորին էր մեր այգիտեղն, ուստի գրեաց մեզ Թէ՛ որովհետև զուք տիրութիւն ոչ աննէք այգւոյն ձերոյ, կամ ծախեցէք ինձ, և կամ իճարով տուք, զի ընդ այգւոյն իմոյ պարսպեալ նորոգեցից. և մեր

որ կամելով ծախել՝ նստուք իձարայր որ ի տարին հարիւր լիտր Թարվիզու ցորեան տայցէ Սրբոյ Աթոռոյս, և զայգին նորոգեալ ընդ այգւոյն իւրոյ շէն պահեցէ: Բայց ի միջոցիս՝ յորում նա մեզ գրէր և մէք նմա, Միրզա- շէֆին անկեալ մեռաւ: Ասան որոյ նորին որդի Միրզա-Ռաֆին հուճէթ մի գրեալ և կնքեալ ինքն՝ և տեղւոյ Շիւ-խլամին ևս կնքեցուցեալ առաքէ առ մեզ, և հուճէթ մի ևս մէք գրեալ առաքեցաք առ նա այսու պայմա- նաւ թէ՛ ի տարին սրբոյ Աթոռոյս ճ լիտր ցորեան տայցէ, և զայգին մեր ի շինութեան պահելով՝ վայելեցէ՛ մինչև ի Ա.Թ. տարին: Գիտ զայս հիւ- ճէթս, և Միրզա-շէֆու և Միրզա-Ռաֆու բարեւազրեանքն յերեսն գը- րեցեալ ցուցակօքն, որք գրին ի Տաճկաց թուին ՌճՁ, և ի մեր ՌՄԺԵ թուոցն, և երկու գիր ևս Հայերէն ի պարսն Սաֆարէն Թիլֆիղեցւոյ գրե- ցեալք վասն այնորիկ, որոյ միջնորդութեամբն եղև այս գործ:

Գարձեալ զմեծ այգի մի ևս ի Գուխուրզան գեօղն ունի սուրբ Աթոռս, որ է ի կողմն Գաւրիժու: Զորոյ զորպէսն այսպէս գիտեան: Զուղայեցի Յակոբ Աթուղիկոսն նախապէս առնու սոյն այգւոյս զբաժին մի ի նաւ- րուդի որդի Մահմատ-ալիէն իւր վէքիլ Գեօլասարի ձեռօքն՝ չորս թումա- նի: Որոյ սահմանքն գրին, ճանապարհն և Միրզա Մուհամատի այգին: Յետոյ զեօթն հազար տասն շահի ևս ապր որ լինի չորս թուման եօթն հազար տասն շահի: Զորոյ զղապալայն գիտ ցուցակաւն, որ գրի ի Ռ.Կ.Ե թուին Տաճկաց:

Գարձեալ առնու զբաժին այգի մի ևս կից սոյն այգւոյս յԱհմատի որդի Մահմատէն՝ եօթն թուման մէկ հազար հինգ շահու, անուամբ վերոյիշեալ Գեօլասարին: Որոյ կողմունքն գրին, նմանապէս Միրզա-մահմատի այգին և ճանապարհն, ի Տաճկաց թուին Ռ.Կ.Ե, զորոյ զղապալայն ևս գիտ ցու- ցակաւն:

Եւ գարձեալ ի սոյն թուոցս նոյն Յակոբ Աթուղիկոսն առնու ի սոյն տեղւոցս զմեծ բաժին այգի մի ևս ի Թարվիղեցի Ահմատի որդի Մահմա- տէն տասն և չորս թուման երկու հազար և տասն շահու, որոյ կողմունքն ևս գրին Միրզա Մահմատի այգին և ճանապարհն: Զորոյ զղապալայն ևս գիտ ցուցակաւն յերեսն գրեցեալ: Եւ ապա զերեսինս զայսոսիկ միացու- ցեալ՝ շինէ զմեծ այգի մի, որ կայ այժմ՝ շէն և ընդ ձեռամբ սրբոյ Աթո- րոյս:

Գարձեալ ի մերումն Ժամանակի, ի ՌՄԺՁ թուոցն մերում Թիլֆիղե- ցի Լ.Ելիննեց Բէժանի հանգուցեալ Սիմէօնի կողակից Խանումն գողով ինքն այրի և անզաւակ՝ զիւր մէկ այգեանդն՝ որ ի Թիլֆիղ ի Տափի- թաղ կոչեցեալ մահչին՝ ետ յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս՝ միջնորդութեամբ նոյնոյ քաղաքացի Տէր Պետրոսին (զոր բանադրեալ բերեալ էաք ի սուրբ

Աթոռս) Գիտ սորին զեմբուս վախուսմանսն Վրացեքն գրեալ, և յե-
րեսն Հայերէն գրեցեալք:

ԳԼ. ԺԷ.

Յօրո՞ւմ ցո՞ղանին ջրաղաց, դինգ, և յթուհանք, թի ս՞որ և ս՞րպես, և յա-
բ՞ում ժամանակի:

Ջրաղացք ի մեր գեօղս:

Ի գեօղս մեր ունեցեալ է սուրբ Աթոռս ի վաղուց Հեաէ զերկուս ջրա-
ղացս՝ մին միջի ջրաղացն (որ է ի վերի Իւզբաշոնց և Սատախու կոչեցեալ
ջրաղացաց մէջն), յորոյ վերայ զբուրքս շինեցուցաք, որ է մէկ տուն և ի
մէջն երկու ջրաղաց: Եւ սոյն Սատախու կոչեցեալ ջրաղացս քարաշէն՝
որ է հուպ գեօղիս մերոյ ի Հիւսիսակողմն, որ է մէկ տուն և ի մէջն մէկ ջր-
աղաց, Բ արարաք ի ՌՄԾԻԹ թուոցս:

Երրորդ ջրաղացն՝ որ է ի հարաւակողմն՝ ի հուպ Աթոռոցս ի վերայ
Քանքանիս, զոր Զուղայեցի Յակովբ Վաթուղիկոսն է շինեալ, (ի բերեղն
զջուր Քանքանիս՝ որ ընդ մէջ գիւղիս և Աթոռոցս անցանէ), որ է մէկ
տուն, և ի մէջն մէկ ջրաղաց:

Չորրորդ վերի ջրաղացս՝ որ Իւզբաշոնց կոչի, Իւզբաշիս այս, (որդ ա-
նունն է...) Նահապետ Վաթուղիկոսին չաղն, և որպէս թէ վէքի և գոր-
ծակալն է լեալ ի դրունս Տաճկաց գնացող, աշխարհակամ մարդ և անառ-
բեալ, որ և ի խնամոց նոյնոյ Վաթուղիկոսին զօրացեալ շինէ զտունս ի
գեօղումս (որ ևս է սրբոյ Աթոռոցս պժմ, զորմէ յետոյ ճառեսցուք), Այլ
և շինեալ է զայս ջրաղացս, որ է ի մէջ միում տան երեք ջրաղաց, ի վե-
րին ծայր գեղջս ի Հիւսիսակողմն, ի ներքոյ Մոլլատուրուն կոչեցեալ գեօ-
ղին: Յետոյ ի մեռանել Իւզբաշի՝ զաւթէ սուրբ Աթոռս իբր զհոգեբա-
ժին նորա: Յետոյ ի ներհակել Զուղայեցուց ընդ Նահապետ Վաթուղի-
կոսին, և ի զայն Ստեփաննոս վարդապետին Վաթուղիկոսական անուամբ
իվերայ Նահապետ Վաթուղիկոսին, և ի յայլալուծեան միջոցիս, վերստին
ի յինքեանս գրաւեն որդիք և ազգականք Իւզբաշու զայս ջրաղացս: Ապա
ի գալ Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին Զուղայեցուց և ի խաղաղանալ միջո-
ցին, վերստին զտանն թուաման որպէս թէ ողորմութիւն տայ Աղէքսանդր
Վաթուղիկոսն Իւզբաշու որդւոցն և ազգականացն՝ և անուո զայս ջրա-
ղացս: Ար և յայնմ՝ օրէ լինի սրբոյ Աթոռոցս մինչև ցայսօր: Գիտ զՀայե-
րէն զապալայն, որ գրի ի մեր ՌՃԿԻԹ թուոցն, (յորում՝ նորք մի ևս գրի
գող սրբոյ Աթոռոցս, որ է կոոր մի այգի, որ է պժմ ի ձեռս վէքի Այ-

վաղին և Ղազարին: Քանզի ի յայնմ՝ ժամանակի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն ի պարագելն զմեծ Ղաթի այդին մեր, զայս նորք կոչեցեալ այգիս առեալ է Գորբենց, և ի նոցանէ առեալ է զայս կտոր այգին, որ է այժմ ի մէջ Ղաթի այգւոյն մերոյ և կոչի Գորբենց փայ. և այս ջրաղացս ի յոլով ժամանակս ամայի և անշէն էր ձեացեալ, յետոյ ի ՌՄԺՆ թուոջս մարում մեր վերստին շինեցաք, որ է մէկ տուն, յորում միջի երկու ջրաղաց):

Հինգերորորդ, մօս գեօղիս մերոյ ի յարևմտակողմն, կից մերոյ դնգին ջրաղացն, որ է մէկ տուն, և ի մէջն մեկ ջրաղաց, զոր Ղազար Կաթուղիկոսն ճահկնցի շինեաց ձեռամբ իւր Գործակալ Յօշականցի Յակովբ վարդապետին, ի շինելն զդինգն՝ ի թուին մերոյ ի ՌՃՂԿ:

Որք եղին ի գեղջս մերում առնչն Հինգ. և յորս միջի եղեալ ջրաղացքն եօթն, որք են շէնք և ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս:

Իսկ զջրաղաց մի ևս ի սոյն գեօզս ի Յէր Մկրտչի որդիք Մեսրոպէն, ի Սահակէն, ի Յէր Փկիպպոսէն, և ի Յարգսէն առնու Ջուղայեցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն ի ՌՃՄԹ թուոջն մերում, որ կօչի Մեսրոպենց ջրաղաց, որ է ի վայր զիւզիս յարևմտակողմն Հանդեպ Ալիբէկու գիւղին, որ է անշէն և ամայի ի վաղուց հետէ վասն հեռաւորութեանն ի ջրոց: Բի՛տ զղապարայն Լայերեն գրեցեալ:

Ջրաղացք ի Յօշական:

Յակովբ Կաթուղիկոսն Ջուղայեցի ի Յօշական գեօզս Իփրումնց Առաքելի որդիք Պետրոսէն և Լէվինէն առնու զվեց ջրաղացս չորս թուման և կիսոյ, ի ՌՃԳ թուին Յաճկաց, Ջրաղացքն ի Գետառուճն են: Գի՛տ զղապարայն յերեսն գրեցեալ ցուցական:

Դարձեալ Աստուածատուր Կաթուղիկոսն Լամատանցի ի ՌՃԼԱ և ի ՌՃԼԳ թիւս Յաճկաց՝ ի գեօզս յայս յԵրևանցի խօճա Փանոսենց խօճա Մովսիսէն առնու գինն այգիս և զտանն երկու ջրաղացս՝ եօթանասուն թումանով. և ի Ահաթլուեցի հաճի Մահմատ Լիւսէին Քեյալանթարէն և ի Աւգիբի եղբայր Ալի-ղուլի բէգէն առնու զքսան այգիս և զհինգ ջրաղացքս՝ յիսուն և հինգ թումանով: Ջրոց զղապարայն գտցես ցուցակօքն: Ջոցա որպէսն տեսցես ի ճառս Յօշականու այգեացն:

Դարձեալ ի ժամանակս Ղազար Կաթուղիկոսին ճահկեցւոյ՝ ի գեօզս յայս կին մի այրի՝ որ կոչիւր Գիւլի՝ զջրաղաց մի ունէր ի մէջ ձորոյն մերձ կամրջին ի կողմն, որոց ի մեռանելն՝ ետուն զջրաղացն զայն սրբոյ Աթոռոյս իւր հոգեբաժին, որ կոչի Գիւլենց ջրաղաց:

Մէկ ջրաղացի տեղ և մէկ այգւոյ տեղ Տէր Լուսինայի տղայի զուտոր Կեղծարարն ի Յօշական ծախէ սրբոյ Աթոռոցս ձեռամբ վէքիլ Դաւթին՝ վեց հազար դրանք՝ ի ՌԺԳ թուին Տաճկաց: Գիտ զգապալայն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Ջրաղաց ի կառակերտ և ի Կեօկոսմբէք:

Ղազար Կաթուղիկոսն ճահկեցի յայս գեօղս գերկուս ջրաղացս առնու ձեռամբ տեղապահին իւրոյ Միքայէլ վարդապետին: Գ թուանում՝ ի Կառակերտացի Յօշակն արգի Աւագէն ի ՌԺԳ թուին Տաճկաց: որոյ կողմունքն են Ձանկու գեան: Ալեւայի ճանապարհն է ջրաղացն, և սրբոյ Աթոռոցս յինկն: Գիտ զգապալայն ցուցակաւն:

Ջրաղաց ի յերեւան և ի Ջորագեղ սրբոյ Արտոնոյ:

Դարձեալ յերևանցի խօճայ Սէթի որդի Յակոբջանն բարեպաշտ (զոր բազմիցս յիշեալ ենք ի ճառս Կորագեղու միջատուութեանն ի ԺԳ գլուխքն, և ի ճառս յերևանու պգևացն ի ԺԶ գլուխն, և յայլս անգիս Կորագեղու և ընդ Եգուարդայ միքիցն) ջրաղաց մի ևս տայ սրբոյ Աթոռոցս ի յիշատակ ի Ջորագեղ, որ Գառնուկենց ջրաղաց ասի: Որոյ կողմունքն են ջրաղացաց առուն, Ղազարի ջրաղացն, և ճանապարհն: Ջորոյ զգապալայն գիտ, որք են երկուք՝ ի ՌԿԹ թուին Տաճկաց գրեցեալք, և յերեսն գրեցեալք ցուցակոքն:

Դարձեալ սոյն յիշեցեալ Սէթի թուուն Սահակ Բայանթարն՝ ընդ Եսայձի և ընդ Ամիրի պեօղորէից միքիցն (որպէս ցուցաւ ի ճառս Կոյն գեօղօրէիցն ի ԺԳ գլուխն) ջրաղաց մի ևս ծախէ ի սոյն գեօղս Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսին ի ՌԶԱ թուին Տաճկաց: որոյ կողմունքն են Ձանկի գեան, ջրաղացի առուն, և Յօշակնի և Գրիգորի ջրաղացքն: Գիտ զմեծ զարայայն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Երևանցի խօճայ Գրիգորի դասերք Մարգարիտն և Յողիտայն ի Ջորագիւղ Գ դանկն ջրաղացի միոյ (որ լեալ է իւրեանց բարձին) վախճաւ ասն Անանիայ ասաբելոյ անապատին որ յերևան՝ ձեռամբ Տեառն Փիլիպպոս Կաթուղիկոսին ի ՌԺԳ թուին Տաճկաց: Գիտ զվախճանայն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն: Սորա մէկ մեծ սաւատ ևս գոյ Շրի-Իսլամի կնքով, զոր ևս պիտ ցուցակաւն: Որոյ կողմունքն են Ալիբէկի և խօճայ Եագուպի ջրաղացքն, ճանապարհն և Բ դանկն սոյնոյ ջրաղացին: Ջոր ևս առնու սոյն Փիլիպպոս Կաթուղիկոսս ի Հահգաման գոտերէ սոյն յիշեալ Գրիգորիս ի սոյն թուոջս զրամում, և տայ նոյնոյ Անանիայ ասաբելոյ անապատին վախճաւ, որով լրանայ վեց դանկ ջրաղացին: Գիտ զգապալայն՝ զոր

վան Բ գանկին ի Հաջգամանէն առնու: Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն և ըզ-
վախալամայն՝ որով վախմ ապ նոյնոյ անապատին, (գիտ) յերեսն գրեցեալ
ցուցակօքն: Այլ և սոյն երանելիս զջրաղաց մի ևս ապ յիշատակ սոյնոյ
անապատիս ի Չորագեօղ ի ներքոյ բերդին, որոյ կողմունքն են, Զանգե
գեան, նորագաւթայ առուն, Ճանապարհն և բերդն, ի նոյն ՌՄԴ թուռն
Տաճկաց, Այս ջրաղացիս և այն երկու զանկին՝ որ ի վերոյ յիշեցաւ, զորս
յիշատակ ապ Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն Անանիայ առաքելոյն, մի է վախ-
ձամայն, որպէս ցուցանէ քեզ յերեսն գրեցեալ ցուցակն: . .

Գիեք որոյ Արտոյս ի մեր ցեօք:

Ղազար Կաթուղիկոսն Զաճկեցի ի յայս գեօղ ի Բարի որդի Բուդագէն
զերկու ջրաղացս (որք լինին ի միում տան) առնու՝ Հինգ թումանով, և
քակէ գոյնս, և շինէ գնկ և զրգրայ, որ կայ այժմ շին և ընդ ձեռամբ
Աթուոյս: Որոյ կողմունքն գրին Խաչատրի և Մալխասի աներն, առուն, և
մեր Սատախուրի ջրաղացն, ի Տաճկաց թուին ՌՃԿԳ: Գիտ զղապալայն
յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն, որ է մեր գեօղիս կից դինկն ի յարևմտա-
կոյս: Որոյ կիցն զջրաղաց մի ևս ունիւք:

Դարձեալ Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն յորժամ՝ Հանէ զմեր ներ-
քին քանքանն՝ որ է ի վայր փոսն ի վերայ նորա զդինգ մի շինէ, որ այ-
ժմ աւեր է դինգն և Քանքանն: Այս դնգիս քարինքն Երևանու Հաճի-
Ահմատ խան հոչեցեալ տաճիկն քարշեալ տանի, և իւրեան դինգ շինէ՝
յաւուրս Համախեցի Յակովբ Կաթուղիկոսին:

Գիեք որոյ Արտոյս ի Քալաբայ ցեօք:

Զուղայեցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն ի սոյն գեօղս առնու զերկուս
ջրաղացատեղս կից իրերաց ի նոյն գեօղացի Առաքելի որդի Սարգսէն, և
ի Պետրոսի որդի Յովհաննիսէն ի ձեռն վէքիլ Մատթէոսին՝ երեք թուման-
ով: որոյ կողմունքն են նոյն Յովհաննիսի վարելահողն, Ազարիայի Հողն
և առուն: զորոյ զղապալայն գիտ ցուցակաւն, որ գրի ի թիւն Տաճկաց ի
ՌՃԹԹ: Եւ յեսոյ զնոյնս դինգ շինէ երկու մլաւոր: Բայց այժմ աւեր է
ի վաղուց Հետէ:

Դարձեալ իսոյն գեօղս Դալուլար Իմանի բէգի որդի Ղաճար Մահմատ
բէգն առնու զերկուս ջրաղացս կից իրերաց ի սոյն գեօղացի Զաքարիայի
որդի Տեր Սարգսէն ութն թումանով, ի Տաճկաց ՌՃԻԶ թիւն: Եւ ի սոյն
թուռնս նոյն Տաճիկն ծախէ զնոյն ջրաղացն Զուղայեցի Աղէքսանդր Կա-
թուղիկոսին՝ տասն թումանի: Եւ ի զլուխ իւրոյ զղապալային վերստին
ղապալայ գրեցուցեալ և կնքեալ ապ մեզ: Զայս զղապալայս գիտ յերեսն

գրեցեալ ցուցակաւն: Որոյ կողմունքն են դասել 1), Ըափաղաթի ջրաղացն, ջրաղացի առուն և Կանապարհն: Ձայստիկ երկուս ջրաղացս ևս քառօնեալ դինգ շինել ապա նոյն Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն՝ երկու վաւար, որ կայ այժմ շէն և լնդ իշխանութեամբ: սրբոյ Աթոռոյս:

Իսկ ի մերումն ժամանակի ի ՌՄԺԳ թուոցն՝ պիղծ Խաչատարացի Յանիկոսն՝ որ Ըարաւ ալի կոչիւր՝ դնացեալ արդ արարեալ մեր Էփեսէյին ալի խանին թէ՛ Գալարու Տէր Սարգսի ջրաղացներն մեր է, և մեր եմք առեալ զնոսա, այժմ Խաչիֆայն զաւթեալ պինգ է շինեալ: Եւ խանն ևս ի գլուխ նոյնոյ արզալին թաղոյս արարեալ ի շարն հրաւիրեաց զմեզ: Եւ մեր վերոյգրեցեալ զապալայի գ խոսեցաք զնոսա և սուս հասար: Վասն որոյ և շարն գերատին հուճէթ և խանն վերտօին թաղոյս տան մեզ թէ՛ յիրաւի դիտզն այն Խաչիֆայինն է: Եւ յարդոցն ևս զոր արուեալ էին խանին, զնա ևս առաք ի ձեռաց նոցա: զորս գայեա յերեսն գրեցեալ ցուցակոցն:

Դիեք սրբոյ Արառոյս ի Կաւակերս կամ ի Գեօկուճերք:

Ի Կաւակերս երկու եղբարք Յանիկոս և Լաճար զպուլար Մահմատ ալի բէկ և Մահմատ զուլի բէկ անունն: ապա գրով նոյնոյ գեղզն՝ զիէս զինգ են ունեցեալ ի նոյն գեղզն, որոյ կէսն ևս Գեօկուճիկի Մկրտչին է լեալ, և այս Մկրտչի որդիք Տէր Արիտակէսն, Յովհաննէսն և Արզաւ բէկն զիէս զնոյն իւրեանց ձախնն Դարուլար Մահմատ աղոյ բէկի որդի Լաճար Բայրամին հինգ թուաննի ի ՌՄԺԳ թուին Յանիկոս: Գիտ զզապալայն ցուցակաւն:

Յետոյ ի տիրելն Օսմանցոց երկրիս մերում՝ անունն ի Յանիկոսս այստցիկ զայս դիտգս երկու լատիմն ևս Օսմանցիքն և Բրէ 2) առնն: Յետոյ մելիք Մահմատ Երևանու առնու ի Օսմանցոց միրիկն դրամով: ժամանակինս ինչ ինքն ուտէ և յետոյ ապա սրբոյ Աթոռոյս յիշատակ ի ժամանակս Աստուածատուր Վաթուղիկոսին: Որոյ սահմանքն են Ձանգու գետն, առուն և հանան: այս է մեր դիտգն՝ որ է ի Կաւակերս, զոր ևս ունիմք այժմ: Վասն սորա հին զապալայ մի զոյ առ մեզ, ի ՌՄԺԳ թուոցն Յանիկոս գրեցեալ, որպէս ի վերոյ յիշեցաւ: Գիտ ցուցակաւն:

Ձիրականք սրբոյ Արառոյս ի մեր գեղզ:

Ի յայս մեր գեղզս և կից սրբոյ Աթոռոյս, (որ այժմ ի շինել պարսպին անկաւ ի ներս) շինէ զերկուս ձիթահանքս թրծեալ աղիւսով կից իրե-

1) Տափարակն: — 2) Յարբուկիս գրաւն:

բաց՝ Փիլիպպոս Վաթուղիկոսն. որոց մինն վկաւ ի մեր ժամանակս, վերստին ի փայտից շինեցաք ի ՌՄԺՁ Թուօջն մերում. որք կան այժմ շէն և ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս:

Դոյճն - իռնոյ մի ևս (որ է քունձթի ձիթահանք) ունի սուրբ Աթոռս ի գեօղս մեր՝ կից սրբոյ Աթոռոյս՝ ի մէջ Գորոտնադաշին մերոյ. որ և է շէն և ընդ ձեռամբ սրբոյ Աթոռոյս:

Դարձեալ ի հարուակողմն սրբոյ Աթոռոյս և կից ի վերոյ Գանքանիս մերոյ ջրազացին շինեաց տեղապահն մեր Մկրտիչ վարդապետն նորապէս զչչեիտաուն մի (ոյս ինքն բամբակահան), որ է մի տուն, և ի միջին երկու չորեիս, որք ջրով քանքանին մերոյ հաննն զբամբակս, ի ՌՄԺՁ Թուօջն մերում, որ է շէն և ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս:

ԳԼ. ԺԸ.

Յորում զոտոյանն սրբոյ Աթոռոյս ջուրի, առտին, և ձովան, և որոց որոտնաւիտան, իի յորմէ հետեւ, ոյժ և ուր, և այլ այսպէսի:

Ջուրք սրբոյ Աթոռոյս որք ի յայս գեօղս մեր:

Ի բազում ուրեք ասացաւ յառաջ թէ՛ ի յանկանեղն երկրիս մերոյ ընդ իշխանութեամբ այլազգեաց, և ի փոփոխել Հայրապետութեան Աթոռոյս ի Սիս, անհետացան ամենայն բարեկարգութիւնք և վայելչութիւնք Աթոռոյս, և ինքն ի յամայութեան եկաց ի բազում ժամանակս. Ապա ի վերանորոգիլն վերստին ողորմութեամբն Աստուծոյ՝ նստելն Հայրապետին ի սմա, ի ժամանակս Գրիգորին Մակուեցւոյ, ևս առաւել ի յաջորդելն Մովսիսի և Փիլիպպոսի երջանիկ Վաթուղիկոսացն՝ ի ձեռն որոց սկսաւ (թէպէտ ոչ որպէս ի ժամանակս մերոց թագաւորաց) ստանալ զառաջինն կարգ:

Արդ որպէս վասն այլոց ունեցելոցն ասացաւ, նոյնպէս և վասն ջրոցն իմա. Գանգի յառաջնումն թէ որպիսաբար է լեալ, ոչ է յայտնի. իսկ ի յաջորդելն Տեառն Փիլիպպոսի երջանկին զՀայրապետութիւն սրբոյ Աթոռոյս, յետ բազմաց բարերարութեանցն՝ առնէ սոյն երանելիս և զայս մեծ և զովութեանց արժանի գործս. Գանգի իծոցոյն լեռնէս մերմէ Արագածու յայն կուօէ երեսն ջուր մի ելեալ (մինչև ութն ջրազացի բաւական) զնացեալ լինիւր ի Շիրակայ վայրն, և անտի հոսիւր ի գետն Ախաւրեան, որ Ցաճկերէն ասիւր Գեօզալ - դապի ջուր: Այս երանելիս մեծաւ աշխատութեամբ և զբամբակութեամբ բերեալ զայն ջուրն արկանէ յայսկոյս լիբինն՝ և խառնէ ի գետս մեր Գարձաղ. որով ոտոզանի դաշտս մեր: Եւ յետ այսպէս առնելոյն, ապա արզայ զրէ առ Շահապաղն

երկրորդ, թէ երկիրս այս ի ջրոյ զպակասութիւնս ունէր, եւ յայտ ինչ լեռ-
 նէ զայսքան ջուր (որ յօտար թագաւորութիւն գնացր) բերեալ խառնեցի
 ի ջուրն դաշտիս. որով մեծ օգտութիւն եղև երկրիս սերմանցն և արքու-
 նական հասոցն. սակայն մեզ ոչինչ օգուտ. զի երկրացիքս զաւթեալ ըզ-
 ջուր գետոյն տանին ի հողս իւրեանց աւելորդաբար, և մեզ ոչ տան ըստ
 բաւականին. Եւ զայս այսպիսիս գրէ հանդերձ այլովք բարերարութեամբ-
 քն իւրովք. Գրէ և խանն երկրիս, որ Խոսրով կոչուի, վկայելով զբա-
 րերարութեանց երանելոյն և զրեցելոցն նորին. Ապա և Շահն գրէ յառ-
 կապէս զՌաղամ մի ի վերայ երկրիս սաստիկ հրամանա՝ թէ ջուր Բար-
 ձաղ գետոյց որքան և իցէ՝ յերկուս բաժանեցի հաւասարապէս, մին բա-
 ժինն միտն գեղորէիցն դաշտից, և միւս բաժինն Եջմիածնի Աթոռոյն և
 իւր գեղջն լիցի. Մի՛ դր իշխեսցէ այսուհետև ելանել յայսմանէ կանոնէ,
 Եւ ի գալ հրամանիս այսորիկ, երկրիս խանն յայնմ ժամանակին (որ Խոս-
 րով կոչուի) և այլք մեծամեծք Տաճիկք և Հայք հանդերձ Փիլիպոս
 Վաթուղիկոսին ելեալ գնան ի բանտն գետոյս (ուր բաժանին ջուրք դաշ-
 տիս, որ է յաւարտն Յօշականու ձորոյն և մուտն նոյնոյ գետոյն ի լայնա-
 նիստ դաշտն Ազգարչապատու, ի վեր կոյս Հաճի - դարայ կոչեցեալ գեղջն,
 որ և այժմ ասի Բանտ) և անդ մեծամեծ արձանաքարիւ կախալ զառաջս
 գետոյն, զըտոր ջուր նորին յերկուս բաժանեն, զմի բաժինն տան մեր
 դաշտիս եղևոց Վարբու նահայ կոչեցելոց գեղորէիցն, որ ի յարևմուտս
 հակեալ ընդ հասարակ գետագնաց շաւիղն ընթանայ, և զմիւս բաժինն
 որ է ի յարևելակոյս ի վեր հակեալ յատուկ ճանապարհաւ գայ սրբոյ Աթո-
 ռոյս և սորին կից գեղջս տան. Այս կանոն յայնմ օրէ տարածեալ հռչա-
 կի յերկրոջս Երևանու, և արձանանայ յամենեալն ի Հայս և ի Տաճիկս,
 և է այսպէս մինչև ցայսօր, մինչ զի՛ եթէ կանանց և մանկանց երկրիս ևս
 հարցանիցես զորպիսութենէ ջրոյս այսմիկ, պատասխանեն թէ՛ կէտն Եջ-
 միածնի է և կէտն երկրիս: (Բայց շահաւոր և օգտակար ունդամս այս՝ զոր
 գրէ Շահապասն, որպէս ասացաք, ոչ գիտեմ առ խաճն մնայ և ոչ տան
 Աթոռոյս, և այնպէս անհետանայ, թէ յԱթոռոջս կորնչի. Զի մէք ոչ
 տեսաք, թէպէտ շատ որոնեցաք և խնդրեցաք. Ռ՞հ, Ռ՞հ, արգելաւ գրիչս,
 և հարկեաց կարճել աստանօր. Ռաղամս այս գրի ի Ռ՞Վ թուին Տաճկաց):
 Որք թէպէտ երբեմն իրբեմն տեսաք և բնակիչք՝ Տաճիկքն միւս գե-
 ղորէիցն մուտեալ ընդ մեզ դաւ յարուցանեն՝ կամելով աւելորդով տա-
 նել զջուր ի կողմն իւրեանց, սակայն ի հաւաստութենէ առացելոյ կա-
 նոնիս ոչ կարեն այնքան համարձակել և յայտնապէս մարտաել. Որպէս
 ի ժամանակս Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին Զուղայեցոյ ի Ռ՞ՃԻԱ թուոյն
 Տաճկաց, ի միւս գեղորէիցն ոմանք կամելով աւելորդով տանել զջուրն,

մեր էջիցանի) գեղարարը ընդ վերջին: Ամենայն սրբա գրեւ և սուր Մեծ-
 արարէ Կաննին (որ յայնտեղ իստիւր յերկան խան), թե անի ի բնէ սրբ
 զամ անիքն, և աննիքանէ գրան: որ սրբ ինչոյս կեն ձերի և կեն միս
 գեղարարին, այնմ միս գեղարարին կամն անիքն սուրի գրան: Եւ յետ
 կոյս արդարին և Տինգ երևելի սանիկը Մերայ Անիկ զուրի: Մուհամմադ
 Արաու: Էստան, և Մեյր-Աֆրանից արն, զվարարիան և կիցն թե՛
 մը գեղարար և վարարի՝ որ յիստի մե գեղարարին գեղարարին է և կեն
 Եզրաննիս Ապր կամն: Բարան արդարին գրե Տրանն և կիցն թե ոչ որ
 ուր: Տրանն ի զուր Եզրաննի ձեռնամարտ:

Աջիպե և ի ժամանակս Ասուածատուր Վաթուղիկոսին Կաննանցոյ
 ի ՌԱՆԹ Քանն Զանից աննն: սրբա յարարին միս գեղարարին,
 և Եզրանն մի գեղարարին ընդ վերջին սրբա Ամենայն սրբա գրեւ սուր
 ՌԱՆԹ-արարէ Կաննին (որ յայնտեղ խան յիստի յերկան) իստ սուրից
 արդարին: Կաննիք և յետից արդարին Էստան: Էստանին ձեռնամարտին
 ի սանիկ գրե վարարին և կիցն թե և կեն սուրի: Արարարին թե
 եմ արարեալ, այն զուրն գրան որ ի բնէ կեն Եզրաննի և կեն միս
 գեղարարին և Կաննանիք և կամն ի զուր արդարին գրե Տրանն և կիցն
 զուր սուրիցն:

Եւ զարարեալ ի Կաննանիք: Ապր արարար Վաթուղիկոսին Կաննանցոյ ի
 ՌԱՆԹ Քանն Վարարէ, և ի Կիլիկիոսի արարեալ յարարին զուր գրե
 նոյն գեղարարին: Ասան սրբ և յիշեալ Վաթուղիկոսն արդ գրե Արարան-
 Արար Կաննին (որ յայնմ Գաննանիքն: Բարարարարե և յիշեալ յարարին
 երկին: զարար և ի ՌԱՆԹ գրան և կիցն): և Եզր Արար Կանն
 յարարարե արդամ գրե ի վարար երկին Կաննին: Կեն սուրի որ ի կեն
 կանն է արարին Բարարարար: Տրաննանն արին և արարին և ս յիշե
 մանին: արդ Տրաննանն են՝ զի կեն գեղարար Եզրաննի յիցի և կեն միս
 գեղարարին Եզրաննի զուր արարին սուր և մի Բարար արար ձեռն
 նորի և կեն ի զուր Եզրաննին: Արդ արարին երկն Քաննին՝ զորս գր-
 արար (արարի մը) երկն և սրան և վարարին: Կեն զուր Եզրաննին
 և ի Բարար արար արար և սուրին: Կեն ի մի կիցն և արարին յիշե
 յիսն, արարեալ արարան և արարարին արարին մի զուր սուր
 սուր է կանն զարար:

Բարարար ի յարար Եզրաննի արարարին մի ի ՌԱՆԹ Քանն արարար
 (արար սուրար արարար արարին) ի նորի արարար արարարին յարար
 արարին: Կաննանիքն միս գեղարարին ընդ Ամենայն գրան զուր գեղարար
 արարին:

Մրցի վրան որչ և որչ ամեն Աստուածատուր Վախճաղիտան և զին զարկելու մը Ռանազ փաշային Փաշայն ևս զայր ան յերկնայն վերա- կարտ կարծեալ Հրանցի որով բաժանել զչորսն զեղան թ յերկուս ըստ ստաւացի կանոնի զինն Եղիճաննի ամու և զինն միս ըստ զեղարկեցին Այս թիւի թ ՌԱՆԸ Թուին Յանկաց:

Իսրաէլեալ յես երկն ամաց թ ՌԱՆԸ Թուին Յանկաց թ ժամանակա յարահիճ փաշային և Վարապետ Վախճաղիտան թիւի այս զինն յանա յարտ և այս փաշայս աս զիւր մի թիւ որպէս Ռանազ փաշայն Հրան- յեալ և Նոյնպէս և ես Հրանցեցի զի կէս ըստ Եղիճաննի լիցի և կէսն միս զեղարկեցին:

Այսպէս և թ ժամանակա Աջ փաշային և Մշկի Արարամ Վախճա- ղիտան լիւի այս զին և որչ ամենն այս Փաշային և սա զիւր անց և Հրանցի թիւ որպէս Ռանազ և Երարահիճ Փաշայն Հրանցեալ ան Նոյնպէս և ես Հրանցեալ զի կէս ըստ Եղիճաննի լիցի և կէսն միս զեղարկեցին թ ՌԱՆԸ Թուին Յանկաց. սոցն զայսովի կիս յանուս թ յերկուս զեղեալ յուցակիցն:

Իսրաէլեալ և թ ժամանակա Ազուան Եղեղ խանին, (որ Երար յե- րկան Հրանանու Ազուս խանին) և Ազեքանոյր Վախճաղիտան Եղեղե- ալ՝ սոցն Եղեղ խան զիւր մի այս որոյ Ամուսոյս թիւ կէս փեաց Եղ- մաննի և և կէսն միս զեղարկեցին. որ զի թ մը թիւն ՌԱՄԸ Երս յուս ըստան:

Իսրաէլեալ Յաշահանու զեղարկեցին զԵրարահիճ ունին թ զիւրն Երար փաշայն մրց թ Հիւսիտակոյս թ զուի Մարգարտան զեղին. ես այս Հո- զոս Կարտու, ևս յասուի ըստ ունին յասոցեալ զեղոյս թ զանանն մըսն բաժանեալ. ապա թ ՌԱՆԸ Թուին Յանկաց՝ զայս ըստ երկն բաժա- նեաց. զի բաժնին ետանն Աստուածատուր Վախճաղիտան թիւ Թուաննի և Տիւր Հազար զիւնին. Երս զԵրարայն յերկան զեղեալ յուցակիցն:

Իսրաէլեալ զԵրարահիճեալ Մարգարտան զեղոյ այդ՝ որ է թ զուի զեղոյ մրց թ Հիւսիտակոյս, և յանուանն, և թուակիցն ասով և անով կիսանու. վրան որչ ոչ ունի յասուի թ թիւ ըստ սառ և ոչ ոչիցան զԵրարահիճ և ոչ ոչի. Երայ թ կոչ անուան թուակոյս՝ սասոցեալ ան յետոյ զասուս ԹՂ ըստ յասուի սառի, որով և զիւրք թիւ անդիս յերկանն և կիսն ըստարկեցին. որպէս և է մինչև յայտուս Եւ թ ՌԱՆԸ Թուին Յանկաց՝ թ յասուս Կարտ Վախճաղիտան Երարահիճ՝ թ զեղեալ յայսաննն աս- սովն անն բաժանեալ Ազուսով անուան թ զուի զեղին Երար թ Հիւսիտակոյս թ Ներքոյ Հաղին Յաշահանոյ, (որ թ զիւր յիշեցուս) զայսով մի անով և պարսպի և թ ըստ մըսն սանալ սուգանն զես. Ապա և Կարտ Վախճա-

զինում և գրեմարդն, և քեզանցից մեր քանկցս անգամ ասն ցնար ի բաց կալ ի յամուսութենէ նա ոչ անոց կրնէք: Ասան որոյ և Ղաւզար Կաթողիկոս յերկրոջ կեալ ի Հայոց և ի Յաւիտոց զկրօնաբնաւոր ինչոնոց զերկուս զիս շնն և կրօնացանն որք զիցնն՝ թեկեանք որն որքն ոչ և անկեալ կրնէք, և յասակ ջար անի ասխար ինչ, որով զքանցս ի բնանց հազիս ջրնն. իսկ ի յերկրանոց ասանն ոչ անի ջար, և որքն անի Յաւիտոց հալ եւ Ջարս և ցուցեալ խանին: և որք արարեալ, յարն և ասեալ հրանն զպրին. քսիէ ի հրանն, և ի բերանոց Երկոյ Ազարեկին ևս զգիր ասնու ի շարուն, որ ոչ ոչ ևս շննեաց զպրին և կրօնանի ջրոյն մի՛ թիցն ձեռնամուխ Գիս զպս կրնս գրեմար կրնան զկրօնանք՝ և մին շարմանոց Ազարեկին յերան զըրկեալ ցուցակցն. որք զրին ի ԹՃԾԱ և ի ԹՃԾԻ թիան Յաւիտոց ոչ և զգիր մի ևս ի յիշեալ Ազարեկին ասնու իր շարմանու, թե մեր ջրոյն և ասանն աննկն ջրանի, ոչ նա կեալ ի վերոց ասանն մերոց: և նախա զբարն ի բնանոց անցուցանել ասնել ի հոգս ի բնանոց Գիս և գրոց զիս ցուցակու. որ ևս գրի ի ԹՃԾԻ թիան Յաւիտոց:

Այլ և ոչն զեղիս մեր՝ Հաղիարոց կրօնեալ զեղանցին ի վերոց մեր ջրոյն գալով՝ կրնն ի մեր ասանն զբարն զոգացեալ ի զեղս ի բնանոց ասանն: Իսկ Ղաւզար Կաթողիկոսն ճահիցի որք ասնն Երևանու խանին, և ի բերանոց Հաղիարոցն զի ասնու Յաւիտոցն, թե կնն անգամ մի ևս ձեռնամուխ լինից ի յերկրանի ջարն, ասան և կրնս հազար զիս զիսանի ասոց լինից: Գիս զպս զիս ցուցակու, որ գրի ի ԹՃԾԻ թիան Յաւիտոց:

Ի նկարոց զեղս մերոց ի հարաւակոցն ի փոսարան փոքրիկ բլար մի գրի հոգոց (որ և մէկ ասմանն մերոց զեղիս) որ կալի Գիսմարոց Այս բլարիս յոյն կողմն քանի մի ի արարոց ընդ-ոյս I) և ասնոց անկեց քան զեղ ի հարաւակոցն, յորս կրնն Այսբալու Ենոչարի Յաւիտոց բընակեալք են յասարս ձեռան, և կրնն ևս յանանն, զքանք ևս են արարեալ ի յանան անկիս, և անան զեղն ևս ըստ անուան բլարն կալի Գիսմարոց:

Երոց մինչ զյասակ ջար և գաւառ ոչ անի. (զի բնական զեղանեալ չն ընալ) ի յաւիտոց ջրոյն մերոց և ի զեղոյն ի յորք ժամանակն են ասեալ: Ասան որոյ աս ասա ևս և բազմոց զին ընալ Ամուսոց վան ջրոց: Յանցն որ յամուսութեն իր զմարայիկ զազարեմութիւն ինչոնոց են կննցարեմեալ: յնայ որքն զանհատան անք ջրոց են ձեռնացեալ:

1) Գուցի տարանոց:

զննեման արդիւն զՄոսկովա քաղաքէն: Երկուքն ի յԱյրարատ անկողն
 յաղծանէ: Դեմ որ Բաղանջի Բաղի քաղաքի ի Թեմոս Գառնի Գառնի
 յաւարտ Բարգար Կաթողիկոսին ճակեցեալ՝ գրեցեալ արդ՝ անձն Երեւո-
 նապետին՝ թէ մեր ի ձեռն անտի ի յԵրզնկայի շրջոյն քաղաքացոյ թիկ ու-
 նեցեալ, որով զցանքս մեր շրջեալ եկեալ այժմ Երզնկանցիք եւ անձն մեր
 զՅուր, և անբար մեր անբար շարունակ: Եւ խանն զմերոց կարգն զՅուր հարա-
 ըննել, որովարժեալին: Ապա և Երզնկանցիք զբարն: Քիչոք յերկուք ըզ-
 մահար մի շինեն և կնիցեացանման: Թէ մեր ի ձեռն գրեալք և զԵրզնկայի
 որ Երզնկայիցիք ոչ անին շար ի Երզնկանի շրջոյն այլ թէ գնան ու-
 նեցեալ և զանկորոց շարս: այնու նմ կառարարեցեալք:

Եւ զանցեալ ի շարն և շարն և անեալ բնական վարդանայ Կարգաբարձին՝ ինքն
 ևս հիշէ զնոցն մահարն և արդէն զՏառնիկ շինէ: ոչ ինչ անեալ ըզ-
 բան: Երբայ Գառնի գրեալ բնիկանցիք յերկուք յուցեալ ան-
 տէ ի այն թուրք կանին և արդ՝ անձն նոցն Գառնի Կաթողիկոսին և
 խանն ի պառն արդայն գրէ ի անկողն: Թէ Կարգաբարձին: որով ճանն ոչ
 ունին զուր ի ձեռն Երզնկանի շարն մի ձեռն անեացին: Գրա և զայս գրա
 յուցեալ ևս Ապա ի անեալնոցն այն անկողն՝ թէ գաւկեալ ոչնեղ կարն-
 ցին անեալ, այլ մանազանց սուտ ելին, քան ան Բաղար Կաթողիկոսին
 և արդեալ ինքն յայն: ամբ զՅուր: զԵրզնկայիք ի Երզնկայ ըզ-
 բանցին, և խոստանան ուխտել, զի այլ թէ և քաղաքն զման զիչոք և ան
 արն արդ և Բաղար Կաթողիկոսն զՏառնիկ մի անեալ: Ի նոցանոցն անեալն
 շարին: Թէ եթէ պարտեալ ևս զուր: Երզնկայիցիք ի Երզնկանման: և
 կամ զու արասցուք: յիսուն թուան գրառնի արդանեալն ինքն ըզ-
 ման և զայս: Հաւանիկ յերկուք զրեցեալ յուցեալ ևս ի անկողն: Թեմոս
 թանին: Գնալ միջոցայ ինչ անեալ արեալ էին թանկէք անեալ ըզ-
 ման: Եւ ան
 գնալ այն կար անկողն: և անցին:

Իսկ արդ ի մեր Կաթողիկոսին ի Թեմոս թուան մարտն եկեալ ասա
 թիկք անեալ ի նոցանէ: Կանցան վերստին դառնալ շինել անդ և շինա
 արեալն: Երբ յերկուք ըզ-
 ման ևս արեալն: Եւ անցան Երզնկայ և անեալ: Եւ անեալ
 Թէ յիրաւի զի շինեն զառնս ստեպ ստեպ, որք և զմուք ի Երզնկայ գործ
 ևս խոստացեալ էին Լատան: այն խանի արդ ճանն Կարգաբարձին: Եւ անեալ
 ի անեալն մեր զայս, քաղաք առ Երզնկայն այն խանն մեր: և ասացաք
 նմա զարդեան: Եւ այն ճաման արարեալ ի քաղաք զԵրզնկայն: և զման
 քանն զարն անտի: Երբ և անհետ եկեալ կարեան ի անկողն: Կարգաբարձի
 գործն պարտիկ զիչոք անդ մուրն: արդ մեր ի Երզնկայն: այն խանն մեր-
 մն, զարդ զարդան սես ի Թեմոս գաւկեալ ի Լատս Գառնի անեացին:

Գարննայ երանելին՝ Փրկիչսու Վաթնուղիկան հաննայ է՝ զ զուր մի ի
յանազն սրբոյ Աթուռոյս, որ կնչի Քանքան, որ ի յանազն սրբոյ անա-
բին է ինչ յանազն պարսպին ի ներքուսն է նկնայ՝ մտոյ՝ ինչ ի սրբոյն
Կարնանէի վանքն, և անտի ի մայր. արն նյակոյ թերեայ նյանէ յերես հու-
ղոյն, և գնացնայ յայն փոխուան. ու որանէ. զանկեաց՝ արարայսն մինչ
չէ յայսար. որ է զուր չափ մոյ զուղացի զոյ, և է յանկազն սրբոյ
Աթուռոյս Բայց այն Քանքանին զուին էր սրբոյ Աթուռոյս միջի՝ զուան
դանազանի Կարնի ի անազն, զի անտի սկսեալ գնայի՝ ընդ արարայսն. պա-
րարան զէպ ի սրբոյն Գայրանէի վանքն. Աւան որոյ ոչ ինչ՝ զգեւր միջոյ
արարային յանազն կնկնեցայն. և չըզակայ՝ օտայից՝ զի դու թնանն. և ան
արոյ է միջ գնորան Եւուր չանն զՔանքանս ի միջոյ՝ ներսի՝ արարայիս
զչորակոյիք՝ որոյ կնկնեցայն, և զանազնայ՝ օտայից՝ և պրոյց շնուանոց
և տարեալ խառնեցայք ի Քանքանս ոյն Փրկիչսու Վաթնուղիկանս. որով
նինն նրկուք օգուկնիւք, մի՛ որ յանազն կնկնեցայն և բողո՛ յիսուանք
և միսրանայ օտայն ցանաքեցան. որք. առաջ՝ տրեցեալք էին ի զի դու
թնան. Երկրորդ՝ զի զուրքն յորոցան ի ՌՄԾԻՆ թուողն մերուս.

Գարննայ Յակոբ Վաթնուղիկան Աուղայեցի չանն զզուր նոյնպէս
փնտնագործ ի կողմանէ Քանքան գնայն մերոյ ի միջոյ արեւմտայ և հիւ
միսոյ գեղջս մերոյ, որ նկնայ շնոյ յանազն. գեղջս մտանէ ի հրատար
իտան ի յանազն Աթուռոյս ի միսրանայ վեհարանին. և նրանէ յերես հու-
ղոյն, և անտի քարահերսն է կրտանս՝ անազն. յայն թնկայեալ ընդ միջոյ Աւան
վանապատն. և հլանէ արարայսն ի արարայն, և ընթացեալ ի հարուստոյն
ի վայրն. Կաննի ի միջոյ անայեան փնտնագործ ինչն Փրկիչսու Վաթնու
զի փնտնայ որք և ի միսրան պայցիկ անդեաց. Եւ իննէին երկրեանն ըստ չափու զոյ
երկուց զուղայից, և նա յանազն սրբոյ Աթուռոյս. Եւ յանազն սրբոյ նր-
կորդին չանքանէն է հլանէ և կնկնայ աղակոյն Աթուռոյնէք. և զեղակոյն
ըստ մեծի մասին. Եւ նրա յայնմէն է հլանէ միւղ մի բնականայ փնտնէ ի
մերս պարտայն միսրանից. որով յանազն ընդ է Յարք. արարային. և
ըլանին և զովանին միսրանքն հանապազ. Գանդի ի յանազն. արարայ
ըստ միսրանային ցրտանայ, և ի նման ցրտաշար եղանակէն՝ զերկնայ,
և ոչ՝ առի երկնայ. Եւ նրան և զեղակոյն և յանազն. Եւ նրա ընդ է զի ի
յանազն պարտայ զուր. Եւ նրան և ի նման. արարայ. զի միւղ. անազն
նրայ.

Գ) ցնենակ.

ըստ ստանի և պահպանի, սա արքայանէ զամենեւեան, Ի վերայ այս ընդ շինեաց այս կրանելիս Ի Հարաւախոյս մերձորայ Ամուսնս զհրապոյն՝ որ Գանձակի ընդայ ասի, (զոր Ի վերայ ասացաք Ի ձառ ընդապոյն) որ և այս շին մինչև ցոցար և բաժի Ի յամուսն և Ի ձեռնս զի ոչ աստի ըստ այս որպէս ասացաք, նշմարիս և Ի վերայ այս ընդ շինեաց կնչ այս նոց ընդապոյն թանկահաճանն պահելն զընդապոյնն Ի ձեռնս Ժամանակի, (որպէս ասացաք Ի ձառ ընդապոյն) որ բաժի անգաղար և հանէ զբաժն բաժի յամուսն և Ի ձեռնս Բայց պարտիկ վերջելիցեաց կրկնուց ընդայ ասացն՝ որք են գեանախոյս և Ի զորմնք Ի յաստիս հոգոյ, կրկնն կրկնն թեղեա կին նորոգեցեաք Ի յաստեաց կորոպետացն, սակցն Ի մերան Ժամանակի (զորմ կարի հասցեաք և վերջելեաք և Ի բազում անգիս և ս յեալք հոգմ) կղն Ի ծայրի Ի ծայր նորոգեցեաք և հաստանապէս շինեաք քարի, թե ստուցն և թե բերանք հորիցն ամենեցունց:

Իստեալ զգեանախոյս ըստ մի և ս (այս ինչն զԳանձակ) հանէ քնն և բանիկ Եսիսիս Կամուզիկիս Ի ներքոյ Ի Հարաւախոյս որոյ Ամուսնս որոյ ասի և նշմարիս Ի նշմար Գործալ գեանս մերկ հանդեպ Ալեքիս կրկեալ գեղն, յորմ կեալ ընթանայ զառ Ի վերայ Ի Հարաւախոյս Ի փոսորակ արտաբոյն մեր (որք Թափ հոգք կրկն, և Ի Ժն Կառն արտաբոյն) Կրանանք գրեցան, և ուղղակի զնստ, Երոյ վերայ զընդ մի և ս շինեաց նոյն կրանելին, որպէս ասացաք Ի զուին ընդապոյն, Ընէ նա և ս փորթիկ ծախի մի Ի վերայ այն ընդ, զորմ յեայ ասացաք, Բայց այժմ աւելք են և խախտեցեաք Ի վազուց հետե ըսան, զնոյն և նովակն, Իս Ի ԹՄԺՆ Թեալն մերան նար Ի ծայր նորոգեաք մեզ զԳանձակս զայս, և հանաք զբարն, և հաստանապէս շինեացաք զգեանս հորիցն և զընդայնայ ասուն քարի և կրմ:

Եւսմնք ես յնչ յոց (այս նչն գեոյ որոյ կրանս որ Ի յայս գեոյ մեր):

Արքայեալ Եսիսիս Կամուզիկիս Կուղղակի (բազմաբան և յործառան արոյ Ամուսնս զին կրանելոյն Պիկիպոյն) զնին նախապէս զանն նովակն՝ որ և Ի վերին կորմ քարս մերք Ի Հարաւախոյս Ի զուին անգաստանայ գեալիս և հանդեպ Երազարան կրկեալ գեղն, որ կրն աստիցին Գորայնի - գեոյ:

Երբեւ ճառք շինէ այս կրանելիս զայս նովակի, նախ՝ զի Ի յամուսնայ և Ի ձեռնայ և Ի գեոյնս մերկ և ս (Ի յորք Ժամանակն, յորմ և զյաստի ասու և ս ունի) աւելք զընդայ ընթելին և յեայ Ի հորիսար Ժամանակն սակաւ առ սակաւ ուղղակիցի զառ Ի վերայ զառս մեր, կրկնորպէս զի կուար և սահման լինի Ի մեջ մեր հոգոյ և Երազարանեաց, զի մի:

ամուսնաց ձեռն արկնցնն թ հարս մը վանն՝ մերևարգութեանն, որպէս
 կրնն արարեալ են: Արդ թ ժամանակս Դառուսեանոսը Կաթուղիկոսին
 համառանցոց՝ սոք Մարգարտանցիքդ գրով՝ առնիկք՝ գորացեալք կամին
 զուսնէլ զոս ծախօս՝ տակալ թէ՛ տեղին այն մը է: Եւ ակժապինքս
 ընդ գեղարկմանս արչ առնին՝ Երևանու խանին. և խանն՝ զմարդ ան
 կարգի յարցն, զի վերահասու լիցի ճշմարտութեանն: Ար և կիեալ թ գե-
 արցոս, թ բարձոց Յամիկայ և թ Հոյոց զվիշուսթիւնն լուեալ՝ զբարձու-
 րնէլ ժահար մ շինե, սոք արն և կիքն՝ թէ տեղին այն Երբանունի է
 և զժախօսն զայն Յակոբս Կաթուղիկոսն է ընենալ: Զայս վկայական
 գրոս քնցե, յերան գրեցեալ ցուցախան: Այժմ՝ աւեր է թ վարուց հետև
 յարում կրնն քրտան առնիկք:

Երկրորդապէս շինե նոյն կրանկին զգորքիկ ծախօս մ ևս թ վոյր քան
 զնա թ զուս արքանանայն գեղջն մարց թ յարեկախոյս վանն վերնոց
 բարցեալ նախնոց պատանին, որ ևս է աւեր խալա:

Երրորդապէս շինե նոյն կրանկին զժախօս մ ևս թ վոյր քան զնա՝ թ
 վոյր կոս արցն նորիսթիկ վանկն յարեկախոյնն թ ներքոց Երևանու
 անտարգիսն: Ար ևս էր աւեր թ վարուց հետև զար մը նարոզեցաք թ
 ՅԱՅԻԹ Թուրք մերում:

Չորրորդապէս շինե այն կրանկին զնն ծախօս մ ևս ըլլանալով և
 պարագաւոր Ծառուս և գեղեցիկայնէ՝ թ վոյր քան զուս՝ թ ներքոց
 գեղջն մարց թ մըլ արեկից և հարաւոյ՝ հանդեպ Ըռուլու կողեցեալ
 քնքն և Ղառուղ կողեցիցն: Եւ յար ժամեն ըսորք երկուց հանքանկն
 Փիլիպոս Կաթուղիկոսն և այնոց կրանկոցս, և այլ ըսորք առնի. և անոր
 զորսն առցեալ եմք թ ժն պուսն թ ճառս արարեցին: Զայս ծախօս
 խնդրոց Լիկի Յեթի. զուչն խանն՝ ի սոյն կրանկիոցս և թ յոչ առն սորս
 չարացու. յիշեալ խանն և բարում շարխ փորձեաց ընդ Կաթուղիկոսն՝
 որպէս յիշեաց թ ժն պուսն թ ճառս արարեցին, և վերջապէս Կաթու-
 ղիկոսն քաղա կեալ գեաց սա Ըսհ-Մազն յանն և արչ արտը զու-
 րայնանա խանին: Եւ բարկացեալ Ըսհին զմարդ առարն յԵրևան, միշ
 նաւեր խանն առնիք յարովք թ Ղահ-չուրալ կողեցեալ սեղաւթն թ գրն-
 անու, թ վերոց կեալ մարդանոց Ըսհին կալեալ զխանն կապն՝ և գե-
 ցեալ յԵրևան զբաժանարկ ինքն գաթին և զխանն կորուսանն, և զոր
 ինչ անթ՝ առնին սա Ըսհն: Եւ ապա թ անոր այն խանին քոյ յԵրևան
 իրա՛ Ղառու Յեթի խանն, որ զՅեթիապատ կողեցեալ ըսորն քնքն թ ան
 իրքն և ինչքն աննն՝ իրպէս առցաւ: թ ժն պուսն թ ճառս արարեցին
 Այժմ՝ և աւեր առցեալ լին, միայն թ անդիս անդիս արանքն և հիւ
 նասեղիքն կան և յայնուպէս կրնին:

բէին, Մահմատ - զուլի բէին, և Թամուր - Ղայա - բէին ծախեն զայս ջուր Նահապետ Վաթուղիկոսին՝ յիսուն թուամանի, Որոյ զղապալայն գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն: Որ զրի ի թուին տաճկաց ՌճԹ. և Նահապետ Վաթուղիկոսն ի յառնուլն զայս ջուրս ի ձորակէն յայնմանէ (որ ասացաւ,) սկիզբն արարեալ բերէ զվերին կողմամբն ընդ զլեռնն Փարաքորու և իջուցանէ ի դաշտ գեօղիս մերոյ, ընդ Հիւսիսակողմամբն Երևանու ճանապարհին՝ որ առ մեզ գայ, որոյ առուն բաց գայ մինչև ի Փոքր բլուրներն, որ Հանդէպ Հռիփսիմէի վանքին դէպ ի Հիւսիսակողմն ի յարևելս, և յայն անդին ընդ յասակաւ հողոյն գայ ընդ միջոց ինչ, որոյ հորոց բերանքն գոն յայտնի մինչև ցայսօր՝ որպէս հորք Գանքանի, և զջուրս զայս ի կիր արկանէ սուրբ Աթոռս ի յայգիս և յարտորոյս մինչև ի ժամանակս Աստուածատուր Վաթուղիկոսին: Իսկ ի ժամանակս Աստուածատուր Վաթուղիկոսին՝ յազգականաց վերայիչեալ Տաճկացն ոմանք ձեռնամուխ լինին ի ջուրս յայս, և ի վերայ ջրոյն զբօստանս և զայլ ինչս սերմանեն և զջուրն տանին ի յայնս և զայլս այսպիսիս, և ոչ թողուն զջուրն ամբողջ գալ յայս գեօղ: Ասան որոյ և Աստուածատուր Վաթուղիկոսն արդ զրէ Երևանու խանին, և խանն առաքէ առ շարն, Եւ շարն անեալ զհաստատուն զապալայս մեր՝ զոր առեալ ելք զջուրն ի վերոյգրեցեալ Տաճկացն՝ զրէ յետևոյս արզալին և կնքէ սաստելով այնց Տաճկացն, զի մի՛ ևս ձեռնամխեսցեն ի յայս ջուր: Գիտ զայս գիրս յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն: Որ զրի ի Տաճկաց ՌճԹ թուին, Արդ առուս այս յօրէն յայնմանէ՝ չգիտեմ՝ յանհոգութենէ Վաթուղիկոսացն՝ եթէ յայլ ինչ պատճառէ՝ խանեալ կայ մինչև ցայսօր:

Զոր ի շարեթ:

Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն Զուղպեցի, ի Դաւրէժ ի Հաճի - Մահմատ - Բաղըի որդոյն ի Մուհամատ - Մուսանէն երկու շաբաթէն ջուր առնու վեց թուամանի՝ ի ՌճԹ թուին Տաճկաց, որոյ անունն Սէթ - Բիբի՛ Կոչի: Գիտ զղապալայն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Դարձեալ նոյն Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն ի Մահմատ - շէֆի տաճկէ միողէ առնու ի Թաւրէզ ինոյն Սէթ - միրմի - քահրիզ կոչեցեալ ջրոյն՝ երկու շաբաթէն ջուր՝ Հինգ թուամանի և ինն հազար դիանի՝ ի թուին Տաճկաց ՌճԹ՝ Մանուկի որդի Աբրահամին ձեռքն: Գիտ զղապալայն ցուցակաւն:

Դարձեալ ի սոյն թուոջս առնու սոյն Վաթուղիկոսս ի Դաւրէժ ի Սաշա - խանու՛մ՝ Տաճկէ մէկ շաբաթէն ջուր՝ երեք թուամանի և երեք հազար դիանի՝ ի ձեռն Առաքել կոչեցելոյ ումեմն: Գիտ զղապալայն ցուցակաւն:

Դարձեալ նոյն Աղէքսանդր, Կաթուղիկոսն ի Դաւրէժ ի Մահմաա - ալի Ցաճկի որդի Գեալբալի - Մահմաա - Իւսուֆէն առնու ի նոյն Բահրիդի ջըոյն . . . շաբաթէն ջուր՝ եօթն թուամանի՝ ի ՌՃԻՋ թուին Ցաճկաց, Գիս զղապալայն ցուցական:

Դարձեալ ի Դաւրէժ Լաճի Ռաճապ-ալու որդի Մահմաա Ռահիմն ի նոյն վերոյիշեալ ջըոյն ծախէ սրբոյ Աթոռոյս ձեռամբ Քարվիզեցի Տէր Ներսիսին ի ԺԴ յօրէն մէկ աւուր ջուր՝ վեց թուամանի՝ ի ՌՃԼԲ թուին Ցաճկաց, Գիս զղապալայն ցուցական:

Դարձեալ ի սոյն թուոջս Դաւրիժեցի խօճայ Բարսեղ ոմն ծախէ սրբոյ Աթոռոյս ի սոյն ջըոյն երեք շաբաթէն ջուր՝ ինն թուամանի՝ ձեռամբ նոյն Տէր Ներսիսին Դաւրիժեցոյ, Գիս զղապալայն ցուցական:

Յնախն երկուքս ի ժամանակս Աստուածատուր Կաթուղիկոսին լինին: Ջայս վեց զալամ ջուրս՝ զոր առնուն լուսահողիքն՝ վասն այգեաց մերոց առնուն՝ զորս ունեցեալ եմք ի Դաւրէժ:

ԳԼ ԺԹ.

Յօրեմ ցոսցանին որքոյ Ախտոյս ասունին, խանաւին, Գարբն, և այլ այսպիսի, իէ ո՞ւր և ո՞րդէս, ի սօսբնաբ:

Գիտօս այս Աւաղարշապատ, որ է կից սրբոյ Աթոռոյս, քանիցս անգամ տեղափոխեցեալ է, ոչ ըստ բոլորին, այլ ըստ մասին: Ջի առնք ոմանց ի տեղուղէ ի տեղի են փոխեցեալք, ոմանք նորապէս շինեալք, և շատք ևս պակասեալք. այս երբեմն ի բերմանէ ժամանակին է լեալ, և երբեմն ըստ մեծի մասին ի հարկեցմանէ Հայրապետացն սրբոյ Աթոռոյս: Քանզի երանելիքն մեր Մովսէս և Փիլիպպոս և այլք զհնի նոցա Կաթուղիկոսքն ի կանօնաւորելն՝ ի պայծառացուցանելն և ի հարստացուցանելն զսուրբ Աթոռս (որպէս ասացաւ բազմիցս), և մանաւանդ ի լայնացուցանելն զսա շինուածովք, առեալ են ի չորից կողմանց ի գեղէն մերձէ զտեղիս, զորս և արարեալ են զոմատեղս, ձիատեղս, և զայլս անտանառեղիս: Այլ և զբուրտատանս, պարտեզս, կալասեղս, զյատուկ պարխազս և բախս արտաքոյ արարապին տաճարիս, որպէս և տեսանես: Որոյ ոչ զոյր զապալայ ինչ՝ զի գրէաք: Այլ միայն զերկուս Հայերէն զապալայս գտաք, որ զրին ի ժամանակս Նահապետ Կաթուղիկոսին, Որոց մին է մէկ ձեռք տուն իւր պարագայիքն, զոր Մահրափի որդի Խաչատուրն ծախէ սրբոյ Աթոռոյս՝ երեք թուամանի և երեսուն սոսար ցօրենոյ՝ ի ՌՃԼԲ թուոջս մերում. որ է մեր բաղանեաց տեղն: Եւ միւսն ի նոյն Կաթուղիկոսի ժամանակն Մարտի-

բոսի որդիք Աստուածատուրն և Սափասն ծախեն մէկ տուն և մէկ շարքի՝ մի թուանի՝ ի ՌՃԽՒԻ թուոջն մերում. որ է ի մէջ Ղազարապատին: Ջտաճկերէն ղապալայ մի ևս Անաօնի որդիք Աւետիքն, Մկրտիչն, և Յովհաննէն ասն ծախելով Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին Ջուղայեցոյ՝ քսան և Հինգ Հազար գիանի՝ Հինգ տուն, ի Յաճկաց թուին ՌՃԽԵ: Արոյ կողմունքն գրին սրբոյ Աթոռոյս Գանքանի ջրաղացն, Ճանապարհն, և գերեզմանատունն, որ է մեր Գանքանի ներքոյ եղեալ տունն՝ յորում նստիւր զԽաչն, և մեր քակեցաք: Գիւ զայստիկ երկու ղապալայսս յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն: Եւ ոչ միայն այսք, այլ և (որպէս ասացաք) զշատս ևս առեալ են, զորն գրամով՝ զորն հոգեբաժին, և այլն այլով կերպիւ, և քակեալ են վասն հարկաւորութեան սրբոյ Աթոռոյս, և կամ զայլ ինչ են շինեալ: Բայց որովհետև ըստ պատահման տեղեացն էին այնք շինուածք այս ինքն՝ գամբն, ձիատունքն, ջրատունքն, իշատունքն, ուղտատունքն, նախարատունքն, և այլք պայտիք, վասն որոյ էին անյարմարք: ցան և ցիր, ի միանանց հեռիք, և մանաւանդ անարարիսպք և երկիւղայլք: Իսկ ի մերս ժամանակի, յաջողմամբն Աստուծոյ մինչ շինեցաք զբոլոր պարիսպն արաքոյ շուրջանակի, որպէս ասացաւ յայլում տեղւոջ, զվերջիշնեցեալ տեղիսդ քակեցաք զամենայն և ի մէջ պարսպին արկեալ կից իրերաց շինեցաք Կորապէս ի մէջ միոյ յատուկ պարսպի իւրեանց պարսպայիւքն, որք են ի յարեւելեան կողմն սրբոյ Աթոռոյս:

Այլ և մինչ գեօզս մեր էր հուպ և յարակից Աթոռոյս, և ցան և ցիր շուրջ ղկողմամբն սորին, որովք և նսեմանայր գեղեցկութիւն պարսպին՝ զոր շինեցաք շուրջանակի հաստատուն բրգօք և հրացանատեղիօք, յորոց երկիւղք և վրասնք ևս ծնանէին սրբոյ Աթոռոյս, վասն որոյ զգեօզս մեր ըստ մեծի մասին, այս ինքն զհարաւակողմն և զարեւմտակողմն ըստ բոլորին, և ի հիւսիսակողմն ըստ մասին իբր հրացանի միոյ ձգման չափ՝ քակեցաք իսպառ հանդերձ Եկեղեցեաւն՝ զոր նահապետ Վաթուղիկոսն էր շինեալ, այն ևս էր հնացեալ և վրկիլեցեալ: Եւ հեւացուցեալ ի պարսպէս ի հիւսիսակողմն շինեցաք վերստին ի միում կարգի ծախիք սրբոյ Աթոռոյս զտունն և զեկեղեցին վայելուչ քան զառաջինն: Զորոց յայլում տեղւոջ ասացեալ ենք: Վասն որոյ զբեմէ տունքս գեղջս մերոյ ըստ մեծի մասին են սրբոյ Աթոռոյս: Գործեցաւ այս ի թուոջն մերում ի ՌՄԺԶ:

Յունք սրբոյ Արապոյս ի Յոյակեմ գեօզն:

Ի Յօշական գեօզս յայս մինչ ունի սուրբ Աթոռս զքանիս պզտիս, և է միքատու գեօզ սրբոյ Աթոռոյս՝ որպէս ասացաք, վասն որոյ ունի և

ղձեռք մի տունս յատուկ պարսպով, ներքնատամբ, վերնատամբ, գինատամբ, ձիատամբ, դարմանատամբ, և այլովք հարկաւորօք, որոց կողմուքն են

Յուսիք սրբոյ Աբուղոյս ի յերեսան ի Զորացեօջ:

Ի գեօղս յայս Զորագեօղ, որ կոչի Խնկաձոր, ունի սուրբ Աթոռս զմեծ պարսպապատ տուն մի իւր սարօքն, յորում գոն երկու Եկեղեցիք, և . . . օտայք, ձիատունք, աշխանայս, և այլովք պարագայիւք: Եւ նոյն մեծ պարսպն յերկուս բաժանեցեալ միջնահաս որմով, մին որ ի կողմն հիւսիսոյ՝ միով Եկեղեցեաւն և այլովք հարկաւոր տամբք՝ և հասարակ միաբանից տեղի՝ և անանոց և այլոց այսպիսեաց, յորում եղեալ յեկեղեցին գան ժողովուրդք օտարականք և վաճառականք ի յաղօթել: Յորում և կացուցանի սևազուխ մի վերակացու և կառավարիչ քանի միաբանիւք ի Հայրապետէն ի պաշտել զկարգն Եկեղեցական և ի շինութեան պահել: Եւ միւսն որ ի հարաւակողմն՝ միով եկեղեցեաւն՝ է յատուկ տեղի Հայրապետին, զի ի գնալն Վաթուղիկոսին ի յԵրևան, անդ ապանի իւրովք սպասարօքն: Ար և ունի զյատուկ պարսպս յատուկ դրամբ, և արգելեալ ի հասարակութենէ: Այս երկոքեանս ևս՝ որք գոն ի մէջ միոյ մեծի պարսպի, և են շէն և ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս, կողմն միով տնուամբ Զորագեղու . անպատ, որ է հանգէպ բերթին Երևանու ի հիւսիսակոյսն, ի բարձրահայեաց գագաթանն մեծախոր ձորոյն, ուր անցանի գետն Հրաստան: Տեղիս այս լեալ է յառաջագոյն տուն և այգեկերպ մեծ բաղոյ ումմն Զորագեղոյոյ Բայրնդուր կոչեցելոյ Համազասպեան, վասն որոյ կոչի Համազասպեանց տներ: Արոյ որդի Ասլանն ծախէ Վարենցի Ցէր Սուքիասի որդի Մահտեսի Ղևոնդին՝ քառասուն թուամանի՝ ի ԲՂԴ թուին Ցաճկաց: Զորոյ զղապալայն գիտ ցուցական:

Յորում գրի մէկ այգի, յորոյ մէջն երկու թանապի, երկու այգան, մի աշխանայ, մէկ մատան, մէկ իսիւլոյ, մէկ մարտք, մէկ զէրզօթի, և մէկ ոտից ճանապարհ: Եւ սահմանք սորին գրին Հրաստան գետն, Հաճի-Նիսզի այգին, Զորագեղու այգեաց քուչէն և Զորագեղու Եկեղեցին: Իսկ ի սոյն թուոջս նոյն Մահտեսի Ղևոնդն ծախէ զայս տեղիս բոլոր պարագայիւքն Եղիազար Վաթուղիկոսին ևս քառասուն թուամանի: Զորոյ զղապալայն ևս գիտ ցուցական: Յորում գրի տասն և մէկ մեծ բաղայ, որք են նոյն վերոյ ասացեալքդ: Եւ սահմանքն ևս նոյն վերոյ ասացեալքդ գրին: Այդ վերոյ ասացեալ զարալայիցդ մէկ մէկ ուսւատ ևս գոն, զորս ևս գիտ ցուցակօքն: Եւ քան զայս իրակութիւնս, զորս ամառ յառաջ վերոյիշեցեալ Բայրնդուրի որդի Ասլանի եղբայր Փիրին զիւր բաժին տունն և բաղայն

Ժախէ իւր եղբայր Ապանին՝ երեք թուամանի՝ ի ՌՂ թուին Յաճկաց, որոյ զղափարայն և ս զիս ցուցակաւն. զի յառնուին Եղիազար Կաթուղիկոսին զայս բողոր տեղիս՝ զորս ասացաք, առնու նա և զհին զաբալայն այս տեղոյս ի Ղևնդէն, զորս Ղևնդն առեալ էր ի Ապանէն: Այլ և քան զԵղիազար Կաթուղիկոսի առնուին զայս աներս յիսուն և հինգ ամ՝ յառաջ՝ զայս աներս Աւագ և Շահուն կոչեցեալ Բ եղբարք Ժախեն ու մեծն Ալիբէկ կոչեցելոյ Յաճկին ի ՌԼԹ թուին Յաճկաց՝ ԻԿ թուամանի: Որոյ զապալայնն գոյ:

Եւ յեա երկուց ամաց ի ՌԽԱ թուին Յաճկաց՝ նոյն Ալիբէկն Ժախէ Յէրաբերնոց կոչեցելոյ խօճոյ Յաֆարի որդի խօճոյ Միքայէլին՝ յիսուն և հինգ թուամանի: Որոյ զապալայն ևս գոյ: Այս երկու զապալայքս եկեալ հասանին ի ձեռս սոյն Միքայէլի եղբայր խօճոյ: Պետրոսի թուոն խօճոյ Աղա - Միրին: Ապա յորժամ Եղիազար Կաթուղիկոսն առնու զայս աներս ի ՌՂԻ թուին տաճկաց, ի Համազասպեան Պայընդուրի որդի՝ Ասլանէն ի ձեռն Մահանի Ղևնդին՝ քառասուն թուամանի՝ որպէս ասացաք՝ երկուք հաստատուն զապալայիք, ոչ եղև յայանի մեզ թէ՛ Աղայ - միրին այն վերջիչեցեալ դաւ յարուցանէ յայնմ միջոցին, և զբան ինչ առնու ի Եղիազար Կաթուղիկոսն, կամ թէ ինքն Եղիազար Կաթուղիկոսն տեղեկացեալ թէ՛ այս ասանց հին զապալայքն գոն ի ձեռս Աղայ - միրին, որդիսի կերպու և իցէ զերկուս հին զապալայսս ևս առնու ի յԱղա - միրին: Մին Աւագ և Շահում կոչեցեալ եղբարքն Ժախեն նախապէս Ալիբէկ Յաճկի միոյ ի ՌԼԹ թուին Յաճկաց, և միւսն նոյն Ալիբէկն Ժախէ ի ՌԽԱ թուին Յաճկաց սոյն Աղա - միրիս պապ խօճոյ Միքայէլին՝ որպէս ի վերջ ասացաւ. և ի սոյն յեաին զապալայիս յետկոյսն գրէ սոյն Աղա - միրիս, թէ որովհետև իմ նախնիքն զայս աներս վախմ էին արարեալ սրբոյ Էջմիածնի, և ես զայս զապալայս ետու և վախմ արարի: Այս լինի ի ՌՃԼԹ թուին Յաճկաց, և ի մեր թուոցն ի ՌՃԲ Գացես զայստիկ զապալայքս ևս յերեսն գրեցեալ ցուցակօքն, Որք եղեն այս մեր անապատիս Ձորագիղոյ հինգ զապալայք և երկու սուրէթ, որք գոն այժմ ի սուրբ Աթոռոցս: Այլ և սոյն Եղիազար Կաթուղիկոս առնու ի կից սոյնոյ տեղոյս գտուն մի շէն և զտեղի ևս միոյ տան՝ երեք թուամանի, ի ՌՃԲ թուին Յաճկաց, ի Ղազարի որդի Խաչատուրէն: Որոյ կողմունքն գրին Ժախողի տունն և Եղիազար Կաթուղիկոսի վերոյ ասացեալ առած անբըն. զի՛ս զղափարայն ցուցակաւն: Զոր ևս ի յառնուին՝ խառնէ ընդ վերջիչեալ տեղիսն:

Արդ յորժամ վերոյիչեալ Եղիազար Կաթուղիկոսն առնու այսպէս հաստատուն զապալայիք զայսքան աներո, և սոյն մեծ բաղայիւն, ապա

նորապէս ի մէջ միջ հաստատուն պարսպին առնու, և զսաւան զամենայն քակեալ՝ զքանի մի օտայս շինէ վասն վանականաց, և զփոքրիկ եկեղեցի մի ևս շինէ յանուն սրբոյն Յակոբայ ի հիւսիսակողմն սոյն տեղւոցս, ընդ նոսին և զայլ պարագայսն: Եւ ապա ի նոյն պարսպէն բաժանեալ յատուկ որմով և պարսպաւ ի հարաւակողմն՝ շինէ ի նմա զփոքրիկ եկեղեցի մի ևս յանուն սրբոյն Գեորգայ, և զքանի օտայս ևս յազգոս յատուկ Հայրապետին և իւրոցն՝ որպէս ի վերոյ ասացաք: Յետոյ Ղազար Վաթուղիկոսն Ճահկեցի զՀայրապետանիսա տեղին քակեալ մեծացոց և վայելչացոց: Զկի նորա Յակովբ Վաթուղիկոսն Լամպիեցի և ևս վաշիւրացոց և յաւել զշինուածս թէ ի Հայրապետաբանուածն և թէ ի միւս հասարակ պարսպոյն, և սրտալուստ կուօէ Հայրապետաբանին պարսպեաց լաւապէս և ամրացոց: Բըք գոն այժմ՝ ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթուոցոս թէ ներսի պարսպն և թէ արտաքինն:

Եւ մինչ Եղիազար Վաթուղիկոսն առեալ զայս տեղիս շինէ վանք և տեղիք իւրեան և միաբանիցն, ապա ստորև սոյնոց ի ձորայն եղեալ բնակիչքն (որոց առնքն ի ներքոյ սոյնոց տեղիս գոն ոմանք Հոյք և ոմանք պղպղզիք:) սևանին խօտլ և արանջալ, որպէս օրէն է աշխարհի, զի ի ներքոյ եղեալքն ի հարկէ ի վերոյ եղելոցն խրանին և աղմուկս յարուցանեն: Վասն որց և ի նստել նահապետ Վաթուղիկոսին առնու և զայն ներքին տներն ի Թումանեց Յարութիւնի արգի Ազամալէն՝ երիք թումանն ի ՌճԳ թումին Յաճկաց: Բըք կողմուքն են ներքին կողմն, Չորագեղու քուչէն, վիրի կողմն քարափն, (յորոց զլուխն է մեր վերայիշեալ տներն) մի կողմն Պետրոսեց և միւս կողմն Մինասեց տներն: Գիւղըս պայայտն ցուցակաւն: Զոր և յաննուրն քակեալ ամալի առնէ, զի մի ոք ևս բնակեցի: Իսկ ի մերումս ժամանակի ի ՌճԷԼ թումին Յաճկաց, և ի մեր ՌՄԺԳ թումոյն՝ Չորապեղցի Չուլուենց Յովհաննի արգի ներսեան ստիպեալ ի քաղցէն՝ դաւ յարոյց վասն սոյնոց տան տեղւոյն թէ իմ է, և մեր ի ձեռն շարին ոչ ինչ արարեալ զգաւ նորին՝ իբր ողորմութիւն ետուք նմա մէկ թուման, և ի գուխ նոյնոց զապալային գրեցուցաք շարին ի բերանոց նորին զհուճէթ մի թէ՛ փուչ է իմ դաւիս: և այժմ կողմուքն նոյնոց տեղւոյն են Յաճիկ Բողազ աղա Հիւսէինի տունն, Ազիզի խարաբա տունն, քարափն և քուչէն:

Իարձեալ ի Չորագեղ ի Քարափազուխ մահայոցն՝ ի մերձ մեր վերայիշեալ անապատի մեծ դրանն, Չորագեղցի Յովհաննիսի արգի Օհաննի ի նոյն գեղացի Նրանոսի արգի Պողոսէն առնու զերիս առնու միով հասարով, քառասուն զուտուչի, և ապ վախճ անուամբ սրբոյ Աթուոցոս, բաց զքառասուն զուտուչն առնու, ի Յաճկաց թումին ՌճԽԱ, ի յիշխանու-

Թեանն Օսմանցւոց: Որոյ կողմունքն են մեր անապատի պարիսպն, Չորագեղու Եկեղեցին և քուչէն: Որ զոյ և այժմ՝ ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս: Որոյ զղապաղայն զի՛ա ցուցակաւն:

Յուսէք սրբոյ Աթոռոյս յերեսմ քաղաքն:

Չորագեղացի Արիստակէսի դուտար Յիսիկոսն անուն կին սմն այրի ի հոյրնեաց Ճաջեալ զայցի մի ի Նորագեղ, (որոյ կողմունքն են, Չորագեղացի Հաճի Մուհամադ—վելու այգին, Չորագեղացի Կարապետի այգին, Նորագեղացի Գաւթի այգին, և Երևանցի Իսրայէլի այգին, որպէս յիշեցաւ ի ճառս այցեաց Նորագեղու: Այլ և զուսն մի բաղչայոյ՞ ի յերեսմ քաղաքն, որոյ կողմունքն են, քարտաշ Պետրոսի տունն, Զայալինց տունն, Խուղոնց տունն, և ուստոյ Աղաբաքի տունն վարձ ապ սրբոյ Աթոռոյս ի ՌճԻԴ Թուին Յաճկաց, և ի մեր Թուոյն ՌճԿ, ի ժաւմանախ Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին Զուղայեղոյ Երկուց վախաւորման մի է, զոր գոցեա յերեսմ գրեցեալ ցուցակաւն: Որոյ բաղչայուսն եւ ղեալ տունքն են այսպիսի, մէկ այրամն, մէկ Թանապի, մէկ սանդուխտանայ, երկու զերգանդի, մէկ աշխանայ, մէկ մառան, մէկ Թալփոյ, և մէկ մարաբ: Այսպէս գրի ի վախուսնամայոցն թէ՛ զպսոսիկ վերջիշեցեալ տունքս հանդերձ ի միջի իւրեանց կա՛հուքն և ամենայն ընչիւքն զամենայն վախմ ետու սրբոյ Էջմիածնի:

Յուսէք, գեղք, խանութք, եւ առք այսպիսիք ի վրաց տունն:

Վախեթու պարոն Բեհմուրադ-խանն, և իւր որդի Հերակին, և իւր կին Խորի-շանն ի մէջ Վախեթու և Բիսեղու, ի Էնիսուլ կոչեցեալ Նահանգոյն զգեղ մի Թաթաւոյ կոչեցեալ տան Յակոբ Վաթուղիկոսին Զուղայեցոյ՝ ամենայն բնակչոքն՝ ամենայն այգեստանեղքն՝ ջրօքն և ամենայն պարագայիւքն՝ ի ծառայութիւն սրբոյ Աթոռոյս՝ ի յիշատակ յաւիտենական, ի Թուոյն մերում ի . . . զի՛ա զղապաղայն Արացերէն յերեսմ գրեցեալ ցուցակաւն:

Խանութք որք ի թիփիչ:

Ի մէջ փոքր Զարոն կոչեցելոյն, երեք խանութք գոն, ի միումն Շիշման Պետրոսի որդի Բեժմանն նստի այժմ, որոյ յաղակողն՝ Կենճևիցի Խիթարի խանութն է, և ձախ կողմն ևս Աթոռոյս խանութն է, յորում Աղաջանն նստի: Եւ այս Աղաջանի նստեալ խանութիս (որ Աթոռոյս է) ի ձախ կողմին ք ներքոյ Թաղին փոքր խանութ մի ևս զոյ սրբոյ Աթոռոյս, որոյ ձախ կողմն քուչայ է: Զայս երեք խանութս խոճա-Բէհմութի որդի Ասլանն

տայ սրբոյ Աթոռոյս ի ձեռն Զուգայեցի Յակովբ Աթոռղիկոսին ի ՌՃԺԳ թուողն մերում: Գիտ զվախմանայն Վրացերէն: Աստի ի վեր ընթացեալ դէպ ի նորաշէն յաշպազ խանի փողոցուն խանութ մի ևս զոյ սրբոյ Աթոռոյս, որոյ աջ կողմն Ղարանին խանութն է, և ձախն Ապովնց, զայս խանութս ևս մէլիք Աշխալ ՝ բեկն է տուեալ յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս, որ եղբայր է նոյն Ասլանին: Աստի ի վեր ընթացեալ դէպ ի մեծ շարսուն՝ թաղի առաջն խանութ մի զոյ, զոր Հոգիջոյնց Մովսէսն է տուեալ սրբոյ Աթոռոյս: Որոյ վերի կողմն ևս իւրեանց խանութն է, և ներքի կողմն Իմերէլ - Գեորգիոնց խանութն է:

Աստի ևս ի վեր ընթացեալ դէպ ի Գուլասպոնց փողոցն՝ խանութ մի ևս զոյ սրբոյ Աթոռոյս, զոր Հոգիջոյնց Ասին է տուեալ յիշատակ: Որոյ վերի կողմն մահառի Մեղքոնի խանութն է, և ներքին կողմն առաջ Գարսեվանի փեսայ Օթարինն:

Աստի ևս ի վեր ընթացեալ դէպ ի սուրբ նշանի փողոցն՝ խանութ մի զոյ՝ որ Շահազարնց կոչն, զոր Կիկոսնց նաստիթն է տուեալ սրբոյ Աթոռոյս, որոյ ներքին խանութն ևս նոյն Կիկոսնց Յարութիւնին է, և վերի կողմն Ապովնց սկիւրիչ Ռուսաստի տունն է, և առաջն փողոց:

Գոյ ևս ի քաղաքս յայս միոյ ասն սեղ, զոր նոննց Ռուսաստն է տուեալ սրբոյ Աթոռոյս յիշատակ, որոյ վերն Փիթոնց Գանիկին, վայրն՝ Հէղուբնց Ռուսաստին, աջ կողմն Միրիչքեարի ասն սեղն, և ձախ կողմն՝ Փիթոյնց Գաւութ բէկի տունքն են:

Գոյ ևս ի քաղաքս յայս ի Տափի - Թաղումն սուրբ նշանի Տէր Մովսէսի պաշտն կից մէկ պղծտեղ, զոր Լոյիննց Յովաննիսի որ և Սիմաւունն է տուեալ վախճմ սրբոյ Աթոռոյս, որոյ երկու կողմն Տէր նիկողոսի պղծն է, երկու կողմն ճանապարհ:

Մոնթոյնց Մկրտումն և իւր որդի Յովսէփն զխանութ մի ետուն սրբոյ Աթոռոյս յիշատակ ի նոյն քաղաքն. որոյ մի կողմն Ապովնց Գաւութն է, մի կողմն Գուլոյնց Գորկին է, առաջն փողոց, և յետկոյն պարանի Բեարվանսարէն: Որոյ զաբալայն գիտ Լոյերէն:

Գարձեալ ի յերկիրն Վրացտանու՝ ի գեօղն Շուլաւէր՝ Զհանչիրի որդիք տանուտէր Թահմազն և Բայրամն, և Թահմազի որդիք Ռէվազն, Բախինդուրն, և Զարն ի նոյն գեօղն զմի մեծ պղծ տան յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս ի ձեռն Զուգայեցի Յակովբ Աթոռղիկոսին, շէն և ապրումնայ ծառօք լի ի ՌՃԻԷ թուող մերում: Գիտ զվախմանայն Վրացերէն գրեցեալ՝ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

չորաք այս ինքն հարկատու տասայք սրբոյ Արոտոյս ի նոյն երկիրն:

Ի քաղաքն Թիֆլիզ Աստուածատուր Կաթուղիկոսն Համատանցի զԽախուտի որդի Յարութիւնն զնէ ի ճորտութիւն սրբոյ Աթոռոյս որդուովքն և բոլոր ընտանեօքն ի ՌՃԿԴ Թուոֆն մերում: Գի'ա զղապալայն Վրացերէն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Գարձեալ նոյն Աստուածատուր Կաթուղիկոսն զնէ ի նոյն քաղաքն ի Քուսմաննց ազգէն զՅակոբի որդի Պապէն, զնորին որդիսն՝ զՅակովքն և զՄամալուն բոլոր ընտանեօքն ի ճորտութիւն սրբոյ Աթոռոյս ի ՌՃՀ Թուին մերում: Գի'ա զղապալայն Վրացերէն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն:

Այլ և են ճորաք սրբոյ Աթոռոյս Ղալայձի (անբարձ) Պաղտասարն, Բօհնեց Պաղտասարի Թոռ Պաղտասարն, Գարաղ (չարբարձ) մահտեի Գաւթի որդի Յովհաննէսն, Խելթուփնեցի աէր Գաւթի, Խելթուփնեցի Աւթանդիին և իւր որդի Արրահամն, Բախալ (նորբաւհաւ) Լալուի որդի Յովհաննէսն և Մկրտումն, Պասմաձի Ալանի որդի Գրիգորն, Գիւրջի Մարգարի որդի Յովհաննէսն, Թէչպազ Ալանի Թոռն Պապէն, Ծխանցի Աւթանդիի որդիք Գաւթի և Յարութիւնն. զալայձի Պաղտասարի փեսայ զալայձի Մեհրապն, Ճօն Անտօնի որդի Պաղազ Յարութիւնն, Երեանցի Աւագի որդի դաբաղ Յարութիւնն, Ճաշկեցի Աղաջանն, Գիւրջանցի Տէր Մարգարի որդիք Լեհինդ, Մելքոն և Պաղտասարն, Կրցիլվանցի Էսի որդի Օթարն, Ղազախեցի դաբաղ Մարգարն, Երեանցի պաղազ Գարրիէն:

ԳԼ. Ի.

Յորում ցոյցանին սաղա՛տ Ռաբառոբոց Պարսից և Քոսան իշխողոց Շահապետաց և այլոց այսոյնեաց հարկատու բրեանտ, որտ քան ի սորբ Արտաղս, ին որդիս, ե՛րբ, և լան ո՛ր պարտաւ:

Եւ որքան առ այս՝ ծանիր սիրելի ընթերցող, զի ի ձեռնարկելն իմ զայսմանէ՝ կարի և շատ տարակուսանօք և յոգւոց հանելով գրեցի. քանզի որոց ցանկայի և յուսայի գտանել, զորս և հաւաստեաւ գիտէի իսկ զոչ Աթոռոջս, զբազումն և զբոլորէն ոչ գտի:

Ոչ գիտեմ ի նախանձակտուր, ի նենգալի և ի թշնամի մարդկանց կին անհետացեալք, թէ ի յանհոգութենէ յաջորդողացն աեղոյս, և թէ ի մօտ առ մօտ վախճանեցմանէ և ի պղտորմանէ և ի տարուբերմանէ երկրիս և երկրականացս, ընդ որս և Աթոռոյս և Աթոռայնոցս: Ոչ միայն զյառաջնոցն ասեմ և զՏնագունիցն, այլ և զԵրանոցն և զմօտագունիցն: Արդ մինչ զբազումն ոչ գտի, որպէս ասացի, վասն որոյ և զսակաւան՝ զորս

առձևոն ունեցայ, տեսի և վերահասու եղէ մտացն և դիմանցն, զրեալ աստ արձանացուցի, զի մի՛ և սոքա անհետացին: Քանզի թէպէտ տուողքն են այլազգիք և թշնամիք մերոյս կրօնի, սակայն՝ սուրբ և հրամանագիրք նոցին են ըստ աշխարհիս օգտարարք, բուժիչք, և ապահովացուցիչք, որպէս ի յօձից թունաւորաց սպասեմք առնուլ զթրակէզս ի բուժումն պէս պէս ցաւոց: Զայս վասն այսորիկ երկարեմ, զի և դու ի յունիդ զգուշութեամբ պահեսցես զմնացեալսն առ քեզ, Եւ մի՛ ասիցես թէ՛ պիտի այս ինչ ուղղամ՝ անօգուտ է, և կամ թէ թագաւորքն ոչ գոն, զի՛նչ օգտեն հրամանք նոցա. զի պիտոյանան բազմիցս և իւրաքանչիւրոցն գոյ ժամանակ պիտանաւորութեան, որպէս մէք փորձեցաք բազմիցս: Եւ մանաւանդ որքան թագաւորական գիր գտանի յԱթոռօջ, այնքան պատիւ է սմա, որքան առ յայս՝ բաւ լիցի խոհեմութեանդ: Ուրեմն զորս ունեցայ և տեսի, են այսորիկ, զոր սկսեալ ի յառաջնոցն Շահ Թահմասպէն մինչ ի յետինս Շահ-Թահմասպ, և զինի նոցա զՕսմանեցոցն և զայլոց Շահապէս իշխողաց՝ կարգաւ գրեցի ցանկապէս համարովք՝ և հանդերձ դիմամբք և թուովքն իւրեանց: Բայց ի սոցունց՝ որք յիշեցեալք են ի գրքոջս ի հարկաւորութեանն տեղոջ՝ աստ ևս առնշանադրին կարճաօտաբար. և որք ոչ են յիշեցեալք երբէք, միայն որպիսութեամբքն իւրեանց գրին:

Ի սկսանիլ երկրորդի գաւազանի թագաւորութեան Պարսից, ի Զեթ թուոցն մերում, և ի ՊՂԷ թուոցն տաճկաց, ի Շխօճաղ կոչեցելոյն, յորում նախապէս նստաւ Շահ-Իսմայէլն, յորմէ զուղամ ինչ ոչ զբտաք, և զինի նորա թագաւորէ Շահ-Թահմասպն ի ճէ՛ն թուոցն մերում, և ի տաճկաց ճՂԳ թուին: Այս Շահ Թահմասպս ուղղամ մի տայ Միքայէլ Վաթուղիկոսին ի ԶԾԵ թուոցն Տաճկաց, և ի մեր թուոցն ԶՂԵ, վասն նախիջևանու, Գեղարբունւոյ, Ղափանու, Խոյու, Սալմաստու, Վէնճէու, Բարտայու, Ախստեու, Զակամեհրու, և Լօռու, զի Էջմիածնի լիցին վիճակ և հնազանդ նորին Վաթուղիկոսացն, որպէս յառաջնմէ լեալք են: Քանզի ի յամայնսն սրբոյ Աթոռոյս, զվերոյիշեցեալ վիճակսդ, զորն Գանձասար էր զաւթեալ, և զորն Աղթամար: Գիտ զայս ուղղամ յերեսն գրեցեալ ցուցական և . . . նշան համարան: Որոյ սաւառ մի ևս գոյ, զոր ևս գիտ ոչն նշանօքդ: Յիշեցաւ այս ի Թ զուլին ի ճառս Գանձասարու:

Մեծ Շահ-Ապասին ուղղամ մի գոյ ի սուրբ Աթոռս, զոր գրէ առ Ամիրկունէ խանն ըստ արզայի Դաւիթ Վաթուղիկոսին ի ՌԹԹ թուին Տաճկաց, թէ զմասունս սրբոց Հօխիսիմեանցն ի գոյ Պատրիչացն առ և Էջմիածնի թապիւմ արա, և զպատրիւն հալածեալ Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական և . . . համարան:

Մեծ Շահ-Ապասին ուղղամ մի ևս գոյ ի սուրբ Աթոռս, զոր ի ժամանակ Մելքիսէթ Վաթուղիկոսին գրկով յանուանէ զամենայն սերմանելի անգիսն սրբոյ Աթոռոյս, հրամայէ՝ զի մի՛ ոք ձեռնամուխ լիցի նոցա, ի ՌԻԻԻ թուին Տաճկաց, Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական և . . համարան։ Յիշեցաւ այս ի ճառս արտօրէիցն ի ԺԵ գլուխն։ Յոր նախ Շխ-Իսլամն գրէ յանուանէ զսերմանելի անգիսն Սրբոյ Աթոռոյս, և ապա շահն ի գլուխն ուղղամ գրէ։

Մեծ Շահ-Ապասին ուղղամ մի ևս գոյ ի սուրբ Աթոռս, գրէ ըստ արզայի Մելքիսէթ Վաթուղիկոսին թամպէ՛հ ազգիս Հայոց, զի յուր և իցնն, հնազանդ լիցին Վաթուղիկոսին Էջմիածնի, որպէս օրէն է ի բնէ անտի, ի . . . թուին Տաճկաց, Զոր գտցես յերեսն գրեցեալ ցուցական, և . . . համարովն։

Մեծ Շահ-Ապասին ուղղամ մի ևս գոյ ի սուրբ Աթոռս, յորում զԼուսարարութիւնն սրբոյ Աթոռոյս տայ Սիւնեցի Մովսէս վարդապետին ըստ արզայի նորին։ Որ յետոյ եղև Վաթուղիկոս, Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական և (. .) համարովն։ Որ գրի ի Տաճկաց ՌԼԶ թուոջն։

Շահ-Սէֆու ուղղամի սաւասն է, բայց հաստատուն կըքով, յորում Շահ-Սէֆին զհարիւր թուման մուխաթէն բառնայ ի սուրբ Աթոռոյս ըստ արզայի Մովսէս Վաթուղիկոսին, որ էր հաստատեցեալ ի մեծէ Շահ-Ապասին, ի ժամանակ Մելքիսէթ Վաթուղիկոսին։ Որ գրի ի Տաճկաց ՌԼԸ թուին։ Զոր գտցես յերեսն գրեցեալ ցուցական, և . . . համարովն։

Շահ-Սէֆուն ուղղամ. զի արզ առնեն Խաչնու և բոլոր Աղուանից երկիրն թէ՛ մեք ի բնէ Էջմիածնի եմք վիճակք, Գանձասարու Վաթուղիկոսն ի վերայ մեր մի՛ իշխեսցէ։ Եւ Շահն գրէ հրաման՝ զի այսպէս լիցի, զի Էջմիածնի լիցին հնազանդք և նմա տայցեն զնուիրակութիւնս։ Գիտ ցուցակաւ և . . համարով։ Որ գրի ի ՌԻԴԻ թուին Տաճկաց։ Սորս սաւաստ մի ևս գոյ, զիտ ցուցական և . . համարով։ Յիշեցաւ այս ի Ժ գլուխն ի ճառս Գանձասարու։

Շահ-Սէֆու ուղղամ՝ յորում գրէ թէ՛ նուիրակացն Էջմիածնի և կամ Խալիֆայի մարդկանցն ամենեին մի՛ ոք խօսեսցի և խառնիցին իբանըս և ի գործս նոցա, և կամ զբան ինչ պահանջիցն ի շրջիլն աստ և անդ, ըստ արզայի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին, ի ՌԻԸ թուին Տաճկաց։ Զոր գիտ ցուցական և . . . համարով։

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորոյ մի կողմն Շխ-Իսլամն զֆուլայ գրէ, և ի միւս երեսն Շահն ուղղամ գրէ ի ժամանակ Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին թէ՛ ի Հասարեջան ոմանք ի զուր զբան պահանջն ի Հայոց,

որպէս արդ արարին մեզ, մի՛ ևս լիցին այսուհետև: Եւ ի ժամանակս Օսմանցւոց զ' ի շարժէ աւերեալ Եկեղեցիսն եթէ նորոգել կամիցին, մի՛ որ ներհակիցի, զի հարկատու են մեզ. և ի բանս օրինաց նոցա մի՛ որ խառնեսցի. ի ՌԾԳ թուին Տաճկաց: Զոր զիտ ցուցակաւն և . . համարով:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորում ի մի երեսն Շխ-Իպտաճ զրէ գամենայն սերմանելի տեղիսն սրբոյ Աթոռոյս և վկայէ թէ՛ այսօրիկ վախճանն սրբոյ Էջմիածնի. և ապա ի միւս երեսն Շահն ուղղամ զրէ թէ՛ մի՛ որ ձեռնամուխ լիցի նոցա, ի ՌԾԳ թուին Տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և . . համարով: Սոյնանման ուղղամ մի ևս ի մեծէ Շահ-Ապասէն զոյ, զիտ ցուցակաւն և . . համարովն: Որք յիշեցան ի ժԾ գլուխն ի ճառս արտորէիցն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորում ըստ արզայի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին զմի գութան մաղաֆ առնէ սրբոյ Աթոռոյս. զի շարն Մահմատ զուլիխան՝ կամեցեալ է բահրայ առնուլ: Յիշեցաւ այս ի ժԾ զըլուխն ի ճառս մաղաֆութեան: Զոր զիտ ցուցակաւն և . . համարովն, որ զրի ի ՌԾԵ թուին Տաճկաց:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորում զրէ թէ՛ վանօրայքն Երևանու՝ զոր ինչ ի ժամանակս Ամիրկիւնէ խանին տուեալ են, զնոյնն առցէ Մահմատ-զուլիխանն և մի՛ ինչ աւելի, ի ՌԾԵ թուին Տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և . . համարովն:

Փոքր Շահ Ապասին ուղղամ, յորում ըստ արզայի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին զրէ սաստիկ պատուէր, զի նուիրակացն Էջմիածնի՝ խանք և այլք իշխողք մի՛ լիցին ձեռնամուխք, ի ՌԾԵ թուին Տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն, և . . . համարովն: Յիշէ ևս թէ՛ որպէս ի ՌԽԸ թուին Շահ-Սէֆին ևս է տուեալ այսպէս ուղղամ, որպէս ի վերոյ գրեցաւ:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ վասն Երևանու երկրիս Եկեղեցեաց նորոգութեան և շինութեան՝ ըստ արզայի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին: Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և . . համարովն. ի ՌԾԵ թուին Տաճկաց:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորում զրէ ըստ արզային Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին թէ՛ եթէ Հայք ընդ միմեանս զղաւ ինչ ունիցին, առ խալիֆայն և առ յայլ կարգացողս իւրեանց գնան ի դատ, Տաճիկք ոչ արգելուցուն և ոչ խառնիցին: Այլ և Հայք եթէ զիր ինչ վախճանն Էջմիածնի, Տաճիկք մի արգելուցուն. յորոյ միւս երեսն ևս շարն զրէ զՖաթիպայ: Գիտ ցուցակաւն և . . համարովն, ի ՌԿ թուին Տաճկաց:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, զի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսն արդ առնէ թէ՛ այս Աթոռս թէ՛ ի յայս գեօղս և թէ՛ յայլ ուրիշ ունի զմուլքս:

նրս մեր Էջմիածնի եւք տուեալ կամօմք ևս այսպէս լինիլ. Գանձասարու Վաթուղիկոսքն ի վերայ մեր մի իշխեսցեն: Շահն գրէ Հրաման՝ զի այսպէս լիցի, ի ՌԿ Թուին Տաճկաց, զոր գտցես ցուցակաւն և . . Համարոյն: Սորա սաւատ մի ևս զոյ, զիտ ցուցակաւն և . . Համարոյն: Յիշեցաւ այս ի Ժ զլուին ի ճառն Գանձասարու:

Փոքր Շահ. Ապասին ռաղամ, զի տրոյ Աթոռոյս վէքիլ Թումանն զընացեալ ի յԱպահան՝ արզ առնէ Շահին թէ՛ Բաթրինձ գեղն Էջմիածնի մուք է և խոտհարք վասն անասնոցն. Բոչարի Տաճիկք եկեալ բընակին ի նմա, երկրին և Էջմիածնի փնաս տան: Վասն որոյ և Շահն սաստիկ թամպչ գրէ նոցա, մի ևս բնակիլ անդ: Յիշեցաւ այս ի ԺԳ զլուին ի ճառս Բաթրինձու, ի ՌԿ Թուին Տաճկաց. Գիտ ցուցակաւն և . . Համարոյն:

Փոքր Շահ. Ապասին ռաղամ վասն Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին յերուսաղէմ գնալոյն և վասն նորա վէքիլին մի ոք ներհակելոյն: Գիտ ցուցակաւն և . . Համարոյն, ի ՌԿ Թուին Տաճկաց:

Փոքր ռաղամ մի ևս շնորհակալութիւն վասն ընծայիցն Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին և զիեկայ յղելոյն: Գիտ ցուցակաւն և . . Համարոյն, ի ՌԿ Թուին Տաճկաց:

Փոքր Շահ. Ապասին ռաղամ, զի Երևանցի Սէթի. որդի խօճայ Յակովբն, զոր յիշեցաք ի ճառս Նորագեղու և յայլս աեղիս, զեղուարդայ չորս դանկ և կէս մուքն ունեցեալ է Հաստատուն զարալայով, Տաճիկք ոմանք յափշտակեալ են ի նմանէ, և Յակովբն արզ առնէ Շահին, և յինքն դարձուցանէ՝ և յետոյ ապ վախմ սրբոյ Աթոռոյս ընդ Նորագեղու մէքին և ընդ այլոց, վասն որոյ և զայս ռաղամս տայ Աթոռոյս: Յիշեցաւ ի ԺԳ զլուին ի ճառս Եղուարդայ, ի ՌԿԹ Թուին Տաճկաց. զիտ ցուցակաւն և . . Համարոյն:

Փոքր Շահ. Ապասին ռաղամ, զոր ըստ արզայի Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին և Յակովբ վարդապետին գրէ թէ՛ Էջմիածնի նուիրակունքն ուր և զընան, Զապիթք, Խանք և Խահարէ 1) մի մերձեցեն և մի զինչս պահանջեսցեն: Բայց եթէ մտքսի արժան ինչ ունիցին, տայցեն ըստ կարգին զմաքսն, ի ՌԿԹ Թուին Տաճկաց. Գիտ ցուցակաւն և . . . Համարոյն:

Փոքր Շահ. Ապասին ռաղամ, զի Յակովբ Վաթուղիկոսն և այլ շրջակայ զիւղորայքն վերստին արզ առնեն վասն Բեռչարի տաճկացն՝ որք զան ի Բաթրինձ գեղն իջանեն և փնասս Հասուցանեն: Վասն որոյ սաստիկ

(1) Մարտար:

Թամպէ՛՛հ գրէ, զի մի՛ ևս մտցնն ի գեօղն յայն, ի ՌԿԷ Թուին Տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, զի նա՛ն շարն վճռէ թէ՛ եթէ՛ ոմն Յաճիկ ումնն քրիստոնէի ի ձեռն շարի և զարուլայ վ զմուլք ինչ ծախէ, այլ ոչ կարէ դաւ առնել, և յետս խնդրել: Այլ և՛ եթէ՛ ծախող Տաճկին ազգա՛յան մի եկեալ դաւ յարուցանէ ընդ գնող քրիստոնէին վասն այն ծախեցեալ մքթին, ոչ ինչ է և ընդունայն: Ապա և Շահն ի գլուխ Փաթվային գրէ լինել այսպէս, ի ՌԿԷ Թուին Տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, զի նաճաֆ-խանն կամեցեալ է բահրայ առնուլ յԱթոռոյս, և Յակոբը կամուղիկոսն արզ առնէ թէ՛ Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին դաւ մէկ գուլթանի մաղափութիւն ես տուեալ, այժմ սորա զպատուէրդ ոչ պահին: Վասն որոյ և Շահն վերստին հաստատելով զմէկ գուլթանի մաղափութիւն, գրէ սաստիկ թամպէ՛՛հ նաճաֆ-խանին, զի մի՛ առցէ, ի ՌԿԹ Թուին, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն: Յիշեցաւ այս ի ԺԴ գլուխն ի ճառս մաղափութեան:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, որ (որպէս, . . . և . . . ուղամքն,) գրէ յամենայն իշխանութիւնս իւր թէ՛ Էջմիածնի Վաթուղիկոսն և նորին մարդիկքն ուր և շրջին, մի՛ դք արգելցէ, կամ զիր ինչ պահանջիցէ, և կամ ի գործս և ի յօրէնս նոցա խառնիցի: Գիտ ցուցական և . . . Համարովն, ի ՌԿԹ Տաճկաց Թուին:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, յորում նախ Շխ-խալամն վճիռ գրէ թէ՛ արծաթագին ծառային Գալթայ և Խորէ ոչ գոյ: Ապա և Շահն հրաման գրէ լինիլ այնպէս, ի ՌԿԹ Թուին Տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, յորում նախ Շխ-խալամն վճռէ թէ՛ ոմն Հայ մեռանի, և ոմն եկեալ առ մնացորդսն մեռելոյն ասացէ թէ՛ մեռեալդ ինձ այս ինչ տալոց էր, և կամ թէ՛ զայս քնչ աւանդ եղի առ դա, ոչ կարէ հաւաստել, և առնուլ մինչև ի ձեռն շարի և բազմաց վայրութեամբ ոչ ստուգեսցէ: Ապա և Շահն գրէ այնպէս լինել, ի ՌԿԹ Թուին Տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, զոր գրէ ըստ արգալի Երևանցւոց և նախիջանցւոց թէ՛ զաւեր եկեղեցիսն եթէ՛ նորոգել կամիցին, մի՛ դք ներհակիցի, ի ՌԿԹ Թուին Տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարովն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղամ, յորում նախ շարն գրէ զվճիռ թէ, ոմն Հայ ուր և իցէ՛ զմուլքս, և զվարեկահոյս ունիցի իւրեան հաստատարար՝ երբ և կամիցի՝ կարէ վարիլ և տիրել, ոչ՝ որ կարէ արգելուլ և կամ տի-

րել. և Շահն գրէ այնպէս լինել. ի ՌԿԹ Թուին տաճկաց. Գիտ ցուցա-
կան և . . . Համարոյն:

Փոքր Շահ-Ապասին ուղղամ, յորում նախ Շխ-խալան վասն երից
իրակութեանց զվճիռ գրէ, նախ թէ՛ եթէ որ զմուլք ինչ վախմ արասցէ
տեղոյ ուրուք, ոչ կարէ յետս առնուլ. Երկրորդ թէ՛ եթէ որ ի մեռա-
նիլն իւրում գկտակ ինչ առնիցէ, որդի նորին ոչ կարէ բացասել զայն:
Երրորդ թէ՛ եթէ որ ի մեռանիլն իւրում զոր վէքիլ կարգեսցէ՛ զի ըզ-
կտակն իւր կատարեսցէ, որդի մեռանողին ոչ կարէ արգելուլ: Եւ Շահն
Հրաման գրէ ի զլուխն, զի այսպէս լիցի ի ՌԿԱ Թուին Յաճկաց: Գիտ
ցուցական և . . . Համարոյն:

Շահ Սուլէյմանին ուղղամ, զոր գրէ ըստ արգայի Գանաքեռցոց թամ-
պէհ թէ՛ ի Հայոց սմանք որք ի յօրէնս մեր գառնան, այլ ոչ կարեն յազ-
գականաց իւրեանց զինչս խնդրել և կամ դաւ յարուցանել: Գրէ և Երևա-
նու իշխօղ Սէֆի-զուլի խանին պատուէր, զի մի թողուցու, ի ՌԿԵ
Թուին Յաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարոյն:

Շահ Սուլէյմանին ուղղամ վասն Մուզնու սրբոյն Գեորգեայ վանիցն
նորոգութեան: Եորում նախապէս շարն զվճիռ գրէ թէ՛ որովհետև յա-
ռաջմէ լեալ է, և հնացեալ է, այժմ եթէ նորոգեսցն քարիւ և կրով՝
ոչ է անտեղի: Եւ Շահն Հրաման գրէ լինիլ այնպէս, ի ՌԿԵ Թուին
Յաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարոյն:

Շահ-Սուլէյմանին ուղղամ վասն Եկեղեցեաց նորոգութեան: Եորում
նախ շարն զվճիռ գրէ թէ՛ Հայքն մինչ հնազանդ են թագաւորի և հար-
կատու, ոչ է անտեղի՝ եթէ զաւերեալ Եկեղեցիսն իւրեանց նորոգեսցն:
Եւ Շահն զհրաման գրէ լինիլ այնպէս, ի ՌԿԹ Թուին Յաճկաց: Գիտ
ցուցական և . . . Համարոյն:

Շահ-Սուլէյմանին ուղղամ, յորում նախ վճռէ շարն թէ՛ Էջմիածին,
վանորայք, և այլք Եկեղեցիք Հայոց, որք ըստ օրինաց իւրեանց զմեռեալս
իւրեանց համարձակ թաղեն, զպատկս առնեն, յԵկեղեցիս բարձր ձայնիւ
երգեն, զանգակ ծեծեն, և զայլս այսպիսիս, ոչ է արգելիլի, որովհետև հար-
կատու են թագաւորին, և Շահն Հրաման գրէ, ի ՌԿԹ Թուին Յաճկաց:
Գիտ ցուցական և . . . Համարոյն:

Շահ-Սուլէյմանին ուղղամ, զի արդ առնեն ամենայն Հայքն Հատր-
բեջանու երկրիս թէ՛ մէք հարկատու եմք թագաւորին, Յաճիկք ոչ թա-
ղուն մեզ զանգակ ծեծել, ժամ կոչել և բարձր ձայնիւ ժամ ասել, և
ամենայն օրինաց մերոց հակառակին: Ապա Շահն գրէ զվճիռ թէ՛ ոչ է
պարտ Յաճկաց այսպէս առնել, և Շահն ևս ի միւս երեսն հրաման գրէ

մի այնպէս առնել, ի ՌԷԹ թուին Յանկայ: Գիտ ցուցական է . . .
Համարում:

ԸՈՏ-Սուլէյմանին առգամ, յարամ նախ շարն զգնէր որէ թէ՛ որ-
քան Լոյք՝ որք գոն ի յիշեանմանն թարգմտութեան մերում, որք
են հարկատու: և հնազանդ, մի՛ գը իջեացե զնստա ի ասնկութիւն հրա-
ւիրել, և կամ բռնարտակ: Այլ և կթն զուերեալ Եկեղեցիսն իւրեանց
նորոգեցնն քարիւ, կրով, աղիւսով, և փայտիւ, ոչ գը կարէ արգելուլ:
Եւ ԸՈՏն հրաման որէ լինել այնպէս. ի ՌԷԹ թուին Յանկայ: Գիտ
ցուցական է . . . Համարում:

ԸՈՏ-Սուլէյմանին առգամի սաւատ, բայց շարի կնքով: Ետում նախ
շարն վնակ թէ ի Լատարեանն յերկրորդ Յանկէք ոմանք զԼոյսոց ազն
նեղացուցաննն, և ի դուր զերս պահանջն, և կամ ի նորոգելն նոցա զՆա-
ցեալ Եկեղեցիս իւրեանց՝ արգելուն, և ի բանս օրինաց նոցա խառնին. ու
բոց պատուէր լինի մի՛ առնել այսպէս Եւ ԸՈՏն ի միւս երեսն որէ հրաման
աստիւ այնպիսեացն, ի ՌԷԹ թուին Յանկայ: Գիտ ցուցական է . . .
Համարում: Այսպէս առգամ մի ևս փոքր-ԸՈՏ Ապան այց ի ՌԷԹ
թուին Յանկայ: Զոր. դոցին ցուցական է . . . Համարով:

Սապէս առգամ մի ևս այց Փոքր ԸՈՏ-Ապան վան նորոգութեան
Եկեղեցեաց բոլոր Լատարեաննու երկրիս, ի ՌԷՎ թուին Յանկայ: Բայց
սաւատ է և շարի կնքով, գիտ ցուցական է . . . Համարով:

ԸՈՏ-Սուլէյմանին առգամ խիստ լաւ և շատ հարկաւոր և պիտանի: Զի
Զուլայեցի Եակոբ Վաթուղիկոսն՝ զպետէս հակառակութիւնս և զզր-
կեացաւորութիւնս կրելով վան գեղջն մերոյ Եջմաննի վեց դանկ մէքին ի
խանկց և յայոց տանկաց, արարեալ է զայս մեծ բարերարութիւնս մեծաւ
խոհմութեամբս: Բանքն զմեծ վախաւանանայն Մախուեցի Գրիգոր Յաթու-
ղիկոսին, (որ. գոյ ի սուրբ Աթուռն, որով գնեալ է. զբոլոր գեօքս մեր իւ-
րով ասհմանօքն) զմիջրկիւնն խանն առեալ հուճեթն, (որ Բանանակ ինչ
զգեօքս մեր գտնեալ աւան, և յեսոյ զփերոյշեալ վախաւանանայն առ-
եալ՝ որով, և հաւատեալ է թէ՛ գեօքս այս վախով է սրբոյ Աթուոյս,
զայն հուճեթն այց թէ յիրաւի գեօքս Եջմաննի էս այսուհետեւ մի գը
ձեռնամուկ լինի ի գեօքս յոյս յարգականաց ինոց, որ զի. ի ՌԷԹ թուին
Յանկայ. որոյ երկուք սաւատքն գոն ի սուրբ Աթուս շարի կնքով): Այլ և
այն Ափրիկանն խանն որդի Ապաս Լուկի խանն առեալ հուճեթն, որ յա-
ռաջ քան զխան լինելն երկրիս՝ եկեալ զաւի ե արարեալ ընդ Եակոբ Վա-
թուղիկոսին վան գեղջս այսորիկ թէ՛ մեր է, և հայրն իմ յայսքան ժամա-
նակ եկեր զսա Եւ Եակոբ Վաթուղիկոսն վերոյշեալ մեծ վախաւանաւ
յիւն և նորն հօր առեալ վերոյշեալ հուճեթիւն պապաննեցուցեալ է

գնա առաջի շարին, և զայն հումնեմն առնալ ի նմանէ ի ՌԷԳ Թուին Յանկաց, յորում գրէ թէ՛ յիրաւի գեոդս այս բոլորովին Էջփածնի է որոյ սաւեան գոյ յԱթուսդու Այլ և զհումնեմն և զվիպական գիր մի ևս ի ՌԷԳ Թուին Յանկաց գրեցեալ: Ձայտովի շարինն թուղթն (զորս ասացաք) առնալ Յակոբը Կաթուղիկոսն գնայ ի Ապահանի և ցուցանէ Շխիպամին և այլոց գիւանագրաց նորին, և ծանուցանէ զամենայն արպիտութիւնս գեղջուս մերոյ: Ապա ի տեսանել Շխիպամին և ի վերահասու լինիլն, գրէ ըզհաստատուն և զվնասհաս հումնեմ մի, քնքէ ինքն և այլոց մեծամեծաց կարգացողոց կնքեցուցանէ թէ՛ տեսաք մեր զհին մեծ վախոււպմանցն, զԱմիրիւնէ խանի գիրն և զայլ գրեանս, և վերահասու կարք սաւեզու թեմամբ՝ որ այս գեղոս ոչ միայն զշեշ գանկ մուլքն, այլ և բոլորովին հոսըն, հոսոսիլն և բահրայն Էջփածնի են լեալք ի բնէ անտի: Արոց յազազաւ ո՞վ որ դաւ յարուցանէ՛ փուշ է՛ և անդնդունելի: Ապա և Յակոբ Կաթուղիկոսն առնալ զայս հաստատուն գիրս՝ մատուցանէ Լահ Յուլէյմանին արդարեւ հանդերձ: Եւ Լահն ի տեսանելն զվիպութիւն շարին և այլոց մեծամեծացն, գրէ ռազամ ի միւս երեսն նոյն հաստատուն հումնեմին թէ՛ որ ինչ գրեցեալ է ի միւս երեսն թղթոցս վիպութեամբ շարին, և եւ հրամայեցի՛ զի այդպէս լինիցի: Գրեղով ի նմա և զպատուէր Երեւանու իշխողացն, զի մի՛ որ ընդդէմ գրեցեղոցս շարժեցին, ի ՌԷԳ Թուին Յանկաց: Գիտ զայս ռազամն յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և . . . համարողն:

Յիշեցաւ այս ռազամն և որպէսն սարին ի ԹԳ գլուխն ի ճառս մի բաւաւթեան գեղջու մերոյ: Աւնի սա և զերկուս սաւասա շարի կնքով կնքեցեալ, բայց մինն օղիանման՝ մի յերեսն շարի վիպութիւնն և ի միւս երեսն Լահի ռազամն, և միւսն միայն Լահի վիպութիւնն, զի Լահի սաղամբ երեսն չէ գրեցեալ: Զորս գոցես ցուցակաւն և . . . համարողն:

Լահ Յուլէյմանին ռազամ՝ որ է ամենայնիւ նոյն և նման ընդ վերնոց ասացեալ ռազամիդ: Բայց ցոյցան ունի զանազանութիւն, զի ի վերնուսկ ի շարի վիպութեանն յիշի թէ՛ մեր վերահասու եղաք, որ՝ Էջփածնի գեղջ հասըն, մուսախիլն և բահրայն են բոլորովին Էջփածնի, բայց Լահն ի միւս երեսն զայտովի յատուկ յատուկ ոչ յիշէ, այլ գրէ թէ որ ինչ ի միւս երեսն շարն վիպեալ է, և եւ հրամայեցի: Իսկ յայս ռազամիդս, որպէս շարն գրէ զայն բառան յանուանի, նոյնպէս և Լահն գրէ յանուանէ ի ռազամն ի միւս երեսն: Եւ երկրորդս գրի ի ՌԷԳ Թուին Յանկաց, զոր գոցես յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և . . . համարողն: Լատ պիտանիք են այս երկու ռազամքս և լաւ պահելիք:

Լահ Յուլէյմանին ռազամ՝ զի մեր գեղակաւքս արդ անեն թէ՛ սաու մի ունինք մեր շահի . . . որի անուամբ, որ բնական մեր է, այժմ՝ Լահի-

ըրբացիք զոյն առան և ջուրն յափշտակել կամն ի մէջ: Եւ Լաճն ի զուս արդարն առգամ գրէ ի վերայ Լապրպեճանու սարդարն և Երևա- նու իշխողին թէ՛ վերահասու լիցաք, եթէ ջուրն այն Էջմիածնի է նոցա սուք, և Լաճն — զարդար մի՛ մտնոցն, ի ՌՉԵ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ, որ գրէ ըստ արդարի Աթոսակոյ Անուիրիտ վարդապետին ի վերայ իշխողոց երկրի թէ՛ ի զանօրէիցն աւելի քան զընա- կան կանօնն զիր ինչ մի՛ պահանջէք, ի ՌՉԵ թուին Յաճկաց: Գիտ ջու- ցական և . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ վերահասարարութեան Կաթուղիկոսութեանն Յակոբոյ Կաթուղիկոսին Լուղայեցոյ, ի ՌՉԶ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ, որ գրէ ըստ արդարի Յակոբ Կաթուղիկո- սին ի վերայ Երևանու խանին թէ՛ Էջմիածնի մուլքն ո՛վ որ բուսութեամբ զաւթեալ իցէ յիստ գործուցանել տայցիս: Զի անիճեալ Լազիի-Սէֆի- ջուլի խանն զմտնս մուլքս Աթոսոյս զաւթեալ է երկնս՝ ի ՌՉԱ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ, զի Բաղդադ անուամբ օմն ասճիացեալ՝ զմուլք ինչ (զոր ազգականքն իւր վախճ էն առեալ սրբոյ Աթոսոյս) յե- տրս առնու: Եւ Եղիազար Կաթուղիկոսն արդ առնէ Լաճնի և Լաճն զոյս առգամն տայ, զի Բաղդադն այն յիստ գործուցէ զառեալ մուլքն: Ի ներքոյ արդարն և շարն գրէ զփաթկոյ, ի ՌՉԵ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ վրան Եղիազարի Կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՉԲ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական . . . Համարովն:

Եւս Սուլէյմանին առգամ վրան Նահապետի Կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՉԲ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Լիւսէյինին առգամ վրան Նահապետի Կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՉԶ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Լիւսէյինին առգամ վրան վերասին Կաթուղիկոսութեանն Նահա- պետին յես Ոսեփաննափն, ի ՌՉԺԱ թուին Յաճկաց: Գիտ ջուցական և . . . Համարովն:

Եւս Լիւսէյինին առգամ, զոր գրէ Լապրպեճանու երկրի իշխողոցն թամպէ՛ թէ՛ Լոյոց ննջեցիքցն Համարձակ թաղկոյն, քաղցեալ կեկեղ- ցիացն նորոգելոյն, և այլ օրինաց նոցա մի՛ որ հակառակիցի կամ նե- ղացուցցի կամ զիր ինչ պահանջեցցի, ի ՌՉԺԱ թուին տաճկաց: Գիտ

ցուցական և . . . Համարումը: Սորա սուլառ մի ևս գոյ չարի կերպով, զոր
գոցես ցուցական և . . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսին առղամ, զի Գանիէյ անուն ոմն շարտեօսէ զՆահապետ
Վաթուղիկոսին առ Ըահն, և Արղաստմ խանն բարեկամ գղտով
Վաթուղիկոսին, բարեխօսէ վասն նորա: Վասն սրոյ և Ըահն գրէ զայս
նազանս ՚ի միամտութիւն Վաթուղիկոսին, և միարմնիցն ՚ի հնարանաւ-
թիւն նմա ըստ օրինի, ՚ի ՌՃԺԶ թուին ասանկաց: Գիտ ցուցական և
. . . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսի առղամ, զոր գրէ ՚ի ՌՃԺԸ թուին ասանկաց վասն
Վաթուղիկոսութեանն Աղէքսանդրի Զուղայեցւոյի թուին Յանկաց
Գիտ ցուցական և . . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսի առղամ, զոր գրէ ըստ արդարի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին
Զուղայեցւոյ վասն Փռանկաց թէ՛ մի երեւք երեւոյցին յիշխա-
նութեանս խնամ, և ոչ զօրէնս իւրեանց ուսուցին և կամ հրաւիրե-
ցին զոր ՚ի յողանդս իւրեանց, մի գմանկունս ուսուցին, և ՚ի Հայոց ըզ-
կանայս մի առցին, և այլ այսպիսիք պատուէրք ՚ի ՌՃԻԳ թուին ասան-
կաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսին առղամ պիտանի, զի կերթիւս գումանս և զհինգ
հարիւր ոչխարս: սրոյ Աթուոյս մաղաթ անն ըստ խնորոյ Աղէքսանդր
Վաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ, ՚ի ՌՃԻԳ թուին Յանկաց: Գիտ ցուցական
և . . . Համարումը: Յիշեցաւ այս ՚ի ԺԳ դրուին ՚ի Դառս մաղաթութեան
սրոյ Աթուոյս:

Ըստ Հիւսէյիսին առղամ ըստ արդարի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին
վասն Փռանկ պատրաչցին զի մի իշխեանցին զՀայր պարճուցանել, և զայս
այսպէս թամակէտ: Յիշէ ևս թէ՛ ՚ի ՌՃԻԳ թուին: Կա եմ տուեալ այս-
պէս Փարսնն (որ ՚ի վերջ յիշեցաւ), աստանսր ըստ աստիկութեանք գրէ
՚ի ՌՃԻԳ: Գիտ ցուցական և . . . Համարումը: Սորա սուլառ մի ևս գոյ
չարի կերպով: Գիտ սոյն թուին և . . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսին առղամ՝ ըստ արդարի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին,
զի գնեսցէ-Յունաց յերկիրն, և Խանին պատուէր գրէ՝ զի տեղապահին և
Աթուոյս մաղաթի(1) շեցի, ՚ի ՌՃԻԳ թուին Յանկաց: Գիտ ցուցական և
. . . Համարումը:

Ըստ Հիւսէյիսին առղամ է՝ զոր տուեալ է ըստ արդարի Զուղայեցի
Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին զի գտուաւ(1) իջիւտ, և այլք Յանկէք
՚ի ՏԶ վանօրէից և Եկեղեցեաց մի նստիցին, ՚ի ՌՃԻԳ թուին Յանկաց:

(1) Վերական, փոք ունի:

Գիտ. ցուցակում և . . . համարով: Սարգսաւան մի ևս զոյ շարի ֆիքով,
գիտ. ցուցակում և . . . համարով:

Ըստ Հիւսէյիսին առում, զի Զուգարիցի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին
զինց աւարան աւարտոց թագաւորացն տարեալ ցուցանել և ի մեծնէ ըզ-
գերահասաառութիւն խնդրէ: Որոց առաջինն է մեծ Ըստ. Ապասինո յու-
րում գրին բոլոր սերմանելի տեղիքն սրբոյ Աթոռոյն, որ գրի ի Յաճկաց
ՌԻԲ թուոյն, զոր գտցես ցուցակում և . . . համարով:

Նրորոյն է փոքր Ըստ. Ապասինո, յորում գրի Էպոց անւանուին
շարով ընդունելի լիցի, որ գրի ի ՌԿԸ թուին Յաճկաց, Զոր գտցես ցու-
ցակում և . . . համարով:

Նրորոյն է Ըստ. Սուլէյմանինն, յորում գրի մերս գեղ զքառու
և սրբոյ Աթոռոյս մտաֆ գոն, ի ՌՁԾ թուին Յաճկաց, Զոր գտցես
ցուցակում և . . . համարով:

Չորրորդն է փոքր Ըստ Ապասինո, յորում գրի վանն Նուիրակաց սրբ-
ոյ Աթոռոյս ուր և գնացին, ոչ որ ներհակիցի, և յորեմս մեր մի՛ որ
ձեռնանալ լիցի, ի ՌԿԲ թուին Յաճկաց, Գիտ. ցուցակում և . . . հա-
մարով:

Հինգերորդն է փոքր Ըստ Ապասինո, յորում գրի թէ՛ նթն որ վա-
նորէից վախմ ինչ կասիցի, ազգամանքն նորա ոչ ևս կարեն յնած առնուլ,
ի ՌԷԱ թուին Յաճկաց, Գիտ. ցուցակում և . . . համարով:

Վեցերորդն է Ըստ Սուլէյմանինն, յորում գրէ թէ՛ Էպոք մինչ
հարկառու են մեզ, մի՛ որ նոցա՝ եկեղեցական արարողութեանցն արգե-
լիչ լիցի կամ գնոսա ի ստանկուծիւն ընտաղատեցի, և կամ նճիղցեաց
նորոգութեանն խօսող լիցի, ի ՌԷԲ թուին Յաճկաց, Գիտ. ցուցակում և
. . . համարով:

Ըստն զայստիկ տեսեալ և ինքն ևս յատուկ յատուկ գրէ զնոսա վե-
րտին, և ի ներքոյ գրէ սասախ թէ՛ և նս հրաման ետու, զի ընդդէմ՝ այդ
հրամանացդ ոչ որ շարժիցի, և կամ ընդդէմ կացցի, ի ՌԷԴ թուին
Յաճկաց, Գիտ. ցուցակում և . . . համարով: Յիշեցաւ այս ի ծԳ գլուխն
ի ձառս գեղջո մերոյ մքրատուութեան:

Ըստ Հիւսէյիսին առում, զոր գրէ յամենայն իշխանութիւնս իւր ըստ
արդարի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսին, զի թէ՛ Վաթուղիկոսն և թէ՛ իւր
մարդիկն ուր և շրջիցին, մի՛ որ խօսիցի և արգելցի, և կամ յորեմս
նոցա խառնիցի, Եւ չափար ի յեջմիածնի մարդկանցն ի աննապարհին
զնի մի առնուցուն: Յորա սաւան մի՛ ևս զոյ շարի ֆիքով, զոր գիտ. ցու-
ցակում և . . . համարով: Ի ՌԷԴ թուին տաճկաց, գիտ. ցուցակում
համարով:

Ըստ Հիւսէյնին առում, որ գրե յամենայն յիշխանութիւնս իւր թէ՛ որպէս օրէն է և սովորութիւն Հայոց, թողեք այնպէս վարին. մի՛ որ խառնեցի ի յօրէնս նոցա և կամ յիշխ. 1). ամենցն ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց. Գիտ յուցակաւն և . . . Համարով: Յիշխով թէ՛ և ի ՌՉԹ թուին Ըստ-Սուլէյմանն էս և գուշակ պատկէս առում:

Ըստ Հիւսէյնին առում՝ որ գրե ըստ արդարի. Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին թէ՛ ամենայն Վանօրայք Երևանու՝ զոր ինչ կանան է ի բնէ՛ զայնս ապցին, այլ մի՛ որ իշխեսցէ աւելի զիւր ինչ պահանջի ի նոցանն, ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց, գիտ յուցակաւն և . . . Համարով: Յիշեալ ևս թէ Ըստ-Սուլէյմանն ևս է առեալ պատկէս առում, ըստ ինորոց Անտիրոս վարդապետին, ի ՌՉԵ թուին, որ յիշեալ ի վերջ:

Ըստ Հիւսէյնին առում, զոր գրե ըստ ինորոց Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին թէ՛ վանօրայքն Երևանու զոր ինչ ի ժամանակս Ամիրխանն խառն տաւալ են, զնոյն ապցին, մի՛ որ աւելի զիւր ինչ պահանջեցէ. ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց, Գիտ յուցակաւն և . . . Համարով: Արտա տաւա մի ևս զոյ շարի կըքով, զոր գիտ յուցակաւն և . . . Համարով:

Ըստ Հիւսէյնին առում, զոր գրե ըստ ինորոց Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին Երևանու խառն թէ՛ ով որ յիշխանաց բանութեամբ մտք է առեալ՝ յետս դարձն և մի թողուր զի այնպէս արասցին, ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց. գիտ յուցակաւն և . . . Համարով:

Ըստ Հիւսէյնին առում, զոր գրե ըստ ինորոց Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին թէ՛ որպէս Ըստ Սուլէյմանն ի Ռ.Ղ.Ա թուին տաւալ է առում՝ (զոր գիտ յուցակաւն և . . . Համարով) նոյնպէս և ևս հրամայեմ, Երևանու խան՝ ով որ զմուք ինչ յիշխանն բանութեամբ գրովեալ է՝ յետս դարձուցես. ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց, Գիտ յուցակաւն և . . . Համարով:

Ըստ Հիւսէյնին առում, զոր գրե ըստ արդարի Կարթու Նահապետի գեղարկանացս վասն Քիւրաքանլու թարգրեամն տանկացն (որք ի Բաբերդ նստին և երկրին միտս տան), սաստիկ թանկեհէ, զի մի ևս նստեցին անդ. ի ՌՃԻԴ թուին Յաճկաց. գիտ յուցակաւն և . . . Համարով: յիշեալ այս ի ԺԳ գլուխն ի ճառս Բաթախնդու:

Ըստ Հիւսէյնին առում՝ զի արդ են արարեալ Ըիրուանու երկիրն թէ՛ մեր ի բնէ Երզնիսն եւր վիճակքս Գանձատարու Կաթուղիկոսն ի վերայ մեր մի իշխեսցէ: Եւ Ըստ հրամանն գրե այնպէս լինել, ի ՌՃԻԴ (թ.) Յաճկաց. գիտ յուցակաւն և . . . Համարով: Արտա տաւա մի ևս զոյ, գիտ

(1) Երրորդ, զարարութիւն:

ցուցական և . . . Համարա՞նք Յիշեցաւ այս ի Թ գրութի ի Կառու Գանձաւ սարու:

Ըստ Հիւսիսեանի առում վան Եստուածատուրի Կաթուղիկոսի Կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԼԹ թուին Յանկաց. գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Հիւսիսեանի առում՝ զոր գրէ ըստ Եստուածատուր Կաթուղիկոսի վան Գուանդ պատրաստի, զի մի իշխեսցեն յիշխանութեան մերում ձայ, և զոր յարանն իւրեանց դարձուցանել, Յիշէ ևս թէ՛ ի ՌՃԼԹ թուին ևս եմ առեալ այսպէս առում Եղէքանդր Կաթուղիկոսին: Գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք, ի ՌՃԼ թուին Յանկաց:

Ըստ Հիւսիսեանի առում՝ որ ի իրոց յի Եստուածատուր Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԼԹ թուին առկաց. գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Թահմազի առում, որ գրէ ըստ արդար Եստուածատուր Կաթուղիկոսին թէ՛ առկացեալքն ի Լարոց յազգականաց իւրեանց զի ինչ մի պահանջեցեն, ի ՌՃԼԹ թուին առկաց, գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Թահմազի առում, զի Եստուածատուր Կաթուղիկոսին արդ առնէ թէ՛ յառաջ քան զիս իւղեֆայքն, ի սերմաներոց զառհայ ինչ սէ ևս առեալ. այսմ զմեզ ներացուցանեն: Ըստն գրէ թամպէ՛ն մի առնել այնպէս, ի ՌՃԼԹ թուին առկաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք Յիշեցաւ այս ի Թ գրութի ի Կառու մաղափութեան:

Ըստ Թահմազի առում, զի Եստուածատուր Կաթուղիկոսին արդ առնէ թէ՛ բաց ի փանտեալ հարկէն զոր յամ յամ առն վանորայքն՝ զանկէ զիրս ևս պահանջեն: Ըստն գրէ մի առնել այնպէս, ի ՌՃԼԹ թուին առկաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Թահմազի առում վան Կաթուղիկոսութեան Արքայա՞նք Կաթուղիկոսին Մշեցոյ. ի ՌՃԼԹ թուին առկաց. գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Թահմազի առում, զոր գրէ թէ՛ առկացեալքն ի յազգականաց իւրեանց զի ինչ մի պահանջեցեն, ի ՌՃԼԹ թուին առկաց. գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Թահմազի առում՝ զոր գրէ ըստ արդար Արքայա՞նք Կաթուղիկոսին Մշեցոյ թիւ զոր ինչ առում առեալքն ևս նախնի թարգմարքն մեր Եղջիաննի և Լարոց, առնեալեան ընթացելէր լինին և Գոսարկոսին մի որ իշխեսցէ ընդդէմ գրեցերոցն նոցա շարժել. ի ՌՃԼԹ թուին առկաց: Գիտ ցուցական և . . . Համարա՞նք:

Ըստ Ք. Գ. Տեղի քաղաքի գոր. գրե. քաղաքացիական ժամանակին (յոր-
ժամ հանդերձեալ է վերջանալ թագաւորութիւն իւրեանց) առ Արրա-
համ Կաթուղիկոսն Աշխի թե՛ ազօթեա՛ վտան մեր. զի որպէս մեր նախ-
նիքն զինանն նա ունկեալ, այդ Ամուրի. Եղնդեա. և մեր նիջ անկողց, ի
ՌՃԽԳ թուին տաճկաց. — Աստ վերջացաւ թագաւորութիւնն Պարսից Էխ-
օճարին և՛ բունութեամբ արիւրաց. Նասր կոչեցեալն և թագաւորաց:

Նասր-շահն ասլամ, զոր ապ ըստ արդոյի Արրահամ Կաթուղիկոսին
Քրակացւոյ, վանն Քարսիկոս. այդեաց ճանապարհին զի մեր մարդանցն
և անանաց մի՛ որ նեղացուցի, ի ՌՃԽԸ թուին տաճկաց. զիս ցուցա-
կան և . . . համարովն:

Նասր-շահն ասլամ, զոր գրե ըստ արդոյի Արրահամ Կաթուղիկոսին
Քրակացւոյ վանն ետին մեկ քառու. զի գրեցին մերոց այս ինքն՝ Էջիմանի,
Յօշականու, Քոանկանոցի, Մասարայու, Բերաշուի, Տիպակուի, և Չա-
լապիքեանսին: զի մի՛ որ նեղանաւ ի իջի-ինստ. ի ՌՃԽԸ թուին տաճ-
կաց. զիս ցուցական և . . . համարովն: Յիշեցաւ այս ի ժ՛՛՛ գրուին ի ճառս
Չալապիքեանսին:

Նասր-շահն ասլամ, զոր գրե ըստ արդոյի Արրահամ Կաթուղի-
կոսին Քրակացւոյ, զի սրբոյ Ամուրոս Կիլիկիան ինչ մի՛ ապցե գր,
և ի կապ և ինտիլս մի՛ որ շտիեցէ ի ՌՃԽԸ թուին տաճկաց: Գիս
ցուցական և . . . համարովն: Յիշեցաւ այս ի ժ՛՛՛ գրուին ի ճառս
մազաթութեան սրբոյ Ամուրոս:

Նասր շահն ասլամ, որպ. երկու անտաճ. ևս վան. զոր գրե ըստ ինչո-
րոյ Քրակացի Արրահամ Կաթուղիկոսին վանն երկրիս Երևանու վանորկե-
ցին. զի բաց ի կանոնաւոր հարկին, այլ պահանջեանս ալ տաճկին իշ-
խոյք. ի ՌՃԽԸ թուին տաճկաց: Գիս ցուցական. և . . . համարովն:

Նասր շահն ասլամ, զոր գրե ըստ ինչոյ Արրահամ Կաթուղիկոսին
Քրակացւոյ, զիս շտիարաց. աստարաց. և այրոց. այսպիսեաց զի
շէքիաննի. մարդիանցն. որ և պատահեցին շէքի պահանջեցին, ի ՌՃԽԸ
թուին տաճկաց: Գիս ցուցական և . . . համարովն. որպ. ստիւթ մի
ևս այ շտի. ինչով, զոր զիս ցուցական և . . . համարովն:

Նասր շահն ասլամ, զոր գրե ըստ ինչոյ Չալապ Կաթուղիկոսին
Ճահիկաց թե՛ մինչև ի Ըահն ասլամ. շինի և կամ ի գիտանն ըս-

Նասր շահն ասլամ, զոր գրե ըստ ինչոյ Չալապ Կաթուղիկոսին
Ճահիկաց թե՛ մինչև ի Ըահն ասլամ. շինի և կամ ի գիտանն ըս-

րաթ, ամենին զոչ ինչ ասաք խնդրողաց, ի ՌՃԾԻ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Նասր շահի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին թէ՛ ի յԵղմիածնի գեօղս ուսհար ոչ նստիցի, ի ՌՃԾԻ Թուին տաճկաց, գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Նասր շահի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին թէ՛ հայքիմ, ախունդ, և այլք ասա՜իկք ի գործն և ի յօրհնս Սևազլիսաց ոչ խառնիցին, ի ՌՃԾԻ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով: Յարս սուրէթ մի ևս զոյ:

Նասր շահի ազգային ազգամ, զի ըստ արզայի Ղազար Վաթուղիկոսին գրէ թէ՛ սրբոյ Աթոռոյս Նուիրակացն ի շրջազայիցն մի՛ գը նեղացուսցէ և կամ զիր ինչ պահանջիցէ, Եւ խան, չախար, ուսհար, և այլք ի յԱթոռոյս զբան ինչ մի՛ պահանջեցնն բռնութեամբ, Եւ թէ՛ ի յերկրես Ըաճ՝ ձի, ջորի, աղա, և զայլ ինչ պահանջեցէ, ի մենջ մի՛ խնդրեցնն, ի ՌՃԾԻ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով: Յետ նասր շահին թագաւորի եզրօրորդի նորին Իպրահիմ շահն:

Իպրահիմ շահի ազգամ, որ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին գրէ պատուեր, զի խանք և այլք իշխօղք ի յԱթոռոյս զիր ինչ մի՛ պահանջեցնն, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին, զի ի շորից սլքատու գիւղօրէիցն մերոց, յԵղմիածնայ, Յօշականայ, Ֆրանկանոցն, և Մասսարայու, (զի Բիւրաշլու, Գիպակու, և Չալապիքեանտն աւեր էին) առանց գիտութեան Վաթուղիկոսին զիր ինչ մի՛ պահանջեցնն, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի ազգամ, որ գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին, զի զԼայոց աղայս և զաղջկունս մի՛ քարչեցնն, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի ազգամ, որ գրէ ըստ արզայի Ղազար Վաթուղիկոսին, զի չախարք և ուսհարք՝ ի միաբանից մերոց զիր ինչ մի՛ պահանջեցնն, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի ազգամ, որ ըստ արզայի Ղազար Վաթուղիկոսին՝ զսրբոյ Աթոռոյս մաղափութիւնն վերահաստատէ՝ որպէս առաջին թագաւորն արարեալ են, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Վաթուղիկոսին, զի Ըխիսլամ և այլք ասա՜իկք ի բանս օրինաց՝ մերոց ոչ խառնիցին, ի ՌՃԿԱ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և . . . Համարով:

Իպրահիմ շահի առդամ, որ գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Կաթուղիկոսին՝ զի տաճկացեալքն ի Քրիստոնէից, յաղագականաց իւրոց զգաւ որ առնիցէ վասն ընչից. ի ՌՃԿԱ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Իպրահիմ շահի առդամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Ղազար Կաթուղիկոսին՝ զի զապիթք և զհւանագիրք ի վիճատու զիւղօրհիցն. սրբոյ Աթուրոյ յԵմիանայ, ի Յօշականայ, ի Փռանկանողէն, և ի Մաստարայու (զի Քիւրաշլուն, Դիպակլուն, և Չարախիբանտան աւերք էին,) առանց Կաթուղիկոսի գիտութեան զիր ինչ մի պահանջացն ի ՌՃԿԲ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով: Ռիչեցու այս ի ժԴ զուին ի ճոռս մաղափութեան սրբոյ Աթուրոյ:

Յես Իպրահիմ շահին վերջացու և թագաւորութիւնն ի յազգէն Գաւրից. Ադա ժամանակ ինչ թագաւորապէս սիրեաց բոլոր երկրիս Գարսից Աղաւան Աղաւ խանն, որ էր զորապետ նասար շահին, որոյ առաջին տես:

Աղաւ խանին առդամ, որ գրէ ըստ արզաթի Մինաս Կաթուղիկոսին Ակնեցոյ, զի Հայքն զօրէնս իւրեանց Տամարձի պաշտօնին, և Կաթուղիկոսն ըստ օրինին իւրեանց կառավարեացէ զազգն իւր. և մի՛ զք խառնիցի և կամ ներհակիցէ. ի ՌՃԿԴ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Աղաւ խանի առդամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Մինաս Կաթուղիկոսին ըզմաղափութիւնն սրբոյ Աթուրոյ վերահաստատելով շատապետ ըստ ամենայնի. ի ՌՃԿԴ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Աղաւ խանի առդամ, որ յամենայնի մաղափ. առնէ զսուրբ Աթուս. ի ՌՃԿԵ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Աղաւ խանի առդամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Մինաս Կաթուղիկոսին թէ՛ ով որ ի յԱթուրոյն զչալթուք է փոխ առեալ, յեսս դարձուցէ զփոխն. ի ՌՃԿԵ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Աղաւ խանի առդամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին թէ՛ մինչ վանորայքն անպի են յեալք. նոցա տասն և եօթն թումանն քեզ բաշխեցի. ի ՌՃԿԶ թուին տաճկացոց Այս Հինգ առդամն յիչեցան ի ժԴ. զուին ի ճոռս մաղափութեան:

Աղաւ խանի առդամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին երկրիս իշխողացն թէ՛. Էջմիածին զոր ինչ առդամն ունի ի Հին թագաւորացն, զամենայն ընկունիցիք. ի ՌՃԿԶ թուին տաճկացոց Գիտ ցուցական և . . . Տամարով:

Ազատ խանի ազգամ, զոր ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին Պօլսեցւոյ գրէ թէ՛ որպէս ի բնէ անտի լեազաւորաց ուղղամբ մաղաֆ է լեալ Եղբարձին, նոյնպէս և ես մաղաֆ արարի: (արեմն ոչ որ խնդրեցէ ի նոցանէ զքահայոց, զաղաթ, զմուշկաթ, խարճ, ոչխարի, անանոց, քեարվանսարայի, ջրաղացի, դնկի, ձիթահանդի, համաթի, և այլոց այսօ պիտեաց.) ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . համարով:

Ազատ խանի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին Պօլսեցւոյ թէ՛ ի ժամանակս նսար շահին, որ Եղբարձնի մաղաֆու թխան լեալ է ասոն թուման, և ԵՌ սխան նաղու, և վաթսուն և վեց խաղվար ջինս, նսննապէս և ես հրամայեմ՝ լինել մաղաֆու Իսկ ի քոյդ ժամանակից, որ ասան թումանս նաղու և քառասուն և մեկ խաղվար ջինս աւելի է ի մաղաֆութենից, զայդ ևս քեզ բաշխեցի: ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . համարով:

Ազատ խանի ազգամ, զոր գրէ ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին թէ՛ Եղբարձնի եկողաց և գացողաց, սեւաղխաց և ուխտաւորաց, աւհարճք և այլք մի՛ մերձեցնեն, և զիր ինչ պահանջեցնեն. ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . համարով:

Ազատ խանի ազգամ, զոր այլ ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր Պաթուղիկոսին վասն անոյի վանորէից տանս և եօթն թումանին, զի յԱթուրոյս մի՛ պահանջեցնեն. ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . համարով: Յիշեցաւ թ ժԴ գլուխն ի ճառս մաղաֆութեան:

Բեկարձ խանին ազգամ, (որ և սա փայլի ի ներկայումս ի մերս ժամանակիս) զոր գրէ ժամս Պաթուղիկոսութեանս մերոյ ի ՌՃԷԷ թուին տաճկաց:

Բեկարձ խանին ազգամ, զի առարկեցաք մեք սա սա՛ զորինակ Կերթ թղթոյն, զոր Յակոբ Պաթուղիկոսն Ետմարեցի և մեք ի Էրեւնիսալի խանէն առեալ եմք տասն և չորս գլխով. (որ յիշեցաւ թ ժԴ գլուխն ի ճառս մաղաֆութեանն) և ի նմանէ խնդրեցաք զայնպիսի թուղթ: Որ և գրեաց նոյնպէս յասուկ յասուկ և սոստիկ յատուկրմարս երկրիս իշխանացնս մք ըստ պիտանի և հարկաւոր ե. ի ՌՃԷԷ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և . . . համարով: Ե՛ գորպէսն ասան, և չորից խնդրոցն, ի ԵՌ գլուխն և ի ճառս խանից գրեանցն անս:

Յորտ՝ ցա-ցանին հարկա-որ է պետանի խաղթ- Պարտիզան խանից, և հա-
նէիէ և շարժանայ գիւմարտաց և ճիւղաւաց, և այլոց այսոյնտաց բոթ-
կաւոց թէ՛ սրդէս և յի՛նչ պարտաւէ, որն է յարտաւոր:

Մեծն Հահ- Ապաս թագաւորն Պարսից ի յանունն զերկիրս Հարաբե-
Հանու ի յՕսմանցուց, կարգէ կրկին Երևանու խան զԱմիրկիւնէ կոչեցեալն,
ի թուին ասանկաց ՌԺԲ և ի մերում թուաջ ՌԺԲ, ի ժամանակս Մեղ-
քիսէթ Վաթուգիկոսին, Ապա ի փոփոխմանէ իշխանութեանց և յանտի-
րութենէ Աթոռոյս, նոյն Ամիրկիւնէ խանն զմալք գեղջա մերոց Էջփածնի
զաւթեալ օւտէ ի բաղում ժամանակս: Ապա ի ցուցանելն Աթոռայնոցս
զվարտագնաւոյն Մահաւեցի Գրիգոր, Վաթուգիկոսին, (զորս յիշեցաք ի ԺԳ
զուրին ի ճառս միջատուութան գեղջա մերոց) Ա. գրիբ մի տայ թէ՛ չրի-
տեղով իմ գեղջա պարտիկ Էջփածնի գոյն, ժամանակ ինչ բանութեամբ
կերի զմալքն սորին, յետոյ ի գիտելն իմ, շարճեցի վերաբին Աթոռոյն:
Քարին մի՛ քք իշխեցցէ պատահակ թէ յազգականաց իմոց և թէ յայլոց
ձեռնամուխ լինել ի մալք գեղջա պարտիկ, ի թուին ասանկաց ՌԺԲ. թըզ-
թոյս պարտիկ երկու սաւառք գան շարի կնքով: Զորս գացես յերեսն զը-
րեցեալ ցուցակոցն:

Բ. Ապաս զուրի խանն, որդի Ամիրկիւնէ խանին, յարուցանէ զաւ ընդ
Կակովբայ Վաթուգիկոսին Զուղայնցուց (որպէս յիշեցաւ ի ԺԳ պարտի-
ճառս միջատուութան գեղջա մերոց), թէ մալք գեղջա Էջփածնի իմ է. զի
Տայրն իմ է կիր յայնքան ժամանակ: Յետոյ ի Տաւադսեղն վարտաբա-
մայիւ և պիովք թէ Աթոռոյս է լեալ ի բնէ, ապա և սա տայ զմալքն
մի շարի վարտութեամբ թէ՛ Տաւադսեղն գիտայի որ մալք գեղջա պարտիկ
Էջփածնի է: Որոյ սաւառն քոյ շարի կնքով: ի ՌԺԲ թուին ասանկաց:
Գիտ ցուցակաւն:

Գ. Խոսրով խանն (որ չորրորդ էր գրիբ Ամիրկիւնէ խանին), երկու թաղ-
ղայ տայ ըստ ինորոց Փրիկայսու Վաթուգիկոսին և մազաք ասնէ զտարբ
Աթոռու, ի ՌԺԷ և ի ՌԺԲ թուոյն ասանկաց: զորս գացես ցուցակոցն:
Յիշեցաւ այս ի ԺԴ զուրին ի ճառս մազաքութեան, յորս գրի ինն պզե,
ինն զրազաց և ութ հարիւր յառան ոչխար մագաթի:

Ե. Վերոյիշեցեալ Ապաս- զուրի խանոյ ի խան նստին յԵրևան՝ շտա սեր
ցուցանէ Յակովբ Վաթուգիկոսին Զուղայնցուց. (սա տայ զիւր հօր շինեալ
պզին սրբոյ Աթոռոյս, որ է մերձ սուրբ Հոգակաթին, որպէս յիշեցաւ ի
ԺԵ զուրին ի ճառս արտորկից): Եւ այս Ապաս- զուրի խանին արդ առ-

նէ Յակօբը Կաթուղիկոն թէ՛ որպէս Պայք ըս Սաթրիկնէ՛ խանն, և ևղ-
 բայք ըս Թահմազ՝ զուլի խանն զսեր Վարդաբեկամար թիւթը ԵՍ ուննցեալ՝
 առ սուրբ Աթոսս, նոյնպէս և զու պարտին աւել, Երկրորդ թէ՛ Պաթրիկն՝
 գեօղն գիտես որ սուրբ Աթոսոյս և՛ խորհարը սորին, նորա Հարին մէկ
 թուամն էր, մենք եօթն թուամն առաք, զթէ աւելի պահանջէք, աւերի
 գեօղն, Երրորդ թէ՛ ի մէջ Եջմիածնի՝ զբար Հաննցի քանրանաւ, որ մեծ
 օգուտ եղև գեղն, ի վերայ այն զոյն թէ՛ զսերմ ինչ սերմանիցեմք՝ ոչ
 պարտին զբահրա առնուլ, Եւ խանն ըստ երկց խնդրոցն՝ յատուկ յատուկ
 հրաման գրէ և կըրէ ի վերայ մից մեծ թղթոյ Գրա յուղական:

Զ. Սոյն Յակօբը Կաթուղիկոս մինչ կրկն գնաց ի Յասանոզ և անց
 վախճանի խի արքին Յեղապահ և Լաւորար սրբոյ Աթոսոյս Յանիան-
 նա վարդապետն արդ առնէ Վարդի Անթի- զուլի խանին թէ՛ գիտես որ
 Բաթրիկն գեօղն սրբոյ Աթոսոյս խորհարքն է և Լահի հրանմաւ մէք
 հանել տուար զԿիրաքանդու քիւրանն ի նմանէ, այժմ կամին զայն
 գեօղն առնուլ ի մէջ, Երկրորդ թէ՛ Կաթուղիկոն Աթոսոյս չէ՛ աստի և
 անտի գտն և զու յարուցանն ընդ Աթոսոյս և զապարց խնդրն, խնդր-
 բով զի տիրութիւն արասցես, և խանն ըստ փրայքանչիւր խնդրոցն՝ գրէ
 հրաման և կըրէ, մի թուղթ է զոր գտցես ցնցականս Յիշեցան սորա ի
 ԺԳ գրուին ի ճառս Բաթրիկն՝ գեղն:

Է. Ի Ժամանակս Լահ-Սուլէյմանին և Եղիազար Կաթուղիկոսին մե-
 թոյ զիւանապիք արքունի տան սրբոյ Աթոսոյս զգիր մի մաղափութեան,
 յարու՛ գրին տասն և երկուս պղի ութ զրաղաց, հինգ դինի երեք քրոս
 քրոյ՝ սրբոյ Աթոսոյս, և քսան և չորս պղի և քսան և երեք զրաղաց
 օտան և չորս վանօրեկց, ի ԹՎԼ թուին տանկաց, Զոր գիտ յուղականն
 Որոց որպէս լիովին յիշեցաւ ի ԺԳ գրուին ի ճառս մաղափութեանն:

Ը. Սոյնպէս թուղթ մի ևս ի Ժամանակս Լահ-Հիւսէյնին և Սասուն-
 ծառուր Կաթուղիկոսին մերց քան սրբոյ Աթոսոյս զիւանապիքը, Յարու՛
 երեսուն և չորս պղի գրին, տասն և մեկն սրբոյ Աթոսոյս, և քսան և
 երեքն վանօրեկց, Երեսուն և հինգ զրաղաց գրին, տասն և երկուս սրբոյ
 Աթոսոյս, և քսան և եօթն վանօրեկցն, Եսան ձիթի հանք գրին, երկուքն
 սրբոյ Աթոսոյս, և տասն և ութն վանօրեկցն, Ինն գինի գրին, հինգն սրբոյ
 Աթոսոյս, և չորսն վանօրեկցն, ի ԹՎԼԹ թուին օտանկաց, զոր գիտ յուղակ-
 կանս, Յիշեցաւ այս լիովին ի ԺԳ գրուին ի ճառս մաղափութեանն, Յոյս
 թղթոյս մի ևս ոչ նման ավին տանայնիւ:

Թ. Ի Ժամանակս Լահ-Հիւսէյնին և Զուղայեցի Աղէքսանդր Կա-
 թուղիկոսին մերց՝ Սեհրապի խանն Երևանու զմարդոց մի տայ սրբոյ Ա-
 թոսոյս հինգ օտանի վկայից կըրուլ ի ՈՒՃԻԹ թուին տանկաց, նոյնպէս

և ի ժամանակս Աստուծոց Կաթուղիկոսին մերջ Ալլահ : զորք խանն
 Երևանու զԹաղոյ Մ. ասյ : արոյ Աթուոյս : Բոյ : Խանկի : զԿոսի : Բարով : ի
 ՌՃԿԻ Թուին տանկոյ : Եւ ի ժամանակս Գձուկի Աղեքսանդր Կաթու
 զԿոսին մերջ Աղուան աղայ խանն և Թոզա մի այս արոյ Աթուոյս ի
 Թուին տանկոց ՌՃԿԻ : Եւ Երեքեանքն ևս զԿոսկոյլ Թէ կէս գետոյդ Բար
 ցանու : Երեքաննի է և կէսն միս զԿոսկոյլից : ի բնէ անտի Թաղուորաց
 Հրամանու Լրամայնն և ինքեանք՝ զի այսպէս լինի մշտ : Գրո իսյս երեք
 Թուղթս ընդ միմեանս կցեալ : յորան գրեցեալ ցուցականն և Բ. Համու
 բով : յիշեցաւ այս ի ԺԸ : զրուին ի ճառս ջրոցն :

Ժ. Նասար-չախի գիւղանդիլքն զԹուղթ մի ասն արոյ Աթուոյս ի
 ՌՃԿԻ : Թուին տանկոց ըստ խնորոյ Աբրահամ Կաթուղիկոսին Թը
 բակոցալ Թէ այս եօթն ինչորոցքն այս ինքն, Երեքանն, Յաշահն, Գր
 ունկանոց, Մաստարայ, Տիրուշլու, Գրոսկու, և Չարսիքեանս, միջ Հա
 աստեան զԵրահասու եղաք, որ ի բնէ անտի մուլք են Երեքաննի Գրո
 զիս գրոս ցուցականն : Յիշեցաւ այս ի ԺԹ : զրուին ի ճառս Երեքաննի
 գեղին զքաւաստեանն :

ԺԱ. Ը. Ի իւրանի հրձեկն և բազմակնիք Թուղթն որ դրն և զկոյնն
 Թէ Բիւթախեցիքն ի յԵրեքաննի ջրոյն ոչ ունին զբաժնի և ոչ են
 տարեալ զնա ի ցանքս իւրեանց, ի ՌՃԿԻ Թուին տանկոց, Գրո ցուցա
 կանն :

ԺԲ. Սոյնպէս և խանն Երևանու : ըստ խնորոյ Ապար Կաթուղիկոսին
 զի այս արոյ Աթուոյս Թէ Բիւթախեցի տանկիքն յԵրեքաննի ջրոյն
 ջուր զընին բնա : Ասան արոյ ոչ պարտին մերձենալ ի ջուրս, նոցա ի
 ՌՃԿԻ Թուին տանկոց, Գրո ցուցականն : Յիշեցան սորա ի ԺԸ : զրուին
 ի ճառս ջրոցն :

ԺԳ. Ը. Ի իւրանի հրձեկն և անհաւանն բազմակնիք Թուղթ վանն ար
 աստեղեայ անասնոցն մերոյ յանկացուցեալ առջնանք ի կողմն Բիւթա
 փոյ կողեցիկոյս : գրեցեալ ի . . . Թուոյն տանկոց, Զոր արցես ցուցականն
 Յիշեցաւ այս ի ԺԸ զրուին ի ճառս արածրից : Գրն և այլք Թուղթք
 վանն այս Բիւթախեցիկոց, զորն յիւրաքանդիլքն ի անկոսն անոցն :

ԺԴ. Ի մեր Բարձրանարևոյսի կաթ ի գեղոս և ահար ոչ է նսանալ
 երբէք : Սակայն ի ժամանակս Ապար Կաթուղիկոսին և ահար ուն Բոյ
 բաշմ ազա կոչեցեալ ի միս գեղորոցնն ոչ կարցեալ նսալ վանն նե
 դուլեան ժամանակին, եկեալ առ Ապար Կաթուղիկոսն աղաչէ զի Թու
 ղուլու ժամանակ ինչ ի մեր գեղոս նսանլ : և Ապար Կաթուղիկոսն զգիր
 մի առևու ի նմանն որ զի Թէ ի յոյս գեղոս և ահար ոչ է նսանալ երբէք :
 Եւ խնորոյն ժամանակ ինչ նսանլ այսու պայմանաւ, զի ի Հանդարեալ

միջոցին քննարկել լին՝ ազգայնական ի. ՌՃԿԸ Թուրքի ասանկայ: Գիտ
ցուցակաւն, - որ է վերջական ի հարկաւորութեան փանակակին:

ԺԵ. Խաչիչ-խանն ըստ խնդրոյ միտարանից սիրոյ Աթոռոյս հրահանգի գի-
ւանդարաց վերահասու ընել մարտի. Թեան սրբոյ Աթոռոյս, որք է երեք
անձինք վերահասու ընել գրեն և կրքեն հաստատի գոյ: Ապա և խանն ի
զուտ արդային գրէ զհաստատ մարտի րոյն սրբոյ Աթոռոյս. ի ՌՃԿԸ
Թուրքի ասանկայ: Գիտ ցուցակաւն: Յիշեցաւ այս ի ԺԴ գրուին ի ձևու
մարտի. Թեան:

ԺԶ. Սոյն Խաչիչ-խանն ի սոյն Թուրքի գրիր մի ևս սրբոյ Աթոռոյս
այս գրելով թէ՛ որովհետև որք մարտի է. քի ձեռ մասին ոչ պարտի չա-
փել: Գիտ ցուցակաւն: Յիշեցաւ ի ԺԴ գրուին ի ձևու մարտի. Թեան:

ԺԷ. Սոյն Խաչիչ-խանն գրիր մի ևս այս ըստ խնդրոյ Աղէքսանդր՝ Վա-
թառուկոսին գրելով թէ՛ ուխտաւորաց և միտարանից: Աթոռոյն և ահաբար
ոչ ընու մտնացի. ի ՌՃԿԸ Թուրքի ասանկայ: ցուցակաւն ցացեն:

ԺԸ. Սոյն Խաչիչ-խանն գրիր մի ևս այս սրբոյ Աթոռոյս ըստ խնդրոյ
Աղէքսանդր Վաթառուկոսին գրելով թէ՛ Եօշականայ գետոյ ջրոյն կեան էջ-
մասնի է և կեան միւս գետորեկցն. ի ՌՃԿԸ Թուրքի ասանկայ: Գիտ ցու-
ցակաւն: Յիշեցաւ այս ի ԺԸ գրուին ի ձևու ջրոցն:

ԺԹ. Սոյն Խաչիչ-խանն գրիր մի ևս այս սրբոյ Աթոռոյս փանն մեր
քարվանսարային թէ՛ որպէս ի ընէ կարգն է: Վանաւանաց բերն բա-
ցուի և կարգուի, Երևան նստող բազազքն մի՛ խանացին. ի ՌՃԿԸ
Թուրքի ասանկայ: Գիտ ցուցակաւն:

Ի. Պաշար-հասանալի-խանն (որոյ գերիտա աշան բրեաց նստար - շահն,
և երբեմն խան նստաւ յԵրևան,) գրիր մի այս սրբոյ Աթոռոյս ըստ արդային
Յակոբ վարդապետին Համանիցուոյ վտան մեր քարվանսարային թէ՛ գի-
ւանի խորնն վանքին կուտան ի նմա նստողքն, և վանքն այս դիւանին.
Երևանոյ բազազքերն ոչ կարեն խաննել ի տուրս և յառու նոցա, ի
ՌՃԿԸ Թուրքի ասանկայ: Գիտ ցուցակաւն:

ԻԵ. Սոյն Հասան-Ալի-խանին Աղէքսանդր Վաթառուկոսին զարգայ մի
գրէ թէ՛ երկրիս վանորայքն (զորս յանձնածէ գրէ) ամայի են՝ որպէս գի-
տես, զհարիս նոցա երբեմն խնդրեն ի մեզ գիւանագիւրքն:

Այլ և մեր Աթոռոս մարտի է որպէս գիտես, ըստ երբեմն ներդաթիւն.
ասն մեզ: Ինչպիսի՞նք որ այնպէս գիր մի ասս մեզ՝ որ յաւիտեան յիշատակ
մեզ քեզ: Ապա ըստ հրահանգի խանին՝ Կախապետ երկրիս բոլոր մեծանե-
տանիքն գրեն և կրքեն թէ՛ վանորայքն երկրիս անայի են՝ զորս գիտենք,
և էջմիածին ի ընէ մարտի է: յանձնայն կողմանէ որում մեք վերջինք
Ապա և խանն ի գրուտ արդային գրէ հրահանգ թէ՛ որովհետև վանորայքն

ամոցի են, վասն նոցա ոչ ոք պարտ չիլ: Բնչ պահանջիլ է յԵջմածնե նոյնպէս և Էջմածին մինչ ի բնե մաղափ է լեալ յամենայնի, նոյնպէս և պարտի մաղափ մեալ է ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցեցան:

Ըստ լաւ թուղթ ե և պիտանի, և գրուելովեամբ պահելի վասն մաղափութեան, որոյ Ամուսնս մինչ բազմութիւնքն վկայեն, Յիշեցաւ այս ի ՔՂ զուին ի ճառս մաղափութեան:

ԻՐ, Ձկնի այս Հափան Ալի Խանին, նախ Երևան Խան սարն եղբայր Հիւսէին - Ալին և արե արպէս թէ ինքնազուէս, որ իշխէ ևս ի ներկայումս, ի ժամանակս մեր, Ի ժամանակս որոս նախ Կաթուղիկոս յԱմուսն Ըսմանեք Յակոբ Կաթուղիկոսի (Քոր ի բազում անգիս յիշեալ եմք) ի ՌՄԸ թուոցն, մերում, և ի տաճկաց ՌՃԿԸ թուոցն, Արց այս Յակոբ Կաթուղիկոսս արդով այն Հանձարեղ խնջոք և տեղեակ ամենայնից այս պիտեաց իրականեաց, մինչ ակամակ ի ժամանակս իւր ոչ գոլ Հանդակս իշխող թագաւոր, և առաջնոց թագաւորաց արդամիցն, ևս ոչ այնքան անսպին, վասն որոյ զամենպն բազման Հնաց թագաւորաց (որք արեցեալք են որոյ Ամուսնս լաւ խնդոց յառաջնոց Հայրապետացն իւրոքանչիւրքն վասն յառուի յատակ խնդոց,) ի մի բերեալ և ժողովեալ զնրին և զպիտանս նոցին, և զտեղի խնդիս ևս ինքն մուծանէ ի նոսա և գրեցուցեալ ի վերայ թղթոյ միջ արդարապէս մտուցանէ յիշեալ Հիւսէին Ալի Խանին առելով թէ որովհետեւ մեր իշխողն այսօր զու ես ի զուէս թղթոյս Հրաման և առում գրեալ զի քոյդ Հրամանաւ կատարեսցեն այսօրիկ խնդիրք և քեզ յիշատակ յախանական: Մասցէ յԱմուսնոս Եւ գրեցեալ խնդիրքն և Հրամանքն են տասն և չորս: Յիք են այսօրիկ նախ թէ որպէս առաջնոց թագաւորաց ևս զամենքն Հաստատեալ է, զի Էջմածնի խալիֆայն և ամենայն իւր մարտանքն և մարդիկքն և ամենայն մուլքն յամենայնի մաղափ լիցին, և ոչ որ իշխեսցէ պահանջիլ ի նոցանէ զղինար մի և ամենայն արարայք և մասիլք նոցին ոչ չափեցին, նոյնպէս և այժմ լիցի Երկրորդն թէ յԵրևանու երկրնն թէ Հայք և թէ տաճիկք եթէ ի յԷջմածնի Հողն զտերմ քնչ ներմանիցեն, զմուլքն տայցեն խալիֆային՝ որպէս զան է Երրորդն թէ զղանգ սի՛ զկանակ Համարձակ ծեծեսցեն Հայք ի յԷջմածին և ի վանօրայս և յամենայն յեկեղեցիս՝ ուր և իցեն, զմեռեալս իւրեանց Համարձակ բարձցեն, զժամ կոչեսցեն, բարձրաձայն ժամ ասացեն թէ ի վանօրայս և թէ ի յեկեղեցիս՝ ոչ որ լիցի խօսող և ներհակ, զի ի բնե կանոն է լաւ Հրամանի թագաւորաց: Չորրորդն թէ զմուլքան Էջմածնի թէ այնք՝ որք վախմ են, և թէ այնք՝ զորս գրամուլ են գնեալ, եթէ որ ի զուր և իւրաքիշար զաւթեալ իցէ յետո գարձուցէ Լինդիրորդն թէ խալիֆայի սարիչապին և գործոյն

մի՞ զք հոկաւորեցի, ոչ վարդապետք ոչ քահանայք, ոչ աղբարհա-
կանք, ոչ Հայք, և ոչ տաճիկք: Անցերորդն թէ՛ ի Քրիստոս, ժամա-
նակն, ամանք զինչս բերեալ — (Բժ՝ 1) ի յԱմուս, յորոց զամենս անար-
քքն՝ ամսին, զամանս երկրի իշխողքն զամթնն, և ամանք աստ: և անդ
վշանան: Յետոյ անարքն նոցն թէ՛ ամանդքն և թէ՛ ոչ ամանդքն զան
զաւի առնն: Հրամայեմ զեւմի լիցի պատկաւ: Եւթմերորդն թէ՛ ևթէ որ
Էջփածնի զմուքքն էնչ նախեալ իցէ և կամ վախճմ տուեալս յես մնա-
նկցոյ նորին ազգականք նորին պատւոմի՝ արատցն, ոչ վասն նախնեցեացն և
ոչ վասն վախճնն:

Ութմերորդն՝ ևթէ ամանիք իմաստունք 2) զգրամ և կամ զայլ էնչ
տալոց իցնն Էջփածնի, և ոչ ասն, զու Բեկլար բնիկ, ասցես և տայցես
Էջփածնի: Իններորդն՝ տաճիկք բաժնաթեմաք զՀայս մի՝ տաճկացաւ-
ցնի: Բասնկորդն թէ՛ Էջփածնի նախնեացն և պղք՝ մարտնքն յոր
և իցէ ի շքնն ըստ սովորութեան իւրեանց, դեմքովն 3): Բուքի 4)
ուհարք, մի՛ մերձեցին ի յինչս և ի քուրս նոցա, և մի՛ էնչ պահանջեա-
ցնն նոյնպէս և յախաւորացն Էջփածնի մի՛ որ զիր էնչ պահանջեցի
Մեսասաներորդն թէ՛ չափարք մի՛ իշխանցն: ամառ զնիս ի Էջփածնի
մարգիանցն: Երկուսասաներորդն՝ թէ՛ ամանիք և թէ՛ Հայք, մի՛ զք իշ-
խանցէ յանգս, և ի յայգեանիկս, և յայս անդն Էջփածնի զերմն սեր-
մանի և կամ յափշտակի: Երկուսասաներորդն թէ՛ Յօշականս, զետոյ
ջրոյն կէսն Էջփածնի է, և կէսն միւս գեղորէիցն: Հաստատեցեալ ի բնէ
անտի ռազմաճք թագաւորաց, նոյնպէս և լիցի միշտ:

Չորեքուսասաներորդն թէ՛ Էջփածնի Միարանցն ի բնէ անտի մարտնք
նն օտաղանք թագաւորաց և երեսք ի զտաճից, որք ոչ էնչ պարտն տալ
ուսնք: Արդ ի յայս չորեքուսասն խնդիրս, ի վերջ իւրաքանչիւրոցն որն
յատակ յատակ պատուէր և աստիկ թանկե՛ն իշխողաց: Մարդոցն, և
պրոց գործակալաց, զի զպատիկ հրամանս կատարեցն անպակաս: Եւ մա-
նաւանդ ի յիւրաքանչիւրսն ևս որն թէ՛ որպէս անին և զառաջն ի թա-
գաւորաց: Լինի այս ի Թ՝ Է՛ Թ՝ թուին տաճկաց: Ի՛նս ցուցաբաժնն:

Արդ ուրեմն մնածեա զու զպիտանաւորութիւն և զշահաւետութիւն
թզթոյս այսորիկ և լաւապէս պահեա: Զի թէ աստղն չէ թագաւոր, սա-
կայն վկայէ թէ՛ այսպէս են լեալ ի բնէ, և ունին և զառաջն ի թագա-
ւորաց: Եւ մանաւանդ ևթէ Աստուած տայցէ զթագաւոր, կարես ըստ պա՛մ
օրինակի և ի թագաւորն քանալ՝ որպէս միք: աստք ի թագաւորապէս
իշխող Բեարիմ՝ խանէն, զորմէ յետոյ անցես:

1) Իմանէր, ամանք: — (2) Գարնանութեան: — (3) Մարտապետք: — (4) Գանապետ:

ԻԳ. Ըստ վերոյգրեալ ԺԳ գլխով թղթոյդ յետոյ և մեր տաք ի յաջորդին մեր զինի Յակովբ Ասթուղիկոսին՝ ի նոյն Հիւսէյին-ալի խանէն, ի ՌՃՀԶ թուին տաճկաց: Որ ամենևին մի և նոյն է ընդ վերնոյն: Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական: Ապա ի բռնանայն Քհարիմ խան-դանդ կոչեցելոյն, և ի դալն ի Գարէժ, և ի յՈրմի, ի նմանէ ևս խնդրեցաք զայս պիսի թուղթ մի, առաքելով զօրինակն սորին: Որ և գրեալ տայ մեզ ի ՌՃՀԶ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական: Ստալայն Քհարիմ խանի տուեայն ևս զօրեղ է և Հարուստ: Եւ ի վերջ իւրաքանչիւրոցն նոյնպէս սաստիկ զրէ խանին և այլոց գործակալաց զրիւով թէ՛ պղպես են լեալք ի բնէ ռաղամօք թագաւորայ: Որք երեքեանքն ևս պիտանիր են և լաւ պահելիք: Յիշեցան սքրա ի ԺԳ գլուին ի ճառս մաղափութեան, և ի Ի գլուին ի ճառս թագաւորայ գրեանցն:

ԻԿ. Աւերոյիշեցեալ Հիւսէյին-ալի խանն թալղայ մի տայ սրբոյ Աթոռոյս ըստ արդաի մերում թէ՛ Իմամարին (որ է մեր Հոդն՝ որ յիշեցաւ ի ԺԵ գլուին ի ճառս արտօրէիցն) որոյ Եջմիածնի է, ոչ որ կարէ ձեռնամուխ լինել ի նա և կամ մուլք պահանջել. ի թուին տաճկաց ՌՃՀԶ, Գիտ ցուցական: Վասն սորա և այլք թուղթք զոն, զորս տեսցես ի նոյն գլուին:

ԻԵ. Սոյն Հիւսէյին-ալի խանս Հուճաթապէս և վիպական զիր մի տայ սրբոյ Աթոռոյս ըստ արդաի մերում վասն Աշտարակու, Եղուարդու, Մոդնու, և Քիրաշլու զիւղորէիցն միքատու լինելոյն սրբոյ Աթոռոյս ի բնէ անտի, յիշելով և զԳրիգոր Ասթուղիկոսի մեծ վախուպնամայն: Զոր կնքէ ինքն, կնքեցուցանէ Շխ-խալմին, և այլոց դիւանագրաց և մեծամեծաց ի ՌՃՀԶ թուին տաճկաց: Զոր զտցես ցուցական: Յիշեցաւ այս ի ճառս միքատուութեան սոյն զիւղորէիցս ի ԺԳ գլուին:

Սոյն խանս զգիր մի ևս տայ սրբոյ Աթոռոյս ըստ խնդրոյ մերում, վասն երեք դանկ միքատուութեան Փռանկանոց գեղջն սրբոյ Աթոռոյս. ի ՌՃՀԶ թուին տաճկաց: Զոր զտցես ցուցական: Յիշեցաւ այս ի ճառս միքատուութեան սոյն գեղջս ի ԺԳ գլուին Հանգերձ պարագալիքն:

ԳԼ. ԻԲ.

Յորում ցոյցանին Քարանձ Օսանցոյ լեւոսորոց, և հարկաւոր դրեանք, զորս որոտեալ են սրբոյ Աթոռոյս:

Նախապէս զիտելի է, զի ի բնէ անտի կանոն և սովորութիւն է լեալ, զի Ասթուղիկոսունքն սրբոյ Աթոռոյս Համարձակ և անվճարք առ յա-

մենայն թագաւորս, թէ քրիստոնէից, թէ Պարսից, և թէ Օսմանցւոց, զգիրս և զարգայս գրեցնին երբ և կամիցին: Որպէս տեսնես ահա՛ ըզնադամն Պարսից և զՓարսմանս Օսմանցւոց թագաւորաց, զոսս արդայիւքն իւրեանց (և կամ ի ձեռն վերիից և կամ ոմանց իշխանաց) առեալ են Վաթուղիկոսքն մեր ի յիւրաքանչիւր ժամանակս, որ և է այսպէս մինչև ցայսօր առ քրիստոնեայ թագաւորսն և թէ (Հարկ լինիցին), և առ Պարսից թագաւորսն, (թէ լինիցին): Իսկ առ Օսմանցւոց թագաւորսն տեսաց այս կանոն մինչև ի ՌՃՀԵ թիւն մեր, և ի ՌՃԼԸ թիւն տաճկաց, յորժամ ընտրեցաւ ի մեծ քաղաքն Պոլիս ի Վաթուղիկոս սրբոյ Աթոռոյս՝ Վարապետ վարդապետն Զէյթունցի և առաջնորդն Էնկիւրիոյ, և ի Պոլիս օժեցաւ Վաթուղիկոս թեպաղութեամբ Բաղիշեցի Յովհաննէս վարդապետին (որ Պատրիարզ էր նոյնոյ քաղաքին), և զնոյն Յովհաննէս վարդապետն, և զայս ոմանս վարդապետս ի նոյն քաղաքոջն ձեռնադրեաց Եպիսկոպոս: Արդ որպէս ասացաք, մինչև ցայս Վարապետ Վաթուղիկոս, Էջմիածնանիտ Վաթուղիկոսքն, ինքեանք և կամ իւրեանց նուիրակօքն, և կամ ի ձեռն ոմանց իշխանաց, անխտիր գրէին զարգայ առ թագաւորսն Օսմանցւոց, և առնուին զիւրեւրեկսն, որպէս տեսնես ի յառաջակայք: Միայն ի նոր Հրաւիրին Վաթուղիկոսացուին ի Վաթուղիկոսութիւն, արզայն ի բերանոց ժողովոցոցն զրիւր առ թագաւորն, և նա ըստ խնդրանացն տայր զՔարա՛ն 1) Ֆէրմանն Վաթուղիկոսութեան:

Ապա ի Հրաւիրին ի Վաթուղիկոսութիւն վերոյիշեալ Վարապետ Վաթուղիկոսից, (որ էր յայն կուսացի, և մանաւանդ ի վիճակէն Սրայ), Աթոռոյս որպիսութեան, պատուոյն և իշխանութեան ամենեկին անտեղեակ, ինքն ևս ծեր և պարզամիտ Իսկ այն Յովհաննէս վարդապետն Բաղիշեցի (որ էր Պատրիարզ Պոլսոյ) խորամանկ շղթմնպ, կեղծաւոր, և խաբող, որպէս բերքն է Բաղիշու և այնց կողմանց:

Ասան որոյ ժամ գտեալ այս Յովհաննիսիս (որում ի վաղուց հետեցանկայր), զարզայն, և զայս խնդրանաց գրեանն Վարապետ Վաթուղիկոսին, ինքն նոյն Յովհաննէս վարդապետն գրէ ի յիւր բերանոյն առ թագաւորն, գրելով թէ՛ ըստ խնդրոյ ազգիս մերոյ զՎարապետ վարդապետն Վաթուղիկոս արարաք: Եւ թագաւորն ևս գրէ թէ՛ ըստ արզայի Յովհաննէս Փաթրիկին, ետուք զհրաման: Այսու հնարիւք այդ Յովհաննէս ննկաւորդ հատանէ զգիրս և զարգայս Վաթուղիկոսացն սրբոյ Աթոռոյս ի զրանէ թագաւորին և յիւր կողմն արկանէ: Որ և մնայ այս

(1) Պերաք, հրովարտակ արքունի:

ավորութիւն. զի Վաթուղիկոսաց քարաձիքն և այլք հոգւիքն որոց Աթուոյս Պօլոյ Պատրիարքի արդարեւ լինիցեն, և ինքեանք Վաթուղիկոսքն և այլք իւրայինքն ոչ կարիցեն զարգայ ինչ զորչ առ թագաւորն Օսմանցւոց, որպէս և անանես ի յառաջակայր. զի ի Կարապետ Վաթուղիկոսէն ցայս վարդ որքան Փարձանք և բարանք գնն ի յՕսմանցւոց թագաւորէն, ըստ իւրզայից պատրիարքին են արեցեալք. Եւ մինչ այսու ննդաւարութեանս առ ին Պօլոյ Պատրիարգունքն զպատուրցս Վաթուղիկոսացն ի ննու իւրեանց, այնուհետև սկսան խաղաղուցանել զնոսա որպէս և կանցան. Զի ի խնդրին Վաթուղիկոսաց զՓարձան ինչ ի պատրիարգաց, եթէ անձնաս է իւրեանց, և Վաթուղիկոսացն ևս ոչ այնքան պատրարք: պոռն և առաքին: Իսկ եթէ նշուիլք ինչ ֆրաս է իւրեանց, և կամ Վաթուղիկոսացն մեծ օգտաւնք, պատճառաւ իւրք բացասն, պատասխանելով թէ ոչ կամի թագաւորն: Եւ հոգացից ֆերմանացն ևս զծախան միոյն ասանաւորտիկ քարոյիով անունն ի Վաթուղիկոսացն: Զոր օրինակ ի բարաթն Վաթուղիկոսացն, առաքն զորս արան յարանիս ի ծոր, նստին, վեց հազար և ութն. հարիւր ստակ արին որ է յիսուն և վեց զուռուշ Օսմանցւոց և քսան և վեց փարայ և երկու ըստակ. Այս է սուրբ Վաթուղիկոսացն մերոց, որք ի նստին որպէս թէ զնմայ թնն, և կամ զմանիման տան Օսմանցւոց թագաւորացն ի սկզբանն միայն: Կիցուք թէ և քանի դրամ ևս ի դրունան վասնիցին. Բայց պատրիարգունքն ի հոգան զպերթնն Վաթուղիկոսաց, անունն որքան և կամին, մինչև ի յերկու և յերեք հազար զուռուշս անկի ցուցանելով կծախան: Այս միայն Վաթուղիկոսական բիրաթնն յաղտաւ. Իսկ եթէ պատահի, զի և զաղս ֆերմանս ևս հոգալոց իցեն, վասն նոցա ևս յատուկ անունն անելոք: Այս այսպէս:

1759

Դարձեալ ի յանապնոց Վաթուղիկոսաց քարաթոյն, մինչև ի Էամսեցի Ծակույթ Վաթուղիկոսն (որ նստաւ ի ԽՍԸ թուոյն մերում) արքունական անունքն յիսուն և վեց զուռուշ քսան և վեց փարայ և երկու ստակ են արեցեալք որպէս ասացաք, որ և վեց հազար և ութն հարիւր ստակ. Իսկ ի բարաթն Էամսեցի Ծակույթ Վաթուղիկոսին տան հազար և ութն հարիւր ստակ է արեցեալ, որ է իննսուն զուռուշ. Երկու պատճառն է, զի վասն Զմբունիոց քարաթնն որ է Յերուճի թննն որոց Աթուոյս, որպէս ասացաւ ի ՚ զուլինն (որոյ նուիրակն ի սրբայ Աթուոյս գծայ, և Առաջնորդ ևս կոչի: որ է անպակն մինչև ցայսօր) Պօլոյ պատրիարգունքն մանապին միջո և մանապին անդադար, զի ի կողմն իւրեանց արեցեն, որպէս զի և զնորին Առաջնորդն ինքեանք առաքեցեն (որպէս և արարին այլոց քաղաքացն, որպէս ասացաւ իսովին ի Ը. զուլինն), պատճառելով թէ թա-

գաւարն թէքթիշ անէ, և զմախթուն խնդրէ ի մէջ, և թէ ի Պարսկաստան նախ Վաթուղիկոսն, և յիմ երկիրս առաջնորդ առարէ առանց Փարսանի: Եւ զայս այսպիսիս ստապածոյն յօրեալ ասէին միշտ: Եւ զայս ի վերոյգրեցեալ թուոյն՝ յորում նստաւ Յակոբ Վաթուղիկոսն Էամախեցի, մեր ի Պոչիս նուիրակ էար, և որն վէնս ևս յարոյց անկուց պատրիարք Յակոբ վարդապետ Զմմառացի ի Սայ տանէն, մինչ գրէ թէ առնուլ կամեր զԻզմիր: Եպս մեր թորհրդակցեալ ընդ ունես բարեպաշտն իշխանս, խնդրէար զՏարս քաննել առ ի յազանել զԻզմիր ի բերանց նոցա, որք և զանսլ հոգացար իսկ Ասաուծով: Քանզի Իզմիրու մախթուն (որ է արքունական հարկն զոր ի նստին առաջնորդին տալ պարտի) էր չորս հազար ստակ, որ է, երեսուն և երեք ղուռուշ, ԹԳ փարսց և Ա ստակ, զայս ևս եղեալ ի վերայ մախթունն Վաթուղիկոսացն, արարար զնս տան հազար ութն հարիւր արակ: որ է իննսուն ղուռուշ: Եպս փոխելով զբերաթն Յակոբ Վաթուղիկոսին՝ ձեռնարք և զանուն Զմմառացի ի մեր բերաթին՝ որ եղև ամորութիան յայնմ հետեղի ի մեր Վաթուղիկոսական բերաթին Իզմիր ևս յատուկ գրեցի և մախթուն իննսուն ղուռուշ (որ է տան հազար և ութն հարիւր բարակ) հաշուիցն Այտու հասար զձայն նոցին յականցոց Վաթուղիկոսացն, որք ոչ ևս կարնն ի բերան բերել Զմմառին Այլ և այս է գրուելի, Զի Յակոբ Վաթուղիկոսի արքունական գրեանքն ասին, մեր ձեռքն եղին հոգացեալք: Որք էին, մէկ Վաթուղիկոսական բերաթն, մէկ հաւուշ 1) Փարսման, մէկ Փարսման թէ Վաթուղիկոսն ի Վարին, ի Ղարս, ի Պալաղիս և յայլ անգիս ի կողմանս Օսմանցոց, ուր պատահիցի և նստիցի ոչ՝ զթխունցի: Եւ մէկ Փարսման ևս թէ եթէ Յարսն 2) ինչ յարեցի ի վերայ Վաթուղիկոսին և ի վերայ նորին մարդկանցն, նոցա գատաստանն ի յԵՄ տանայու անցի Ա յոցիկ չորից փերանացս բոլոր ծախսն ևս ութն հարիւր յիսուն զուռուշ: Նմանապէս և ի նստին մեր գինի Յակոբար Վաթուղիկոսին, զրոյն յիշեցեալ չորեսուն Փարսմանք ևս պարսն գրամով հոգացին իշխանքն ի Պոչիս: Որք եթէ Պատրիարքի ձեռքն իցին, հարանցեալք: քառասպակ երկուցս ծախս: Որ հարկաւոր է գրուել Վաթուղիկոսաց, վանս այսորիկ գրեցի:

Պարզանք և զայս գրեանս զի յառաջնուսն չէ լիալ սովորութիւն և հարկ զի Վաթուղիկոսն ի նստին՝ ասնուցու ի Օսմանցոց թապաւրին զՊերսի Վաթուղիկոսութեան մինչև ի Թուղայեցի Այլ քան զՎաթուղիկոսն (որպէս հարկ է ասնուլ ի Պարսից թագաւորաց որովհետև Աթու

(1) Հեգաթ, յաննարարական: (2) յատնիս:

որս ի յիշխանութիւնս Պարսից է)։ Այլ յետ նստեցնն ուստեմք Պարսից
Թագաւորաց, յետ սլնորիկ եթէ ունեցեալ է զինզիր ինչ ի Օսմանցաց
Թագաւորացն, վասն այտորիկ յատուկ արզ է արարեալ ինքն Վաթուղի-
կոնն, և հանեալ է զՔարման։ Իսկ ի նստին Բուղայիցի Աղէքսանդր Վա-
թուղիկոսին, առեալ է նա . և զՊերսիս Վաթուղիկոսութեան և ի Օս-
մանցաց Թագաւորի, որպէս տեսանես ի յորպետութիւնս ֆարմանացոյ։
Որոյ պատճառն է զխաւորապէս Եղիազարու և այլոց նշնապետաց սեւա-
զիաց լցուութիւնն։ Ուստի յայնմ հետէ եղև սպարութիւն, զի Վաթու-
ղիկոսն ի նստին, ի Օսմանցաց Թագաւորէն ևս առնուցու զքերտի ֆեր-
ման Վաթուղիկոսութեան։

Յետ արեմն գրեմես Օսմանցաց բազաւորաց։

Ա. Սուլթան Մուհամադին ֆարման, որս յոր արդասանէ Փիլիպպոս Վա-
թուղիկոսն թէ՛ նստիրակունքն մեր ըստ ստորութեան մերոս, ի չղա-
գային ի յերկիրս քոյ Վաթուղայք, Ենիկարիք և այլք զապիթք, զերս
պահանջն ի նոցանէ։ Եւ թագաւորն գրէ թմամակհ, զի մի՛ առնիցեն այն-
պէս, ի ՌՎԵ թուին տանկաց։ Գրա ջուշափաւն և . . . համարով։

Բ. Սուլթան Մուհամադի ֆարման, որ ըստ վերնոյց գրէ ըստ արզայի
Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին ի վերայ Ասպի կոչեցիւրցն, զի ի յարմարս
նստիրակոնքն զիր ինչ մի՛ պահանջեցեն ի ՌՎԵ թուին տանկաց։ Գրա
ջուշափաւն և . . . համարով։

Գ. Սուլթան Մուհամադին ֆարման, զի Զարայիցի Եսկուք Վաթուղիկոսն
ի ձեռն Ետտիկոչեցեալ մէքիլին խորոյ արզ անէ թագաւորին թէ՛ Վա-
նայ երկիրն իւրովք գաւառորն, մա՛ և Տիարպէքիլոյ, Արմէշ, Ալաթ, Եւշ
Բանդէ, Խոջուր և այլք չղափայքն սոցին, ի զնէ Ելիսմանն ևն վիճակք
իսկ Բարսիլոս կաթուղիկոսն Աղթամարու երդանն ձեռնամուխ լինի ի
նստն։ Ասանն որոյ և թագաւորն գրէ ֆարման ի վերայ Վանայ փաշային,
զի մի՛ թողուցու Աղթամարու Վաթուղիկոսացն ձեռնամուխ լինել ի յոյն
վիճակն, ի ՌՂԲ թուին տանկաց։ Զոր, գոցես ջուշափաւն . . .
համարով։ Զվերոյ գրեալու տես լիովին ի ՅԱ զլուին, ի սրտս Աղթամա-
րու։

Դ. Սուլթան Մուհամադին ֆարման, զի յորտեմ Եսկուք Վաթուղիկոսն
հանէ զոսն Աղթամարցուց ի Վանայ և յայլ վիճակաց վերոյիշեցիւրցն
և առաքէ յայնս զնս իրափոյ բանաւորք տեղեացն թէ՛ դոստիկն վիճան
արծարծելով, և թէ յայլ ինչ պատճառն ի նստիրակոնքն Աթաուլոս զիր
ինչ պահանջն, վասն որոյ արզ անէ թագաւորին և զայս ֆարմանս հա-
նէ սաստիկ պատուիրմամբ ի վերայ տեղեաց։ Իշխողացն, զի մի՛ ինչ պա-

Հորնեցին ի նախափայտ Աթոռոյս, ի Թ . . թուին տանկաց, զոր գոցես
ցուցական և . . . համարով:

Ե Սուլթան Մահմէտին ֆարման, զի Եղիազար վարդապետն Հոռոմա-
յեցի (որ լինի Պատրիարք որոյ Երուսաղէմ) թեպտութեամբ Առաքիտ
և այլոց աննոց վարդապետաց օժանի կաթուղիկս ի Բերիա ընդդէմ սրբ-
բոյ Աթոռոյս և Յակովբ Վաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ, ի ՌԷԶ թուին
տանկաց, և ի ՌՃԹ թուին մերում, և ֆարման առևս ի Սուլթան
Մահմէտէն զի և յԵրուսաղէմ միւսօն օրհնեսցէ և անտ գնուիրախ և
ուրեքնոցէ յաննայն յազգս Հպոց, որ և խառանայ առ յամբ հազար
հինգ ֆարխր սասկ ի յարբանիս: Ապա Յակովբ Վաթուղիկոսն կետ
գնաց ի յԱթոռոյս, և արդ աննէ թագաւորին ծանուցանելով զորպի-
սութիւն սրբոյ Աթոռոյս և զընդդիմութիւնն Եղիազարու: Եւ թագաւորն
այս զայս ֆարմանս, գրելով թէ՛ մրովհեռն ի բնէ յԵրֆանին օրհնի
Միւսօն, որպէս և ի Զատրան մեր ևս գրեցեալ զոյ, հրամայեցի և ես զի
ի յԵրֆանին օրհնեսցի և Յակովբն լիցի Վաթուղիկոս: Եւ այն ֆարմանն
զոր եսու: Եղիազարին, անընդունակ լինի Գրի այս ի ՌԷԷ թուին տան-
կաց:

Զ Բայց սարա սաւաան զոյ զոր գոցես ցուցական և (Ե) համարով:
Ամս կրին սաւաար ևս զոն գրեցեալք ի ՌԷԹ թուին տանկաց: Զոր
գոցես ցուցակոքն և (Զ) համարով:

Ե. Սուլթան Մահմէտին ֆարման, զի յորժամ Յակովբ Վաթուղիկոսն
զայդ վերջիչեցեալ ֆարմանոց առևս, և ըմբերանն զլրուութիւնն Եղիա-
զարու, Եղիազարն ոչ դադարի ի նոյն լըրութենէն: Ասան որոյ վերստին
արդ աննէ յԱթոռոյս Յակովբ Վաթուղիկոսն նոյնոյ թագաւորին թէ՛ ես
քո ֆարմանովք եղէ Վաթուղիկոս, և հազար եօթն հարիւր ամէ որ այս
է մեր Աթոռն, և սուրբ Միւսօնն մեր աստ օրհնի, և այլ պայտօնք: Այ-
ժամ Եղիազարն ոչ դադարի ի հակասակութենէն: Ասան որոյ և թագա-
ւորն գրէ զայս ֆարմանս ի վերայ աննայն իշխողաց, զի ուր և իցէ Եղիա-
զարն՝ ընկճեսցն զլրութիւն նորին, և թամպէ՛՛ արասցեն: Գիտ երեսն
գրեցեալ ցուցական, որ գրի ի ՌԶԱ թուին տանկաց, և (Է) համարով:
Սորա Բ սաւաար ևս գոն զոր գոցես ցուցակոքն: Յիշեցաւ այս իրակու-
թիւնս ի՞՞՞ գրուին ի նորս Յակովբայ Վաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ, — Իսկ
յես Յակովբայ յորժամ Եղիազարն հրաւիրի ի Վաթուղիկոսութիւն սրբ-
բոյ Աթոռոյս, ըստ օրինք. այլ ոչ ևս անու զ'որոգ ֆարման ի յՕսմանց-
ւոյ թագաւորէն, այլ նոյնով առաքնով ֆարմանանն (զոր առեալ էր ի
ՌԷԶ թուին տանկաց, զի յԵրուսաղէմ նստեալ կաթուղիկոսութիւն ա-
րասցի) զայ Աթոռս և լինի Վաթուղիկոս, Յողոսն ի Պօղոս փոխեցեալ:

ի ՌՃԼԸ թուօն մերում: Եւ մէջ պրիւալ զիստ ուղարկուց զայն ֆէրմանն Գրեցի զի զիտասրիք:

Ը. Սուլթան Մահմետին ֆայման, զի արզ առինն վարդապետքն և քահանայք թէ՛ մեր ի Մահմետէն զիր ունիմք, և ի բնէ այսպէս է լիտայ, զի կարգաւորք մեր զիտարած և զիտպանջ մի տայցեն: Բազուարն զրէ ի վերայ Հայագու, Համու, և Ուսումլիզու գաշայիցն և դաքաւորացն) զի մի՛ ասցեն: ի ՌՂԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և (Ը) համարով սաւատ է:

Թ. Սուլթան Մուստաֆային ֆայման, զի յետ Եղիւզարու Կաթուղիկոսին յորժամ նստի յաթոոս Կահրայիտն Ուրհայեցի Կաթուղիկոս, ըզմտու անեալ թէ՛ մի գուցէ կրքիննապէս Պատրիարքոսկըն Երուսաղէմի և կամ այլք սեւապուլիք զԵղիւզարն օրինակ առեալ արծարծեցեն զայն գործ և ինքեանք լրբապին, վասն զորք արդ առնէ Սուլթան Մուստաֆային թէ՛ ի բնէ անտի Աթոռն Հայոց Եջմիածին է, և սուրբ Միւռանն ստ օրհնի, և Կաթուղիկոսն ազա նստի: Իսկ յառաջ քան զայս Եղիւզարն ստապատիր բանիք արդ արայեալ թագաւորութեանց ձերուս եհան զֆէրման, զի Երուսաղէմ նստիցի և Կաթուղիկոսու ղին արասցէ: Թա կուք Կաթուղիկոսն արդ արար Սուլթան Մահմետին և ֆարմանն եհան վերստին՝ զի Եջմիածին լիցի Կաթուղիկոսարան, և միւռանն անզ օրհնեացի, որով և խափանեաց ղԵղիւզարու անկարգութիւնն: Արդ ինչքի ի տէրութենէ՞ զի և ղու զֆարման մի տայցեն մեզ զի հաստատ ձեռացէ այս կանան, և մի՛ ևս ինքեացէ որ զայն առնել: Եւ թագաւորն զրէ ստատիկ հրամանաւ զի այսպէս լիցի: ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և (Թ) համարով: Սաւատ մի ևս ունի սա:

Թ. Սուլթան Մահմետին ֆայման, զոր զրէ ըստ արդպի Ջուզպիցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին զի նուիրակունքն Եջմիածին (ուր և քնայցեն) մի՛ որ նեղացուցէ զնոսա և կամ զիր ինչ պահանջեացէ: ի ՌՃԻ թուսին տաճկաց: չորս հատ սուրբաթ է այս շարի կիքով: Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և (Թ) համարով:

ԹԱ. Սուլթան Ահմետին ֆայման ի վերայ Ջմիւռնոյ Ղապիպցն վասն տեղոյ առաջնորդին, զի մի՛ նեղացուցեն զնա, և յորէնս Հոյոց մի խաանիցին, ի հաղար հարիւր քսան և թէկ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և (ԹԱ) համարով:

ԹԲ. Սուլթան Ահմետին պէրաթ ֆէրման, զոր զրէ ըստ արդպի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին Ջուզպիցեայ վասն Կաթուղիկոսութեան նորին, ի ՌՃԻԳ թուին տաճկաց: Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և (ԹԲ) համարով: Երկք սուրբաթ ևս ունի:

ԺԳ. Սուլթան Ահմետին պէրսի Ֆարման, զոր գրե ըստ արդայի Հայոց Աղբն վասն Կաթուղիկոսութեան Աստուածատուր Կաթուղիկոսին Համատանցւոյ ի ՌՃԻԸ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և ԺԳ համարով:

ԺԴ. Սուլթան Ահմետին Ֆերման, զոր գրե ըստ արդայի Յովհաննէս Պատրիարքին Պօղոս, վասն Աղթարնոյ Յարութիւն վարդապետին՝ առաջնորդին Ալեյխայու, զի պարտեցի անտի, ի ՌՃԼԱ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և ԺԴ համարով:

ԺԵ. Սուլթան Ահմետին Ֆարմանի երկու սուրեթ շարի կնքով, որ գրե ի վերայ Կարնոյ և Կարայ փաշայիցն թէ՛ յԷջմիածնայ ուխտաւորացն զիք ինչ պահանջի մի՛ թողուցուք ումք, ի ՌՃԼԲ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և ԺԵ համարով:

ԺԶ. Սուլթան Ահմետին Ֆարման, զոր ըստ արդայի Յովհաննէս Պատրիարքին գրե ի վերայ ամենայն Ղազեացն որք ի Թէմն Իզմիրու թէ՛ Հայոց օրինաց, և Առաջնորդի գործոյն, և չհաստատան պակից և համբահանացից վերջինդրութեան առաջնորդին մի՛ խտնիք դուք, զի սղոքիկ Առաջնորդին են գործ, ի ՌՃԼԴ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և ԺԶ համարով:

ԺԷ. Սուլթան Ահմետին Ֆարման, զի ի ՌՃԼԲ թուոյն մերում, և ի ՌՃԼԶ թուոյն տաճկաց, յորժամ հանդերձեալ էր զպ և առնուլ զերկիրս մեր Օսմանցին, որ և էառ, Երևանցի Սիմեօն վարդապետն ի Պալիս Նուիրակ լինի, վասն որոյ արզ առնէ թագաւորին, զի զօրքն նոցա յԷջմիածնի մուլքան, յոյգիս, ի ջրաղացս և յանասունս և յոյլ ինչս Աթուոյս մի մարտնցին, և միարանից Էջմիածնի մի նեղացաւոցն, և ուր և իցին, բաց ի խարանճն՝ զոյլ ինչ մի՛ պահանջեցին ի նոցանէ. ի ՌՃԼԶ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և ԺԷ համարով: Յիշեցաւ այս ի Գ. զուին ի ճառս Կարապետ Կաթուղիկոսին:

ԺԸ. Սուլթան Ահմետին Ֆարման, վասն մեղադրութեան սրբոյ Աթուոյս ըստ արդայի Աստուածատուր Կաթուղիկոսին Համատանցւոյ (յորժամ էառ զերկիրս մեր ի Պարսից, Օսմանցին ի Հաս-Հիւսէյինէն, ի ՌՃԼԳ թուոյն մերում, և ի տաճկաց ՌՃԼԷ թուոյն), յորում զրեցեալ վարդապետքն են սրբա: Երկու գուժան, հինգ հարիւր ոչխար, երկու զինկ և երկու ձիւմահանք, և բովանդակ ջրաղացք և այգիք, որքան և իցին, առմենայն միարանքն ի խարանճէ և յիսպանջէ ազատք լիցին, Ընդ Աթուոյս և շուրեքին վանօրայքն ևս ազատք լիցին յամենայնէ: Անյիշատակաց ինչքն Աթուոյս հասանիցին, և միայն ի ասորին ԳՃԾ դուռուչ սոյցն յարքունիս, որպէս ի բնի կանոն է, ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և

ԺԸ Համարով: Գ սուլատ ևս զոյ սորա՝ շարի կնքով: որպէս ցուցակոյքն և ԺԸ Համարքն ցուցանեն: Յիշեցաւ այս ի ԺԴ գլուխն ի ճառս մտադաֆութեան:

ԺԹ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման, զի Կարապետ Կաթուղիկոսն ի Պօլիս գոյով՝ զԵրևանցի Սիմէօն վարդապետն Ախտոտակալ արարեալ առաքել ի յԱթոռս: Ասան որոյ և զայս ֆարմանս հանէ ի վերայ Փաշայից, Ղազնաց, և այլոց իշխողաց, զի ուր և պատահիցի Սիմէօն վարդապետն, մի՛ դը նեղացուցէ զնա, ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԺԹ Համարով:

Ի. Սուլթան Ահմէտին ֆարման ի վերայ Երևանու փաշային՝ ըստ վերնոց ֆարմանին, զի մուղայէթ լիցի Սիմէօն վարդապետն: Ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և Ի Համարով:

ԻԱ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման ի վերայ Ղազնաց ամենեցունց ըստ արզայի Յովհաննէս Պատրիարքին վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին նախարկացն, զի ի յունեղն զսուրէթ ֆարմանի՝ մի պատճառեցն թէ այդ սուրէթ է և ոչ ապն, և զիր ինչ պահանջեցն, այլ ընկալցին զսուրէթն որպէս զխակն, ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԻԱ Համարով:

ԻԲ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման, ըստ վերոյգրեցոյ ի վերայ Ղազնացն և Պաճոց, զի ընկալցին ֆարմանին զսուրէթ որպէս զխակն, ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական ԻԲ և . . . սուրաթ մի ևս զոյ սոցո, գիտ ցուցական և ԻԲ Համարով:

ԻԳ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման ի վերայ Երևանու և Բաւրիզու Փաշայիցն, և Ղազնացն և այլոցն թէ՛ Կաթուղիկոսն ուր և կամիցի գնալ, մի՛ դը սասացէ թէ հրաման առ և զնա, և կամ ի գնալդ և ի գալդ զոյս ինչ տուր մեզ: Ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԻԳ Համարով: Սուրաթ մի ևս ունի:

ԻԴ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին, զի ուր և շրջեցի՝ խօսող և կամ զիր ինչ պահանջող մի լինի: Ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԻԴ Համարով:

ԻԵ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման ի վերայ Երևանու Փաշայից, Ղազնաց, և այլոց մեծամեծաց, զի քայրամ անուամբ ի Կաթուղիկոսն մի՛ պահանջեցն զղումաշ, շաքար և այլ ինչ: Ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԻԵ Համարով: Սուլատ մի ևս զոյ սորա:

ԻԶ. Սուլթան Ահմէտին ֆարման վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին կաթուղիկոսութեան, յորում այս ինչ աւելի զոյ ի վերայ այլոց, զի զսեւազլուի մի եթէ կամիցի Կաթուղիկոսն պատժել և կամ ի Սևան առաքել:

մի որ ընդդիմացի. ի ՌՃԼԸ թուին սառնկաց: Գիտ ցուցական և ԻԶ համարով:

ԻԷ. Սուլթան Ահմետին ֆարման ըստ մտաց վերնոյդ ի վերոյ Երևանու փաշային գրէ վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԼԸ թուին սառնկաց: Գիտ ցուցական և ԻԷ համարով:

ԻԸ. Սուլթան Ահմետին հալալէ ֆարման վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԼԸ թուին սառնկաց: Գիտ ցուցական և ԻԸ համարով:

ԻԹ. Սուլթան Ահմետին ֆարման վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին, զի ի Պօլսոյ ի դպն ի ճանապարհին՝ ուր և պատահիցի՝ ի պատիւ ունիցին, ի ՌՃԼԹ թուին սառնկաց: Գիտ ցուցական և ԻԹ համարով:

Լ. Սուլթան Ահմետին ֆարման վասն մաղափութեան սրբոյ Աթոռոյս՝ ի յաւուրս Կարապետ Կաթուղիկոսին. յորում մաղափ եղեալքն են այսօրիկի, Երկու գուլթան, հազար հինգ հարիւր սոմար սերմն, հինգ հարիւր ոչխար, երկու դինի, և երկու ձիթահանք: Ջրաղացք և պղիք որքան ունի. Բողբ միաբանքն դիտարաճ և զիսպանջ և զայլ խարճ ամենևին մի տայցն. և չար եկեղեցիքն ևս ընդ Էջմիածնի մաղափ լիցին: Աջիշատակ մեակոց ինչքն յԱթոռն հասցին: Յօշականու մուլքն տացին Աթոռոյն. Իսկ Կաթուղիկոսն ի տարին ԳՃԾ զոչ տայցն յարքունիս՝ որդիս կանոն է ի բնէ. ի ՌՃԼԹ թուին սառնկաց: Գիտ ցուցական և Լ համարով: Թիշեցաւ այս ի ԺԴ զլուին ի ճառս մաղափութեան:

ԼԱ. Սուլթան Ահմետին ֆարման գրքաձև ի յաւուրս Կարապետ Կաթուղիկոսին. ի ՌՃԼ թուողն սառնկաց: Ձի զզրքաձև տեֆթեր մի շինեն՝ գիտութեամբ Երևանու Փաշային և Շխ-խալափն սառնկերեն, յորում նախ գրեն յանուանէ և ուրոյն ուրոյն զտունս, զայդիս, զջրաղացս, զպարտեզս, զսերմանեկի տեղիսս. և զայլս պայտիսիս գեօղիս մերոյ: Եւ ապա գրեն զորպիսութիւնս Աթոռոյս թարց յատկացուցիչ թուոց թէ՛ ունի զայդիս, զջրաղացս, զդինիս, զբաղանիս, զքեարվանսարայս, և զայլս մուլքս, այլ և երկու գուլթան, հազար հինգ հարիւր սոմար սերմն, վեց հարիւր ոչխար. Աթոռոյս և երկոց վանիցն մերոց միաբանքն: Բլբ ամենեքեան մաղափք են յամենից հարկաց, միայն թէ Կաթուղիկոսն ի տարին ԳՃԾ զոչ տայ յարքունիս, և ոչ այլ ինչ: Այլ և Էջմիածնի գեօղս, Յօշական և Մատարայ մուլք են սրբոյ Աթոռոյս: Ձայս ամենայն գրէ Շխ-խալափ և հիւրէ զվերջ բանիցն, և առաքնն առ թաղաւորն. և թաղաւորն ևս ի գրուի գրքաձև տեֆթերիս դնէ զթուրեն, հրամայելով զի պտղէս լիցի. Գիտ յերեսն գրեցեալ ցուցական և ԼԱ համարով: Այսու ձևով ֆարման մի ևս այլ՝ զոր ի վայրդ տեսցիս: Թիշեցաւ այս ի ԺԴ զլուին ի ճառս մաղափութեան:

ԼԲ. Սուլթան ԱՏմէտին Ֆարման ի վերայ Երևանու փաշային, Ղազուն, և այլոց մեծամեծացն վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին թէ՛ ես զմա բեւրաթ եմ տուեալ, ըստ պատուով պահեցէք զդս, ի ՌՃԽ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԲ համարով:

ԼԳ. Սուլթան ԱՏմէտին Ֆարման ի վերայ Երևանու փաշային, Ղազուն, և այլոց մեծամեծացն, վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին թէ՛ ես զմա բեւրաթ եմ տուեալ, ի շարէն ևս Փաթվայ ունի, զոր ինչ շինուածս շինել կամիցի՝ մի՛ որ ներհակեցի, ի ՌՃԽ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԳ համարով:

ԼԴ. Սուլթան ԱՏմէտին կրկին բերաթ վասն Կարապետ Կաթուղիկոսին կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԽԵ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԴ համարով:

ԼԵ. Սուլթան ԱՏմէտին բարաթ Ֆէրման վասն Մշեցի Արրահամ Կաթուղիկոսի կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԽԲ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԵ համարով:

ԼԶ. Սուլթան Մահմուտին բարաթ Ֆարման վասն Մշեցի Արրահամ Կաթուղիկոսին կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԶ համարով:

ԼԷ. Սուլթան Մահմուտին գրածե Ֆարման, յորում նախ Շխ-խւամն երկրիս գիտութեամբ փաշային որէ զորպիսութիւնս զեղջս մերոյ, և ապա զմուքսն և զորպիսութիւնսն սրոյ Աթոռոյս վկայելով մաղափութեան, կնքէ և զվերջն թղթոցն: Եւ ապա առաքէ առ Սուլթան Մահմուտն, և նա դնէ ի զուին զթուրայն, ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց, յաւուրս Մշեցի Արրահամ Կաթուղիկոսին: Որ ամենեւին նոյն է ըստ Ֆարմանի Սուլթան ԱՏմէտին, զոր տայ յաւուրս Կարապետ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԽ թուին տաճկաց. զոր յիշեցաք ի վերջ ԼԱ համարաւն. և զայս զիտ ցուցակաւն և ԼԷ համարովն: Յիշեցաւ և այս ի ԺԳ զուին ի ճառս մաղափութեան:

ԼԸ. Սուլթան ԱՏմէտին Ֆարման, որ որէ վասն Ղանեցի Յարութիւն և Այվազ Կոչեցիլոյն ի վերայ Երևանու և Նախիջևանու գատաւորացն, զի սաստեցն նմա վասն շառաթութեան: Քանզի զինի մահուան Կարապետ Կաթուղիկոսին զուտ թեմետուկ մի է հանեալ յանուն Կարապետ Կաթուղիկոսին, և նորին Աթոռակալ Աղէքսանդր վարդապետին թէ՛ ինձ վից քիտայ դրամ են տալոց ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԼԸ համարով: Վասն սորա Իպրահիմ փաշայէն՝ ի նորին քահայէն ևս զոն զրեանք, և երկու հուճէթք ևս ի Շխ-խւամէ գրեցեալք իրր սուտ ցուցանելով զնա: Զորս զտցես ի յիւրաքանչիւր տեղովն:

ԼԹ. Սուլթան Մահմուտին Փարման, զոր գրէ ի վերայ փաշային, Ղազուն, և այլոց զործակարացն Երևանու վասն մաղափութեան սրբոյ Աթուռոյ, ի ժամանակս Մշեցի Աբրահամ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԽԻ թուին տաճկաց: Որ ամենեկին նոյն է ըստ Փարմանի Սուլթան Ահմէտին, զոր տայ ի ՌՃԼԹ թուին տաճկաց, յաւուրս Կարապետ Կաթուղիկոսին, զոր յիշեցաք ի վերոյ ի Լ թիւն, Եւ զայս զիտ ցուցական և ԼԹ համարով: Յիշեցաւ և այս ի ԺԴ զրուին ի ճառս մաղափութեան:

Խ. Սուլթան Մահմուտի Փարմանի սուրաթ վասն Ֆրանկացեացն սաստիկ թամակէ, զի մի շրջեցին ի մէջ Հայոց ի Զ. Կուրին, յԱնկիրիա և յայլ կողմունան, ի ՌՃԽԵ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և Խ համարով:

ԽԱ. Սուլթան Մահմուտին Փարման՝ զոր տայ Կրետացի Աբրահամ վարդապետին, ի վարդապետութեան ի գալն յուխտ ի սուրբ Աթուռ, զի մի որ նեղացուցէ ի ճանապարհին, ի ՌՃԽԶ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԱ համարով:

ԽԲ. Սուլթան Մահմուտին Փարման պերաթ վասն Աբրահամ Կաթուղիկոսին Կրետացոյ կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՃԽԷ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԲ համարով:

ԽԳ. Սուլթան Մահմուտին պարաթ ֆէրման վասն Ղազար Կաթուղիկոսին ճահկեցոյ կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՃԾԱ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԳ համարով: Սաւատ է:

ԽԴ. Սուլթան Մահմուտի Փարման, վասն արևելցի վաճառականացն որք ի յերկիրն Օսմանցոց, զի մի պահանջեցն զՏարի ինչ ի նոցանէ, ի ՌՃԾԲ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԴ սաւատ է:

ԽԵ. Սուլթան Մահմուտին Փարման, որպէս զՏափաթ Փարման, և թէ դաւին ի յՍտամպուլ տեսցի՝ վասն Աղէքսանդր վարդապետին Պոսեցոյ մինչ յիզմիր Առաջնորդ է լեալ: ի ՌՃԾԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԵ համարով:

ԽԶ. Սուլթան Մահմուտին Փարման պերաթ վասն Մինաս Կաթուղիկոսին Անեցոյ կաթուղիկոսութեանն, ի ՌՃԿԵ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԶ համարով:

ԽԷ. Սուլթան Օսմանին պերաթ Փարման՝ վասն Պոսեցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսի կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց, տես ցուցական և ԽԷ համարով:

ԽԸ. Սուլթան Օսմանին հափաթ Փարման (վասն) վերոյ Աղէքսանդրի Կաթուղիկոսութեան, ի ՌՃԿԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և ԽԸ համարով:

ԽԲ. Սուլթան Օսմանյն ֆարման վասն Ազգբանոցը Կաթուղիկոսին՝ թէ ի կողմն Օսմանցոց հանդիսիցի և նստիցի, մի՛ որ խօսեցի, ի ՌՃԼԵԹԹ թուին սաճկաց. Գիտ ցուցական և ԽԲ համարով:

Ծ. Սուլթան Մուստաֆային ֆարման վասն Իզմիրցի Մնացականի որդի Մարգարին՝ որ ի զուր դաւի առնէ ընդ Աթուոյս վասն աասն և եօթն քեսայի, զոր աուեալ է Ղազար Կաթուղիկոսին, և փոխցայիւ ի նախարակացն աուեալ, և թամասուկն Ղազար Կաթուղիկոսին ի յինքն պահեալ՝ զոր մէք առաք և պատառեցաք: Փարմանս վասն այնորիկ է՝ զի եթէ վերստին գաւ արասցէ՝ պրսորեսցի. ի ՌՃԼԳ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և Ծ համարով: Սաւաս է: Սակայն ի ՌՄԹԷ թուոցս մարում, Սիմէօն Կաթուղիկոսն ի շատ թախանձանացն նոյնոց Մարգարին, և յաղաչանոց միջնորդ եղեալ Իզմիրու իշխանացն: Հարկեցեալ զբան ինչ ետ նոյնոց Մարգարին, և ի բերանցն դիր ետ գիտութեամբ և վնասութեամբ նոյն իշխանացն Իզմիրու, ձեռամբ Իզմիրու Առաջնորդ և նախարակ Ղուկաս վարդապետին՝ որ այլ մի՛ ևս յիշեսցէ զայս վէճ: Ար ահա այս առ մեզ յԱթուս այն գիրն: Զի կարի յուսահատեալ էր Մարգարն այն ի չքաւորութենէ:

ԾԱ. Սուլթան Մուստաֆային պերաթ ֆարման, վասն Յակոբ Կաթուղիկոսին Համախեցոյ, ի ՌՃԼԳ թուին սաճկաց: Առաջին է յորում Իզմիր ոչ զոյ: Գիտ ցուցական և ԾԱ համարով:

ԾԲ. Սուլթան Մուստաֆային հազարէ ֆարման, վասն Համախեցի Յակոբ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԼԳ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և ԾԲ համարով:

ԾԳ. Սուլթան Մուստաֆային կրկին պերաթ ֆարման, վասն Յակոբ Կաթուղիկոսին Համախեցոյ, յորում Իզմիր իւրովք վնասեցն յանուանէ գրի: (Որպէս յիշեցաք ի վերոյ ի յառաջաբանութեան այն պիտոյ) ի ՌՃԼԵ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և ԾԳ համարով:

ԾԴ. Սուլթան Մուստաֆային ֆարման, վասն Համախեցի Յակոբ Կաթուղիկոսին, թէ ի Պայադիս, ի Ղարս, ի յերզրում, և յայլ կողմունան պատահեալ նստիցի, ոչ որ խօսեցի, ի ՌՃԼԵ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և ԾԴ համարով:

ԾԵ. Սուլթան Մուստաֆային պերաթ ֆարման, վասն Երեանցի Սիմէօն Կաթուղիկոսի կաթուղիկոսութեան, յորում Իզմիր ևս գրի յանուանէ. ի ՌՃԼԷ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և ԾԵ համարով:

ԾԶ. Սուլթան Մուստաֆային հազարէ ֆարման, վասն Երեանցի Սիմէօն Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԼԷ թուին սաճկաց: Գիտ ցուցական և ԾԶ համարով:

ԾԵ. Սուլթան Մուսաֆային Ֆարման, վասն Սիմեօն Վաթուղիկոսին Երևանեցոյ, զի եթէ գաւառնան ինչ կցէ իւրն, կամ իւր մարդկանցն, զան ի Սասնազու անցի, և ոչ յոչ ուրիշ. ի ՌճՀԷ թուին սաճկաց, Գիա ջուլցական և ԾԵ Համարով:

ԾԸ. Սուլթան Մուսաֆային Ֆարման, վասն Սիմեօն Վաթուղիկոսին Երևանեցոյ, զի եթէ պատահիցի ի յերզրում, ի Պայաղիս, ի Ղարս, և յոչ կողմունան Օսմանցւոց նստել, մի զք լիցի խօսող, ի ՌճՀԷ թուին սաճկաց, Գիա ջուլցական և ԾԸ Համարով:

ԾԹ. Սուլթան Մուսաֆային Ֆարման վասն Ախջիսայու յատկապէս՝ ըստ խնդրոյ Սիմեօն Վաթուղիկոսին Երևանեցոյ, Զի ի ժամանակս Համախոցի Յակոբ Վաթուղիկոսին, Եւզակիացի ոմն Գէորգ անուն չիք սկսադու զի գոյ լինի Եպիսկոպոս ըստ խնդրոյ Կարնեցւոց և Կարնոյ Կարմիր վանից Առաջնորդ Մշեցի Յակոբ վարդապետին ի միաբանութիւն նոյնոյ վանիցն: Եւ յետոյ զնոյ յԵւզակիս ի պատճառս ժողովարարութեան, և անդ յայտնէ զպէտպէս Լօթերական աղանդս: Եւ ապա զնացեալ ի Պոլիս առնու ի Յակոբ Պարտարզն զԱռաջնորդութիւն Արծաթահայն Ֆարմանաւ (որ Տերունի էր և ի սրբոյ Աթոռոյս կարգիւր Առաջնորդ նորին): Իբրև գիտացեալ Յակոբ Վաթուղիկոսին բանադրէ զնա, և նա զնացեալ ի Պոլիս անկանի յիշխանս յոմանս անպարտս ջուլցանեւով զինքն, միջնորդս արհանէ առ Վաթուղիկոսն ի յարձակել զինքն. և Յակոբ Վաթուղիկոսն ոչ արձակէ զնա ասելով թէ՛ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս: Ապա յայտ՝ միջոցի վախճանի Յակոբ Վաթուղիկոսն, և նստի Սիմեօն Վաթուղիկոսն Երևանցի, Եւ նոյն բանադրեցեալ Գէորգն առ սա յարուցանէ զնոյն իշխանսն ի միջնորդութիւն ի յարձակել զինքն ի կապից: Եւ Սիմեօն Վաթուղիկոսն ևս զնոյն պատասխանէ թէ՛ եկեսցէ ի սուրբ Աթոռս: Աւերջապէս առեալ զգիրս ազայանաց ի բազմաց գոյ ի յոսս Սիմեօն Վաթուղիկոսին՝ Բոլոյս ասէ և գիր ապ ի բերանոյն՝ ոչ ևս ջուլցանել զնչան ակթարմայութեան, և ոչ ելանել ի Կարմիր վանքէն մինչև ի մահն: Եւ արձակեցեալ զնայ, Եւ յետ փոքր մըջցի, զնայ ի Սխչիսայ ի գործ Ծոյնոյ Կարմիր վանքին, (որովհետև նոյնոյ վանիցն է վիճակ Ախջիսայ) հրամանաւ նորին Առաջնորդ վերոյիշեցեալ Յակոբ վարդապետին, Եւ ի Սխչիսայ յայտնապէս քարագէ զԼօթերականութիւն, զաս քարշերով զէպոս և զԵկեղեցիս և զԱթոռս Հայոց: Որոյ բողոքն հասանն ի չորից կողմանց առ Սիմեօն Վաթուղիկոսն: Ապա և սոյն Վաթուղիկոս վերստին նոր ի նորոյ շարաշար բանիւ առնէ զչիք Գէորգն և զՏամախահան նորին, ընդ նոմն և զԿարմիր վանից Առաջնորդ զՅակոբ վարդապետն, վասն պատճառ լինիցոյ Եպիսկոպոսութեան նորին և առաքելոյն:

յԱխցեսայ, այլ և զրէ ի Պօղոս առ Պատրիարքն և յԵրևանն, և բերէ զՖէրման մի, յորում զրի թէ՛ Գեորգ Պօղոս, Սանխաննու և Յովհաննէս օւնադուխք և քահանայքն վարիցին ի յԵրջմածին, Պատրիքն Հալաճիցին ի յերկիրն իւրեանց, զմիւս խմորեցեալն պատժեցին առաւմտք, և ի բերանոցն զզիր առնուցուն ի շարումն մի՛ ևս հետեիլ աղանդոց նուցին։ Եւ երիք եկեղեցիքն որք գոն յԱխցեսայ, Հայոց քահանայից յանձնեցցին, որպէս ցուցանէ քեղ յերեսն գրեցեալ ցուցակն և ԾԹ համարն . . . Հաստ սուրաթ ևս զոյ սոյնոյ Փարմանիս, որպէս ցուցանեն ցուցակքն։ Լինի այս՝ ի թուին տաճկաց ՌՃՀԸ և ի մեր ՌՄԺԳ թուոցն։

1764

4. Սուլթան Մուստաֆային ֆարման վան Ղօչոյ վանից և Պարսոյ բոլոր երկրին Առաջնորդութեան յանուն Սիմէոն Վաթնուղիկոսին Երևանեցւոյ, Զի ի Ժամանակս սորին Պարսոյ Առաջնորդն (որ ֆարմանաւ նստիւր հրամանաւ Պատրիարքին Պօղոսի որպէս և յայլ վիճակն Օսմանեցոց երկրին նստին,) խոչ երևեցաւ Աթոռոյս և սորին նստիւրակացն։ Վասն որոց և Սիմէոն Վաթնուղիկոսն հարկեաց Պօղոսի Պատրիարք Գրիգոր վարդապետին, զի զառաջնորդական ֆարմանն նոյնոյ վիճակին յանուն իւրեան հանեալ առաքեցէ, և զԱռաջնորդն զայն յԱթոռս յղեցէ. որ և արարն իսկ, Եւ Սիմէոն Վաթնուղիկոսն զայն առաջնորդն բերեալ յԱթոռս արար միաբան, և ի տեղի նորին առաքեաց ի Ղարս Առաջնորդ ի միաբանից սրբոյ Աթոռոյս, Արոյ և զՂօչոյ վանքն ևս նորոգեալ ի շինութիւն երեք, որ քսան անաւ աւեր էր, Այժմ Ղարսոյ առաջնորդական ֆարմանն է յանուն Սիմէոն Վաթնուղիկոսին, և է ի սուրբ Աթոռս։ Զոր զիս ցուցական և 4 համարով։ Սորա սաւաթ մի ևս ունի, զոր զով որ և կարգեալ առաջնորդ Ղարսոյ յղեցէ Վեհն, ամսի ընդ ինքեան. ի ՌՃՀԹ թուին տաճկաց, և ի ՌՄԺԳ թուոցն մերում եղև այս գործ։ Որ և յայնմ հետէ եղև Ղարս իւրովք վիճակքն Յերուսի թեմ սրբոյ Աթոռոյս, Արոյ։ Առաջնորդն ի սրբոյ Աթոռոյս կարգի և ոչ ի Պօղոսի Պատրիարքէն, Յորակ ոչ սակաւ օգտութիւն լինի սրբոյ Աթոռոյս, ի քորնուոյ, ի գարւոյ, ի յանասնոց, ի յերկաթոյ, ի փայտէ և յոյրոց այսպիսեաց։ Սորա որպէսն և ի Գ զրուին ի Հաստ Սիմէոն Վաթնուղիկոսին ասացաւ լիովին։ Զոր անդ տեսցես։

4Ա. Սուլթան Մուստաֆային ֆարման վան վրեժինդուլթեան Ազթարմայից, Էրզրումաց, Ղարսոյ, Ախցեսայու, բոլոր Երեստանու երկրին, և սողոջ շրջակայիցն, ըստ խնդրոյ Սիմէոն Վաթնուղիկոսին Երևանեցւոյ ի ՌՃՀԹ տաճկաց թուին։ Սորա . . . հաստ սաւաթ ևս զոյ, զորս գրեցաւ ցուցակքն և 4Ա. համարով։

ԿՐ. Յուլիան Գուստաֆայն Գարման կրկին վանք Արցախայու ըստ
վերջ արկեղցոյ, ի ՌՃՁԸ Թուին ստանկաց. զիս ցուցակաւն և ԿՐ Համա-
րովն

Գ.Լ. ԻԳ.

Յորում ցոյցանքն հարկաւոր էրեւել Օսմանցոց փաշայէջ, Շի-խաւից և այլոց
էլիւզաց, շէր րոտու էն սրբոյ Ամսոյոյ:

Յառաջ քան զՌՃՀԳ Թիւն մեր, և ՌՃԼԷ Թիւն անձկաց, (յորում 1724
առին Օսմանցիքն զերկիրս մեր ի Պարսկոյ), ոչ ունիմք զԹուղթ: Ինչ յայտ
պիտեաց: Վասն որոյ և յայնմ հետեւ զոր ինչ ունիմք, զորս անսեւալ վե-
րահասու եղաք՝ գրեցուք:

Ա. Ռաշափ փաշայի աուեսալ գրեալէ զի, յորում գրէ զամենայն
աուես գեղջս մերոյ և զմուլքան յանուանէ: Եւ ապա գրէ յատուկ յա-
տուկ զմուլքան սրբոյ Աթոռոյս մաղափ առնելով ըստ իննորոյ Աստուածա-
տուր Կաթուղիկոսին: Յորում գրին սրբոյ Աթոռոյս աասն ջրաղացք, եր-
կու գինի, սասն այգի, քսան և ինն արա, երկք եծնաղղ, վեց հարկուր ոչ-
խար: Եմանապէս և զերիս վանսն մեր, և զԵրեւանու զերկուս անտապասն
մաղափ. միայն թե Կաթուղիկոսն ի յարբունիս սացցէ ի սարին վեց հա-
զար Ըճ ստակ. ի ՌՃԼԷ Թուին ստանկաց. Գիս ցուցակաւն և Ա հա-
մարով: Յիշեցաւ ի ժԴ զլուին ի ճառս մաղափութեանն:

Բ. Ռաշափ փաշային զի, զի արզ անէ Աստուածատուր Կաթուղի-
կոսն թե Աթոռս ի թե՛ զերկուս գութանս, զքսան. և ինն վարելահողոս,
և զերիս եծնաղղու, և զայլս մուլքս ուննցեալ է, այլմ գեօգահանք և
պղք սմանք ոչ թողուն մեզ վայելել: Փաշայն գրէ ի վերայ Սոփաշան]
գեօղիս զի սաստեսցէ հակառակողացն, ասելով թե՛ ի յարբունի գեղթերն
գրեցեալք են. ի ՌՃԼԷ Թուին ստանկաց. Գիս ցուցակաւն և Բ համարով:
Յիշեցաւ ի ժԴ զլուին մաղափութեանն:

Գ. Ռաշափ փաշային զի, որ զամենայն վանորայան երկրիս մերոյ մա-
ղափ առնելով գրէ թե՛ միայն ի սարին զԸճ դուռուչս աան՝ որպէս կանօն
է, և պլ ոչ ինչ բնաւ. ի ՌՃԼԷ Թուին ստանկաց. Գիս ցուցակաւն և Գ
համարով:

Դ. Սոյնամիտ զի մի ևս սոյն սոյն փաշայս ի սոյն թուոջս վասն վա-
նորէից յամենայնէ մաղափ առնելով: Զորս ցոցես ցուցակգրն և Գ և Դ
համարով: Յիշեցան և սորա ի ժԴ զլուին ի ճառս մաղափութեանն:

(1) Զրապետ կամ ջրբաժան:

Ե. Ռազմի փառային զիր, ի բուսանցն ևս շարի վնաս, որք որն ըստ արդարի վանորեկց թէ՛ որովհետև ներ խորան ի վերայ Երջմանի է բնաղ ի բնե, և նոյնպես լիցի, ի նենդ մի՛ որ զիր ինչ պահանջեցե. ի ՌՃԼԷ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ե Տամարով:

Զ. Ռազմի փառային (յորժամ սրբոյ Աթոռոյս մազաֆութեան ֆարմանն գայ ի Սուլթան ԱՏՌԱԵՆ ըստ արդարի Աստուածատար Ասթուղիկոսին, որպէս ասացաւ ի ԻՐ զուին ի ճառս Թագաւորացն գրեանց, ի ՌՃԼԸ Թուին տաճկաց,) զիր այց թէ՛ որ ինչ մաղաֆ է արարեալ Թագաւորն, ի նոցանե որ զիր ինչ մի՛ պահանջեցե. ի ՌՃԼԸ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Զ Տամարով:

Է. Ռազմի փառային զիր, որ ըստ խնդրոյ Արարեալս Ասթուղիկոսին որէ վնասաֆութիւն սրբոյ Աթոռոյս, երկու գութան, Հազար Հինգ Հարիւր տամար սերն, Հինգ Հարիւր օխտար, և զի մէքատաւ զեօզոյքն մեր այցին մեզ զմուլքս ըստ բնական կարգին. ի ՌՃԼԹ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Է Տամարով: Յիշեցան և սոքա ի ԺՊ զուին ի ճառս մազաֆութեան:

Ը. Շխ-խուամի զիր թէ՛ որպէս ի բնե Երջմանին, Յօշական, Մաստարոյս և այլք զեօզք, առեալ են Աթոռոյն զտասանորդս, նոյնպէս և այցին: ի ՌՃԼԷ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ը Տամարով:

Թ. Շխ-խուամի զիր թէ՛ որպէս առեալ են ի բնե մէքատաւ զեօզքն Աթոռոյս զմուլքս, նոյնպէս և այցին: նոյնպէս և ցանքն, պղիքն և ջրաղացքն, և այլք մուլքն և միարանքն Աթոռոյս՝ որպէս մաղաֆութն չնալք, նոյնպէս և մաղաֆ լիցին. ի ՌՃԼ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Թ Տամարով: Յիշեցան ի ԺՊ զուին ի ճառս մազաֆութեան:

Ժ. Ռազմի փառային, որ որէ թէ՛ կէս Գարաղ զեօզոյ որպէս ի բնե Աթոռոյն է լիալ և կէսն զեօզոյեկից նոյնպէս և լիցի, ի ՌՃԼԸ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ժ Տամարով: Յիշեցաւ որք ի ԺՊ զուին ի ճառս ջրոցն:

ԺԱ. ԱՏՌԱԵՍ փառային գորանէ Թուղթ, որ նման Ռազմի փառային գրեանէ Թղթոյն (որ ի վերդ յիշեցաւ ի Ե Տամարն) որէ զորպէսն զեօզս մերոյ, և զամենայն մուլքս սրբոյ Աթոռոյս մաղաֆ տանելով. ի ՌՃԼԹ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԱ Տամարով: Յիշեցաւ այս ի ԺՊ զուին ի ճառս մազաֆութեան:

ԺԲ. Մուստաֆայ փառային զիր, զոր որէ թէ՛ զոր ինչ մաղաֆ է արարեալ Թագաւորն ֆարմանով, մաղաֆ լիցի. ի ՌՃԼԹ Թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԲ Տամարով:

ԺԳ. Ղազուհ Տուճէթ. Քի Չալազ կոչեցեալ Մուստաֆայ տաճիկ ոճի եկեալ դաւի առնէ ընդ Կարապետ Կաթուղիկոսին թէ՛ եւ Առաւածա-տուր Կաթուղիկոսին ԲՊ՝ զըշի ապրանք ետոււ, նորա գրումն տուք ինձ: Աթոռակալ Աիճեան վարդապետն ընդ նմա՝ քնան ի շարն, և ասն՝ նմա զգեց հարիւր զոչս. և զայս հուճէթն առնուան ի ՌՃԼԹ. Թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԳ համարով:

ԺԴ. Մուստաֆայ փաշային գիր: որ յաւուրս Կարապետ Կաթուղիկոսին գրէ թէ՛ Աթոռս զոր ինչ անուքս ունի և ունեցեալ է՝ զորս վայելեալ են այլք Կաթուղիկոսքն, նշխարէս և սա վայելեացն՝ որպէս ֆարման թա-գաւորին է. ի ՌՃԽՍ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԴ համարով:

ԺԵ. Իսքրահիմ փաշայի գիր: զոր գրէ թէ՛ որպէս Ռաջափ փաշայն առեալ է այսպէս գիր նշխարէս՝ և ես առնալ՝ հրամայեցի, զի կէս դե-տրոյ Թոշակատայ Եզմիածնի լիցի՝ կէսն՝ միւս՝ գեօղորէիցն, ի ՌՃԽԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԵ համարով:

ԺԶ. Իսքրահիմ փաշային գիր ի վերայ Երևանու Ղազուն վանն Աւ-նեցի շառափ Թարութիւնին թէ՛ մէք վերահասու եղաք որ դուին դորա փուշ էր, որն ևս փուշ արաւ և իրաց վրանեալ ի ՌՃԽԲ թուին տաճ-կաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԶ համարով: որպէս ֆարմանն էս գրի:

ԺԷ. Ղազուհ Տուճէթ վասն շառափ Թարութիւնին Աւնեցոյց, որ ասեր թէ իմ հայր Օիրզայն ի Պալտա վեց կրինայ գրաւ՝ պուտել է Կարապետ վան-թուղիկոսին և նորին Աթոռակալ Աղէքսանդր վարդապետին, ես կուտրնու-րեմ: զայն գրումն, եւ Ղազուն հետեւեալ գրանէ զնա սուտ վասն որոյ և զայս հուճէթն ապ. Աթոռոյս ի բաց վանեցով զնա ի ՌՃԽԲ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԷ համարով:

ԺԸ. Իսքրահիմ փաշայի քեահանն գրէ ի վերայ Ղազուն վանն նշխար Յարութիւնին (որ Այվազ ևս գրի), թէ առաջացցին գիտեա որ բուտէ դորա դուին, այժմ ֆարման ևս բերին Եզմիածնիցիք ի թագաւորէն վասն զորս շառափուրէիսն Աւանն որոյ կթէ ևս եկեացէ առ քեզ. ի բաց վա-նեալ զնա ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԸ համարով:

ԺԹ. Երևանու Ղազուհ կրինն հուճէթ վասն շառափուրէիսն Աւնեցի Թարութիւնին յետ ֆարման գալոյն: Որ գրէ թէ լաւ վերահասու եղէ սառութեան, և զայս հուճէթն ետու Աղէքսանդր վարդապետին, ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և ԺԹ համարով:

Ի. Մուստաֆայ փաշային գիր զոր գրէ սրբոյ Աթոռոյս մաղափութիւն, Բ. գուլթան, Ռեճ սամար սելմն, Եճ ոչխար, ձիթահանք, դինկ, սյգիք, ջրաղացք, սևաղուիք և միարանք: Այլ և մեր գեօղս, Թոշական, և Մաս-տարայ զմուքս ապցեն որպէս կանօն է. միայն ի տարին ապցէ յարքու-

ինչ ԳՃԾԵ զաւուշ . ի ՌՃԻԴ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է Ի Տանարով:

ԻԱ. Իպրահիմ փառչին զիր զի յորժամ . յաւուրս Աշնի Արքահամ Կաթողիկոսին կամեցեալ են ի Աւ ջրոյն զջուր բերել ի գեղոս մեր, միջոցի գեօգորայքն գաւառչի են ելեալ . վասն որոյ և փառչին Տրանայէ Թէ՛ որքան ջուր գոյցե կեն Էջմիածնի լիցի . և կեն միջոցի գեօգորեկցն, ի ՌՃԻԵ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է ԻԱ Տանարով:

ԻԲ. Մուստաֆայ փառչին զիր զոր գրէ ի վերայ դիւանադարաց Երևանու Թէ՛ որովհետև Թաքաւորին արդ արարեալ խալիֆայն զփառման և բեր վասն մաղափութեան Էջմիածնի միջոցն գուք մի՛ ինչ պահանջեք ի նոցանէ . ի ՌՃԻԵ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է ԻԲ Տանարով: Յիշեցան սրբա ի ԺԴ զուին ի ճառս մաղափութեան:

ԻԳ. Ըխ - խալի Թուղթ, որ լատ վիճոց փառչեց գրէ վասն Աւ ջրոյ (զոր կամեցեալ են բերել Աթուղթն) Թէ՛ կե Էջմիածնի լիցի և կեն գեօգորեկցն միջոցն: Գիւցուցական է ԻԳ Տանարով: Յիշեցան սրբա էլ կենան ի ԺԷ զուին ի ճառս ջրոցն:

ԻԴ. Լիւսէյն փառչին զիր զոր գրէ աստղարին Թէ՛ ի Էջմիածնի եկող ուխտաւորացն և այլոց եկաղաց և քաղաքաց զեք ինչ մի՛ պահանջեցէ, որովհետև մաղաթ են, և առկաթեան ևս չե . ի ՌՃԻԵ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է ԻԴ Տանարով:

ԻԵ. Լիւսէյն փառչին զիր զոր գրէ Թէ՛ Էջմիածնի երկու գուման, հազար հինգ հարիւր ամար սերմն, այդիքն ջրաղացքն, միմահանքն և զինն մաղաթ են և մաղաթ լիցն: Եւ մաղաթն զետրմ մի՛ աւայն: Էջմիածնի, Յոջական և Մասաւարայ սոցնն զմուլքս խիւանոյ՝ որպէս օրէն է: ի ՌՃԻԵ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է ԻԵ Տանարով: Յիշեցաւ այս ի ԺԸ զուին ի ճառս մաղափութեան:

ԻԶ. Ալի փառչին զիր զոր գրէ Թէ՛ որպէս Ռաշաթ և Եպրահիմ փառչեք պուեալ են զգիր ճոյնպէս և ես աւեալ հրամայեմ, զի Յոջականու գետոյն կեն Էջմիածնի լիցի, և կեն միւս գեօգորեկցն: ի ՌՃԻԵ Թուին առնկաց: Գիւցուցական է ԻԶ Տանարով: Յիշեցաւ ԺԹ զուին ի ճառս մաղափութեան:

ԳԼ ԻԳ.

Յարժանքներն իրենց բանին և ըստ իրանց մասն ինչ որ անհատական և ընդհանուր են ի սուրբ Աթոսին, ինչ չայլան իրենց և ինչ որ անհատական են:

Ձեռք արժանեալ անհատական (այս ինչն այդպէս, ջրաղացաց, դմբից, ջրոց, ասանց, մէքառու գեղորդից, և այլոց այսպիսեաց, զորս ստացեալ է սուրբ Աթոսն, թէ գրամատուութեամբ ասեցեալք և թէ վախճանատուութեամբ անբանցն արեցեալք) զազալացքն և վախճանացքն գրեցան իւրաքանչիւրն ի տեղոսն իւրեանց հանդերձ պարագայիւրն իւրեանց, վասն որոց աստանոր ոչ ևս վերահիշեմք, այլ միայն զորքանութիւնն գրեմք ցուցանելով թէ՛ այս ինչ իրք և կամ այս ինչ գեղջ յազազաւ պարան զազալացք և վախճանացք և կամ այսքան գրեանք զոն յԱթոսին: Ձեռք ցար պուխ ասանն ունեղով, գիւրաւ և փութով զացես և գիտացես թէ՛ այս ինչ գեղջ վեց գանկ մէքն յազազաւ, և կամ այս ինչ այդպէս և այս ինչ ջրաղացի, և այլոց այսպիսեաց յազազաւ պարան զազալացք և գրեանք զոն: Արդես անասնն ի յլստորեզ:

Հազազաւ ելմանի գեղջ:

Ելմանի գեղջ. վեց գանկ մէքն զազազաւ:

Ա. Մեր եղբիւրներ գեղջս վեց գանկ մէքն յազազաւ մեծ կոնգրակառն բուն զազալաց և վախճանաց, զոր ասեալ է Մահուեցի Գրիգոր Սաթուղիկոսն ի յուր հարիւր երեսուն և երկու թուին ասանկաց: Զոր գացես յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և Ա համարով:

Բ. Գարնեալ մեծ և կոնգրակառն զազալաց մի ևս վասն եղբիւրների գեղջս. Աշտարակու, Բաթրինցու, Նորագաւթայ, Աղունաասն, Գիրաշբաբի, և Մարտու գեղորդից վեց գանկ մէքն, զոր ասեալ է նոյն Գրիգոր Սաթուղիկոսն Մահուեցի ի յուր հարիւր երեսուն և հինգ թուին ասանկաց: Զոր գացես յերեսն գրեցեալ ցուցակաւն և Բ համարով: Ազատ ասաւ մի ևս որչ, զոր ևս փոս ցուցակաւն և Բ համարով:

Ե. Գարնեալ հին զազալացք հինգ հաս, զորս ասեալ է Զուղարեցի Յակոբ Սաթուղիկոսն ի յամենց դասաններից վասն մէքն գեղջս այսպիսի: Մին ի ԶԿԳ, մին ի ՌԻԱ, մին ի ՌԻԳ, ի ՌԻԷ, ի մին ՅԱ թիւն ասանկաց գրեցեալք. զոր գացես ցուցակաւն, և Գ համարն մինչև ի Է համարն:

Ժ. Գարնեալ երկը հաս ԷԿ իւղամի ասեալ հուսնիք ի բերանոց դասախաղից, զորս ասեալ է նոյն Յակոբ Սաթուղիկոսն ի ՌԷԱ, ի

ՌՀԴ, և ի ՌՀԷ թիւան տաճկաց գրեցեալք: Զորս գոցես ցուցակքն և Ը համարէն մինչև ի Ժ համարն: Որք եղին տան հաս գրեանք և դապալայք վասն պատուութեան գեղջու մերջ Էջմիածնի:

Գոն ևս ուղարկք և ֆարսանք թաղուորաց և գրեանք խանից և փաշայից և դիւանագրաց արեցեալք վասն վեց դանկ միքն սոյն գեղջու, զորս լիովին ի յիւրաքանչիւք տեղւոքն, և մանաւանդ ի ԺԳ գրուին ի ճառս միքատուութեանն սոյն գեղջու, տեղես. հանկերճ բաննայն պարագրչիւքն իւրեանց:

Ի յԷջմիածնի գեղջու սոյն պարագրչիւք:
ՂԹԻ այգայն մերոյ զապալայք:

Երկու զապալայք խանուն Ռուսուտամի որդի խօճայ Եովհաննիսին գրեցեալք, ի ՌՂԸ և ի ՌՂԹ թիւան տաճկաց, և զորս գոցես ցուցակքն: Ը ապալայ մի ևս Լայիրէն, վասն միոյ զրահացի և միոյ այգայն սորք անուանեցիոր, զորս անունը Լասղայեցի Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն ի յԷջրաշի Մելքոնի յորդուցն, ի ՌՃԿԹ թուոքն մերում գրեցեալս:

Ը ապալայ մի ևս Լայիրէն, զոր գտակար Լեւոնիքի որդիքն տան Աղէքսանդր Կաթուղիկոսին Զուղայեցւոյ, ի ՌՃԿԱ թուոքն մերում:

Ը ապալայք երեք ևս վասն Յէր Նահապետի այգայն, զորս տանու Ղազար Կաթուղիկոսն ճահկեցի, մին Լայիրէն ի ՌՃԶ թուոքն մերում գրեցեալ, և երկուքն՝ աւանդեալն ի ՌՃԾԳ թիւան տաճկաց: Զորս գոցես յերեսն գրեցեալ ցուցակքն: Որք եղեն յօթն զապալայք վասն ՂԹԻ այգայն մերոյ, զորոց զորպէսն տեսցես ի ԺԶ գրուին ի ճառս ՂԹԻ այգայն լիովին:

Մանկասարեի այգայն մերոյ զապալայք:

Վսխոսայրեալս մի Լայիրէն վասն չորս տախտակ այգայն, զոր տայ Եղիազար Կաթուղիկոսին Մանկասարի որդի Մեհրաբն, ի ՌՃԷ թուոքն մերում գրեցեալ:

Ը ապալայ մի ևս վասն միոյ և կիսոյ տախտակ այգայն տայ Մանկասարեի Միքեանի որդի Եսայրեմիան Նահապետ Կաթուղիկոսին, ի ՌՃԸ թուոքն տաճկաց, զոր գիտ ցուցակեալ:

Ը Բարձեալ զապալայ մի ևս վեց տախտակի այգայն զոր տեսալ է Նահապետ Կաթուղիկոսն ի Ը ապալայքն Բողաւոս Առնշարու կոչեցելոյն ի ՌՃԹ թուին տաճկաց, Գոցես ցուցակեալ:

Ը Բարձեալ ի սոյն թուոքն մէկ զապալայ մի ևս վասն միոյ այգայն հնձաւորի, զոր տանու Ամբոսակալ Մինաս վարդապետն ի վերայիշեցեալ Մի-

լինանի որդի Սահակին և զարդը ի թանակն Զորոց Աթուղիոյն Զոր գտցես
ցուցական. որք եղին չորս հաս զանկարացք վասն մի Մանկաստաննց պար-
ւոյն. Զորոց զորպէսն լիովին տես ի ԺՁ գլուխն ի ճառս սոյնոյ այգւոյս .

Մեր վերին այգւոյն զարդարաց:

Ղապաղայ մի մեծ, զոր առեալ է Զուղայեցի Աղէքսանդր Աթուղիոյ
կոսն ի տաճկաց, ի ՌճԻԴ թուին տաճկաց, Գիս ցուցական:

Գարձեալ զապաղայ մի ևս Լպչիրէն, զոր առնու Աթուս ձեռամբ վե-
քիւ Աղէքսանին, ի ՌճՀԸ թուոցն մերում ի Տէր Մկրտչի որդի Սահա-
կէն:

Սւ զապաղայ մի ևս տաճկիրէն նոյնպէս ի ՌճԽԱ թուին տաճկաց, Զոր
գտցես ցուցակոցն:

Գարձեալ երկու զապաղայք ևս մին Լպչիրէն ի ՌՄԺԾ թուոցն մերում
գրեցեալ, և միւսն տաճկիրէն ի ՌճՀԹ թուին տաճկաց, վասն Ղևրն-
դեանց այգւոյն, որ է կից սոյն վերի այգւոյս. զոր մեք առաք. զորս գտցես
ցուցակոցն:

Գարձեալ գիր մի ևս ի խանէն մերմէ Լիւսէյին այլ կոչեցելոյս, զոր մեք
առաք վասն ուսման տաճկ պառարի միոյ գաւաճանի. ի ՌճՀԸ թուին
տաճկաց, Զոր գտցես ցուցական: Որք եղին վեց թուղթք վասն վերոյ
այգւոյն մերոյ. զորոց զորպէսն ի ԺՁ գլուխն ի ճառս Ա կրի այգւոյն տես-
ցես լիովին:

Խանքարի կոչեցելոյ այգւոյն մերոյ զարդարաց:

Ղապաղայ մի վասն սոյն այգւոյս բողորին՝ զոր Սիսեան Աթուղիկոսն
Սրևանցի առնու ի Սպիտ կոչեցելոյ տաճկէ միոյ. ի ՌճԶ թուին քանա-
կաց, Գիս երեսն գրեցեալ ցուցական: Ընդ սմին և գիր մի ի բերանոյ
նոյն տաճկին թէ՛ զին այգւոյս անպակաս ինձ էջաս. կցեալ ընդ զապաղա-
յին:

Սւ զապաղայ մի ևս զոր Մասթէոսն էր առեալ ի Խանքարէն ի ՌճՀԱ
թուին տաճկաց: Սւ հուճէթի սուրէթ մի ևս վասն սոյն այգւոյս. որք եղին
չորս թուղթք վասն սոյն Խանքարի այգւոյս. զորոց զորպէսն լիովին տես ի
ԺՁ գլուխն ի ճառս սոյն այգւոյս:

Ղապաղայք վասն սանդայեանց մերոց ի գեղս սպո:

Ղապաղայք և վախապեանցք Լպչիրէն և տաճկիրէն, տասն և երկու
հաս, վասն այգեւորեանցն մերոց. որք են ի մէջ սոյն Լախիսիսի և
Մանկաստաննց այգւոյն մերոյ. Զորոց զորպէսն լիովին տես ի ԺՁ գլուխն
ի ճառս այգեւորն:

Ղապաղայ մի ևս վանն մից՝ այգեանկաց: զոր Ջուզպեյի Ազեքանդրոս
Վաթուղեկոսն առնու ի յոյս գեօզս յԱնանի որդի Մկրտումէն, ի ՌՃԻՏԵ
Թուին առնկաց: Զոր զայնս ցուցական:

Ղապաղայ մի ևս վանն մից՝ պարտիզի, զոր առնու Աթուղոս վէքիչ
Սարգիսն ի մելիք Յովհաննիսէն. ի ՌՃԹ Թուին առնկաց. զիս ցուցա-
կան: Զորոց ամենեցունց զորպէսն լինովն ահս ի ԺԶ զուինն ի ճառս
այգեանց մերոց՝ որք ի յոյս մեր գեօզս:

Գարնաշ Հայերէն զապաղայ և շարժեամոց՝ զոր Վարդու Նահիտի
մեք և փորունք տան սրբոյ Աթուղոս վանն Խանդ կոչեցեալ այգոյն, ի
ՌՃԾԵ Թուոյն մերում: Զորոց զորպէսն ահս ի ԺԵ զուինն ի ճառս ար-
արեկցն:

Ղապաղայ վանն յաւառոյց, զմեր եւ աչոց այգեանսց ի յիշխանի գեօզս:

Ղապաղայ մի Հայերէն վանն Կազաշանց ջրաղացին, ի ՌՃԿԻ Թուոյն
մերում:

Ղապաղայ մի ևս Հայերէն վանն Մետրոպոլիսց ջրաղացին, ի ՌՃԿԴ
Թուոյն մերում:

Ղապաղայ մի ևս Հայերէն վանն Գուգաշի կէս ջրաղացին, ի ՌՃԿԴ
Թուոյն մերում:

Ղապաղայ մի ևս վանն մեր զնկին զոր Ղազար Վաթուղեկոսն առնալ է
ի յոյս գեօզացի Բուգաշին ի ՌՃԿԴ Թուին առնկաց: Գիս ցուցական:
Զայս ամենայն լինովն ահս ի ԺԷ զուինն ի ճառս ջրաղացիցն:

Ղապաղայ վանն Սեփուպոս եւ Խարան-արի կոչեցեալ տեղոյն, որ է ի վայր Ե-
րասուկազմ գեօզս մերոց ի վերոց Մեծածոր գեօզն է. և Խարանց սրբոյ Ջրոցոյ:

Ղապաղայ մի վանն ուրն տեղոյս՝ զոր առնու Աստուածաբար Վաթու-
ղեկոսն Համատանցի ի յԱլիբեկի գեօզականացն ի ՌՃԼԱ Թուին առնկաց:
Գիս ցուցական:

Գիր մի ևս վանն պատրիկ, վանն վէքիչութեան անանց, զի Եմբեցն
զայս տեղին. զիս ցուցական:

Ըիս-իսլամի գիր մի ևս վանն պատրիկ ի բերանոց Նոյն գեօզականացն:
Զոր ևս զիս ցուցական:

Ղապաղայ մի ևս վանն պատրիկ, զոր Քրակացի Արրահամ Վաթուղե-
կոսն առնու ի Նոյն գեօզականացն ի ՌՃԻԸ Թուին առնկաց: Զոր ևս
զիս ցուցական: Սոցս որպէն լինովն ահս ի ԺԵ զուինն ի ճառս ար-
արեկցն:

Հասարակաց վասն իրաց ի գեղա խոյս, զորս սե՛ր սուրբ Արուս:

Հասարակաց մի վասն երկոց բաժնեաց մի բաժնի ջրոյ Յուշականցուցն, զորս առնին ի զլուսի գաշախ մերոյ, զոր առեալ են Աստուածատուր Կաթուղիկոսին ի ՌՃԼԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական:

Հասարակաց մի վասն Գալմայ կոչեցեալ ջրոյն (որ ի Չանգի գեղոյն ելեալ գաց ի գեղս մեր), զոր առեալ է Նահապետ Կաթուղիկոսն ի Բուրձալիբեկ կոչեցեալ տաճկի ազգականաց: Ի ՌՃԺ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական: Այս երկուց և այլոց վասն ջրոց որեանց որպէսն տես լիովին ի ԺԸ գրութին ի Ճառս ջրոցն:

Հասարակաց տանց որք ի մեր էջմիածնի գեղս:

Հասարակաց մի Լայերեն, զոր առեալ է Նահապետ Կաթուղիկոսն ի յոյս գեղացի Սահապետ որդի Խաչատուրէն, վասն միոյ ձեռք տանց, ի ՌՃԽԲ թուոյն մերում. որ է մեր բաղնեաց տեղն:

Հասարակաց մի ևս վասն միոյ ասն, զոր Նահապետ Կաթուղիկոսն առնու ի նոյն գեղացի Մարտիրոսի որդւոցն, ի ՌՃԽԲ թուոյն մերում. որ է ի մէջ Հազարապատին:

Հասարակաց մի ևս տաճկերէն, զոր Աղէքսանդր Կաթուղիկոսն Չուղայեցի առնու ի յոյս գեղացի Անանի յորդուցն վասն հինգից տանց, ի ՌՃԻԵ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական: Այս էր օթարի կեցեալ տաճկն զոր մէջ փակեցաք ընդ այլոցն. զպոքոսանեաց որպէսն տես լիովին ի ԺԲ գրութին ի Ճառս ասանց:

Հասարակաց Յուշականց գեղս, որ է մուս սրբոյ ԱՅՈՒԿՈՒ:

Հասարակաց վասն մշտն գեղս այսորիկ:

Ա. Բ. Հասարակաց ք երկուք վասն կէս դանկ մէքին գեղս այսորիկ, զորս առնու Փլիկոպոս Կաթուղիկոսն ի Սհակոբեկ Յուշական բեկ տաճկէն ի ՌԾ, և ի ՌԾԱ թուին տաճկաց գրեցեալք: Չորս գտցես ցուցադոքն և Ա. Լ. Բ. համարով: Արաց սուրեքի մի ևս զոյ սոցա նշանփութն: Ա. համարով:

Գ. Գարձեալ զհասարակաց մի վասն միոյ դանկ մէքին գեղս այսորիկ, զոր առնու նոյն Կաթուղիկոսն ի Քարայ, ի Բանդաղու և ի Բեկում տաճկացն: ի ՌԾԱ թուին տաճկաց: Չորս գտցես ցուցադոքն և Գ. համարով:

Դ. Գարձեալ զհասարակաց մի վասն կէս դանկ մէքին գեղս այսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Հասան և ի Հիւսէյին տաճկաց: ի ՌԾԱ թուին տաճկաց: Չորս գիտ ցուցադոքն և Դ. համարով:

Ե. Գարձեալ զհասարակաց մի վասն կէս դանկ մէքին գեղս այսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Սուրճարեկ և ի Մէլլամ զուլիբեկ տաճկացն ի

ՌԾԲ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ե Համարով, Սորա սուրբէթ մի ևս զոյ:

Ձ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Սէֆի-ղուլիբէկ և ի Մեծլուսբէկ տաճկացն, ի ՌԾԳ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ձ Համարով:

Է. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Հասչէյնայ տաճկէն ի ՌԾԴ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Է Համարով:

Ը. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Մէջլուսբէկ տաճկէն, ի ՌԾԵ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ը Համարով:

Թ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Հիւսէյին բէկին ի ՌԾԵ թուին տաճկաց, Սորա երկու սուրբէթ ևս զոն: Զորս զացես ցուցակօքն և Թ Համարով:

Ժ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու Յակոբէ Կաթուղիկոսն Զուղայեցի ի Խանսագան-ղուլի տաճկէն ի ՌԿՁ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և Ժ Համարով:

ԺԱ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Տարկեստ տաճկէն, ի ՌՀԷ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԱ Համարով:

ԺԲ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Սէֆի-ղուլի տաճկէն ի ՌՀԳ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԲ Համարով:

ԺԳ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու Սնոփրիոս վարդապետն ի Սէֆի-ղուլի տաճկէն ի ՌԳԱ թուին տաճկաց, Սորա ազագու հուճնէթ մի ևս զոյ ի Հիւ-խալանէ տաւետ ի ՌՀԴ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԳ Համարով զապալայն և զհուճնէթն ևս:

ԺԴ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին Յակոբէ Կաթուղիկոսն ի Մուշուտ տաճկէն ի ՌԳԱ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԴ Համարով:

ԺԵ. Դարձեալ զապալայ մի վասն կէս դանկ միքին գեղջս պսորիկ, զոր առնու նոյն երանելին ի Հայ Դասպարէն ի ՌԳԲ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԵ Համարով:

ԺԶ. Դարձեալ զապալայ մի վասն վեց դանկ միքին Մանկանոց կոչեցեալ մահչային, զոր առնու նոյն երանելին ի յեսասագուլ Նարիբէկ տաճկէն ի ՌՀԸ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և ԺԶ Համարով, սորա

Հին ղապալայն ևս գիտ ցուցակաւն և ժՁ համարով: Սորա Ա սաւաթ ևս գոյ, գիտ նոյն ժՁ համարովն:

ԺԷ. ԺԸ. ԺԹ. Ի. Դարձեալ չորս հաս ևս հուճեմք ի բերանոց դաւաճանից առեալ ի ՌՁԷ, ի ՌՂ, ի ՌՂԴ և ի ՌՂԶ թիւն տաճկաց գրեցեալք: Զորս գացես ցուցակօքն և ի ժԷ համարէն մինչև ի Ի համարն:

ԻԱ. Դարձեալ ղապալայ մի մեծ Հին և կոնդակաձև վասն վեց դանկ մէքին գեղջս պսորիկ. զոր առեալ են ի Հին տերանցն: Յորում՝ գրի գեղջ չորիւք սահմանօքն, գրեցեալ ի յԸՃՂԴ թուին տաճկաց: Դիտ ցուցակաւն և ԻԱ համարով:

Լ. Այլ և ընդ սին առեալ են երանելիքն մեր զՀին ղապալայս վասն մէքին գեղջս պսորիկ ի Հին տերանց, Թ. հաս: Զորս գացես ցուցակօքն և ԻԲ համարէն մինչև ի Լ համարն:

ԼԱ. ԼԲ. Դարձեալ սոյն Յօշականու գեօղականքս զերկուս ղապալայս ևս տան սրբոյ Աթոռոյս, մին Աստուածաառեր Կաթուղիկոսին ի ՌՃԼԴ թուին տաճկաց, և զմիւսն Կարապետ Կաթուղիկոսին ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց, վասն կրկին մուլք տալոյ սրբոյ Աթոռոյս: Զոր գացես ցուցակօքն և ԼԱ և ԼԲ համարօքն: Սոյնանման՝ և սոյնահամար թուղթ մի ևս գոյ, որք եղին ընդ ամենն Խ հաս թուղթք վասն Յօշականու մէքատու: Թեանն: Արոց զորպէս լիովին պարագայիւքն իւրեանց տես ի ժԳ գլուխն ի ճառս մէքատուութեան սոյն գեղջս:

Ղապալայս վասն այգեաց սրբոյ Արոռոյս որք ի Յօշական:

Ղապալայ մի վասն մասին մեծ պղւոյն՝ որ կօշի ներքի-պղի, զոր առնու Մելքիսէթ Կաթուղիկոսն ի յԱյն - ղուլի տաճկէն, ի ՌԵ թուին տաճկաց: Դիտ ցուցակաւն:

Սօհրոյ (1) մի վասն մասին սոյն պղւոյս, զոր առնու Փիլիպպոս Կաթուղիկոսն ի Մեհտի - վեղերէն. ի ՌԾԶ թուին տաճկաց: Դիտ ցուցակաւն:

Ղապալայ մի Հայերէն վասն մասին սոյն պղւոյս, զոր առնու Աբրահամ Կաթուղիկոսն Բրակացի ի Կարփեցի Անտօնի յորդուցն ի ՌՃԶԴ թուին մերում: Դիտ ցուցակաւն:

Դարձեալ ղապալայ մի վասն միւս Արեգունի պղւոյն մերոյ (որ կօշի Վերի - պղի) միոյ մասին, զոր առնու Աթոռս ի Բաքամի որդի Մուրատէն ի ՌՂԷ թուին տաճկաց: Դիտ ցուցակաւն. որք եղին չորս հաս թուղթք վասն երկուց այգեաց մերոյ Յօշականու: Արոց զորպէս լիովին տես ի . . . գլուխն ի ճառս պղեացն Յօշականու:

(1) Գուցէ Սուլեմանէ, գիր իրաւսխոնութեան:

1691

Դարձնալ երկու վախուչականքս մին Լայերէն ի ՌՃԻ թուօքն մը-
րում գրեցեալ, և միւսն տաճկերէն ի ՌՃԻ թուօքն տաճկաց գրեցեալ ի
ժամանակս Եղիազար Կաթուղիկոսին: Երկու զապարչ ևս Հին, զորս
տայ պրոյ, Աթուօքս Մուշեցի Լայրապետի որդի գրապիր Ալէքսանն վասն
միոյ այգւոյ, զորս գտցես ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի զոր տոնու Աթուակալ Մինաս վարդապետն
վասն միոյ այգւոյ ի Բուսմենն, ի Մուրառէն և յայլոց գեղականացն,
ի ՌՃԻ թուին տաճկաց, զոր գտցես ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի վասն միոյ այգւոյ զոր տոնու նոյն Մինաս վար-
դապետն ձեռասի Բուսմենին ի Մարիառէն ի ժամանակս Կահապետ Կա-
թուղիկոսին, ի ՌՃԻ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի վասն միոյ այգւոյ, զոր տոնու Կահապետ Կա-
թուղիկոսն ի Մարուք վարդապետէն ի ՌՃԻ թուին տաճկաց, Գիտ ցու-
ցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի մեծ Հին գրեցեալ ի ՌՃԻԶ թուօքն տաճկաց,
և զապարչ մի նոր ի ՌՃԻ Ա թուին տաճկաց, վասն ինն այգւոյ և տան
և երկու ջրաղացից, զորս տոնու Աստուածատուր Կաթուղիկոսն ի յե-
րևանցի խօժա Մովսիսէի: Գիտ ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի վասն քսան այգւոյ և Հինգ ջրաղացից, զորս տո-
նու Աստուածատուր Կաթուղիկոսն ի Սհաթուլեցի Վազիրէն, ի ՌՃԻԳ
թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն:

Դարձնալ երկու Լայերէն զապարչք վասն երկու տախտակ այգւոյ, և
մէկ կարտապի շերտամանայի, զորս տոնու Ղազար Կաթուղիկոսի սպասա-
ւոր Կրկողայոս վարդապետն ի Յարութիւնէն, ի ՌՃԻԳ թուօքն մերում:
Չորս գիտ և տես:

Դարձնալ զապարչ մի վասն միոյ այգւոյ, զոր տոնու սուրբ Լուսինի-
մէի Առաջնորդ Անտոն վարդապետն ի Բուսմենց աղայոցն, ի ՌՃԻԸ
թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի վասն միոյ այգւոյ, զոր տոնու սուրբ Ըողակա-
թի Առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն ի Մասթէնէն, ի ՌՃԻԸ թուին
տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն:

Դարձնալ զապարչ մի վասն միոյ այգւոյ, զոր սուրբ Լուսինիմէի և
սուրբ Ըողակաթի Առաջնորդ Անտոն և Մարտիրոս վարդապետքն տո-
նուն ի Բուսմենց: ի ՌՃԻԸ թուօքն մերում:

Դարձնալ երկու Լայերէն զապարչք, մին վասն միոյ այգւոյ, զոր
սուրբ Գայիանէի Առաջնորդ Եղիազար վարդապետն տոնու ի Գիւթուրէն

ի ՌՃՂԵ, և մին վասն երկու Ընդհանուր և տասն կարգի. զորս առնու ի Ղևնդնց Գրիգորէն, ի ՌՄ թուին մերոյ:

Դարձեալ չորս հաս զապալայք Հայերէն և մին տաճկերէն վասն երեք հնձանի և երկու մարաքի. զորս առնու սուրբ Աթոռս ի յայս գեղացւոցս, ի ՌՃԾԸ, ի ՌՃԿԱ, ի ՌՃՀԱ, ի ՌՃՁԷ թուոցն մեռում և ի ՌՂԸ թուին տաճկաց: Զորս գիտ և տես: Որք եղին ընդ ամենն . . . զապալայք այգեաց և հնձանաց Յօշականու: Զորոց որպէս լիովին ի ժՁ զլուին և ի ճառս սոյն գեղջս այգեացն տեսցես:

Ղապալայց Յօշականու չրագացից, միքանաքից

Ղապալայ մի վասն վեց ջրաղացից, զորս առնու Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն ի Բռուսնց Առաքելի յորդոցն, ի ՌՂԳ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական:

Ղապալայ մի վասն միոյ ջրաղացի և միոյ այգւոյ, զորս առնու սուրբ Աթոռս վեցիչ Դաւթին ձեռօքն ի Տէր Հայրապետի զուսար Կեղքունն, ի ՌԺԳ թուին տաճկաց. գիտ ցուցական: Զորպէս սոցս տես լիովին ի ժԷ զլուին ի ճառս սոյնոյ գեղջիս ջրաղացից:

Ղապալայք վասն Յուսկանոց գեղի վեց դանկ մեքն

Ա. Ղապալայ մի վասն սոյնոյ գեղջս վեց դանկ մեքն, զոր առնու Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն ի յԱրաղցի Ալի-աղայի յորդոցն ի ՌԿՁ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և Ա համարով: Ընդ ոմին առնու և վհին զապալայն սոյն գեղջս, զոր Ահլուլայն ապ Իպրահիմ և Յուլէյման տաճկացն, որ զրի ի ՌԽԲ թուին տաճկաց, զոր ևս գիտ ցուցական:

Բ. Ղապալայ մի ևս՝ զոր սոյն գեղականքս տան Արրահամ Կաթուղիկոսին Մշեցոյ, վասն կրկին մուլք սաղոյ սրբոյ Աթոռոյս, ի ՌՃԽԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և Բ . . . Գիր մի ևս սոյն գեղջս աղայ Մուսաաֆայ բնին ապ վհայական և հաւանական վասն այսորիկ, զոր ևս գտցես ցուցական և Բ համարով:

Գ. Գիր մի ևս բազմակնիք, խանի, շարի և այլոց տաճկաց քերով վեկոյն թուինք վասն սոյնոյ գեղջս թե՛ ի բնի անտի վիքատու և Եջմեանի. ի ՌՃՀՁ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցական և Գ համարով:

Դ. Գիր մի ևս Հիւսկին Ալի-խանին առեալ վասն երեք դանկ մեքքին սոյն գեղջս, գիտ ցուցական: Յիշեցաւ ի ճառս սոյն գեղջս: Զայս ամենայն լիովին տես ի ժԳ զլուին ի ճառս սոյն գեղջս: Գիտ ցուցա Դ համարով:

Ղապալայի և զերեք վանք վեց դանկ միջի Մասարայ գեղին:

Ա. Ղապալայ մի վանք երկու և կէս դանկ միջին գեղջու այսորիկ. զոր սոյն գեօղացի Ոսկանի որդի Թարհանն առնու ի Բասարխանի որդի Մահա-մատէն ի ՌԿԶ թուին տաճկաց, և ի ՌԿԷ թուին տաճկաց, Ի գլուխ նոյնոյ զապալային վահանամայ գրեցուցեալ տաճկերէն տայ սրբոյ Աթոռոյս: Զորս գտցես ցուցական և Ա համարով:

Ա. Գարձեալ հուճէթ մի ի բերանոյ Ալիաուուա Իպրահիմ խալիֆայի որդի Ռազաղուուճ վանք սոյն երկու և կէս դանկիս, ի ՌԷԵ թուին տաճկաց, Յորուճ յիշի թէ՛ Պեստուր գեօղի վեց դանկ մուլքն սոյն տաճկիս ծախեալ է Աթոռոյս: Զոր գտցես ցուցական և Ա համարով:

Բ. Գարձեալ զապալայ մի վանք միոյ դանկի երեք բաժին միջին գեղջու այսորիկ, զոր առնու Զուղայեցի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն ի Սարգսի որդի Մհերէն ի ՌԸԻԱ թուին տաճկաց, Գիտ ցուց սկան և Բ համարով:

Գ. Գարձեալ զապալայ մի Հայերէն վանք կէս դանկ միջին գեղջու այսորիկ. զոր առնու Աթոռոս ի նոյն Մհերի թոռանցն, ի ՌԸԿԳ թուին ձրում: Գիտ և տես Գ համարով:

Դ. Գարձեալ զապալայ մի վանք միոյ դանկ միջին գեղջու, զոր առնու Ասաուաժատուր Վաթուղիկոսն ի նոյն Մհերի թոռանցն, ի ՌԸԼԲ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և Դ համարով:

Ե. Գարձեալ հին և բուն զապալայ վանք վեց դանկ միջին գեղջու այսորիկ. յորում գրի գեօղս այս սահմանօքն, զոր առնու զօւչի Մահմատ աղայն և Սէյրիի որդի Մահմատ աղայն ի Միրաշահի յորդոցն, ի ԷԻԵ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցական և Ե համարով: Զվերոյ գրեցեալսդ տես լիովին հանդերձ պարագայիքն ի ԹԳ գլուխն ի ճառս սոյն գեղջու: Զգրեանն թագաւորաց և իշխողաց յիւրաքանչիւր տեղւոջն տեսցես:

Ղապալայի և զերեք վանք գերազու գեղի (որ է յԱզաբանու նահիէն.) միջասուլիսն սրբոյ Աթոռոյս: Ս- փերի-Յաւրէչ ևս կոչի:

Ղապալայ մի մեծ վանք սոյն գեղջու ընդ այլոց վեցից գեօրբեկց, զոր Գրիգոր Վաթուղիկոսն Մակուեցի առնու ի յԱմիր Ռուստամէն: Զոր տես ի վերդ ի զապալայս Էջմիածնի գեղջու:

Ա. Գարձեալ զիր մի ի դաւաճանի բերանոյ, զոր առնու Փիլիպպոս Վաթուղիկոսն վանք վեց դանկ միջին գեղջու, ի ՌԿԴ թուին տաճկաց, Տես ցուցական և Ա համարով:

Բ. Գարձեալ զիր մի ի դաւաճանէն, զոր առնու Յակովբ Վաթուղիկոսն Զուղայեցի ի ՌԸԲ թուին տաճկաց, Տես ցուցական և Բ համարով:

Գ. Գործակալ գիր մի ի դաւաճանէն, զոր առնու Լուսարար Ստեփաննոս վարդապետն, ի ՌՂԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և Գ Համարով:

Դ. Գործակալ գիր մի ի դաւաճանէ, զոր առնու Կահապետ Կաթուղիկոսն, ի ՌՃԹԳ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և Գ Համարով: Զայս ամենայն լիովին պարագայիւքն տեսցես ի ԹԳ գլուխն ի ճառս սոյն գեղջ:

Ղապալաք վաս Մուշի գեղջ վեց գանկ մտին, որ է սրբոյ Աթուոյ:

Ղապալալայն մեծ, զոր առնու Մակունցի Գրեգոր Կաթուղիկոսն վասն եօթեանց գեօղորէից: Տես լիովին ի ԹԳ գլուխն ի ճառս սոյն գեղջ:

Ա. Հուճէթ մի ի բերանոյ դատախազից վասն միքին գեղջ, զոր առնու սրբոյն Գեորգոյ վանից Առաջնորդ Գաիթ վարդապետն, ի ՌՉԶ թուին տաճկաց: Զոր գիտ ցուցակաւն և Ա Համարով:

Գրգալու գեղջ (որ Հայերէն Սան կոչ):

Ա. Հին Ղապալալայ մի գոյ գրեցեալ ի ԶՂԳ թուին տաճկաց. զոր ծառայեն Մահմատ և Ահմատ աղայքն Իպրահիմ խալիֆայ տաճկին: Յորում գրի գեօղս սահմանօքն: Եւ զայլ ամենայն որպէսն տես ի Գիրաշու գեղջ յարախուժեանն, և ի ճառս սոյն գեղջ:

Քէշիքեան, որ Զապիթ-Քեան և Ալին Յալբէ եւ կոչ: որոյ վեց գանկ մուշ սրբոյ Աթուոյ է:

Ա. Ղապալալայ մի վասն վեց դանկ միքին սորա, զոր առնու Յակովբ Կաթուղիկոսն Զուղայեցի ի Ղուլ-Փահրատ և ի Ղուլ-Իսմայէլ տաճկացն, ի ՌՉԲ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւն և Ա Համարովն:

Բ. Գիր մի ևս ի սոյն Իսմայէլէս, ի լուսանցն և խանի գիր և կնիքն: Զոր գտցես ցուցակաւն և Բ Համարով:

Գ. Ղապալալայն սորա հին, գրեցեալ ի ԶԶ թուին տաճկաց: Զոր գիտ ցուցակաւն և Գ Համարովն: Եւ զայլ որպէսն լիովին տես ի Գիրաշու:

Ղապալալաք վաս Նորգեղու, որ է ի մեքէ Երևանու:

Ա. Բ. Ղապալալայք և վախուպնամոյք երկուք, յեճք և բազմակնիք: վասն վեց դանկ միքին Նորագեղու, չորս և կէս դանկ միքին Եղուարդայ և Մարխանենց այգոյն որ յԵրևան, և միկ այգոյ ի Չորագեօղ, և միոյ ջրաղացի ի Չորագեօղ զորս տայ յիշատակ սրբոյ Աթոռոյս խօճայ Սեթի որդի խօճա Յակովբեանն, ի ՌԿԲ թուին տաճկաց: Զորս գտցես ցուցակաւն և Ա և Բ Համարով: Տես զորպէսն լիովին ի ԹԳ գլուխն ի ճառս սոյն գեօղիս:

Ղապալայ մի ևս վասն միոյ այգւոյ ի սոյն գեղու, զոր անուն Վուղա-
յեցի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն ի Դամուքարայոցի Լասան արղղեն, ի
ՌճԻՁ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցականն և . . . և Հին Ղապալայն
սորս ևս գիտ՝ որ գրի ի ՌճԻԱ թուին տաճկաց:

Ղապալայն Արաբստիս այգւոյն սոյն, որ ասացաւ ի . . . զլուին ի
Ճառս սոյն գեղջս, և ի . . . զլուին ի Ճառս ասնցն Երևանու, ի ՌճԻԴ
թուին տաճկաց: Գիտ ցուցականն և

Հուճէթ մի կրկնեցեալ վասն միոյ այգւոյ (որ Լամուղի բաղ և Քեօշկի
Համզա կոչի) ի բերանոյ Փաթմային, ի ՌճԻՁ և ի ՌճԻԲ թիւան տաճ-
կաց գրեցեալ: Գիտ ցուցականն և

Դարձեալ երկու Հուճէթք ևս վասն սոյն այգւոյս, մին ի Փաթմայեն
նոյնոյ, ի Հազար Հարիւր քսան և երեք, և միւսն ի Մահման - ղասուճ
բեկէն, ի ՌճԼԱ թիւան տաճկաց գրեցեալք: Զորս գտցես ցուցակօքն և
. . . Համարով: Տես ի ԺԶ զլուին ի Ճառս այգեացն Նորպեղու
զորպէսն սոցա լիովին:

Ղապալայ և գրեալք վասն Եղուարայ գեղի:

Ա. Ղապալայք երկուք վասն չորս և կէս դանկ մէքին գեղջս այսորիկ
չորս խեցաք ի վերդ ի Ճառս Ղապալայոցն Նորպեղու:

Ա Հուճէթ մի ի բերանոյ դատախազի անեալ վասն սոյն մէքիս ի
ՌԿԴ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցականն և Ն. Համարով: Եւ զպլ զորպէսն
ևս վասն այսորիկ: Եւ զպլ որպէսն լիովին տես ի ԺԲ զլուին ի Ճառս
սոյն գեղջ:

Ղապալայ վասն Նոր գեղի:

Ա. Ղապալայ մի վասն վեց դանկ մէքին գեղջս այսորիկ, զոր անուն
Քաղաքեցի Յակոբք Վաթուղիկոսն ի խոճա Սեթի թուին Սարախանն,
ի ՌճԵ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցականն և Ա Համարովն:

Բ. Ղապալայ մի ևս Հին վասն սոյն գեղջ վեց դանկ մէքին, զոր անուն
Ամիրկիւնէ խանի որդի Նազրկեօնն ի յայտոց տաճկաց, ի ՌԻԷ թուին տաճ-
կաց: Գիտ ցուցականն և Բ Համարով: Եւ զպլ զորպէսն լիովին. տես ի
ԺԳ զլուին ի Ճառս մէքատու լեւան սոյն գեղջս:

Ղապալայք ևս երեք Հաս, մին Լայերէն՝ ի ՌճԶԵ թուին մերում, և
երկուքն տաճկիւրէն՝ ի ՌճԻԲ, և ի ՌճԻԵ թիւան տաճկաց գրեցեալք:
որովք Նորքցի Մարգարի որդի մահմանի Զարգարայն զելւր սուլան, զՀինք
այգիսն և զամենայն ունեցեալսն ճախէ արքայ Աթուայս: Գիտ ցուցականն
Զորպէսն լիովին տես ի ԺԶ զլուին, ի Ճառս այգեաց սոյն գեղջս:

Ղապալայ Եղբի և Ամիրի գեղջեղ կոչեցեալ գեղջեղ:

Ա. Ղապալայք վասն Եղբի կոչեցեալ գեղջեղ, որ է յերկիրս յերևան ի Ծաղկունեաց ձորն, որոյ վեց դանկ մուլքն է սրբոյ Աթոռոյս, և վասն Ամիրի գեղջեղ կոչեցեղոյն որ է ի Գեօղարբունի, որոյ չորս դանկ և կէս մուլքն է սրբոյ Աթոռոյս. ի ՌՂԱ թուին տաճկաց: Զոր գացես ցուցակաւ և Ա համարով:

Գարձեալ վասն այսորիկ ռաղամի սուրէթ մի շարի կնքով: ի ՌՄԸ թուին տաճկաց: Գիտ ցուցակաւ և . . . համարով: Զորոց զորպէսն տես լիովին ի ԺԳ գրուին ի ճառս սոյն գեօղջեղ:

Ղապալայ Բոխնի գեղջեղ:

Ա. Ղապալայ և վախճամայ մի վասն Բոխնի կոչեցեալ գեղջեղ (որ տաճկերէն Զաշուրու ափ, որ է ի Կարփու Նահիէն ի սիրան Արագածու մերձ Ամբերթ կոչեցեալ ամրոցին) վեց դանկ մլքին, որ է սրբոյ Աթոռոյս. ի ՌՂԱ թուին տաճկաց: Զորս գացես ցուցակաւ և Ա համարով: Զորպէսն լիովին տես ի ԺԳ գրուին ի ճառս սոյն գեղջեղ:

Ղապալայ Եղբի գեղջեղ:

Ա. Գիր մի վասն Ծօփանի կոչեցեալ գեղջեղ (որ է ի Կարփու Նահիէն) մլքատուութեան սրբոյ Աթոռոյս. ի ՌՂԲ թուին տաճկաց: Զոր գիտ ցուցակաւ և Ա համարով:

Բ. Ղապալայ մի ևս չին վասն այսորիկ, գրեցեալ ի ԶԼԲ թուին տաճկաց: Զոր ևս գիտ ցուցակաւ և Բ համարով: Զորպէսն տես լիովին ի ԺԳ գրուին ի ճառս սոյն գեղջեղ:

Ղապալայ վասն Գրբի գեղջեղ մլքատուութեան սրբոյ Աթոռոյս:

Նախապէս մեծ ղապալայն Մակունցի Գրիգոր Կաթուղիկոսին, զոր յիշեցաք ի գրուին և ի ճառս Էջմիածնի և սոյն գեղջեղ:

Ա. Գարձեալ ղապալայ մի ևս վասն մեկ դանկ մլքին սորա, զոր առնու Յակովբ Կաթուղիկոսն Զուղայեցի ի Բարսամբէկ տաճկէն. ի ՌԿԶ թուին տաճկաց: Գացես ցուցակաւ և Ա համարով:

Բ. Ղապալայք հրկուք ևս. չին վասն այսորիկ, մին ի ՌԿԴ, և միւսն ի ԶԶԵ թուին տաճկաց գրեցեալք: Զորս գացես ցուցակաւ և Ա և Բ համարովք: Եւ զայլ որպէսն լիովին տես ի ԺԳ գրուին ի ճառս սոյն գեղջեղ:

Ղապալայ Մեկտ գեղջեղ:

Ա. Ղապալայ մի վասն Մեկտի գեղջեղ կոչեցեղոյ (որ է յԱպարանու Նահիէն) վեց դանկ մլքին, զոր առնու Զուղայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսն

ի Ռըզազուլի տաճկին, ի Ռևեթ թուին տաճկաց, Զոր գոցես ցուցակաւն
և Ա Տամարով, Զորպէսն տես ի Ճառս սոյն գեղջ:

Ղարալայ Ղարալայան գեղջ:

Ա. Ղարալայ մի վասն վեց դանկ միքին Ղարալայունչու կոչեցեալ գեղ-
ջըն (որ Եօլքեասան ևս ասի, որ է ի Գառնույ նահիէն) զոր առնու Զու-
ղայեցի Յակոբ վարդապետն, ի ՌԿԱ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն
և Ա Տամարով, Տես զորպէսն ի Ճառս սոյն գեղջ:

Ղարալայ Երբ Գթուց Վաս Զարապի գեղջ:

Նախապէս մեծ զարալայն Գրիգոր Վաթուղիկոսին Մակուեցույ վասն
վեց դանկ միքին սորա, զոր յիշեցաք ի ԺԳ գլուխն ի Ճառս Էջմիանի
գեղջս:

Ա. Գրի մի հուճէթապէս և վկայական Հիւսէին ալի խանին և պողո
մեծամեծաց կըքովք ի ՌՃԶԲ թուին տաճկաց, Վասն Աշտարակու,
Մուղնու, Եղուարուայ, և Բիրաշուի միքատու լինկոյն սրբոյ Աթոսոյ:
Տես ի Ճառս Աշտարակու:

Գարձեալ զարալայ մի վասն այգոյ միոյ, զոր առնու Մուվէս Վաթու-
ղիկոսն ի Արևաճիկ Մուրաթի դատերէն, ի ՌԽ թուին տաճկաց, Գիտ
ցուցակաւն:

Գարձեալ զարալայ մի ևս վասն միոյ այգւոյ, զոր առնու Զուղայեցի
Յակոբ Վաթուղիկոսն ի . . . տաճկին, և սոյ յիշատակ Սաղմաստաւանից ի
ՌՃ թուին տաճկաց, Գիտ ցուցակաւն և . . . Տամարով, Զայլ որ-
պէսն տես ի ԺԶ գլուխն ի Ճառս այգեաց սոյն գեղջ:

Ղարալայք սրբոյ Արոտոյ վասն Գարաքար կոչեցեալ գեղջ:

Ղարալայք և գրեանք եօթն հատ վասն մեր մեծ և պարսպաւոր այգ-
ւոյ զոր ունիմք ի գեոզս յայս: Հինգն տաճկերէն և երկուքն Հայերէն: Տաճ-
կերէն երկուքն ի ՌԽԶ և ՌԿԴ թուոցն գրեցեալք յաւուրս Փիլիպպոս
Վաթուղիկոսին: Մին ի ՌԶԶ թուին տաճկաց, յաւուրս Յակոբ Վա-
թուղիկոսին Զուղայեցւոյ: Մին ի ՌՃԺԴ թուին տաճկաց յաւուրս Նա-
հայետ Վաթուղիկոսին: Մին Հայերէն ի ՌՃՃԵ թուին մերում յաւուրս
Արրահամ Վաթուղիկոսին Թրակացոյ: մի ևս տաճկերէն սորա հին զա-
պալայն, որ գրի ի ՌՃԶ թուին տաճկաց: Եւ մին ևս Հայերէն ի ՌՃԿԼ
թուոցն մերում յաւուրս Վարսպետ Վաթուղիկոսին: Զորս գոցես ցուցա-
կեքն: (Այս ամենայն ի մէջ մեր պագոյ են ի մի խառնեցեալք:

Գարննայ վախճանանց մի տանձնիկն վասն միոյ սորոյ, զոր սոց սորոյ Ամբուսոս նոյն գեղացի Ղարակիզոն, ի ՌՃԲԻ թուին տաճկաց: Գիտցուցական:

Գարննայ վախճանանց մի Լոյսերէն վասն միոյ սորոյ, զոր սոց սորոյ Ամբուսոս սոյն գեղացի Յովհաննէսն ի ՌՃԼԹ թուին մերում:

Գարննայ զապալայք երկուք, մին վասն միոյ սորոյ, և միւսն վասն միոյ սորոյ սոց և միոյ սորոյ. զոր տանու ի սոյն գեղացի Գիլանն, և ի տիրացու նիկողայոսն, ի ՌՃԼԻ թուին մերում, և տանկաց ի ՌՃԾԲ, Սարր Լախիսիմի Աւարտոր Եմանթա վարդապետն Պարսկցի Զարս գացեսցուցակցն: Զվերոյ գրեալոյ զամենայն տես լիովին պարագրօքն ի ժՁ գլուխն ի ճառս սոյն գեղց:

Ղապալայք սրբոյ Արսուսոս Քալարու գեղց:

Ղապալայ մի վասն երկուք ջրաղացաւորեաց ի գեղալ յայս, զոր տանու Զուղայեցի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն ի սոյն գեղացի Առաքելն որդի Սարգէն և ի Ղարստի որդի Յովհաննէսն, ի ՌՃԺԹ թուին տաճկաց: Գիտցուցական:

Ղապալայ մի ևս վասն երկուք աւեր ջրաղացաց ի սոյն գեղոս, զոր տանու Զուղայեցի Աղէքսանդր Վաթուղիկոսն ի Ղաճար-Մաճմառ բնիկն, ի ՌՃԺԶ թուին տաճկաց: Գիտցուցական, որ է մեր շէն դինկն:

Լուճէթ մի ի շարէն և թաղայ ևս ի նիւսէին ալի խաննէ գոն վասն պսորիկ վասն դաւաճանի միոյ, ի ՌՃԼԸ թուին տաճկաց գրեցեալք, և ի մեր ՌՄԺԳ թուին Զարր ևս գացեսցուցական: Զսոցունց ամենց որպէս լիովին տես ի ժԷ գլուխն ի ճառս սոյն գեղց:

Ղապալայք սրբոյ Արսուսոս վասն հաւաքիս եւ Գեօղիանիս Պարսկցից:

Վախճանանց մի վասն ցանկոյ Հողոյ զոր տան բոլոր գեղականքն սրբոյ Աթոռոսոս, ի ՌՃԺԶ թուին տաճկաց: Գիտցուցական:

Ղապալայ մի վասն երկուք ջրաղացաց ի գեղալ յայս, զոր տանու Ղազար Վաթուղիկոսն ճահիցի ի Յոճանի որդի Աւագէն, ի ՌՃԾԳ թուին տաճկաց: Գիտցուցական:

Ղապալայ մի Հին վասն միոյ ղնկի, ի ՌՃԳ թուին տաճկաց գրեցեալ: Գիտցուցական: Զսոցունց որպէս լիովին տես ի . . . գլուխն ի ճառս սոյն գեղց:

Ղապալայք սրբոյ Արսուսոս ի յերեստ քաղաքն:

Ղապալայ մի վասն երկուք այգեաց ի յերևան, զոր տանու Քանաքեղոցի Միքայէլ վարդապետն ի Գովաթ-Կեալտի տաճկէն, ի ՌՄԲ թուին տաճ-

կաց. Գոյ և սորա Հին դապալայն ի ՌԻՍԷ Թուին տաճկաց գրեցեալ. զորս գացն ցուցակոքն. Եւ Միքայէլ վարդապետս այս սրբոյ Աթոռոցս տայ զայս պղծքս:

Ղապալայ մի և վախուպնամայ մի վասն միոյ այգւոյ ի յԵրևան, որ կոչի Ղարաղաշինց պղծի զորս առնու Ղուղայեցի Յակոբը Վաթուղիկոսն ի խոճա Սեթի Թոնն Սարախանէն և յԱրազամէն, ի ՌՁԶ Թուին տաճկաց. Գոյ և այն այգւոյս Հին դապալայն ի ՌՎ Թուին տաճկաց գրեցեալ. զոր Բեպանթար ՍաՀակն առնու ի Ջամանէն. Լուճէթ մի ևս զոյ ի դաւաճանից առնալ վասն այն պղծոցս, ի ՌՂԳ Թուին տաճկաց. Ջորս գացն ցուցակոքն:

Ղապալայ մի վասն միոյ այգւոյ (որ Զիմշիանց կոչի), զոր առնու Աթոռս ձեռամբ Երևանցի Սի-Ռօն վարդապետին, ի ՌՃԼԹ Թուին տաճկաց. Գիտ ցուցակաւն:

Ղապալայն Շարխաննց այգւոյն այն է որ յիշեցաւ ի . . . զլուին ի ճառս միքատուութեան նորագեղու:

Վախուպնամայ մի վասն միոյ այգւոյ, զոր առն խոճա Քորոսն և խոճա Մանուկն Փիլիպպոս Վաթուղիկոսին, և Փիլիպպոս Վաթուղիկոսն շնորհէ Անանիայ առաքելոյ անապատին. Գիտ ցուցակաւն. ի ՌՃԾԴ Թուին տաճկաց:

Ղապալայ մի ևս վասն միոյ այգւոյ, զոր Փիլիպպոս Վաթուղիկոսն առնու ի խոճա Մաթթէտէն և ի Քաղէտէն, ի ՌԾԳ Թուին տաճկաց, և շնորհէ նոյնոյ անապատին. Գիտ ցուցակաւն:

Լուճէթ մի ևս զոյ վասն սոյն այգւոյ, զոր Յակոբը Վաթուղիկոսն առնու ի դաւաճանէ տաճկէ, ի ՌՁ Թուին տաճկաց. Գիտ ցուցակաւն: Զվերոյ գրեցելոց պղծացդ որպիսութիւնան տես լիովն ի . . . զլուին ի ճառս Երևանու պղծացն:

Ղապալայց սրբոյ Աթոռոյ վասն Ջորագեղու:

Ղապալայք և վախուպնամայք երկու Քորոսնց այգւոյն, և Գառնուկնց ջրաղացին, զորս տայ սրբոյ Աթոռոցս խոճա Սեթի որդի խոճա Յակոբանն ի ձեռն Յակոբը Վաթուղիկոսին Ղուղայեցւոյ, ընդ միքին նորագեղու և ընդ այլոց. այնք են զոր յիշեցաք ի . . . զլուին ի ճառս նորագեղու, զորս գիտ ցուցակաւն:

Ղապալայն միւս ջրաղացի որ ի գեօզոյ յայս. յիշեցաւ ի . . . զլուին ի ճառս Եպիֆի և Ամիրի գեօղորէիցն և ի . . . զլուին ջրաղացոց սոյնց գեղոյ. զոր ծախէ Բեպանթար ՍաՀակն. Գիտ ցուցակաւն:

Վախուպնամայք երկուք, և Ա. զապալայ, մի ևս սուբաթ զախուպնամայի, վասն երկուց ջրադացաց ի սոյն գեօղս, զորս ապ յիշատակ Անանիա առաքելոյն Փիլիպոսն Վաթուղիկոսն ի ՌՄԴ թուին տաճկաց, զոր գոցես ցուցակօքն: Զսոցունց որպէսն տես լինվին ի . . . զլուին ի ճառս ջրադացիցն սոյն գեօղս:

Ղապալայք ջրադացու մեր անապատին եւ տանցն յրայայից:

Ղապալայ մի վասն սոյն անապատի տեղւոյն, զոր մահաբի Ղևոնդն Վարնեցի առնու ի նոյն Զորագեղացի Ալանին. ի ՌՂԴ թուին տաճկաց: Սուտա մի ևս զոյ սորա:

Ղապալայ մի ևս վասն սոյն տեղւոյն, զոր նոյն Ղևոնդն ծախե Եղիազար, Վաթուղիկոսին ի նոյն թուոցն: Սուտա մի ևս սորա զոյ:

Ղապալայ մի ևս վասն սոյն տեղւոյն, զոր Ալանն վերոյիշեցեալ առնու ի Փարիէն ի ՌՂ թուին տաճկաց:

Ղապալայ մի ևս վասն սոյն տեղւոյն, զոր Ալիբէկ արձիկ ոճն առնու ի Էաջուս և Աւագ եղբարցն ի ՌՂԹ թուին տաճկաց:

Ղապալայ մի ևս վասն սոյն տեղւոյն, նոյն Ալիբէկն ապ Տէրտերինց խօճա Միքայէլին, ի ՌԽԱ թուին տաճկաց:

Ղապալայ մի ևս վասն սոյն տեղւոյն, զոր Եղիազար Վաթուղիկոսն առնու ի Ղազարի որդի Խաչատուրին, ի ՌՃԲ թուին տաճկաց: Աւերջ գրեցեալ վեց զապալայք են մեր Զորագեղու անապատի պարսպի միջի եւ գեալ տեղեաց զապալայք. զորս գոցես ցուցակօքն: Եւ զորպէսն սոցոյ լիովին տես ի . . . զլուին ի ճառս սոյնոյ գեղջ ամանցն:

Դարձեալ զապալայ մի վասն ի ներքոյ անապատի Զորոջն եղեալ ամանցն, զոր առնու նահապետ Վաթուղիկոսն ի յԱղամաղին, ի ՌՃԳ թուին տաճկաց:

Ղապալայ և զախուպնամայ մի ևս վասն երկք տանց (որք են Հանգեպ մեր անապատի մեծ դրանն) զոր Երանոսի որդի Պօղոսն ապ Յովհաննիսի որդի Յօհաննին, և Յօհանն ապ սրբոյ Աթոռոյս, ի ՌՃԽԱ թուին տաճկաց: Զայսոսիկ ևս գոցես ցուցակօքն: Զվերջ գրեալսդ լիովին պարսպախիքն խրեանց տեսես ի . . . զլուին ի Զորագեղու տանցն:

Ղապալայք եւ գրեալք սրբոյ Արոսոյ վասն — իարտանց — Դալիթոս:

Ղապալայապէս Հուճէթ մի, վասն այգոյ միոյ ի Դալիթեժ, զոր առնու Սիմեօն Վաթուղիկոսն Երեանցի ի Դալիթեժի Միրզա շեֆու որդի Միրզա Ռաֆիէն ի ՌՃԶ թուին տաճկաց: Ընդ այս գոն և այլք գրեանք. զորս

դիտ ցուցադրանք. Եւ պիտի ընդհանրանա ի զլուսին ի ճառս
Կազմակերպչաց

Ղապաղայք վեց հասն վան ջրոց, զորս անունն՝ Արեքսանդր . . . և Աս-
տաւածաւառի Կաթողիկոսին ի Պարեժ Թ. Յէյր Միրիմ կոչեցեալ ջր-
րոցն: Զորս գոցես զուցակօքն, ի ՌՃԻԿ, ի ՌՃԻԵ դարձեալ, ի ԱճԻԶ,
ի ՌՃԼԲ, ի ՌՃԼԵ թիւն տաճկաց զրեցեալք: Զորոց զորպէս լիովին
տես ի . . . զլուսին ի ճառս ջրոց:

Ղապաղայք երեք հասն վանն մեծ պրոպէն մերոյ որ ի Կախուրդան
կոչեցեալ գետին, զոր անունն Զուգայեցի: Եւ զոր Կաթողիկոսն, ի ՌՃԵ
և ի ՌՃԷ թիւն տաճկաց զրեցեալք, զորս զիտ ցուցադրանքն զրեցի
որպէս ձեռն ի . . . զլուսին ի ճառս պրոպէն:

Ղապաղայք և արեւելե վան Արաքսան երկուս
.

Վախուպնամայ մի Արաքսերէն վանն միջոցեղ (Թաւանկուր կոչեցի
(որ է ի մէջ Կաթողիկոս և Բիւրղու ի յիմիտեալ Կաթողիկոսն) զոր տան Կա-
թողիկոս Թեմակոս զարունն և իւրն՝ Եսինիզ Կաթողիկոսն Զուգայեց-
այ ի . . . Թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

Վախուպնամայ մի Արաքսերէն վանն միջ մեծ պրոպէն ի Կախուրդ
գետին, զոր տան Զուգայեցի որպէս Կաթողիկոս Կաթողիկոսն: Զուգայեցոյ
ի ՌՃԻԵ թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

Վախուպնամայ մի Արաքսերէն վանն երկուս թիւն ի Թիֆլիզ քա-
ղաքն, զոր տան Բիւրղու իւրիկ պարտն Արաքսն Եսինիզ Կաթողիկոսն
Զուգայեցոյ ի ՌՃԻԳ թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

Վախուպնամայք երկուս Արաքսերէն վանն միջ պրոպէն ի քաղաքն
Թիֆլիզ, զոր տան Եսինիզն կին Կաթողիկոսն Արաքս, ի ՌՃԻԶ
թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

Ղապաղայք երկուս Արաքսերէն վանն Կախուրդ որի Եսինիզն և
Կաթողիկոսն: Պատին ի քաղաքն Թիֆլիզ, զորս անունն Աստաւածաւառի
Կաթողիկոսն թիւր ընտանեօքն ի ճորտ արջ Աթոռոյն ի ՌՃԻԳ և ի
ՌՃԼ Թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

Ղապաղայք մի ևս Արաքսերէն վանն Թուաննեց Եսինիզն: Պատին և
բոլոր ընտանեացն նոցին ճորտութեան արջ Աթոռոյն, ձեռամբ Աստաւ-
ածաւառի Կաթողիկոսին, ի ՌՃԼ Թուոնն մերում: Գիտ ցուցակաւն:

.

ՅԵ. ԻԿ

Յարտի ցոցանի որդիստի՛նն, կուրե՛նք որ յերկրո՛ւ Երևանո՛ւ և նոցն՝
Ինձի և Քնարին, և Վասի, և ուշ գննեցեալ սրտոյստմն յանձնով յարտա՛ր

Ո՛հ, աւակ, որչիս ստանա՛ր, զի յիրաւի նմանի՛ք աւերկցեալ և մար-
կացեալ ընդաւարոյս վանաւականն, որ, ի յունկորութեան ոչ ինչ հո՛ւ
գայե՛ և ոչ փայ՛լ, անկոց զունեցեցան և զորքաւութենն նոցին, իսկ յիս
մերկանացն յանձնայնն, ապա սկսանիցի մեծաւ հոգումստութեամբ, և
մանքանան խաղճմո՛նք, Վասիչ, կանոնաւորելչ, և յարձանի նկարագրելչ
զիրաւ սեպնն, Բանդի մինչ ունեալ զխոջնայի վանորոյսոյ առ ձեռն ի շին
Վունկան և յանկորութեան, լցեալ մարանիւք և հարուստ ընչիւք
մի բով և վիճակաց, ոչ ինչ հոբանոց քաղցունչ և զունեցեցան սոցին ի
խոնկաւորել և ի յարձանացրել, և զսոցումստութեամբ յարձիչ, այժմ
մինչ վասն մերոց մերոց կան ի յանկորութեան և ի յարձանն, եղևոյ
փորակն անանոց և զաղանաց, որքք գորոց և աւաղակաց, րցեալք զար-
շութեանք և աղբիւք վիճակքն աւերք և անյայտք, ունեցեալ մալքքն
ոչ ինչ և անհարք, Ապա սկսանիցի գրել և հոգալ, և զիրուսեայնն մե-
ծաւ ֆաւզմամբ ի հարչու, արհունել և յարձանի նկարել:

Այլ սակցն գրովհետև անհուն և արտաւթիւնն Աստուծոյ և զքնութեան
նորին ոչ գոյ չափ, և իրաւտեղով խրատն և ոչ խալատ մտան ի մտն
յուստմն, զի իցե թեկուս երբեմն հարկեցեալ ի մարգատրութենն իւրեան
և խոնարհեալ ի յողորմանս իւրոց, ծառայից և փրահանոց սրնոյն (յորոց
անուն կառուցեալք են այնք Եկեղեցիք), այց արաջե՛ և միջ անորոգացե
զհնութիւն խղճալոյ Ազգիս մերոյ և վանորեցիս, եւ յայնժամ ելմէ
զէնս ոչ, գոնէ զաւեր տեղիսն միքից և զվիճակս իւրեանց ճանաչեցն
խաւարածիւքն: Քանզի ի ներկայումս յորբա՛մ գրեմ զսոցումսոց երեսուն և
երեսուն և աւերութիւն երկրն և ամպարութիւն վանորեցիս զորս մեք, և
չառք վարդապետք և աշխարհականք տեսաք ի շինութեան և ի շքեղո՛ւ
թեան, որոց և ոմանց Առաքելորդքն, ևս զոն փննդանի Ամբոսո՛ղս և յայլ
ուրեք, սակայն ի գրին մեր զոցումսոց, և ի զարմահաւոյն՝ վասն վիճակի՛ և
կամ միքի և կամ զոցոց պարագայիցն վանից ուրբեմն գրեմ, տառապանս
կրեաք, զի հասարակ մարդիկ հնազոյնք եկե՛ն, ոչ կորնդանային լուծանել
զսարակուսանս մեր, ոչ ինչք պիքան ցու, որքան այնք սեպորո՛ւք: որք
մարան և մանուսնք առաքելորդք էին լեալք, վանորեցի ունեց իւրոց ի
հարցանելն մեր զորպիսութիւն ինչ զվանից յայնքանեալոց, միայն ար-
պանձեալք, զի զճանապարհս գնեաւանցն միայն էին սերտեալք և ոչ զայլ

Բնչ, Արզ կԹէ այժմ՝ այսպէս, մնա յետ քաննաց ամաց սրպէս, իսկն-
 Ընթեանք իմանալ կարեք, Եւ գորնեալ ի վանորկիցդ անէք ասպատակ-
 շաց և զերտաց պատահեցեալք մերկացան յամենայնէ և անցացան.
 շէ զարմանք եթէ այնպիսեաց վանորկից Հին կոնքակք, Թուզք, զաղա-
 լալք, վախուկնամոյք, Թեմուսիք, և այլք այսպիսիք գրեանք ընդ այլոց
 աւերեցեալ իրաց իցնն վանեցեալք և կորուսեալք, որ հաւաստի իսկ է-
 Իսկ մեծ զարմանք այն է, զի այնք վանորոցք որք ոչ աւարեցան և ոչ
 գերեցան, (այլ աստիարդք և մարտանքն նոցին չկարելով ասնել ժամանակն
 վշտաց և ներութեանցն, ինքնին գատարկեալ զվանքան կեալ են ի յԱ-
 Թուս և յայլ շէտ, յորոց շառքն և կենդանի ևս են՝ որպէս ասացաք):
 Այսպիսեաց վանորկից հարկաւոր գրեանքն և զաղաղայքն ևս իցնն անհի-
 ասցեալք ի վաստութենէ Աստիարդացն, յորոց ի հարցանելի մար և ի
 ինդրին, յերկիր հայկին և զիսակոր լինելն, Եւ թէ զմանա թուզթս ևս
 ունելն և պահեալ կին, այնք ևս հնացեալք, աղմուսեալք և սրտաու-
 տեալք, և ի շուր անկեալք, որպէս թէ ընդ կորուսեալն համարեցեալք:
 Ահարկաւոր գրեալ և շարժեցան ցաւքս, վասն որոց կարճաւասեալ հարկա-
 ւորեցայ:

Արզ ուրեմն, զորն մեր գիտելով, և զորն աստի և անտի հայցմամբ աս
 ձեռն բերելով, զորս գիտացաք հաւաստեալ և ունեցաք, պրկցաք, իսկ զորս
 ոչ կարացաք ասանն բերել, բաց թողաք զանդիսն, Թե՛ս ուրեմն գտա-
 բեալք, իսկ զԹուզթան զորս ձեռն բերաք վասն վանորկիցդ, կին ամենին
 արձատեալք և պատուտեալք՝ որպէս ասացաք, զայնա մեր կարկատելով
 որպէս թէ՛ որքան եր հնար, վերանորոգեցաք և զերեսն գրեցաք ըզ-
 պատմին իւրեանց՝ որպէս տեսանես:

Պատի Գեղարգու վանի սրգիտութիւնք:

Վանքս այս որ այլ անուամբ կոչի Այրիվանք, (որ է ի Գառնու նա-
 հին մերձ գիւղաբաղաքին Գառնուց,) նախապէս հիմնաւորեցեալ է ի
 Թուզ

Աւելի վիճակք յերկրորդ, Երևանու զՆորագաւիթ, զՆորք, զՆնիկն
 զԹաւառաբակ, զՊարտիկ, և զԲարձարի:

Աւելի և զվիճառս գեոգորայս, յորոց ասնու զմուլքս ի տասնէն մէկ
 Պրք են, Պորտիկ, Վերի Աւղաղներ և Ագարակ կոչեցեալ գեոգորայքն, այլ
 և Գոզթ գեղջ երկր զանկ մուլքն, որք ի բնէ անտի վաստնն արեցեալք:
 Պորտիկ գեղջ միքին յաղաբաւ ի Մեմփրէկ ասանքէ գաւառանէ մորէ
 հաւանք մի ևս գոյ, զոր գիտ ցուցակաւ:

հանրան ին Անտանոս քահանային և Կանդակոսին զիս քրտարացն զան
յարեան

Գարեկոյ՝ զինք մի սասն ծակի արքայ Անտանոս ճեղագարն Միջոնե
գորգարեանն ի նայք քեզն սրտն զկարգաց զանկնն ճեղագի ճոյն
Պարտա զարգարեանն չարս Բաւակն ի ՌԱՅԻՆ Բաւին սուրհոյն Բրջ
կարեւոր ՌԱՅԻՆ Բաւակնն սրտն և բարեկնն ջրաշուն և Կանդակոսին
Պարտարարցն զարգարեան Եւ ի Բաւակն Զարգարեան
սասն ջրաշունն արքայ Անտանոս արքան սուրհոյն ի

Գարեկոյ՝ Անտանոսն Արարեկն արքայ ՌԱՅԻՆ՝ ի նոյն լեռնն զարգարց
մի սայ զանն նոյն զանկնն ի ՌԱՅԻՆ Բաւին արքայ Զարգարեանն
միջի Լոյսեկն զիս զարգարեան

Եւ ի ի Բարեկոսին ի Բաւակն և ի Վար քեզարցանն սմի այս
զանք՝ զինի մեկ ճիւղահանք ի վարաց Տեան

Եւ իսր ճեան ևս սանք քրտարաց մի յիջեանն սուրհոյն Եւ իս քրտարաց
Եանտարցն Վարաց ճիւղահանքն արտարեաննայ Կարգար և Երկանն
արգարն յիջեմ ի քրտանն զիս սուրհոյն ի ՌԱՅԻՆ Բաւին ի Կանդակոսին
Բաւան Անտանոս ևս սուրհոյն

Յորքն Անտանոսին զանի արտարեանն

Պարտա այս ևս է ի Կանդակոսին ի զարան մերն ևսայ Բաւակ
կարեւոր քեզն նոյն և յանկնն Անտանոս և Կանդակոսն (սուր) Կանդակոս
և Տեան արեւոյն ի Բաւակ մարտ ի ՌԱՅԻՆ ի յարտարեան Արարեանն
արքայ միջի արգարն Անտանոս Բարգարեանն ի յարտարեան Բաւակն
Վարակն Զարգարեանն (այ զնայ ի Կանդակոս զնայ արտար Վարակն և
սմի Կանդակոս) Եանդն այս Արարեան արտարն իս ի Կանդակոս արտար
ու Բաւակն Կանդակոս Բաւակ Կանդակոս և երեք զանձն արտար արտարն
Քեզարեան (այ սաս Անտանոսին զար ճեարեան Կանդակոս Կանդակոս իսայ արտար
արտար Անտանոսինն Կանդակոս ի Կանդակոս արտար ի ի սուր Կանդակոս
Կանդակոսն) ճեան արտար և ճեանն զարեան արտար Կանդակոս արտարն նոյն
անձն արտար ի արտարն և ճեանն Անտանոսինն ևս իսրն Կանդակոս ի
Վարակնն Անտանոս Բաւակ ի սմի ճեանն ևս Կանդակոս արտարեանն
Կանդակոս արտար ճեանն արտար Կանդակոս արտար Կանդակոսն Կանդակոս
նն արտար Կանդակոս Կանդակոս արտար (այ ի Անտանոսն ճեանն արտարն
կն) և ճեանն ճեանն անձնն ճեանն արտարն Կանդակոս արտար արտար
Կանդակոս ի Կանդակոս Կանդակոս և արտար իսր Կանդակոս (այ նոյն ճեանն
և Կանդակոս Կանդակոսն արտարն կն Կանդակոսն արտար Կանդակոսն) Կանդակոս
արտար ևս ի սմի Կանդակոսն ի Անտանոսն Կանդակոսն և ի Կանդակոսն

Թեան Տեառն Սարգսի՝ և Գրիգոր Մագիստրոսն թեան՝ Գաղթականացի՝ Գաղթեաց
 Ըաճաճի Ապա վերջիշեալ Գրիգոր Մագիստրոսն մինչ վերանորոգեաց
 զԵրեզլի վայր՝ և Գաղթեացցի զԵրեզլի վայր՝ և զԵրեզլի վայր ի վերջին ի վայր
 եւ կոչեացանեղ Կ. սմա. Արեւիկայի. որպէս ծառայար վարան որպէս և յայնքէ Տեառն
 որպէս Բէ. զԳաղթեացի մեկը արեւիկայի արեւիկայի և թեանցի և յետագայ
 ազգասակի. արիւն. մի վերջին մի. յարեւիկայի վերջին որպէս վերջին
 ոչ. Գրիգորի յիշման թեանն, Ապոց, այլ և ի ժամանակս վարդապետացն
 Գարսից մինչև որ թեմի ժամանակս մի. որպէս շինեց շինեց, այս ար.
 պիտակաւնեցի. եւ ի յառաջին ժամանակս Ա. յ. և զին ժամանակս անցեաց
 ի վայր էր. նկեցեցն շինեց ի Գրիգորի Մագիստրոսն. Աստուածատուր
 Աստուգիկոսն Լամաւանցի կամեաց վերստե շինեց. որ և շինեաց ի
 զարմանն քարակրի մինչև ի աննաց Կոնստն ի թեմն, թեմեզն վերստ.
 սակայն ի ձախորդութենէ ժամանակն մաց ցորին անխորհր. և ից արեւ
 պիտակաւն մինչև. ցարս. Ա. ի վերջին շինեց. Աստուածատուր Ա.
 թեմեզն սակայն զԳրիգոր արմանն. արեւիկայի մեկ արեւիկայի մի. յարմ.
 գրեալ էր վերջ գրեցեալ Գրիգոր Մագիստրոսն զյիշման վայրսն ի վայր.
 րոյ երեսն առեալ գրեցար սա ի գեաւթիւն ապարկեցար մի և այս.

« Թուին ՆԱԲ. ի թագաւորութեան Գաղթեաց, և ի Լայրապետութեան
 Տեառն Սարգսի, եւ Գրիգոր Մագիստրոս, վերստե շինեցի զԵրեզլեցիս յիշ-
 անկ ինէ և ծնողացն իմաց. Նա և ի անբանց արեւիկայիս արմանակն. արարի
 վերջս արիս իրանին և զարտաթիւն և աննայն կազմն թեանցին որ ի սեւ
 թանակեց շարմ անիւտիս յարմար և անհամար. ի գիւնաց և ի թեմեաց.
 Ա. աննայն յիշման անհամար արմանագրով և արեւիկայի վայր թագաւորի
 ի զարման. և կայսերական կերպին. Հաստատեցար ի վերջին վայրս
 պեւազանն անանկայն. Ա. ի նա. անանկայն անանկայն զոր շինեցեալ ընկեցեա
 ցար. զԳրիգորի վեր. Սարգսի անհեղեցար. որ և Լայրեցեալ. Հաստատեա
 և անանկայն անանկայն ան քր պատկարն Երեզլի. Գրիգորի վայր ի վայր
 ան. ինդրին. Եօճանն. անանկայն ին. Հրամանալ Մոր Տեառն անոց
 անքր Աստուածանկայն և նորոգեալ Հարստեցար վերստե զարար. Աստու
 վերջին քան զանանկայն. Ան անքր զԳրիգոր Հաստատ. Հիման Սարգսի վեր-
 զեցի որ Գրիգոր Մագիստրոս արմանին. Մինչև զաստ. եր. արմանակրն.
 - Ար. վերստ այս ի յերկրոյս անի վերստ և զԳրիգոր յարմար և զԵրեզլե
 քարակրի զԳրիգոր զճարակրն զԵրեզլեցի. զԵրեզլեցի. զԳրիգոր արմանակրն
 Գաղթի, Կրիգոր, և ի վերջին թառ. Յ. ի և զԳրիգոր վերջին յարմար. յարմ
 աննայն զմեկը ի անանկայն զԳրիգոր և յարմար. Ապոց. Գաղթեաց
 զմեկը. (որ Սարգսեանի վայր և ի վերջին) Թուին ՆԱԲ. Սարգսի. յարմ
 առնու զԳրիգոր զմեկը մեկը. Ա. և Կրիգոր Մագիստրոս Աստուգի. Գաղթեաց,

Բառնշանոց և հասկանալի գործողություններ ստանալու և մի քանի
ջորովանքն Աստուծոյ ի բաց վանեալ գտանկան, մտքեալ զգնանքն, բերալ
և շնորհակցն, և վարդիպալ զառաքելոյ և արարալ զորն միտքանկեցաց
արալէս յառաջն, ի փնտս. Աստուծոյ և արքին Գրիգորի լուսաւորչին: Ինքն
ի ՌԵԾԻԹ Թուղզն մտում: Որ և է չեն: Եւ հաստատ ի մտաւան Երանան
Ծակի:

Ազգայնեց սրբաբարեացն:

Քանիս այս (որ է ի Գրանք գաւառին և յանուն սրբոյն Յակոբանկան
քահանայի որ ընդ սրբոց: Եւ ի գործունեցն էր) նախապէս հիմարեցաւ թ
Թուղզն:

Ունի զվնասն յեկեղոցս յԵրևանու, զԾագաւանի, զԵնե. Գրան և զգործ
Գրան:

Սրբոյն Գեորգիոս վանեց սրբաբարեացն:

Քանիս այս (որ և Ծագաւանք և Ծաղկոյն Երանու և Կոնի. նախապէս
հիմարեցաւ. Ի Թուղզն:

Ունի զվնասն յեկեղոցս Երանու, զԾագաւանի, զԵնե, զԿոնի, զԵրան
հասն, զԱրշակունի, զԵրանու, զԵրանու, զԵրանու, զԵրանու, զԵրանու, զԵրանու
միտք գնանքն Ծագաւանի կողմէն: յարեալ: Կանաւորաբար: Զոր. Երևանցի
Ծանակն: Երանու, Կոնի, այս վանք սրբոյ գնանքն. Ի Ենե Թուղզն մտ
րում: Ե. յս ի Ծագաւան մտն: Երանու սրբ. գործն արեւմտաբարեացն և որոյ յա
զապաւ բազմակնիք: Երանու մի ևս զոյ ստանկերն: Զոր և Գրան և Երանու
Երանու շարունակ: Երանու և Կոնի: Երանու և Կոնի: Երանու և Կոնի: Երանու
գաւառի: Երանու և Կոնի: Երանու և Կոնի: Երանու և Կոնի: Երանու և Կոնի:

Վարդանայն այն վանիցս:

Թագաւանի կողմէն վան հասն, որ է ի մէջ Երանու և Երանու. Երան
որոյն, որոյ վերին կողմէն անգի բաւանը ներքե Վրան Երանուին: Ի մէջ
կողմ գնան, և միւս կողմ ճանապարհն. ի ընդ այն վանիցս է: Որոյ յա
ղազաւ բազմակնիք վկայութեամբ Թուղզն մի զոյ ստանկերն: Գիտ ջուցա
կան:

Այլ և սորին յաղազաւ գիր մի ևս զոյ ստանկերն, յորում մտաբան
սոյն վանիցս արդ արեւն խաբին և քանն Թուղզոյ գրե ի Երանու, և
նորին ի լուսանցն գրե Թէ հոգս այս Ծագաւանիցն է: Գիտ ջուցական ի
ՌԵԾԻԹ Թուին ստանկաց: Ռազամ մի ևս ի նստորչահէն զոյ վանն այն

Հոգոյս ընդ արդարեւ Աւարգան վարչականին ի ՔՃՄԻ Թուին սանկաց
Գրոց ցուցակում

Արասաղ կոչեցեալ մին Հոգն, որ է ի մէջ Աւան Զոյց և Քանարափակ
գեօգրաֆիքն, սոյնոյ վանքոյ է: Արց յարարու յարգմանից զկոյս Թեանք
Թուինք մի գոյ սանկերին: Գրոց ցուցակում Զանարափն որ
յԱւանոյ ի սոյն վանքոյ ի ներքոյ նոյնոյ Զանարափն Սեւու կոչեցեալ
Հոգն սոյն վանքոյ է: Արց կողմունքն գեան և Զանարափն: Ի դուխ սոյն
Սեւու կոչեցեալ Հոգոյս առում, որ ի գեանն ելեալ սուգի մինչև ի Ղան
և մինչև ի Խաչերն Աւանոյ, Զարգոց գեօգրաֆիքն թարգման սոյնոյ վանքոյ
Մեծ: Հոգ մի ևս՝ Հարխոք սանկի տեղ, ի Ահարոց գեօգն ունի որոց կող
մունքն են, Զարգոց զան, գեան, ջրաղացքն և կամուրջն: Մեծ Հոգ մի ևս
Ելառ գեօգրաֆիքն սան սոյն վանքոյ, որ Մարտիկու կոչի որոց կողմունք
են, Ելառոց առում, Զանարափն, Ելառոց բլուրն և գեան: Երկու սոյն ի
յԵրևան քաղաքն, մին ի ձորն ի ներքոյ, նորք գեղն ի վերայ՝ Զգրու
լաղու գեանն, որ ի բնէ վախճ՝ է սոյն վանքոյ, որ այժմ սերմանելի սր
է: զոր հանձն՝ Ահարոց խանն զաւթեալ էր: մէջ յեան: առաջ և է քի մաս
մեր: Երկրորդն ի յԵրևան ի կողմն Դանուբուքոց, ի ներքոյ նոյնոյ
Զանարափն: որ է ի մեան մեր: որոց յարարու զգեանք: զան քաղն:
Անտանեք են վախճ՝ սանկոց սոյն վանքոյ ի Զարգոց գեան: սանկ մի
ջրաղաց, կողմն մարտք, զան և Դ արարալք: Ի մեան Զոյց գեօգն՝ ունի
մէկ միջօհանք, երկու սարաւեղք: մին: Բարձրանոց՝ Աւարգանն: յԵլա
ասի և մեան Աղաւթն: Ի Ահարոց գեօգն՝ ունի մէկ մեղք առում և մէկ մար
տք և մէկ զան: Ի Աւան գեօգն՝ ունի գերին բարձրաց: մեջն զապաղոց
գոյ սանկերն: զոր Աւարգան վարչականն է սանկոց Աւարգի, Զարգոց
սի որդի Թաքարայն: Ի յԱմենք գեօգն՝ ունի մէկ ջրաղաց, զոր Աւար
գան վարչականն է սանկոց ի յԱւանցի Արգու մի որդի Ահարունն: Գոյ
զապաղոցն սանկերն: Ի Աղասօր գեօգն՝ ունի գերկու ջրաղաց: զոր
նոյն գեօգրայի Յեր: . . . Իրիցու, կողմն սան: սոյն վանքոյ մին ի սանկի
գարաուց իւրեանց, և մեան Հոգեբանին Հոգն իւրեանց:

Սրբոց Զառչեաց վանից որդիսարիւնքի

Վանքս այս (որ Արեւնու վանք ևս կոչի), նախապէս Հիմարոցից: ի
Թուին

Ունի զգինանկն յերկրորդ Երևանու, զԱրեւնիս և զԱրարոքան

Մազեմեաց փոփոյ արպետարեանցն:

Վանքս այս . . նախապէս Հիմնաւորեցեալ է ի Թուօնն ՆՆԿ, յԱպի-
րաս իշխանէ:

Ունի զվիճակ ի . . զԲուրասկն, զՀարպանան, զԷշակզուտուրան, զԲա-
քալուկն, ևս զՀօորաղն:

Մազեմեաց փոփոյ արպետարեանցն:

Վանքս այս . . . նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի Թուօղ . . .

Ունի զվիճակս ի Գեղարզունոց նահիկն, ի կողմն Արեգունոց, զՎոթ,
զՀոսած աղբիւր, որ Արիբուլաղ ևս կոչի, զՅրասզէա, զՍարամալէք,
զՆշխարք, զԵրիու Վզնուան մեծ և փոքր, զՎածիս, զԲար, զՎարդենիս,
զԲաւթառանոց, զՍողիուա, զՓօռաւիուկնիս, զԲոլասապ, զՎէտանոց, զՎա-
նէկան, զԱրեւիկն, զՎաթիկ, զՎաթաշէն, զԱղջարիիթ, զՄարքնիս, զՎար-
փրշէն, զՎեյիշէն, զԲասասա, զԾուկրուկ, զԽօսկաշէն, զԱկունք, զՊար-
կիս, զՈսկեշէն, զԱմեռ, զԽալնակ, զՄազրայ, զԵփլ, զԲոււլանոց,
զՍոթ, զՎալէր, զԱրքաունէր, զՆրիցաշէն, զՋաղացաձոր, զՀամաթիար,
զԲարանակ, զԱղջաղայ, զԵրիշատ, զՈկունիս, զՉիլ, զԱրասոււճ,
զԳետիկ, զՎարմունջ և զՎարաքեափանակ:

Ունի և զանապատս ընդ ձեռամբ իւրով, զՎարդենեաց անապատն,
զՎոթայ անապատն (որ Վուսանաց է), զՍողիուի անապատն, զԲոլասա-
պի անապատն, որ է անուամբ սուրբ Աստուածածնին, և զանապատ փ ևս
ի մէջ Եովուս որ Աշա կոչի:

Կարպանից արպետարեանցն:

Վանքս այս . . նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի Թուօղ . . .

Ունի վիճակս զբոլոր երկիրն Քեկանու, որոց Հայերէն անունն Շարայ
երկիր կոչի, որ է սահմանակից Խամսայու, բայց Էջմիածնի է վիճակեալ, և
ընդ ձեռամբ Երևանու իշխողին: Որոյ գեօղորայքն են պսոքիկ. Էրք, Մնիլանց
Պարմիրշէն, Սալամալէք, Բաւթառանց, Ուուսցփոր, Ասարենիս, Ծուղ-
բուղաշէն, Հոսարակ, Վեաւայու. սորա յայնկոյս լիբինն են, կից Արեգուն-
ւոյն Գեղամայն: Իսկ յայնկոյս լիբինն, Մեծ Շար, Ված, Անուխս, Խօզ-
զանց, Բաշտակ, Հաճաթ, Ապահէն, Ճուճն, Բարասակ, Զուար, Մաս,
Սեւաջուր, Մովսանղ, Խրանց, Հալուճ, Մոթանց, երկու Գոււլախուր,
մեծ և փոքր, Լէ, Եանշաղ, Բարսիղի շէն, Մէյասանն, Նրիցիշէն, Խութա-
վանք, Զափար, Վեարաք, Նորշէն, Խնթրալանք:

Ունի և զանապատս ընդ ձեռամբ իւրով, զԹագրաւանից անապատն, և զԾարայ անապատն:

Հայրեգանից որպիսութիւնքն:

Վանքս պս (որ և կոչի . . . որ է ի Գեղարքունի) նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի Թուոջ . . .

Ունի զգլխակս ի Գեղարքունից նահանգն զԹանաքար, զԻկապանք, զԳալուղարտաշ, Ափատար, զԲիղնի, զՆուլալի, զՆորատուա, զՂալախ, Առնեզի, Գանձակ, Բուգիանայ, զՂարաբախայ, զԳարաբանի, զՍեղառնի, զՍեղանի, զԲեամանորուլաղ, զՊարանբէկի գեղ, զԽշլաձագ, զԲերթ, զԱզատ քաղաք, Հասանրուլաղ, Կարսիլըն:

Ունի ևս զանապատս ընդ ձեռամբ իւրով, զԳալուղաղանք, որ է Կասանայ՝ առ ընթեր նորատայ, Զանապատ մի ևս Կասանայ, ի նոյն նորատայս գեղցն: Զանապատ մի ևս, յԵղիպանք գեղցն, որ ևս է կասանայ:

Եղուշայ վանից որպիսութիւնքն:

Վանքս պս (որ կոչի սուրբ Գրիգոր, որ ևս է ի Գեղարքունի) նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի Թուոջ . . .

Ունի զգլխակս ի Գեղարքունից նահանգն, զՎորդարակ, զՄեծ Զար, զՓոքր Զար, զՍնիստն, զԸղուլաք, զԾակքար, զԷրթեճի, զԲեմափոր, զԻլանչի, Կարսիլըքար, ևս Կարսիլըքար, զՍասարիեղում, զՄարիս, զԲալախատափ, զՎրացաշէն, զԱմրար, զԱյթունթախա, զՎարմիր աղբուր, զԳառնակեր, զԳիլիշէն, զՀաբուլ:

Մասրուց անապատն ևս ընդ ձեռամբ սոյնն է:

Միգանու անապատի որպիսութիւնքն:

Անապատս պս որ է ի Ծովակն Գեղարքունից, որ և . . . նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի Թուոջ . . .

Ունի զգլխակս ի Գեղարքունի, զՎախուախի, զԲաաակալ, զՎարգել, ևս զՎարգել, զՓշմակալ, զԲուղտաթափայ, զՂարաղալու, զՊորտախի զՊորտաղ: Իսկ ի Ծաղկունեաց նահանգն զայս ինչ ունի. զԻրախտիկ, զՈւլթիժառ, զՄեծտափ, զԶիպուխու, զՅամարաբեր, զԳամաձոր, զՎարսեր, զՀալխ, զՎորթել, և զԾաղկունք:

Պիտու վանից որպիսութիւնքն:

Վանքս պս (որ և կոչի սրբուհւոց Աստուածածնի վանք) որ է ի Կասանայ գաւառի, յեղր Հրատաան գեղոյ:

կողմանքն պրին, Կրիզոստոմոս, զի եւանգելոս զիս զղապարտն ցուցա-
 կան Սոյն գեօղացի Յիսկոս պրին Թոմաս և Կարկանդակն, ի
 սոյն գեօղս ծախնն զայդի մի նոյն Աւարնորդ Յովհաննէս վարդապետն՝
 զից՝ Թուսնի, ի Թուխն ասանկաց ՌճԻԸ, եւ սոցնն քիչ Կրիստոս Աղայն
 եւ զիւր բաժնին յարուկ զղապարտ գրեցուցանէ ի վար կիս նոյն զապա-
 լային, և ծախէ նոյն վանքին, Ռոյ սահմանքն՝ պրին, վանից պրին, եւն-
 ճալքն, Սարն և Սարդարի պրին, Կիս զղապարտն ցուցապան
 Սոյն գեօղացի Կրիզոստոմոս պրին Թոմաս, ի սոյն գեօղս զապ լայ մի ծա-
 խէ նոյն Աւարնորդ Յովհաննէս վարդապետն՝ յիսան շահար, ի ասն
 կաց Թուսն ՌճԻԸ, Կողմանքն Անանիոսի բաղայն, ասանն և եփեղաց
 կողմն, զիս զղապարտն ցուցապան Կարանայ ի սոյն քեօղս Ար-
 մենի որդի Կոլուն զայդի մի ծախէ սոյն վանից Աւարնորդ Կարդապետ վար-
 դապետն՝ երկու Թուսնի, ի ՌճԻԸ Թուսն ասանկաց, Ռոյ կողմանքն
 եւ վանից պրին, Յիսկոս բաղ լայն ճարն, և Կոլուն բաղ լայն, Կիս զղա-
 քարայն ցուցապան Կարանայ երկը Կարդարի և Տին քիս վան
 սոյն սոյն կաց Կարանայ գեօղս, սոյն գեօղացի Կարկանդակ
 որդի Կրիզոստոմոս, և սոյն Տորեղար Անդրեան, զիւրանց բաժնն պրին
 վան, ասն սոյն վանքիս ի ՌճԻԸ Թուսն ասանկաց, Ռոյ կողմանքն եւ
 Կարկանդակն և Կարանայ պրին, Եւանգելոս և քարապին Կիս զիսկոս
 նոյնցն ցուցապան Կարանայ Աղանայի կիսն զայդի մի ծա-
 խէ սոյն վանքիս Աւարնորդ Յովհաննէս վարդապետն՝ ասան և երկը
 Տարար պրին, ի ասանկաց Թուսն ՌճԻԸ, Ռոյ սահմանքն եւ սոյն վանից
 պրին Ե յիսկոս պրին և ասանն Կիս զղապարտն ցուցապան
 Կարանայ ի Կարանայ Կարդիկ անանն արդիկ մի զիսկ լայ բաղայ
 Կարդար ի ք քիսկոսն՝ սոյն վան, սոյն վանքիս, ի ճանն պրին Աւար-
 նորդ Յովհաննէս վարդապետն, ի ասանկաց, ՌճԻԸ Թուսն, և ի ՌճԻԸ
 Թուսն մերում Կիս զղապարտն ցուցապան Կարանայ գիսն
 ունի վանքս այս զիս և Տարապետն պրին մի զար Կարանայ պրին ասան
 զար ասան և սոյն վանից Աւարնորդ Յովհաննէս վարդապետն ի Ա. և
 զիսն (զորոյ սրամուկիւնն է ի զարան սրացար), յիսայ Կարանայ
 Անդրեան զաւի անն, ընդ Կարանայ վարդապետն, (որ զիս Յովհաննէս
 վարդապետն նախ Աւարնորդ սոյն վանքիս), Կիս Միսի Արարատ Կա-
 Թուղիկոս Տարանան բան մի ասն Անդրեանն և ի բերանցիկը աս-
 նան Տարանայ ի ՌճԻԸ Թուսն մերոյ

Լայնին դարձուցումը եւ գնահատումը.

ԲՃՆԵՅԻ Լարդանի որդիք Մկրտան և իւր ընդ Անդալուան, և այլք ի նոյն գեղին զիւրեանց մեր Քոնստանդնուպոլիս լեզուական մուսթաֆա-Տարքան (որ է ի յաֆն Լրասաան գետոյն, սան վախճ սոյնոյ վանքիս. ի ԲՃՆ Թըր շին մերոյ. Երկու կողմէ Լրասաան գետն, ի վերն՝ քարանփն, և ի հարդան. Արասադարանու սահմանն. Գարձեալ՝ ԲՃՆԵՅԻ Մկիք բեկի որդի Սարգիսն ծախե նոյնոյ վանից Աւաղնորդ Սիսեան վարդապետին մէկ խոսհարք. ի նոյն գետին. (որ է յհան մի Թնոց կոչեցեալ սեղույ յառաջն.) Հինգ հարաքար՝ դիւանի. ի ԹՃԷԷ. Թախ մերոյ. Գարձեալ՝ Նանուրեղի. Երկուանի որդիք, Ծախք և Լարդանն ի ձորոյն մէկ խոսու սան վախճ սոյն վանքիս, ԲՃՆԵՆ սոյն վանիս Աւաղնորդ Յովհաննէս վարդապետին և Թախ մերոյ ԲՃԿԲ. մէկ կողմ Մարալի բաղչայն. և միւս կողմն Եկեղեցին. ԲՃՆԵՅԻ Գալուանի որդիք Սիսեան և Թեշխբանք զիւրեանց կրասեկի. չիմանն սան վախճ սոյն վանքիս ի ձեռն Աւաղնորդ Գալիս վարդապետին, ի Թախ մերոյ. ԲՃԿԲ. միւր մէկ կողմն. միջ աղբուրն և միւս կողմն Սեղ Յովսէփի չիմանն. ԲՃՆԵՅԻ Փղեպատի որդի Ախրաան, մէկ կողմ սեղ. ի գաւռն Ամեհարեկի կոչեցեցին, սոյն վախճ սոյն վանքիս ի ձեռն Աւաղնորդ Գալիս վարդապետին, ի ԲՃԿԲ Թախ մերոյ.

Գարձեալ ունի զգին ըստաց մի ի ԲՃԵԻ, զոր սոյն Աւաղնորդք Յովհաննէս և Գալիս վարդապետն աւանտն ի Լազարէն և Յախրէն ունի հարաքար զիւանի, ի ԲՃԿԲ Թախ մերոյ. որոյ կողմնինն են, Ասրուխաննոց աւանտն վանքի աւանտ և Բաղասաննոց աւանտ, որոյ կան Աղիւրեկնոցն և յեալ. Լարդանի և Մկրտիկի որդիք են Լարդան և Յակոբն Գարձեալ. ԲՃՆԵՅԻ Գալիսի որդի Մամբեան և իւր որդիքն մէկ ըստացայն կիսոյնիք բաժնին մէկ յաճինն. և մէկ Երսանքի կոչեցեալ ձեռն սան վախճ սոյն վանքիս. ի ձեռն Աւաղնորդ Յովհաննէս վարդապետին. Թախ մերոյ կիսեալ կայրին զարդարոյ՝ գայեալ յԱմեհարէն.

Արտուայ վանի որդիսորիւնքն.

Աւանտ որդ (որ է ի Երսան գաւառին...), ծախուպէս չիմարեցեալ և ի Թախ ԵԷԷ, ի Սիսեան Թախարէն Բարդուաննոց.

Ունի զգինսոյ զԼընու և զԵրսան

Արտուայ վանի որդիսորիւնքն.

Աւանտ որդ (որ կոչի որդն Գեղոց վանք) որ է ի նից գաւառի, նախնայն ի Թախ չիմարեցաւ.

Ունի զգինսոյ զԵրսան գետն, և զԱղբուրանն.

Յեզեյի գրքի արժանատիքը :

Վստի՛ց այս (արժանատիքը) և յանուն նորաստեղծի՝ Աստուծո՛ւն ի
կուրծն Երազե՛մու ի վերայ ձորոյն՝ նման (Գրիգորի) ճակատագրական
բնցաւ ի թուող :

Մեծի զվիճակս զիւր վերն զի՛ճն Յեզեյի զհարս կանն Ազատիկ, զնշն և
զՎժան :

Սագնսագանից արժանութիւնքն :

Վստի՛ց այս (արժանատիքը) և յանուն Աստուծո՛ւն ի նոր ձորոցումս և
Երազե՛մու ընդ սննն և քն ներքոյ տարին՝ ի մեզ ձորոցն և ի վերայ Բարցազ
գետոյն, սուրբ անուարան արևուտն արչի Անուարի (հրէ) նախագիտ Տի-
մուհրեցան ի թուող Փրկչին ներս ի մեզ ի սրբոյն Գրիգորն լուսաւորչն
մտնէ Քանից լուսաւորչն մեր արքան Գրիգորն յարմար լուսաւորեաց
զՎայս քրիստոնէական Տաւառով և քորթիւնաց Տրիգոր և Աստուծո
հաճոյ կարգը և բարեզարդ կրօնից շինեաց զհիկեղեցիս և կորզեաց ը-
բարհանայս և զպաշտօնայս Աստուծո՛ւն ի նախագիտ զկրօնի արդին իսկ զար-
բըն Արիստակէս ի մեզի իւր Լոյրեացիս և կառավարչէ Տարին իւրոյ և
իւրն այնուհետև սկսաւ մեկնել յարեւարհն և մտնեալստ ի մարզիսն
և շնչիլ ի լիբնս ի յարս և ի ձորս և կառ Տրիգորական վարդաբ-
այէս անմարմին և ընդ Աստուծոյ մտնելու խոսակցել զիւր իսկ արժանեք Տա-
ւառազ և Որ և եղաւ ի մայր լիբնն Արաբիստ և արմէր անց զուրս
բազումս ուր և յորինեաց զուստար մի փոքրիկ ի ներքոյ զմեզ մեջ յորուն
տե՛նսարոյ Երրորդութեանն (և կրօնեաց) ի նմն զհանձնեց մեւ արմեզ
արարանի և կից զվա իւրովք արարեալստ և խնդրեաց յԱստուծոյ մի
երմայնով լուսով զուսեցեալ անշէք մասցն մեզն ի կառավարի արդու-
հի ու և եղևն քան յարմարեցն ար մայ մեջէ յարս ի ժամս Աստուծոյ
և ի պարծանս ծառային Իրոյ (Այս կրօնի յարմար լուսաւորչս արմե
Գրիգոր ականատան յետ ժամանակաց զորմէ յայտ ասկոց եմք որ վան
այնորիկ կոչեցաւ ականատան) Արդ՝ երանիկս այս սուրբ Գրիգոր լուսա-
ւորչս մեր Գր՝ յամարայնոյ եղանակով ի սրբ ի լիբնս պարսիկ արմեց արդէս
ասացար և ի ներայնոց եղանակին ի յարմարեցեալստ արմեց լիբնս ի մեր
Բարցազ գետոյն և անդանոր պարտղիս ի սրբ յարմար Աստուծո՛ւն ի մեզ
և երբեմն ի ձորն մնար և երբեմն ի գուլս ձորոյն ի բարձրահայեաց անդ-
առնս Վանս որոյ և յերկսեան տիղիսն ևս շինեաց զփոքրիկ Եկեղեցիս և
եկից մարտակեաց միաբանեաց և կարգեաց մայր կաննս և զլուսաւորչա-
հաճոյ կարգս և զանուարմանս Չանուս վիբոյն կրչեաց Անկեղեցի Ար-
նուպատ (զի միշտ ի սաղմոսերգութիւնս պարտղիս) և ներքոյն կաննն

կոչեցաւ Լուսաւորի անաթոսա Որք և կոչին և մնացին այսու կարգաւ մինչև ի . . . Թիւն մեր ի ժամանակ քաղեալաշա իշխանին Վաչէի և սրբոյն Յրիգորի ականատե վարդապետին (որ ի վերջ յիշեցաւ) որ էր Առաջնորդ երկուց անապատացոյ Ապա բարիպաշտս այս Վաչէ շինեաց զհրաշակերս և գնեծ եկեղեցին զեզեցիկ և վայելուչ ձևով հանդերձ ներսի շինուածութիւն և արտաքին զաւթովքն և պլովք պարագայութիւն որ կոչի սուրբ Սիօն և կամ Սուրբ Նշան, և զարգարեաց պարսպք և պլովք բազմօր շինուածովք որ կայ մինչև ցայսօր շնորհօքն Աստուծոյ, և կոչի Աղղմասա վանք:

Ունի զվեցանիւ Ապարանու նահիլին որոյ գեօղորացքն են Բոյ՝ Ապարան, Մուլք, Լարտնկղարոյ, Ճաննիկ, Զարհաճի, Գիւմակեղու, Գիւլարու, Սարուբուղազ, Դանիլու, Մոլլաղասուժ, Բիրաշու, Լարաբուլազ, Բարսեւծրնկա, Աերուկարդ, Դապանդ, Գիւլուճայ, Բուլղու, Դըրջուտին, Աերուլաի, Հիրաղալոյ, Բուլիեր, Արնայեօղ, Այլ և ի Ապրիլու նահիլուժն զԱրիկէիլ, զԱշարաի, այլ և զկես Էարապետանին. Բայ զի զքաղաք Էարապետանն ըստ Յօհաննայանին գրեալ խառն և անորոյ: Այլ և ի Գեօղորդունի զԴուապագօղն, զԷարապետանի գեօղորայսն ի ճարս Յօհաննայանին տեսցես): Ունի զէջաղու գեօղորայս, յորոց անու ի ասանէն մէկ զմուլքս: Որք են, իւր մերձ եղեալ Աղղմասա վանք գեօղն զորոյ գնեկ և զկես դանկ մի ըի ղապալայն գացես ցուցակաւն . . . Զոր սորին Առաջնորդ Մանուէլ Վարդապետն արնու ի Սուրբատէն և ի Մարիամէն ի Ռուրթուին տաճկաց երկու թուամանի Դակ զչորս դանկ և զկես մուլքն վրիժմ օւնի ի քնէ անաի. Գոն ևս վասն այն գեղջս հին ղապալայ մի ՄԶԹ թուին տաճկաց գրեցեալ. Սու ռաղամ մի ևս ի մեծ Էահապատէն ի ՌժԳ թուին տաճկաց գրեցեալ վասն երեք դանկին սոյն գեղջս, զոր իւր գիտ ցուցակաւն . . . Սոյնպէս և Բեարմանսարոյ կոչեցեալ գեղջ Գ դանկ մուլքն (որ է մերձ բարեալ Բարմանարային) որոյ վասն ի սորին Առաջնորդ Ոսկան Վարդապետէն Երևանցոյ զոյ վկայական գիր մի, որ զի ի թուին մերոյ ՌժԳ, զոր ևս գիտ. Այլ և Լամանու, Այլաղալի, ի Բուրապի կոչեցեալ գեօղորէից մուլքն ևս են լեալք սոյնոյ վանքին, բայց . . . վարդապետ Առաջնորդն սորին ունելով զբարեկամ տաճիկ մի հաւատալով նմա, սոյ զգապալայսն սոյն գեօղորէիցս ի ձեռն տաճկին, սոյ նմա և զքաղմ, զի վնայեալ ի Ասպախան ի Էահէն ղուտամ հանդէ ըստ ունի ղապալայիցն, զի հարաբարէն մնացն մուլք գեօղորէիցդ. Սու տաճիկն զնայեալ ըստ տաճկական բարութիւն ի յիւր անուն գարձուցանէ ղապալայսն և ղուտամն, և եկեալ զաւթէ զմուլք վերոյ ասացեալ երից գեօղորէիցդ:

Երկու չովուրմատեղիքն, որոց մինն մերձ վանքին, և մյուսն ի ներքոյ վանքին, որոց կենն վարկահողք են և կենն Իսահաբը: Մէկ հող ևս մերձ կալին և առաջի մեծ դրանն սոյնոյ վանից: Սոյնոյ տեղոյս մերձ դեպ ի կողմն Արագածու: Երկայնագարձ կոչեցեալ հողն: Մեծ հողն երեսուն սամարեն տեղ, որ է ի վերայ Ապարանու ճանապարհին, սոյնոյ տեղոյս ներքին առուակն ի վերայ ձորոյն առան և ութն սամարեն տեղ: Մէկ հող ևս յճեցեալ մեծ հողիդ լինն տակն, որոյ վասն մէկ Հայերեն զարազոյ գոյ ի ՌՃՂԱ թուին մարդ գրեցեալ: Ախտերներ կոչեցեալ հողքն՝ երկուք կից իրերաց ի գրուս Աստականու կոչեցեալ ձորոյն: Երկը հողք և երկը մանր ձոթք կից իրերաց, ի մէջ Սերկելու և Յուշու ճանապարհացն, որք Աստականու կոչին, զորս Սերկելի գեօղականն են առեալ սոյն վանքիս, իբրև ապաշտարանք ինքեանց վասն յիմարարար սպանաննոցն զիշխանն Աստակ: (Ի ներքոյ սոյն հողոցս, դեպ ի մեծ ձորն, զերկուս հողս ևս Յոհանավանքին են առեալ սոյն գեօղականքս՝ վասն սոյնոյ պատճառս, որք ևս կոչին Աստականուք, որպէս յիշին ի տեղոքն): Ի Հուստափոլմ վանքին ի վերն խարապի, Գ ձոթքն առ ամն մեծ ձորոյն: Գիւղիկի ձորոյ ի վանքի կողմն եղեալ հողքն (յորոց մէջն ճանապարհսն է վանից ջրաղացաց) բոլորքն վանիցն են: Այս ձորոյս ի միւս կողմն, ի վերնակողմն ջրաղացաց, երկը հողք ևս գոն: Ի վերայ Գիւղիկի ջրոյն եղեալ քարեայ կամուրջի արևելեան և արևմտեան կողմանց հողքն սոյն վանիցս են: Արնագեօղի ոստիքն՝ որ է մէկ հող, (որոյ կողմակնն են, մեծ ձորն, Գիւղիկին, քարեայ կամուրջն և քարեայ հաւուզն) սոյնոյ վանիցս է սորա յարգաւ առձկերէն վկայական գիր մի ևս գոյ: զոր գիտ ցուցական Երկուք առձկերէն վկայական գիրք և հուճեթք ևս գոն, որք յատկացուցանն ըզասհմանն սոյնոյ վանից և Արնագեօղին, զորս ևս գիտ ցուցակքն Յաճկերէն թուղթ մի ևս գոյ, որ յատկացուցանէ զասհմանս սոյնոյ վանքիս և Յոհանավանքին, զոր ևս գիտ ցուցական Ունի զպղիտ ի Յօշական և յԱշտարակ գեօղքն, զորոց որպէսն ի դուինն ի ճառս նոցին պղեացն տեսցես: Դարձեալ ունի յԱշտարակ գեօղն զմէկ զերզամալի, և ի դուինն շիրախանայ, զորս սորին Առաջնորդ Աւետիք վարդապետն առնա ի Սարգսի յորդոցն ութն հազար դիանի, ի ՌՃԶԻ: Թուին մարոյ, Գիտ ըզրապալայն Հայերէն . . . Երբձ սոյնոյ զառն մի ևս ունի: Որք պիժժ աւերք են: Ի մէջ բերդին Աշտարակու ունի զմէկ թանարի հանդերձ ներսնատար և միով շիրախանայիւ, յորս կուսանքն բնակին: Ի Սերկելի գեօղքն ունի զաւեր պղի մի, զբաղչայ մի, (զոր Սիմնենց կոչեն), նաև զառն մի (զոր Զիթնոց Մարտիրոսի դուստր Անտաթաթունն ապ զխոս սոյն վանքիս):

Դիտ գլխախնայմանսն Հայերեն Ունի ևս զձեռնահանք մի ի սոյն գեղը Սերիկէի: Ունի ևս զերկուս ջրաղացս ի վերայ Գիւղիկի ջրոցն Հանդեպ ինքեան, որք յիշեցան ի մէջ Հողիցն: Զջրաղաց մի ևս ի ներքոյ իւր ի մէջ ձորոյն ունի՝ զոր Ականառեսի ջրաղաց կոչեն: Ունի ևս կից իւրեան զԵրուսաբանացայ մի: Այլ և ունի ի մէջ մեծ ձորոյն ի սիրոս քարտփին զերկուս մեծ այրս մին բնական իւրն է, և զմիւսն ի վերն սորին, զոր Կեանջուամեր են տունալ յիշատակ սոյն վանքիս: Որ և սօի Գեանջուամեր այր: Այլ և ունի զչորեանն ուխտատեղս, զորոց զգերն ասնու, մին է սրոյն Լուսաւորչի ազօթաանուն ի գլուխն Արագածու, որ ի վերն յիշեցաւ: Երկրորդն ի ծոցն Արայու յիջինն, որ Ծանդիկանք կոչի: Երրորդն է ի մէջ ձորոյն ի ներքոյ Սերիկէի վերջն յանուն Աստուածածնի վիճակար մասունք մի: Զարբորքն է ի Ալաւարակի դիւղն Կարսիւար սեղաւակ անապատն կոչանանայ: Կերպր զբնեկոյց զունանց սրպեան անս ի . . . գլուխն ի Կառս մեղափոխ թեան:

Սորք Լուսաւորչի սեղաւակ սրպեան թեան:

Սեղաւակս այս է սորին սրպեան թեան յիշեցաւ ի Կառս Բարձրատեղաւնից՝ անայնն մնամար:

Յօաննակայ սրպեան թեան:

Վանքս այս (որ կառուցեալ է յանուն սրոյ Կարապետին, ի Նիզ գաւառի), նախապէս Հիմնաւորեցաւ ի սրոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէն մերսն: Բանդի ի բերին զբնար սրոյ Կարապետին, և յամփոփելն ի գաւառին, զնուն միչ կերի յիջինս այս, և ամփոփեաց յայտ սեղաւակ և շինեաց ի վերայ տանար մի փարիկ յանուն սրոյ Կարապետին, և այժմ վանք մարտնակեցաց: Յետոյ ի ՈՂԳ Թուին մարտ ի յիշխանութեանն Զարբորչոյ իշխանին, ի նմանէ կարգեցեալ իշխող և կառավարիչ երկինս Երևանու մեծահասար իշխանն Վաչէ շինէ զմեծ տանարն զարմանայի սեղաւակ սրպեան Բարձրատեղանցն: Եւ յետոյ ի ՈՂԳ Թուին սորին սրպե Բիւրա կոչեցեալն շինէ զմեծ գուրիքն Հրաչայի նեւթ: Եւ կան մինչև ընցսոր, եւ ի սրոյն Գրիգորէ շինեալ փարիկ տանարն (որ ասացաւ ի վերջ) ասեցեալ էր ի ՅՃԳ Թուոյն մարտ, նարպեաց Բարձրայի Երբտատ Կարապետին:

Ունի զձեռնակն զԿարսիս զիւր փոքր գեղն, զԿարսիս ու զկենն Լարսայի Թանայ կոչեցեալ նահանգին: Գիտես զի Հիւրակեան և Աղաբան և կամ Լարսայեանոց: Յոհանականք, Յարձնականք, և Մարտարչին ի մասին են կերեալ խառն և անորոշ: Ունի զԿարսուս գեղոս զիւր միքն գեղն Յոհանականք, այլ և զԿարսուսուս կոչեցեալ գեղն:

Այս մտքին ձեռնա՛ծումանն էլ քարտարումանկը գրորոց Սիմեոն բաղմարյանն, Վախագիտիկոս Երևանցւոյ շքանիւրէլ, քանկ զիսն զերազմու լինելոյ խնդրելեացն, զիսն որոյ մտազման էր ինչ ի սնն Տանուտաակի ըստ այբուբննականի Խարզի գրաշմարտ ասան ի 1828 թուականութեան Փրկչին մարտ, Ա.

Աղարսիսն Աթուոյն Էջիմանի յաճնայն արքունական հարկաց թէ Աթուոն թէ Կարգարդն, թէ անասունքն և թէ մէքարու ի պաշտօնու վայրքն քաղաքործութեանք Մովսէսի Փղկոյրոսի և Յակոբայ Կաթնազիկասայն, և Այն քանդորու Քաղաքեցւոյ և Կամուսանի Աբրահամու և Անուուկարոյ (պղապար և վանորոյն ձեռնք), Կարապետի և Աբրահամու Թէքիբաղցւոյ, Ղազարու և Աղեքսանդրի, Յակոբայ Ըսմանեցւոյ և Սիմեոնի, թէ Աթուս և թէ բոլոր վանորոյք երկրիս Երևանց հանգերն ստացուածովք իւրեանց ազատք յորպիսի և իցն հարկաց, բաց ի փոքր ինչ արոց՝ որ ի ձեռն Կաթուղիկասայն լինէր. 180—152

Աղանարան գեղը զվնց քանկ մուլքն գնէ Մակուկի Գրիգոր Կաթուղիկոսն, և յետոյ ստանայ հաստատութեանք Սիմեոն Կաթուղիկոս. 129

Աճրէ գեղը զչորս և կես քանկ մուլքն գնէ Յակոբայ Կաթուղիկոսն. 124

Ի Վարդարազան գեղոց

Այդի զո՛ր անուանեալ	.	.	164		
Այդի Մանկատարնց անուանեալ	.	.	165		
Այդի Վերի անուանեալ	}	.	166		
Այդի Խանրարին					
Այդի Մառնետի	}	Հասարակորեն կոչին Մխիթարնց պղկը, և են պժմ՝ վարկահաղք.	168		
Այդի Դաւթայ					
Այդի Յարութեան					
Այդի Խաչարոյ					
Այդի Մկրտումի	}	.	170		
Այդի Տէր Ստեփաննոսի					
Այդի Մխիթարի					
Այդի Խաչատուրի	}	.	155		
Այդեանց Խանդե կոչեցեալ					
Այդի մի Հախիսիանց վանկն				}	167
Այդի մի Ըղախաթի վանկն					
Այդի մի Գոյթանեց վանկն					
Այդի մի Ես Գոյթանեց վանկն)	.	170		

ՅՅԻՎԱՆ ՎԻՅՈՒՄ

Այդի մի մեծ ներքի անուանեալ	}	171-176
Այդի Երեզուների վերի անուանեալ		
Այդիք չորս		
Այդիք ինն		
Այդիք ինչ		
Այդի մի Զարկոնի մանցն		
Այդի մի Զարկոնի մանցն		
Այդի մի ևս Զարկոնի մանցն		
Այդի մի սուրբ Սարգսի մանցն		171-176

ՅԵԼՆԱՆԻ ՎԻՅՈՒՄ

Այդիք չմեց	176-177
------------	---------

Ի ՓԱՐԱՅԱՐ ՎԻՅՈՒՄ

Այդի մի մեծ ի Հարաւարդան Կանապարհին Երեւանց	}	177-180
Այդիք չմեց		

ՅԵՐԵՎԱՆ ԶՂՂՈՒՄ

Այդի մի գնեալ Միքայիլ վարդապետի ի տանկի միջ	}	180-182
Այդիք երկու, որոց մինն կոչի Մարիաննաց պղծ յիշա-		
տակ Յակոբին Սկզբան		
Այդի մի անուանեալ Ղարաղաշնց յիշատակ Արտա-		
Տանու Սահակեան		
Այդիք երեք կնից առ իրեարս Անանիայ առաքելոց վանացն		180-182

Ի ԶՈՐԱՅԻՆՈՒՄ

Այդիք երեք	182-184
------------	---------

Ի ԶՈՐԱՎԻՅՈՒՄ

Այդի մի յիշատակ Յակոբին Սկզբան, որ կոչի Քորո-	}	184
աննց պղծ		

Ի ԳՂՂՈՒՄ

Այդի մի պայմանաւ մեալ ի ժամանակս ինչ ի ձեռս	}	184
տանկի ուրուք		
Այդի մի մեծ ի սահմանս Գաղթիմու ի Գուխարդան		
գիւղ		

... Գ ԵՐԻՄԱՆ .

Այգեանի մի 185

Այգեանի մի 207

Այգի մի մեծ խառնուրդի գիւղ 208

Այգուրդ գիւղ զվեց դանկ մուլքն զնէ Մակունցի Գրիգոր Պաթուղիկոս
և յետոյ ստանայ հաստատութեամբ Սիւնիկի Վաթուղիկոս 128

Աջ սուրբ Լուսաւորչին Թէ. Երբ և ոտքով Բրաւուրդի 22

Աթոռս Էջմիածին 20

Բախ-Բն գեղը զվեց դանկ մուլքն զնէ Մակունցի Գրիգոր Վաթուղիկոս
- Այս գիւղ լիալէ երբեմն երբեմն ամառանոց և սեղե գրասանոց Կ-
Նիկի Պիմոնացն Էջմիածին 125

Բեր-Կան գիւղ 129

Բոխնի գեղը զվեց դանկ մուլքն նոյն գիւղացիք յոճար կամեցաւ
ձիւմբակ - Երբեմն նուիրեն Էջմիածին՝ հաստատ գաղութայից Բախնու
Յակովբ Վաթուղիկոսին 126

Գրիկ երկու որոց մինն աւեր 180

Գրիկ երկու 189

Գրիկ երկու յիշատակ մէջը Սահակին 190

Եւթն գեղը զվեց դանկ մուլքն զնէ Յակովբ Վաթուղիկոս 124

Եւթուորդ գեղը զչորս և զկես դանկ մուլքն յիշատակ այս Յակովբ-
ջանն Սէթեան 122

Բուղբը Տիմոթէոսի զամբողջութեամբ յիշատակ 232

Եւ Շիրակահ 234

Կ.

Խանութք ութն ի Յփփիս 207

Մ.

Մարտի- գեղը մուլքն և սուրբ Էջփածնի 127

Լ.

Լ-հիւր գիւղն 129

Լնձան երկու յՕջական գիւղ 174

Լողք սերմանելիք՝ այն և արարայք սուրբ Էջփածնի Աթոռոյս 152

Զ.

Զիթահանք երկու սաս յԱթոռս 157

* Զիթահանք մի ևս՝ դպրնիկանոց տաղցեալ՝ ի շահան Աթոռոց 158

Զիթահանք յՕջականք գիւղ 167

Ղ.

Ղապաղայից և վախուկնամայից որբանութիւնք թճ. Լապիտիկն և թէ
 առնիկան որբք, որք գասնին տան ի սուրբ Աթոռս Էջփածնի 253

Ղարալլա-նա- գեղը զվեց դանկ մուլքն քնէ Զուղայիցի Յակոբ Կաթ-
 թուղիկուն ի Վարդապետութեանն 127

Ղառուղ մեծ յարեհափորն Աթոռոյս 158-9 162

Ղառուղ որ ի միջնակցի ջնորցէ Անթրոպատի Իսթանբուլիցի Մեծա-
 ճոք և Բարսիս գետոց 161

Ղանուղ արծատանդի ի Բաթրիկն գիւղ 162

Ճ.

Ճորվիք հարկանոցք Աթոռոյս 209

Ս.

Սաղաթութեան՝ այս քնքն աղասութեան թուղթք 237

Սարարայ գեղը զվեց դանկ մուլքն քննն Յակոբ, Աղէքանդր և
 Աստուածատուր Կաթուղիկոսուց 114

Սարսք երկու յՕջական գիւղ 174

Սեւլէ գեղը զվեց դանկ մուլքն քնէ Զուղայիցի Յակոբ Կաթուղիկուն,
 և Փիլիպպոս Կաթուղիկոս շնորհէ Ս. Գեորգիոյ վանիցն յԱռաջնորդու-
 թեան Մարտիրոս վարդապետին 125

Մ--զն: գեղը զվեց դանկ մուլքն գնէ Մակունցի Գրիգոր Վաթուղիկոս 117

Ն.

Նոր-գեղ զվեց դանկ մուլքն ապ Աթոռոյս յիշատակ Յակոբջանն Աթլեան ի ժամանակա Յակովբ Վաթուղիկոսին 121

Նոր-գեղին գիւղն. 129

Նոր գեղը զվեց դանկ մուլքն գնէ Յակովբ Վաթուղիկոսն 122

Ը.

Շիրախանայ երկու յՕշական գիւղ } 174
Շիրախանայ մի ևս կարասօքն հանգերն }

Գ.

Պարսեղ երկու բանդարեղինաց և ծառուն ի Ս: Աթոռոս } 169
Պարսեղ մի ևս }

Զ.

Զուր գէտ յաթինն Գառախ գետոյ 20 191-194

Զուր յեկոց բաժնից զմինն ջուրոց Մոլլասուրբուրն գետը գնէ Աճառեա ծառունը Վաթուղիկոսին 194

Զուրոց աղաբաւ վէճ ընդ Բիւլ-Թափեցինն 195

Զուր քանքանի Աթոռոյ աստի ի Փրիխպուր Վաթուղիկոսէ 197

Զուր քանքանի ի կողմանէ Գառաղ գետոյ յարեմաննն Տրախայ ի Խոնդայեցի Յակովբ Վաթուղիկոսէ 197

Զուր քանքանի ի կողմանէ Գառախ գետոյն ի հարաւակուսէ Աթոռոյս ի սոյն Յակովբ Վաթուղիկոսէ 198

Զուրց ծովակ, լինք, որ է կեօլ 198

Զուր հանեալ յականցն Սեաւ Զրոյն բերել ի աջմանն Աթոռոյս և ջարդ կայ այնպէս անկասար առու նորին 200

Զուր Գալմա ասացեալ զոր ի Լրազդան գետոյ հանեալ բերնն ի սահմանն Աթոռոյս 200

Զուր երկաթաթական }
Զուր ևս երկաթաթական }
Զուր մի շարթական }
Զուր շարթական } 201

! Զուր միջ աւուր զկնի տանն և չորս անուրից)	
! Զուր երեք շարժական. այս ամենայն վասն այ.)	
գինացն անդր եղելոց)	302

Ի վազարյապատ գեղի

Զրազացք ուխն	186
--------------	-----

ՅՕլակահ գեղ

Զրազաց քսան և չորս	187
--------------------	-----

Ի Կառակերտ և Ի Գեօկ-գեօհեր

Զրազացք երկու	188
---------------	-----

ՅԵրեւան և Ի Յորագիւղ

Զրազացք երկու)	
Զրազացք երկու)	168

Ս.

Ռադամբ Թագաւորաց Պարսից և բուն իշխողաց	209
--	-----

Ս.

Սառնատուն մի յերևան քաղաք	181
---------------------------	-----

Վ.

Վազարյապատ գեղը զվեց դանկ մելքն գնէ Գրիգոր Վաթուղիկոսն, 99:	
Յւն և զշրջակայ սահմանն և զ' ի միջի եղևալ Վրաստու շինուածն, 100:	
Գնէ վերստին զայս գիւղ և զսլ վեց գիւղորայս, 102: Պարձեալ գրուին պղազիք բռնի, զոր յետոյ Փրկիպոս Վաթուղիկոս արգ տոնէ առ Ապաս շահն, և հաստատուն առդամբ սեպհականէ Աթուրցն, 104: Կրկն նորոգէ զհաստատութիւնն Յակոբ Վաթուղիկոս գրովք Եաշին և դատաւորաց, 105: Ապա ի տիրել Օսմանցոց երկրիս, Աստուածատուր Վաթուղիկոս գրովք նոցին հաստատէ զամենայն գիւղորայս Աթուրցս և զսլ Տարկաւորան, 106: Վերստին ի տիրել Պարսից ևս ըստ այնմ, 108	
Վանք սուրբ Գեղարդի և որպիսութիւնքն	272
Վանք Ամենափրկչի, և հանդամանքն	275
Վանք Խոր - վիրապոյ և պարագայքն	280

... քարեքանդակ արտ. քանդակ ԵՍ արտադր.

Երբու ըստըմանեղիքն, որոց մինն մերձ վանքին, և մյուսն ի ներքոյ վանքին, որոց կեսն վարկահողք են և կեսն Խոսհարբ: Մէկ հող ևս մերձ կանխն և առաջի մեծ զիանն սոյնոյ վանից: Սոյնոյ տեղւոյս մերձ գէղ ի կողմն Արագածու: Երկայնագարձ կոչեցեալ հողն: Մեծ հողն երեսուն սոմարէն տեղ, որ է ի վերայ Ապարանու ճանապարհին, սոյնոյ տեղւոյս ներքին առաւելն ի վերայ ձորոյն տասն և ութն սոմարէն տեղ: Մէկ հող ևս յիշեցեալ մեծ հողից լինն տասն, որոյ վասն մէկ Հայերն զարուզոյ գոր ի ՌՃԱԹուին մերոյ գրեցեալ: Ախարներն կոչեցեալ հողքն՝ երկուք կից իրերոց ի գուլիս Աստակամուս կոչեցեալ ձորոյն: Երեք հողք և երեք մանր ձովք կից իրերոց, ի մէջ Սերկելու և Յուշու ճանապարհացն, որք Աստակամուս կոչին, զորս Սերկելի գեօղականքն են տուեալ սոյն վանքիս, իբրու ապաշխարածք ինքեանց վասն յիմարարար սպանաննոցն զիշխանն Աստակ: (Ի ներքոյ սոյն հողոցս, դէպ ի մեծ ձորն, զերկուս հողս և Յոհանավանքին են տուեալ սոյն գեօղականքս՝ վասն սոյնոյ պատճառի, որք ևս կոչին Աստակամուսը, որպէս յիշին ի տեղւոցն): Ի հիւսիստեղմ վանքին ի վերն խորապի, Գ՝ ձովքն առ ասն մեծ ձորոյն: Գիւսիկիկ ձորոյ ի վանքի կողմն եղեալ հողքն (յորոց մէջն ճանապարհս է վանից ջրաղացաց) բոլորքն վանիցն են: Այս ձորոյս ի միւս կողմն, ի վերնախողմ ջրաղացաց, երեք հողք ևս գան: Ի վերայ Գիւսիկիկ ջրոյն եղեալ քարեայ կամուրջի արևելեանն և արևմտեան կողմանց հողքն սոյն վանիցս են: Արնագեօղի սասիներն՝ որ է մէկ հող, (որոյ կողմունքն են, մեծ ձորն, Գիւսիկիկ, քարեայ կամուրջն և քարեայ հաւուզն) սոյնոյ վանիցս է: սորա յազգու առձկերէն վկայական գիր մի ևս գոյ. զոր գիտ ցուցական . . . : Երկուք առձկերէն վկայական գիրք և հաւձեք ևս գան, որք յատկացուցանեն ըզսահմանն սոյնոյ վանից և Արնագեօղին, զորս ևս գիտ ցուցուիք . . . : Ծածկերէն թուղթ մի ևս գոյ, որ յատկացուցանէ զսահմանն սոյնոյ վանքիս և Յոհանավանքին, զոր ևս գիտ ցուցական . . . : Ունի զպղիս ի Յօշական և յԱշտարակ գեօղն, զորոց որպէսն ի գուլին ի ճառս նոցն այցեացն տեսցես: Իարձնալ ունի յԱշտարակ գեօղն զմէկ զերզամազի, և ի գուլին շիրախանայ, զորս սորին Առաջնորդ Աւետիք վարդապետն առնու ի Սարգսի, յորդուցն ութն հազար դիանի, ի ՌՃԱԹ: Թուին մերոյ, Գիւս ըղղապապայն Հայերէն . . . : Մերձ սոյնոյ զառն մի ևս ունի: Որք այժմ աւելիք են: Ի մէջ բերդին Աշտարակու ունի զմէկ թանաքի հանդերձ ներսնառանք և միով շիրախանայիւ, յորս կուսանքն բնակին: Ի Սերկելի գեօղն ունի զաւեր այգի մի, զբաղւոյ մի, (զոր Սիմոննց կոչին), նաև զառն մի (զոր Զիմշանց Մարտիրոսի զուսար Անտաթաթուանն սոյ վանիս սոյն վանքիս):

Գրա զգլխուսանանյն Հայերեն Աւնի ևս զնիմա՜հանք մի ի սոյն գեօզս
 Սերիէի: Աւնի ևս զերկուս ջրաղացս ի վերայ Գրեւորիկ ջրոյն հանդիպ ին-
 չեան, որք յիշեցան ի մէջ հողիցն: Զջրաղաց մի ևս ի ներքոյ իւր ի մէջ
 ձորոյն ունի՝ զոր Ականաանի ջրաղաց կոչեն: Աւնի ևս կից իւրեան զճառուս
 բաղչայ մի Այլ և ունի ի մէջ մեծ ձորոյն ի սիրա քարափին զերկուս մեծ
 պարս մին բնական իւրն է, և զփուն ի վերն սորին, զոր Կեանջուանիք են
 առեալ յիշատակ սոյն վանքիս: Որ և առի Գեանջուանից պար: Այլ և ունի
 զջորեանն ուխտաանդոս, զորոց զգերսն առնու. մին է սրբոյն Լուսաւորչի ա-
 զօթաանդն ի գլուխն Արագանու, որ ի վերն յիշեցաւ: Երկրորդն ի ծոցն
 Արայալ լիլիին, որ Մանգիվանք կոչի: Երրորդն է ի մէջ ձորոյն ի ներքոյ
 Սերիէի զնոյն յանուն Աստուածածնի վիմափոր մասունք՝ մի: Չորրորդն
 է ի յԱշարիակ դէպք Կարափաւոր անուամբ անսպասան կաւանայոց: Աւերց
 գրեցկոցս զանոնց որպեան անս ի . . . գլուխն ի հասարակ իմանս:

Սուրբ Լուսաւորչի անսպաս որդեալիւնք:

Ստանդարտ այս և սորին որպիսութիւնն յիշեցաւ ի հասարակ իմանս
 նոց՝ անոնցն անսանդոր:

Յօանավանից որդեալիւնք:

Վանքս այս (որ կառուցեալ է յանուն սրբոյ Կարապետին, ի սիւզ գա-
 ւառի), նախապէս հիմնաւորեցաւ ի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերս:
 Բանդի է բերկն զնոյնս սրբոյ Կարապետին և յամիսփինն ի գաւառին,
 զմանն ինչ կերի յերկերս այս, և ամիսփիաց յարձակեալ է: Ե շինեաց
 ի վերայ տանայ մի փարթիկ յանուն սրբոյ Կարապետին, և արար վանք
 միասնակեցաց: Յնաց ի ՈՂԶ թուին մերս, ի յիշխանութեանն Զարգ-
 րիայ իշխանին, ի նմանե կարգեցեալ իշխող և կառավարիչ երկրս Երեւա-
 նու մեծահասար իշխանն Վաչէ շինէ զմեծ տանայն զարմանալի ահա-
 զայ: Գրեալս Ստանդարտայն: Ե, յետոյ ի ՈՂԹ թուին սորին զորի հիւրս
 կռեցեալն շինէ զմեծ գուխին հրաշայի նեւոյ: Կք կան մինչև ցոյցորս կու
 ի սրբոյն Գրիգորն շինեալ փարթիկ տանայն (որ ասացաւ ի վերջ), առե-
 բեալ կը ի ՌՃԶԹ թուոյն մերում, նորագոյն թրքիցի Արաքան՝ Կա-
 թուիկան:

Աւնի զփնիսիս զկարգի. զիւր փարթեօզն, զճարպի, ու զկեան Լարսարս
 խոնայ կոչեցեալ նահանգին: Գրեալս զի Էրապիլանս և Ապարան, և կամ
 Լարսարսանայ, Յոհանավանք, Ստանդարտայն, և Մարմարաշին ի միասին
 են կերեալ խոն և անորոչ: Աւնի զկարգառս զեօզս զիւր մերս զեօզն
 Յոհանավանք, զիւր և զԿեանքուսայն կոչեցեալ զեօզն:

Այս վերինն ձևով՝ անուանեալ՝ քարտարատեանէն քարոնց։ Արևելոն բնագործքն՝ Կաթողիկոսի Երևանցոց շնորհով քանի ժամ քերթագիւտ լինելոյ խնդրելեացն։ Չքան որոյ ժողովեալ և որ ինչ և ան Տաճուստանի ըստ այրուրենական կարգի գրողնցաւ պատեն ի 1828 թուականութեան Փրկչին մարց։

Ազգորթին Աթուոյն Էջմիածնի յաճնայն արքունական հարկաց՝ թէ Աթուան թէ Կարգաւորքն թէ անտանքն և թէ զիջարու և պաշտուտ վարքն՝ քաղաքորտութեամբ Մովսէսի Փիլիպոսով և Յակոբայ Կաթողիկոսայնի և Արեւմտեացի Զուգրոսեցոց անմասնանի Արքուհանու և Անուսահարոյ (պղտար և վանորայք ձեռնք) Կարապետի և Արքուհանութեքիթաղոց, Ղազարու և Աղեքսանդրի, Յակոբայ Երևանեցոց և Արևելոն, թէ Աթուս և թէ բոլոր վանորայք երկրիս Երևանայ հանդիմ ստացուածովք իւրեանց ազատք յարպիտ և իցէ հարկաց, բաց ի քաղ ինչ արոց՝ որ ի ձեռն Կաթողիկոսացն լինեք։ 130—152

Արշակունի գեղջ զվնց քանի մուլքն քնէ Մակունցի Գրիգոր Կաթողիկոսն, և յետոյ ստանայ հաստատութեամբ Արևելոն Կաթողիկոս։ 129

Արշի գեղջ զչորս և կես քանի մուլքն քնէ Յակոբայ Կաթողիկոսն։ 124

Ի Վարդապետ գիտք

Այդի զոն անուանեալ	.	.	164
Այդի Մանկատարնց անուանեալ	.	.	165
Այդի Վերի անուանեալ	}	.	166
Այդի Խանքարին			
Այդի Մասթեաթ	}	Հասարակորն կոչին Միկիթարնց պղք, և են պիժ վարեղահալք.	168
Այդի Դաւթայ			
Այդի Յարութեան			
Այդի Խաչարոց			
Այդի Մկրտումի	}	.	170
Այդի Յեր Ստեփաննասի			
Այդի Միկիթարի			
Այդի Խաչատուրի	}	.	170
Այդեանց Խանդե կոչեցեալ			
Այդի մի Հոսիսիանայ վանիցն			
Այդի մի Ըղախաթի վանիցն			
Այդի մի Գոյիանեայ վանիցն	}	.	170
Այդի մի Ես Գոյիանեայ վանիցն			

ՅԵՂԵՐԻՆԻ ԳԻՆՅ.

Այդի մի մեծ ներքի անուանեալ	}	
Այդի Արեգունի Վերի անուանեալ		
Այդի չորս		
Այդի ինն		
Այդի ինչ		
Այդի մի Զախիսիանայ վանացն		
Այդի մի Էոզակաթի վանացն		
Այդի մի ևս Զախիսիանայ և Էոզակաթի վանացն	}	171-176
Այդի մի սուրբ Սարգսի վանացն		

ՅԷԼԱՆԻՆԻ ԳԻՆՅ.

Այդի չինգ		176-177
-----------	--	---------

Ի ՓԱՐԱՅԱՐ ԳԻՆՅ.

Այդի մի մեծ Ի Հարաւակողմն Զանապարհին Նրեանայ	}	177-180
Այդի չինգ		

ՅԵՐԵՒԱՆԻ ԳՐԱԳՆՅ.

Այդի մի զնեալ Միքայել վարդապետի Ի տաճկի միջ	}	
Այդիք երկու, որոց մինն կոչի Մարիաննայ պղի՝ յիշա-		
տակ Յակոբն Սեբեան		
Այդի մի անուանեալ Ղարազաշնայ՝ յիշատակ Արթա-		
ճանու Սահակեան	}	180-182
Այդիք երկը՝ կնց առ Իրեարս՝ Անանիայ առաքելոց վանացն		

Ի ԶԵՐԳՈՒՄ

Այդիք երկը		182-184
------------	--	---------

Ի ՅՈՂՈՒՄԻՆԻ

Այդի մի յիշատակ Յակոբն Սեբեան, որ կոչի Բորս-	}	184
աննայ պղի		

Ի ԴՈՎՈՒՄ

Այդի մի՝ պայմանաւ ձեալ Ի ժամանակս ինչ Ի ձեռս	}	
տաճկի ուրուք		
Այդի մի մեծ Ի սահմանս Դովրիժու Ի Դուխուրզան		
ղեւշ		184

Մ--ն: գեղը զվեց զանկ մուլքն՝ գնէ Մակունցի Գրիգոր Կաթուղիկոս 117

Ն.

Նոր-էիզ զվեց զանկ մուլքն սոյ Աթոռոյ յիշատակ Յակարջանն Աթթեան ի ժամանակս Յակոբ Կաթուղիկոսին 121

Նոր-է-նի գիւղն. 129

Նոր գեղը զվեց զանկ մուլքն գնէ Յակոբ Կաթուղիկոսն 122

Շ.

Շիրախանայ երկու Օշական գիւղ } 174
Շիրախանայ մի ևս կարասօքն հանցերն }

Պ.

Պարսեղ երկու բանջարեղինաց և ծառուտի մ: Աթոռոս } 169
Պարսեղ մի ևս }

Ջ.

Ջուր գնէ յառինն Գարախ գետոյ 28 191-194

Ջուր յիկոյ բաժնից զմին ջուրց Յողանուրաբն գեղը գնէ Աստուածանուր Կաթուղիկոսն 194

Ջուրց աղագաւ վէճ ընդ Գիւլ-Յափեցիսն 195

Ջուր բանքանի Աթոռոյ աստի ի Փղիպարդ Կաթուղիկոսն 197

Ջուր բանքանի ի կողմանէ Գարախ գետոյ յարեմիսնն Տիգրայ ի Առնդայեցի Յակոբ Կաթուղիկոսէ 197

Ջուր բանքանի ի կողմանէ Գարախ գետոյն ի հարաւակոսէ Աթոռոյ ի սոյն Յակոբ Կաթուղիկոսէ 198

Ջուրց ծովակ, լինք, որ է կեօլ 198

Ջուր հանեալ յականցն Սեաւ Զրոյն բերել ի սահման Աթոռոյ և զարդ կայ այնպէս անկաար առու նորին 200

Ջուր Գարնա ասացեալ զոր ի Լրազղան գետոյ հանեալ բերն ի սահման Աթոռոյ 200

Ջուր երկշարձական } 201
Ջուր ևր երկշարձական }
Ջուր մի շարձական }
Ջուր շարձական }

Ձուր միջ աւուր զինի առան և չորս անուրջ)
 Ձուր երեք շարժական. այս ամենայն վասն այ-)
 գեացն անդր եղևոց) 202

Ի վարդաբանութեան գեղն

Ջրաղացք ութն 186

ՅՅական գեղ

Ջրաղացք քսան և չորս 187

Ի հաւակերս եւ Ի Գեօք-գիւմրէք

Ջրաղացք երկու 188

Յերեւան եւ Ի Յորագիւղ

Ջրաղացք երկու)
 Ջրաղացք երկու) 168

Ս.

Սահամբ թագաւորաց Պարսից և բուն իշխողաց 209

Ս.

Սառնատուն մի յերևան քաղաք 181

Վ.

Վաղարշապատ գեղը զվեց դանկ մուլքն զնէ Գրիգոր Կաթնուղիկոսն, 99.
 Յւն և զշրջակայ սահմանն և զ. ի միջի եղևալ վերանու շինուածն, 100.
 Գնե վերստին զայս գիւղ և զայլ վեց գիւղորայս, 102. Դարձեալ գրուեն
 պղնձգիր բռնի, զոր յեւոյ Փղիպպոս Կաթնուղիկոս արզ տունէ առ
 Ապաս շահն, և հաստատուն քաղաքն անհասկանէ Եթովպոսն, 104. Կրկն
 նորոգէ զհաստատութիւնն Յակոբ Կաթնուղիկոս գրովք Էւաջին և դաստ
 ւորաց, 105. Ապա ի տիրել Օսմանցւոց երկրս, Աստուածատուր Կաթնու
 ղիկոս գրովք նոցին հաստատէ զամենայն գիւղորայս Աթոռպա և զայլ
 հարկաւորսն, 106. Վերստին ի տիրել Պարսից ևս ըստ այնմ՝ 108

Վանք սուրբ Գեղարդի և որպիսութիւնքն 272

Վանք Ամենափրկչի, և հանգամանքն 275

Վանք Խոր-վիրապոյ և պարագայքն 280

